

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Збірник наукових праць

Збірник засновано у 2015 році

Випуск 3, 2026

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Збірник наукових праць
Випуск 3, 2026
Виходить 6 разів на рік

Збірник заснований у вересні 2015 року.
Засновник: Науково-дослідний інститут публічного права.
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2049 від 13.06.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-05310.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», (вул. Георгія Кірпи, буд. 2-а, м. Київ, 03035, institutelaw@sipl.com.ua, тел. (098) 280-4553.

Ухвалено до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 8 від 01.06.2026 р.).

Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права» включено до переліку наукових фахових видань (Категорія «Б»), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук із юридичних дисциплін на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 928 від 11.06.2026 р. (Додаток 14). Кластер: Право. Спеціальності: D8 Право, D9 Міжнародне право.

Головний редактор:
Боровик Андрій Володимирович, доктор юридичних наук, професор, віце-президент з наукової роботи, Науково-дослідний інститут публічного права (Україна)

Члени редакційної колегії:
Галунько Валентин Васильович, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права (Україна); **Деревянко Наталія Зеновіївна,** доктор філософії в галузі права, доцент, декан юридичного факультету, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука (Україна); **Дрозд Олексій Юрійович,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри поліцейського права, Національна академія внутрішніх справ (Україна); **Козін Сергій Миколайович,** доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, Науково-дослідний інститут публічного права (Україна); **Короєд Сергій Олександрович,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права, Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила» (Україна); **Панченко Ольга Іванівна,** доктор юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, Науково-дослідний інститут публічного права (Україна); **Саяпін Сергій,** доктор права, професор Школи права Університету КІМЕП (м. Алмати, Республіка Казахстан); **Сокуренко Олена Анатоліївна,** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри галузевого права та правоохоронної діяльності, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка (Україна); **Сорока Лариса Володимирівна,** доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу аспірантури і докторантури, Науково-дослідний інститут публічного права (Україна); **Цибуленко Євген,** доктор філософії в галузі права, старший викладач Інституту права, Талліннський технічний університет (TalTech) (Естонія)

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію автора.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Н 34 Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць. Випуск 3. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2026. – 432 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії публічного адміністрування, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального і кримінально-процесуального права. Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто цікавиться проблемами публічного та приватного права.

Мови розповсюдження – українська, англійська, польська, румунська, німецька.

Адреса редакції:
Науково-дослідний інститут публічного права
03035, м. Київ, вул. Г. Кірпи 2А, тел. (044) 228-10-31
www.nvppp.in.ua

ISSN 2618-1258 (Print)
ISSN 2618-1266 (Online)

© Науково-дослідний інститут публічного права, 2026

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 349.2
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.1

КРАГЛЕВИЧ В.В.

АНАЛОГІЯ ТА ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ І СУБСИДІАРНИЙ ХАРАКТЕР АНАЛОГІЇ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

ANALOGY AND LAWMAKING: CRITERIA FOR DISTINCTION AND THE SUBSIDIARY NATURE OF ANALOGY IN THE MECHANISM OF LAW ENFORCEMENT IN ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS

Статтю присвячено з'ясуванню правової природи аналогії та обґрунтуванню критеріїв її розмежування з правотворчою діяльністю. Доведено, що зазначені явища відрізняються як за призначенням, так і за юридичними наслідками: правотворчість здійснюється уповноваженими суб'єктами в межах їх конституційної компетенції та завершується прийняттям нормативно-правового акта, що містить загальнообов'язкові правила поведінки, розраховані на неодноразове застосування невизначеним колом осіб, тоді як аналогія не породжує нових норм і не змінює чинного законодавства. Результат її застосування має індивідуальний характер, поширюється лише на конкретні правовідносини та не набуває нормативного значення.

Обґрунтовано, що використання аналогії передбачає інтелектуально-творчу діяльність правозастосовного органу, пов'язану з пошуком найбільш релевантної норми або загальних засад права, однак наявність творчого елемента не змінює її правової природи. Аргументовано, що аналогія закону та аналогія права є взаємопов'язаними різновидами правової аналогії, які виконують спільну функцію забезпечення безперервності правового регулювання.

Проаналізовано конституційні межі аналогії у публічно-правовій сфері. Установлено, що стаття 19 Конституції України та частина шоста статті 7 КАС України унеможливлюють використання аналогії для визначення підстав, меж повноважень і способу діяльності суб'єктів владних повноважень, оскільки створення нових повноважень та юридичних обов'язків належить виключно до сфери правотворчості.

На основі аналізу постанови Верховного Суду від 09 лютого 2026 року у справі № 910/10897/24 обґрунтовано субсидіарний характер аналогії. Показано, що необхідність звернення до аналогії розглядається судом як якісний показник виключної правової проблеми та індикатор нормативної невизначеності, водночас сама аналогія є допустимою лише тоді, коли прогалина не може бути подолана засобами системного чи телеологічного тлумачення чинного законодавства.

Ключові слова: *правова аналогія, аналогія закону, аналогія права, правотворча діяльність, субсидіарність аналогії, принцип законності, виключна правова проблема.*

© КРАГЛЕВИЧ В.В. – доктор філософії в галузі право, адвокат https://orcid.org/0009-0005-5946-5405

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article is devoted to clarifying the legal nature of analogy and to substantiating the criteria for distinguishing it from law-making activity. It is demonstrated that these phenomena differ both in their purpose and in their legal consequences: law-making is carried out by authorised subjects within the limits of their constitutional competence and culminates in the adoption of a normative legal act containing generally binding rules of conduct intended for repeated application by an indefinite range of persons, whereas analogy neither generates new legal rules nor alters existing legislation. The result of its application is individual in character, extends only to the particular legal relationship concerned, and does not acquire normative significance.

It is substantiated that the use of analogy involves intellectual and creative activity on the part of the law-applying body, associated with the search for the most relevant rule or for the general principles of law; however, the presence of this creative element does not alter the legal nature of analogy. It is argued that analogy of statute (analogia legis) and analogy of law (analogia iuris) constitute interrelated types of legal analogy performing the common function of ensuring the continuity of legal regulation.

The constitutional limits of analogy in the sphere of public law are analysed. It is established that Article 19 of the Constitution of Ukraine and part six of Article 7 of the Code of Administrative Justice of Ukraine preclude the use of analogy for determining the grounds for, the limits of the powers of, and the manner of activity of subjects of public authority, since the creation of new powers and legal obligations falls exclusively within the domain of law-making.

On the basis of an analysis of the ruling of the Supreme Court of 9 February 2026 in case No. 910/10897/24, the subsidiary character of analogy is substantiated. It is shown that the need to resort to analogy is regarded by the Court as a qualitative indicator of an exceptional legal problem and as a sign of normative uncertainty, while analogy itself is admissible only where the gap cannot be overcome by means of systemic or teleological interpretation of the legislation in force.

Key words: *legal analogy, analogy of statute, analogy of law, law-making activity, subsidiarity of analogy, principle of legality, exceptional legal problem.*

Постановка проблеми. Аналогія традиційно розглядається як фундаментальний юридичний механізм забезпечення безперервності правового регулювання за відсутності нормативного припису, який безпосередньо врегульовує відповідні суспільні відносини. Водночас саме ця функція породжує ключову теоретико-прикладну проблему: застосування аналогії передбачає здійснення правозастосовним органом інтелектуально-творчої діяльності, пов'язаної з пошуком найбільш релевантної норми або загальних засад права, що об'єктивно наближає її до правотворчості й актуалізує питання про наявність чіткого критерію їх розмежування.

Проблема набуває особливої гостроти у публічно-правовій сфері. Згідно зі статтею 19 Конституції України органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і законами України. Кореспондуючи цьому припису, частина шоста статті 7 КАС України встановлює імперативну заборону використовувати аналогію для визначення підстав, меж повноважень та способу діяльності суб'єктів владних повноважень. Однак на практиці межа між подоланням прогалини та фактичним конструюванням компетенції органу влади нерідко залишається розмитою.

Не менш дискусійним є питання підстав звернення до аналогії. Постанова Верховного Суду від 09 лютого 2026 року у справі № 910/10897/24 засвідчує двоїстість підходу: з одного боку, необхідність застосування аналогії визнано одним із якісних показників існування виключної правової проблеми, з іншого – сам Суд вирішив спір шляхом системного тлумачення чинних норм, не вдавшись до аналогії. Це актуалізує потребу в теоретичному обґрунтуванні принципу субсидіарності аналогії та у виробленні критеріїв, за яких прогалина не може бути подолана засобами тлумачення.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика аналогії у праві має тривалу історію доктринального осмислення. Загальнотеоретичні засади вчення про прогалини, способи їх подолання та співвідношення правотворчості й правозастосування розроблялися у працях П. М. Рабіновича, М. І. Козюбри, О. В. Петришина, Н. М. Пархоменко, В. І. Риндюк, С. П. Погребняка, Ю. Л. Власова, Д. Д. Лилака. Питання судової правотворчості та меж суддівського розсуду досліджував С. В. Шевчук.

Спеціальне комплексне дослідження правової аналогії здійснив С. В. Завальнюк, який обґрунтував розгляд аналогії закону та аналогії права як взаємопов'язаних різновидів правової аналогії, що виконують спільну функцію забезпечення безперервності правового регулювання.

В адміністративно-правовій та процесуальній площині відповідні питання розглядалися у працях В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, В. М. Бевзенка, Р. С. Мельника, Т. О. Коломоєць, І. В. Бойко, А. Т. Комзюка, О. М. Пасенюка; принцип законності діяльності публічної адміністрації та вимоги статті 19 Конституції України – предмет досліджень М. В. Савчина, О. Ф. Скакун, В. П. Тимощука.

Попри це, більшість наявних робіт присвячена аналогії у приватноправовій сфері або загальнотеоретичним аспектам прогалин. Питання субсидіарності аналогії – тобто її допустимості лише після вичерпання всіх способів тлумачення права – залишається дослідженим фрагментарно. Не отримали належного узагальнення й новітні підходи Верховного Суду, зокрема кваліфікація потреби у застосуванні аналогії як критерію виключної правової проблеми. Прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» також потребує оновленого доктринального осмислення співвідношення аналогії та нормотворчості.

Метою статті є теоретичне обґрунтування критеріїв розмежування аналогії та правотворчої діяльності, а також з'ясування субсидіарного характеру аналогії у механізмі правозастосування з урахуванням новітньої практики Верховного Суду.

Виклад основного матеріалу. Застосування аналогії принципово відрізняється від правотворчої діяльності як за своїм призначенням, так і за юридичними наслідками. Правотворчість спрямована на створення, зміну або скасування норм права, тобто результатом такої діяльності є нормативно-правовий акт, який містить загальнообов'язкові правила поведінки, розраховані на неодноразове застосування невизначеним колом осіб. Відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» правотворча діяльність здійснюється лише уповноваженими суб'єктами в межах їх конституційної компетенції та завершується прийняттям нормативно-правового акта, який набуває юридичної сили у встановленому законом порядку [1].

Натомість аналогія не породжує нових правових норм і не змінює чинного законодавства [2]. Її застосування є різновидом правозастосовної діяльності, спрямованої виключно на вирішення конкретної юридичної справи за наявності прогалини у правовому регулюванні. Суд або інший правозастосовний орган не формулює нове загальнообов'язкове правило поведінки, а використовує вже існуючі норми, які регулюють подібні правовідносини, або виходить із конституційних принципів та загальних засад права. Саме тому результат застосування аналогії має індивідуальний характер, поширюється лише на конкретні правовідносини та не набуває нормативного значення.

Таке розмежування безпосередньо випливає із Конституції України. Згідно зі статтею 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і Законами України, що означає, що жоден правозастосовний орган не вправі шляхом використання аналогії фактично створювати нові повноваження або нові юридичні обов'язки, оскільки така діяльність належить виключно до сфери правотворчості [3].

Інститут аналогії традиційно належить до фундаментальних юридичних механізмів, за допомогою яких забезпечується подолання прогалин і невизначеності у правовому регулюванні. С. В. Завальнюк слушно визначає, що аналогія закону та аналогія права має розглядатися як взаєм опов'язані різновиди правової аналогії, що виконують спільну функцію забезпечення безперервності правового регулювання за відсутності нормативного припису, який безпосередньо врегульовує відповідні суспільні відносини.

У національній правовій системі аналогія закону та аналогія права сформувалися як самостійний доктринальний інститут правозастосування, що має важливе практичне значення. Питання їх співвідношення не обмежується виключно сферою теоретичних досліджень, оскільки правильне визначення підстав і меж використання кожного із зазначених способів безпосередньо впливає на законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення у випадках існування прогалин у законодавстві.

Основним призначенням правової аналогії є забезпечення ефективного функціонування механізму правового регулювання шляхом подолання прогалин у праві. Завдяки її застосуванню досягається узгодження між динамікою розвитку суспільних відносин і чинною системою законодавства, що не завжди встигає своєчасно реагувати на появу нових правових явищ, що дозволяє гарантувати належну реалізацію завдань правового регулювання навіть за відсутності прямої законодавчої регламентації конкретної ситуації.

При цьому використання аналогії передбачає здійснення правозастосовним органом інтелектуально-творчої діяльності, пов'язаної з пошуком найбільш релевантної норми або загальних принципів права. Однак наявність такого творчого елемента не змінює правової природи аналогії, оскільки її результатом не є створення нової норми права. Аналогія слугує виключно засобом вирішення конкретної юридичної справи в межах чинної системи права, а тому не може розглядатися як різновид правотворчої діяльності чи спосіб здійснення нормотворчості [4].

Розмежування аналогії та правотворчої діяльності закріплене у частині шостій статті 7 Кодексу адміністративного судочинства України [5]. Законодавець прямо дозволяє застосування аналогії закону або аналогії права лише за відсутності норми, яка регулює відповідні правовідносини, водночас встановлюючи імперативну заборону використовувати аналогію для визначення підстав, меж повноважень та способу діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Такий законодавчий підхід підтверджує, що аналогія є виключно способом подолання прогалин у процесі правозастосування, але не механізмом створення нових правових приписів чи розширення компетенції суб'єктів владних повноважень.

Отже, ключова відмінність між аналогією та правотворчою діяльністю полягає у характері їх результату. Якщо правотворчість завершується прийняттям нормативно-правового акта, який формує нову норму права та поширюється на невизначене коло суб'єктів, то аналогія не виходить за межі конкретної справи, не змінює систему законодавства та не створює нових правових норм. Саме тому застосування аналогії слід розглядати як допоміжний інструмент забезпечення повноти правозастосування, тоді як усунення прогалин шляхом створення нових норм права залишається виключною компетенцією суб'єктів правотворчої діяльності.

Необхідно також враховувати, що можливість використання аналогії безпосередньо пов'язана з дотриманням принципу законності [6].

У постанові Верховного Суду від 09 лютого 2026 року у справі № 910/10897/24 [6] питання застосування аналогії не було предметом безпосереднього вирішення спору. Основний спір стосувався законності наказу Міністерства юстиції України про скасування реєстраційних дій, визначення належної юрисдикції та повноважень Міністерства юстиції і Бюро економічної безпеки. Разом із тим рішення містить важливий доктринальний висновок щодо місця аналогії у механізмі правозастосування. Верховний Суд, аналізуючи критерії існування виключної правової проблеми, зазначив, що одним із якісних показників її наявності може бути необхідність застосування аналогії закону або аналогії права. Поряд із відсутністю сталої судової практики, нормативною невизначеністю та необхідністю забезпечення принципу пропорційності Суд назвав потребу у застосуванні аналогії обставиною, яка свідчить про недостатність нормативного регулювання та необхідність формування єдиного підходу до застосування права.

З наведеного випливає, що Верховний Суд розглядає аналогію не як звичайний спосіб тлумачення законодавства, а як винятковий інструмент подолання нормативної невизначеності, використання якого свідчить про наявність прогалин або недостатню визначеність правового регулювання. Саме тому необхідність звернення до аналогії може бути індикатором того, що відповідне правове питання потребує формування єдиної правозастосовної практики.

Водночас показово, що у самій справі Верховний Суд не вдався до застосування аналогії. Суд вирішив спір шляхом тлумачення та системного аналізу чинних норм Конституції України, Господарського процесуального кодексу України [7], Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [8], Закону України «Про адміністративну процедуру» [9] та інших нормативно-правових актів.

Такий підхід свідчить про дотримання принципу субсидіарності аналогії [10]. Суд фактично підтвердив усталену доктрину, відповідно до якої аналогія може застосовуватися лише тоді, коли після використання всіх способів тлумачення права залишається прогалина, яку неможливо усунути шляхом системного або телеологічного тлумачення чинного законодавства. Якщо ж спір може бути вирішений шляхом правильного встановлення змісту чинних норм, підстав для звернення до аналогії не виникає.

Висновки. Таким чином, значення цієї постанови полягає не у формуванні нових підходів до застосування аналогії, а у визначенні її доктринального місця у механізмі правозастосування. Верховний Суд фактично визнав, що необхідність застосування аналогії є ознакою нормативної невизначеності та одним із критеріїв існування виключної правової проблеми, однак водночас підтвердив, що аналогія має винятковий, допоміжний характер і не повинна використовуватися за наявності можливості вирішити спір шляхом застосування чинних норм права.

Ключова відмінність між аналогією та правотворчою діяльністю полягає у характері їх результату. Правотворчість завершується прийняттям нормативно-правового акта, який формує нову норму права та поширюється на невизначене коло суб'єктів; аналогія ж не виходить за межі конкретної справи, не змінює системи законодавства й не створює нових правових приписів. Наявний у ній творчий елемент не змінює її правозастосовної природи.

У публічно-правовій сфері межі аналогії визначаються статтею 19 Конституції України та частиною шостою статті 7 КАС України: жоден правозастосовний орган не вправі шляхом аналогії створювати нові повноваження або юридичні обов'язки.

Практика Верховного Суду підтверджує субсидіарний характер аналогії: звернення до неї є допустимим лише після вичерпання всіх способів тлумачення права, а сама потреба в аналогії слугує індикатором нормативної невизначеності та критерієм виключної правової проблеми.

Список використаних джерел:

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text

2. Легеза Ю., Тильчик В. Забезпечення електронного доступу до розгляду та вирішення спорів, пов'язаних із наданням публічних послуг у сфері соціального захисту, в порядку адміністративного судочинства України. *Право і суспільство.* 2025. № 5. Том 2. С. 544–550.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Завальнюк С. В. Аналогія закону та аналогія права як доктринальні інструменти подолання прогалин у цивільному законодавстві. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4. Ч. 1. С. 348–352. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.1.54

5. Кодекс адміністративного судочинства України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

6. Постанова Верховного Суду від 09 лютого 2026 року у справі № 910/10897/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134085299

7. Господарський процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text

8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text

9. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text

10. Капцова Т. П. Прогалина в праві як передумова застосування юридичної аналогії. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 90–98.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.2

БОРИШКЕВИЧ О.В., ГЕЙВАХ О.В.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРШИХ ПОВОЄННИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

LEGAL ISSUES IN THE ORGANIZATION OF THE FIRST POST-WAR ELECTIONS IN UKRAINE

Актуальність дослідження правових проблем організації перших повоєнних виборів в Україні зумовлена необхідністю формування ефективного нормативно-правового механізму відновлення виборчого процесу після припинення або скасування воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила масштабні демографічні, територіальні, соціальні та інституційні зміни, які безпосередньо впливатимуть на можливість реалізації громадянами активного і пасивного виборчого права. Значна кількість громадян України перебуває за межами держави, має статус внутрішньо переміщених осіб, проходить військову службу або фактично проживає не за зареєстрованою виборчою адресою. Окремого правового вирішення потребуватиме питання організації виборчого процесу на деокупованих територіях та територіях, які зазнали істотних наслідків бойових дій. У статті досліджуються основні правові проблеми відновлення виборчого процесу після припинення або скасування воєнного стану, аналізуються положення Конституції України, Виборчого кодексу України та законодавства про правовий режим воєнного стану. Окрема увага приділяється визначенню належних строків підготовки та проведення перших повоєнних виборів, забезпеченню безпеки учасників виборчого процесу, відновленню виборчої інфраструктури, актуалізації відомостей Державного реєстру виборців, реалізації виборчих прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які перебувають за кордоном. Обґрунтовується необхідність запровадження спеціального правового механізму організації та проведення перших повоєнних виборів, який повинен враховувати наслідки збройної агресії та забезпечувати баланс між необхідністю своєчасного відновлення демократичного виборчого процесу і забезпеченням безпеки, загальності, рівності, вільності та справедливості виборів. Запропоновано визначити на законодавчому рівні систему критеріїв готовності держави та окремих її територій до проведення виборів, а також передбачити спеціальні процедури реалізації виборчих прав окремими категоріями громадян.

Ключові слова: *повоєнні вибори, виборчий процес, воєнний стан, виборчі права, виборче законодавство, Виборчий кодекс України, деокуповані території, внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, Державний реєстр виборців, демократичні вибори.*

The relevance of studying the legal issues related to the organization of the first post-war elections in Ukraine is determined by the need to establish an effective legal and regulatory mechanism for restoring the electoral process after the termination or

© БОРИШКЕВИЧ О.В. – аспірант (Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського) https://orcid.org/0009-0001-9137-5339
© ГЕЙВАХ О.В. – адвокат https://orcid.org/0009-0000-3731-1644

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

cancellation of martial law. The full-scale armed aggression against Ukraine has caused significant demographic, territorial, social, and institutional changes that will directly affect citizens' ability to exercise their active and passive electoral rights. A significant number of Ukrainian citizens are currently residing outside the country, have the status of internally displaced persons, are performing military service, or actually reside at a place other than their registered electoral address. The organization of the electoral process in de-occupied territories and territories that have suffered significant consequences of hostilities will also require separate legal regulation. The article examines the main legal issues concerning the restoration of the electoral process after the termination or cancellation of martial law and analyzes the provisions of the Constitution of Ukraine, the Electoral Code of Ukraine, and the legislation governing the legal regime of martial law. Particular attention is paid to determining appropriate timeframes for the preparation and conduct of the first post-war elections, ensuring the security of participants in the electoral process, restoring electoral infrastructure, updating information in the State Register of Voters, and ensuring the exercise of electoral rights by military personnel, internally displaced persons, and Ukrainian citizens residing abroad. The necessity of introducing a special legal mechanism for the organization and conduct of the first post-war elections is substantiated. Such a mechanism should take into account the consequences of armed aggression and ensure a balance between the need for the timely restoration of the democratic electoral process and the principles of security, universality, equality, freedom, and fairness of elections. It is proposed to establish at the legislative level a system of criteria for assessing the readiness of the state and its individual territories to conduct elections, as well as to provide special procedures for the exercise of electoral rights by certain categories of citizens.

Key words: *post-war elections, electoral process, martial law, electoral rights, electoral legislation, Electoral Code of Ukraine, de-occupied territories, internally displaced persons, military personnel, State Register of Voters, democratic elections.*

Постановка проблеми. Проведення перших повоєнних виборів в Україні стане одним із ключових викликів для національної виборчої системи, оскільки припинення або скасування воєнного стану саме по собі не означатиме автоматичного відновлення належних умов для реалізації громадянами виборчих прав. Наслідками повномасштабної збройної агресії стали масштабне внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, тривале перебування значної кількості громадян на військовій службі, тимчасова окупація та руйнування окремих територій, пошкодження виборчої інфраструктури, а також необхідність актуалізації відомостей Державного реєстру виборців. За таких обставин застосування виключно загальних процедур, передбачених чинним виборчим законодавством, може бути недостатнім для забезпечення загальних, рівних, вільних і справедливих виборів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває формування спеціального правового механізму організації перших повоєнних виборів, який визначатиме особливості відновлення виборчого процесу, гарантії реалізації виборчих прав окремих категорій громадян, критерії можливості проведення виборів на постраждалих від війни територіях та забезпечуватиме баланс між необхідністю відновлення демократичних інститутів і дотриманням належних стандартів виборчого процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання виборчого процесу, гарантування виборчих прав громадян та розвитку виборчої системи України є предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців, серед яких О. Діденко, О. Айвазовська, О. Марцеляк, М. Ставнійчук, Ю. Барабаш, В. Шаповал, М. Федоренко, А. Магера, Ю. Ключковський та інші. Окремі аспекти організації виборів в умовах воєнного та поствоєнного періоду також досліджуються у працях українських науковців, аналітичних матеріалах Центральної виборчої комісії, громадських організацій та міжнародних інституцій. Водночас комплексне питання правового механізму організації саме перших повоєнних виборів в Україні, зокрема визначення строків їх проведення, особливостей відновлення виборчого процесу на деокупованих територіях, забезпечення виборчих прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які перебувають за кордоном, а також встановлення критеріїв готовності окремих територій до проведення виборів, залишається недостатньо дослідженим та потребує подальшого наукового опрацювання.

Метою статті є комплексне дослідження правових проблем організації перших повоєнних виборів в Україні, аналіз чинного виборчого законодавства та визначення основних викликів, пов'язаних із відновленням виборчого процесу після припинення або скасування воєнного стану. Особлива увага приділяється визначенню правових передумов проведення виборів, забезпеченню виборчих прав окремих категорій громадян, організації виборчого процесу на деокупованих і постраждалих від бойових дій територіях, а також формуванню пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з метою забезпечення демократичності, легітимності та безпеки перших повоєнних виборів.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання організації та проведення виборів в Україні ґрунтується насамперед на положеннях Конституції України та Виборчого кодексу України. Конституційне право громадян брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є однією з основних форм реалізації принципу народовладдя. Водночас функціонування виборчої системи в умовах воєнного стану має суттєві особливості, зумовлені необхідністю забезпечення оборони держави, національної безпеки та захисту життя і здоров'я громадян.

Відповідно до частини першої статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Таким чином, законодавець встановив пряму заборону проведення будь-яких основних видів виборів протягом дії відповідного особливого правового режиму. Така заборона має об'єктивний характер, оскільки проведення повноцінного виборчого процесу передбачає можливість вільної політичної конкуренції, здійснення передвиборної агітації, належного функціонування виборчих комісій, забезпечення доступу виборців до голосування та дотримання інших демократичних стандартів, реалізація яких під час активних бойових дій є істотно ускладненою.

Конституція України одночасно передбачає спеціальний механізм забезпечення безперервності функціонування парламенту в умовах воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, частина четверта статті 83 Конституції України встановлює, що у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування такого стану. Отже, конституційна модель виходить із пріоритету безперервності державної влади в умовах надзвичайних обставин та перенесення процесу її виборчого оновлення на період після припинення відповідного особливого правового режиму.

Разом із тим чинне законодавство переважно визначає правові наслідки дії воєнного стану, проте не формує цілісного спеціального механізму переходу від режиму, за якого вибори заборонені, до повноцінного відновлення виборчого процесу після його припинення або скасування. Саме ця обставина набуває принципового значення в контексті майбутніх перших повоєнних виборів. Тривала збройна агресія спричинила такі суспільні та територіальні зміни, які об'єктивно відрізняють умови майбутнього виборчого процесу від умов, на які розраховані звичайні положення виборчого законодавства. Тому механічне повернення до стандартної моделі організації виборів одразу після припинення воєнного стану не вирішує питання фактичної спроможності держави забезпечити повноцінну реалізацію виборчих прав усіх громадян.

Необхідність спеціального нормативно-правового регулювання такого перехідного періоду фактично визнається і на інституційному рівні. У січні 2026 року Центральна виборча комісія схвалила пропозиції щодо законодавчого врегулювання особливостей організації та проведення загальнодержавних виборів після припинення чи скасування воєнного стану. Відповідні напрацювання охоплюють, серед іншого, питання підготовчого періоду, організації голосування окремих категорій виборців, функціонування виборчої інфраструктури та інших особливостей майбутнього виборчого процесу.

Таким чином, правовою передумовою проведення перших повоєнних виборів має бути не лише формальне припинення або скасування воєнного стану, а й створення нормативних та організаційних умов, які забезпечать реальну можливість проведення демократичного виборчого процесу. У зв'язку з цим доцільним є формування спеціального законодавчого механізму перших повоєнних виборів, який, з одного боку, ґрунтуватиметься на загальних конституційних принципах виборчого права, а з іншого – враховуватиме специфічні наслідки збройної агресії та необхідність поступового відновлення повноцінного функціонування виборчої системи України.

Однією з ключових правових проблем організації перших повоєнних виборів є визначення строків відновлення виборчого процесу після припинення або скасування воєнного стану. Чинна модель виборчого законодавства виходить із необхідності достатньо оперативного переходу до проведення виборів після зникнення обставин, які унеможливлювали їх організацію. Зокрема, за умови незмінності чинного правового регулювання виборчі процедури щодо парламентських виборів мають бути розпочаті у відносно стислий період після припинення воєнного стану. На необхідність дотримання таких строків звертає увагу і Центральна виборча комісія, водночас наголошуючи, що особливості майбутніх повоєнних виборів об'єктивно потребують додаткового часу для здійснення організаційних та підготовчих заходів [3; 7].

Необхідність такого підготовчого періоду обумовлюється масштабом наслідків повномасштабної збройної агресії. До моменту початку виборчого процесу держава повинна мати можливість актуалізувати відомості Державного реєстру виборців, оцінити стан та відновити виборчу інфраструктуру, визначити території, на яких існують належні умови для проведення голосування, організувати роботу виборчих комісій, а також створити механізми реалізації виборчих прав громадян, які внаслідок війни змінили місце проживання або перебувають за межами України. Центральна виборча комісія серед основних напрямів підготовки до повоєнних виборів окремо визначає актуалізацію відомостей про виборців, організацію голосування громадян за кордоном та розроблення комплексу заходів щодо підготовки і проведення таких виборів [6; 13].

За таких обставин початок виборчого процесу безпосередньо або через надмірно короткий проміжок часу після припинення воєнного стану може створити ситуацію, за якої формальне дотримання вимоги щодо проведення виборів не супроводжуватиметься реальною можливістю забезпечити рівні умови участі у них для всіх громадян. Особливої уваги потребує забезпечення достатнього часу для відновлення діяльності політичних партій та їх територіальних організацій, формування виборчих комісій, здійснення передвиборної агітації, організації громадського і міжнародного спостереження та створення умов для вільного формування політичної волі виборців. Таким чином, визначення строку проведення перших повоєнних виборів не повинно розглядатися виключно як технічне питання виборчого календаря.

Водночас надмірне відтермінування виборів після припинення обставин, які об'єктивно перешкоджали їх проведенню, також не може вважатися оптимальним способом правового регулювання. Тривалий підготовчий період може створювати ризики невиправданого продовження функціонування органів публічної влади без їх виборчого оновлення та негативно впливати на суспільну довіру до демократичних інститутів. Голова Центральної виборчої комісії О. Діденко, характеризуючи питання строків повоєнних виборів, також звертав увагу на необхідність пошуку балансу: більший період дозволяє якісніше підготувати вибори та забезпечити їх відповідність міжнародним стандартам, однак такий строк не повинен бути надмірним [7].

У зв'язку з цим доцільним видається законодавче розмежування підготовчого періоду та безпосередньо виборчого процесу. Підготовчий період повинен розпочинатися після припинення або скасування воєнного стану та використовуватися для здійснення тих заходів, без яких проведення належного виборчого процесу є неможливим або істотно ускладненим. Водночас передвиборна агітація, висування і реєстрація кандидатів та інші власне виборчі процедури мають здійснюватися вже у межах виборчого процесу відповідно до встановлених законом строків. Такий підхід дозволить, з одного боку, не скорочувати передбачені для кандидатів та політичних партій строки реалізації їхніх виборчих прав, а з іншого – надати державним органам достатній час для організаційної підготовки до виборів.

При цьому конкретна тривалість підготовчого періоду не повинна визначатися довільно. Вона має бути законодавчо встановленою, прогнозованою та обґрунтованою обсягом заходів, необхідних для відновлення повноцінного функціонування виборчої системи. Станом на 2026 рік питання строків та спеціальних процедур повоєнних виборів перебуває у процесі законодавчого опрацювання, а ЦВК передала свої пропозиції парламентській робочій групі, яка готує відповідне регулювання [6].

Таким чином, на законодавчому рівні доцільно встановити спеціальний підготовчий період між припиненням або скасуванням воєнного стану та початком безпосереднього виборчого процесу. Його призначенням має бути не відкладення виборів як таких, а створення необхідних правових, організаційних та матеріально-технічних передумов для їх демократичного проведення. При визначенні тривалості такого періоду необхідно забезпечити розумний баланс між потребою належної підготовки перших повоєнних виборів та принципом періодичного оновлення представницьких органів влади.

Наступною істотною проблемою організації перших повоєнних виборів є визначення територій, на яких існуватимуть належні умови для повноцінного проведення виборчого процесу. Припинення або скасування воєнного стану на загальнодержавному рівні не обов'язково означатиме одночасне відновлення однакового рівня безпеки та нормального функціонування державних і суспільних інститутів на всій території України. Окремі регіони можуть протягом тривалого часу залишатися забрудненими вибухонебезпечними предметами, мати істотно пошкоджену транспортну, комунальну та соціальну інфраструктуру або характеризуватися значним скороченням чисельності населення. Особливо складним зазначене питання буде щодо територій, які тривалий час перебували під тимчасовою окупацією або безпосередньо знаходилися в районі ведення бойових дій.

Проведення виборів на таких територіях не може оцінюватися виключно через можливість фізичного відкриття виборчих дільниць у день голосування. Вибори за своєю правовою природою є тривалим процесом, який охоплює формування виборчих комісій, висування та реєстрацію кандидатів, здійснення передвиборної агітації, доступ виборців до інформації, діяльність засобів масової інформації, роботу спостерігачів, голосування, підрахунок голосів та встановлення результатів. Саме такого підходу дотримується ОБСЄ/БДІПЛ, методологія якої розглядає вибори не як подію одного дня, а як процес, що починається за декілька місяців до голосування та потребує оцінки всього передвиборного середовища [10; 11].

Відповідно, безпекова ситуація повинна оцінюватися не лише безпосередньо в день голосування, але й протягом усього виборчого процесу. Реальна загроза життю кандидатів, членів виборчих комісій, виборців, журналістів або спостерігачів здатна унеможливити вільну політичну конкуренцію навіть за умови технічної можливості організувати голосування. Аналогічний підхід простежується у сучасних позиціях Венеційської комісії, яка у 2026 році наголосила, що кризові обставини можуть створювати ризики для базових принципів європейської виборчої спадщини та що законодавство повинно завчасно передбачати механізми адаптації виборчих процедур до загроз цілісності виборчого процесу. До питань, які мають оцінюватися, віднесено, зокрема, проведення виборчої кампанії, інформування виборців, способи голосування, безпеку членів виборчих органів та процедурні гарантії чесності виборів [12; 14].

У зв'язку з цим доцільним видається законодавче закріплення системи критеріїв, на підставі яких має визначатися готовність певної території до проведення перших повоєнних виборів. На нашу думку, така система повинна включати щонайменше безпековий, інфраструктурний, демографічний, інституційний та інформаційний критерії.

Безпековий критерій повинен передбачати оцінку реального рівня загроз для учасників виборчого процесу, можливості безпечного функціонування виборчих дільниць, проведення передвиборних заходів, переміщення виборців та роботи виборчих комісій. При цьому сама відсутність активних бойових дій на певній території не повинна автоматично вважатися достатньою підставою для визнання її безпечною для проведення виборів.

Інфраструктурний критерій має охоплювати наявність приміщень, придатних для діяльності виборчих комісій і проведення голосування, функціонування транспортного сполучення, електропостачання, засобів зв'язку та інших елементів інфраструктури, необхідних для організації виборчого процесу. Значні руйнування внаслідок бойових дій можуть об'єктивно ускладнювати забезпечення однакового доступу громадян до виборчих процедур навіть після стабілізації безпекової ситуації.

Демографічний критерій повинен враховувати фактичну чисельність та структуру населення відповідної території після завершення активної фази війни. Масштабна внутрішня та зовнішня міграція населення може призвести до істотної невідповідності між відомостями про зареєстроване місце проживання громадян та їх фактичним місцем перебування. За таких умов особливого значення набуватиме актуалізація відомостей Державного реєстру виборців, яку Центральна виборча комісія вже визначає одним із самостійних напрямів підготовки до повоєнних виборів [6; 13].

Інституційний критерій має характеризувати можливість повноцінного функціонування на відповідній території органів державної влади, місцевого самоврядування, виборчих комісій, правоохоронних органів та судової системи. Організація демократичних виборів є неможливою без існування інституційного середовища, здатного забезпечувати виконання виборчого законодавства, захист виборчих прав громадян, розгляд скарг та вирішення виборчих спорів.

Нарешті, інформаційний критерій повинен передбачати наявність умов для вільного формування політичної волі громадян, доступу виборців до різних джерел суспільно-політичної

інформації, можливості проведення передвиборної агітації різними політичними силами та недопущення домінування одного інформаційного середовища. Особливої актуальності цей критерій набуває щодо деокупованих територій, населення яких могло протягом тривалого періоду перебувати під системним інформаційним впливом держави-агресора. Венеційська комісія окремо відносить дезінформацію, кібератаки та іноземне втручання до сучасних загроз цілісності виборів, які повинні враховуватися державами при формуванні стійкого виборчого законодавства [12].

Водночас рішення про неможливість проведення виборів на певній території не повинно прийматися довільно, оскільки фактично воно призводитиме до обмеження можливості значної кількості громадян реалізувати виборчі права. Венеційська комісія наголошує, що обмеження періодичної участі громадян у виборах у кризових умовах повинні мати законодавчу основу, бути необхідними за конкретних обставин та відповідати принципу пропорційності. Тому законодавство повинно чітко визначити як критерії оцінки відповідної території, так і суб'єктів, уповноважених приймати рішення, процедуру його ухвалення, строк дії такого рішення та порядок його перегляду [14].

На нашу думку, найбільш обґрунтованою є модель, за якої готовність територій до проведення перших повоєнних виборів оцінюється на підставі сукупності зазначених критеріїв, а не одного формального показника. Такий підхід дозволить уникнути ситуації, коли вибори проводяться на території лише тому, що на ній формально припинилися бойові дії, незважаючи на фактичну відсутність умов для вільного волевиявлення громадян. Водночас він забезпечить можливість об'єктивної та періодичної оцінки ситуації і проведення виборів одразу після відновлення необхідних демократичних, безпекових та організаційних передумов.

Одним із найбільш масштабних викликів під час організації перших повоєнних виборів стане забезпечення принципу загальності виборчого права в умовах істотної зміни місця проживання та перебування значної кількості громадян України. Повномасштабна збройна агресія спричинила безпрецедентне внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, внаслідок чого фактичне місце перебування значної кількості виборців не відповідає їх зареєстрованій виборчій адресі. Окремі категорії громадян тривалий час перебувають за межами України, мають статус внутрішньо переміщених осіб або проходять військову службу поза місцем постійного проживання. Тому традиційна територіальна модель організації виборів потребуватиме адаптації до фактичної демографічної ситуації, що сформувалася внаслідок війни.

Особливої уваги потребуватиме реалізація виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. Повернення громадян до місць свого попереднього проживання після припинення активної фази війни відбуватиметься поступово, а для значної частини населення таке повернення може бути неможливим через руйнування житла, відсутність необхідної інфраструктури або інші обставини. Отже, при організації перших повоєнних виборів держава повинна виходити не лише з формально зареєстрованого місця проживання виборця, але й забезпечити ефективний механізм реалізації виборчого права за місцем його фактичного перебування.

При цьому особливо складною є проблема участі внутрішньо переміщених осіб у місцевих виборах. Якщо на загальнодержавних виборах зміна місця голосування насамперед має організаційний характер, то на місцевих виборах місце проживання громадянина безпосередньо пов'язане з його належністю до відповідної територіальної громади та можливістю брати участь у формуванні її органів місцевого самоврядування. За таких умов законодавство повинно забезпечувати баланс між правом громадянина, який фактично тривалий час проживає в певній громаді, брати участь у вирішенні питань місцевого значення та необхідністю недопущення необґрунтованої або ситуативної зміни виборчої адреси без реального зв'язку з відповідною територією.

Не менш складним завданням стане організація голосування громадян України, які перебувають за кордоном. Тривале перебування значної кількості українських громадян в інших державах об'єктивно створює потребу в істотному збільшенні спроможності закордонної виборчої інфраструктури. Використання виключно традиційної моделі голосування у приміщеннях дипломатичних установ може виявитися недостатнім, оскільки кількість виборців, які потенційно бажатимуть взяти участь у перших повоєнних виборах, може суттєво перевищувати можливості існуючих закордонних виборчих дільниць. У зв'язку з цим необхідним є пошук додаткових організаційно-правових механізмів забезпечення доступності голосування для громадян України за кордоном, зокрема шляхом розширення мережі виборчих дільниць та співпраці з органами влади держав перебування [9].

Водночас запровадження спеціальних способів голосування для громадян за кордоном повинно здійснюватися з особливою обережністю. Будь-які альтернативні механізми волевиявлення

мають одночасно забезпечувати доступність голосування, належну ідентифікацію виборця, таємницю голосування, неможливість повторного голосування та достовірність встановлення його результатів. Тому питання можливого застосування поштового, дострокового або інших спеціальних способів голосування повинно вирішуватися на законодавчому рівні завчасно, а відповідні процедури мають бути зрозумілими як для виборців, так і для суб'єктів виборчого процесу [14].

Окремою категорією виборців, для яких загальний порядок голосування може бути недостатньо ефективним, залишатимуться військовослужбовці. Навіть після припинення або скасування воєнного стану значна кількість громадян може продовжувати проходити військову службу, перебувати у військових частинах, місцях тимчасової дислокації, на лікуванні чи реабілітації або виконувати інші завдання у сфері оборони та безпеки. За таких умов держава повинна забезпечити можливість реалізації ними виборчого права без необхідності масового переміщення особового складу та без створення ризиків для обороноздатності чи розголошення відомостей про місця дислокації військових формувань [15].

Особливо важливим у цьому контексті є забезпечення рівності виборчих прав. Створення спеціальних процедур голосування для внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців або громадян за кордоном не повинно призводити ані до обмеження їхніх прав порівняно з іншими виборцями, ані до створення необґрунтованих переваг. Метою таких процедур повинна бути компенсація об'єктивних перешкод для участі у виборах та забезпечення фактичної, а не лише формальної можливості реалізації конституційного права голосу.

На нашу думку, при підготовці перших повоєнних виборів доцільно виходити з принципу максимального наближення виборчої процедури до фактичного місця перебування виборця, якщо його участь у голосуванні за виборчою адресою істотно ускладнена або неможлива внаслідок обставин, пов'язаних із війною. Реалізація такого підходу потребуватиме вдосконалення механізму визначення та зміни виборчої адреси, актуалізації даних Державного реєстру виборців і встановлення спеціальних процедур для окремих категорій громадян. Водночас відповідні механізми повинні містити достатні запобіжники від подвійного голосування та інших можливих зловживань.

Таким чином, забезпечення принципу загальності перших повоєнних виборів вимагатиме від держави переходу від переважно статичної моделі територіальної прив'язки виборця до більш гнучкого механізму організації голосування, здатного враховувати масштабні переміщення населення та інші наслідки війни. Ефективність такого механізму матиме безпосереднє значення для легітимності результатів перших повоєнних виборів, оскільки демократичність виборчого процесу визначатиметься не лише формальною наявністю права голосу, але й реальною можливістю громадян скористатися цим правом.

Важливою передумовою проведення перших повоєнних виборів є забезпечення актуальності Державного реєстру виборців та відновлення повноцінного функціонування виборчої інфраструктури. Тривала перерва у проведенні виборів, масштабне внутрішнє і зовнішнє переміщення населення, зміна місця проживання громадян та інші демографічні наслідки війни створюють ризик істотної невідповідності між відомостями, що містяться у державних інформаційних ресурсах, та фактичним місцем перебування виборців. Закон України «Про Державний реєстр виборців» визначає Державний реєстр виборців як автоматизовану інформаційно-комунікаційну систему, призначену для державного обліку громадян України, які мають право голосу, а відомості Реєстру безпосередньо використовуються при складанні списків виборців. Саме тому належний стан Реєстру є однією з основних організаційно-правових передумов проведення будь-яких загальнодержавних або місцевих виборів [4].

Певні заходи щодо відновлення повноцінного функціонування Державного реєстру виборців здійснюються вже до припинення воєнного стану. Наприкінці 2025 року Центральна виборча комісія відновила функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи «Державний реєстр виборців» у частині взаємодії з виборцями, а з 1 січня 2026 року органи ведення Реєстру, за винятком тих, які не можуть здійснювати відповідну діяльність через бойові дії або тимчасову окупацію території, поновили прийом і розгляд заяв та запитів виборців. Також було відновлено роботу електронного кабінету виборця, за допомогою якого громадяни можуть перевіряти відомості про себе у Реєстрі [8].

Разом із тим самого технічного відновлення функціонування Реєстру недостатньо для забезпечення достовірності списків виборців під час перших повоєнних виборів. Перед початком виборчого процесу необхідним буде проведення масштабної актуалізації персональних даних виборців шляхом інформаційної взаємодії з іншими державними реєстрами та органами влади.

Особливо важливим є уточнення інформації про виборчу адресу громадян, які змінили місце проживання, перебувають за кордоном, проходять військову службу або повернулися на деокуповані території. Центральна виборча комісія також включає актуалізацію відомостей Державного реєстру виборців до числа основних питань, які потребують вирішення при законодавчій підготовці повоєнних виборів [6].

Поряд із актуалізацією Реєстру окремого вирішення потребуватиме питання відновлення виборчої інфраструктури. Виборчий процес передбачає функціонування значної кількості виборчих дільниць, окружних і територіальних виборчих комісій, забезпечення їх приміщеннями, засобами зв'язку, транспортом, обладнанням та іншими матеріально-технічними ресурсами. Внаслідок бойових дій частина приміщень, які раніше використовувалися для організації голосування, може бути зруйнована або непридатна для використання. Відповідно, ще до початку виборчого процесу має бути здійснена оцінка фактичного стану виборчих дільниць та визначено альтернативні приміщення у випадках, коли відновлення попередньої інфраструктури є неможливим або недоцільним.

Особливого значення ця проблема набуває в контексті організації голосування громадян України за кордоном. Чинна система закордонних виборчих дільниць формувалася за умов значно меншої кількості громадян України, які постійно або тимчасово перебували поза межами держави. За інформацією представників Центральної виборчої комісії, у 2026 році йшлося приблизно про 4,5 млн потенційних виборців за кордоном та лише 104 виборчі дільниці при дипломатичних і консульських установах, що свідчить про очевидну невідповідність існуючої інфраструктури масштабу потенційного навантаження. ЦВК у зв'язку з цим розглядає можливість істотного розширення мережі місць голосування та проводить консультації з іноземними державами щодо створення додаткових виборчих дільниць поза межами дипломатичних установ [9].

Вирішення зазначених проблем об'єктивно актуалізує дискусію щодо можливості застосування під час перших повоєнних виборів спеціальних або альтернативних способів голосування. До таких механізмів можуть належати дострокове та поштове голосування, а в перспективі – окремі форми дистанційного волевиявлення. Їх застосування потенційно здатне забезпечити участь у виборах громадян, для яких особисте прибуття на виборчу дільницю є істотно ускладненим через перебування за кордоном, проходження військової служби, стан здоров'я або інші об'єктивні обставини. Разом із тим впровадження будь-якої нової форми голосування безпосередньо перед першими повоєнними виборами містить суттєві правові та організаційні ризики.

Насамперед альтернативні способи голосування повинні забезпечувати дотримання основоположних принципів виборчого права: особистого і вільного волевиявлення, таємниці голосування, рівності виборців та неможливості багаторазового голосування однією особою. Крім того, важливим є забезпечення можливості належного контролю за виборчими процедурами та суспільної довіри до встановлених результатів. З огляду на це запровадження повномасштабного інтернет-голосування саме під час перших повоєнних виборів видається передчасним. Представники Центральної виборчої комісії у 2026 році також публічно звертали увагу на значні ризики такого механізму для України, пов'язані, зокрема, з масштабом виборчої системи та необхідністю забезпечення довіри громадян до достовірності результатів голосування [9; 10; 14].

На нашу думку, більш обґрунтованим є поетапний підхід до запровадження спеціальних способів голосування. Під час перших повоєнних виборів пріоритет доцільно надати розширенню традиційної виборчої інфраструктури, спрощенню процедур зміни виборчої адреси та створенню додаткових можливостей особистого голосування для громадян, які перебувають поза місцем свого постійного проживання. Запровадження поштового або інших альтернативних способів голосування може розглядатися для окремих категорій виборців лише за умови попереднього законодавчого врегулювання відповідних процедур, їх належного тестування та створення достатніх гарантій від можливих зловживань.

Таким чином, актуалізація Державного реєстру виборців, відновлення та розширення виборчої інфраструктури повинні відбуватися ще до формального початку перших повоєнних виборів і становити складову спеціального підготовчого періоду. Водночас застосування нових способів голосування не повинно розглядатися як універсальний засіб вирішення всіх проблем доступності виборчого процесу. Пріоритетним завданням держави має залишатися створення такої системи організації голосування, яка одночасно забезпечуватиме максимальне охоплення виборців, прозорість виборчих процедур та належний рівень суспільної довіри до результатів перших повоєнних виборів.

Висновки. Проведення перших повоєнних виборів в Україні потребуватиме спеціального правового регулювання, оскільки припинення або скасування воєнного стану саме по собі не гарантуватиме готовності держави до повноцінного відновлення виборчого процесу. На підставі проведеного дослідження доцільно запропонувати такі напрями вдосконалення законодавства України:

1. Передбачити спеціальний правовий механізм організації та проведення перших повоєнних виборів.

2. Встановити окремий підготовчий період між припиненням або скасуванням воєнного стану та початком виборчого процесу.

3. Законодавчо визначити критерії готовності окремих територій до проведення виборів, зокрема безпековий, інфраструктурний, демографічний, інституційний та інформаційний критерії.

4. Визначити порядок прийняття та перегляду рішень щодо можливості або неможливості проведення виборів на деокупованих і постраждалих від бойових дій територіях.

5. Удосконалити механізми реалізації виборчих прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та громадян України, які перебувають за кордоном.

6. Забезпечити масштабну актуалізацію відомостей Державного реєстру виборців до початку виборчого процесу.

7. Передбачити відновлення та розширення виборчої інфраструктури, у тому числі мережі закордонних виборчих дільниць.

Розглянути можливість застосування окремих спеціальних способів голосування лише за умови їх попереднього законодавчого врегулювання, належного тестування та забезпечення достатніх гарантій від зловживань.

Таким чином, основним завданням законодавця має стати створення такої моделі перших повоєнних виборів, яка забезпечить не лише формальне відновлення виборчого процесу, а й реальну можливість проведення безпечних, загальних, рівних, вільних і легітимних виборів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

3. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 року № 396-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7–9. Ст. 48.

4. Закон України «Про Державний реєстр виборців» від 22 лютого 2007 року № 698-V. *Відомості Верховної Ради України.* 2007. № 20. Ст. 282.

5. Діденко О. М. Щодо правової основи для проведення повоєнних виборів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 55–58. URL: https://lsej.org.ua/12_2023/9.pdf

6. Центральна виборча комісія. Комісія напрацювала пропозиції щодо законодавчого врегулювання виборів в Україні після припинення чи скасування воєнного стану. 07.01.2026. *Центральна виборча комісія* : офіційний веб-сайт. 2026. URL: https://www.cvk.gov.ua/novini/komisiya-napratsyuvala-propozitsii-shhodo-zakonodavchogo-vregulyuvannya-viboriv-v-ukraini-pislya-pripinennya-chi-skasuvannya-voiennogo-stanu.html

7. Діденко О. Для виборів потрібні дві передумови – безпека й адаптовані до нових умов закони. 31.12.2025. *Центральна виборча комісія* : офіційний веб-сайт. 2025. URL: https://www.cvk.gov.ua/zmi-pro-tsvk/oleg-didenko-golova-tsentralnoi-viborchoi-komisii-ukraini-dlya-viboriv-potribni-dvi-peredumovi-bezpeka-y-adaptovani-do-novih-umov-zakoni.html

8. Центральна виборча комісія. Етапи відновлення АІКС «Державний реєстр виборців». 08.01.2026. *Центральна виборча комісія* : офіційний веб-сайт. 2026. URL: https://cvk.gov.ua/actualna-informaciya/etapi-vidnovlennya-aiks-derzhavniy-reiestr-vibortsiv.html

9. Дубовик С. 4,5 мільйона виборців за кордоном і 104 дільниці в консульствах. Цю мережу треба збільшити вдесятеро. 02.06.2026. *Центральна виборча комісія* : офіційний веб-сайт. 2026. URL: https://cvk.gov.ua/zmi-pro-tsvk/sergiy-dubovik-45-milyona-vibortsiv-za-kordonom-i-104-dilnitsi-v-konsulstvah-tsyu-merezhu-treba-zbilshiti-vdesyatero.html

10. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Election Observation Handbook. Sixth Edition. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2010. OSCE Office. 2025. URL: https://odihr.osce.org/odihr/elections/68439

11. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Election Observation Methodology. OSCE Office. 2025. URL: https://odihr.osce.org/odihr/elections/methodology

12. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Comments to Recommendation 2301 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on “Elections in times of crisis”. CDL-AD(2026)009. Venice, 2026. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282026%29009-e

13. Civil Network OPORA. Roadmap for Ensuring Organization of Postwar Elections in Ukraine. Kyiv. *OPORA* : інформаційний веб-портал. 2025. URL: https://oporaua.org/en/vybory/roadmap-for-ensuring-organization-of-postwar-elections-in-ukraine-25601

14. Цебенко С. Б. Право на вільні вибори: міжнародні стандарти та обмеження під час дії воєнного стану на території України. *Аналітычно-порівняльне правознавство.* 2025. Т. 1. № 5. С. 164–168.

15. Бирченко Б. В. Правові аспекти захисту виборчих прав військовослужбовців. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 1. № 3. С. 100–106.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.965.42:614.2
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.3

БЛАЩУК Т.В., ШМИНДРУК О.Ф.

УГОДА ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МЕДІАЦІЇ У СПОРАХ ЩОДО РЕПРОДУКТИВНИХ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: ДОПУСТИМИЙ ЗМІСТ ТА ВИКОНАННЯ

MEDIATION SETTLEMENT AGREEMENT IN DISPUTES CONCERNING REPRODUCTIVE HEALTHCARE SERVICES: PERMISSIBLE CONTENT AND ENFORCEMENT

Статтю присвячено визначенню допустимого змісту, юридичних наслідків та особливостей виконання умов угоди за результатами медіації у цивільних спорах між пацієнтом і закладом охорони здоров'я щодо репродуктивних медичних послуг. Обґрунтовано, що включення до такої угоди різних домовленостей не спричиняє однакових юридичних наслідків. Проаналізовано правову природу угоди за результатами медіації та її співвідношення з медіаційною угодою і договором про проведення медіації. Встановлено, що окрема умова може безпосередньо встановлювати або змінювати цивільне зобов'язання, якщо має визначений зміст і погоджена належними сторонами.

Водночас угода не є виконавчим документом, а примусове виконання встановленого нею зобов'язання можливе після звернення за судовим захистом на підставі відповідного виконавчого документа. Юридичний наслідок кожної умови запропоновано оцінювати за її змістом, колом зобов'язаних осіб та необхідністю додаткового юридичного оформлення. Розмежовано майнові, документальні, договірні й організаційні умови.

Обґрунтовано, що умови про повернення коштів, надання медичних документів і виконання визначених організаційних дій можуть безпосередньо створювати цивільні зобов'язання за умови конкретизації боржника, змісту обов'язку, способу та строку виконання. Зміна умов зберігання репродуктивного матеріалу потребує участі сторін основного договору і дотримання встановленої форми. Домовленості про транспортування біологічного матеріалу не замінюють письмової заяви пацієнта й акта про передачу та не можуть покладати обов'язки на третіх осіб.

Умови щодо продовження лікування можуть визначати організаційні дії закладу, однак не замінюють актуальної згоди пацієнта, медичних показань, огляду й обстеження та не створюють безумовного обов'язку провести конкретну процедуру допоміжних репродуктивних технологій. Сформульовані положення сприяють юридичній визначеності домовленостей і зменшують ризик включення до угоди умов, виконання яких залежить від додаткового волевиявлення пацієнта, участі третьої особи або дотримання спеціальної медичної процедури.

Ключові слова: *медіація, угода за результатами медіації, репродуктивні медичні послуги, цивільне зобов'язання, допоміжні репродуктивні технології, виконання угоди, заклад охорони здоров'я.*

© БЛАЩУК Т.В. – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін (Навчально-науковий інститут права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія») https://orcid.org/0000-0002-0605-1920

© ШМИНДРУК О.Ф. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін (Навчально-науковий інститут права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія») https://orcid.org/0000-0002-7135-2594

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines permissible content, legal effects and performance of terms in agreements resulting from mediation between patients and healthcare institutions concerning reproductive medical services. It argues that combining different arrangements in one agreement does not give them identical legal effects. The legal nature of such an agreement and its relationship with a mediation agreement and a contract for conducting mediation are analysed. A term may directly establish or modify a civil obligation when sufficiently definite and agreed by the proper parties.

However, the agreement is not an enforcement document; compulsory performance requires judicial protection and an appropriate enforcement document. Each term should be assessed by its content, the persons bound and the need for additional formalities. Proprietary, documentary, contractual and organisational terms are distinguished.

Terms on reimbursement, medical records and specified organisational actions may create civil obligations when the debtor, substance, method and time limit for performance are identified. Changing storage conditions for reproductive material requires participation of the parties to the underlying contract and compliance with the prescribed form. Transportation arrangements do not replace the patient's written application or transfer certificate and cannot bind third parties.

Continued-treatment terms may prescribe organisational actions by the healthcare institution, but do not replace current patient consent, medical indications, examination or testing, or create an unconditional duty to perform a specific assisted reproductive technology procedure. These findings substantially improve overall legal certainty and reduce the risk of terms dependent on further patient consent, third-party participation or compliance with a special medical procedure.

Key words: *mediation, agreement on mediation results, reproductive medical services, civil obligation, assisted reproductive technologies, performance of the agreement, healthcare institution.*

Постановка проблеми. Угода за результатами медіації у спорах щодо репродуктивних медичних послуг може одночасно містити домовленості про повернення коштів, надання медичних документів, зміну умов зберігання і транспортування біологічного матеріалу, а також організацію подальшого лікування. Включення таких положень до одного документа не означає, що всі вони мають однаковий юридичний наслідок. Одні умови безпосередньо встановлюють або змінюють цивільні зобов'язання, тоді як реалізація інших потребує окремої заяви, актуальної згоди пацієнта, зміни основного договору, наявності медичних показань або участі іншого закладу охорони здоров'я.

Стан дослідження. У науковій літературі окремо досліджено суміжні складові обраної проблематики. О. В. Губанова [1] розглянула можливість застосування медіації до цивільних спорів, що виникають у медичних правовідносинах, критерії їх медіабельності та категорії медичних конфліктів, для яких використання медіації є можливим або обмеженим.

У праці В. С. Дяченка [2] проаналізовано правову природу, предмет і структурні елементи договору про надання медичних послуг, зокрема його істотні умови та інформаційні обов'язки виконавця. С. Заамі та співавтори [3] дослідили допоміжні репродуктивні технології у контексті репродуктивної автономії, доступності лікування, недискримінації та узгодження правового регулювання з правами людини.

Водночас у цих працях не запропоновано комплексного розмежування юридичних наслідків різних умов угоди за результатами медіації у спорах щодо репродуктивних медичних послуг. Невирішеним залишається питання, які з таких умов безпосередньо встановлюють або змінюють цивільні зобов'язання, які потребують окремого юридичного оформлення та в якому порядку вони підлягають виконанню.

Метою статті є визначення допустимого змісту, юридичних наслідків та особливостей виконання окремих умов угоди за результатами медіації у цивільних спорах між пацієнтом і закладом охорони здоров'я щодо надання репродуктивних медичних послуг.

Виклад основного матеріалу. Правові засади укладення угоди за результатами медіації визначає Закон України «Про медіацію» № 1875-IX від 16 листопада 2021 року [4]. Стаття 1 розмежовує медіаційну угоду, договір про проведення медіації та угоду за результатами медіації. Ці документи оформлюють різні етапи медіації та не є синонімами. Медіаційна угода визначає медіацію як спосіб урегулювання наявного або майбутнього спору. Договір про проведення

медіації регулює надання послуги. Угода за результатами медіації фіксує досягнуті сторонами домовленості.

Відповідно до пункту 4 частини першої статті 21 Закону України «Про медіацію» [4], в угоді зазначаються узгоджені сторонами медіації зобов'язання, способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання. Наявність таких умов дає підстави розглядати угоду як можливе джерело цивільних прав та обов'язків.

Відповідно до статей 626 і 629 Цивільного кодексу України № 435-IV від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) [5] домовленість, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, є договором і обов'язкова для виконання сторонами. Тому конкретна умова угоди за результатами медіації може створити цивільне зобов'язання. Такими є повернення конкретної суми, надання доступу до медичних документів у строк або оплата зберігання репродуктивного матеріалу.

Угода за результатами медіації сама по собі виконавчим документом не є. Стаття 19 Закону України «Про медіацію» [4] зобов'язує сторони виконувати угоду за результатами медіації в порядку і строки, встановлені такою угодою. Примусове виконання розпочинається лише на підставі виконавчого документа, передбаченого статтею 3 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 2 червня 2016 року [6].

Невиконання встановленого угодою цивільного зобов'язання надає заінтересованій стороні право звернутися до суду за його захистом. Примусове виконання в такому разі здійснюється не безпосередньо на підставі угоди за результатами медіації, а на підставі виконавчого документа, отриманого за результатами судового розгляду. Якщо домовленості досягнуто під час розгляду справи, сторони можуть викласти їх у мировій угоді та подати на затвердження суду. У такому разі виконавчим документом є ухвала суду про затвердження мирової угоди.

Потреба в окремій згоді, заяві, акті або зміні основного договору виникає лише тоді, коли відповідне оформлення передбачене цивільним чи медичним законодавством. Якщо угода чітко визначає обов'язок сторони, вона може безпосередньо встановити або змінити цивільне зобов'язання. Водночас її положення не створюють обов'язків для осіб, які не брали участі в медіації. Юридичний наслідок кожної умови необхідно визначати за її змістом, колом зобов'язаних осіб та потребою в додатковому оформленні.

За цими критеріями слід оцінити умови про повернення коштів, надання медичних документів, зберігання і передання репродуктивного матеріалу та продовження лікування.

Для цілей цього дослідження умови угоди доцільно поділити на чотири функціональні групи: майнові (грошові), документальні, процедурні та організаційні. Майнові умови спрямовані на грошову виплату, натомість документальні – на передання медичної інформації. В свою чергу процедурні спрямовані на зміну умов зберігання репродуктивного матеріалу, а організаційні на визначення дій, необхідних для його транспортування або продовження лікування. Така класифікація дає змогу встановити належного боржника, момент виникнення обов'язку і перелік юридичних фактів, без яких фактичне виконання неможливе. У кожній групі слід відрізняти остаточну умову з визначеним предметом і строком від рамкової домовленості про подальше погодження. Перша може бути самодостатньою підставою конкретної вимоги, тоді як друга встановлює обов'язок здійснити погоджені підготовчі дії, але не гарантує настання медичного або договірного результату.

Визначеність умови охоплює не лише опис належної дії, а й можливість установити момент порушення. Якщо строк пов'язано з подією, така подія має бути встановлюваною. Якщо виконання залежить від третьої особи або медичного рішення, то угода повинна розмежовувати контрольовані стороною дії та результат, який перебуває поза її контролем. Наслідки невиконання доцільно формулювати відповідно до характеру обов'язку: для грошової умови наслідки прострочення, для документальної чи організаційної – право вимагати конкретної дії або звернутися за судовим захистом. Це зменшує ризик перетворення домовленості на оціночний припис, зміст якого неможливо перевірити.

Умова про виплату коштів має визначати правову підставу та зміст грошового обов'язку. Сторони повинні зазначити, чи йдеться про повернення невикористаної частини оплати, зменшення вартості медичних послуг, погоджену компенсацію або оплату подальшого зберігання репродуктивного матеріалу. Від цього залежить, яку саме виплату та на якій підставі може вимагати пацієнт. Угода повинна визначати платника, отримувача, суму або порядок її обчислення, строк і спосіб платежу, а також наслідки прострочення. Таке формулювання як «сприяти поверненню коштів» не створює конкретного обов'язку, оскільки не визначає, яку дію повинен виконати

заклад. Стаття 21 Закону України «Про медіацію» [4] вимагає зазначати погоджені зобов'язання, способи і строки їх виконання, а також наслідки невиконання або неналежного виконання. Відповідно до статті 509 ЦК України [5] пацієнт, на користь якого встановлено грошовий обов'язок, є кредитором і має право вимагати його виконання. Статті 526 і 530 ЦК України вимагають виконати цей обов'язок належним чином та у встановлений строк.

Наразі право пацієнта на медичну інформацію та ознайомлення з документами регулюється загальною нормою статті 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-XII від 19 листопада 1992 року [7]. У спорах, пов'язаних із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ), ця норма не конкретизує перелік медичних документів, їх форму, спосіб і строк передання у конкретному спорі. Такі документи підтверджують проведені обстеження і процедури, а також містять відомості про отриманий репродуктивний матеріал та умови його зберігання. Тому в угоді за результатами медіації пропонується визначати перелік паперових або електронних копій, строк і спосіб їх передання. Надання документів має враховувати вимоги лікарської таємниці щодо відомостей про інших осіб. Така умова дає пацієнтові можливість перевірити виконання медичних послуг, прийняти рішення щодо репродуктивного матеріалу або продовжити лікування в іншому закладі.

Наступну групу становлять умови щодо подальшого зберігання репродуктивного матеріалу, які можуть впливати на вже укладений між сторонами договір. Угода за результатами медіації може змінити договір про зберігання репродуктивного матеріалу, якщо її уклали сторони цього договору, прямо погодили нові умови та дотрималися форми, передбаченої статтею 654 ЦК України [5]. Для юридичної визначеності доцільно зазначити новий строк, вартість, порядок оплати та дату застосування змінених умов.

Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» № 787 від 9 вересня 2013 року [8]. Відповідно до пункту 11.3 цього порядку біологічний матеріал може транспортуватися до іншого закладу за письмовою заявою пацієнта, до якої додається акт про передачу. Угода за результатами медіації може зобов'язати чинний заклад підготувати матеріал і документи, погодити дату та організувати транспортування. Проте угода не може встановлювати обов'язок для іншого закладу охорони здоров'я, який не є стороною медіації, що відповідає положенням статті 511 ЦК України [5] щодо неможливості покладення обов'язку на третю особу. Тому в угоді доцільно передбачити, що фактичне передання здійснюється після письмового підтвердження готовності іншого закладу прийняти матеріал.

Інший режим мають рішення щодо медичного втручання. Стаття 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [7] вимагає згоди пацієнта на застосування методів діагностики, профілактики та лікування. Угода може визначити порядок подальшого волевиявлення, але не замінює актуальної згоди пацієнта.

Після спору щодо припинення програми ДРТ або вибору методики сторони можуть погодити повторний розгляд цього питання. Якщо заклад охорони здоров'я є стороною медіації, угода може передбачати його обов'язок провести консультацію, надати необхідну інформацію, організувати обстеження та повідомити пацієнтові рішення у визначений строк. Водночас угода не надає безумовного права вимагати застосування конкретної методики. Пункти 1.7 і 1.8 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні [8] пов'язують проведення відповідних процедур із медичними показаннями, заявою пацієнта, медичним оглядом та обстеженням. Виконанню підлягають погоджені організаційні дії закладу, а не обов'язок провести конкретну процедуру ДРТ.

Висновки. Юридичні наслідки умов угоди за результатами медіації визначається їхнім змістом, колом зобов'язаних осіб і необхідністю додаткового оформлення. Умови про повернення коштів, надання медичних документів та визначені організаційні дії можуть безпосередньо встановлювати цивільні зобов'язання за умови визначення боржника, змісту обов'язку, способу і строку виконання. Зміна умов зберігання репродуктивного матеріалу потребує участі сторін основного договору та дотримання встановленої для його зміни форми.

Домовленості про транспортування біологічного матеріалу та продовження лікування визначають порядок подальших дій сторін, але не замінюють передбачених законодавством заяви й акта про передачу чи актуальної згоди пацієнта, не усувають необхідності врахування медичних показань і не можуть покладати обов'язки на осіб, які не брали участі в медіації. Угода є обов'язковою для сторін, але не є виконавчим документом. У разі невиконання встановленого

нею цивільного зобов'язання сторона може звернутися за судовим захистом, а примусове виконання здійснюється на підставі відповідного виконавчого документа. Перспективу подальших досліджень становить аналіз способів судового захисту в разі невиконання окремих умов таких угод.

Список використаних джерел:

1. Губанова О. В. Роль та місце медіації у вирішенні медичних спорів (конфліктів). *Полтавський правовий часопис*. 2022. № 1. С. 40–50. DOI: 10.21564/2786-7811.1.287732.

2. Дяченко В. С. Особливості приватно-правового регулювання відносин у сфері надання медичних послуг. *Ірпінський юридичний часопис.* 2025. № 1 (18). С. 124–137. DOI: 10.33244/2617-4154-1(18)-2025-124-137.

3. Zaami S., Driul L., Sansone M., Scatena E., Andersson K. L., Marinelli E. ART Innovations: Fostering Women's Psychophysical Health between Bioethics Precepts and Human Rights. *Healthcare*. 2021. Vol. 9, Iss. 11. Art. 1486. DOI: 10.3390/healthcare9111486.

4. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1875-20 (дата звернення: 11.08.2026).

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 11.08.2026).

6. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1404-19 (дата звернення: 11.08.2026).

7. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12 (дата звернення: 11.08.2026).

8. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1697-13 (дата звернення: 11.08.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 347.23
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.4

КАРМАЗА О.О., СТРІЛЬКО В.Ю., ПОЗОВ Д.А.

ЗАХИСТ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО: СУДОВИЙ ТА ПОЗАСУДОВИЙ ЗАХИСТ

PROTECTION OF PRIVATE OWNERSHIP OF IMMOVABLE PROPERTY: JUDICIAL AND EXTRAJUDICIAL PROTECTION

Метою статті є нормативно-правовий аналіз поняття «нерухоме майно», форм захисту права приватної власності та критеріїв їх вибору. У статті здійснено доктринальний, нормативно-правовий та правозастосовний аналіз захисту права приватної власності на нерухоме майно. Акцентовано увагу на судовому захисті – позовному провадженні, застосуванні альтернативних процедур примирення, які можуть відбуватися в судовому процесі на підставі дії принципу добровільності (врегулювання спору за участю судді та мирова угода). Доведено, що позасудовий захист права власності на нерухоме майно може стосуватися лише процедури медіації та переговорів. Результат домовленостей може бути оформлено мировою угодою, яка має виконавчу силу, оскільки є частиною ухвали суду. Доведено, що застосувати третейський розгляд до вирішення цивільного спору стосовно права власності на нерухоме майно не можна, оскільки згідно із ст. 6 Закону України «Про третейські суди» третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки. В статті зазначається, що ефективність застосування судових чи позасудових процедур для врегулювання цивільного спору про захист права власності на нерухоме майно залежить від взаємодії таких елементів як: 1) об'єктно-титульного компонента, який передбачає встановлення титульного володільця, факту державної реєстрації права власності; 2) причинного зв'язку між діями і результатом; 3) добровільного обрання визначеної законом процедури (судова чи позасудова форма) захисту, яка б відповідала характеру спору; 4) вчинення реєстраційних дій та/чи добровільне виконання ухваленого рішення у справі. Судовий і позасудовий захист не є взаємовиключними. Вони можуть доповнювати один одного: медіація – звузити предмет спору або сформувати добровільні умови виконання, суд – встановити право та забезпечити примус виконання домовленостей, нотаріальна і реєстраційна процедури – завершити юридичне оформлення права власності на нерухоме майно.

Ключові слова: *цивільне судочинство, суд, медіація, мирова угода, право приватної власності, нерухоме майно, нерухомість, судовий захист, право власності.*

The purpose of the article is a regulatory and legal analysis of the concept of «real estate», forms of protection of private property rights and criteria for their selection. The article carries out a doctrinal, regulatory and law enforcement analysis of the protection of private property rights to real estate. The emphasis is on judicial protection

© КАРМАЗА О.О. – доктор юридичних наук, професор, професор Інституту післядипломної освіти (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) https://orcid.org/0000-0003-4895-5220

© СТРІЛЬКО В.Ю. – кандидат юридичних наук, головний консультант (Комітет Верховної Ради України з питань економічного розвитку) https://orcid.org/0009-0006-4570-795X

© ПОЗОВ Д.А. – доктор філософії у галузі права, старший науковий співробітник (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0000-0003-3357-1937

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

– lawsuits, the use of alternative conciliation procedures that can take place in a court process based on the principle of voluntariness (dispute settlement with the participation of a judge and a settlement agreement). It is proven that extrajudicial protection of property rights to real estate can only concern the mediation and negotiation procedures. The result of the agreements can be formalized by a settlement agreement, which has executive force, since it is part of the court decision. It is proven that it is impossible to apply arbitration proceedings to the resolution of a civil dispute regarding the right to property rights to real estate, since according to Art. 6 of the Law of Ukraine "On Arbitration Courts", arbitration courts, in accordance with the procedure provided for by this Law, may consider any cases arising from civil and commercial legal relations, with the exception of cases in disputes over real estate, including land plots. The article notes that the effectiveness of the application of judicial or extrajudicial procedures for the settlement of a civil dispute on the protection of the right of ownership of real estate depends on the interaction of such elements as: 1) the object-title component, which provides for the establishment of the title holder, the fact of state registration of the right of ownership; 2) the causal connection between actions and the result; 3) the voluntary choice of a legally defined procedure (judicial or extrajudicial form) of protection that would correspond to the nature of the dispute; 4) the performance of registration actions and/or the voluntary execution of the adopted decision in the case. Judicial and extrajudicial protection are not mutually exclusive. They can complement each other: mediation – to narrow the subject of the dispute or to form voluntary terms of performance, court – to establish the right and ensure the enforcement of agreements, notarial and registration procedures – to complete the legal registration of the right of ownership of real estate.

Key words: *civil proceedings, court, mediation, settlement agreement, private property law, real estate, real estate, judicial protection, property right.*

Актуальність теми. Право приватної власності є одним із фундаментальних основ приватного права, яке сформувалося історично та захищається у порядку визначеному законом, якщо інше не передбачено законом. Це право гарантується Конституцією України та міжнародними договорами України. Зокрема, ст. 41 Конституції України гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та встановлює непорушність права приватної власності [1]. Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає, щоб втручання держави у мирне володіння майном було законним, переслідувало легітимну мету і не покладало на особу надмірного індивідуального тягаря [2]. Відтак Конституція України та міжнародні договори гарантують непорушність права власності, однак вказують на те, що законом можуть бути передбачені випадки обмеження чи припинення права власності. Це підтверджується також і нормами Цивільного кодексу України.

Разом з тим, у разі порушення права власності Конституція України, міжнародні договори України, законодавство у сфері приватного права визначають форми, порядок, межі та спосіб захисту такого права.

Слід також зазначити і те, що судова практика у сфері захисту приватної власності на нерухоме майно є неоднакова. Практична складність захисту права власності на нерухомість полягає в тому, що одне порушення нерідко має декілька взаємопов'язаних проявів: власник може одночасно втратити фактичний контроль над об'єктом, бути усунутим із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, зіткнутися з ланцюгом наступних відчужень і потребувати не лише констатації незаконності попередніх дій, а реального повернення майна. Відтак це зумовлює необхідність досліджувати форми захисту не як взаємовиключні механізми, а як різні процедури досягнення правомірного та виконуваного результату.

Метою статті є нормативно-правовий аналіз поняття «нерухоме майно», форм захисту права приватної власності та критеріїв їх вибору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовий режим нерухомого майна, способи та форми захисту права власності є предметом дослідження багатьох українських учених у сфері матеріального і процесуального права. Зокрема, це: Аврамова О.Є., Баб'юк М.П., Герасимчук С.С., Грабовська О.О., Гуцул С.Р., Даниленко О.В., Захарова О.С., Кармаза О.О., Короєд С.О., Махінчук В.М., Нікітенко В.В., Притика Ю.Д., Стефанчук М.О., Стефанчук Р.О., Теремецький В.І., Федоренко Т.В., Фурса С.Я., Фурса Є.І., Хлистік М.А. та ін.

Разом з тим у сучасній цивілістичній доктрині недостатньо розроблено концептуальну модель захисту права приватної власності на нерухоме майно.

Виклад основного матеріалу. Термін «нерухоме майно» в Цивільному кодексі України вживається понад 47 разів, «нерухомість» – 5 разів. Так, наприклад, ст. 181 цього Кодексу передбачає, що до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення [3]. Тобто, «нерухоме майно», «нерухомість» входять до категорії «нерухомі речі». Ця стаття Кодексу розкриває зміст терміну «нерухома річ» через перелічення видів майна, а саме це: 1) земельні ділянки, 2) об'єкти, розташовані на земельній ділянці. Крім того важливою ознакою для віднесення цього майна до нерухомих речей є умова: переміщення цього майна є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. При цьому земельна ділянка індивідуалізується кадастровим номером, місцем розташування, площею та межами, а будівля або приміщення – адресою, технічними характеристиками, площею, складом і реєстраційним номером.

Важливо також відмітити, що ст. 325 Цивільного кодексу України передбачає, що законом може бути встановлено обмеження розміру земельної ділянки, яка може бути у власності фізичної та юридичної особи. Тобто, хоча частиною третьою ст. 325 цього Кодексу визначається, що склад, кількість та вартість нерухомого майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими, цим Кодексом передбачені виключення, які стосуються розміру земельної ділянки. Обмеження, які визначені законом, а саме Цивільним кодексом України, відповідають конституційним принципам та ст. 14 Конституції України, за якою земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Нормативно-правовий аналіз положень Цивільного кодексу України доводить, що термін «нерухомість» використано в аспекті державної реєстрації права власності на нерухоме майно. Зокрема, ст. 182 має назву «Державна реєстрація прав на нерухомість» та встановлює вимоги та особливості державної реєстрації прав на нерухомість.

Слід наголосити на тому, що поняття нерухомого майна має визначальне значення для моменту виникнення права власності, форми правочину, порядку державної реєстрації, територіальної підсудності та вибору форми захисту.

У доктрині поняття «нерухоме майно» розкривається через поєднання матеріального та юридичного критеріїв. Матеріальний критерій відображає природний зв'язок речі із земельною ділянкою та неможливість її переміщення без знецінення чи зміни призначення. Юридичний критерій полягає у поширенні законом режиму нерухомої речі на об'єкти, права щодо яких потребують спеціальної публічної фіксації.

Крім того, Фурса С.Я. та Фурса Є.І. слушно звертають увагу на непослідовне використання понять «нерухоме майно», «нерухома річ», «об'єкт нерухомого майна» і «нерухомість» і в проекті Цивільного кодексу України, який готується до прийняття парламентом, та доводять, що неточність понятійного апарату безпосередньо впливає на зміст норм і практику їх застосування [4, с. 573].

На нашу думку, така позиція є переконливою, оскільки слово «майно» може означати не лише окрему річ, а й сукупність речей, майнових прав та обов'язків, тоді як речово-правовий позов завжди повинен бути спрямований на юридично індивідуалізований об'єкт. Отже, для цілей захисту нерухоме майно доцільно розуміти як індивідуально визначену нерухому річ або юридично сформований майновий об'єкт, стосовно якого можуть існувати речові права та щодо якого закон забезпечує просторову, технічну і реєстраційну ідентифікацію.

Згідно із ст. 316 Цивільного кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Статтею 319 цього Кодексу передбачено, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі (ст. 319 Цивільного кодексу України). Тобто, межі здійснення права приватної власності визначені законом та Конституцією. Разом з тим, власник може потребувати захисту права.

Відповідно до ст. 15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Тобто особа має

гарантоване Конституцією та Цивільним кодексом України право на захист права власності у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Відтак згідно із ст. 16 цього Кодексу кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. При цьому в частині другій ст. 16 Цивільного кодексу України перелічені способи захисту цивільних прав та інтересів в суді. Відтак до них, зокрема, віднесено, 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення тощо. Крім того передбачено, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Тобто в ст. 16 Цивільного кодексу України йдеться про судовий захист права власності на нерухоме майно.

Разом з тим, в ст. 17 цього Кодексу йдеться про захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування, в ст. 18 Кодексу про захист цивільних прав нотаріусом, в ст. 19 Кодексу про самозахист цивільних прав. Відтак Цивільний кодекс України закріплює не тільки судову форму захисту, а й позасудові форми захисту. Згідно із ст. 20 цього Кодексу особа реалізує це право самостійно. Тобто, особі надано право обрати форму захисту, яка б, на її думку, відповідала правовій природі цивільного спору, який стосується захисту права власності на нерухоме майно.

Найпоширенішою формою захисту права власності на нерухоме майно є судовий захист, який здійснюється в порядку, в межах та в спосіб, визначені Конституцією України та Цивільним процесуальним кодексом України. Відповідно до ст. 2 цього Кодексу завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [5]. Згідно із ст. 19 цього Кодексу суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Тобто, справи щодо захисту права приватної власності на нерухоме майно розглядаються в порядку цивільного судочинства.

Герасимчук С.С., аналізуючи судову практику, зазначає, що звернення до суду у спорах стосовно нерухомості часто зумовлюються відсутністю державної реєстрації права на нерухоме майно, втратою правовстановлюючих документів, оформленням документів неналежними суб'єктами та наявністю у складі майна самочинно збудованих об'єктів [6, с. 180]. Наведене свідчить, що цивільний спір чи підстави звернення до цивільного суду можуть виникати через необхідність встановлення юридичних фактів через суд, які пов'язані із правом приватної власності на нерухоме майно.

Важливо, що Цивільний процесуальний кодекс України в ст. 30 закріпив виключну підсудність, як от: позови, що виникають із приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою. Про виключну підсудність судам України позовів стосовно нерухомого майна, зареєстрованого в Україні, йдеться в Законі України «Про міжнародне приватне право».

Відмітимо, що для захисту права власності на нерухоме майно в Україні застосовується позовне провадження в межах цивільного судочинства. Це загальна і єдина форма розгляду справ, коли між особами є спір про право (наприклад, про визнання права власності, витребування майна чи усунення перешкод).

Разом з тим, слід брати до уваги, що відповідно до ст. 197 Цивільного процесуального кодексу України у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді. Тобто, цей Кодекс передбачає декілька шляхів захисту права власності на нерухоме майно у разі існування цивільного спору, який вже розглядається в суді. Основною умовою застосування цих процедур є автономія волі сторін та вільне їх волевиявлення, яке грунтується на принципі добровільності.

1) Отже, в межах судового процесу:

– застосувати механізм врегулювання спору за участю судді, порядок, межі та строки якого визначені в Главі 4. «Врегулювання спору за участю судді» Цивільного процесуального

кодексу України. Але згідно із ст. 201 цього Кодексу проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору;

– укласти мирову угоду, яка затверджується ухвалою суду у порядку, визначеному цим Кодексом (ст. ст. 207 та 208), та має виконавчу силу відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Так, згідно із ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

В юриспруденції слушно доводиться, що мирова угода в цивілістичному процесі є процесуальним письмовим документом, укладеним в порядку та в межах, визначених процесуальним кодексом, з метою примирення сторін на узгоджених ними умовах (на підставі взаємних поступок, але стосується лише прав та обов'язків сторін), та який затверджується судовим рішенням – ухвалою суду в порядку, визначеному кодексом (законом) та має силу виконавчого документа, при цьому містить ознаки цивільного договору [7].

2) Поза межами судового процесу застосувати в порядку, визначеному Цивільним процесуальним кодексом України:

– процедуру медіації відповідно до Закону України «Про медіацію» за умови, що цивільний спір є медіабельним та не порушує права третіх осіб. В доктрині, зокрема, слушно наголошується на тому, що термін «медіабельність конфлікту (спору)» є терміном, який не використовується в цьому Законі, а відтак його зміст Закон не розкриває. Натомість практикам він давно відомий, оскільки його зміст є предметом наукової дискусії та дослідження. Медіабельність – це властивість юридичного конфлікту (правового спору), через яку він може бути врегульований безпосередньо сторонами конфлікту (спору) під час процедури медіації (примирення) відповідним фахівцем у галузі права та психології – медіатором, якщо інше не визначено законом. Конфлікт (спір) може бути не медіабельним відповідно до норм закону (законом заборонено проведення медіації, один із суб'єктів є недієздатним, малолітнім, предмет конфлікту (спору) суперечить публічному порядку тощо) чи відповідно до суб'єктивних обставин (сторони (сторона) відмовилися (відмовилась) від медіації, запроваджуючи медіацію, сторони затягують розгляд справи в суді («зловживають процесуальними правами»), конфлікт (спір) впливає чи може вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації, одна зі сторін з причин, пов'язаних з її інтелектуальними можливостями, не розуміє змісту процедури медіації тощо) [8, с. 73–74].

Наприклад, Теремецький В.І. та Аврамова О.Є. слушно вказують, що медіація у житлових спорах може застосовуватися як превентивно – для формування узгодженої правомірної поведінки до загострення конфлікту, так і для розв'язання вже існуючого спору та відновлення режиму законності [9, с. 475]. Дійсно, вимога продати спільний будинок може приховувати потребу одного співвласника у швидкій компенсації, а заперечення іншого – потребу зберегти проживання на перехідний період.

Разом з тим, застосувати третейський розгляд до вирішення цивільного спору стосовно права власності на нерухоме майно не можна, оскільки згідно із ст. 6 Закону України «Про третейські суди» третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки.

Судова практика Верховного Суду також визначає, що рішення третейського суду про визнання права власності на нерухомість є нікчемним у частині легалізації майна та не може бути підставою для державної реєстрації права власності на об'єкт нерухомості (Постанова Верховного Суду у справі № 910/7133/25 від 10 лютого 2026 року).

Тобто, позасудовою процедурою, яка може бути застосовна у разі, коли цивільний спір щодо права власності на нерухоме майно розглядається в суді, є медіація. Досягнуті домовленості можуть бути оформлені угодою за результатами медіації, яка має статус цивільно-правового договору, або оформлені у вигляді мирової угоди, яка затверджується судом. Крім того до таких спорів може бути застосовано переговори, результат яких може бути оформлено мировою угодою.

Проте наголосимо, що зареєструвати право власності на нерухоме майно на підставі медіаційної угоди закон не дозволяє. Тому для зміни власника сторонам зазвичай потрібно нотаріально посвідчити відповідний договір (наприклад, купівля-продаж, міна, поділ майна), укладений на основі досягнутої згоди в медіації.

Підсумовуючи вище викладене відмітимо, що ефективність застосування судових чи позасудових процедур для врегулювання цивільного спору про захист права власності на нерухомість залежить від взаємодії таких елементів як: 1) об'єктно-титульного компонента, який передбачає встановлення титульного володільця, факту державної реєстрації права власності; 2) причинного зв'язку між діями і результатом; 3) добровільного обрання визначеної законом процедури (судова чи позасудова форма) захисту, яка б відповідала характеру спору; 4) вчинення реєстраційних дій та/чи добровільне виконання ухваленого рішення у справі.

Судовий і позасудовий захист не є взаємовиключними. Вони можуть доповнювати один одного: медіація – звузити предмет спору або сформувати добровільні умови виконання, суд – встановити право та забезпечити примус виконання домовленостей, нотаріальна і реєстраційна процедури – завершити юридичне оформлення права власності на нерухоме майно.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

3. Цивільний кодекс України. Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нерухомість – річ чи майно: проблеми понятійного апарату Проєкту оновленого Цивільного кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія: Право.* 2025. Вип. 92. Ч. 1. С. 573–580. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.8

5. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

6. Герасимчук С.С. До питання захисту права власності та визначення суб'єктів користування майном: аналіз судової практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія: Право*. 2024. Вип. 81. Ч. 1. С. 180–185. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.27

7. Кармаза О. О., Федоренко Т. В., Дурнов Є. С. Мирова угода в цивілістичному процесі: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2025. Вип. 6. С. 215–220. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.33

8. Закон України «Про медіацію»: науково-практичний коментар. Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. Кармази О.О., Кушерець Д.В., Федоренко Т.В., Домінгос Г. К: ВДК «Університет «Україна», 2025. 350 с.

9. Теремецький В.І., Аврамова О.Є. Медіаційна процедура під час розгляду житлових спорів. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* № 1 (31). 2024. С. 475–488. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.41

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 347.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.5

ТІТКОВ Д.І.

ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПОРІВ ЩОДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО: СУДОВИЙ ТА ПОЗАСУДОВИЙ ПРОЦЕС

RESOLUTION OF CIVIL DISPUTES REGARDING THE RIGHT OF OWNERSHIP OF REAL ESTATE: JUDICIAL AND EXTRAJUDICIAL PROCESS

Мета статті полягає у необхідності дослідити особливості вирішення цивільних спорів щодо права власності на нерухоме майно в судовому та позасудовому порядку, виділити основні форми захисту прав власників, а також дати авторську оцінку ефективність застосування цих форм у сучасній правовій практиці. У статті досліджуються особливості вирішення цивільних спорів щодо права власності на нерухоме майно у судовому та позасудовому порядку. Під позасудовим процесом в цій статті розуміються медіація та переговори. Актуальність дослідження визначається особливою правовою та економічною значущістю нерухомого майна як об'єкта цивільних прав, а також поширеністю цивільних спорів, пов'язаних із переходом права власності (набуттям), державною реєстрацією цього права, витребуванням нерухомого майна та підтвердженням права власності на нього. Доведено, що такі спори характеризуються підвищеною складністю, оскільки вимагають системного дослідження норм цивільного, цивільно-процесуального та адміністративно-реєстраційного права (права щодо надання адміністративних послуг). У роботі розглянуто основні підстави виникнення таких цивільних спорів, зокрема, недійсність правочинів, помилки в державних реєстрах, спадкові спори, порушення прав співвласників, самочинне будівництво та незаконне відчуження майна. Увага приділяється судовому захисту (цивільному судочинству), який залишається формалізованим і гарантійним механізмом відновлення порушених прав. Водночас наголошується, що судовий процес є тривалим, витратним і потребує належної доказової бази. Окремо розкрито значення позасудових форм врегулювання спорів, серед яких переговори та медіація. Обґрунтовано, що позасудові форми врегулювання спорів можуть бути ефективними за наявності вільної волі обох сторін спору, відсутності глибокого конфлікту та можливості документального підтвердження прав. Зроблено висновок, що оптимальна модель захисту права власності на нерухоме майно має передбачати поєднання судових і позасудових форм вирішення спорів залежно від характеру спору, доказової бази та правової позиції сторін.

Ключові слова: *право власності, нерухоме майно, суд, захист прав, цивільне судочинство, медіація, спір, переговори, альтернативне врегулювання спору.*

The purpose of the article is to investigate the specifics of resolving civil disputes regarding ownership of real estate in judicial and extrajudicial proceedings, to identify the main forms of protection of owners' rights, and to provide the author's assessment of the effectiveness of the application of these forms in modern legal practice. The article examines the features of resolving civil disputes regarding the right of ownership of real estate in judicial and extrajudicial procedures. In this article, extrajudicial process means mediation and negotiations. The relevance of the study is determined by the special legal and economic significance of real estate as an object of civil rights, as well as

© ТІТКОВ Д.І. – аспірант кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін (Інститут права та суспільних відносин ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна») https://orcid.org/0009-0005-4688-9495

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

the prevalence of civil disputes related to the transfer of ownership (acquisition), state registration of this right, the recovery of real estate and confirmation of ownership rights to it. It is proven that such disputes are characterized by increased complexity, as they require a systematic study of the norms of civil, civil procedural and administrative registration law (laws regarding the provision of administrative services). The paper examines the main reasons for the emergence of such civil disputes, in particular, the invalidity of transactions, errors in state registers, inheritance disputes, violation of the rights of co-owners, unauthorized construction and illegal alienation of property. Attention is paid to judicial protection (civil proceedings), which remains a formalized and guaranteeing mechanism for restoring violated rights. At the same time, it is emphasized that the judicial process is lengthy, costly and requires an adequate evidentiary base. The importance of extrajudicial forms of dispute resolution, including negotiations and mediation, is separately disclosed. It is substantiated that extrajudicial forms of dispute resolution can be effective if there is free will on both sides of the dispute, the absence of a deep conflict and the possibility of documentary confirmation of rights. It is concluded that the optimal model for protecting the right to ownership of real estate should provide for a combination of judicial and extrajudicial forms of dispute resolution depending on the nature of the dispute, the evidentiary base and the legal position of the parties.

Key words**:** *property rights, real estate, court, protection of rights, civil proceedings, mediation, dispute, negotiations, alternative dispute resolution.*

Вступ. Право власності на нерухоме майно є однією з найважливіших гарантій стабільності цивільних відносин, оскільки нерухомість має значну майнову, соціальну та економічну цінність. Спори щодо її належності, державної реєстрації, поділу, витребування чи визнання права власності на неї відносяться до «вічних» цивільних спорів, оскільки виникли ще з появою права власності на нерухому річ, та потребують ефективних механізмів захисту. Саме тому важливим є дослідження судових і позасудових форм вирішення таких спорів, їхніх переваг, недоліків та практичного значення для захисту прав власників.

Під нерухомим майном в цій науковій статті розглядається нерухоме майно, а саме, земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Тобто ми розкриваємо зміст поняття «нерухоме майно» відповідно до ст. 181 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) [1]. Разом з тим в юридичній літературі поняття «нерухоме майно» чи його синонім «нерухомість» розкриваються по різному. Наприклад, цікавий підхід демонструє О.О. Кармаза, розкриваючи зміст поняття «житло» як об'єкта нерухомого майна [2, с. 72–85].

Відтак проблеми захисту права власності на нерухоме майно є предметом дослідження вчених у сфері цивільного права, сімейного права (наприклад, при поділі спільного майна подружжя), житлового права, цивільного процесу, міжнародного приватного права, виконавчого процесу, нотаріального процесу, кримінального процесу.

Мета статті – дослідити особливості вирішення цивільних спорів щодо права власності на нерухоме майно в судовому та позасудовому порядку, виділити основні форми захисту прав власників, а також дати авторську оцінку ефективність застосування цих форм у сучасній правовій практиці.

Результати дослідження. Проведене дослідження юридичної літератури, судової практики тощо дає підстави стверджувати, що цивільні спори щодо права власності на нерухоме майно мають комплексний характер, оскільки поєднують приватноправовий інтерес власника, процесуальні форми, способи та засоби захисту, а також публічно-реєстраційний елемент, який поєднує приватне і публічне право.

Загальновідомо, що відповідно до ст. 316 ЦК правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначає державну реєстрацію як офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (ст. 2 цього Закону) [3]. Отже, реєстраційний запис в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно має важливе юридичне значення, є юридичним фактом, доказом в цивільній справі, однак сам по собі не завжди усуває спір щодо належності права власності, особливо коли право набуте на

підставі оспорюваного правочину, спадкових відносин, іпотеки, поділу майна чи самочинного будівництва тощо.

У науковій площині така позиція узгоджується з підходом Р.О. Стефанчука, який розглядає захист права власності як систему активних заходів, що застосовуються власником, компетентними державними чи іншими органами для відновлення порушеного права [4, с. 174–243]. З цього слідує, що захист права власності на нерухоме майно не варто зводити лише до судового розгляду – судової форми захисту прав. Він може охоплювати також нотаріальні, адміністративні, медіаційні процедури, процедуру переговорів. Водночас саме суд залишається основним механізмом тоді, коли між сторонами існує реальний спір про право, який потребує оцінки доказів, встановлення юридичних фактів та ухвалення обов'язкового рішення.

Судовий порядок вирішення таких спорів є необхідним у випадках, коли виникає спір про визнання права власності на річ, про витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння, про усунення перешкод в користуванні нерухомістю, про скасування незаконної реєстрації прав на нерухоме майно, про визнання правочину недійсним або про встановлення добросовісності набувача тощо.

Наприклад, судова практика 2024 року підтверджує, що за наявності судового спору щодо нерухомості адміністративне оскарження рішень державного реєстратора має обмежене значення. Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 03.04.2024 у справі № 916/4093/21 зроблено висновок, що наявність судового спору щодо нерухомого майна виключає можливість розгляду Міністерством юстиції скарги на рішення державного реєстратора, пов'язане з цим майном [5].

Слід зазначити і те, що цивільний спір про визнання права власності на нерухомість (в розумінні цивільного судочинства), це ряд процесуальних дій, визначених Цивільним процесуальним кодексом України, спрямованих на юридичне закріплення або відновлення прав власника на нерухоме майно (наприклад, житло чи землю), коли ці права оспорюються, не визнаються чи порушуються іншими особами. Найчастіше захист права власності на нерухоме майно відбувається на виконання вимог ст. 392 ЦК, за якою власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Крім того до цієї категорії цивільних спорів ми пропонуємо віднести і спадкові спори щодо нерухомого майна, яке входить до складу спадщини.

Тож, проаналізувавши цивільні спори про визнання права власності на нерухоме майно, пропонуємо виділяти такі групи цивільних спорів: 1) визнання права власності на підставі набувальної давності; 2) спадкові спори; 3) щодо оформлення права власності за відсутності правовстановлюючих документів (або їх втрати); 4) визнання права на об'єкти незавершеного будівництва; 5) визнання права на самочинне будівництво; 5) визнання права на підставі договорів; 6) усунення перешкод (негаторні позови); 7) віндикаційні позови (витребування майна).

Кожна із цих груп цивільних справ регулюється нормами ЦК, ЦПК та відрізняється різною доказовою базою.

Як слушно доводить С.Г. Деледивка, позов про визнання права власності є універсальним способом захисту, який може бути застосований до багатьох видів цивільних правовідносин. Предметом судового захисту при поданні цього позову є охоронюваний законом інтерес особи у відновленні визначеності суб'єктивного права, а причина його подання зумовлена невизначеністю змісту, спірністю, невизнанням, іншими перешкодами в реалізації права власності. Ознаками позову про визнання права власності є: речовий спосіб захисту порушеного права; подається власником; стосовно індивідуально визначених речей; зміст позову в більшості випадків не пов'язаний з поверненням речі або усуненням перешкод у користуванні нею; річ має перебувати у фактичному володінні позивача; позовна вимога може заявлятися самостійно або бути поєднаною з іншими вимогами; в основному цей позов не породжує права власності, а лише підтверджує його; в більшості випадків має превентивне спрямування. Оспорювання права власності відображає такий стан правовідносин, коли є інша особа, яка в активній чи пасивній формі претендує на право власності, належне іншій особі, тим самим заперечуючи його [6, с. 62–63].

Разом з тим позасудовий (альтернативний) порядок не втрачає також самостійного значення. Він є доцільним тоді, коли цивільний спір має переважно процедурний, реєстраційний або комунікативний характер і ще не переріс у «повноцінний» спір про право. Натомість, якщо цивільна справа розглядається у суді, це не є перешкодою для застосування, наприклад, процедури

медіації, оскільки це слідує із норм Закону України «Про медіацію» та Цивільного процесуального кодексу України.

Значення переговорів і медіації у цивільних спорах загалом та у спорах щодо нерухомого майна, наприклад, розкривається у працях О.О. Кармази, Д.В. Кушерець, зокрема, в науково-практичному коментарі до Закону України «Про медіацію», розділі колективної монографії [7; 8], тощо. Зокрема, науковця обґрунтовує, що медіація та переговори є альтернативними щодо судового процесу процедурами вирішення спорів, у межах яких сторони можуть досягти згоди без звернення до суду [9, с. 17–18].

У контексті цивільних спорів про нерухомість це має практичне значення, зокрема для спадкових конфліктів чи спорів, поділу спільного майна, визначення порядку користування об'єктом, спорів між співвласниками або врегулювання відносин щодо оформлення документів тощо. Однак ефективність процедури медіації, які і її застосування, залежить від наявності волі обох сторін, готовності до компромісу та відсутності потреби у судовому встановленні або примусовому відновленні права.

Доречно також врахувати наукову позицію Ю.Д. Притики, який також є одним із дослідників альтернативного вирішення спорів в українській правовій доктрині. У підручнику «Альтернативне вирішення спорів» за його загальною редакцією, зокрема, розкривається ідея того, що альтернативне вирішення спорів не слід розуміти як повну заміну судового захисту, а як сукупність правових і процедурних механізмів, які можуть застосовуватися переважно без звернення до суду, за участю незалежних посередників або відповідних інституцій. Це ґрунтується на принципах добровільності, нейтральності, конфіденційності, диспозитивності та рівноправності сторін [10].

У контексті спорів щодо права власності на нерухоме майно ця позиція має важливе значення, оскільки дозволяє розглядати позасудовий процес не як другорядний або менш значущий механізм захисту, а як самостійний інструмент попередження та врегулювання конфлікту та спору. Водночас позиція Ю.Д. Притики підтверджує, що така процедура може реалізуватися лише за умови добровільної участі сторін і відсутності необхідності примусового встановлення або відновлення права, що залишається виключною функцією суду.

Отже, погляди Ю.Д. Притики доповнюють позиції О.О. Кармази щодо медіації та позасудового врегулювання спорів, оскільки акцентують не лише на процедурній гнучкості таких механізмів, а й на їхніх межах. На нашу думку, у спорах щодо нерухомості альтернативне вирішення є доцільним для зниження конфліктності та пошуку компромісу, однак не може замінити судовий розгляд у випадках, коли потрібно остаточно встановити право власності, скасувати незаконну реєстрацію або витребувати майно з чужого незаконного володіння. Тобто не всі цивільні спори щодо нерухомості можуть бути предметом розгляду в процедурі медіації.

Ще один важливий аспект, на нашу думку, є у працях О.О. Кармази, який пов'язаний із розвитком електронних доказів у цивілістичному процесі, а саме в цивільному процесі, процедурі медіації тощо. Відтак, дослідниця звертає увагу, що електронні докази використовуються не лише в цивільному судочинстві, а й у медіації, оскільки вони можуть мати значення для підтвердження юридичних фактів або врегулювання спору між сторонами. Водночас О.О. Кармаза підкреслює проблемність правового регулювання: «якщо Цивільний процесуальний кодекс України містить положення щодо електронних доказів, то в … медіації порядок їх використання залишається недостатньо визначеним» [11, с. 76–81]. Це свідчить про потребу подальшого нормативного врегулювання електронних доказів у позасудових процедурах, особливо у спорах, пов'язаних із нерухомістю, де достовірність електронних даних безпосередньо впливає на захист права власності У контексті спорів щодо права власності на нерухоме майно ця позиція є особливо важливою, адже значна частина інформації про об'єкт, реєстраційні дії, правочини, обтяження, заяви, листування сторін чи документи з державних реєстрів існує саме в електронній формі.

На нашу думку, у контексті захисту права власності на нерухоме майно важливо врахувати наукову позицію С.О. Короєда щодо правової природи іпотеки та способів захисту прав іпотекодержателя. Дослідник звертає увагу на те, що іпотека в українському цивільному законодавстві має переважно зобов'язально-правову природу, а не є самостійним речовим правом на чуже майно [12, с. 33–37]. Це означає, що наявність іпотеки сама по собі не надає іпотекодержателю статусу власника нерухомого майна та не дозволяє йому автоматично застосовувати всі речово-правові способи захисту, характерні для власника або титульного володільця. Крім того, позиція С.О. Короєда дозволяє розглядати позасудове звернення стягнення не як автоматичний

спосіб набуття права власності на нерухоме майно, а як процедуру, законність якої у разі спору має бути перевірена судом [13].

Судова практика підтверджує, що ключовим питанням у спорах щодо нерухомого майна є правильний вибір способу (механізму) захисту, такий висновок, зокрема, слідує із постанови Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 369/11248/21 [14].

Отже, результати дослідження свідчать, що судовий і позасудовий процеси у спорах щодо права власності на нерухоме майно не є взаємовиключними. Позасудові механізми можуть бути ефективними для попередження та врегулювання спору, який можу бути предметом розгляду в процедурі медіації. Натомість судовий процес є необхідним тоді, коли потрібно вирішити спір про право, встановити належність майна, витребувати об'єкт, оцінити добросовісність набувача, перевірити законність позасудового звернення стягнення або скасувати наслідки незаконної реєстрації. Найбільш обґрунтованою є комбінована модель захисту, за якої позасудові процедури виконують превентивну та допоміжну функцію, а судовий захист забезпечує остаточне відновлення порушеного чи оспорюваного права власності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що цивільні спори щодо право власності на нерухоме майно мають комплексний характер, оскільки поєднують матеріально-правові, процесуальні та реєстраційні аспекти.

Цивільний спір про визнання права власності на нерухомість (в розумінні цивільного судочинства), це ряд процесуальних дій, визначених Цивільним процесуальним кодексом України, спрямованих на юридичне закріплення або відновлення прав власника на нерухоме майно (наприклад, житло чи землю), коли ці права оспорюються, не визнаються чи порушуються іншими особами.

Цивільні спори про визнання права власності на нерухоме майно, пропонуємо поділяти такі групи: 1) визнання права власності на підставі набувальної давності; 2) спадкові спори; 3) щодо оформлення права власності за відсутності правовстановлюючих документів (або їх втрати); 4) визнання права на об'єкти незавершеного будівництва; 5) визнання права на самочинне будівництво; 5) визнання права на підставі договорів; 6) усунення перешкод (негаторні позови); 7) віндикаційні позови (витребування майна).

Судовий порядок залишається основним (переважним) механізмом вирішення цивільних спорів щодо право власності на нерухоме майно.

Позасудовий процес у спорах щодо нерухомості має переважно допоміжний, превентивний і процедурний характер. Водночас позасудові механізми не можуть замінити судовий захист у випадках, коли необхідно встановити або відновити право власності на річ. Основним принципом, закладеним в процедуру медіації, є принцип добровільності та конфіденційності процесу. Разом з тим, принципи законності, неупередженості медіатора також відіграють значну роль в процедурі захисту права власності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Кармаза О.О. Концепції охорони та захисту житлових прав в Україні: матеріальний та процесуальний аспекти : монографія. Миронівка : ПрАТ «Миронівська друкарня», 2013. 400 с.

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text.

4. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. К. : КНТ, 2007. 626 с.

5. Постанова Верховного Суду від 03 квітня 2024 року у справі № 916/4093/21. Верховний Суд. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/118393664.

6. Деледивка С.Г. Позов про визнання права власності в сучасній практиці правозастосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 6. С. 58–63.

7. Закон України «Про медіацію» Науково-практичний коментар. Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. д.ю.н., професора Кармази О.О., д.ю.н., професора Кушерець Д.В., к.ю.н., доцента Федоренко Т.В., адвоката Домінгос Г. К. : ВДК «Університет «Україна», 2025. 350 с.

8. Кармаза О.О., Кушерець Д.В., Луцька Г.В. Медіація в Україні як ефективна позасудова форма захисту прав громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Human rights and*

public governance in modern conditions : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 952 p. С. 236–251.

9. Кармаза О.О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. *Підприємство, господарство та право.* 2020. № 5. С. 13–18.

10. Альтернативне вирішення спорів : підручник / за заг ред. Ю.Д. Притики. Київ : ВД «Дакор», 2021. 436 с.

11. Кармаза О.О. Електронні докази в цивілістичному процесі: нотаріальний процес, цивільний процес та медіація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2025. Вип. 90: частина 2. С. 76–81.

12. Короєд С.О. Про речово-правову природу іпотеки та способи судового захисту речових прав іпотекодержателя. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2023. № 1 (79). С. 33–37.

13. Короєд С.О. Про способи захисту при оскарженні реєстрації права власності на предмет іпотеки за іпотекодержателем. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 28. С. 52–60.

14. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 369/11248/21. Верховний Суд. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117473138.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 347.77/.78:341.24
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.6

ХАРИТОНОВА О.І., ГАЛУПОВА Л.І., КИРИЛЮК А.В.

САНКЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕЖ ПРИВАТНОГО ПРАВА ПІД ВПЛИВОМ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ

SANCTIONS-RELATED IMPACT ON INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS: TRANSFORMATION OF THE BOUNDARIES OF PRIVATE LAW UNDER THE INFLUENCE OF THE PUBLIC INTEREST

У статті здійснено комплексний науковий аналіз правової природи санкційних обмежень у сфері інтелектуальної власності та їх впливу на трансформацію меж сучасного приватного права під впливом публічного інтересу. Запропоновано авторське визначення поняття «санкційне обмеження прав інтелектуальної власності», визначено його характерні ознаки та місце у системі обмежень суб'єктивних цивільних прав. Доведено, що санкційне обмеження не змінює приватноправової природи прав інтелектуальної власності, а лише обмежує можливість реалізації окремих правомочностей правоволодільця протягом строку дії відповідної санкції. Встановлено, що санкційний механізм є особливою формою адресного публічно-правового впливу, яка модифікує межі здійснення виключних прав без трансформації їх юридичної природи. Обґрунтовано, що сучасний розвиток санкційного законодавства свідчить про посилення взаємодії приватноправових і публічно-правових засобів регулювання та формування нової моделі співвідношення приватного і публічного інтересу у сфері інтелектуальної власності.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема формально-юридичний метод – для аналізу законодавства України; системно-структурний – для визначення місця санкційних обмежень у системі цивільно-правових обмежень; функціональний – для дослідження впливу санкційного механізму на здійснення майнових прав інтелектуальної власності; метод правового моделювання – для формулювання авторського визначення санкційного обмеження прав інтелектуальної власності та обґрунтування його місця у системі сучасного приватного права.

Теоретичне значення дослідження полягає у розвитку доктрини права інтелектуальної власності шляхом обґрунтування концепції санкційного обмеження прав інтелектуальної власності як самостійного виду обмеження суб'єктивних цивільних прав, уточненні понятійно-категоріального апарату та поглибленні наукових уявлень про трансформацію меж приватного права під впливом публічного інтересу. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості

© ХАРИТОНОВА О.І. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції (Національний університет «Одеська юридична академія») https://orcid.org/0009-0004-9675-0654

© ГАЛУПОВА Л.І. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції (Національний університет «Одеська юридична академія») https://orcid.org/0000-0001-6263-2773

© КИРИЛЮК А.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції (Національний університет «Одеська юридична академія») https://orcid.org/0000-0002-3051-6599

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

їх використання під час вдосконалення законодавства України у сфері санкційної політики та права інтелектуальної власності, а також у правозастосовній діяльності органів державної влади, судовій практиці.

Ключові слова: *право інтелектуальної власності, санкції, санкційне обмеження, приватний інтерес, публічний інтерес, суб'єктивні цивільні права, майнові права інтелектуальної власності, виключні права, суб'єкти прав інтелектуальної власності.*

The article provides a comprehensive scholarly analysis of the legal nature of sanctions-related restrictions in the field of intellectual property and their impact on the transformation of the boundaries of modern private law under the influence of the public interest. An authorial definition of the concept of «sanctions-related restriction of intellectual property rights» is proposed, and its characteristic features and place within the system of restrictions on subjective civil rights are identified. It is demonstrated that a sanctions-related restriction does not alter the private-law nature of intellectual property rights, but merely limits the possibility of exercising certain powers of the right holder for the duration of the relevant sanction. It is established that the sanctions mechanism constitutes a special form of targeted public-law influence that modifies the limits of the exercise of exclusive rights without transforming their legal nature. It is substantiated that the contemporary development of sanctions legislation reflects the increasing interaction between private-law and public-law regulatory instruments and the emergence of a new model of correlation between private and public interests in the field of intellectual property.

The study employs a set of general scientific and special legal methods, including the formal legal method, used to analyse Ukrainian legislation; the systemic and structural method, applied to determine the place of sanctions-related restrictions within the system of civil-law restrictions; the functional method, used to examine the impact of the sanctions mechanism on the exercise of intellectual property rights; and the method of legal modelling, applied to formulate the authorial definition of sanctions-related restriction of intellectual property rights and to substantiate its place within the system of modern private law.

The theoretical significance of the study lies in the development of intellectual property law doctrine through the substantiation of the concept of sanctions-related restriction of intellectual property rights as an independent type of restriction on subjective civil rights, the refinement of the relevant conceptual and categorical framework, and the deepening of scholarly understanding of the transformation of the boundaries of private law under the influence of the public interest. The practical significance of the results obtained lies in the possibility of their use in improving Ukrainian legislation in the fields of sanctions policy and intellectual property law, as well as in the law-enforcement activities of public authorities and judicial practice.

Key words: *intellectual property law, sanctions, sanctions-related restriction, private interest, public interest, subjective civil rights, intellectual property rights, exclusive rights, subjects of intellectual property rights.*

Вступ. Актуальність заявленої тематики зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються у правовій системі України в умовах воєнного стану та активної санкційної політики держави. Традиційно права інтелектуальної власності розглядаються як класичний інститут приватного права, заснований на принципі диспозитивності. Майнові авторські права гарантуються як національним законодавством, так і міжнародними актами, зокрема положеннями статті 41 Конституції України та статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Водночас повномасштабна збройна агресія проти України спричинила суттєве посилення ролі публічного інтересу у правовому регулюванні майнових відносин. Санкційні механізми, запроваджені з метою захисту національної безпеки та державного суверенітету, охопили не лише матеріальні активи, а й нематеріальні об'єкти, включно з майновими правами інтелектуальної

власності. Таким чином, сфера, що історично сприймалася як переважно приватноправова, стала об'єктом безпосереднього публічно-правового впливу.

У цих умовах постає принципово нове для вітчизняної доктрини питання: чи є допустимим примусове припинення або відчуження майнових прав інтелектуальної власності в межах санкційного механізму, та які межі такого втручання? Фактичне включення інтелектуальної власності до переліку активів, що можуть бути стягнуті в дохід держави, свідчить про трансформацію меж здійснення приватного права під впливом публічного інтересу, зокрема інтересу національної безпеки.

Проблематика набуває особливого значення з огляду на необхідність дотримання принципу пропорційності та забезпечення балансу між правами інтелектуальної власності автора чи правоволодільця та легітимними цілями держави. Відсутність усталеної теоретичної моделі співвідношення санкційної політики та гарантій реалізації права інтелектуальної власності створює ризики як зловживанням публічним інтересом, так і зниження рівня правової визначеності у сфері інтелектуальної власності.

Таким чином, дослідження санкційного впливу на права інтелектуальної власності, а також аналіз трансформації меж приватного права під впливом публічного інтересу є своєчасним та науково значущим щодо формування нової моделі взаємодії приватного та публічного інтересу у сучасному правопорядку України.

Теоретична база. У вітчизняній юридичній науці важливими для теоретичної розробки проблематики санкційних обмежень у сфері інтелектуальної власності є праці таких дослідників, як Ю. Капіца, О. Орлюк, Р. Шишка, А. Кодинець, Н. Філатова, Л. Тарасенко та інших вчених. Попри суттєвий розвиток доктрини права інтелектуальної власності, проблематика санкційних обмежень у цій сфері залишається недостатньо розробленою. При цьому комплексний доктринальний аналіз санкційного механізму як самостійного інституту обмеження майнових прав інтелектуальної власності, визначення його місця у системі цивільно-правових обмежень, співвідношення із класичними механізмами обмеження виключних прав та відповідності стандартам міжнародного й європейського права у вітчизняній юридичній науці практично відсутній, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-правовий аналіз санкційного впливу на права інтелектуальної власності.

Результати дослідження. Питання меж здійснення прав інтелектуальної власності, їх обмеження в публічних інтересах і взаємодії з публічно-правовим регулюванням традиційно досліджувалися в контексті примусових ліцензій, виключень із авторського права та захисту конкуренції. Проблематика прав інтелектуальної власності як безпосереднього об'єкта санкційного режиму є значно новішою і доктринально ще недостатньо розробленою. В Україні у 2023–2025 роках з'явилися перші аналітичні публікації, присвячені санкційному виміру охорони інтелектуальної власності, які мали переважно прикладний характер. У них аналізувалися правові наслідки введення в дію Указу Президента України від 20 листопада 2023 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 листопада 2023 року «Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації та Республіки Білорусь в оборонно-промисловій сфері»» [1], окремі аспекти діяльності ІР відомств [2] в умовах санкційного режиму, а також новели санкційної політики Європейського Союзу, зокрема положення 14-го пакета санкцій [3], що впливають на сферу інтелектуальної власності та взаємодію з російськими суб'єктами. Водночас комплексне теоретико-правове дослідження санкцій як самостійного механізму охорони прав інтелектуальної власності у вітчизняній доктрині фактично відсутнє.

Стаття 418 Цивільного кодексу України визначає право інтелектуальної власності як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [4]. Доктринальна характеристика права інтелектуальної власності як різновиду цивільних прав традиційно ґрунтується на сукупності його ключових ознак, до яких належать абсолютний характер права (можливість його захисту від порушень з боку третіх осіб), поєднання особистих немайнових і майнових прав, строковість, територіальність та виключність. Остання полягає в тому, що використання об'єкта права інтелектуальної власності без дозволу правоволодільця, за відсутності встановлених законом винятків, визнається порушенням його прав. Виключний характер права інтелектуальної власності проявляється насамперед у можливості правоволодільця самостійно визначати умови, підстави та коло осіб, яким може бути надано дозвіл на використання відповідного об'єкта, а також

розпоряджатися належними йому майновими правами шляхом їх відчуження, передачі у заставу або спадкування відповідно до вимог законодавства [5, с. 35].

Водночас приватноправова природа прав інтелектуальної власності ніколи не була абсолютною – вже на рівні класичної доктрини визнавалося, що їх здійснення пов'язане з публічним інтересом у доступі до знань, технологій і культурних надбань. Відтак примусові ліцензії (статті 30–31 Угоди ТРІПС), виключення та обмеження авторського права (стаття 13 Угоди ТРІПС [6], статті 5–8 Директиви 2001/29/ЄС [7]), вичерпання прав при паралельному імпорті – усі ці механізми являють собою інституційне закріплення компромісу між виключним, приватним за своєю природою правом та суспільним інтересом в обмеженні монополії правоволодільця. З погляду методології приватного права, йдеться про системні, нормативно передбачені межі здійснення суб'єктивних цивільних прав, вбудовані в саму конструкцію виключного права як правового явища.

Принципово важливо розмежовувати поняття «обмеження прав інтелектуальної власності» у класичному цивілістичному розумінні та «санкційне обмеження здійснення прав інтелектуальної власності», хоча зовнішньо вони можуть мати схожі наслідки – позбавлення правоволодільця можливості реалізовувати своє право. Перше є елементом системного нормативного балансу між інтересами правоволодільця і суспільства, вбудованим у саму природу виключного права і розрахованим на невизначене коло суб'єктів. Друге – є реакцією держави на конкретний юридичний факт (збройна агресія, тероризм, дії проти національних інтересів) і застосовується до персонально або секторально визначеного суб'єкта.

Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року визначає санкції як спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, що застосовуються Україною з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [8]. Аналіз переліку видів санкцій, встановленого частиною першою статті 4 Закону, виявляє кілька механізмів, що безпосередньо або опосередковано зачіпають права інтелектуальної власності: блокування активів – тимчасове обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном; обмеження торговельних операцій; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів; повна або часткова заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів. Права інтелектуальної власності мають майновий характер, а отже входять до поняття «активи» і підпадають під санкцію блокування; ліцензійні угоди є правочинами щодо об'єктів права інтелектуальної власності, а виплата роялті є фінансовим зобов'язанням, яке може бути призупинено; реєстрація охоронних документів пов'язана з отриманням дозволів від компетентних органів, отже і цей канал є потенційно доступним для санкційного впливу.

На рівні секторальних санкцій Україна прямо адресувала Росію і Білорусь щодо прав інтелектуальної власності. Указом Президента України від 20 листопада 2023 року введено в дію рішення РНБО України «Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації та Республіки Білорусь в оборонно-промисловій сфері», яким, зокрема, заборонено передачу резидентам і резидентами Російської Федерації та Республіки Білорусь технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності, а також заборонено здійснення зазначеними резидентами дій з одержання охоронних документів, здійснення інших дій, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування напівпровідникових виробів, торговельні марки, географічні зазначення, сорти рослин, об'єкти авторського права і суміжних прав), крім дій щодо продовження строку чинності та охоронних документів [9]. Примітно, що ця заборона є секторально-суб'єктною: вона прив'язана до резидентства санкціонованої держави, а не до конкретного об'єкта або особи.

Регламент Ради (ЄС) 2024/1745 від 24 червня 2024 року, який уклав 14-й пакет економічних обмежувальних заходів проти Росії, запровадив ще більш прямий механізм: офісам інтелектуальної власності держав-членів ЄС, EUIPO та Європейському патентному відомству заборонено приймати нові заявки на реєстрацію прав інтелектуальної власності від фізичних і юридичних осіб – резидентів Росії або осіб, що знаходяться під їх контролем [2]. Крім того, стаття 12g зазначеного Регламенту (у редакції 14-го пакету) зобов'язала особу, що уклала договір купівлі, ліцензії або передачі прав інтелектуальної власності чи комерційної таємниці стосовно товарів із Загального переліку пріоритетних позицій, включити до такого договору пряму заборонну клаузулу «No Russia» – договірне зобов'язання контрагента не здійснювати ліцензоване право стосовно Росії та не дозволяти такого використання третіми особами.

У США блокування активів відповідно до Директиви 4 OFAC від 28 лютого 2022 року фактично унеможливило здійснення платежів на користь Центрального банку Росії, що, в свою чергу, унеможливило перерахування зборів до Роспатенту через ланцюжок платежів, оскільки Роспатент обслуговувався через заблоковану фінансову інфраструктуру. Це означало, що американські правоволодільці фактично втратили можливість підтримувати й реєструвати права в Росії не через пряму заборону щодо прав інтелектуальної власності, а через блокування фінансових каналів [10] – виразний приклад опосередкованого санкційного впливу на здійснення виключних прав.

Аналіз правового регулювання та сформованої практики засвідчує наявність низки концептуальних проблем, вирішення яких неможливе виключно засобами позитивного права і потребує доктринального переосмислення місця санкційного механізму у системі права інтелектуальної власності.

Насамперед варто зазначити, що права інтелектуальної власності можуть виступати самостійним об'єктом санкційного впливу. Хоча традиційно адресатом персональних санкцій є особа, а об'єктом блокування – активи як цілісний майновий комплекс правоволодільця, майнові права інтелектуальної власності повністю охоплюються категорією активів. Як майнові права вони можуть бути предметом заборони на передачу, ліцензування, реєстрацію чи інші форми розпорядження. Передбачені законодавством України та Європейського Союзу секторальні обмеження щодо передачі технологій, набуття або реєстрації прав інтелектуальної власності свідчать про те, що санкційному впливу підлягають не лише економічні вигоди чи фінансові потоки, пов'язані з відповідними правами, а й самі правомочності щодо їх набуття, здійснення та розпорядження. Таким чином, право інтелектуальної власності постає не лише різновидом майнового активу, а й самостійним предметом санкційних обмежень.

При використанні теоретичної конструкції «санкційний вплив на права інтелектуальної власності», слід відповісти на такі питання: чи є право інтелектуальної власності об'єктом санкції чи лише об'єктом санкційного впливу?

Відповідь на це питання залежить від того, про який вид санкції ми говоримо. Тому слід розрізняти «об'єкт санкції» та «об'єкт санкційного впливу».

Якщо йдеться про персональні санкції, то у класичній конструкції санкція спрямована на суб'єкта – фізичну або юридичну особу. Наприклад, санкціонується особа, а блокування її активів є наслідком застосування санкції.

У такому випадку право інтелектуальної власності не є об'єктом санкції у вузькому сенсі, але є об'єктом санкційного впливу. Тобто, суб'єкт є адресатом санкції, а майнове право інтелектуальної власності є об'єктом впливу санкції. Це, на нашу думку, найбільш точна конструкція.

Але ситуація змінюється щодо секторальних санкцій. Якщо держава встановлює заборону передавати технології; передавати права інтелектуальної власності; набувати права; подавати заявки; здійснювати реєстраційні дії, то санкційний механізм вже безпосередньо стосується самих правовідносин інтелектуальної власності та їх юридичної динаміки. Тут право інтелектуальної власності вже можна розглядати як безпосередній предмет регулятивного впливу санкційного режиму. Тому, очевидно, має йтися про те, що право інтелектуальної власності не завжди є об'єктом санкції у вузькому значенні, але може бути безпосереднім об'єктом санкційного впливу, а в окремих випадках – предметом прямої санкційної заборони**.** Це, на нашу думку, точніше, ніж просто сказати, що «права інтелектуальної власності є об'єктом санкцій».

Крім цього, санкційний вплив не є однорідним. Серед засобів санкційного впливу слід відрізняти кілька рівнів.

По-перше, це санкційне обмеження, при якому право залишається у правоволодільця, але обмежується: здійснення; використання; розпорядження; ліцензування; отримання доходу.

По-друге, санкційне блокування, при якому право або актив фактично «заморожується». Правоволоділець зберігає титул, але не може реалізувати певні правомочності.

По-третє, санкційне припинення або примусове відчуження, при якому відбувається зміна юридичної долі права. Тобто, право припиняється у попереднього носія, або переходить до іншого суб'єкта, зокрема держави.

Це вже не обмеження**,** а інший тип втручання. Тому ми можемо говорити про те, що санкційне обмеження є лише одним із різновидів санкційного впливу на права інтелектуальної власності.

Отже, санкційний вплив є родовим поняттям, а санкційне обмеження – одним із його видів.

Слід також розрізняти обмеження існуючого права від обмеження його набуття, оскільки обмеження існуючого права виникає тоді, коли право вже є, але правоволоділець не може повною мірою реалізувати свої правомочності (не може передати право, видати ліцензію, отримати роялті, тощо). В даному випадку санкція впливає на здійснення права. Обмеження набуття права має місце у ситуації, коли право ще не виникло і тому санкція не обмежує здійснення існуючого права, а впливає на можливість виникнення права, можливість набуття статусу правоволодільця, доступ до процедури реєстрації, можливість отримання охоронного документу. Тобто, це не обмеження права, а обмеження юридичної можливості стати носієм права. Тому обмеження існуючого права є обмеженням реалізації суб'єктивного права, тоді як обмеження його набуття є обмеженням юридичної можливості виникнення або набуття суб'єктивного права.

З цього можна зробити висновок, що це два різні рівні санкційного впливу. Санкції можуть втручатися не тільки в статику права, а й у його динаміку.

Дуже цікавим у даному контексті є питання про те, чи може санкційний механізм не лише обмежувати здійснення майнових прав інтелектуальної власності, а й спричиняти припинення їх належності певному суб'єкту внаслідок стягнення активів у дохід держави? Показовим прикладом найбільш інтенсивного втручання санкційного механізму у сферу майнових прав є застосування до Таїсії Повалій санкції у вигляді стягнення активів у дохід держави. Цей випадок потребує окремого доктринального аналізу з огляду на питання про можливість включення до складу таких активів майнових прав інтелектуальної власності та про співвідношення санкційного стягнення активів із примусовим припиненням належності відповідних прав санкціонованій особі.

Рішенням ВАКС від 22 жовтня 2024 року у справі № 991/8552/24, суд прямо встановив, що Таїсія Повалій була власницею майнових прав на музику та слова до дев'яти творів, причому суд дослідив договори відчуження майнових авторських прав, за якими вона ці права придбала. У резолютивній частині рішення ці права були включені до активів, які стягнуто в дохід держави. Йдеться про: «Обниму тебя»; «Любить, понимать и слушать»; «Ангелы-хранители»; «Назавжди»; «Просто я хочу»; «Бусинки любви»; «Больше чем близко»; «Я лечу в даль с тобой синюю»; «Доброе утро». Суд не просто назвав їх «авторськими правами», а встановив юридичний титул Повалій: вона була власницею майнових прав [11]. 12 грудня 2024 року Апеляційна палата ВАКС залишила рішення першої інстанції без змін. У повідомленні самого суду прямо зазначено, що йдеться про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», тобто стягнення активів у дохід держави [12].

На офіційному сайті Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ) від 8 вересня 2025 року було зазначено, що майнові права на музику та слова дев'яти пісень, які належали Таїсії Повалій, були зареєстровані за Державою Україна в особі Фонду державного майна України. Тобто, УКРНОІВІ прямо характеризує цей випадок як такий, коли майнові права на музичні твори, що належали підсанкційній особі, перейшли у власність держави**.** Реєстрація відбулася на виконання рішення ВАКС, залишеного без змін апеляційною інстанцією [13].

Наведений приклад свідчить, що санкційний вплив у сфері інтелектуальної власності може виходити за межі тимчасового обмеження здійснення майнових прав або їх блокування та спричиняти зміну суб'єкта належності таких прав. Отже, санкційне обмеження необхідно відмежовувати від санкційного стягнення майнових прав у дохід держави як різних за інтенсивністю та юридичними наслідками форм публічно-правового втручання у сферу приватних прав.

Проведений аналіз також дає підстави стверджувати, що застосування санкцій не змінює приватноправової природи виключних прав інтелектуальної власності. У випадку обмеження санкційний режим не припиняє існування самого суб'єктивного права та не трансформує його юридичну природу, а лише зумовлює виникнення особливого правового статусу правоволодільця, який обмежує можливість реалізації окремих правомочностей протягом строку дії відповідних санкцій. Санкції не ліквідовують виключне право і не змінюють його приватноправової природи, однак можуть унеможливлювати розпорядження відповідними правами, укладення ліцензійних договорів, одержання винагороди чи набуття нових охоронних документів. Отже, право інтелектуальної власності зберігає приватноправовий характер, тоді як обмеження його здійснення має публічно-правову природу.

У випадку Таїсії Повалій відбулася зміна суб'єкта належності майнових прав. Але внаслідок переходу до держави це право, на нашу думку, не втрачає цивільно-правову природу. Адже держава може бути суб'єктом майнових прав інтелектуальної власності, а саме право продовжує існувати як цивільне майнове право.

Зазначені висновки дозволяють констатувати більш широку тенденцію трансформації сучасної методології приватного права. Класична модель приватноправового регулювання ґрунтується на автономії волі, юридичній рівності учасників, диспозитивності та свободі договору, тоді як встановлені законом обмеження мають загальний і однаково застосовний до всіх суб'єктів характер. Санкційний механізм істотно відрізняється від цієї конструкції, оскільки є формою адресного публічно-правового впливу, що безпосередньо втручається у сферу здійснення приватних прав. Він застосовується до індивідуально визначених осіб або окремих категорій суб'єктів, не змінюючи загального правового режиму здійснення прав інтелектуальної власності для інших учасників цивільного обороту. Це відображає ширшу закономірність розвитку сучасного права, яка проявляється у дедалі активнішому використанні публічно-правових механізмів для визначення меж реалізації приватних прав. Санкційне обмеження прав інтелектуальної власності є одним із найбільш виразних проявів цієї загальної тенденції.

На основі вищезазначеного, пропонуємо авторське визначення: санкційне обмеження прав інтелектуальної власності – це передбачений законом публічно-правовий захід обмежувального характеру, що застосовується до персонально або секторально визначеного суб'єкта та протягом строку дії відповідної санкції звужує або виключає можливість реалізації окремих правомочностей щодо набуття, здійснення, розпорядження правами на об'єкти інтелектуальної власності без зміни приватноправової природи цих прав, виходячи з цілей захисту національних інтересів, національної безпеки або протидії загрозам міжнародному миру і безпеці. Місце санкційного обмеження у системі обмежень суб'єктивних цивільних прав визначається тим, що воно не є системним (розрахованим на всіх учасників обороту) і не є вбудованим у зміст самого суб'єктивного права, як примусові ліцензії чи вилучення з охорони, натомість є екстраординарним (надзвичайним за підставою), адресним і завжди пов'язаним із суб'єктом, а не з об'єктом права.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що санкційний механізм у сучасному правопорядку України формує особливий напрям публічно-правового впливу на сферу прав інтелектуальної власності, який за своїм змістом та юридичними наслідками не може бути зведений виключно до обмеження здійснення суб'єктивних цивільних прав. Санкційний вплив на права інтелектуальної власності становить складне та диференційоване правове явище, що охоплює різні за характером та інтенсивністю форми втручання держави у сферу приватних прав – від обмеження окремих правомочностей та блокування активів до обмеження набуття прав і, у передбачених законом випадках, примусового припинення їх належності санкціонованій особі з переходом до держави.

У цьому контексті доцільно розмежовувати родове поняття санкційного впливу на права інтелектуальної власності та його окремі форми. Санкційне обмеження прав інтелектуальної власності полягає у встановленому законом публічно-правовому звуженні можливості здійснення окремих правомочностей щодо вже існуючого права без зміни його належності правоволодільцю. Санкційне блокування характеризується тимчасовим припиненням або істотним обмеженням можливості користування та розпорядження відповідним майновим активом при збереженні права за його первісним носієм. Водночас санкційний вплив може поширюватися не лише на здійснення вже набутого права, а й на процес його виникнення та набуття, зокрема шляхом обмеження можливості реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності або одержання охоронних документів. Отже, санкційне регулювання здатне впливати на різні стадії юридичного існування права інтелектуальної власності – від його набуття та здійснення до розпорядження ним і припинення належності конкретному суб'єкту.

Особливого значення у цьому контексті набуває санкція у вигляді стягнення активів у дохід держави. На відміну від блокування або інших обмежень, така санкція може спричиняти зміну суб'єкта належності майнового права інтелектуальної власності. У такому випадку йдеться вже не про санкційне обмеження, а про якісно іншу форму санкційного впливу, яка безпосередньо змінює юридичну долю майнового права.

У зв'язку з цим санкційний вплив доцільно розглядати як особливий, адресний та екстраординарний механізм публічно-правового втручання у сферу приватних прав інтелектуальної власності, який відрізняється від класичних цивілістичних обмежень суб'єктивних прав. На відміну від примусових ліцензій, законодавчих винятків, обмежень виключності або вичерпання права, що є системними елементами нормативного балансу між приватним і суспільним інтересом, санкційний вплив має переважно персоніфікований або секторальний характер та обумовлений цілями, що виходять за межі безпосереднього регулювання відносин інтелектуальної власності.

Водночас різна інтенсивність санкційного втручання зумовлює необхідність чіткого розмежування його форм. Обмеження здійснення права, блокування активу, обмеження набуття права та примусове стягнення майнового права в дохід держави не можуть розглядатися як тотожні правові явища, оскільки по-різному впливають на зміст суб'єктивного права, його належність та юридичну долю. Саме тому категорія «санкційний вплив на права інтелектуальної власності» є ширшою за поняття «санкційне обмеження прав інтелектуальної власності», а останнє має розглядатися лише як один із різновидів такого впливу.

Узагальнюючи, можна констатувати, що сучасна санкційна політика демонструє тенденцію до посилення публічно-правового навантаження на приватне право та розширення ролі публічного інтересу у визначенні меж існування і реалізації суб'єктивних цивільних прав. У сфері інтелектуальної власності ця тенденція проявляється особливо виразно, оскільки санкційний механізм може впливати не лише на можливість здійснення та розпорядження вже існуючим правом, а й на його набуття, а в окремих випадках – на суб'єкта його належності. Водночас така трансформація потребує дотримання принципів законності, правової визначеності та пропорційності, оскільки чим більш інтенсивним є публічно-правове втручання у сферу приватного права, тим вищими мають бути вимоги до його обґрунтованості, передбачуваності та відповідності легітимній меті.

Отже, санкційний механізм у сфері прав інтелектуальної власності слід розглядати не лише як форму обмеження приватного права, а як комплексний механізм публічно-правового впливу на його життєвий цикл**,** що здатний охоплювати набуття, здійснення, розпорядження та, у визначених законом випадках, зміну належності майнових прав інтелектуальної власності. Це зумовлює необхідність подальшого доктринального осмислення співвідношення приватно-правової природи прав інтелектуальної власності та публічно-правових механізмів їх обмеження, блокування і примусового переходу, а також формування належних критеріїв оцінки пропорційності такого втручання у світлі конституційних гарантій права власності та міжнародних стандартів захисту майнових прав.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 листопада 2023 року «Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації та Республіки Білорусь в оборонно-промисловій сфері» : Указ Президента України від 20 листопада 2023 року № 762/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/762/2023

2. Санкції проти агресора в дії: ІР відомства країн ЄС більше не приймають заявки від росіян. URL: https://ukrpatent.org/uk/news/main/sanktsii-proty-ahresora-01082024

3. ЄС ухвалює 14-й пакет санкцій проти Росії через продовження нею протиправної війни проти України: посилення заходів з виконання санкцій і запобігання їх обходу. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_24_3423

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40–44, ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

5. Венедіктова І. В. Цивілістичне підґрунтя у формуванні предмета права інтелектуальної власності. *Право та інновації.* 2014. № 1–2 (5–6). С. 35–40. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/07/Venediktova.pdf

6. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : Угода Світової організації торгівлі від 15 квітня 1994 року. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

7. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0029

8. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2014. № 40, ст. 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 листопада 2023 року «Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації та Республіки Білорусь в оборонно-промисловій сфері»: *Указ Президента України від 20 листопада 2023 року*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/762/2023#n5

10. План дій щодо посилення санкцій проти Російської Федерації. Міжнародна Робоча Група з Питання Санкцій Проти Росії від 19 Квітня 2022. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/14/09/ec9604286261bb499fd3ee12e0df3bbf_1650466841.pdf

11. Рішення Вищого антикорупційного суду від 22 жовтня 2024 року у справі № 991/8552/24 (провадження про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції»). Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/hcac/administrative/judgments/991_8552_24_22.10.2024.pdf

12. АП ВАКС залишила в силі рішення про застосування санкції та стягнення в дохід держави активів колишньої Народної артистки України, яка підтримала збройну агресію РФ. URL: https://ap.vaks.gov.ua/publications/ap-vaks-zalyshyla-v-syli-rishennia-pro-zastosuvannia-sanktsii-ta-stiahnennia-v-dokhid-derzhavy-aktyviv-kolyshnoi-narodnoi-artystky-ukrainy-iaka-pidtrymala-zbroynu-ahresiiu-rf/

13. Як працюють IP санкції: УКРНОІВІ зареєстрував за Державою Україна майнові права на дев'ять пісень, що належали Таїсії Повалій. URL: https://nipo.gov.ua/iak-pratsiuiut-ip-sanktsii-9-pisen/

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 347.426.6
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.7

ЩЕРБАНЬ Т.В.

ПІДСТАВИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З НЕПРАВОМІРНИХ ДІЯНЬ

GROUNDS FOR COMPENSATION FOR NON-PECUNIARY DAMAGE IN NON-CONTRACTUAL OBLIGATIONS ARISING FROM UNLAWFUL ACTS

Метою цієї статті є встановлення підстав відшкодування моральної шкоди у недоговірних зобов'язаннях, що виникають з неправомірних діянь. Доведено, що підставою виникнення деліктних правовідносин є безпосереднє завдання шкоди (у нашому випадку, моральної), тобто юридичний факт, передбачений законом, що прямо породжує зобов'язання. У той же час, умови – це нормативні вимоги, яким має відповідати цей юридичний факт, аби він міг породити правовідносини. За відсутності хоча б однієї з умов, факт завдання шкоди не набуває юридичного значення. Встановлено, що ці умови поділяються на загальні та спеціальні. Загальними є елементи, наявність яких є обов'язковою для виникнення відповідальності у більшості випадків. До них належать: 1) наявність моральної шкоди; 2) протиправність поведінки особи, яка її завдала; 3) причиновий зв'язок між протиправною поведінкою особи, яка завдала моральної шкоди, та її результатом – наявністю цієї шкоди; 4) вина правопорушника. Детально проаналізовано кожну із зазначених умов. Спеціальними є вимоги, встановлені законом для окремих видів деліктів, які можуть розширювати або обмежувати перелік загальних умов. Обґрунтовано, що в межах зобов'язань, які виникають внаслідок безпідставного збагачення або створення загрози правам особи, вимога про компенсацію моральної шкоди має акцесорний (похідний) характер. При безпідставному набутті майна пріоритетною є реституційна функція (повернення об'єкта), тоді як відшкодування моральних страждань можливе лише як додатковий захід за умови доведення неправомірності дій набувача. Аналогічно, у превентивних зобов'язаннях першочерговим є усунення небезпеки; право на компенсацію (зокрема й моральну) актуалізується лише у разі реалізації загрози через її не усунення. За таких умов презумпція моральної шкоди не діє. Не усунення загрози кваліфікується як спеціальний делікт із двоетапною структурою протиправності (створення ризику та подальша бездіяльність) і специфічним причинним зв'язком. Відповідальність у цих правовідносинах завжди ґрунтується на вині, оскільки суб'єкт свідомо ігнорує обов'язок щодо ліквідації джерела небезпеки.

Ключові слова: *моральна шкода, недоговірні зобов'язання, що виникають з неправомірних діянь, підстави, умови, відшкодування.*

The purpose of this article is to establish the grounds for compensation for non-pecuniary damage in non-contractual obligations arising from tortious acts. It is demonstrated that the basis for the emergence of tortious legal relations is the direct infliction of harm (in our case, non-pecuniary harm), that is, a legal fact provided for by law that directly gives rise to an obligation. At the same time, conditions are normative requirements that this legal fact must satisfy in order to give rise to legal relations. If even one of these conditions is missing, the fact of harm inflicted has no legal significance. It has been established that these conditions are divided into general and specific. General conditions are elements whose presence is mandatory for liability to arise in most cases.

© ЩЕРБАНЬ Т.В. – здобувач наукового ступеня доктора філософії (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0006-7509-4728

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

These include: 1) the existence of moral harm; 2) the unlawfulness of the conduct of the person who caused it; 3) a causal link between the unlawful conduct of the person who caused the moral harm and its result – the existence of such harm; 4) the fault of the wrongdoer. Each of these conditions is analyzed in detail. There are specific requirements established by law for certain types of torts, which may expand or limit the list of general conditions. It is argued that, within the scope of obligations arising from unjust enrichment or the creation of a threat to a person's rights, the claim for compensation for moral harm is of an accessory (derivative) nature. In cases of unjust enrichment, the restitutional function (return of the property) takes priority, whereas compensation for moral suffering is possible only as an additional measure, provided that the acquirer's actions are proven to be unlawful. Similarly, in preventive obligations, the primary concern is the elimination of the danger; the right to compensation (including for moral harm) arises only if the threat materializes due to its failure to be eliminated. Under such conditions, the presumption of moral harm does not apply. Failure to eliminate the threat is classified as a special tort with a two-stage structure of unlawfulness (creation of risk and subsequent inaction) and a specific causal link. Liability in these legal relationships is always based on fault, since the party knowingly ignores the duty to eliminate the source of danger.

Key words: *moral harm, non-contractual obligations arising from unlawful acts, grounds, conditions, compensation.*

Вступ. У випадку порушення своїх прав будь-яка особа прагне не лише відновити попереднє становище та усунути відповідні перешкоди, а й отримати матеріальне відшкодування завданої шкоди. Проте, часто цього недостатньо, оскільки правопорушення може спричиняти також психічні та фізичні страждання, які потерпілий прагне компенсувати через вимогу про відшкодування моральної шкоди.

Для того, щоб потерпілий міг отримати компенсацію, має існувати відповідна підстава для її одержання. У теорії права існує давня дискусія щодо підстав деліктної відповідальності: основна суперечка точилася навколо питання, чи є склад цивільного правопорушення єдиною підставою відповідальності, чи достатньо лише окремих його елементів. У результаті маємо два основні підходи до цієї проблеми:

1) теорія повного складу правопорушення. Деякі вчені стверджують, що підставою відповідальності є лише повний склад цивільного правопорушення, тобто сукупність усіх його елементів (шкода, протиправність, причиновий зв'язок, вина). На їх думку, наявність повного складу є загальною та єдиною підставою для будь-якого виду юридичної відповідальності;

2) концепція усіченого складу правопорушення. Більшість авторів усе ж вважає, що для виникнення відповідальності в деяких випадках достатньо «усіченого» складу, тобто наявності не всіх, а лише деяких елементів правопорушення. Найчастіше ключовим елементом вважається вина; інші ж складові можуть мати другорядне значення.

Наразі порядок та підстави відшкодування шкоди, у тому числі моральної, регулюються широким колом нормативно-правових актів, як-от Конституцією України, Цивільним кодексом України, іншими спеціальними законами, що прямо передбачають відповідальність за її заподіяння.

Метою цієї **статті** є встановлення підстав відшкодування моральної шкоди у недоговірних зобов'язаннях, що виникають з неправомірних діянь.

Аналіз останніх досліджень. Інститут права на компенсацію моральної шкоди та різноманітні аспекти його регламентації постійно перебуває у фокусі уваги правознавців. Так, на теренах незалежної України питанню відшкодування моральної шкоди у недоговірних зобов'язаннях на рівні дисертаційних досліджень присвятили свої праці О.В. Грищук, Л.О. Корчевна, С.І. Шимон, Н.В. Павловська, В.П. Паліюк, О.І. Сліпченко, С.І. Шимон та інші.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до загальних положень ЦК України (ст. 11, 509), зобов'язання виникають з юридичних фактів. У контексті відшкодування шкоди таким юридичним фактом є сам факт її завдання. У п. 3 ч. 2 статті 11 цього нормативного акта розмежовано дві самостійні підстави виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди: завдання майнової (матеріальної) шкоди та заподіяння моральної шкоди іншій особі. Таким чином, факт завдання майнової або моральної шкоди є самостійною та достатньою підставою для виникнення відповідного зобов'язання.

Т.С. Ківалова стверджує, що підставою цивільно-правової відповідальності за завдання майнової або моральної шкоди є цивільне правопорушення, яке включає низку умов (ознак), передбачених цивільним законодавством як елементи юридичного складу, що зумовлює виникнення правовідносин (зобов'язань) відшкодування шкоди [1, с. 19].

Здійснивши аналіз доктрини цивільного права, О.С. Онищенко приходить до висновку, що підстава відповідальності – це встановлення юридичного факту, який порушує суб'єктивне право особи, і для застосування цивільно-правової відповідальності до особи, яка порушила суб'єктивне право, необхідним є наявність певних вимог. Саме ці вимоги є умовами цивільно-правової відповідальності [2, с. 57].

Дійсно, у рамках досліджуваного питання слід чітко розрізняти підстави та умови виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди.

Підстава – це юридичний факт, передбачений законом, що безпосередньо породжує зобов'язання. У деліктних відносинах такою підставою є сам факт завдання шкоди (у нашому випадку, моральної).

У той же час, умови – це нормативні вимоги, яким має відповідати цей юридичний факт, аби він міг породити правовідносини. За відсутності хоча б однієї з умов, факт завдання шкоди не набуває юридичного значення.

Ці умови поділяються на загальні та спеціальні. Загальними є елементи, наявність яких є обов'язковою для виникнення відповідальності у більшості випадків. До них належать: шкода (у нашому випадку, моральна); протиправна поведінка її заподіювача; причиновий зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою; вина заподіювача шкоди.

Спеціальними є вимоги, встановлені законом для окремих видів деліктів, які можуть розширювати або обмежувати перелік загальних умов. Наприклад, відповідальність органу державної влади або місцевого самоврядування настає незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів, що є відхиленням від загального правила про вину.

Відшкодування шкоди, відповідно до ст. 1167 Цивільного кодексу України, а також юридичної літератури, здійснюється за наявності чотирьох умов: присутність моральної шкоди, що виражається у негативних наслідках, які виникли внаслідок порушення особистих немайнових прав або посягання на інші нематеріальні блага; протиправна поведінка, тобто неправомірні рішення, дії чи бездіяльність заподіювача шкоди; причиновий зв'язок між протиправною поведінкою та настанням моральної шкоди та вина, себто психічне ставлення заподіювача шкоди до своєї поведінки та її наслідків [3].

Розглянемо зазначені умови більш детально.

Отже, першою умовою для отримання відшкодування є наявність моральної шкоди. Як випливає з нормативних положень українського цивільного законодавства, нею є втрати немайнового характеру, що виникають внаслідок моральних чи фізичних страждань, завданих особі (фізичній чи юридичній) неправомірними діями або бездіяльністю.

Формами прояву моральної шкоди, відповідно до ч. 2 ст. 23 ЦК України є: 1) фізичний біль та страждання, спричинені ушкодженням здоров'я; 2) душевні страждання, викликані протиправною поведінкою щодо самої особи, її сім'ї чи близьких; знищенням чи пошкодженням майна; 3) репутаційні втрати (приниження честі, гідності, ділової репутації) [3].

Аналізуючи ст. 1167 ЦК України, приходимо до висновку, що моральна шкода у деліктних зобов'язаннях – це фізичні або душевні страждання, завдані фізичній особі неправомірною поведінкою, яка або порушує її особисті немайнові права, або посягає на її майно. Для юридичних осіб моральна шкода полягає у приниженні ділової репутації [3].

На основі зазначеного можна виділити такі особливості моральної шкоди: 1) вона полягає у негативних наслідках для особистої немайнової сфери потерпілого (немайновий характер); 2) широке коло підстав для отримання особою права на відшкодування. Так, наслідки можуть виникати не лише при порушенні немайнових благ (здоров'я, честь, гідність), а й у зв'язку з пошкодженням майна, що має особливу особисту цінність для потерпілого (наприклад, як пам'ять, реліквія); 3) моральна шкода може полягати у душевних стражданнях, яких особа зазнає через протиправну поведінку, спрямовану не на неї саму, а на членів її сім'ї чи близьких родичів, тобто третіх осіб.

Шкода як загальна умова виникнення зобов'язання з її від шкодування визнається такою з тієї причини, що в разі її відсутності питання про її відшкодування не виникне. Мабуть тому деякі автори визнають шкоду як підставу деліктної відповідальності, оскільки, якщо очевидна наявність шкоди, то некоректно говорити, що вона (шкода) є умовою відповідальності за неї [4, с. 185].

У той ж час, у зобов'язаннях у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави та зобов'язаннях щодо створення загрози життю, здоров'ю або майну вимога про відшкодування моральної шкоди має вторинний, похідний характер. Так, у першому випадку основною метою є повернення майна; моральна шкода тут може бути відшкодована лише додатково, за умови доведення протиправності поведінки набувача. Аналогічно, у другій ситуації першочерговою вимогою є усунення самої загрози. І лише у випадку, якщо цю вимогу не виконано і шкода все ж настала, виникає право на її відшкодування, в тому числі й моральної. Відповідно, про презумпцію компенсації останньої за вказаних обставин мова йти не може.

Другою умовою для настання відповідальності за моральну шкоду є протиправність діяння, що її завдало. Хоча в цивільному законодавстві відсутнє формальне визначення протиправності, її суть розкривається через два аспекти. По-перше, протиправною є поведінка, що порушує пряму законодавчу заборону. По-друге, що не менш важливо, протиправність полягає і в посяганні на суб'єктивне право потерпілого, що охороняється законом. До таких прав належать особисті немайнові права, право власності, право інтелектуальної власності тощо. Отже, протиправною поведінкою, що породжує обов'язок відшкодувати шкоду, є така, що одночасно порушує і об'єктивне право (норми закону), і суб'єктивне право потерпілого.

Існує три форми протиправної поведінки, внаслідок якої може бути завдана шкода (майнова чи моральна): а) рішення; б) дії; в) бездіяльність. Рішення і дії як форми вияву протиправної поведінки значною мірою збігаються, оскільки вони виражають певну активність, здійснювану суб'єктом права діяльність. Відмінність між ними полягає у тому, що рішення – це різновид активних дій, які здійснюються суб'єктами права (наприклад, державними органами чи органами місцевого самоврядування, їхніми службовими чи посадовими особами або відповідним органом юридичної особи тощо), підлягають відповідному зовнішньому оформленню, завдяки чому вони стають придатними для правозастосування. Неправомірними визнаються рішення, видані всупереч актам законодавства або з перевищенням меж повноважень, унаслідок яких піддаються ушкодженню належні іншим особам особисті немайнові та (або) майнові блага. У більшості випадків рішення приймаються органами влади, місцевого самоврядування, юридичної особи, їх посадовими і службовими особами, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами [5].

Протиправною є дія, яка прямо заборонена законом чи іншим нормативно-правовим актом або суперечить їхнім приписам. Зовнішній вияв протиправної поведінки може бути як формалізованим (наприклад, видання незаконного наказу), так і неформалізованим (наприклад, фізичне знищення майна).

Бездіяльність визнається протиправною лише тоді, коли на особу було покладено юридичний обов'язок діяти певним чином у конкретній ситуації, але вона цього не зробила. Наприклад, службова особа зобов'язана була видати нормативний акт для захисту інтересів заявника, однак свої прямі функції вона не виконала.

Протиправність поведінки суб'єкта права, що обумовлює настання на стороні потерпілого шкоди, виключається, і відшкодуванню ця шкода не підлягає, якщо вона була завдана: а) при належному здійсненні особою своїх професійних обов'язків (здійснення певних професійних обов'язків, обумовлених службовим становищем деяких фізичних осіб, інколи дійсно супроводжується із завданням майнової шкоди. У таких випадках відповідна особа стає «уповноваженою на завдання шкоди». Так, наприклад, пожежники зобов'язані гасити пожежу і водночас уповноважені знищувати майно, яке може сприяти розповсюдженню вогню); б) при здійсненні права (найбільш яскравим прикладом цього є завдання шкоди при здійсненні особою права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі (ч. 1 ст. 1169 ЦК України)); в) за згодою самого потерпілого (не визнається протиправним завдання шкоди у випадках, передбачених законом, за згодою самого потерпілого (наприклад, у разі донорства крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин). У той же час фізична особа не може бути позбавлена життя (ч. 2 ст. 281 ЦК України)); г) у стані крайньої необхідності (відповідно до ч. 1 ст. 1171 ЦК стан крайньої необхідності означає ситуацію, коли шкода завдається особі у зв'язку з вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами. Поняття крайньої необхідності розкрите у названій статті. Воно переважно збігається з ідентичним поняттям, визначеним у ст. 39 КК України. Однак якщо кримінальна відповідальність за шкоду, завдану охоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, не настає, то

цивільний обов'язок з відшкодування цієї шкоди може бути покладено на особу, яка її завдала. Крім того, на відміну від Кримінального кодексу, Цивільний кодекс не обмежує кола дій, що підпадають під це поняття, умовою про неприпустимість перевищення меж крайньої необхідності); д) передбаченим законом вилученням майна із володіння особи (йдеться про застосування до особи позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкції за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 354 ЦК України). Зокрема, конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу. Вона полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого (ст. 59 КК України)) [6].

Перелік дій, за вчинення яких фізична особа має право вимагати відшкодування завданої моральної шкоди, визначений у ЦК України. Наприклад, відповідно до ст. 1175, такою дією визначається прийняття уповноваженим органом нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований. Право на компенсацію згідно зі ст. 1177 виникає у випадку скоєння кримінального правопорушення, у результаті якого особі завдається шкода. За ст. 1187 здійснюється повне відшкодування шкоди особою, яка займається діяльністю, пов'язаною з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, у результаті якої постраждали інші люди [3].

Наявність шкоди та протиправної поведінки породжує зобов'язання з відшкодування лише за умови існування між ними причинового зв'язку. Останній відображає об'єктивний зв'язок між явищами, де одне є причиною, а інше – наслідком. У правовідношеннях, що розглядаються, причиновий зв'язок розкривається через норми закону (ч. 1 ст. 1166, ч. 1 ст. 1167 ЦК), які встановлюють, що шкода відшкодовується особою, яка її завдала.

Встановлення причинового зв'язку є ключовим для вирішення двох головних питань: встановлення відповідальної особи (дозволяє визначити, чия саме протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) призвела до виникнення шкоди (майнових чи немайнових втрат) у потерпілого; покладення обов'язку (лише після встановлення цього зв'язку на конкретну особу може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану шкоду). Для того, щоб причиновий зв'язок мав юридичне значення, він повинен вказувати на причетність конкретного дієздатного суб'єкта права до виникнення шкоди. Тобто він має бути не абстрактним, а персоніфікованим.

Наявність причинового зв'язку між протиправним діянням і моральною шкодою передбачає, що це діяння виступає необхідною умовою та головною причиною настання негативних наслідків у вигляді фізичних чи моральних страждань. Іншими словами, моральна шкода має бути прямим та неминучим наслідком протиправного діяння.

На цьому наголошує й В. Примак, який вважає, що причиново-наслідковий зв'язок є необхідною умовою застосування цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування моральної шкоди. Його наявність не стільки доводиться, скільки обґрунтовується з огляду на розумно очікувані за обставин конкретної справи наслідки вчиненого правопорушення. Серед теорій причиново-наслідкового зв'язку автор вважає найбільш придатними для використання у контексті встановлення наявність умов, необхідних для відшкодування моральної шкоди, теорії адекватної причинності, можливості та дійсності, а також прямого і побічного причинового зв'язку [7, с. 29].

Найбільш застосованою у цивільних правовідносинах є теорія прямого й опосередкованого причинового зв'язку. Вона полягає в тому, що «для встановлення існування такого зв'язку потрібно довести, що: 1) протиправна поведінка передувала настанню шкідливих наслідків; 2) шкідливі наслідки є результатом протиправної поведінки особи-заподіювача шкоди» [8].

Отже, причиновий зв'язок між протиправною дією та завданою шкодою є ключовим елементом для притягнення до цивільно-правової відповідальності. Остання настає лише за ті збитки, що безпосередньо випливають з поведінки порушника, що відображає ключову правову доктрину «причини-умови»: неправомірна дія є основною передумовою виникнення моральної шкоди. Однак, демонстрація цього зв'язку між правопорушенням та моральною шкодою часто становить значну складність. У цьому контексті сучасні психологічні дослідження, зокрема ті, що стосуються посттравматичного синдрому, є критично важливими для належного встановлення причинності. Більш предметно судово психологічну експертизу та її значення при встановленні факту завдання і розміру моральної шкоди ми розглянемо у наступному підрозділі.

Моральна шкода, як правило, відшкодовується за наявності вини завдавача, що становить одну з ключових передумов такої відповідальності. Вина, що відображає психічне ставлення особи до вчинених нею протиправних дій та спричинених ними наслідків, може виражатися як умисному вчиненні, так і у необережності.

Умисел як форма вини в цивільному праві характеризується поєднанням інтелектуального та вольового елементів: усвідомленням протиправності поведінки та бажанням чи свідомим допущенням настання шкоди. На відміну від кримінального права, цивільно-правова доктрина не диференціює умисел на прямий та непрямий через відсутність практичної потреби – форма умислу не впливає на підстави відповідальності чи обсяг відшкодування.

Натомість вина у формі необережності, яка полягає у відсутності наміру на завдання шкоди, потребує чіткої класифікації на просту та грубу (ст. 1193 ЦК України). Груба необережність проявляється у формі самовпевненості, коли особа передбачає ризик шкоди, але безпідставно розраховує на її відвернення. Проста необережність визначається через недбалість: особа не передбачає шкідливих наслідків, хоча за умов належної обачності повинна була і могла їх передбачити [9].

Відповідно до ст. 1167 ЦК України, особа, що завдала моральну шкоду, відповідає за неї за умови наявності своєї вини, якщо законом не встановлено інше. Ця стаття запроваджує презумпцію вини заподіювача шкоди, суть якої полягає не в тому, що позивач повністю звільняється від доведення вини правопорушника, а в перерозподілі обов'язків з доказування. Відповідно, позивач має право доводити вину відповідача, але не зобов'язаний цього робити, тоді як останній повинен довести свою невинуватість.

У той же час, незалежно від вини органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала, відшкодовується моральна шкода:

1) завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;

2) завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт;

3) в інших випадках, встановлених законом (наприклад, ст. 1173–1175 ЦК України) [3].

Щодо права на відшкодування моральної шкоди, яке виникає внаслідок безпідставного збагачення (набуття або збереження майна без достатньої правової підстави) та створення загрози життю, здоров'ю або майну, то тут особливостей щодо умов його формування немає, адже всі зобов'язання стосовно компенсації моральної шкоди з'являються за таких умов: 1) наявність моральної шкоди; 2) протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; 3) наявність причинового зв`язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом – моральною шкодою; 4) вина особи, яка завдала моральної шкоди [10].

Втім, зазначені зобов'язання відрізняються як за підставами і умовами виникнення, так і за правовими наслідками. Передусім, варто звернути увагу на те, що зобов'язання, які виникають внаслідок створення небезпеки завдання шкоди, зазнають у своїй динаміці кілька етапів трансформації:

1) виникнення зобов'язань, що містять право особи, інтересам якої загрожує небезпека, вимагати її усунення від того, хто її створив. Підставою виникнення зобов'язань на першому етапі є створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Умовами виникнення цих зобов'язань є: а) імовірність реальної загрози завдання шкоди у майбутньому; б) створення загрози внаслідок поведінки (діяльності або бездіяльності) суб'єктів цивільного права. Правовим наслідком у цьому випадку є застосування такого засобу захисту як встановлення обов'язку порушника усунути загрозу [11, с. 83];

2) виникнення зобов'язань внаслідок не усунення загрози, що складаються з кількох можливих варіантів правовідносин. Підставою виникнення зобов'язань на другому етапі є факт не усунення загрози вказаним благам, а умовами: а) продовження існування реальної загрози завдання шкоди у майбутньому; б) відсутність реакції порушника на вимогу фізичної або юридичної особи, чиїм інтересам загрожує небезпека, усунути цю небезпеку (протиправність поведінки порушника). Правові наслідки у цьому випадку передбачені ст. 1164 ЦК України і охоплюють кілька можливих варіантів вимог з боку уповноваженої особи та встановлення відповідних обов'язків для порушника;

3) у випадку виникнення шкоди внаслідок не усунення загрози особою, яка її створила, виникають зобов'язання відшкодувати завдану шкоду. Підставами виникнення зобов'язань на третьому етапі є факт завдання шкоди внаслідок не усунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Умовами виникнення таких зобов'язань внаслідок завдання шкоди є: а) наявність шкоди; б) протиправність поведінки порушника, якою завдана шкода; в) причиновий зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою; г) вина особи, яка завдала шкоду. Правовим наслідком є право потерпілого вимагати відшкодування шкоди і обов'язок особи, яка створила загрозу і не усунула її, відшкодувати завдану шкоду. Отже, лише на останньому етапі виникають зобов'язання, які можуть бути порівнювані із зобов'язаннями, передбаченими главою 82 ЦК України [11, с. 84].

У контексті ст. 1163 ЦК України, створення загрози життю фізичної особи – це виражений усно, письмово або будь-яким чином виражений намір нанести фізичну, матеріальну або іншу шкоду будь-якій особі або суспільним інтересам. Також це виражений усно, письмово або будь-яким чином виражений намір нанести шкоду фізичній особі у спосіб, який може привести до її смерті. Обов'язковою умовою для застосування статей 1164 та 1165 ЦК України є наявність загрози створення безпеки, тобто що ця загроза дійсно існує і неприпинення дій, що мають місце, або не вчинення необхідних дій дійсно можуть привести до завдання шкоди. Особа, яка вважає, що їй загрожує небезпека, може звернутися як до особи винної у створенні загрози, так і одразу до суду. Умовами для такого звернення є: 1) наявність реальної загрози для життя; 2) небезпека повинна бути реальною, тобто існувати не лише в уяві особи. Стаття 1163 ЦК України встановлює загальне право особи вимагати усунення загрози небезпеки, а статті 1164 та 1165 ЦК України визначають наслідки не усунення такої загрози особою, що її створила, серед яких є відшкодування завданої шкоди. Право заінтересованої особи вимагати відшкодування заподіяної шкоди може бути реалізовано лише в тих випадках, коли внаслідок створення загрози та не усунення її особою, яка створила цю загрозу, заінтересованій особі дійсно заподіяно шкоду (майнову або не майнову). Обов'язок відшкодування шкоди за цими статтями виникає в особи, яка створила загрозу життю фізичної особи, в разі наявності всіх перелічених нижче фактів: 1) наявність реальної загрози саме життю фізичної особи, тобто існує небезпека нанесення шкоди фізичній особі у спосіб, який може привести до її смерті; 2) є особа яка своїми діями чи бездіяльністю створює вказану реальну загрозу життю фізичної особи («відповідальна особа»); 3) існує причиново-наслідковий зв'язок між діями та бездіяльністю відповідальної особи та виникненням реальної загрози, вказано у п. 1 даного переліку; 4) заінтересованій особі було завдано шкоду (смерть); 5) існує причиново-наслідковий зв'язок між дією або бездіяльністю відповідальної особи, яким створено та не усунуто небезпеку життю особи і смертю фізичної особи. У таких зобов'язаннях умовою відповідальності є подвійний причиновий зв'язок: по-перше, це причиновий зв'язок між діями чи бездіяльністю відповідальної особи і виникненням загрози завдання шкоди життю фізичної особи, по-друге це зв'язок між створеною загрозою життю і шкодою, що виникла внаслідок не усунення такої загрози [12].

Отже, зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди через неусунення загрози, є спеціальним видом деліктних зобов'язань. Вони відрізняються від загальних деліктів підставами та умовами виникнення, але є спорідненими з ними, оскільки призводять до застосування заходів цивільно-правової відповідальності.

Дійсно, протиправна поведінка за вказаних обставин має двоступеневий характер: 1) створення загрози життю, здоров'ю чи майну; 2) не усунення цієї загрози, незважаючи на вимогу потерпілої сторони.

Причиновий зв'язок також є дворівневим: 1) він виникає між створенням загрози та виникненням небезпеки та 2) між не усуненням загрози та фактично завданою шкодою.

Відповідальність за шкоду, завдану не усуненням загрози, завжди є винною. Вважається, що особа, яка не відреагувала на вимогу припинити порушення, усвідомлює протиправність своєї бездіяльності.

Щодо зобов'язань, які виникають внаслідок неправомірного збагачення, то предметом регулювання глави 83 ЦК України є відносини, що виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна і не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права. Положення вказаної глави застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події. Кондикційні зобов'язання виникають за наявності одночасно таких умов: набуття чи збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); набуття чи збереження майна

відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала. У разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер спірних правовідносин унеможливлює застосування до них судом положень глави 83 ЦК України [13].

За змістом приписів глав 82 і 83 Цивільного кодексу України для деліктних зобов'язань, які виникають із заподіяння шкоди майну, характерним є, зокрема, зменшення майна потерпілого, а для кондикційних – приріст майна в набувача без достатніх правових підстав. Вина заподіювача шкоди є обов'язковим елементом настання відповідальності в деліктних зобов'язаннях. Натомість для кондикційних зобов'язань вина не має значення, оскільки важливим є факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої. Таким чином, обов'язок набувача повернути потерпілому безпідставно набуте (збережене) майно чи відшкодувати його вартість не є заходом відповідальності, оскільки набувач зобов'язується повернути тільки майно, яке безпідставно набув (зберігав), або вартість цього майна [14].

Відповідно, за положеннями ст. 1212 ЦК України необхідно встановити наступні обставини, які в сукупності є підставою для виникнення досліджуваного зобов'язання: факт набуття особою майна або його збереження за рахунок іншої особи; відсутність для цього підстав.

Отже, у ситуаціях, де перетинаються ознаки безпідставного збагачення та заподіяння шкоди, потерпілий має право вибору між кондикційним та деліктним позовами. Більше того, він може поєднувати ці вимоги: наприклад, вимагати повернення майна (кондикція) і одночасно – відшкодування шкоди, завданої його пошкодженням (делікт). При цьому діє правило: якщо умови для кондикційного позову відсутні, але наявні всі елементи для деліктного зобов'язання (шкода, протиправність, причиновий зв'язок, вина), то захист прав має здійснюватися за правилами Глави 82 ЦК України (відшкодування шкоди).

Критеріями розмежування зобов'язань з відшкодування шкоди та зобов'язань з безпідставного збагачення є наступні: 1) характер завданої шкоди. Якщо зобов'язання відшкодування шкоди, передбачені главою 82 ЦК України, стосуються випадків завдання як майнової, так і моральної шкоди, то у главі 83 ЦК України йдеться лише про набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. При цьому моральна шкода, яка завдана безпідставним збагаченням потерпілому має відшкодовуватися на підставах відповідальності за завдану моральну шкоду, встановлених ст. 1167 ЦК України. Отже, зобов'язання відшкодування шкоди є ширшим поняттям, ніж зобов'язання набуття, збереження майна без достатньої правової підстави; 2) зобов'язання відшкодування шкоди навіть стосовно майна потенційно мають підставою більш широке коло випадків завдання шкоди. Якщо нормами глави 83 ЦК України охоплюються лише набуття та збереження майна без достатньої правової підстави, то під дію норм глави 82 ЦК України підпадають також випадки знищення майна, його пошкодження тощо; 3) різним є фактичний склад, який є підставою виникнення одних та інших зобов'язань. Зобов'язання відшкодування шкоди мають підставою завдання шкоди, а умовами – причиновий зв'язок між поведінкою боржника та шкодою, яка виникла. У випадку протиправного завдання шкоди підставою виникнення відносин деліктної (недоговірної) відповідальності є цивільне правопорушення, яке включає протиправність поведінки порушника; причиновий зв'язок між поведінкою порушника і шкодою, яка виникла у потерпілого; вину особи, яка завдала шкоди. Стосовно зобов'язань, що виникають внаслідок набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, то основою їхнього виникнення є юридичний склад, який включає: а) виникнення шкоди у потерпілого (кредитора); б) набуття або збереження майна іншою особою (боржником); в) причиновий зв'язок між шкодою, яка завдана потерпілому, та набуттям або збереженням майна у боржника; 4) суб'єкти зобов'язань, що виникають внаслідок набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, визначаються максимально просто: боржник – особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого); кредитор (потерпілий) – особа, за чий рахунок інша особа (боржник) набула майно або зберегла його у себе (ч. 1 ст. 1212 ЦК України). У зобов'язаннях відшкодування шкоди особи кредитора і потерпілого, боржника і особи, яка завдала шкоду, можуть не збігатися [11, с. 86–87].

Висновки. Отже, підставою виникнення деліктних правовідносин є безпосереднє завдання шкоди (у нашому випадку, моральної), тобто юридичний факт, передбачений законом, що прямо породжує зобов'язання.

У той же час, умови – це нормативні вимоги, яким має відповідати цей юридичний факт, аби він міг породити правовідносини. За відсутності хоча б однієї з умов, факт завдання шкоди не набуває юридичного значення.

Ці умови поділяються на загальні та спеціальні. Загальними є елементи, наявність яких є обов'язковою для виникнення відповідальності у більшості випадків. До них належать: 1) наявність моральної шкоди; 2) протиправність поведінки особи, яка її завдала; 3) причиновий зв'язок між протиправною поведінкою особи, яка завдала моральної шкоди, та її результатом – наявністю цієї шкоди; 4) вина правопорушника.

Встановлено, що причиновий зв'язок між протиправною дією та завданою шкодою є ключовим елементом для притягнення до цивільно-правової відповідальності. Остання настає лише за ті збитки, що безпосередньо випливають з поведінки порушника, що відображає ключову правову доктрину «причини-умови»: неправомірна дія є основною передумовою виникнення шкоди.

Тож найбільш застосованою у рамках правовідносин, що розглядаються, є теорія прямого й опосередкованого причинового зв'язку. Вона полягає в тому, що «для встановлення існування такого зв'язку потрібно довести, що: 1) протиправна поведінка передувала настанню шкідливих наслідків; 2) шкідливі наслідки є результатом протиправної поведінки особи-заподіювача шкоди.

Відповідно до ст. 1167 ЦК України, особа, що завдала моральну шкоду, відповідає за неї за умови наявності своєї вини, якщо законом не встановлено інше. Ця стаття запроваджує презумпцію вини заподіювача шкоди, суть якої полягає не в тому, що позивач повністю звільняється від доведення вини правопорушника, а в перерозподілі обов'язків з доказування. Відповідно, позивач має право доводити вину відповідача, але не зобов'язаний цього робити, тоді як останній повинен довести свою невинуватість.

Спеціальними є вимоги, встановлені законом для окремих видів деліктів, які можуть розширювати або обмежувати перелік загальних умов. Наприклад, відповідальність органу державної влади або місцевого самоврядування настає незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів, що є відхиленням від загального правила про вину.

У той ж час, у зобов'язаннях у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави та зобов'язаннях щодо створення загрози життю, здоров'ю або майну вимога про відшкодування моральної шкоди має вторинний, похідний характер. Так, у першому випадку основною метою є повернення майна; моральна шкода тут може бути відшкодована лише додатково, за умови доведення протиправності поведінки набувача. Аналогічно, у другій ситуації першочерговою вимогою є усунення самої загрози. І лише у випадку, якщо цю вимогу не виконано і шкода все ж настала, виникає право на її відшкодування, в тому числі й моральної. Відповідно, про презумпцію компенсації останньої за вказаних обставин мова йти не може.

Зобов'язання, що виникають через завдання шкоди внаслідок не усунення загрози, є спеціальним видом делікту. Хоча вони, як і загальні делікти, призводять до застосування цивільно-правової відповідальності, їхні умови виникнення є специфічними. Зокрема, протиправна поведінка є двоступеневою: спочатку створюється загроза, а потім відбувається її не усунення. Те ж саме стосується і причинового зв'язку, який виникає між створенням загрози та появою небезпеки, та між не усуненням загрози і фактичною шкодою. Обов'язок відшкодувати шкоду має місце у тому випадку, коли загроза не була усунена і це призвело до реальних збитків.

Важливою особливістю є те, що відповідальність за вказаних обставин завжди є винною, оскільки особа свідомо ігнорує вимогу потерпілого усунути небезпеку.

Через відсутність спеціальних правил для відшкодування такої шкоди у ст. 1165 ЦК України, застосовуються загальні норми про відшкодування шкоди (Глава 82 цього нормативного акта).

Список використаних джерел:

1. Ківалова Т. С. Підстави деліктної відповідальності за завдання шкоди. *Часопис цивілістики.* 2010. № 8. С. 19–22.

2. Онищенко О. С. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 211 с.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

4. Бааджи Н. П. Підстави та умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 39. С. 184–190.

5. Підстави та умови виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, А. Г. Бірюкова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Харків : Право, 2014. Т. 2. 816 с. URL: https://pidru4niki.com/1992040147973/pravo/pidstavi_umovi_viniknennya_zobovyazannya_vidshkoduvannya_shkodi.

6. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 2. 816 с.

7. Примак В. Причинно-наслідковий зв'язок як умова відшкодування моральної шкоди крізь призму вимог справедливості, розумності й добросовісності. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 25–30.

8. Постанова Львівського апеляційного суду від 29.09.2020 р. у справі № 462/1831/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92062562.

9. Дзера О. В., Кузнєцова Н. С. Цивільне право України. Особлива частина. Київ : Юрінком Інтер. 2018. 1176 с. URL: https://studfile.net/preview/12853990/page:32/.

10. Постанова Верховного Суду від 05.12.2022 р. в справі № 214/7462/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968.

11. Ківалова Т. С. До питання про розмежування зобов'язань відшкодування шкоди та деяких інших недоговірних зобов'язань. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008. Вип. 42. С. 81–88.

12. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 18.06.2019 р. у справі № 521/20946/17. *Zakononline*. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/82428231

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.03.2024 р. у справі № 947/3897/20. Провадження № 61-7685св23. ipLex. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117883643.

14. Постанова Верховного Суду від 20.11.2018 р. у справі № 922/3412/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297802.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

UDC 342.5
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.8

VOITIUK M.P.

ORGANIZATIONAL FORMS OF IMPLEMENTING THE FUNCTION OF SOCIAL PROTECTION OF MILITARY SERVICEMEN: THEORETICAL ASPECT

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

The purpose of the article is the theoretical and legal justification of the system of organizational forms of social protection of military personnel, as well as the systematization of subjects of the implementation of the social function of the state at the state, departmental and local levels to ensure the effectiveness of legal guarantees. The article is devoted to a comprehensive theoretical and legal justification of the system of organizational forms through which the state implements the function of social protection of military personnel, persons discharged from military service, and members of their families in conditions of prolonged military aggression and martial law. The relevance of the study is due to the urgent need to modernize social guarantees for the Defenders of Ukraine. The key challenge of our time lies in the gap between the updated legislation and the imperfection of practical mechanisms for its implementation on the ground. The article provides a detailed consideration and systematization of the subjects of the implementation of the social function at three levels of management: state level, departmental level, local level. Special attention is paid to the analysis of the practical implementation of three key organizational forms: organizational-regulatory, organizational-economic and organizational-informational. The author examines in detail the impact on these forms of such innovative digital systems and services as "Army+", the information and communication system "Impulse", the "Oberig" registry, the "Diya" portal and the specialized space "Veteran PRO". It is shown how the automation of data exchange between registries (in particular, with the ESZH and the Pension Fund databases) minimizes bureaucratic pressure on the military. At the same time, the institute of specialists in the support of war veterans and demobilized persons, which is being implemented at the community level to ensure individual service support, is analyzed. Despite the positive developments in the field of digitalization, the article frankly highlights a number of systemic shortcomings and problematic aspects. These include legal conflicts due to the rapid adoption of regulatory acts, a shortage of qualified personnel for individual support, financing of social programs on a residual basis, material and technical wear and tear of the rehabilitation infrastructure, as well as the presence of corruption risks in the field of providing military personnel.

Key words: *state function, social protection function of military personnel, organizational forms, Military Ombudsman, digitalization, service model, war veterans, social support.*

© VOITIUK M.P. – PhD student at the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional Law and Human Rights (Dnipro State University of Internal Affairs) https://orcid.org/0009-0002-8734-1862

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Метою статті є теоретико-правове обґрунтування системи організаційних форм соціального захисту військовослужбовців, а також систематизація суб'єктів реалізації соціальної функції держави на державному, відомчому та місцевому рівнях для забезпечення ефективності правових гарантій. Стаття присвячена комплексному теоретико-правовому обґрунтуванню системи організаційних форм, через які держава реалізує функцію соціального захисту військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх родин в умовах тривалої військової агресії та воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою модернізації соціальних гарантій для Захисників та Захисниць України. Ключовий виклик сучасності полягає у розриві між оновленим законодавством та недосконалістю практичних механізмів його реалізації на місцях. У статті здійснено детальний розгляд та систематизацію суб'єктів здійснення соціальної функції за трьома рівнями управління: державний рівень, відомчий рівень, місцевий рівень. Особливу увагу приділено аналізу практичної реалізації трьох ключових організаційних форм: організаційно-регламентуючої, організаційно-господарської та організаційно-інформаційної. Автор детально досліджує вплив на ці форми таких інноваційних цифрових систем та сервісів, як «Армія+», інформаційно-комунікаційна система «Імпульс», реєстр «Оберіг», портал «Дія» та спеціалізований простір «Ветеран PRO». Показано, як автоматизація обміну даними між реєстрами (зокрема, з ЄСОЗ та базами Пенсійного фонду) мінімізує бюрократичний тиск на військових. Водночас проаналізовано інститут фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, що впроваджується на рівні громад задля забезпечення індивідуального сервісного супроводу. Попри позитивні зрушення у сфері цифровізації, у статті відверто висвітлено низку системних недоліків та проблемних аспектів. До них віднесено правові колізії через стрімке ухвалення нормативних актів, дефіцит кваліфікованих кадрів для індивідуального супроводу, фінансування соціальних програм за залишковим принципом, матеріально-технічну зношеність реабілітаційної інфраструктури, а також наявність корупційних ризиків у сфері забезпечення військовослужбовців.

Ключові слова: *функція держави, функція соціального захисту військовослужбовців, організаційні форми, Військовий омбудсмен, цифровізація, сервісна модель, ветерани війни, соціальний супровід.*

Problem statement. The modern construction of national security of Ukraine in conditions of prolonged military aggression puts forward qualitatively new requirements for the mechanism of social protection of military personnel. Social guarantees for Defenders and Defenders today cease to be exclusively a matter of social security. However, despite the intensive updating of legislation, the key challenge lies in the imperfection of the mechanisms of its practical implementation, which is directly related to the functioning of the system of organizational forms of social protection.

A significant contribution to the development of the researched issues belongs to the leading representatives of the domestic legal doctrine. In particular, the general theoretical principles of the functioning of legal and organizational forms of state activity are laid down in the works of P. M. Rabinovich, Yu. A. Vedernikov, S. D. Gusarev and O. D. Tikhomyrov.

Issues of legal and social protection of military personnel in different periods were dealt with by such scientists as M. Kravchenko, V. Marchak and Yu. Pysarenko, etc.

However, despite the significant number of scientific works, most of them were prepared before the start of the full-scale invasion or in its early stages. Currently, the aspect of changing organizational forms under the influence of the latest digital systems ("Army+", "Impulse") remains insufficiently covered, and the role of newly established institutions, such as the Office of the Military Ombudsman (2026), in the general system of social protection has not been fully analyzed.

The purpose of the article is the theoretical and legal justification of the system of organizational forms of social protection of military personnel, as well as the systematization of subjects of the implementation of the social function of the state at the state, departmental and local levels to ensure the effectiveness of legal guarantees.

Achieving the specified goal is due to the need to use a toolkit that combines general scientific and special methods of cognition of socio-legal phenomena. In particular:

1) the dialectical method allowed to study the genesis and evolution of organizational forms of social protection, revealing the transition from declarative provision of rights to the creation of effective mechanisms for their practical implementation in conditions of martial law;

2) the system-structural method became the basis for determining the subjects of social protection by levels of management (state, departmental and local), which made it possible to consider their activities as a holistic system of interconnected elements;

3) the method of legal modeling allowed to formulate practical recommendations for improving the mechanism of interaction between state registers and local self-government bodies and improving the service quality of social support.

Presentation of the main material. A thorough analysis of the mechanisms for implementing state policy in the field of social protection of military personnel is impossible without prior determination of the theoretical foundations of organizational forms for the implementation of state functions.

Within the framework of general theoretical jurisprudence, organizational forms traditionally refer to special types of activities of subjects of power, which, in contrast to legal forms, are not associated with the creation of legally significant acts.

Theoretical understanding of organizational forms requires an analysis of doctrinal approaches that reveal their nature through separation from legal acts. In particular, Academician P. Rabinovich interprets them as a system of factual actions that have an auxiliary, supporting character [1, p. 92]. Developing this scientific direction, S. Gusarev and O. Tikhomyrov emphasize the "non-legal" nature of such activity, focusing on the absence of direct legal consequences in the process of its implementation [2, p. 69].

In turn, Yu. A. Vedernikov notes that organizational forms are characterized by internal kinship and structural homogeneity in their defining characteristics [3, p. 64]. The researcher interprets them as specific vectors of activity of state institutions, which, not having the purpose of issuing legally significant acts, act as a fundamental tool for performing state functions.

However, the experience of recent years convincingly demonstrates that Ukraine is at the stage of fundamental digital transformations, which are radically changing the paradigm of interaction between the state and the citizen. It is this context that actualizes the need to expand classical definitions, since the established categories of "homogeneity" and "non-legal nature" of organizational activity no longer fully correlate with the dynamic realities of martial law.

Sharing the conceptual views of the aforementioned researchers, we at the same time see the need to enrich doctrinal approaches to understanding the essence of organizational forms. In this context, it is proposed to interpret the specified category as an integrated digital system of service tools, based on the use of management algorithms. Such an interpretation allows us to consider organizational activity not as a set of certain technical actions, but as a mechanism for ensuring the legal force of legal norms, which guarantees the unhindered implementation of one's rights using digital applications. Within the framework of such an environment, automated data exchange between registers and instant processing of electronic requests and reports of military personnel is ensured, which becomes a determining condition for the practical implementation of legal guarantees. This approach proves that in the conditions of digitalization, organizational activity ceases to be only "technical" and turns into a determining service mechanism that ensures the real effectiveness of social protection of military personnel and members of their families in real time.

Within the framework of the study, it is considered appropriate to separate entities by management levels, which allows demonstrating the specifics of the interaction of authorized bodies:

1. State level. At this level, regulatory support and higher control over the implementation of the social function are carried out. The key entities are:

– the Verkhovna Rada of Ukraine – through specialized committees, exercises control over the implementation of budget programs of social orientation;

– the Cabinet of Ministers of Ukraine – ensures financing and coordination of interagency interaction;

– the Office of the Military Ombudsman – a newly established institution that officially began operating on January 27, 2026, which exercises control and extrajudicial protection of the rights of military personnel [4];

– the Pension Fund of Ukraine – assigns and pays pensions to veterans and members of their families [5].Відомчий рівень. На цьому рівні реалізуються організаційні форми в межах Міністерства оборони України, а також інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

2. The following are the subjects of the departmental level:

– the Ministry of Defense of Ukraine – through the Department of Social Security and the Central Administration for the Protection of the Rights of Servicemen, manages sectoral social programs [6];

– the Ministry of Internal Affairs of Ukraine – in terms of implementing social protection for servicemen of the National Guard of Ukraine and the State Border Service of Ukraine;

– the Security Service and the Foreign Intelligence Service of Ukraine – through their own financial, economic and medical units, which provide a closed cycle of social and medical support for personnel;

– territorial recruitment and social support centers (TCK and SP) – universal subjects that ensure coordination and processing of documents for payments for veterans and family members of deceased defenders [7];

– military medical commissions – specialized bodies operating in the systems of the Ministry of Defense, the Ministry of Internal Affairs and the Security Service of Ukraine, performing the organizational and medical function of determining fitness for service and establishing the causal relationship of injuries [8].

3. Local level. At the level of territorial communities, direct service support and reintegration of veterans into civilian life takes place. Local level entities include:

1) local self-government bodies – village, town, city councils and their executive bodies, which create veteran spaces and implement local social support programs;

2) specialists in supporting war veterans – are subordinate to local self-government bodies (municipal institutions) and provide individual support to categories of persons defined by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 2, 2024 No. 881 [9];

3) veteran hubs and administrative service centers (ASC) – institutions established on the basis of territorial communities for the purpose of consulting, providing psychological and legal assistance on the principle of a "one-stop shop" [10].

According to the theoretical approaches of domestic researchers: P. M. Rabinovich, Yu. A. Vedernikov, S. D. Gusarev and O. D. Tikhomyrov, this activity is implemented in the following areas:

1. The organizational and regulatory activities of the state are aimed at establishing interdepartmental relations. The key entity here is the Cabinet of Ministers of Ukraine, which ensures the consistency of the actions of the Ministry of Defense, the Ministry of Social Policy and the Ministry of Veterans. An important element of regulation was the regulatory and organizational support for the functioning of the Office of the Military Ombudsman, which allowed this institution to begin systematic monitoring of the observance of the rights of defenders directly in the places of service from January 27, 2026 [4].

Organizational and regulatory activities are implemented through the following measures:

– implementation of mechanisms for automated data exchange between departmental information systems. In particular, the regulation of interaction between the “Oberig” registry, the electronic health care system (ESOH) and the databases of the Pension Fund of Ukraine allowed to minimize bureaucratic procedures in the assignment of social benefits;

– digitalization of management procedures through the “Army+” system, which allows to regulate the process of submitting and approving electronic reports for receiving social benefits and vacations, giving them legal force on a par with paper documents [11].

At the departmental level, organizational and regulatory activities cover a wide network of entities within all components of the Defense and Security Forces, which have their own specifics of management and social security. The organizational and regulatory activities of departments in the field of social protection of military personnel are implemented through the publication of departmental regulations, provisions and instructions that streamline the work of subordinate units.

The Ministry of Defense develops regulations that detail the procedure for providing social services and benefits. Its key body is the Department of Social Security, which operates on the basis of the updated Regulations (approved by Order of the Ministry of Internal Affairs No. 384 of 11.06.2025) [12], which defines it as the key body for the formation and control of social policy in the military sphere.

The activities of the Ministry of Internal Affairs cover social support for servicemen of the National Guard and the State Border Service. The Department of Social Protection of the Ministry of Internal Affairs provides organizational support and controls over compliance with the rights of personnel of subordinate formations [13].

The bodies of the territorial recruitment and social support center operate on the basis of the Regulations, which are regularly updated to adapt to new challenges [14]. Specialists of the CCC and

SP advise relatives and assist in collecting a package of documents to receive one-time cash assistance. Thanks to the introduction of the electronic queue service, physical queues have been minimized and conflict situations in the interaction of citizens with military authorities have been reduced.

The specificity of the departmental level is the presence of military medical commissions not only in the Ministry of Defense, but also in the Ministry of Internal Affairs and the Security Service of Ukraine. Thanks to systemic digital transformations, each body (SBU, State Security Service of Ukraine, National State Police, National Police) adapts national standards to its own closed personnel systems, ensuring integration with the "Oberig" registry and the "Diya" portal. At the local level, organizational and regulatory activities are aimed at the direct reintegration of Defenders into civilian life. At the local level, the organizational form takes on the character of service support.

The main directions of implementation of this form at the present stage are:

– Functioning of a network of veteran hubs and spaces. This allows accumulating legal, psychological and advisory assistance in one point, minimizing the time spent by a veteran on visiting various instances [10]. It should be noted that in 1816 Administrative Service Centers throughout Ukraine, specialized services for veterans – "single windows" are being created at the initiative of local governments.

– Activities of specialists in supporting war veterans and demobilized persons. According to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 2, 2024 No. 881, a professional link for individual support of Defenders has been introduced in communities. The regulation of their activities provides not just for providing information, but for active assistance in registering statuses, obtaining land plots or employment.

Despite the rapid digitalization of the organizational and regulatory form, its practical implementation is still accompanied by a number of systemic shortcomings. In particular, the following problematic aspects require special attention:

1) The rapid adoption of new regulatory legal acts during martial law often outpaces the process of their coordination with the existing legislative framework. This creates legal conflicts when various departmental instructions contradict each other, which complicates the work of executors on the ground. A vivid example is the procedure for confirming the status of a combatant or receiving social benefits, where the requirements of digitalized services (such as "Diya" or "e-Veteran") sometimes conflict with internal paper instructions of the CCC and SP or departmental orders of law enforcement agencies. This forces servicemen to provide additional paper certificates, even if the information is already available in electronic registers.

2) The introduction of the institute of support specialists and "single windows" in the Centers for the provision of administrative services requires high qualifications. Currently, there is a shortage of specialists who simultaneously possess both the legal basis and the skills of psychological support for veterans.

Moving on to the analysis of the material basis of social protection, it is worth focusing on organizational and economic activity. If the organizational and regulatory form determines the procedure for providing assistance, then organizational and economic activity creates the conditions for its implementation. Within the framework of our study, the mentioned category is considered as a tool for the financial and technical content of social guarantees.

Therefore, organizational and economic activity should be interpreted as a system of resource provision, which is implemented at the state, departmental and local levels.

In view of this, at the state level, organizational and economic activity in 2022–2026 has acquired strategic importance.

At the state level, organizational and economic activity is multifaceted: it covers not only the accumulation of budget funds, but also the centralization of the procurement system through state operators, the material maintenance of objects of national importance (medical institutions, critical infrastructure facilities), as well as the technical support for the functioning of a single digital environment of social protection. For example, in their activities, the Cabinet of Ministers of Ukraine, together with the Ministry of Finance, through the adoption of the State Budget for 2025–2026, provide financing for the security and defense sector, including financial support for military personnel and salaries of security and defense sector employees (1 trillion 272.9 billion UAH) [16].

At the departmental level, organizational and economic activity is aimed at the material and technical support for the functioning of law enforcement agencies and specialized institutions. In particular:

– financing of capital construction and repair of barracks, training grounds and social infrastructure facilities of military towns, as well as the arrangement of camps for holding prisoners of war [17; 18].

Organizational and economic activities in departmental health care institutions (Ministry of Internal Affairs, Ministry of Defense, Security Service of Ukraine) include:

– ensuring the stay of patients in health care institutions, sanitary and hygienic care of wounded servicemen [19];

– technical maintenance of medical posts and stabilization centers, which allows bringing medical assistance closer to the places of combat missions [20].

In territorial centers of manning and social support, organizational and economic activities consist in the material maintenance of the car fleet to accompany the families of the deceased Defenders of Ukraine. Given the regular shelling of power supply facilities, there is a need to equip service centers with alternative power systems: generators, batteries.

At the level of territorial communities, the economic form is manifested in the creation of specific social infrastructure facilities. With the funds of local budgets and state subventions (in 2026, the government allocated almost UAH 1.343 billion to local budgets for these purposes), workplaces for specialists in supporting war veterans and demobilized persons are being arranged, and funding is also allocated for housing rental [21].

However, when considering the organizational and economic form responsible for material and financial support, the following shortcomings were identified:

1. Despite significant defense expenditures, funds for social programs are often distributed on a residual basis.

2. Despite the significant number of rehabilitation centers, sanatoriums, and social infrastructure facilities, a significant part of them requires major repairs or re-equipment with modern equipment, which is not always possible to do under martial law.

3. The issue of the presence of a corruption component in the field of military support (in particular, food, military uniforms, construction of housing and non-housing facilities) remains acute.

Along with material and technical and financial support, a critically important aspect of state policy is organizational and informational activity. It is aimed at overcoming information barriers and familiarizing military personnel, veterans, and their families with available social services and guarantees.

The key actors in the implementation of this direction are the Ministry of Veterans, the Ministry of Defense, the Ministry of Internal Affairs, the Security Service of Ukraine and the Ministry of Digital; they provide an information function through the functioning of nationwide platforms, such as “e-Veteran” and specialized services in the “Diya” application.

Organizational measures within this form allow the state not only to provide targeted information about benefits, but also to systematically form a high level of respect in society for the status of the Defender. At the national and other levels, systematic dissemination to the community through the media of information on newly adopted regulatory legal acts on social protection of citizens serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations is ensured.

In recent years, considerable attention has been paid to this activity at the local level, which is manifested in the implementation of the following measures:

1. information and explanatory work on the rights to benefits, medical and social services both through the media and at the place of residence of active military personnel, war veterans and their family members [21];

2. popularization and assistance in using the “e-Veteran” platform and the “Veteran PRO” service in the “Diya” application, where veterans can find a support specialist in their community [22];

3. operation of crisis support hotlines and provision of free legal assistance at the expense of the state [23];

4. commemoration – participation of community representatives in the burials of the Defenders with due honors and organization of events to perpetuate the memory of those killed in the Russian-Ukrainian war.

Based on the above, we come to the following conclusions. In terms of considering organizational forms of implementing the function of social protection, it is proposed to enrich this as an integrated digital system of service tools based on the use of management algorithms.

The organizational forms are considered: organizational-economic, organizational-regulatory and organizational-informational. However, it should be noted that during the study of this issue, a number of problems were identified, in particular: discrepancies in current legislation, a corruption component in the organizational-economic sphere, financial imbalance, and the difficulty in selecting qualified specialists for social support of veterans.

References:

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 10-е, доповнене. Львів : Край, 2008. 224 с.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Теорія держави та права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведєрніков. К. : Ун-т сучасних знань ; Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. Ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2014. 468 с.
4. Про Військового омбудсмана: Закон України від 17 вересня 2025 р. № 4603-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text
5. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text
6. Про затвердження Положення про Департамент соціального забезпечення Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 11.06.2025 № 384. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-11-06-2025-384-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-departament-soczialnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukrayini
7. Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text
8. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text
9. Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 881. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-%D0%BF#n12
10. Відповіді на ключові питання щодо впровадження у громадах фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. URL: https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/vidpovidi-na-kluchovi-pitannya-schodo-vprovadzhennya-u-gromadah-fahivtsiv-iz-suprovodu-veteraniv-viyni-ta-demobilizovanih-osib#
11. Міноборони роз'яснює, що таке ІКС «Імпульс» та її роль у цифровізації війська. URL: https://legalist.com.ua/blog/minoboronu-rozyasnye-sho0take-iks-impyls/?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
12. Про затвердження Положення про Департамент соціального забезпечення Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 11.06.2025 № 384. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-11-06-2025-384-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-departament-soczialnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukrayini
13. Департамент соціального захисту Міністерства внутрішніх справ. URL: https://mvs.gov.ua/struktura/departament-socialnogo-zaxistu (дата звернення 12.03.2026)
14. Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text
15. Бюджет-2026: на оборону країни – 100% доходів. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/biudzhet-2026_100_dokhodiv__na_oboronu_kraini-5461
16. Про затвердження Положення про будівництва об'єктів у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 05.06.2019 № 284. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukraini-n-284-vid-05-06-2019-pro-zatverdzhennia-polozhennia-pro-budivnitstva-obiektiv-u-ministerstvi-oboroni-ukraini-ta-zbroinikh-silakh-ukraini
17. Питання фінансування заходів з капітального ремонту об'єктів державної установи «Табір для тримання військовополонених «Захід 2» : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 р. № 93 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2024-%D0%BF#Text
18. Інструкція з організації лікувального харчування у закладах охорони здоров'я : Наказ Міністерства охорони здоров'я від 29.10.2013 № 931 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2206-13#Text

19. Деякі питання закупівлі лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них на період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 р. № 583. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP220583

20. Про розподіл у 2026 році обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, для виплати грошової компенсації за найм (оренду) житлових приміщень : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2026 р. № 285-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2026-%D1%80#Text

21. Розвиток мережі ветеранських просторів у громадах. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/271856.html#

22. «Ветеран PRO» – цифровий простір для ветеранів і ветеранок у «Дії». URL: https://mogylivskaotg.gov.ua/news/veteran-pro--tsifrovi-prostir-dlya-veteraniv-i-veteranok-u-dii--2026-01-22#

23. Система переходу від військового до цивільного життя. URL: https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/sistema-perehodu-vid-vijskovogo-do-civilnogo-zhittya-ce-pidtrimka-derzhavi-biznesu-suspilstva-na-vsih-etapah-iz-prostimi-zrozumilimi-ta-dostupnimi-algoritmami-dij-oleksandr-porhun

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО;
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 342.951:349.41
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.9

ГАЙДАЙ С.С.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА ЙОГО СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ

CONCEPTUAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF FORMING THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF LAND RESOURCES AND ITS STRUCTURAL COMPONENTS

Стаття присвячена комплексному теоретико-правовому аналізу сутності, структури та особливостей функціонування механізму публічного адміністрування у сфері захисту, охорони та раціонального використання земельних ресурсів України в умовах сучасних євроінтеграційних трансформацій. У роботі розмежовано поняття «механізм правового регулювання», «механізм адміністративно-правового регулювання» та «механізм публічного адміністрування», де останній визначено як універсальну багатокомпонентну систему. На основі критичного аналізу доктринальних підходів вітчизняних науковців автором запропоновано власне бачення архітектури досліджуваного механізму. Доведено, що він не обмежується лише адміністративними заходами, а інтегрує правові, організаційні, фінансово-економічні та інформаційно-технологічні засоби. Особливу увагу приділено деталізації його обов'язкових структурних елементів, серед яких виокремлено: адміністративно-правові норми, суб'єктів публічної адміністрації, адміністративно-правові відносини, фінансові інструменти стимулювання (податки, пільгове кредитування, дотації), сучасні цифрові та технологічні засоби моніторингу й контролю, а також прозорі адміністративні процедури. Констатовано наявність правових прогалин та колізій у чинному законодавстві України, які знижують ефективність управління земельним фондом. Обґрунтовано потребу модернізації нормативно-правового забезпечення для мінімізації корупційних ризиків та забезпечення сталого землекористування для майбутніх поколінь.

Ключові слова: *публічне адміністрування, земельні ресурси, охорона земель, адміністративно-правові норми, публічна адміністрація, адміністративні процедури, фінансово-економічні інструменти, моніторинг земель.*

The abstract is devoted to a comprehensive theoretical and legal analysis of the essence, structure, and functional features of the public administration mechanism in the field of protection, conservation, and rational use of land resources of Ukraine under modern European integration transformations. The study distinguishes between the concepts of "mechanism of legal regulation", "mechanism of administrative and legal regulation", and "mechanism of public administration", defining the latter as a universal multi-component system. Based on a critical analysis of doctrinal approaches of Ukrainian scientists, the author proposes a proprietary vision of the architecture of the mechanism under study. It is proved that it is not limited to administrative measures

© ГАЙДАЙ С.С. – доктор філософії, викладач кафедри адміністративно-правових наук (Навчально-науковий інститут права та психології Національної академії внутрішніх справ) https://orcid.org/0009-0009-0922-0628

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

but integrates legal, organizational, financial, economic, and information technology means. Special attention is paid to detailing its mandatory structural elements, including: administrative and legal norms, subjects of public administration, administrative and legal relations, financial incentive instruments (taxes, soft loans, subsidies), modern digital and technological tools for monitoring and control, and transparent administrative procedures. The existence of legal gaps and collisions in the current legislation of Ukraine that reduce the efficiency of land fund management is established. The need to modernize regulatory support to minimize corruption risks and ensure sustainable land use for future generations is substantiated.

Key words: *public administration, land resources, land protection, administrative and legal norms, public administration bodies, administrative procedures, financial and economic instruments, land monitoring.*

Вступ. Сучасний етап державотворення в Україні, зумовлений векторами євроінтеграційної трансформації, необхідністю забезпечення економічної незалежності та раціонального природокористування, вимагає докорінної модернізації системи управління національним багатством, базовим елементом якого є земельний фонд. Ефективне функціонування цієї системи безпосередньо залежить від дієвості та правової визначеності механізму публічного адміністрування у сфері земельних ресурсів, що інтегрує в собі не лише регуляторні важелі, а й правові, організаційні, фінансово-економічні та інформаційно-технологічні засоби.

Постановка проблеми. Суть наукової проблеми полягає в наявності суттєвого розриву між динамічними потребами практичної реалізації земельної реформи та наявним теоретико-методологічним і нормативно-правовим забезпеченням досліджуваного механізму. Аналіз доктринальних джерел свідчить про відсутність єдиного наукового підходу до трактування сутності самого механізму публічного адміністрування у сфері земельних ресурсів та ієрархії його структурних компонентів. Існуючі теоретичні концепції часто звужують це поняття до сукупності суто правових засобів або виключно інструментів владно-управлінського впливу, нівелюючи при цьому комплексний характер адміністрування, який має забезпечувати баланс між екологічними, економічними та соціальними інтересами суспільства. Особливої гостроти проблема набуває у площині нормативно-правового забезпечення. Чинне законодавство України містить численні правові прогалини, оціночні конструкції та внутрішні колізії, що ускладнює чітке визначення меж дискреційних повноважень суб'єктів публічної адміністрації, знижує ефективність адміністративних процедур (зокрема щодо реєстрації прав на землю, моніторингу та ліцензування) і створює додаткові ризики. Окрім того, потребують додаткового обґрунтування та нормативної конкретизації інноваційні компоненти механізму, зокрема цифрові технологічні засоби контролю та фінансово-економічні інструменти стимулювання раціонального землекористування. Таким чином, неузгодженість концептуальних засад формування механізму публічного адміністрування у сфері земельних ресурсів, недосконаліть його структурної архітектури та наявні дефекти правового регулювання зумовлюють актуальність і практичну необхідність комплексного наукового дослідження цієї проблематики з метою вироблення дієвої моделі сталого та прозорого управління земельним фондом держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання та формування ефективних інструментів державного управління традиційно перебуває у центрі уваги провідних вітчизняних науковців. Теоретико-методологічний фундамент дослідження загальних засад механізму правового регулювання та його складових елементів закладено у працях таких відомих правознавців, як О. Ф. Скакун, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, С. В. Ківалов. Питання сутності, структури та архітектури саме механізму публічного адміністрування (управління) на теоретичному рівні детально аналізувалися у працях Т. О. Коломоєць, С. Г. Стеценка, В. В. Галунька, К. В. Степаненка, О. А. Шатила, І. А. Ісаєнко, О. В. Запотоцької та інших. Зокрема, у їхніх дослідженнях сформовано підходи до класифікації компонентів адміністрування на органічні та функціональні, виокремлено значення адміністративно-правових норм та засобів владного впливу. З іншого боку, прикладні аспекти трансформації земельних відносин, правового режиму земельних ділянок та оптимізації управління земельним фондом досліджували такі фахівці, як М. А. Латинін, Г. І. Шарий та інші представники представники еколого-правової науки.

Проте, попри значний масив наукових напрацювань, більшість авторів розглядають механізм публічного адміністрування або у загальнотеоретичному контексті, або крізь призму інших галузей (наприклад, безпеки харчової продукції, кадрового забезпечення тощо). Натомість

комплексне поєднання концептуально-правових засад публічного адміністрування із суто земельними правовідносинами (включаючи інтеграцію фінансово-економічних, інформаційно-технологічних інструментів та адміністративних процедур охорони земель) в умовах євроінтеграції залишається недостатньо вивченим і потребує цілісного монографічного обґрунтування.

Метою статті є комплексне теоретичне обґрунтування концептуально-правових засад формування механізму публічного адміністрування у сфері земельних ресурсів, визначення його сутності, а також системна класифікація та деталізація його внутрішніх структурних компонентів (органічних, функціональних, фінансово-економічних та інформаційно-технологічних) для вироблення практичних рекомендацій щодо усунення колізій у чинному законодавстві та підвищення ефективності охорони й раціонального використання земельного фонду України.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною складовою будь-якої правової системи та одним із ключових видів механізмів правового функціонування держави є механізм правового регулювання. Дане правове явище має комплексний характер і охоплює не лише безпосередньо юридичні норми, а й процедури їх практичного застосування, а також дієві інструменти контролю за їх суворим дотриманням. Механізм правового регулювання розробляється й упроваджується з метою забезпечення системної правової регламентації різних сфер життєдіяльності суспільства та досягнення конкретних правових цілей, серед яких домінуюче місце посідають захист прав і свобод громадян, забезпечення громадської безпеки та збалансоване регулювання економічних відносин. У своїй сукупності він відображає складну, динамічну взаємодію різноманітних правових інститутів, процедур та інструментів, що спрямовані на стабільне функціонування правової системи та захист законних інтересів суспільства й держави.

У цьому контексті важливо підкреслити, що механізм адміністративно-правового регулювання виступає невід'ємною частиною більш широкого за своїм обсягом механізму публічного адміністрування. Якщо перший безпосередньо зосереджується на правових та регуляторних аспектах у чітко визначеній сфері суспільних відносин, то механізм публічного адміністрування має універсальний характер і охоплює абсолютно всі аспекти управління державою та суспільством. Специфіка сучасного етапу державотворення в Україні, зумовлена необхідністю євроінтеграційної трансформації та раціонального використання національного багатства, актуалізує потребу дослідження цих категорій через призму земельних правовідносин. З огляду на це, особливого наукового та прикладного значення набуває теоретичне обґрунтування теми «Концептуально-правові засади формування механізму публічного адміністрування у сфері земельних ресурсів та його структурних компонентів», оскільки саме земельний фонд є базисом економічної незалежності та просторового розвитку держави, що потребує модернізації інструментів публічного впливу на засадах прозорості, правової визначеності та ефективності.

Одним з видів механізмів правового функціонування держави є механізм правового регулювання, який є фундаментальною складовою будь-якої правової системи та охоплює не лише самі правові норми, а й процедури їхнього застосування та інструменти контролю за їхнім дотриманням. Він розробляється з метою забезпечення правової регуляції різних сфер життя суспільства та досягнення конкретних правових цілей, таких як захист прав і свобод громадян, забезпечення громадської безпеки, регулювання економічних відносин тощо. Відображає складну взаємодію різних правових інститутів, процедур та інструментів, які спрямовані на забезпечення функціонування правової системи та захист прав і інтересів суспільства.

Доречно сказати, що механізм адміністративно-правового регулювання є частиною більш широкого механізму публічного адміністрування, зосереджуючись на правових і регуляторних аспектах у певній сфері, тоді як механізм публічного адміністрування охоплює всі аспекти управління державою та суспільством.

Треба зазначити, що механізм публічного адміністрування виявляється як система, що безпосередньо реалізує публічне адміністрування на практиці з метою досягнення поставлених цілей. Вона має визначену структуру та інструменти впливу на об'єкт адміністрування з відповідним її правовим забезпеченням.

Під механізмом публічного адміністрування також розуміють спеціальні засоби, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів з метою забезпечення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі, а також громадян України, що тимчасово проживають за її межами [12].

О. А. Шатило стверджує, що механізм публічного адміністрування – це спеціальні засоби, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів (села, селища, райони у містах, міста, райони, області,

Автономна Республіка Крим) з метою забезпечення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі, та громадян України, що тимчасово проживають за її межами [1, с. 8–9].

Однак, на нашу думку, механізм публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів не обмежується виключно спеціалізованими інструментами чи адміністративними заходами. Його функціонування має більш широкий характер і передбачає інтеграцію правових, організаційних, інформаційних, фінансових та інших засобів, які спрямовані не лише на управлінський вплив, а й на забезпечення збалансованого розвитку територій, захист екологічних інтересів суспільства та формування довгострокової стратегії сталого землекористування.

Т. О. Коломоєць розкриває «механізм публічного адміністрування» як сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права» [2, с. 23]. Автор виокремлює дві його складові: органічні (ті, що визначають суть самого явища механізму публічного адміністрування, тобто без яких не може відбуватися сам механізм та функціональні складові частини) та функціональні (ті, що значною мірою впливають на механізм публічного адміністрування, які не є обов'язковими його елементами) [2, с. 24].

На думку І. А. Ісаєнко, механізм публічного адміністрування передбачає демократичну організацію управлінського впливу на суспільні процеси, яка забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, органів регіонального та місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів громадянського суспільства з метою реалізації державної політики у найрізноманітніших сферах суспільного життя [3, с. 116]. Проте, не можна повністю погодитися із твердженням, що публічне адміністрування зводиться винятково до організації управлінського впливу, або що його основною метою є лише забезпечення ефективного функціонування системи органів влади чи інших суб'єктів, на які цей вплив спрямований. Публічне адміністрування є значно ширшим за сукупність управлінських процедур. Воно охоплює формування та реалізацію публічної політики, захист суспільного інтересу, забезпечення балансу між економічними, соціальними та екологічними цілями, а також створення умов для участі громадськості в управлінських процесах.

Натомість доречним є твердженням О. В. Запотоцької про те, що механізм публічного адміністрування – це система, яка забезпечує практичну реалізацію публічного адміністрування для досягнення визначених цілей, має свою структуру, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим та інформаційним забезпеченням [4, с. 72].

Отже, на основі аналізу позицій науковців можемо стверджувати, що механізм публічного адміністрування – це система засобів, способів, процедур, правових норм, методів та інших інструментів, які використовуються органами публічної адміністрації для реалізації покладених на них завдання.

Отже, під механізмом публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів ми розуміємо систему засобів, способів, процедур, правових норм, методів та інших інструментів та ресурсів, які використовуються органами публічної адміністрації для реалізації покладених на них завдань щодо охорони, раціонального використання і захисту земельних ресурсів.

Важливо підкреслити, що при дослідженні такого правового інституту, як механізм публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів, необхідно приділити особливу увагу елементам цього механізму. Детальне розкриття цих елементів дозволить отримати повне розуміння того, як саме здійснюється публічне адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів.

Варто наголосити, що механізм публічного адміністрування складається з різноманітних взаємопов'язаних елементів, які спрямовані на досягнення численних цілей, які досягаються через взаємодію різних компонентів публічного адміністрування, таких як законодавча, виконавча та судова влада, а також через діяльність різних державних установ та організацій.

Так, на думку О. Ф. Скакун, до таких елементів належать принципи права, норми права, нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми права), об'єктивовані в нормативно-правових актах; правовідносини, суб'єктивні юридичні права і обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації); акти безпосередньої реалізації прав та обов'язків; акти застосування норм *права* [5, с. 499]. Вчені В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко до елементів механізму адміністративно-правового регулювання відносять норми адміністративного права, об'єктивно виражені в законах та інших нормативних актах; адміністративно-правові відносини; акти застосування норм адміністративного права; акти тлумачення норм адміністративного права; правосвідомість; правову культуру; законність [6, с. 76–78].

Такі науковці як Т. О. Коломоєць і С. Г. Стеценко пропонують поділяти елементи механізму адміністративно-правового регулювання на дві групи: органічні – ті, що визначають суть самого явища, тобто ті, без яких не може відбуватися сам механізм адміністративно-правового регулювання (норми права; акти реалізації норм права; правовідносини) та функціональні – ті, які значною мірою впливають на механізм адміністративно-правового регулювання, на його вираженість та ефективність, водночас вони не є обов'язковими елементами (юридичний факт; правова свідомість; законність; акти тлумачення норм права; акти застосування норм права) [2, с. 47–49; 220].

С. В. Ківалов обов'язковим елементом механізму адміністративно-правового регулювання визначає адміністративно-правові норми, тобто правила поведінки, які встановлюються або санкціонуються державою і є обов'язковими для виконання [7, с. 60–61].

В. В. Галунько до складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання відносить норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження – джерело права; публічну адміністрацію; принципи діяльності публічної адміністрації; індивідуальні акти публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини; форми адміністративного права; тлумачення норм адміністративного права; методи адміністративного права; процедури реалізації адміністративно-правових норм [8, с. 147–149].

В. В. Корженко зазначає, що складовими елементами структури механізму публічного адміністрування є такі: суб'єкт і об'єкт управління; цілі, принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби. Але якщо виходити з того, що управління – це єдність діяльності й відносин, а також враховувати особливості державного управління, цей склад доцільно трансформувати [8, с. 105–107].

К. В. Степаненко виділяє такі елементи механізму публічного адміністрування: суб'єкт, об'єкт; адміністративно-правові засоби [9, с. 112–115].

Отже, серед науковців існує загальновизнана позиція щодо обов'язкової складової механізму адміністративно-правового регулювання – це адміністративно-правові норми. Саме вони формують нормативну основу, яка визначає межі, порядок та способи реалізації владно-управлінських повноважень суб'єктів публічного адміністрування. Також норми постають інструментом правового впливу на поведінку учасників адміністративно-правових відносин, забезпечують юридичну визначеність, передбачуваність управлінських рішень і закладають основи для контролю, відповідальності та захисту прав людини в сфері публічного управління.

Беручи до уваги тему нашого дослідження, вважаємо, що адміністративно-правові норми необхідно розглядати як один із основних елементів механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів. Тобто сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які так чи інакше регулюють питання захисту земельних ресурсів (умови використання землі, процедури отримання дозволів на земельні ділянки, механізми контролю за дотриманням земельного законодавства тощо). Окрім того, адміністративно-правові норми створюють основу для регулювання взаємин між суб'єктами управління земельними ресурсами та забезпечують додержання правових принципів та стандартів у цій сфері. Також вони визначають права та обов'язки суб'єктів, які здійснюють адміністративні функції у цій сфері, а також встановлюють процедури та умови реалізації цих функцій.

Водночас треба зауважити, що на сьогоднішній день нормативно-правове забезпечення у цій сфері, є недосконалим. Чинні законодавчі акти мають численні правові прогалини та колізії, які ускладнюють ефективне вирішення питань захисту земельних ресурсів. Така ситуація вказує на необхідність подальшого вдосконалення нормативного регулювання й усунення наявних правових прогалин.

Варто відзначити, що адміністративно-правові норми, хоч і є необхідним та невід'ємним елементом механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів, і мають вирішальне значення для забезпечення ефективного управління цими ресурсами та збереження природного середовища, однак, є не єдиним обов'язковим елементом досліджуваного механізму.

Іншим ключовим елементом механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів є публічна адміністрація, тобто система державних та недержавних утворень, які наділені владними повноваженнями у сфері захисту земельних ресурсів, координують діяльність різних суб'єктів у цій сфері. Однією з ключових функцій публічної адміністрації є розробка та впровадження нормативно-правових актів, які регулюють питання використання та захисту земель. Ефективне функціонування публічної адміністрації є запорукою раціонального використання та збереження земельних ресурсів.

Наступним обов'язковим елементом механізму адміністративно-правового регулювання, на нашу думку, є адміністративно-правові відносини, тобто відносини, що забезпечують ефективну взаємодію між державними органами, громадянами та іншими суб'єктами адміністративного права. Вони визначають правила та умови використання земельних ресурсів, забезпечуючи їх раціональне та стале використання. Також визначають порядок, умови та принципи функціонування публічної адміністрації, а також забезпечують правову основу для реалізації державної політики в різних сферах суспільного життя, зокрема охорону земельних ресурсів. Земельні відносини – це система відносин, що виникає з приводу володіння, користування, розпорядження та управління земельними ресурсами. Відповідно до системи земельних відносин учасниками земельних відносин, а отже, суб'єктами права власності, є громадяни (фізичні особи), юридичні особи (організації), а також всі види муніципальних утворень [10].

Доречно сказати, що ефективне управління земельними ресурсами вимагає застосування різноманітних фінансових та економічних інструментів*, які* є важливим елементом механізму публічного адміністрування у цій сфері. Основні фінансові та економічні інструменти, що використовуються у сфері захисту земельних ресурсів, можна класифікувати у такий спосіб: земельні та екологічні податки та збори; субсидії та дотації на відновлення земель; фінансові стимули (пільгове кредитування, фінансові гранти тощо); інвестиції в інфраструктуру (фінансування екологічних проєктів, державні програми з управління земельними ресурсами…..) та інші.

Варто наголосити, що значна частина фінансово-економічного механізму належить заходам стимулювання. Основні засади економічного стимулювання раціонального використання і захисту земель в Україні закріплені в ЗК України [11]. Такі заходи спрямовані на заохочення господарюючих суб'єктів за поліпшення якісного стану земель; підвищення родючості ґрунтів; виробництво екологічно чистої продукції; надання коштів державного чи місцевого бюджету для відновлення земель, порушених не з вини власників земельних ділянок; надання пільгових кредитів землевласникам і землекористувачам за реалізацію заходів, спрямованих на раціональне використання й охорону земель власним коштом, які мають передбачатися загальнодержавними та регіональними програмами використання та захисту земель.

Вони дозволяють не лише забезпечити раціональне використання та охорону земель, але й створюють стимули для підвищення ефективності землекористування та дотримання екологічних стандартів.

Тому, на нашу думку, фінансові та економічні інструменти є невід'ємною частиною механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів. Інтеграція таких інструментів у систему управління земельними ресурсами є ключовим кроком до досягнення довгострокових екологічних та економічних цілей.

Також в сучасних умовах охорона земельних ресурсів потребує інноваційних підходів, серед яких ключове значення мають інформаційні та технологічні засоби, що відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного управління земельними ресурсами, покращенні моніторингу та контролю за їх використанням, а також упровадженні сучасних підходів до охорони природних ресурсів. Зокрема, використання сучасних технологій дозволяє отримувати об'єктивну інформацію про стан земельних ресурсів; уникати людських помилок та впливу суб'єктивних чинників; оперативно виявляти зміни використання земель та вживати відповідних заходів; зменшує час на розгляд заяв та надання дозволів, що веде до більш ефективного використання ресурсів; сприяє підвищенню рівня освіченості громадськості щодо проблем захисту земельних ресурсів та заохочує активну участь у природоохоронних програмах; сприяє збереженню природних ресурсів, підвищенню продуктивності земельних угідь та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Тому вважаємо, що інформаційні та технологічні засоби є важливою складовою механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів.

Також, у контексті захисту земельних ресурсів, досить важливим елементом механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів є адміністративні процедури, які забезпечують систематизацію та регулювання діяльності органів влади, що відповідають за охорону земельних ресурсів. Зокрема, ці процедури охоплюють реєстрацію прав на землю, видачу дозволів та ліцензій на використання земель, контроль за використанням землі, здійснення моніторингу та нагляду за земельними ресурсами.

Адміністративні процедури в сфері захисту земельних ресурсів є необхідним інструментом для забезпечення сталого управління вказаними ресурсами, ефективність яких залежить від їхньої прозорості, доступності та спрощення для населення.

Отже, на підставі вищевикладеного, можемо стверджувати, що механізм публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів складається із взаємопов'язаних елементів, які спрямовані на досягнення різних цілей, таких як ефективне управління, охорона природи, захист земель від негативного впливу, а також раціональне використання земельних ресурсів.

Доведено, що структурні елементи механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів – це складові частини системи публічного адміністрування, які спрямовані на реалізацію державної політики у сфері раціонального використання, охорони та відтворення земель. Вони забезпечують цілісне функціонування управлінського процесу – від формування політики до контролю за її виконанням.

Також вважаємо, що ключовими елементами механізму публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів є такі: система інструментів (нормативні акти, адміністративні акти, договори, плани); публічна адміністрація, що наділена владними повноваженнями у сфері захисту земельних ресурсів та контролю за їх використанням; земельні ресурси, які є об'єктом управління та захисту, інформаційні та технологічні засоби; адміністративні процедури.

Отже, механізм публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів є складною, багаторівневою системою, що охоплює правові, організаційні, економічні та соціальні складові. Ефективність цієї системи залежить від злагодженості зусиль усіх її ланок, а також активної участі громадськості у вирішенні завдань збереження та раціонального використання земельних ресурсів. Постійне вдосконалення законодавства, розвиток механізмів контролю та нагляду, а також підвищення екологічної обізнаності та інформованості населення є надзвичайно важливими. Тільки завдяки таким комплексним заходам можна забезпечити сталий розвиток та збереження земельних ресурсів для майбутніх поколінь.

Висновки. У результаті проведеного дослідження сформовано комплексне теоретико-правове підґрунтя для розуміння архітектури та специфіки функціонування механізму публічного адміністрування у сфері земельних ресурсів. За результатами аналізу доктринальних підходів та нормативного масиву зроблено такі основні висновки. По-перше, концептуалізовано сутність поняття: механізм публічного адміністрування у сфері захисту земельних ресурсів визначено як універсальну, багаторівневу систему правових норм, засобів, процедур, методів та ресурсів, що застосовуються органами публічної адміністрації для забезпечення охорони, відтворення та раціонального використання земельного фонду держави. По-друге, окреслено компонентну структуру: доведено, що досліджуваний механізм має комплексний характер і не обмежується лише сукупністю правових приписів чи інструментами владного впливу. Його ефективна архітектура інтегрує взаємопов'язану систему інструментів, суб'єктів публічної адміністрації, адміністративно-правові та земельні відносини, прозорі адміністративні процедури, а також фінансово-економічні важелі стимулювання й сучасні інформаційно-технологічні засоби моніторингу й контролю. По-третє, виявлено ключові дефекти регулювання: констатовано, що сучасне нормативно-правове забезпечення у цій сфері є недосконалим через наявність численних правових прогалин, оціночних конструкцій та внутрішніх колізій, які штучно ускладнюють практичне вирішення питань захисту земель і створюють ризики надмірної адміністративної дискреції. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних законотворчих пропозицій, спрямованих на усунення виявлених дефектів правового регулювання, мінімізацію корупційних ризиків у діяльності публічної адміністрації та діджиталізацію процедур управління земельними ресурсами України в умовах євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Шатило О. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спеціальностей «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») Житомир : Кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.

2. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. 2-ге вид., змін. і допов. Київ : Істина, 2012. 528 с.

3. Ісаєнко І. А. Європейські підходи до функціонування механізмів публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід.* 2012. № 5. С. 114–117.

4. Запотоцька О. В. Поняття адміністративно-правового механізму публічного адміністрування у сфері безпечності та якості харчової продукції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія : Юриспруденція*. 2018. Вип. 33. С. 71–74.

5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник Харків : Консум, 2001. 656 с.
6. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юридична думка, 2010. Т. 1. 543 с.
7. Ківалов С. В., Біла Р. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 394 с.
8. Галунько В. В., Музика О. М., Синєгуб О. В. Теорія публічного адміністрування : підручник. Херсон : Гельветика, 2020. 312 с.
9. Степаненко К. В. Теоретико-правові засади публічного адміністрування в Україні : монографія. Харків : Право, 2019. 304 с.
10. Латинін М. А., Шарий Г. І. Шляхи удосконалення системи державного управління земельними відносинами в Україні. *Публічне управління: теорія та практика.* 2010. № 2. С. 97–104.
11. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.
12. Корнієнко В. О. Інститути громадянського суспільства та української держави: правові витоки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 210–213. URL: http://www.apdp.in.ua/v29/42.pdf.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 349.41
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.10

ДАНІЛІК Д.М.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ НАДРОКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ УГОД УКРАЇНИ

LEGAL PRINCIPLES OF LAND USE FOR SUBSOIL USE IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL INVESTMENT AGREEMENTS OF UKRAINE

Статтю присвячено комплексному теоретико-правовому аналізу сучасного стану, викликів та стратегічних перспектив вдосконалення правового режиму земель, що надаються для потреб надрокористування в Україні. Актуальність наукового дослідження зумовлена активним практичним розгортанням масштабних міжурядових інвестиційних проєктів, зокрема підписанням та реалізацією стратегічної Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-українського інвестиційного фонду відбудови, що вимагає забезпечення оперативного і легітимного доступу до геологорозвідки за умови обов'язкового законодавчого захисту майнових прав вітчизняних землевласників і землекористувачів. У роботі детально виявлено та проаналізовано суттєву законодавчу недосконаліть у правовому регулюванні в чинній редакції статті 97 Земельного кодексу України. Констатовано, що виключно консенсуальний характер договірних відносин у сучасних геополітичних та економічних реаліях створює серйозні ризики штучного блокування стратегічних інвестиційних проєктів через прояви неконструктивної договірної позиції з боку приватних суб'єктів у межах цілісних родовищ корисних копалин критичного та стратегічного значення. З метою усунення наявних прогалин у законодавстві обґрунтовано доцільність та юридичну виваженість доповнення переліку земельних сервітутів новим видом: «правом на користування земельною ділянкою для проведення розвідувальних робіт на ділянках надр стратегічного та (або) критичного значення». Головна наукова новела дослідження полягає в розробці та теоретичному обґрунтуванні концепції подвійного обмеження прав інвестора з метою збалансування інтересів сторін. Додатково запропоновано інноваційний екологічний та фінансово-правовий інструмент для захисту прав власників землі у вигляді впровадження імперативного механізму попереднього гарантування рекультивації земель надрокористувачем. Цей інструмент вимагає від інвестиційної компанії внесення 100% кошторисної вартості відновлення родючого шару ґрунту на захищений банківський рахунок до моменту фізичного початку будь-яких розвідувальних робіт. Сформульовані наукові пропозиції дозволяють забезпечити реальний паритет інтересів держави, іноземного капіталу та українського власника землі, перетворюючи приватного землевласника на захищеного та економічно задоволеного бенефіціара інвестиційного процесу.

Ключові слова: *земельні спори, гарантії прав на землю, земельні правовідносини, правовий режим земель, надрокористування, сервітут, рекультивація, інвестиційний фонд відбудови, землі промисловості.*

© ДАНІЛІК Д.М. – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) https://orcid.org/0000-0002-9946-9292

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article is devoted to a comprehensive theoretical and legal analysis of the current state, challenges and strategic prospects for improving the legal regime of lands provided for subsoil use in Ukraine. The relevance of the scientific research is due to the active practical deployment of large-scale intergovernmental investment projects, in particular, the signing and implementation of the Strategic Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the United States of America on the creation of the American-Ukrainian Investment Fund for Reconstruction, which requires ensuring prompt and legitimate access to geological exploration under the condition of mandatory legislative protection of the property rights of domestic landowners and land users. The paper reveals and analyzes in detail a significant legislative imperfection in the legal regulation of the current version of Article 97 of the Land Code of Ukraine. It is stated that the exclusively consensual nature of contractual relations in modern geopolitical and economic realities creates serious risks of artificial blocking of strategic investment projects due to manifestations of an unconstructive contractual position on the part of private entities within the framework of integral deposits of minerals of critical and strategic importance. In order to eliminate existing gaps in the legislation, the feasibility and legal soundness of supplementing the list of land easements with a new type is substantiated: "the right to use a land plot for conducting exploration work in subsoil areas of strategic and (or) critical importance". The main scientific novelty of the study is the development and theoretical substantiation of the concept of double restriction of investor rights in order to balance the interests of the parties. Additionally, an innovative environmental and financial and legal instrument is proposed to protect the rights of land owners in the form of the introduction of an imperative mechanism for prior guarantee of land reclamation by the subsoil user. This instrument requires the investment company to deposit 100% of the estimated cost of topsoil restoration into a secure bank account prior to the physical commencement of any exploration work. The formulated scientific proposals allow for real parity of interests between the state, foreign capital, and the Ukrainian landowner, transforming the private landowner into a protected and economically satisfied beneficiary of the investment process.

Key words: *land disputes, guarantees of land rights, land legal relations, legal regime of lands, subsoil use, easement, reclamation, reconstruction investment fund, industrial lands.*

Вступ. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується глобальною трансформацією, зумовленою «зеленим переходом», цифровізацією та посиленням технологічної конкуренції між провідними державами світу. У цьому контексті особливого стратегічного значення набувають критично важливі мінеральні ресурси та рідкісноземельні метали (літій, титан, графіт, кобальт тощо), які є фундаментальною основою для оборонно-промислового комплексу, виробництва мікросхем та систем відновлюваної енергетики. Україна, володіючи значними прогнозними ресурсами та розвіданими родовищами критичної сировини, інтегрується у світові ланцюги постачання, що підтверджується підписанням та реалізацією масштабної рамкової інвестиційної Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-українського інвестиційного фонду відбудови [1]. Реалізація цієї інвестиційної стратегії неминуче актуалізує комплекс складних, системних правових проблем на стику екологічного, надрового та, перш за все, земельного права. Початкова та найбільш ризикована стадія будь-якого інвестиційного проєкту в сфері надрокористування – геологічне вивчення та геологорозвідка – здійснюється безпосередньо на земній поверхні й регулюється нормами ст. 97 Земельного кодексу України (ЗК України) [2]. Зазначена норма встановлює обов'язки підприємств, що проводять розвідувальні роботи, зокрема щодо укладення угод із власниками землі та землекористувачами, відшкодування збитків і проведення рекультивації. Проте чинне земельне законодавство України виявляється не повною мірою адаптованим до масштабних викликів, які постають при реалізації міжнародних угод такого рівня. Виникає очевидна правова колізія між публічним (державним) інтересом щодо виконання міжнародних зобов'язань та забезпечення національної безпеки й приватним інтересом власників земель, під якими залягають стратегічні надра. Наявність сотень дрібних приватних землевласників у межах одного великого родовища створює ризики блокування розвідувальних робіт через відсутність правових механізмів оперативного (тимчасового) доступу інвестора до ділянок надр. Крім того, інституційні механізми

гарантування фінансової відповідальності іноземних інвесторів за рекультивацію земель після завершення розвідувальних робіт потребують кардинального реформування. Все це зумовлює гостру необхідність комплексного теоретико-правового аналізу положень чинного ЗК України, виявлення системних прогалин у регулюванні відносин між надрокористувачами та землевласниками й розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення земельного законодавства України для забезпечення балансу інтересів держави, суспільства та приватного капіталу.

Стан опрацювання проблематики. Теоретико-правові засади використання земель для потреб надрокористування були предметом наукової уваги таких вітчизняних дослідників, як Н.П. Барабаш [3], Р.С. Кірін [4], О.Ю. Макаренко [5], А.І. Ріпенко [6], В.К. Філатова [7], Д.М. Золотарьова [8] та інших. Проте більшість праць були підготовлені до підписання Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-українського інвестиційного фонду відбудови, що зумовлює необхідність оновленого наукового переосмислення існуючого нормативно-правового забезпечення використання земель для здійснення надрокористування в контексті реалізації міжнародних інвестиційних угод України. Таким чином, аналіз сучасного стану правового регулювання у цій сфері є не лише актуальним з науково-теоретичного погляду, але і важливим у практичному вимірі.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану та перспектив трансформації правового режиму земель, що надаються для потреб надрокористування, а також обґрунтування концептуальних засад вдосконалення земельного законодавства України з метою забезпечення балансу між інтересами стратегічного інвестування та гарантіями захисту прав власників і користувачів земельних ділянок. Дослідити загальну проблематику правового забезпечення доступу суб'єктів надрокористування до земельних ресурсів, виявивши системні прогалини в інституціональному узгодженні земельного та надрового законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Правовий режим земель, що надаються для потреб надрокористування, становить складний, комплексний міжгалузевий інститут, що перебуває на стику земельного та надрового права. Специфіка цих відносин полягає в тому, що використання підземного простору (надр) є неможливим без безпосереднього фізичного та правового доступу до земної поверхні. У вітчизняній правовій доктрині тривалий час точилася дискусія щодо оптимальних правових форм такого доступу [9, с. 488–493].

Використання земель для потреб надрокористування не є однорідним і можна поділити на дві основні стадії: стадія промислової розробки та видобутку, яка має стаціонарний характер, потребує повного вилучення землі, зміни її цільового призначення на землі промисловості (ст. 20, 66 ЗК України) та оформлення довгострокових прав. Стадія геологічного вивчення та геологорозвідки, яка є динамічною, просторово рухливою і здійснюється без вилучення ділянок у власників. Саме цей первинний етап є базисом, з якого юридично починається будь-яка інвестиційна діяльність у сфері надрокористування.

Головним правовим підґрунтям для такого первинного доступу в чинному земельному законодавстві виступає ст. 97 ЗК України. Проте досвід практичного застосування показав, що ігнорування законодавцем наукових рекомендацій щодо чіткої уніфікації істотних умов угоди про проведення розвідувальних робіт та збереження виключно консенсуальної (добровільної) моделі взаємин створило передумови для системної кризи інституту землевідведення для потреб надрокористування в сучасних умовах [9, с. 496–499].

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується переходом до реалізації масштабних міжнародних проєктів. Підписання стратегічної інвестиційної Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-українського інвестиційного фонду відбудови вивело проблематику надання земель для надрокористування на рівень національної та геополітичної безпеки. Інвестиційні графіки Американсько-Українського фонду відбудови вимагають оперативного початку геологорозвідувальних робіт на величезних площах. Однак у процесі практичного втілення цих проєктів виникла низка суттєвих правових перешкод. Масштабне дослідження стратегічних родовищ неминуче охоплює території, розпайованих земель на сотні приватних земельних ділянок, передовсім сільськогосподарського призначення.

Чинна редакція ст. 97 ЗК України, яка вимагає обов'язкового укладення індивідуальної угоди з кожним власником землі, в сучасних реаліях зазнає деструктивного впливу. З одного боку, відмова навіть декількох громадян пустити техніку для буріння свердловин повністю паралізує розвідку всього родовища. Держава, маючи міжнародні зобов'язання, виявляється безпорадною у цій ситуації, оскільки примусові інструменти відчуження власності передбачені виключно для

стадії будівництва промислових об'єктів (видобутку), але абсолютно відсутні для стадії розвідки. З іншого боку, закріплена у статті 97 ЗК України консенсуальна модель створює лише ілюзію правової визначеності. На практиці вона хоча і декларує абсолютну свободу договору, але водночас залишає землевласника або землекористувача безпосередньо із потужним юридичним та адміністративним ресурсом стратегічного інвестора.

Таким чином, законодавець стикається з викликом компромісного розмежування меж державного регулювання надрокористування та недоторканності права приватної власності на землю та вирішення фундаментальної дилеми щодо збалансування публічно-інвестиційного інтересу держави та приватноправових гарантій індивідуального землевласника.

Насьогодні, у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону № 15454 [10], метою якого є удосконалення механізмів надання та реалізації права на користування надрами шляхом проведення аукціону (електронних торгів) та на умовах угод про розподіл продукції, що дасть змогу покращити умови для залучення інвестицій, розвитку видобутку корисних копалин, та їх збагачення та (або) переробки, забезпечити сталість надрокористування, забезпечити проведення конкурсів з укладення угод про розподіл продукції щодо ділянок надр (родовищ корисних копалин) стратегічного та (або) критичного значення, створення належного правового механізму реалізації угод про розподіл продукції, що сприятиме виконанню Плану України та реалізації домовленостей відповідно до Угоди між Урядом України та Урядом США про створення Американсько-Українського інвестиційного фонду відбудови [11].

Законодавчі новели охоплюють весь операційний цикл надрокористування: від етапу формування ділянок і проведення електронних торгів до коригування спецдозволів, лонгації строків промислової розробки та реалізації угод про розподіл продукції. Земельні питання також вирішуються цим законопроєктом, а саме пропонується наступне: удосконалення процедури сервітуту для потреб надрокористування, зокрема щодо земель державної і комунальної власності; модернізація процедури примусового вилучення земельних ділянок у виключних випадках (щодо земель приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності); включення додаткових можливостей державної підтримки проєктів зі значними інвестиціями [12]. Видається, що стратегічним напрямком вдосконалення правового регулювання у зазначеній сфері має бути максимальне розширення та нормативне закріплення додаткових гарантій для приватного суб'єкта як менш захищеного учасника земельно-надрових відносин – українського землевласника та землекористувача. Примусове вилучення земельних ділянок у виключних випадках, наприклад, для здійснення надрокористування в контексті реалізації міжнародних інвестиційних угод України постає як досить радикальне законодавче рішення.

Визнаючи обмеженість суто зобов'язально-правових (договірних) інструментів, зокрема концепції типових угод, які не здатні повною мірою подолати неконструктивну договірну позицію приватних контрагентів, необхідно шукати більш збалансоване рішення.

Для забезпечення реального виконання інвестиційної Угоди між Україною та США щодо видобутку корисних копалин та компонентів стратегічного та критичного значення можна розглянути запровадження удосконалення процедури сервітуту для потреб надрокористування, зокрема окрім земель державної та комунальної власності, а також і земель приватної форми власності.

Нормативне закріплення у ст. 99 ЗК України такого виду земельного сервітуту як, наприклад, «право на користування земельною ділянкою для проведення розвідувальних робіт на ділянках надр стратегічного та (або) критичного значення» має бути не інструментом примусу, а державною гарантією справедливої компенсації та балансу інтересів учасників правовідносин. Якщо інвестор отримує санкціонований державою доступ до розвідувальних площ для виконання міжнародних угод, закон повинен імперативно захистити права власників землі. Плата за тимчасовий розвідувальний сервітут не може бути символічною. Вона має розраховуватися за спеціальною шкалою, яка покриває не лише реальні збитки та упущену вигоду від втрати врожаю (що передбачено ч. 4 ст. 97 ЗК України), а й містити обов'язковий інвестиційний преміумкоефіцієнт за надання доступу до стратегічних надр. Власник приватної землі має бути фінансово зацікавлений у реалізації проєкту, отримуючи виплати, що перевищують стандартний дохід від сільськогосподарського використання земельної ділянки за аналогічний період. Землевласник повинен мати абсолютну впевненість, що його земля не перетвориться на деградовану територію. Рекультивація є прямим правозахисним щитом для власників таких земель. До моменту, поки іноземна компанія не внесе 100% вартості відновлення родючого шару ґрунту на захищений рахунок в українському банку, жодна одиниця техніки не має права заїхати на поле. Це нівелює ризик банкрутства інвестора та перекладання фінансового тягаря на плечі власника землі.

Таким чином, пропонована трансформація земельного законодавства забезпечує паритет інтересів: держава виконує міжнародні зобов'язання перед стратегічними партнерами (США), інвестор отримує швидкий та легітимний доступ до геологорозвідки, а український землевласник отримує достатній рівень правового захисту та фінансової вигоди, що перетворює його з пасивного об'єкта примусу на захищеного та задоволеного бенефіціара інвестиційного процесу.

Головна наукова та практична дилема впровадження такого речового права полягає в тому, чи не призведе воно до тотального порушення прав приватного землевласника і чи не заважатиме розвідувальна діяльність його повсякденному господарюванню. Геологорозвідка рідкісноземельних металів (наприклад, літію чи титану) не означає, що інвестор займає всю земельну ділянку. Фізичне буріння свердловини чи встановлення геофізичного обладнання потребує локальної ділянки (одиниці або десятки квадратних метрів). Тому пропонований сервітут має чітко визначати координати зони безпосереднього втручання. Землевласник продовжує безперешкодно засівати та обробляти решту 95% своєї земельної ділянки. Інвестор має право лише на проїзд чітко визначеним технологічним маршрутом. Розвідувальні роботи на конкретній точці родовища тривають від кількох днів до кількох тижнів. Тимчасовий розвідувальний сервітут має встановлюватися не «взагалі на роки», а на чітко визначені технологічні вікна. Власник землі не втрачає свій титул володільця, а лише зазнає тимчасового та локального обмеження, яке компенсується фінансовими та екологічними гарантіями.

Висновки. Виходячи з вищенаведеного можна вказати, що зобов'язально-правових моделей регулювання відносин у сфері стратегічного надрокористування не достатньо. Чинний договірний інструментарій ст. 97 ЗК України, включно з потенційним впровадженням типових форм угод, виявляється неефективним перед проблемою неконструктивної договірної позиції окремих приватних суб'єктів. Це зумовлює необхідність пошуку нових титулів користування землями для здійснення надрокористування в контексті реалізації міжнародних інвестиційних угод України, переходу до речово-правових засобів забезпечення геостратегічних інтересів держави при виконанні міжнародних інвестиційних зобов'язань. Доповнення переліку видів земельних сервітутів у ст. 99 ЗК України нормою щодо проведення розвідувальних робіт на ділянках надр стратегічного та (або) критичного значення» покликаний забезпечити безперешкодне та оперативне виконання міжнародних інвестиційних угод (зокрема, Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-українського інвестиційного фонду відбудови), виступаючи легітимною підставою для санкціонованого державою доступу до земної поверхні. Доведено доцільність запровадження подвійної (просторової та часової) фіксації меж прав інвестора. Цей підхід гарантує, що розвідувальні роботи проводитимуться лише на мінімальній ділянці поля і суто в короткі технологічні терміни, завдяки чому український власник землі не зазнає перешкод у своєму щоденному господарюванні.

Таким чином, закріплення земельного сервітуту на землях приватної форми власності, за яким приватний землевласник не втрачає свій титул володільця, а зазнає виключно мінімального локального обмеження є компромісний за своєю суттю імперативним підходом. Ним закріплюється впровадження переконливого екологічного та фінансового захисту у вигляді обов'язкового гарантування рекультивації та виплати наперед інвестиційного внеску та ін.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-Українського інвестиційного фонду відбудови : Закон України від 8 травня 2025 р. № 4417-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4417-20#n2.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

3. Барабаш Н.П. Правовий режим земель, наданих для користування надрами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Львів, 2012. 236 с.

4. Кірін Р. С. Кодифікація законодавства про надра : дис. … д. ю. н. : 12.00.06. Київ, 2016. 439 с.

5. Макаренко О. Ю. Проблеми співвідношення права використання надр та землекористування. 2011. № 4 (40). С. 214–221.

6. Ріпенко А. Правові аспекти використання земельних ділянок та іншої нерухомості у тривимірному просторі: URL: http://www.academia.edu/9335024/

7. Філатова В. К. Правові засади геологічного вивчення надр в Україні : монографія / Харків, 2011. 144 с.

8. Золотарьова Д.М. Правові засади використання земель для проведення розвідувальних робіт : монографія. Х. : Вид-во Фінарт, 2018. 176 с.

9. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку : колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А. П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т.В. Курман. Харків : Юрайт, 2022. 576 с.

10. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів надання та реалізації права на користування надрами шляхом проведення аукціону (електронних торгів) та на умовах угоди про розподіл продукції від 30 липня 2026 р. № 15454. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70422.

11. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів надання та реалізації права на користування надрами шляхом проведення аукціону (електронних торгів) та на умовах угоди про розподіл продукції». URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3589590.

12. Розвиток надрокористування: у Верховній Раді зареєстровано прогресивний проєкт змін до законодавства. URL: https://me.gov.ua/News/Detail/5d0e5158-06dd-4b0c-80f6-2bf9659d6e9a?lang=uk-UA&title=RozvitokNadrokoristuvannia

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 349.4
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.11

КІРІН Р.С., ПЕТЛЮК Ю.С.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТ

CURRENT ISSUES IN THE LEGAL FRAMEWORK FOR ENVIRONMENTAL URBAN PLANNING

Стаття присвячена розгляду актуальних питань правового забезпечення екологічного планування розвитку міст. Аргументовано, що на сучасному етапі законодавство України про планування розвитку міст слід розглядати як комплексну систему юридичних норм, основою якої є поєднання економічного планування (розвиток територіальної громади), просторового планування (розвиток міського середовища) та екологічного планування (охорона та розвиток природних ресурсів та екологічної безпеки), до яких, в умовах воєнного стану, слід доєднати безпекове планування (захист критичної інфраструктури), енергетичне планування (децентралізація енергогенерації), планування комунальних послуг (забезпечення безперебійного водо- і теплопостачання) та інклюзивне планування (впровадження безбар'єрності).

Інститут екологічного планування розвитку міст охоплює систему норм, яка регулює відносини у таких сферах планування: еколого-просторове; еколого-містобудівне; еколого-природоресурсне; екологічне; еколого-господарське; еколого-регіональне; еколого-муніципальне; еколого-безпекове; еколого-інфраструктурне.

У статті виявлені пріоритети в системі урбоекологічних відносин на етапі повоєнного відновлення, а також систематизовано юридичні інструменти екологічного відновлення міст, як складові його правового забезпечення на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, обґрунтовано види правових природоорієнтованих рішень, які формують систему екологічного регулювання у місті.

Європейські підходи у сфері урбоекології, енергетичної стійкості та екологічного планування розвитку міст інтегрують в собі антропоцентричну позицію, позицію історичного міського ландшафту та концепцію циклічного міського метаболізму. Основою правового забезпечення європейської енергетичної стійкості міст є директиви, плани, зелений курс, закон про циркулярну економіку, реєстр енергетичного маркування. Європейські підходи до сталого містобудування ставлять на перше місце міжгалузеву інтеграцію, участь громадян та «жорсткі» кліматичні цілі.

Ключові слова: *урбоекологічні відносини, просторове планування, міська територіальна громада, екологічна стійкість, євроінтеграція.*

This article examines current issues related to the legal framework for environmental urban planning. It is argued that at the present stage, Ukraine's legislation on urban development planning should be viewed as a comprehensive system of legal norms, the foundation of which is a combination of economic planning (development of the local community), spatial planning (development of the urban environment), and environmental

© КІРІН Р.С. – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник (Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України») https://orcid.org/0000-0003-0089-4086

© ПЕТЛЮК Ю.С. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Хмельницька торговельно-економічна академія) https://orcid.org/0000-0003-4601-3862

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

planning (protection and development of natural resources and environmental safety), to which, under martial law, security planning (protection of critical infrastructure), energy planning (decentralization of power generation), utility planning (ensuring uninterrupted water and heat supply), and inclusive planning (implementation of accessibility) should be added.

The Institute of Ecological Urban Development Planning encompasses a system of regulations governing relations in the following areas of planning: ecological-spatial; ecological-urban planning; ecological-natural resource; environmental; environmental and economic; environmental and regional; environmental and municipal; environmental and security; environmental and infrastructure.

This article identifies priorities in the system of urban-ecological relations during the postwar reconstruction phase, systematizes the legal instruments for the ecological restoration of cities as components of its legal framework at the national, regional, and local levels, and substantiates the types of nature-oriented legal decisions that shape the system of environmental regulation in cities.

European approaches in the fields of urban ecology, energy sustainability, and eco-friendly urban development planning incorporate an anthropocentric perspective, the historical urban landscape, and the concept of cyclical urban metabolism. The legal framework for European energy sustainability in cities is based on directives, plans, the Green Deal, the Circular Economy Act, and the energy labeling register. European approaches to sustainable urban development prioritize cross-sectoral integration, citizen participation, and "ambitious" climate goals.

Key words: *urban-ecological relations, spatial planning, urban territorial community, environmental sustainability, European integration.*

Вступ. Правове забезпечення екологічного планування є фундаментом для формування збалансованого розвитку міст, запобігання деградації довкілля та гарантування екологічної безпеки. За його допомогою абстрактні цілі сталого розвитку переводяться в обов'язкові до виконання державні, регіональні та муніципальні норми, захищаючи інтереси містян на основі положень Конституції України (ст.ст. 16, 41, 85, 92, 106, 116, 132, 138).

В теорії права правове забезпечення наразі розуміється як створення законодавчої бази та системи юридичних засобів, необхідних для врегулювання суспільних відносин, функціонування організацій або захисту прав громадян.

Щодо урбаністичного права це поняття, по-перше, охоплює всю сукупність дій та нормативно-правових актів (далі – НПА), що забезпечують порядок у певних сегментах сфери муніципальних, міських та екологічних відносин. По-друге, його ключовими функціями вважаються: 1) нормативна – розробка законів, указів, інструкцій та інших НПА; 2) регулятивна – упорядкування та спрямування дій громадян і організацій у правове поле; 3) охоронна – створення механізмів, які гарантують дотримання прав та захищають від порушень.

Розглянувши комплекс питань, пов'язаних зі станом справ у сфері енергетичної безпеки, ситуацією в паливно-енергетичному комплексі країни, захистом критичних об'єктів регіональних систем життєзабезпечення, Рада національної безпеки і оборони України, з метою нейтралізації загроз і гарантування національної безпеки в енергетичній сфері, забезпечення сталого проходження осінньо-зимового періоду 2026/27 рр. та належних умов життєдіяльності населення в особливий період, схвалила Комплексні плани стійкості регіонів та окремих міст [1].

Екологічна складова останніх спрямована, у тому числі, й на забезпечення базових екологічних потреб та безпеки населення в умовах війни, зокрема через децентралізацію критичної інфраструктури. Крім того, слід враховувати, що територіальне розширення міст та інших населених пунктів буде можливим лише за умови збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень, а їх розбудова буде більше відповідати вимогам адаптації до змін клімату [2].

Тож, в умовах воєнного стану, перспектив повоєнного відновлення та євроінтеграції, дослідження окремих питань правового забезпечення екологічного планування розвитку міст вбачається достатньо актуальним науково-практичним завданням.

Важливість обраного для дослідження напряму обумовила достатньо високий рівень зацікавленості з боку як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Так, серед останніх публікацій можна

відмітити такі напрями пошуків як: – міжнародні екологічні стандарти у сфері містобудування: правові засади та механізми імплементації в Україні [3]; – поняття та правові засади відкритого міста [4]; – правові питання екологізації у просторовому плануванні (далі – ПП) [5]; – еколого-правове забезпечення реалізації цілей сталого розвитку міських громад в Україні з урахуванням міжнародного досвіду [6]; – проблеми ефективності екологічного законодавства та їх вплив на господарську діяльність [7]; – правові механізми охорони навколишнього середовища (далі – НПС) в Україні [8]; – правові засади сталого міського розвитку: аналіз ефективності норм зонування у сприянні охороні НПС [9]; – включення екологічного аспекту в містобудування в Алжирі [10]; – аналіз ролі органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) у забезпеченні сталого розвитку міських територій [11].

Також у попередніх публікаціях предметами досліджень були: – гармонізація екологічного законодавства України відповідно до цілей сталого розвитку ООН [12]; – системні підходи до визначення ефективності інтеграції у правове поле Європейського Союзу (далі – ЄС) через призму правових категорій та принципів екологічного права [13] та інші. Проте, незважаючи на достатню кількість публікацій за обораною тематикою, як уявляється, в них не у повній мірі була зосереджена увага на сучасному стані правового забезпечення екологічного планування розвитку міст.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд актуальних питань правового забезпечення екологічного планування розвитку міст.

Результати дослідження. *Особливості сучасного стану правового забезпечення екологічної стійкості міст України.* Одним з основних елементів правового забезпечення певної сфери суспільних відносин є нормативна база, тобто сукупність НПА, приписи яких регулюють цей різновид відносин. На сучасному етапі законодавство України про планування розвитку міст слід розглядати як комплексну систему юридичних норм, основою якої є поєднання економічного планування (розвиток міської територіальної громади (далі – МТГ)), ПП (фізичний розвиток міського середовища) та екологічного планування (охорона та розвиток міських природних ресурсів та екологічної безпеки), до яких, в умовах воєнного стану, слід доєднати безпекове планування (інженерний захист критичної інфраструктури), енергетичне планування (децентралізація енергогенерації), планування комунальних послуг (забезпечення безперебійного водо- і теплопостачання) та інклюзивне планування (впровадження безбар'єрності). Перелічені сфери в тій чи іншій мірі вже врегульовані на законодавчому рівні за допомогою приписів таких НПА:

1. Еколого-просторове планування – законом [14] запроваджено нову систему ПП та комплексні плани МТГ, сучасна система рівнів ПП передбачає чітку ієрархію документів: 1.1) комплексний план просторового розвитку МТГ – новий вид документації, що об'єднує містобудівний план та план землевпорядкування для всієї громади; 1.2) генеральний план населеного пункту (далі – генплан) – головний документ безпосередньо для міста, який визначає зонінг, межі, напрямки забудови та розвиток інфраструктури; 1.3) детальний план території – уточнює положення генплану для окремих кварталів, мікрорайонів або інвестиційних майданчиків.

2. Еколого-містобудівне планування – Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [15] встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, визначає правові та організаційні основи забудови та іншого використання територій, регулює створення всіх видів містобудівної документації; закон про основи містобудування (від 16.11.1992 р. № 2780-XII) визначає правові, економічні, соціальні та організаційні засади містобудівної діяльності в Україні і спрямований на формування повноцінного життєвого середовища, забезпечення при цьому охорони навколишнього природного оточення, раціонального природокористування та збереження культурної спадщини.

3. Еколого-природоресурсне планування – природоресурсні та природоохоронні урбаністичні відносини регулюються: – законами України про охорону НПС (від 25.06.1991 р. № 1264-XII), землеустрій (від 22.05.2003 р. № 858-IV), охорону земель (від 19.06.2003 р. № 962-IV), державний контроль за використанням та охороною земель (від 19.06.2003 р. № 963-IV), охорону атмосферного повітря (від 16.10.1992 р. № 2707-XII в редакції закону № 2556-III від 21.06.2001 р.), рослинний світ (від 09.04.1999 р. № 591-XIV), тваринний світ (від 13.12.2001 р. № 2894-III), рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них (від 06.02.2003 р. № 486-IV), природно-заповідний фонд (далі – ПЗФ) України (від 16.06.1992 р. № 2456-XII), захист тварин від жорстокого поводження (від 21.02.2006 р. № 3447-IV), карантин рослин (від 30.06.1993 р. № 3348-XII), Червону книгу України (від 07.02.2002 р. № 3055-III), приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення

(від 14.05.1999 р. № 662-XIV; – кодексами України – Земельним (від 25.10.2001 р. № 2768-III), Лісовим (від 21.01.1994 р. № 3852-XII в редакції закону № 3404-IV від 08.02.2006 р.), Водним (від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР) та про надра (від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР).

4. Екологічне планування та безпека – урбоекологічні відносини регулюються: – законами України про стратегічну екологічну оцінку (далі – СЕО) (від 20.03.2018 р. № 2354-VIII), оцінку впливу на довкілля (далі – ОВД) (від 23.05.2017 р. № 2059-VIII), екологічну мережу України (від 24.06.2004 р. № 1864-IV), основні засади державної кліматичної політики (від 08.10.2024 р. № 3991-IX), державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів (від 31.05.2007 р. № 1103-V), засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (від 12.12.2019 р. № 377-IX).

5. Еколого-господарське планування – господарські урбоекологічні відносини регулюються: – законами України про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами (від 12.12.2019 р. № 376-IX), інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення (від 16.07.2024 р. № 3855-IX), мисливське господарство та полювання (від 22.02.2000 р. № 1478-III), управління відходами (від 20.06.2022 р. № 2320-IX), дозвільну систему у сфері господарської діяльності (від 06.09.2005 р. № 2806-IV), перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності (від 19.05.2011 р. № 3392-VI), рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів (від 08.07.2011 р. № 3677-VI), будівельні норми (від 05.11.2009 р. № 1704-VI), пестициди і агрохімікати (від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР), забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією (від 01.12.2022 р. № 2804-IX).

6. Еколого-регіональне планування – еколого-регіональні відносини регулюються: – законами України про місцеве самоврядування в Україні (від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР), місцеві державні адміністрації (від 09.04.1999 р. № 586-XIV), міжнародне територіальне співробітництво України (від 24.04.2024 р. № 3668-IX), державні цільові програми (від 18.03.2004 р. № 1621-IV), державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України (від 23.03.2000 р. №1602), Генеральну схему планування території України (від 07.02.2002 р. №3059-III), засади державної регіональної політики (від 05.02.2015 р. № 156-VIII), засади внутрішньої і зовнішньої політики (від 01.07.2010 р. № 2411-VI).

7. Еколого-муніципальне планування – еколого-муніципальні відносини регулюються законами України про благоустрій населених пунктів (від 06.09.2005 р. № 2807-IV), національну інфраструктуру геопросторових даних (від 13.04.2020 р. № 554-IX), охорону культурної спадщини (від 08.06.2000 р. № 1805-III), охорону археологічної спадщини (від 18.03.2004 р. № 1626-IV).

8. Еколого-безпекове планування – еколого-безпекові відносини регулюються законами України про національну безпеку України (від 21.06.2018 р. № 2469-VIII), захист людини від впливу іонізуючого випромінювання (від 14.01.1998 р. № 15/98-ВР), охорону праці (від 14.10.1992 р. № 2694-XII в редакції закону № 229-IV від 21.11.2002 р.), основи законодавства України про охорону здоров'я (від 19.11.1992 р. № 2801-XII), систему громадського здоров'я (від 06.09.2022 р.№ 2573-IX) та Кодексом цивільного захисту України(від 02.10.2012 р. № 5403-VI).

9. Еколого-інфраструктурне планування – еколого-інфраструктурні відносини регулюються законами України про енергетичну ефективність (від 21.10.2021 р. № 1818-IX), енергетичну ефективність будівель (від 22.06.2017 р. № 2118-VIII), альтернативні джерела енергії (від 20.02.2003 р. № 555-IV), теплопостачання (від 02.06.2005 р. № 2633-IV), питну воду та питне водопостачання (від 10.01.2002 р. № 2918-III), житлово-комунальні послуги (від 09.11.2017 р. № 2189-VIII).

Перелічена сукупність законодавчих актів є основною у регулювання сучасної системи урбоекологічних відносин, що конкретизується і розвивається у величезній кількості НПА підзаконного рівня, які потребують дослідження в окремій публікації. Наразі серед екологічних пріоритетів виділено [16]: 1) моніторинг збитків та зменшення ризиків; 2) забезпечення відповідальності; 3) мобілізація зеленої реконструкції та відновлення довкілля. Зокрема йдеться про такі види відносин, як: екологічне відновлення (відновлення пошкодженого війною НПС), безпекове відновлення (видалення наземних мін), фінансово-економічне відновлення (побудова зеленої економіки для майбутнього, стале фінансування), будівельне відновлення (створення захисту під час розчищення завалів та реконструкції), цивільне відновлення (залучення громадськості до міського управління).

Крім того, з метою повноцінного врахування всіх зовнішніх чинників науковці пропонують контрольний список переліку можливих зовнішніх впливів, серед яких екологічний вплив

передбачає: екологічні стандарти та норми, витрати на енергію, споживання енергії, використання альтернативних джерел енергії, викиди в атмосферу, обсяги перевезень, утилізація відходів, захист довкілля [17, с. 69]. Очевидно, що переважна більшість із зазначених факторів торкається здійснення планової (господарської) діяльності, що чинить або може чинити вплив на довкілля як в сучасних умовах воєнного стану так і в умовах спрощення умов ведення господарської діяльності під час повоєнного відновлення [18].

Ще однією складової правового забезпечення є юридичні інструменти екологічного відновлення міст (договори, ліцензії, дозволи, акти застосування права тощо), що розглядаються як сукупність правових механізмів, спрямованих на відродження довкілля, впровадження «зеленої» відбудови та забезпечення екологічної безпеки на місцевому рівні.

Загальні засади екологічного планування розвитку міст в Україні встановлені законом про СЕО, який вимагає обов'язкового аналізу впливу містобудівної документації на довкілля та здоров'я населення ще на етапі її розробки, забезпечує участь громадськості та врахування екологічних цілей у містобудівних та просторових планах. Обов'язковість ПП передбачає поєднання комплексних планів просторового розвитку МТГ, містобудівної документації з екологічними вимогами та ландшафтним плануванням. При цьому враховуються норми природоохоронного законодавства щодо збереження зелених зон, управління відходами та зниження рівня викидів при розбудові міської інфраструктури.

Окрім СЕО, важливим правовим інструментом є стратегічне ПП, за яким вимоги земельного законодавства щодо розробки комплексних планів просторового розвитку територій МТГ гарантують, що зелені зони, водні об'єкти та рекреаційні території не будуть хаотично забудовані.

Процедура ОВД унеможливлює реалізацію небезпечних для екології міста інфраструктурних чи промислових проєктів без попереднього громадського обговорення та експертизи.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція, ратифікована законом № 832-XIV від 06.07.1999 р.) передбачає участь громадськості – юридично закріплене право мешканців на доступ до екологічної інформації та участь у прийнятті рішень щодо розвитку їхнього міського середовища.

На регіональному рівні передбачено розроблення регіональних програм з охорони довкілля, які міст і регіонів зі значним промисловим навантаженням та/або мілітарним впливом в контексті екологічного планування мають критичне значення. Крім того, реалізація європейських стандартів зеленого курсу в містобудуванні регулюється через Асоціацію міст України (далі – АМУ), яка допомагає адаптувати муніципальні правові акти до норм ЄС.

Тож, екологічна стійкість міст дійсно стала невід'ємною складовою національної безпеки, економічної стабільності та базового виживання МТГ в умовах війни. Це більше не прості зелені тренди, а питання захисту критичної інфраструктури, енергетичної незалежності та збереження життя людей. Сьогодні розуміння того, що екологія та економіка йдуть пліч-о-пліч, допомагає трансформувати громади. Міста України стикаються з безпрецедентними викликами, але водночас впроваджують нові підходи: – енергетична та інфраструктурна автономія; – техногенна та екологічна безпека; – екологічний моніторинг та відходи; – місцеві зелені угоди. Українські міста розробляють власні плани зеленої трансформації, що охоплюють відновлення екосистем, очищення водойм та інтеграцію «природоорієнтованих рішень» (далі – ПОР).

Наприклад, будівельне відновлення є масштабним завданням, яке має серйозні екологічні наслідки. Світова будівельна галузь постає перед викликами зі зменшення свого впливу на довкілля від виробництва цементу, а також утилізації будівельних відходів. Проєкт в цьому напрямі передбачає розробку інноваційних технологій у п'яти ключових напрямках [19]: – швидка ідентифікація та оцінка вторинного бетону, придатного для переробки; – мобільне обладнання для відокремлення компонентів бетону на місці; – оптимізація процесів переробки відокремлених компонентів; – аналіз життєвого циклу для максимізації ефективності ланцюга створення доданої вартості; – інформаційні кампанії для громадськості щодо гендерної інклюзії в будівництві, соціальної обізнаності, небезпеки азбесту та переваг використання ресурсів, які раніше вважалися відходами.

Вчені-економісти доводять, що впровадження стратегії «розумного розвитку» оптимізує витрати на інфраструктуру та підвищує економічну стійкість територій через компактне зонування. Запропоновано схему реалізації стратегії *Smart Growth* у розвитку територіальної громади, яка інтегрує стратегічні цілі з інструментами просторового аналізу та партисипативного управління для мінімізації соціальних конфліктів [20].

Посилення екологічної стійкості громад в умовах війни було предметом навчального модулю «Екологічна стійкість громад: зелено-блакитний каркас та біорізноманіття» навчальної мережі «Академія стійкості», яку впроваджує АМУ [21]. Зокрема, в межах трьох ключових напрямів (безпека, енергетична незалежність, суспільна згуртованість), було розглянуто: – концепцію озеленення м. Полтави за моделлю «3-30-300»; – екологічне середовище як «скелет міста» та принципи EU Taxonomy; – облаштування укриттів, модернізацію систем реагування та оповіщення, координацію дій служб у кризових умовах; – захист об'єктів критичної інфраструктури; – перехід на відновлювальні джерела енергії (далі – ВЕД); – відбудову за принципом «відбудувати краще та екологічніше, ніж було» (*build back better and greener build back better)*; – простір міського садівництва та екопросвітництва «Розсадник»; – центр з комплексної допомоги безпритульним і домашнім тваринам ЛКП «Лев»; – благоустрій у громадах як інструмент стійкості від адаптації до зміни клімату та збереження біорізноманіття; – досвід ПОР на прикладі парку «Залізна Вода»; – ініціативу «Садівники Львова»; – вразливість та стійкість дерев у містах, догляд, попередження від атак та способи захисту.

ГО «Екодія» підготувала рекомендації для МТГ щодо інтеграції питань довкілля та клімату в їхню діяльність. Зокрема, організація пропонує включити розділ «Стан довкілля та кліматичні виклики» в опис кожної громади, де аналізується стан ґрунтів, водних ресурсів, атмосферного повітря та природоохоронних територій. Також в рекомендаціях передбачено оцінку вразливості громад до зміни клімату та заходи з адаптації, а також планування цілей з адаптації та скорочення викидів парникових газів, що відповідають національним і міжнародним зобов'язанням України [22]. Також фахівці ГО «Екодія» разом із іншими громадськими організаціями з Української кліматичної мережі зібрали 25 варіантів ПОР у Каталог, кожне з яких описується за декількома критеріями – вигоди від впровадження ПОР, особливості догляду, фінансова складова, а також наведені приклади їх використання у різних країнах. Крім того, колективом авторів проведено комплексний аналіз інтеграції ПОР («зелені» будівельні матеріали, системи озеленення будівель і «зелені» міські ділянки) у міські екосистеми в умовах швидкої урбанізації та зміни клімату [23].

У м. Києві створення та наповнення онлайн-мапи дерев визначається як крок до відкритості даних, а також як можливість провести точну інвентаризацію («оцифрування») міських зелених насаджень. Цей ресурс виявиться корисним для визначення кількості дерев у столиці та їхнього поточного стану, охоплюючи як вуличні насадження, так і дерева у парках і скверах [24].

Таким чином, правове забезпечення екологічної стійкості певного міста базуються на поєднанні національного законодавства України, адаптованих директив ЄС та локальних НПА ОМС. Головною метою передбачених ними інструментів є балансування інфраструктурного міського розвитку з охороною довкілля в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану та кліматичних змін. На наш погляд ключовими правовими інструментами, які формують систему екологічного регулювання у місті можна вважати наступні.

1. Стратегічне планування та локальні програми: 1.1) «Екологічна стратегія міста до 2030 року» є головним локальним документом, який визначає дорожню карту для зниження викидів, розвитку зелених зон та управління відходами; 1.2) Генеральний план міста – правовий інструмент містобудівного регулювання, що зобов'язаний враховувати межі ПЗФ, обмеження забудови прибережних смуг та створення «зелених коридорів»; 1.3) програми розвитку зелених зон – міські НПА, які закріплюють за конкретними територіями статус скверів чи парків, захищаючи їх від незаконної забудови.

2. Оцінка екологічних ризиків та моніторинг: 2.1) СЕО – обов'язкова правова процедура для будь-яких міських програм розвитку, інфраструктурних проєктів чи змін до містобудівної документації, яка дозволяє виявити негативні наслідки для довкілля ще на етапі планування; 2.2) ОВД – механізм, через який проходять великі промислові чи будівельні об'єкти перед отриманням дозволу на діяльність, він включає обов'язкові громадські слухання містян; 2.3) міський моніторинг повітря і води – створення нормативної бази для інтеграції автоматизованих систем контролю якості повітря (згідно з Директивою ЄС 2008/50/ЄС) до загальноміської системи сповіщення (наприклад «Київ Цифровий»).

3. Охорона атмосферного повітря та транспортна політика: 3.1) зони низьких викидів (*Low Emission Zones*) – правові обмеження на в'їзд вантажного та екологічно застарілого транспорту до центральних частин міста у пікові години; 3.2) нормативи екологізації громадського транспорту – рішення ОМС щодо поступового переходу комунального автопарку на електричний транспорт (електробуси) та трамваї.

4. Управління відходами та циркулярна економіка: 4.1) регіональний план управління відходами – правовий механізм, розроблений відповідно до Закону України «Про управління відходами»; 4.2) норми роздільного збору сміття – міські правила, що зобов'язують житлові кооперативи (ОСББ) та комерційні структури забезпечувати умови для сортування побутових відходів; 4.3) еко-податки та штрафи – адміністративні санкції за створення стихійних сміттєзвалищ та неналежну утилізацію небезпечних відходів (батарейки, ртутні лампи).

5. Захист та відновлення водних ресурсів: 5.1) регулювання прибережних захисних смуг – правові обмеження (згідно з Водним кодексом України) на ведення господарської діяльності та будівництва навколо великих і малих річок та озер [25]; 5.2) паспортизація водойм – юридичне закріплення меж міських озер для запобігання їх засипанню та незаконній приватизації.

6. Громадський контроль та цифрова демократія: 6.1) екологічні петиції – механізм впливу киян на прийняття рішень міською владою через збір підписів на офіційному порталі ОМС; 6.2) судовий захист екологічних прав – право громадських організацій та окремих громадян звертатися до суду для скасування рішень про забудову зелених зон на основі порушення права на безпечне довкілля.

Європейські підходи у сфері урбоекології, енергетичної стійкості та екологічного планування розвитку міст. Сучасне українське законодавство перебуває на етапі активної трансформації. Воно вже має потужну базу для євроінтеграції у сфері довкілля, але все ще стикається з викликами у практичному застосуванні норм урбоекології на рівні окремих МТГ. Україна послідовно імплементує європейські директиви, наближаючи свої норми до стандартів ЄС. При цьому, ключовими досягненнями в зеленій трансформації України, на нашу думку, слід вважати такі.

1. Управління відходами – сучасний закон вимагає від міст впровадження роздільного збирання, переробки сміття та відмови від несанкціонованих полігонів.

2. Промислове забруднення – закон передбачає європейський підхід, коли підприємства переходять на найкращі доступні технології та методи управління.

3. Моніторинг – запускаються електронні системи контролю (наприклад, ЕкоЗагроза та експериментальні пункти екологічного контролю, масштабування яких триває).

Водночас, мають місце й виклики у сфері урбоекології. Попри гармонізацію базових законів, впровадження сучасних європейських підходів у містах гальмується низкою факторів.

1. Застаріла містобудівна практика – значна частина міської інфраструктури проєктувалася без урахування циркулярної економіки та принципів кліматичної нейтральності (енергоефективні будівлі, зелені зони, екологічний транспорт).

2. Екоконтроль – реформа державного екологічного нагляду все ще триває, що обмежує можливості швидкого реагування на локальні екологічні порушення в межах міст. Влітку 2025 р. схвалено Стратегію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони НПС, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 р. та операційний план з її реалізації у 2025–2027 рр.

3. Посткризові реалії – війна внесла корективи у пріоритети фінансування, оскільки відбудова потребує дотримання принципів «зеленої відбудови», проте на практиці громади часто обмежені в ресурсах для комплексного екологічного планування.

Для екологічного відновлення та євроінтеграції України у пріоритеті Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) є закони щодо переходу на європейські стандарти Регламенту ЄС 2024/1991 про відновлення природи та реформи сфери довкілля [26].

Також слід враховувати, що європейська урбоекологія робить акцент на антропоцентричному підході Інституту міських досліджень (*Urban Studies Institute*) та міждисциплінарному підході, який розглядає міста як тісно взаємопов'язані культурні та природні ландшафти, офіційно визнаний як підхід до історичного міського ландшафту (*Historic Urban Landscape, HUL*), який підтримує ЮНЕСКО. Відповідно до них надається пріоритет спільній діяльності з МТГ у сфері охорони природи з метою поліпшення здоров'я населення, соціальної справедливості та створення сприятливих умов для багатовидової життєздатності та життєдіяльності. При цьому, основні принципи та концепції полягають у орієнтованості на людину та соціально-екологічній інтеграції, коли акцент робиться на взаємодії екології та міста, з особливим наголосом на спільній діяльності з міськими мешканцями для вирішення питань добробуту МТГ та громадського здоров'я.

Концепція циклічного (кругового) міського метаболізму (*Cyclic (Circular) Urban Metabolism*) розглядає міста як живі організми, відходячи від лінійної моделі «забирати-виробляти-викидати», повертаючи ресурси (воду, енергію, їжу та матеріали) назад у систему та «виключаючи відходи з процесу» за допомогою регенерації та переробки. Відтак забезпечується локальна самодостатність

та відокремлення економічного зростання від виснаження ресурсів. В цьому контексті корисним уявляється досвід європейських урбоекологічних інструментів, а саме:

1) екологічні мережі та зв'язність – використання зелених зон та зелених коридорів (містків), що з'єднують острівці біотопів на регіональному та адміністративному рівнях, для сприяння переміщенню біорізноманіття;

2) проєкт «Екологічні зовнішні покриття будівель» (*Ecological building envelopes, ECOLOPES*) – революційна архітектурна ініціатива, що перетворює оболонки будівель на багатовидові життєві простори, в яких однаково важливе місце відведено людям, рослинам і тваринам;

3) програма «Міське опалення» – стосується муніципальних ініціатив у сфері міської політичної екології (*Urban Political Ecology, UPE*), спрямованих на перехід до нових систем опалення міст, або більш широких програм модернізації систем централізованого теплопостачання (наразі реалізуються в Україні);Закон ЄС про відновлення природи (*Nature Restoration Law, NRL*) встановлює юридично зобов'язуючі цілі щодо відновлення деградованих екосистем щонайменше на 30% сухопутних та морських ареалів до 2030 р.

Європейські підходи у сфері енергетичної стійкості базуються на юридично зобов'язуючих загально-континентальних рамках, що поєднують амбітні цілі щодо ВДЕ, обов'язкові заходи з підвищення енергоефективності та інтеграцію принципів циркулярної економіки з метою досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. Основні напрямки та цілі полягають в наступному.

1. Директива про ВДЕ встановлює обов'язкову мету щодо того, щоб до 2030 р. частка ВДЕ становила щонайменше 42,5% (з амбітною метою – 45%) від загального енергоспоживання ЄС [27].

2. Директиви щодо енергоефективності передбачають щорічне скорочення енергоспоживання на 1,9% у державному секторі та середній щорічний рівень енергозбереження на рівні 1,49% у всіх державах-членах [28, 29].

3. План REPowerEU прискорює відмову від імпортних викопних палив за рахунок негайного енергозбереження, диверсифікації поставок та швидкого впровадження екологічних альтернатив [30].

4. Стратегічні та регуляторні механізми: 4.1) Європейський зелений курс (далі – ЄЗК, *European Green Deal*, Директива (ЄС) 2018/2001 від 11.12.2018 р.) комплексна стратегія економічного зростання, спрямована на скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55% до 2030 р. порівняно з рівнем 1990 р.; 4.2) підходи на основі циркулярної економіки – впровадження принципів сталого розвитку на всіх етапах життєвого циклу в галузі чистих технологій за допомогою зелених механізмів; Закон ЄС про циркулярну економіку (CEA, офіційний проєкт якого Європейська комісія планує представити у третьому кварталі 2026 р.), має на меті створити єдиний ринок вторинної сировини, подвоїти рівень циркулярності в ЄС до 24% до 2030 р. та зменшити залежність від імпорту критично важливої сировини; 4.3) прозорість для споживачів – використання обов'язкових інструментів, таких як Європейський реєстр енергетичного маркування товарів (*European Product Registry for Energy Labelling, EPREL*), для забезпечення прозорості та зменшення енергетичних втрат у домогосподарствах.

Європейські підходи до сталого містобудування ставлять на перше місце міжгалузеву інтеграцію, участь громадян та «жорсткі» кліматичні цілі, спрямовані на досягнення кліматичної нейтральності та циркулярної економіки. Ці концепції виходять за межі адміністративних кордонів, щоб трансформувати землекористування та створити стійкі міські простори, зручні для пішоходів. Їх основні концепції та принципи полягають в наступному.

1. Комплексний територіальний розвиток: 1) політика згуртування передбачає, що регіональний розвиток поєднує екологічні, соціальні та економічні цілі за допомогою таких інструментів, як стратегії сталого міського розвитку; 1.2) Концепція «Місто 15 хвилин» (*the 15-Minute City*) – робить особливий акцент на близькості, забезпечуючи мешканцям можливість задовольняти повсякденні потреби (робота, продукти, дозвілля) за 15 хвилин пішки або на велосипеді.

2. Кліматична нейтральність до 2030/2050 рр.: 2.1) Європейська комісія ставить перед містами завдання прискорити їх екологічну та цифрову трансформацію в рамках ініціативи «100 кліматично нейтральних та розумних міст до 2030 року» (*100 Climate-Neutral and Smart Cities by 2030*), започаткованої в рамках програми «Горизонт Європа», для підтримки декарбонізації використовується ініціатива NetZeroCities; 2.2) нульове використання нових земельних ділянок – Європейське агентство з охорони навколишнього середовища ставить за мету припинити використання нових земельних ділянок, прагнучи до нульового чистого перетворення земель до 2050 р. та надаючи перевагу регенерації занедбаних промислових територій.

3. Ключові ініціативи та управління: 3.1) програма URBACT IV (на період 2021–2027 рр.) – сприяє міжміському обміну досвідом з метою поширення практичних, екологічних та цифрових рішень; 3.2) новий європейський Баугаус: поєднує сталий розвиток з інклюзивністю та естетикою, безпосередньо пов'язуючи ЄЗК із повсякденним життям; 3.3) активна громадянська участь – на відміну від традиційного планування «зверху вниз», механізми ЄС базуються на місцевому розвитку під керівництвом громади (*community-led local development,* CLLD), передбачаючи партнерство між державним і приватним секторами та прямі консультації з громадянами.

Також варто відмітити й інші найкращі практики впровадження ЄЗК, що наразі розвиваються у країнах ЄС, як то [31]: – інструменти біоекономіки; – розвиток водної стійкості у зелених містах; – висадження вертикального лісу на багатоповерхівці; –закриття вулиць для транспорту; – будівництво офісного центру з дерев'яних елементів, які можна розібрати і повторно використати; – сертифікація товарів та послуг EU Ecolabel; – забезпечення ЄС енергією за допомогою старих акумуляторів; – проєкти LIFE, спрямовані на переробку будівельного сміття в ЄС; – випробовування нової дахової вітряної турбіни, придатної для міст; – проєкт LIFE GreenLED зберігає та повторно використовує кожну краплю дощу; – популяризація в ЄС букових лісів; – перегони за «зеленим» воднем; – переобладнання старого кладовища на сучасний громадський простір тощо.

Європейська політика територіального розвитку спрямована на сприяння гармонійному та збалансованому зростанню та зменшення регіональних диспропорцій у всьому ЄС. Керуючись «Територіальною програмою до 2030 року» (*EU Territorial Agenda 2030*, далі –EUTA 2030) та політикою згуртування ЄС (*EU Territorial cohesion,* далі – EU TC), вона забезпечує врахування в політиці конкретних географічних та структурних реалій усіх регіонів. Дуже важливо, що ця система політик щодо просторового (територіального) розвитку територій суттєво впливає на якість життя громадян та економічну, екологічну безпеку як окремих міст так і країн в цілому. EU TC полягає у сприянні збалансованому та гармонійному територіальному розвитку між країнами, регіонами, містами та муніципалітетами, а також у забезпеченні майбутнього для всіх населених пунктів та людей у Європі з урахуванням їхнього різноманіття та принципу субсидіарності.

Принципи європейської політики територіального розвитку, що ґрунтуються на приписах територіальної згуртованості ЄС (ст. 174 Договору про функціонування ЄС), мають на меті зменшити регіональні розбіжності та забезпечити майбутнє для всіх регіонів:

а) основні принципи визначають напрямки інвестицій та ПП з метою запобігання нерівномірній концентрації багатства: – територіально-орієнтований підхід – адаптація політики до конкретних ресурсів, потенціалу та викликів певної території замість використання універсальної моделі; – поліцентричний розвиток – сприяння збалансованому розвитку в різних міських центрах та регіонах з метою запобігання надмірній макрорегіональній концентрації; – субсидіарність та багаторівневе управління – надання повноважень місцевим, регіональним та національним органам влади для управління власними територіальними стратегіями; – міжгалузева інтеграція – поєднання ПП з галузевими політиками, такими як охорона НПС, транспорт, розвиток сільських територій тощо; – територіальна співпраця – сприяння транскордонним, транснаціональним та міжрегіональним рішенням (наприклад, програма європейської територіальної співпраці «Інтеррег», Interreg EU);

б) стратегічна концепція EUTA 2030 визначає: – ключові пріоритети сталого розвитку в Європі; – принципи справедливої Європи – забезпечення рівних можливостей та доступу до державних послуг незалежно від географічного розташування; – принципи екологічної (зеленої) Європи – захист природного та культурного середовища, сприяння впровадженню ПОР та забезпечення стійкості до кліматичних змін;

в) основні інструменти політики; – Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР, *The European Regional Development Fund, ERDF*) – основний фінансовий інструмент, призначений для усунення регіональних диспропорцій; –політична мета № 5 (PO5) «Європа, ближча до громадян» (*A Europe closer to citizens*), є міжгалузевим пріоритетом політики згуртування ЄС, що надає регіонам можливості для вирішення місцевих проблем за допомогою стратегій, орієнтованих на конкретні території та побудованих за принципом «знизу вгору».

Перспективи територіального розвитку Європи зосереджуються на забезпеченні балансу між згуртованістю та сталістю в рамках EUTA 2030. Спираючись на досвід «Європейської концепції просторового розвитку» (*European Spatial Development Perspective,* ESDP), політика зосереджується на двох основних напрямках (справедлива та екологічна Європа) та глобальних викликах –демографічні зміни (постійне старіння суспільства та зміни у розподілі населення

за регіонами) та цифрові технології та стійкість до криз (інтеграція цифрових перспектив та адаптація ПП до реалій післяпандемічного періоду, кліматичних та геополітичних викликів).

У підсумку слід окреслити й відповідні вектори євроінтеграційного розвитку України. По-перше, для повної готовності до європейських зелених стандартів КМУ фокусується на адаптації українського законодавства до стандартів ЄС (зокрема в частині кліматичної політики та розвитку ринку викидів парникових газів). По-друге, місцеве самоврядування в Україні також поступово отримує більше повноважень для розробки власних екологічних програм відповідно до зобов'язань України перед ЄС. По-третє, хоча нормативна база створює інструменти, реальне екологічне планування міст досі гальмується застарілими підходами та відсутністю єдиного інтегрованого «зеленого» містобудівного кодексу. При цьому, наша оцінка готовності законодавства базується на кількох ключових аспектах.

1. Просторове планування МТГ – закон запровадив новелу щодо комплексних планів просторового розвитку [14], які відтепер є одночасно і містобудівною документацією і документацією із землеустрою, що полегшує планування всієї території МТГ, а не окремих її мікрорайонів. Водночас законодавчі вимоги розробки комплексних планів стикаються з фінансовою та інституційною неспроможністю МТГ, що призводить до законодавчих ініціатив (законопроєкт № 13437, прийнятий 22.07.2025 р. за основу із скороченням строку підготовки) щодо відтермінування дедлайнів розробки таких планів та встановлення додаткового перехідного періоду.

2. Екологічна оцінка та запобігання шкоді – Україна імплементувала сучасні європейські механізми (закони України про СЕО та про ОВД), що роблять обов'язковим врахування впливу на довкілля до затвердження будь-яких містобудівних документів чи реалізації інфраструктурних проєктів. Крім того, діють Методичні рекомендації щодо здійснення СЕО містобудівної документації, але при цьому, процедура СЕО часто виконується формально через брак фахівців на місцях, а інтеграція «зелених» рішень (енергетична децентралізація, кліматична адаптація, циркулярна економіка) не є системною.

3. Кліматична політика та ЄЗК – в Україні набрав чинності Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» (від 08.10.2024 р. № 3991-IX), розробляються Державні будівельні норми, які фокусуються на енергоефективності та вразливості до природних явищ. Водночас, хоча Україна офіційно взяла курс на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. та затвердила 10.06.2026 р. Довгострокову стратегію низьковуглецевого розвитку України, процес адаптації ЄЗК-законодавства все ще триває, відсутні законодавчі положення, які б прямо зобов'язував міста досягати кліматичної нейтральності до конкретних строків за європейським зразком.

Для повної інтеграції до європейської кліматичної політики Україні критично бракує фінансового ресурсу для масштабної декарбонізації, повноцінно функціонуючої системи торгівлі квотами на викиди (*СТВ, Директива 2003/87/ЄС, The EU Emissions Trading System, EU ETS*), адаптованої системи екологічної звітності, а також розв'язання питання захисту експортерів у зв'язку із запуском Механізму вуглецевого коригування імпорту (*Carbon Border Adjustment Mechanism, CBAM*).

Таким чином, законодавчо Україна створила «каркас» для впровадження європейських екологічних підходів, проте норми розрізнені, часто суперечать одна одній і не завжди встигають за практичними викликами відновлення. Більше того, законодавче регулювання EU TC знаходиться лише на етапі експертних дискусій. Перехід від законодавчих декларацій до європейської практики ПП вимагає серйозної інституційної розбудови ОМС.

В перспективі основні законодавчі зміни та ініціативи включають: – законопроєкти щодо запобігання знелісненню – впровадження норм для підтвердження сталості походження деревини, гармонізованих із вимогами ЄС (постанова КМУ від 28.11.2025 р. № 1552); – інтегрований довкіллєвий дозвіл (постанова КМУ від 15.07.2025 р. № 884) вимагає перегляду дозвільної системи для підприємств та агробізнесу для мінімізації впливу на екосистеми; – реформа державного екологічного контролю (розпорядження КМУ від 25.06.2025 р. № 625-р) – оновлюється законодавство про нагляд та контроль у сфері охорони НПС, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 р.; – у другій половині 2026 р. КМУ планує ухвалити 15 рішень у сферах кліматичної політики, управління відходами, охорони водних ресурсів, збереження біорізноманіття, розвитку ПЗФ, біобезпеки та впровадження екологічних стандартів ЄС, проте відповідно до Національної програми адаптації законодавства, Україні необхідно розробити та ухвалити 144 НПА, з яких 55 – закони.

Висновки. Таким чином, проведений розгляд актуальних питань правового забезпечення екологічного планування розвитку міст, дав підстави підсумувати наступне.

Аргументовано, що на сучасному етапі законодавство України про планування розвитку міст слід розглядати як комплексну систему юридичних норм, основою якої є поєднання економічного планування (розвиток міської територіальної громади), просторового планування (фізичний розвиток міського середовища) та екологічного планування (охорона та розвиток міських природних ресурсів та екологічної безпеки), до яких, в умовах воєнного стану, слід доєднати безпекове планування (інженерний захист критичної інфраструктури), енергетичне планування (децентралізація енергогенерації), планування комунальних послуг (забезпечення безперебійного водо- і теплопостачання) та інклюзивне планування (впровадження безбар'єрності).

Встановлено, що інститут екологічного планування розвитку міст охоплює систему норм, яка регулює такі сфери відносин: – еколого-просторове планування; – еколого-містобудівне планування; – еколого-природоресурсне планування; – екологічне планування та безпека; – еколого-господарське планування; – еколого-регіональне планування; – еколого-муніципальне планування; – еколого-безпекове планування; – еколого-інфраструктурне планування. Перелічена сукупність відносин врегульована та/або потребує врегулювання як на законодавчому так і на підзаконному рівнях.

Виявлено, що пріоритетами в системі урбоекологічних відносин на етапі повоєнного відновлення, є: – екологічне відновлення (відновлення пошкодженого війною довкілля); – безпекове відновлення (видалення наземних мін); – фінансово-економічне відновлення (побудова зеленої економіки для майбутнього, стале фінансування); – будівельне відновлення (створення захисту під час розчищення завалів та реконструкції); – цивільне відновлення (залучення громадськості до міського управління).

Систематизовано юридичні інструменти екологічного відновлення міст України, як складові його правового забезпечення на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях: – стратегічна екологічна оцінка; – стратегічне просторове планування; – оцінка впливу на довкілля; – право мешканців на доступ до екологічної інформації та участь у прийнятті рішень щодо розвитку міського середовища; – розроблення регіональних програм з охорони довкілля; – енергетична та інфраструктурна автономія; – техногенна та екологічна безпека; – екологічний моніторинг та відходи; – місцеві зелені угоди; – плани зеленої трансформації, що охоплюють відновлення екосистем, очищення водойм та інтеграцію природоорієнтованих рішень; – концепції озеленення; – створення та наповнення онлайн-мапи дерев; – відбудова за принципом «відбудувати краще та екологічніше, ніж було».

Обґрунтовано, що ключовими правовими природоорієнтованими рішеннями, які формують систему екологічного регулювання у місті можна вважати наступні: – стратегічне планування та локальні програми; – оцінка екологічних ризиків та моніторинг; – охорона атмосферного повітря та транспортна політика; – управління відходами та циркулярна економіка; – захист та відновлення водних ресурсів; – громадський контроль та цифрова демократія.

Розкрито європейські підходи у сфері урбоекології, енергетичної стійкості та екологічного планування розвитку міст, що інтегрують в собі антропоцентричну позицію (розглядає міста як тісно взаємопов'язані культурні та природні ландшафти), позицію історичного міського ландшафту (надає пріоритет спільній діяльності з громадою у сфері охорони природи) та концепцію циклічного міського метаболізму (розглядає міста як живі організми) з використанням таких європейських урбоекологічних інструментів як: – екологічні мережі та зв'язність; – проєкт «Екологічні зовнішні покриття будівель»; – програма «Міське опалення».

Визначено, що європейські підходи у сфері енергетичної стійкості міст базуються на юридично зобов'язуючих загально-континентальних рамках, що поєднують амбітні цілі щодо відновлювальних джерел енергії, обов'язкові заходи з підвищення енергоефективності та інтеграцію принципів циркулярної економіки з метою досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. Основою правового забезпечення європейської енергетичної стійкості є енергетичні директиви, план REPowerEU, Європейський зелений курс, закон ЄС про циркулярну економіку, Європейський реєстр енергетичного маркування товарів.

З'ясовано, що європейські підходи до сталого містобудування ставлять на перше місце міжгалузеву інтеграцію, участь громадян та «жорсткі» кліматичні цілі, спрямовані на досягнення кліматичної нейтральності та циркулярної економіки. Ці концепції виходять за межі адміністративних кордонів, щоб трансформувати землекористування та створити стійкі міські простори, зручні для пішоходів. Їх основні концепції та принципи полягають в наступному: – комплексний територіальний розвиток; – кліматична нейтральність; – ключові ініціативи та управління

(програма URBACT IV, новий європейський Баугаус, активна громадянська участь). Європейська політика територіального розвитку спрямована на сприяння гармонійному та збалансованому зростанню та зменшення регіональних диспропорцій у всьому ЄС на засадах територіальної програми, політики згуртування ЄС та стратегічних концепцій та фінансових інструментів.

Окреслено сучасні вектори екологічного євроінтеграційного розвитку України: – фокус на адаптації українського законодавства до стандартів ЄС; – отримання місцевим самоврядуванням в Україні більше повноважень для розробки власних екологічних програм відповідно до зобов'язань України перед ЄС; – гальмування реального екологічного планування міст застарілими підходами та відсутністю єдиного інтегрованого «зеленого» містобудівного кодексу. Для повної інтеграції до європейської кліматичної політики Україні критично бракує фінансового ресурсу для масштабної декарбонізації, повноцінно функціонуючої системи торгівлі квотами на викиди, адаптованої системи екологічної звітності, а також розв'язання питання захисту експортерів у зв'язку із запуском механізму вуглецевого коригування імпорту.

Список використаних джерел:

1. Щодо Комплексних планів стійкості регіонів та окремих міст : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 березня 2026 р. (введено в дію Указом Президента України від 14 березня 2026 р. № 239/2026) / *База даних «Законодавство України».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-26#Text (дата звернення: 10.06.2026).

2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII / *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення: 10.06.2026).

3. Гошовський Є.М. Міжнародні екологічні стандарти у сфері містобудування: правові засади та механізми імплементації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 5(1). С. 76–81. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.13

4. Кірін Р., Шеховцов В. «Відкрите місто»: поняття та правові засади. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences.* 2022. № 2. С. 96–103. DOI: https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-16

5. Ігнатенко І.В., Лейба Л.В. Правові питання екологізації у просторовому плануванні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 1. С. 353–357. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.56

6. Геков М.В. Еколого-правове забезпечення реалізації цілей сталого розвитку міських громад в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. *Український журнал природничих наук.* 2026. № 17, С. 300–308. DOI: https://doi.org/10.32782/naturaljournal.17.2026.29

7. Краснова Ю.А., Кірін Р.С., Шеховцов В.В. Проблеми ефективності екологічного законодавства та їх вплив на господарську діяльність. *Право і суспільство.* 2025. № 2. С. 190–203. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.27

8. Truba V.I., Bernaziuk O.O., Yesimov S.S., Zilnyk N.M., Tarnavska M.I. The legal mechanism for environmental protection in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu.* 2023. № 5. p. 114–121. DOI: https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-5/114

9. Bansal S., Pandey S. Legal frameworks for sustainable urban development: Analysing the efficacy of zoning regulations in promoting environmental conservation. *E3S Web of Conferences* 527, 01022. JOE4. 2024. DOI: https://doi.org/10.1051/e3sconf/202452701022

10. Zoutat N., Moktefi N. Integrating the Environmental Dimension into Urban Planning in Algeria: Towards a Sustainable Future. *Law and World.* 2024. № 10(32), p. 48–59. DOI: https://doi.org/10.36475/10.4.4

11. Syafaruddin S. Analysis of the Role of Local Governments in Sustainable Development in Urban Areas. *Digital Innovation International Journal of Management.* 2024. № 1(4), p. 212–226. DOI: https://doi.org/10.61132/digitalinnovation.v1i4.119

12. Кірін Р.С., Петлюк Ю.С., Красовський В.Г. Гармонізація екологічного законодавства України відповідно до цілей сталого розвитку ООН. *Національні інтереси України*. 2025. № 10(15). С. 635–648. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-635-648

13. Краснова Ю.А., Кірін Р.С. Системні підходи до визначення ефективності інтеграції у правове поле ЄС через призму правових категорій та принципів екологічного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2025. Вип. 91, ч. 2. С. 221–231. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.28

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України від 17 червня 2020 р. № 711-IX / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text (дата звернення: 10.06.2026).

15. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text (дата звернення: 10.06.2026).

16. Екологічний договір для України. *Зелене майбутнє: Рекомендації щодо відповідальності та відновлення.* (09.02.2024). URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/24/65/148029c127aa3b2a3fe9f482f9226118_1707492894.pdf (дата звернення: 10.06.2026).

17. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад: навч. посіб. для посад. осіб місцев. самоврядування Асоціація міст України. К., ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

18. Кірін Р.С., Деревянко Б.В., Краснова Ю.А., Петруненко Я.В. Правові виклики на шляху спрощення умов ведення господарської діяльності. *Український політико-правовий дискурс.* 2025. № 14. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17003945

19. Брей Г. В Україні стартує проєкт екологічної відбудови. *Новини live.* (12.11.2024). URL: https://news.novyny.live/v-ukrayini-startuie-proiekt-ekologichnoyi-vidbudovi-212508.html (дата звернення: 10.06.2026).

20. Дьяченко О.В., Олійник В.В. Планування розвитку територіальних громад на основі стратегії Smart Growth. *International scientific journal Internauka Series Economical Sciences*. 2026. № 19(1). DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2026-1-11854

21. Академія стійкості: екологічна стійкість громад. (10.10.2025). URL: https://auc.org.ua/novyna/akademiya-stiykosti-ekologichna-stiykist-gromad (дата звернення: 10.06.2026).

22. Екологічна складова планів відновлення та розвитку територіальних громад. *Рекомендації Екодії.* (16.10.2024). URL: https://ecoaction.org.ua/ekoskladova-planiv-vidnovlennia-ta-rozvterhromad.html (дата звернення: 10.06.2026).

23. Дудяк Н., Баруліна І., Барулін, Д. Інтеграція природоорієнтованих рішень у міські екосистеми в умовах стрімкої урбанізації та змін клімату. *Journal of Innovations and Sustainability.* 2024. № 8(1), 10. DOI: https://doi.org/10.51599/is.2024.08.01.10

24. Нарахували вже понад 200 тисяч: в Києві створили онлайн-мапу дерев і зелених насаджень. *Kreschatic.* (25.01.2024). URL: https://kreschatic.kiev.ua/kyyiv/2024/01/25/narahuvaly-vzhe-ponad-200-tysyach-v-kyyevi-stvoryly-onlajn-mapu-derev-i-zelenyh-nasadzhen.html (дата звернення: 10.06.2026).

25. Кірін Р.С., Петлюк Ю.С. Надро-водні права і обов'язки землевласників. *Право і суспільство.* 2024. № 4. С. 192–202. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.26

26. Regulation (EU) 2024/1991 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2024 on nature restoration and amending Regulation (EU) 2022/869. 29.7.2024. *Official Journal of the European Union.* L 2024/1991. URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj (дата звернення: 10.06.2026).

27. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). 21.12.2018. *Official Journal of the European Union.* L 328/82. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj (дата звернення: 15.06.2026).

28. Directive (EU) 2023/1791 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2023 on energy efficiency and amending Regulation (EU) 2023/955 (recast). 20.9.2023. *Official Journal of the European Union.* L 231/1. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2023/1791/oj (дата звернення: 15.06.2026).

29. Energy Efficiency Agreement for Industries. VN/27223/2025. Unofficial translation. 23.9.2025 1(15). URL: https://energiatehokkuussopimukset.fi/wp-content/uploads/Energy-Efficiency-Agreement-for-Industries.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

30. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the. European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. REPowerEU Plan. SWD(2022) 230 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fc930f14-d7ae-11ec-a95f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 15.06.2026).

31. Досвід ЄС. Найкращі практики впровадження ЄЗК. *Зелена трансформація України.* URL: https://greentransform.org.ua/types-of-materials/eu-experience/ (дата звернення: 15.06.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 346.6
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.12

БАБЕНКО В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ДО P2P-ПЕРЕКАЗІВ: ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PECULIARITIES OF THE APPLICATION OF BANK FINANCIAL MONITORING TO P2P TRANSFERS: THE FINANCIAL AND LEGAL ASPECT OF PROTECTING VOLUNTEER ACTIVITY

Метою статті є з'ясування правової природи P2P-переказів як фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, виявлення та систематизація правових колізій, які виникають у процесі одночасного застосування законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і законодавства про волонтерську та благодійну діяльність, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення фінансово-правового механізму захисту волонтерської діяльності без зниження ефективності системи фінансового моніторингу. Статтю присвячено дослідженню фінансово-правових аспектів застосування банківського фінансового моніторингу до P2P-переказів, що використовуються для здійснення волонтерської діяльності в умовах воєнного стану. Проаналізовано нормативно-правові засади функціонування системи фінансового моніторингу в Україні, особливості правового регулювання волонтерської та благодійної діяльності, а також механізм реалізації ризик-орієнтованого підходу у діяльності банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу. У результаті дослідження систематизовано основні фінансово-правові колізії, що виникають під час застосування заходів фінансового моніторингу до волонтерських P2P-переказів. До них віднесено збіг типових індикаторів ризику з характерними ознаками масових благодійних зборів, відсутність спеціального порядку підтвердження волонтерського характеру фінансових операцій, недостатню визначеність критеріїв застосування ризик-орієнтованого підходу щодо таких операцій, а також проблему забезпечення належного інформування клієнтів під час здійснення банками заходів фінансового моніторингу. Обґрунтовано, що зазначені колізії зумовлені насамперед адаптацією чинної моделі фінансового моніторингу, розробленої для протидії легалізації доходів та фінансуванню тероризму, до нових суспільних відносин, пов'язаних із масштабною волонтерською діяльністю в умовах воєнного стану. Запропоновано напрями вдосконалення фінансово-правового регулювання, спрямовані на уточнення особливостей застосування ризик-орієнтованого підходу до волонтерських P2P-переказів, нормативне врегулювання спрощеного порядку підтвердження благодійних зборів, удосконалення процедур взаємодії банків із волонтерами та узгодження положень законодавства у сфері фінансового моніторингу й волонтерської діяльності. Реалізація запропонованих підходів сприятиме забезпеченню балансу між ефективністю системи фінансового моніторингу та належним правовим захистом волонтерської діяльності.

© БАБЕНКО В.М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законотворчої роботи (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0003-4276-8296

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Ключові слова: *фінансовий моніторинг, P2P-перекази, ризик-орієнтований підхід, банки, волонтерська діяльність, благодійна діяльність, фінансове право, легалізація (відмивання) доходів, фінансовий моніторинг банків, правове регулювання.*

The purpose of the article is to clarify the legal nature of P2P transfers as financial transactions subject to financial monitoring, to identify and systematize legal conflicts that arise in the process of simultaneous application of legislation in the field of prevention and counteraction to the legalization (laundering) of income and legislation on volunteer and charitable activities, as well as to substantiate proposals for improving the financial and legal mechanism for protecting volunteer activities without reducing the effectiveness of the financial monitoring system. The article examines the financial and legal aspects of applying bank financial monitoring to peer-to-peer (P2P) transfers used for volunteer activities under martial law. The study analyzes the legal framework governing the financial monitoring system in Ukraine, the regulation of volunteer and charitable activities, and the implementation of the risk-based approach by banks acting as primary financial monitoring entities. The research systematizes the main financial and legal conflicts arising from the application of financial monitoring measures to volunteer P2P transfers. These include the overlap between standard risk indicators and the typical characteristics of public fundraising campaigns, the absence of a special procedure for confirming the charitable nature of volunteer transactions, the insufficient certainty of criteria for applying the risk-based approach to such transactions, and the need to improve the level of information provided to clients during financial monitoring procedures. It is argued that these issues primarily result from the adaptation of the existing anti-money laundering and counter-terrorist financing framework to new social relations associated with the large-scale development of volunteer activities during martial law. The article proposes several directions for improving financial and legal regulation, including clarification of the application of the risk-based approach to volunteer P2P transfers, the introduction of a simplified procedure for confirming charitable fundraising, enhancement of interaction procedures between banks and volunteers, and better coordination between financial monitoring legislation and the legal framework governing volunteer activities. The proposed measures are aimed at ensuring an appropriate balance between the effectiveness of financial monitoring and the legal protection of volunteer activities.

Key words: *financial monitoring, P2P transfers, risk-based approach, banks, volunteer activity, charitable activity, financial law, anti-money laundering (AML), bank financial monitoring, legal regulation.*

Постановка проблеми. Із початком повномасштабної війни в Україні P2P-перекази стали одним із найбільш поширених інструментів акумулювання волонтерської допомоги. Збори коштів на потреби Збройних Сил України, придбання медичного обладнання, підтримку внутрішньо переміщених осіб та інші благодійні цілі здебільшого здійснюються через особисті банківські рахунки волонтерів, а не через рахунки юридичних осіб чи спеціалізовані фандрейзингові платформи.

Водночас банки як суб'єкти первинного фінансового моніторингу відповідно до частини 1 статті 7 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [1] зобов'язані у своїй діяльності застосовувати ризик-орієнтований підхід, враховуючи відповідні критерії ризику, зокрема, пов'язані з його клієнтами, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, видом товарів та послуг, що клієнт отримує від суб'єкта первинного фінансового моніторингу, способом надання (отримання) послуг. Ризик-орієнтований підхід має бути пропорційний характеру та масштабу діяльності суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Проблема полягає в тому, що типові індикатори ризику, на які орієнтується автоматизований банківський скоринг – регулярне надходження численних дрібних переказів від різних осіб, невідповідність оборотів по рахунку задекларованим доходам власника, швидке переведення отриманих сум у готівку – досить тісно збігаються з поведінкою волонтера, який веде публічний збір коштів. Банк не має і, будемо відверті, не завжди може мати технічну можливість відрізнити

структуровану злочинну схему від легітимного волонтерського збору лише за формальними ознаками руху коштів.

Складність застосування загальних процедур фінансового моніторингу до волонтерських зборів підтверджується і нормативними змінами, запровадженими Постановою Правління НБУ від 27.08.2024 № 102 [2]. Нею передбачено, що банк може визнати діяльність фізичної особи волонтерською, зокрема з урахуванням інформації з відкритих джерел, соціальних мереж, листів від державних органів, військових частин чи благодійних організацій, а також відомостей про мету та строки проведення збору. Запровадження спеціальних критеріїв свідчить, що застосування загальних процедур належної перевірки до масових P2P-зборів не завжди забезпечує належну оцінку характеру таких операцій.

За таких умов виникає, на наше переконання, очевидна необхідність забезпечення балансу між двома конституційно значущими інтересами: обов'язком держави забезпечувати ефективне функціонування системи фінансового моніторингу як одного з механізмів забезпечення фінансової та національної безпеки та необхідністю створення належних умов для здійснення благодійної і волонтерської діяльності. І. М. Шопіна обґрунтовано зазначає, що «залежність нагальних потреб держави у сфері воєнної безпеки від благодійної активності невизначеного кола осіб породжує велику кількість ризиків, пов'язаних з непередбачуваністю розмірів благодійних пожертв та їх обумовленістю виключно суб'єктивними факторами», у зв'язку з чим моніторинг тенденцій благодійної діяльності розглядається як один із напрямів забезпечення національної безпеки [3, с. 540]. Водночас, на нашу думку, реалізація заходів фінансового моніторингу без урахування особливостей волонтерської діяльності може створювати непропорційні труднощі для здійснення благодійних зборів, що свідчить про необхідність диференційованого підходу до оцінки ризиків таких фінансових операцій.

Стан дослідження. Окремі аспекти правового регулювання фінансового моніторингу, застосування ризик-орієнтованого підходу, діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також правового забезпечення благодійної й волонтерської діяльності були предметом досліджень таких науковців, як Ю. Ю. Бисага, В. В. Вашкович, П. В. Горінов, С. О. Грицай, Р. Г. Драпушко, А. Г. Єфременко, Л. О. Кожура, Ю. М. Крет, О. В. Кузьменко, Ю. А. Малашенко, О. В. Мальцева, О. А. Петруня, С. М. Попова, Л. П. Шаповал, Л. В. Шевченко.

Метою статті є з'ясування правової природи P2P-переказів як фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, виявлення та систематизація правових колізій, які виникають у процесі одночасного застосування законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і законодавства про волонтерську та благодійну діяльність, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення фінансово-правового механізму захисту волонтерської діяльності без зниження ефективності системи фінансового моніторингу.

Виклад основного матеріалу. Базовим нормативно-правовим актом, що визначає правові засади здійснення фінансового моніторингу в Україні, є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX. Його прийняття було спрямоване на імплементацію Рекомендацій FATF, положень Директиви (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту і Ради від 20 травня 2015 року та Регламенту (ЄС) 2015/847 Європейського Парламенту і Ради від 20 травня 2015 року щодо інформації, яка супроводжує перекази коштів. Однією з ключових концептуальних новацій Закону стало запровадження ризик-орієнтованого підходу, який визначено як систему заходів щодо визначення (виявлення), оцінки (переоцінки), розуміння та мінімізації ризиків легалізації (відмивання) доходів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Реалізація цього підходу передбачає, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу здійснюють оцінку ризиків клієнтів, ділових відносин і фінансових операцій з урахуванням критеріїв, визначених законодавством та власними внутрішніми документами.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який регламентує порядок здійснення банками фінансового моніторингу, є Положення про здійснення банками фінансового моніторингу [4]. Цим Положенням визначено порядок здійснення належної перевірки клієнтів, їх ідентифікації та верифікації, оцінки ризиків, а також вимоги до внутрішньобанківських систем управління ризиками. Водночас нормативне регулювання не встановлює вичерпного переліку критеріїв ризиковості фінансових операцій. Банки формують їх самостійно у внутрішніх документах із дотриманням ризик-орієнтованого підходу та вимог законодавства, що на практиці наділяє їх значним обсягом дискреційних повноважень при оцінці фінансової поведінки клієнтів (Національний банк України, роз'яснення щодо належної перевірки клієнтів).

P2P-перекази, що здійснюються між платіжними картками фізичних осіб, є різновидом безготівкових фінансових операцій, які проводяться через поточні рахунки клієнтів банків. Сам по собі розмір переказу не є визначальним критерієм для застосування заходів фінансового моніторингу. Стаття 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» передбачено, що обов'язковому фінансовому моніторингу підлягають фінансові операції, сума яких дорівнює або перевищує 400 000 гривень та які відповідають хоча б одній із визначених законом ознак. Водночас застосування ризик-орієнтованого підходу не обмежується зазначеним порогом, оскільки банки зобов'язані здійснювати аналіз фінансових операцій незалежно від їх суми у випадках, коли характер таких операцій може свідчити про підвищений ризик легалізації (відмивання) доходів або фінансування тероризму. Саме тому внутрішні системи фінансового моніторингу банків можуть ініціювати додаткову перевірку операцій зі значно меншими сумами з урахуванням сукупності ризикових критеріїв, визначених відповідно до законодавства та внутрішніх процедур банку.

Правовий статус волонтера визначається Законом України «Про волонтерську діяльність» [5], який упродовж останніх років неодноразово зазнавав змін, спрямованих на адаптацію правового регулювання до умов воєнного стану. Зокрема, вказаним Законом було розширено напрями волонтерської діяльності, передбачивши можливість здійснення заходів, пов'язаних із ремонтом, модернізацією та виготовленням безпілотних систем для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони. Відповідно до статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність є добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Водночас стаття 5 цього Закону визначає коло осіб, які можуть бути волонтерами, а також суб'єктів, що мають право залучати волонтерів до здійснення волонтерської діяльності.

Суміжним нормативно-правовим актом є Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [6], який визначає благодійну діяльність як добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди чи компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара (пункт 2 частини 1 статті 1). Водночас Закон України «Про волонтерську діяльність» прямо визначає волонтерську діяльність як форму благодійної діяльності, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги (пункт 1 частини 1 статті 1). Отже, хоча Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не встановлює окремих форм благодійної діяльності, аналіз зазначених законів дає підстави розглядати волонтерську діяльність як один із різновидів благодійної діяльності.

Досліджуючи адміністративно-правове регулювання волонтерського руху, П. В. Горінов та Р. Г. Драпушко звертають увагу на те, що низка ключових проблем діяльності волонтерів тривалий час залишалася невирішеною на законодавчому рівні, що свідчить про необхідність посилення правової захищеності волонтерів та їх підтримки з боку держави [7, с. 268].

В. В. Вашкович, Ю. Ю. Бисага та О. А. Петруня, простежуючи трансформацію правового регулювання діяльності волонтерських організацій у XX–XXI століттях, підкреслюють, що інтенсивність законодавчих змін у цій сфері помітно зросла саме в умовах повномасштабної війни та супутніх процесів цифровізації [8, с. 306].

Так, вважаємо, що нормативна основа функціонування системи фінансового моніторингу та здійснення волонтерської діяльності є достатньо розвиненою. Однак законодавство не містить спеціальних правил щодо застосування процедур фінансового моніторингу до масових благодійних P2P-переказів, що на практиці створює низку правових колізій та обумовлює необхідність їх комплексного аналізу.

Перша і, на нашу думку, найбільш очевидна колізія полягає у структурному збігові індикаторів ризику, розроблених банками для виявлення типових схем легалізації доходів, з ознаками звичайного волонтерського збору. Регулярне отримання значної кількості переказів від різних фізичних осіб, невідповідність оборотів по рахунку задекларованим доходам власника, а також швидке переведення отриманих коштів у готівку чи на інший рахунок (для подальшої закупівлі товарів) прямо названі банківською практикою як підстави для поглибленої перевірки клієнта [9]. Зазначимо, що подібні характеристики можуть бути властивими і волонтерським P2P-зборам, коли на особистий рахунок фізичної особи надходить значна кількість благодійних внесків від різних осіб із подальшим використанням коштів для надання волонтерської допомоги. За таких умов аналіз виключно фінансової поведінки клієнта не завжди є достатнім

для відмежування легітимної волонтерської діяльності від операцій, що можуть містити ознаки підвищеного ризику, а тому потребує врахування додаткових відомостей про мету та характер відповідних переказів.

Другу колізію пов'язуємо із відсутністю спеціального нормативно визначеного порядку підтвердження волонтерського або благодійного характеру масових P2P-переказів. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів...» та Положення про здійснення банками фінансового моніторингу передбачають право банку запитувати у клієнта додаткові відомості та документи, необхідні для здійснення належної перевірки, однак не встановлюють спеціального механізму документального підтвердження волонтерських зборів. У зв'язку з цим під час проведення належної перевірки волонтер може бути змушений надавати банку інформацію щодо мети збору, отримувачів допомоги та походження коштів, що істотно ускладнюється у разі надходження великої кількості благодійних внесків від невизначеного кола осіб. За таких умов виконання вимог банку щодо підтвердження характеру фінансових операцій значною мірою залежить від можливості волонтера самостійно зібрати та надати відповідну інформацію, хоча чинне законодавство не встановлює спеціального порядку її формування саме для цілей фінансового моніторингу.

Третя колізія пов'язана із застосуванням банками обмежень щодо обсягів P2P-переказів, запроваджених у межах Меморандуму про забезпечення прозорості функціонування ринку платіжних послуг [10], підписаного банками України за координації Національного банку України та банківських асоціацій у грудні 2024 року. Документом передбачено узгоджені підходи до здійснення фінансових операцій фізичних осіб, зокрема орієнтовні порогові значення місячного обсягу P2P-переказів без необхідності надання додаткового підтвердження джерел походження коштів: до 50 000 грн для клієнтів із високим рівнем ризику та до 150 000 грн для клієнтів із середнім і низьким рівнем ризику (останній поріг застосовується з 1 січня 2025 року) [11]. Водночас Меморандум не містить окремих положень щодо проведення масових волонтерських зборів, хоча обсяг коштів, що акумулюються під час цільових зборів на забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, може перевищувати зазначені порогові значення. За таких умов волонтерська діяльність фактично підпадає під загальні механізми оцінки ризику без урахування її специфіки.

Втім варто звернути увагу на юридичну природу самого Меморандуму про забезпечення прозорості функціонування ринку платіжних послуг. З огляду на порядок його прийняття цей документ не є нормативно-правовим актом у розумінні Закону України «Про правотворчу діяльність», частина 2 статті 8 якого визначено нормативно-правовий акт як офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку у письмовій формі, який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію. Меморандум не приймався в порядку, передбаченому для нормативно-правових актів, а тому належить до актів м'якого права (soft law), положення яких не мають загальнообов'язкового характеру. Водночас передбачені Меморандумом підходи фактично використовуються банками під час оцінки фінансової поведінки клієнтів та прийняття рішень щодо здійснення належної перевірки і застосування ризик-орієнтованого підходу. На нашу думку, така практика порушує питання про допустимі межі впливу актів м'якого права на реалізацію майнових прав фізичних осіб, оскільки відповідно до статті 64 Конституції України [12] конституційні права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією України, а не актами, які не мають нормативного характеру. При цьому слід враховувати, що Меморандум не позбавляє банки права застосовувати власний ризик-орієнтований підхід і не встановлює юридично обов'язкових правил поведінки, а визначає узгоджені підходи до оцінки ризиків фінансових операцій.

Також вважаємо доречним вказати на обмеженість рівня прозорості процедур оцінки ризиків, які застосовуються банками під час фінансового моніторингу. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів...» суб'єкти первинного фінансового моніторингу не мають права розголошувати інформацію, розкриття якої може перешкодити здійсненню заходів фінансового моніторингу. Крім того, критерії оцінки ризиків формуються банками у межах власних внутрішніх документів із застосуванням ризик-орієнтованого підходу та не підлягають публічному розкриттю. Такий підхід є обґрунтованим з огляду на необхідність забезпечення ефективності системи фінансового моніторингу. Водночас щодо волонтерських P2P-зборів обмежений обсяг інформації про підстави застосування додаткових заходів перевірки або обмеження фінансових операцій ускладнює можливість своєчасного усунення обставин, які банк розцінює як ризикові, що негативно впливає на оперативність здійснення волонтерської діяльності.

Показово, що дещо подібна логіка колізії – між потребою верифікації джерела коштів і специфікою благодійного каналу їх надходження – вже описувалася в науковій літературі стосовно віртуальних активів. Т. Гудіма, В. Устименко, Р. Джабраілов та О. Черних, аналізуючи практику використання віртуальних активів у благодійній та підприємницькій діяльності, обґрунтовують, що за відсутності системи відповідного правового регулювання ця практика призводить до порушення фундаментальних засад правової держави, і аргументують необхідність нормативного закріплення обов'язку суб'єктів первинного моніторингу проводити ідентифікацію та перевірку саме особи, яка здійснює пожертву (первинного благодійника), з посиланням на досвід США та Великої Британії [13, с. 137]. Показово, що ці автори прямо пропонують ідентифікувати не отримувача (благодійну організацію), а безпосередньо першоджерело коштів – підхід, який, на нашу думку, за аналогією можна застосувати й до фіатних P2P-зборів, однак лише вибірково, для операцій підвищеного ризику, а не як універсальне правило для кожного окремого дрібного переказу волонтеру.

У цьому контексті варто також враховувати позицію А. Єфременко, Ю. Малашенко та Л. Шаповал, які, досліджуючи фінансово-економічні аспекти регулювання благодійної діяльності суб'єктів господарювання, наголошують на значущості соціальних процесів і потреб для ефективного провадження благодійної діяльності [14, с. 1]. Якщо переносити цю тезу в площину фінансового моніторингу, ефективність системи протидії відмиванню доходів не повинна вимірюватися виключно кількістю заблокованих операцій – вона так само залежить від того, наскільки система здатна не створювати надлишкових перешкод для соціально корисної, суспільно прозорої діяльності, якою є волонтерство воєнного часу.

Висновки з даного дослідження. Так, враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне запропонувати кілька напрямів удосконалення чинного фінансово-правового регулювання.

По-перше, доцільно удосконалити Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління Національного банку України від 19.05.2020 №65, шляхом більш детального врегулювання особливостей застосування ризик-орієнтованого підходу щодо клієнтів, які використовують власні рахунки для проведення публічних благодійних або волонтерських зборів коштів. Незважаючи на внесені у 2024 році зміни, чинне Положення не містить спеціальних орієнтовних критеріїв, які можуть враховуватися банком під час комплексної оцінки ризику таких фінансових операцій. У зв'язку з цим доцільно передбачити орієнтовний перелік відомостей, що можуть братися до уваги під час належної перевірки клієнта, зокрема інформацію про мету збору, його публічний характер, документальне підтвердження особи або організації, на користь якої здійснюється збір коштів, включення особи до Реєстру волонтерів, а також інші відомості, що підтверджують правомірний характер діяльності клієнта. Наявність таких відомостей не повинна звільняти особу від проходження фінансового моніторингу, однак може враховуватися банком як один із факторів під час комплексної оцінки рівня ризику.

Крім того, доцільно нормативно передбачити стандартизований порядок подання інформації волонтерами під час проведення банком належної перевірки. Такий механізм може передбачати можливість подання структурованої інформації про мету збору, орієнтовний строк його проведення, набувача допомоги та загальний напрям використання коштів без необхідності документального підтвердження кожного окремого благодійного внеску, якщо інше не випливає з результатів оцінки ризику конкретної фінансової операції. Одночасно доцільно встановити мінімальні вимоги щодо інформування клієнта про необхідність подання додаткових документів, їх орієнтовний перелік та строки розгляду, не допускаючи при цьому розкриття внутрішніх критеріїв оцінки ризиків, алгоритмів ризик-скорингу чи інших відомостей, нерозголошення яких передбачене законодавством у сфері фінансового моніторингу.

По-друге, доцільним вбачається забезпечити подальший розвиток єдиної практики застосування ризик-орієнтованого підходу щодо волонтерських P2P-переказів шляхом періодичного узагальнення Національним банком України спільно з Державною службою фінансового моніторингу України практики застосування чинних рекомендацій та підготовки актуалізованих методичних роз'яснень з урахуванням виявлених проблем правозастосування. Такий підхід, на нашу думку, сприятиме більш однаковому застосуванню вимог законодавства різними суб'єктами первинного фінансового моніторингу, мінімізує ризик необґрунтованих відмінностей у практиці оцінки аналогічних фінансових операцій та підвищить рівень правової визначеності як для банків, так і для добросовісних волонтерів.

По-третє, доцільно забезпечити кращу узгодженість законодавства, що регулює благодійну та волонтерську діяльність, із банківським законодавством у частині здійснення публічних

зборів коштів із використанням особистих банківських рахунків. Зокрема, на законодавчому рівні доцільно визначити особливості правового статусу таких зборів, мінімальні вимоги до їх публічного оголошення та підтвердження цільового використання коштів, тоді як особливості здійснення банками належної перевірки відповідних клієнтів мають бути більш детально врегульовані нормативно-правовими актами Національного банку України.

Комплексне вдосконалення законодавства у зазначених напрямах сприятиме узгодженню суміжних сфер правового регулювання, підвищенню правової визначеності для добросовісних волонтерів та забезпеченню єдиного підходу банків до оцінки відповідних фінансових операцій без послаблення ефективності системи фінансового моніторингу.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX : станом на 26 черв. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text.

2. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 : Постанова Правління Національного банку України від 27 серп. 2024 р. № 102. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_27082024_102.

3. Шопіна І.М. Благодійна та волонтерська діяльність як суспільна практика: правові, телеологічні та аксіологічні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. №2. С. 540–544. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.92.

4. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Нац. банку України від 19.05.2020 № 65 : станом на 8 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text.

5. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI : станом на 1 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text.

6. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI : станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text.

7. Горінов П.В., Драпушко Р.Г. Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С. 266–269. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/57.

8. Вашкович В.В., Бисага Ю.Ю., Петруня О.А. Трансформації у правовому регулюванні діяльності волонтерських організацій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 306–310. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.49.

9. Фінмоніторинг став жорсткішим: за що банки насправді блокують рахунки і що з цим робити. FinAP. Програмне забезпечення для запобігання зловживань у фінансовій сфері, фінансового моніторингу, пошуку публічних діячів : вебсайт. URL: https://finap.com.ua/finmonitoryng-stav-zhorstkishym-za-shho-banky-naspravdi-blokuyut-rahunky-i-shho-z-tsym-robyty/ (дата звернення: 21.07.2026).

10. Меморандум про забезпечення прозорості функціонування ринку платіжних послуг : підписаний міжбанківський документ від 2024 р. *Національний банк України* : вебсайт. URL: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_5b57806b70e4918028a719205b6641cf.pdf.

11. Національний банк України. Українські банки за координації банківських асоціацій підписали Меморандум про забезпечення прозорості функціонування ринку платіжних послуг. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/ukrayinski-banki-za-koordinatsiyi-bankivskih-asotsiatsiy-pidpisali-memorandum-pro-zabezpechennya-prozorosti-funktsionuvannya-rinku-platijnih-poslug (дата звернення: 21.07.2026).

12. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

13. Гудіма Т., Устименко В., Джабраілов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2022. Том 5(46). С. 137–148. DOI: 10.55643/fcaptp.5.46.2022.3844.

14. Єфременко А.Г., Малашенко Ю.А., Шаповал Л.П. Фінансово-економічні аспекти регулювання благодійної діяльності суб'єктів господарювання. *Економіка та суспільство.* 2024. № 61. С. 1–5. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-3.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.95:502.17(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.13

ДРОК Г.М.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE IMPLEMENTATION OF REGIONAL ENVIRONMENTAL POLICY IN UKRAINE: ESSENCE, STRUCTURE AND MODERN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз сутності та структури адміністративно-правового забезпечення здійснення регіональної екологічної політики в Україні. Обґрунтовано, що в сучасних умовах екологічних загроз, зростання техногенного навантаження на довкілля, необхідності раціонального використання природних ресурсів, а також поглиблення процесів європейської інтеграції особливого значення набуває формування дієвого адміністративно-правового механізму реалізації екологічної політики саме на регіональному рівні. Наголошено, що регіональна екологічна політика є важливою складовою загальнонаціональної екологічної політики та має реалізовуватися з урахуванням природно-ресурсних, економічних, соціальних і територіальних особливостей кожного регіону.

У роботі проаналізовано наукові підходи до розуміння категорій «механізм державного управління», «механізм публічного управління» та «адміністративно-правовий механізм», що дозволило сформулювати авторське бачення адміністративно-правового забезпечення регіональної екологічної політики як системи нормативно-правових засобів, інституційних елементів, функцій, процедур, методів та інструментів публічного адміністрування, спрямованих на досягнення екологічно безпечного і збалансованого розвитку територій. Визначено, що структура адміністративно-правового забезпечення включає нормативний, інституційний, функціональний, процедурний, контрольний та інформаційний елементи.

Особливу увагу приділено проблемам реформування публічного управління у сфері охорони довкілля на засадах людиноцентризму, відкритості, прозорості та участі громадськості. Обґрунтовано, що ефективність адміністративно-правового забезпечення регіональної екологічної політики залежить від узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та інших суб'єктів екологічних правовідносин. Підкреслено значення цифровізації владних відносин, адаптації законодавства України до європейських екологічних стандартів, а також імплементації положень Європейського зеленого курсу та Цілей сталого розвитку.

Зроблено висновок, що адміністративно-правове забезпечення здійснення регіональної екологічної політики в Україні має бути орієнтоване на створення ефективної системи екологічного врядування, здатної забезпечити раціональне природокористування, належний стан довкілля, екологічну безпеку населення та реальне гарантування екологічних прав людини.

Ключові слова: *адміністративно-правове забезпечення, регіональна екологічна політика, публічне управління, охорона довкілля, екологічна безпека, природні ресурси, сталий розвиток.*

© ДРОК Г.М. – начальник управління (Територіальне управління Державної судової адміністрації України в Кіровоградській області) https://orcid.org/0009-0002-9341-2516

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the essence and structure of administrative and legal support for the implementation of regional environmental policy in Ukraine. It is substantiated that in modern conditions of environmental threats, the growth of technogenic load on the environment, the need for rational use of natural resources, as well as the deepening of European integration processes, the formation of an effective administrative and legal mechanism for the implementation of environmental policy at the regional level is of particular importance. It is emphasized that regional environmental policy is an important component of the national environmental policy and should be implemented taking into account the natural resource, economic, social and territorial characteristics of each region.

The paper analyzes scientific approaches to understanding the categories of "state governance mechanism", "public governance mechanism" and "administrative and legal mechanism", which allowed formulating the author's vision of the administrative and legal support of regional environmental policy as a system of regulatory and legal means, institutional elements, functions, procedures, methods and instruments of public administration aimed at achieving environmentally safe and balanced development of territories. It is determined that the structure of administrative and legal support includes regulatory, institutional, functional, procedural, control and information elements.

Particular attention is paid to the problems of reforming public administration in the field of environmental protection on the principles of human-centrism, openness, transparency and public participation. It is substantiated that the effectiveness of administrative and legal support of regional environmental policy depends on the coordination of actions of state authorities, local governments, civil society institutions and other subjects of environmental legal relations. The importance of digitalization of power relations, adaptation of Ukrainian legislation to European environmental standards, as well as implementation of the provisions of the European Green Deal and the Sustainable Development Goals is emphasized.

It is concluded that administrative and legal support for the implementation of regional environmental policy in Ukraine should be focused on creating an effective system of environmental governance capable of ensuring rational use of nature, proper environmental conditions, environmental safety of the population and real guarantee of environmental human rights.

Key words: *administrative and legal support, regional environmental policy, public administration, environmental protection, environmental safety, natural resources, sustainable development.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах питання адміністративно-правового забезпечення здійснення регіональної екологічної політики в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з поглибленням екологічних криз, посиленням антропогенного навантаження на довкілля, необхідністю раціонального використання природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки населення. Ускладнення екологічної ситуації в окремих регіонах, зростання техногенних ризиків, наслідки кліматичних змін, а також євроінтеграційний курс України потребують формування дієвого адміністративно-правового механізму, здатного забезпечити ефективну реалізацію цілей державної та регіональної екологічної політики. Особливого значення ця проблема набуває в умовах децентралізації публічної влади, коли істотно зростає роль органів місцевого самоврядування та регіональних органів публічної адміністрації у сфері екологічного врядування.

Водночас чинна система адміністративно-правового забезпечення регіональної екологічної політики характеризується недостатньою системністю, фрагментарністю нормативного регулювання, недостатньою координацією між суб'єктами публічного управління, а також недосконалістю процедур реалізації, контролю та відповідальності у цій сфері. За таких умов виникає потреба у з'ясуванні сутності, змісту та структури адміністративно-правового забезпечення регіональної екологічної політики, визначенні його основних елементів, функцій та напрямів удосконалення з урахуванням принципів сталого розвитку, людиноцентризму, цифровізації та вимог Європейського зеленого курсу.

Стан наукової розробки проблеми. Питання адміністративно-правового забезпечення здійснення регіональної екологічної політики в Україні є міжгалузевою науковою проблематикою, яка перебуває на стику адміністративного права, екологічного права та науки публічного

управління. Загальнотеоретичні засади державного і публічного управління, механізмів владного впливу, адміністративної реформи та людиноцентричної трансформації управлінської діяльності були предметом дослідження таких українських учених, як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Є. В. Курінний, В. Я. Малиновський, Н. Р. Нижник, О. А. Машков, С. Т. Гончарук та інших. Їхні праці створили теоретичне підґрунтя для осмислення сутності адміністративно-правового механізму публічного управління.

Проблеми правової охорони довкілля, екологічної безпеки, природокористування та реалізації екологічної політики досліджувалися у працях Ю. С. Шемшученка, В. І. Андрейцева, А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Н. Р. Малишевої, Г. І. Балюк, М. В. Краснової, В. В. Костицького, А. Г. Бобкової. Окремі аспекти регіонального екологічного врядування, ролі органів публічної влади у сфері використання природних ресурсів та екологічної безпеки аналізувалися також у працях Ю. О. Легези.

Разом із тим, незважаючи на наявність вагомих наукових напрацювань, у вітчизняній юридичній науці недостатньо комплексно досліджено саме сутність і структуру адміністративно-правового забезпечення здійснення регіональної екологічної політики в Україні, що зумовлює потребу у подальшому науковому опрацюванні цієї проблеми.

Метою наукової статті є здійснення адміністративно-правового забезпечення регіональної екологічної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ряду наукових праць, присвячених вирішенню питання встановлення сутності поняття «механізм державного управління», акцентовано на комплексності взаємозв'язків його складових елементів, взаємовпливі об'єкта та суб'єкта управління тощо.

Так, Н. В. Мирна підкреслює, що будь-який механізм управління повинен повною мірою відображати взаємодію різних елементів управління, що мають ознаки стійких залежностей і причинно-наслідкових зв'язків; важливим є встановлення співвідношення цілей та системної природи державного управління у конкретних сферах суспільного буття, що передбачає обґрунтований потребами галузі консолідований чи інкорпоративний підхід до систематизації нормативно-правових актів, яка здатна забезпечити законну реалізацію інтересів та потреб у зазначеній галузі [1].

Н. Р. Нижник та О. А. Машкова акцентують, що «забарвлення» механізму державного управління обумовлюється сукупністю внутрішніх (якщо йдеться про механізм управління організацією) та зовнішніх (якщо говорять про механізм взаємодії з іншими організаціями) факторів; при цьому до його системи відносяться цілі управління, об'єктовно-суб'єктовні зв'язки, на які здійснюється вплив; діяльність суб'єктів; методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали [2, с. 37, 49]. До структури механізму державного управління також відносять практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [3, с. 116–117].

В. Я. Малиновський наголошує, що механізм державного управління має базуватися на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, цілісності, узгодженості з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [4, с. 103].

При цьому в літературі зустрічаємо і спроби визначити особливості власне механізму державного управління; зокрема, С. Т. Гончаруком ця категорія охарактеризована як система адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері державного управління [5, с. 23].

Необхідно підкреслити, що ознаками державного управління є те, що воно має здійснюватися центральними органами виконавчої влади та їх територіальними управліннями, тобто залежить від державної волі та поширюється на все суспільство [6, с. 11]. Публічне управління є відмінним від державному тим, що має характеризуватися гуманістичним характером прийнятих управлінських рішень, обґрунтовуватися врахуванням громадської думки, що пов'язується із реалізацію форм участі громадськості тощо.

Також вимогою реалізації публічного управління в усіх сферах суспільного життя є необхідність впровадження дієвих механізмів застосування ефективних засобів відповідального впливу на адміністративні органи, із дотриманням принципів прозорості, що вимагає розширеного впровадження форм участі громадськості в обговоренні прийнятих управлінських рішень та актів.

Здійснення публічного управління базується на реалізації складної сукупності державної влади, влади народу та регіональної (місцевої) влади [7, с. 196]. Тому, власне, при реалізації публічного управління в цілому й у сфері використання природних ресурсів.

В. Б. Авер'янов, приміром, визначає управління як владно-організуючий вплив керуючих суб'єктів на спільну діяльність людей з метою їх впорядкування, координації та спрямування задля ефективного досягнення загальних (спільних) цілей і завдань цієї діяльності [8, с. 243; 9, с. 14–15].

Прийняття адміністративної реформи у 1998 році, ухваленої Указом Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98 постало нагальне питання побудови управлінського механізму в цілому, і зокрема, у сфері охорони довкілля, на засадах людиноцентризму та відмови від державоцентричного підходів. З початку 2000-х років визначається, що об'єктом публічно-управлінських відносин є сукупність владних відносин, що функціонально спрямовуються на задоволення суспільних потреб та інтересів, що дозволяє врегулювати проблеми взаємовідносин людини, суспільства та держави із здійснення адміністративних реєстраційних, дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень [10, с. 341].

Так, на думку Є. В. Курінного унікальність публічно-управлінських відносин полягає в їх універсальному характері, що дозволяє їм виконувати функцію соціального регулятора задля задоволення суспільних потреб та інтересів в різних сферах в цілому, і зокрема – у сфері охорони навколишнього природного середовища [11]. Таким чином, адміністративно-правовий механізм перебуває у стадії реформування і поступового переходу до моделі, що є розбудованою на засадах людиноцентризму.

Таким чином, актуалізується доцільність пошуку шляхів реформування структури адміністративно-правового механізму забезпечення цілей сталого розвитку у сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні як складової адміністративної реформи.

Протягом усієї історії незалежності України спостерігалися процеси стагнації інституційних моделей забезпечення національної екологічної безпеки. Однією із проблем реалізації вимог національної екологічної безпеки в Україні є заявний характер управлінської діяльності при розробці та реалізації національних програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку та охорони навколишнього середовища. Ця діяльність обмежується лише розробкою та прийняттям нормативних правових актів, без стратегічного планування їх реалізації та дотримання.

До стратегічних проблем забезпечення національної екологічної безпеки належить відсутність традицій наступності у реалізації державної та регіональної політики загалом, особливо у сфері національної екологічної безпеки. Крім того, ще одним питанням, яке потребує розгляду, є декларативний характер встановлення сутності та структури механізму національної екологічної безпеки та його функціонального змісту, який має бути спрямований на виконання вимог Європейського «Зеленого курсу».

Європейський «Зелений курс» є для України обов'язковою частиною стратегії розвитку, яка ґрунтується на визнанні її кандидатом на членство в Європейському Союзі. Шлях розвитку інтеграції України до ЄС має бути пов'язаний із прийняттям Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та її державами-членами, з одного боку, та Україною, з іншого боку. Наступним кроком стало визнання України кандидатом у ЄС у 2022 році (23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статусу кандидата на вступ до Євросоюзу).

На українському нормативному рівні спроби впровадження категорії «національна екологічна безпека» у національний правовий простір робилися у 1995–1998 роках, коли було розроблено концептуальні підходи до встановлення структури та змісту механізму забезпечення вимог національної безпеки загалом та його структурної структури. елементи були відбиті.

25 вересня 2015 року Резолюція 70/1 змінила наш світ: Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року. Цей історичний документ включає 17 цілей сталого розвитку, спрямованих на мобілізацію глобальних зусиль щодо викорінення бідності, зміцнення миру, захисту прав та гідності всіх людей та захисту планети. Резолюція починається з декларації, в якій йдеться: «Ми сповнені рішучості в період до 2030 року повсюдно покінчити з злиднями та голодом; побудувати мирне, справедливе та інклюзивне суспільство; захищати права людини та просувати гендерну рівність; та забезпечити довготривалий захист планети та її природних ресурсів. Ми також сповнені рішучості створити умови для сталого, інклюзивного економічного зростання, загального процвітання та гідної роботи для всіх, враховуючи різні рівні національного розвитку та потенціалу».

Після того, як 11 грудня 2019 року Європейський зелений курс був офіційно представлений президентом ЄС Урсулою фон дер Ляйєн в Європейському парламенті, ключовими напрямками EGD були визначені як чиста енергетика, боротьба зі зміною клімату, будівництво та реконструкція, стійка промисловість, стійка мобільність, зниження довкілля, біорізноманіття та стійка сільськогосподарська політика (Стратегія «Від ферми до виделки»).

Кліматична нейтральність до 2050 року є головною метою Європейського «Зеленого курсу». Для досягнення цієї мети ЄС одним із завдань є декарбонізація своєї енергетичної системи з метою досягнення «чистих нульових викидів парникових газів до 2050 року». Багато інших поточних та чинних правил також будуть переглянуті. 2023 року держави-члени оновлять свої кліматичні та енергетичні плани, щоб вони відповідали кліматичним цілям ЄС на 2030 рік. Ключові принципи включають пріоритет енергоефективності, розвиток енергетичного сектора, що базується головним чином на відновлюваних ресурсах, забезпечення доступного енергопостачання ЄС та наявність повністю інтегрованого, взаємопов'язаного ринку цифрової енергетики ЄС.

Концепція Сталого розвитку вимагає здійснення подальшої інформатизації суспільства. Цифровізація діяльності держави та її адміністративно-правового механізму є ознакою запровадження концепції публічного управління, де має забезпечуватися реальна влада народу шляхом застосування різноманітних форм демократії в усіх сферах суспільного життя, в тому числі в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Таким чином, сутність механізму публічного управління регіональної екологічної політики в Україні полягає у його здатності гарантувати на засадах оперативності, всебічності та прозорості ухвалення управлінських актів з питань використання природних ресурсів, що вимагає активізації процесів цифровізації владних відносин, адаптації національного законодавства України до «зеленого курсу» Європи.

Адміністративно-правовий механізм публічного управління у сфері використання природних ресурсів має спрямовуватися на створення умов для досягнення ефективної взаємодії органів державної влади з іншими суб'єктами, внаслідок якої будуть дотримуватись права людини на сприятливе для життя та здоров'я навколишнє природне середовище та їх охорону в разі порушення.

Перейдемо до деталізації елементів адміністративно-правового механізму публічного управління у сфері використання природних ресурсів. До системи механізму публічного управління та адміністрування належать його суб'єкти, які поділяються на : органи державної влади (органи законодавчої, виконавчої та судової влади, прокуратури, адміністрації державних підприємств і установ); структурні підрозділи органів держави, посадові особи державних органів; власники природного ресурсу чи особи, які мають право на його використання (представник, менеджер, уповноважений власником); громадські об'єднання, кооперативи, органи самоврядування, самодіяльні організації громадян України, іноземці, особи без громадянства [12, с. 50; 13].

Висновок. Отже, адміністративно-правове забезпечення здійснення регіональної екологічної політики в Україні слід розглядати як цілісну систему нормативно-правових засобів, організаційних форм, управлінських процедур, методів і суб'єктів публічного адміністрування, спрямованих на реалізацію екологічних пріоритетів держави на регіональному рівні. Його сутність полягає у створенні належних правових і організаційних умов для раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки та захисту права людини на сприятливе навколишнє природне середовище. Структура такого забезпечення охоплює нормативний, інституційний, функціональний, процедурний та контрольний елементи, які перебувають у взаємозв'язку та забезпечують узгодженість діяльності органів публічної влади. У сучасних умовах удосконалення цього механізму має здійснюватися з урахуванням засад людиноцентризму, сталого розвитку, цифровізації управлінської діяльності, децентралізації влади та адаптації національного законодавства до європейських екологічних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Мирна Н. В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики [Електронний ресурс]. *Державне будівництво.* 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_20.

2. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління : навч. посібн. / за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ : УАДУ, 1998. 160 с.

3. Державне управління : словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

4. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. 2-ге вид., доп. і випр. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.

5. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : навч. посібник. Київ, 2000.

6. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 256 с.

7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5 : П–С. 2003. 736 с.

8. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерець, А. М. Школик та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юстиніан, 2007. 288 с.

9. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.

10. Курінний Є. В. Предмет і об'єкт адміністративного права України : характеристика категорій в умовах системного реформування : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ : НАВСУ, 2004. 428 с.

11. Курінний Є. В. Про актуалізацію питання підготовки нового етапу реформування адміністративного права України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. № 2. С. 191–201.

12. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. та ін. Адміністративне право України : підручник / за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

13. Легеза Ю.О. Завдання та функції публічного управління у сфері використання природних ресурсів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція.* 2017. № 26. С. 20–22.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 340.12:342.7:004.738.5
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.14

ДЯКОВСЬКИЙ О.С., ГАБРЕЛЯН А.Ю., ДУТОВА К.В.

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ В ІНТЕРНЕТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ЗМІСТ, МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ

THE RIGHT TO BE FORGOTTEN ON THE INTERNET IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL SHADOW ECONOMY: CONTENT, LIMITS OF IMPLEMENTATION AND RISKS OF ABUSE

Стаття присвячена дослідженню змісту, меж реалізації та ризиків зловживання правом на забуття в Інтернеті в умовах цифрової тіньової економіки. Мета роботи – розкрити правову природу права на забуття, визначити підстави його застосування та обґрунтувати критерії балансування між захистом приватного життя особи, свободою вираження поглядів, доступом до інформації та суспільним інтересом. З'ясовано, що право на забуття не може розглядатися як безумовне право на видалення будь-якої небажаної інформації. Його зміст полягає у пропорційному обмеженні цифрової доступності персональних даних у випадках, коли їх подальше поширення втратило легітимну мету або непропорційно втручається у приватне життя особи.

Зазначено, що в умовах цифрової тіньової економіки право на забуття має подвійне значення. З одного боку, воно може бути засобом протидії незаконному обігу персональних даних, їх несанкціонованому агрегуванню, повторному використанню, комерційній експлуатації та репутаційному тиску. З іншого боку, це право може створювати ризики зловживання, якщо використовується для приховування відомостей про недобросовісну підприємницьку діяльність, фінансові порушення, шахрайство, корупційні ризики або інші факти, важливі для громадського контролю й економічної безпеки.

Наголошено, що чинне українське законодавство містить лише фрагментарні підстави для захисту особи від надмірної цифрової доступності персональних даних. Конституція України та Закон України «Про захист персональних даних» створюють загальну нормативну основу такого захисту, однак не формують повноцінного механізму реалізації права на забуття. Обґрунтовано доцільність закріплення процедур деіндексації, критеріїв оцінки втрати інформацією актуальності, обов'язків інтернет-посередників і пропорційних способів захисту. Найбільш збалансованою визначено модель, за якої повне видалення застосовується щодо незаконно оброблених або недостовірних даних, а щодо законно оприлюдненої, але застарілої інформації перевага надається деіндексації, знеособленню, обмеженню пошукової доступності або доповненню матеріалу актуальним контекстом.

Ключові слова: *персональні дані, деіндексація, цифрова приватність, цифровий слід, обіг персональних даних, захист приватного життя, свобода інформації, публічний інтерес, пошукові системи, незаконний обіг даних.*

© ДЯКОВСЬКИЙ О.С. – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського») https//orcid.org/0000-0003-3412-9278

© ГАБРЕЛЯН А.Ю. – доктор філософії в галузі права https://orcid.org/0000-0001-9337-7920

© ДУТОВА К.В. – студентка 3 курсу факультету соціології і права (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського») https://orcid.org/0009-0003-1184-716X

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article is devoted to the study of the content, limits of implementation, and risks of abuse of the right to be forgotten on the Internet in the context of the digital shadow economy. The purpose of the article is to reveal the legal nature of the right to be forgotten, determine the grounds for its application, and substantiate the criteria for balancing the protection of a person's private life, freedom of expression, access to information, and the public interest. It is established that the right to be forgotten cannot be regarded as an unconditional right to remove any unwanted information. Its content lies in the proportional restriction of the digital accessibility of personal data in cases where their further dissemination has lost its legitimate purpose or disproportionately interferes with a person's private life.

It is noted that in the context of the digital shadow economy, the right to be forgotten has a dual significance. On the one hand, it may serve as a means of counteracting the illegal circulation of personal data, their unauthorized aggregation, repeated use, commercial exploitation, and reputational pressure. On the other hand, this right may create risks of abuse if it is used to conceal information about unfair business practices, financial violations, fraud, corruption risks, or other facts important for public oversight and economic security.

It is emphasized that current Ukrainian legislation contains only fragmentary grounds for protecting a person from excessive digital accessibility of personal data. The Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On Personal Data Protection" create a general regulatory framework for such protection, but do not establish a comprehensive mechanism for implementing the right to be forgotten. The article substantiates the need to introduce de-indexing procedures, criteria for assessing the loss of relevance of information, obligations of Internet intermediaries, and proportional means of protection. The most balanced model is considered to be one under which complete removal applies to unlawfully processed or inaccurate data, while, in relation to lawfully published but outdated information, preference is given to de-indexing, anonymization, restriction of search accessibility, or supplementing the material with updated context.

Key words: *personal data, de-indexing, digital privacy, digital footprint, circulation of personal data, protection of private life, freedom of information, public interest, search engines, unlawful circulation of data.*

Вступ. Цифровізація суспільства та загальнодоступність мережі Інтернет істотно змінили характер існування інформації про людину. Відомості, які раніше поступово втрачали актуальність через обмеженість паперових архівів, локальність поширення або природне забування, сьогодні можуть зберігатися необмежено довго і залишатися доступними через пошукові системи впродовж тривалого часу. Унаслідок цього навіть достовірна й законно оприлюднена інформація здатна завдавати шкоди репутації, працевлаштуванню, соціальним зв'язкам і приватному життю особи після того, як обставини її появи втратили первісне суспільне значення.

Ця проблема не зводиться лише до конфлікту між приватністю особи та свободою інформації. У цифровому середовищі персональні дані набули самостійної економічної цінності: вони збираються, зберігаються, аналізуються, поєднуються з іншими масивами інформації та використовуються для прийняття рішень у сфері зайнятості, кредитування, страхування, реклами, договірних відносин і ділової репутації. Поряд із легальним обігом персональних даних формується і тіньовий сегмент такого обігу, пов'язаний із несанкціонованим копіюванням, продажем, агрегуванням, поширенням та повторним використанням інформації про людину без її згоди або поза межами первісної мети обробки [2; 4].

За таких умов право на забуття набуває особливого значення. Воно може захищати людину не тільки від надмірної влади цифрової пам'яті, а й від подальшого використання її персональних даних у тіньовому інформаційному обігу. Йдеться про ситуації, коли застарілі, надмірні або вирвані з контексту відомості використовуються для репутаційного тиску, недобросовісної конкуренції, шахрайства, маніпуляцій або комерційної експлуатації цифрового сліду особи.

Однак право на забуття не може розглядатися як безумовне право на очищення цифрової репутації. У певних випадках вимоги про видалення, деіндексацію або знеособлення інформації можуть використовуватися не для захисту приватного життя, а для приховування відомостей, що мають значення для суспільства. Насамперед ідеться про інформацію щодо недобросовісної підприємницької діяльності, фінансових зловживань, корупційних практик, шахрайства, порушення

прав споживачів або інших фактів, важливих для громадського контролю, економічної безпеки та добросовісності ринкового обігу [3].

Наявні правові механізми захисту честі, гідності, ділової репутації та персональних даних не завжди є достатніми для розв'язання цієї проблеми. Традиційні способи захисту переважно зорієнтовані на недостовірну, незаконно поширену або неправомірно оброблену інформацію. Натомість право на забуття часто стосується іншої ситуації: інформація може бути достовірною, законно оприлюдненою та суспільно допустимою на момент публікації, але з часом втратити актуальність, стати надмірною або такою, подальша доступність якої непропорційно втручається у приватне життя особи.

В Україні право на забуття залишається радше похідною правовою конструкцією, ніж окремим і процедурно врегульованим інститутом. Його окремі елементи можуть бути виведені з положень Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [8], Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. № 2297-VI [9] та європейських стандартів захисту приватності. Разом із тим національне законодавство не містить спеціальної процедури деіндексації, чітких критеріїв оцінки застарілої інформації, правил звернення до пошукових систем або інших інтернет-посередників, а також усталеного механізму балансування між правом особи на приватність, свободою інформації та необхідністю недопущення зловживань у цифровому середовищі.

Питання змісту, правової природи та меж реалізації права на забуття досліджувалися у працях В.С. Батиргареєвої, Д.М. Бєлова, М.В. Бєлової, О.Т. Горнила, О.М. Калітенко, О.В. Кіріяк, Ю.Ю. Ремінської, Д.І. Садовської, О.В. Совгирі, С.П. Телешева, В.О. Токаревої, Р.Б. Тополевського, Д.І. Фірман, О.С. Яворської та інших авторів. У науковій літературі основна увага приділяється визначенню поняття права на забуття, його співвідношенню з правом на приватність, захистом персональних даних, свободою вираження поглядів і доступом до інформації, а також аналізу практики Суду ЄС та ЄСПЛ. Разом із тим менш розробленим залишається питання реалізації права на забуття в умовах цифрової тіньової економіки, зокрема у зв'язку з незаконним обігом персональних даних, репутаційним тиском, комерційним використанням цифрового сліду особи та ризиками зловживання цим правом для приховування суспільно значущої інформації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження змісту права на забуття в Інтернеті, визначення підстав і меж його реалізації з урахуванням GDPR, практики Суду ЄС та ЄСПЛ, а також з'ясування його значення для захисту персональних даних в умовах цифрової тіньової економіки.

Результати дослідження. Право на забуття доцільно розглядати в контексті трансформації класичних механізмів захисту приватного життя під впливом цифрового середовища. На відміну від традиційного інформаційного обігу, Інтернет забезпечує тривале, швидке й масове відтворення персональних даних, унаслідок чого навіть правомірно оприлюднена інформація з часом може набути надмірного впливу на особу. Саме ця обставина зумовлює потребу у виокремленні права на забуття як особливого способу обмеження доступності персональної інформації. Таке право не слід ототожнювати із загальним правом на спростування недостовірної інформації. Його особливість полягає в тому, що воно часто стосується даних, які на момент оприлюднення були правдивими, законними й суспільно допустимими, однак згодом втратили актуальність або стали надмірно доступними. Тому йдеться не про «знищення минулого», а про обмеження необґрунтованої цифрової доступності інформації, яка вже не виконує легітимної інформаційної функції та непропорційно впливає на приватне життя особи.

У науковій літературі право на забуття переважно аналізується не як ізольована правова вимога, а як інструмент пошуку балансу між різними інформаційними інтересами. Так, О.М. Калітенко звертає увагу на те, що це право формується на перетині двох особистих немайнових прав: з одного боку, права на інформацію, що передбачає вільний доступ до неї, її відкритість і недопустимість необґрунтованих обмежень, а з іншого – права фізичної особи на приватність, повагу до приватного й сімейного життя та захист персональних даних [6, с. 60]. Такий підхід дає змогу уникнути спрощеного розуміння права на забуття як механічного видалення небажаних відомостей. У кожному випадку необхідно з'ясувати, чи зберігається актуальний публічний інтерес до інформації та чи не буде обмеження доступу до неї непропорційним втручанням у свободу вираження поглядів.

Разом із тим сучасне цифрове середовище надає цій проблемі ще один вимір. Персональні дані стали не лише елементом приватного життя, а й економічно цінним ресурсом. Вони використовуються для профілювання, реклами, оцінки поведінки особи, формування цифрової репутації, а також прийняття рішень, що можуть мати прямі майнові або професійні наслідки.

У легальному секторі така обробка може мати правомірну мету. Проте в тіньовому інформаційному обігу вона часто здійснюється без належної правової підстави, поза контролем суб'єкта даних і без зв'язку з початковою метою їх збирання.

У цьому контексті право на забуття виконує не лише індивідуально-захисну, а й превентивну функцію. Воно дає змогу зменшити ризик подальшого використання персональних даних у незаконному або непрозорому інформаційному обігу. Деіндексація, знеособлення або обмеження пошукової доступності не завжди усувають сам матеріал, але можуть істотно зменшити можливість його автоматичного пошуку, копіювання, комерційного використання або застосування як засобу репутаційного тиску.

Важливим етапом становлення права на забуття стало рішення Суду Європейського Союзу у справі C-131/12 «Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González» від 13 травня 2014 року [12]. Справа була пов'язана з вимогою громадянина Іспанії вилучити з результатів пошуку за його іменем посилання на газетні публікації про давній аукціонний продаж нерухомості у зв'язку із заборгованістю. Матеріали не були неправдивими або незаконно опублікованими, однак заявник вважав, що після врегулювання боргу їх подальша доступність через пошукову систему втратила актуальність. Суд Європейського Союзу визнав, що оператор пошукової системи здійснює обробку персональних даних і за певних умов зобов'язаний вилучити посилання з результатів пошуку за іменем особи, навіть якщо сам матеріал залишається на первинному вебсайті законно.

Значення цієї справи полягає в тому, що було розмежовано видалення відомостей із першоджерела та деіндексацію результатів пошуку. У багатьох випадках право на забуття не потребує знищення первинного матеріалу, особливо якщо він має архівну, журналістську або суспільну цінність. Натомість може йтися про обмеження автоматичного зв'язку між іменем людини та застарілими відомостями у пошуковій видачі. Такий спосіб захисту є більш пропорційним: він не ліквідує сам матеріал, але зменшує інтенсивність його впливу на приватне життя особи.

Справа C-131/12 важлива також для розуміння економічного виміру права на забуття. Пошукова система не створювала первинний матеріал, однак саме вона забезпечувала його постійну доступність, індексацію та прив'язку до імені особи. У цифровому середовищі така індексація фактично формує публічний інформаційний профіль людини. Цей профіль може враховуватися роботодавцями, контрагентами, кредиторами, страховими компаніями, іншими учасниками ринку або недобросовісними суб'єктами. Тому деіндексація в окремих випадках може бути способом не тільки захисту приватності, а й зменшення ризику подальшого використання застарілої інформації як інструменту економічного або репутаційного тиску.

Право на забуття отримало нормативне закріплення у Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (General Data Protection Regulation, GDPR) [10]. Ст. 17 GDPR має назву «Право на стирання ("право бути забутим")». Відповідно до ст. 17(1) GDPR, суб'єкт даних повинен мати право на стирання своїх персональних даних, яке повинен здійснити контролер без будь-якої безпідставної затримки. Контролер, зі свого боку, зобов'язаний стерти персональні дані без будь-якої необґрунтованої затримки за наявності визначених у цій статті підстав: якщо немає більше потреби в персональних даних для цілей, для яких їх збирали чи іншим чином опрацьовували; якщо суб'єкт даних відкликає згоду, на якій ґрунтується опрацювання, та немає іншої законної підстави для опрацювання; якщо суб'єкт даних заперечує проти опрацювання згідно зі ст. 21(1) і немає жодних першочергових законних підстав для опрацювання; якщо персональні дані опрацьовували незаконно; якщо персональні дані необхідно стерти для дотримання встановленого законом зобов'язання; або якщо персональні дані збирали у зв'язку з пропонуванням послуг інформаційного суспільства, вказаних у ст. 8(1) GDPR.

Однак ст. 17 GDPR не встановлює абсолютного права на стирання будь-якої інформації. Відповідно до ст. 17(3), параграфи 1 та 2 не застосовують залежно від ступеня необхідності в опрацюванні, зокрема для реалізації права на свободу вияву поглядів та свободу інформації; для дотримання встановленого законом зобов'язання або виконання завдання в суспільних інтересах; на підставах суспільного інтересу у сфері охорони суспільного здоров'я; для досягнення цілей суспільних інтересів, цілей наукового чи історичного дослідження або статистичних цілей; а також для формування, здійснення або захисту правових претензій [10]. Отже, навіть у праві Європейського Союзу право на забуття має відносний характер і реалізується через балансування приватного інтересу особи та легітимних інтересів суспільства.

Ці винятки мають особливе значення для запобігання зловживанню правом на забуття. Якщо вимога про видалення або деіндексацію спрямована на усунення інформації, яка має значення для свободи вираження поглядів, громадського контролю, захисту прав інших осіб або встановлення правових вимог, вона не може задовольнятися автоматично. У контексті цифрової тіньової економіки це означає, що відомості про недобросовісну підприємницьку діяльність, фінансові порушення, шахрайські практики, корупційні ризики або систематичне порушення прав споживачів не повинні вилучатися з публічного доступу лише тому, що вони є небажаними для особи, якої стосуються.

Подальша конкретизація критеріїв деіндексації відбулася у рішенні Суду Європейського Союзу від 24 вересня 2019 року у справі C-136/17 «GC and Others v Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL)». Предметом розгляду було питання деіндексації посилань, що містили особливі категорії персональних даних та інформацію про кримінальні провадження. Суд наголосив, що при розгляді таких запитів оператор пошукової системи має враховувати підвищену чутливість відповідних даних, положення статей 9 і 10 GDPR, а також баланс між правами особи на приватність і захист персональних даних та правом користувачів Інтернету на доступ до інформації [13]. Це рішення деталізувало загальну логіку, сформульовану у рішенні у справі C-131/12: чим чутливішими є дані й чим слабшим є актуальний публічний інтерес, тим вагомішими стають підстави для деіндексації.

Разом із тим відомості про кримінальне провадження, фінансові порушення чи інші правопорушення не можуть автоматично вважатися такими, що мають залишатися необмежено доступними за будь-яких умов. Вирішальним є не формальне віднесення відомостей до певної категорії, а сукупність обставин: час, що минув після події, результат відповідного провадження, статус особи, ступінь її публічності, характер правопорушення, наявність повторюваної поведінки та актуальний суспільний інтерес. Якщо подія давно втратила суспільне значення, особа не є публічною особою, а подальша доступність інформації створює непропорційне втручання у приватне життя, деіндексація може бути виправданою. Якщо ж відомості залишаються важливими для захисту прав інших осіб, запобігання шахрайству або виявлення тіньових економічних практик, приватний інтерес заявника не може безумовно переважати над публічним інтересом у доступі до такої інформації.

Юрисдикційний вимір права на забуття був конкретизований у рішенні Суду Європейського Союзу від 24 вересня 2019 року у справі C-507/17 «Google LLC v Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL)». У цій справі Суд розглянув питання про територіальний обсяг обов'язку оператора пошукової системи щодо деіндексації. Суд дійшов висновку, що право Європейського Союзу не зобов'язує такого оператора вилучати посилання в усіх версіях пошукової системи у світі. Водночас оператор має забезпечити ефективне вилучення посилань у межах Європейського Союзу та застосувати заходи, які ускладнюють або стримують доступ користувачів з ЄС до відповідних результатів пошуку через інші версії пошукової системи [14]. Такий підхід засвідчує, що цифрове середовище має глобальний характер, однак юридичні механізми захисту права на забуття залишаються пов'язаними з конкретним правопорядком.

Територіальні межі права на забуття мають практичне значення у зв'язку з транснаціональним характером тіньового обігу персональних даних. Такі дані можуть незаконно збиратися в одній державі, зберігатися на серверах в іншій, поширюватися через платформи третьої юрисдикції, а також використовуватися особами, яких складно ідентифікувати. За таких умов навіть обґрунтоване рішення про видалення або деіндексацію інформації не завжди забезпечує повне відновлення контролю особи над своїми даними. Це свідчить про необхідність поєднання матеріально-правового закріплення права на забуття з реальними процедурними та технічними механізмами його виконання.

У практиці застосування Конвенції право на забуття прямо не закріплено як самостійний інститут. Воно розглядається через призму ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, а також у співвідношенні зі ст. 10 Конвенції, що захищає свободу вираження поглядів [7]. Така конструкція означає, що Європейський суд з прав людини не визнає автоматичного пріоритету приватності над свободою слова або навпаки. Кожна справа потребує оцінки характеру інформації, статусу особи, часу, що минув після події, ступеня поширення матеріалу, реальної шкоди для приватного життя та наявності актуального суспільного інтересу.

Для розуміння підходу ЄСПЛ важливою є справа «Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland» від 16 липня 2013 року (заява № 33846/07). Заявники вимагали видалення з онлайн-архіву

газети статті, яка, на їхню думку, завдавала шкоди їхній репутації. Європейський суд з прав людини не поклав на державу обов'язку забезпечити видалення матеріалу з архіву, підкресливши значення електронних архівів для свободи преси та доступу суспільства до інформації [11]. Разом із тим із цієї справи випливає, що онлайн-архіви не є повністю виведеними з-під дії ст. 8 Конвенції: якщо подальше поширення матеріалу непропорційно втручається у приватне життя особи, держава має забезпечити ефективний механізм оцінки відповідного конфлікту прав.

Більш чітко критерії такого балансування були сформульовані у справі «Hurbain v. Belgium», вирішеній Великою палатою Європейського суду з прав людини 4 липня 2023 року (заява № 57292/16). Справа стосувалася власника газети «Le Soir», якого національні суди зобов'язали знеособити ім'я особи в давній статті про дорожньо-транспортну пригоду, розміщеній в електронному архіві. ЄСПЛ не встановив порушення ст. 10 Конвенції, оскільки національні суди застосували пропорційний захід: не вилучили матеріал повністю, а обмежили ідентифікацію приватної особи в онлайн-версії. Суд врахував давність події, відсутність актуального суспільного інтересу до імені особи, її непублічний статус і непропорційний вплив доступності матеріалу через пошук [15].

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що право на забуття в європейському правовому просторі не спрямоване на переписування історії або знищення архівів. Його мета полягає у зменшенні непропорційної шкоди, яка виникає через постійну й легку доступність застарілої інформації в цифровому середовищі. Тому перевагу часто слід надавати не радикальним заходам у вигляді повного видалення матеріалу, а більш м'яким способам захисту: деіндексації, знеособленню, обмеженню пошукової доступності, оновленню контексту або доповненню архівної публікації інформацією про подальший розвиток подій.

Пропорційність способу захисту має ключове значення і для запобігання зловживанню правом на забуття. Якщо проблема полягає лише в тому, що застаріла інформація автоматично з'являється у пошуковій видачі за іменем особи, повне видалення матеріалу може бути надмірним. Деіндексація або знеособлення здатні досягти балансу між захистом приватності та збереженням архівної чи суспільної цінності інформації. Якщо ж матеріал містить відомості, важливі для оцінки ділової репутації особи, прозорості підприємницької діяльності, захисту прав кредиторів, споживачів або інших учасників правовідносин, навіть м'які форми обмеження доступу мають застосовуватися з урахуванням публічного інтересу.

Національне законодавство України формує лише фрагментарну нормативну основу для захисту особи від надмірної або невиправданої доступності персональної інформації в цифровому середовищі. Йдеться не про спеціально врегульований інститут права на забуття, а про сукупність конституційних і галузевих положень, які можуть бути використані для захисту приватності, персональних даних та репутаційних інтересів особи. Базове значення у цьому контексті має ст. 32 Конституції України. Вона встановлює, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Стаття також забороняє збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Ця ж стаття гарантує кожному громадянину право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Вона також передбачає судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації [8]. Водночас зазначена конституційна норма не створює спеціальної процедури деіндексації, не визначає критеріїв оцінки достовірної, але застарілої інформації, і не встановлює порядку звернення до пошукових систем чи інших інтернет-посередників.

Галузеву основу такого захисту становлять положення Закону України «Про захист персональних даних». Зокрема, п. 5 ч. 2 ст. 8 надає суб'єкту персональних даних право пред'являти вмотивовану вимогу володільцю персональних даних із запереченням проти обробки своїх персональних даних. П. 6 ч. 2 цієї ж статті передбачає право пред'являти вмотивовану вимогу щодо зміни або знищення своїх персональних даних будь-яким володільцем та розпорядником персональних даних, якщо ці дані обробляються незаконно чи є недостовірними. Крім того, відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 8, суб'єкт персональних даних має право звертатися із скаргами на обробку своїх персональних даних до Уповноваженого або до суду [9].

Окреме значення має ст. 15 Закону України «Про захист персональних даних», яка регулює видалення або знищення персональних даних. Відповідно до ч. 1 цієї статті, персональні

дані видаляються або знищуються в порядку, встановленому відповідно до вимог закону. Ч. 2 ст. 15 передбачає, що персональні дані підлягають видаленню або знищенню у разі: закінчення строку зберігання даних, визначеного згодою суб'єкта персональних даних на обробку цих даних або законом; припинення правовідносин між суб'єктом персональних даних та володільцем чи розпорядником, якщо інше не передбачено законом; видання відповідного припису Уповноваженого або визначених ним посадових осіб секретаріату Уповноваженого; набрання законної сили рішенням суду щодо видалення або знищення персональних даних [9]. Крім того, персональні дані, зібрані з порушенням вимог цього Закону, підлягають видаленню або знищенню у встановленому законодавством порядку.

Процедурний аспект відповідного захисту розкриває ст. 21 Закону України «Про захист персональних даних». Її ч. 3 встановлює, що про зміну, видалення чи знищення персональних даних або обмеження доступу до них володілець персональних даних протягом десяти робочих днів повідомляє суб'єкта персональних даних, а також суб'єктів відносин, пов'язаних із персональними даними, яким ці дані було передано [9]. Це положення важливе для цифрового середовища, оскільки воно допускає не лише видалення чи знищення персональних даних, а й обмеження доступу до них. Однак Закон не конкретизує механізм деіндексації результатів пошуку, не визначає статус оператора пошукової системи як адресата відповідної вимоги та не встановлює спеціальних критеріїв балансування між приватністю особи, свободою інформації та публічним інтересом.

Отже, чинне українське законодавство створює окремі правові підстави для зміни, видалення, знищення персональних даних або обмеження доступу до них, однак не відтворює зміст і процедуру ст. 17 GDPR у повному обсязі. Українська модель переважно орієнтована на випадки незаконної обробки, недостовірності даних, завершення строку їх зберігання, припинення правовідносин, припис Уповноваженого або судове рішення. Натомість менш урегульованими залишаються ситуації, коли інформація є достовірною та законно оприлюдненою, але з часом втратила актуальність і продовжує завдавати непропорційної шкоди приватному життю особи. Це свідчить про потребу подальшого розвитку українського підходу до права на забуття з урахуванням стандартів GDPR та практики європейських судових інституцій.

Одним із найбільш складних аспектів реалізації права на забуття в Україні є визначення належного відповідача та ефективного способу захисту. Залежно від характеру спірної інформації і способу її поширення відповідна вимога може бути адресована власнику вебсайту, адміністратору вебресурсу, редакції засобу масової інформації, володільцю чи розпоряднику персональних даних або оператору пошукової системи. Однак національне законодавство не встановлює спеціального порядку подання запиту на деіндексацію, строків його розгляду, критеріїв оцінки втрати інформацією актуальності, обсягу обов'язків пошукових систем та наслідків необґрунтованої відмови. За таких умов захист особи ускладнюється, оскільки заявник фактично змушений самостійно визначати суб'єкта, який має юридичну або технічну можливість припинити непропорційний вплив відповідних відомостей.

Додаткову складність зумовлює технічна природа Інтернету. Навіть якщо певний матеріал буде видалений з одного ресурсу, його копії можуть зберігатися в кеші пошукових систем, електронних архівах, соціальних мережах, на дзеркальних сайтах або в повторних публікаціях. Тому повне «забуття» у цифровому середовищі часто є технічно недосяжним. На цю проблему слушно звертають увагу Д.М. Бєлов, М.В. Бєлова та О.Т. Горнило [1, с. 61]. Саме тому ефективний захист має поєднувати юридичні засоби з технічними механізмами: деіндексацією, обмеженням пошукової доступності, знеособленням, оновленням контексту й повідомленням інших суб'єктів, які обробляють відповідні дані.

З огляду на це право на забуття в Україні доцільно розглядати не як можливість повного вилучення будь-яких небажаних відомостей, а як механізм пропорційного обмеження цифрової доступності персональних даних. Якщо такі дані обробляються незаконно, є недостовірними або підлягають знищенню відповідно до закону, належним способом захисту може бути їх видалення. Якщо ж відомості були законно оприлюднені, але з часом втратили актуальність і непропорційно впливають на приватне життя особи, більш обґрунтованими є деіндексація, знеособлення або доповнення матеріалу актуальним контекстом. У випадках, коли відповідні дані мають суспільне чи економічне значення, зокрема для громадського контролю, захисту прав споживачів, прозорості підприємницької діяльності або виявлення тіньових економічних практик, вимога про їх видалення чи обмеження доступу до них має оцінюватися з підвищеною обережністю.

Таким чином, у сфері цифрового інформаційного обігу межі права на забуття мають визначатися за двома взаємопов'язаними критеріями. Перший полягає в оцінці того, чи створює подальша доступність інформації непропорційне втручання у приватне життя особи. Другий передбачає з'ясування, чи зберігає відповідна інформація актуальне суспільне або економічне значення, зокрема для запобігання тіньовим практикам, захисту економічної безпеки та прав учасників майнового обігу. Лише поєднання цих критеріїв дає змогу уникнути як надмірної цифрової стигматизації особи, так і необґрунтованого приховування суспільно значущої інформації.

Український підхід має ґрунтуватися не на механічному відтворенні моделі GDPR, а на її адаптації до національної системи захисту приватності, свободи вираження поглядів, доступу до інформації та протидії тіньовому обігу персональних даних. Доцільним є нормативне визначення права на забуття як права на пропорційне обмеження цифрової доступності персональних даних. Поряд із цим мають бути закріплені критерії оцінки відповідних вимог: достовірність і характер інформації, час, що минув після події, статус особи, наявність актуального суспільного інтересу, ступінь шкоди для приватного життя, пропорційність обраного способу захисту та значення таких відомостей для запобігання тіньовим економічним практикам. Окремого врегулювання потребує розмежування правових наслідків для первинного поширювача інформації, власника архіву, адміністратора вебресурсу та оператора пошукової системи.

Найбільш збалансованою видається модель, за якої повне видалення інформації застосовується лише тоді, коли її подальше зберігання або поширення не має правової підстави, або коли дані є незаконно обробленими, недостовірними чи такими, що підлягають знищенню відповідно до закону. Якщо ж інформація була законно оприлюднена і зберігає архівну, журналістську або суспільну цінність, але її поширення через пошукові системи непропорційно впливає на приватне життя особи, перевагу слід надавати менш інтенсивним заходам: деіндексації, знеособленню, обмеженню пошукової доступності або доповненню матеріалу актуальним контекстом.

У випадках, коли інформація стосується суспільно значущої економічної поведінки особи, повне видалення або деіндексація мають застосовуватися лише після особливо ретельної перевірки. Для цього доцільно враховувати, чи пов'язана відповідна інформація з підприємницькою діяльністю, виконанням публічних функцій, управлінням чужими коштами, захистом прав споживачів, фінансовими ризиками, судовими спорами, банкрутством, корупційними діяннями або іншими обставинами, що можуть мати значення для інших учасників правовідносин. У таких випадках приватний інтерес особи у зменшенні негативного впливу інформації має співвідноситися з правом суспільства знати факти, важливі для економічної безпеки та добросовісності ринкового обігу.

Висновки. Право на забуття в Інтернеті слід розглядати не як безумовне право на видалення будь-якої небажаної інформації, а як механізм пропорційного обмеження цифрової доступності персональних даних. Його зміст полягає у зменшенні непропорційного впливу застарілих, надмірно доступних або вирваних із контексту відомостей на приватне життя особи. Європейські стандарти свідчать, що реалізація цього права завжди потребує балансування між приватністю, захистом персональних даних, свободою вираження поглядів, доступом до інформації та актуальним суспільним інтересом.

В умовах цифрової тіньової економіки право на забуття має подвійне значення. Воно може бути засобом протидії незаконному обігу персональних даних, їх несанкціонованому агрегуванню, повторному використанню, комерційній експлуатації та репутаційному тиску. Разом із тим це право не повинно перетворюватися на інструмент приховування відомостей про недобросовісну підприємницьку діяльність, фінансові порушення, шахрайство, корупційні ризики або інші факти, важливі для громадського контролю й економічної безпеки.

Українське законодавство містить окремі положення, які можуть застосовуватися для захисту особи у цифровому середовищі, зокрема норми Конституції України та Закону України «Про захист персональних даних». Проте ці положення не утворюють повноцінного механізму реалізації права на забуття. Найменш урегульованими залишаються ситуації, коли інформація є достовірною та законно оприлюдненою, але з часом втратила актуальність і продовжує непропорційно впливати на приватне життя особи.

Подальший розвиток українського підходу до права на забуття має передбачати визначення процедур деіндексації, критеріїв оцінки втрати інформацією актуальності, обов'язків інтернет-посередників і належних способів захисту. До таких критеріїв доцільно віднести достовірність і характер інформації, час, що минув після події, статус особи, ступінь шкоди для приватного життя та наявність актуального суспільного чи економічного інтересу.

Найбільш збалансованою для України є модель, за якої повне видалення застосовується переважно щодо персональних даних, які є незаконно обробленими, недостовірними або такими, що підлягають знищенню. Щодо законно оприлюдненої, але застарілої інформації доцільно надавати перевагу менш інтенсивним заходам: деіндексації, знеособленню, обмеженню пошукової доступності або доповненню матеріалу актуальним контекстом. Такий підхід дає змогу захищати особу від надмірної цифрової стигматизації, не допускаючи при цьому цензури, репутаційного очищення або необґрунтованого приховування суспільно значущої інформації.

Список використаних джерел:

1. Бєлов Д. М., Бєлова М. В., Горнило О. Т. Право людини на забуття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2024. Т. 2. № 81. С. 57–62. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.9 (дата звернення: 15.06.2026).

2. Габрелян А. Ю. Тіньова економіка: сутність, ознаки, структура та форми прояву. Успіхи і досягнення у науці, 2026. № 5(27). С. 2944–2960. URL: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-5(27)-2944-2960 (дата звернення: 15.06.2026).

3. Габрелян А. Ю. Зарубіжний досвід державного регулювання детінізації економіки в контексті економічної безпеки. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Право»)*, 2026. № 5(59). С. 685–702. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-5(59)-685-702 (дата звернення: 15.06.2026).

4. Габрелян А. Ю. Цифрові активи як новий чинник трансформації тіньової економіки. Sectoral research XXI: characteristics and features : Collection of Scientific Papers «SCIENTIA» with Proceedings of the XII International Scientific and Theoretical Conference (June 12, 2026). Chicago, USA: International Center of Scientific Research, 2026. С. 55–61.

5. Дяковський О. С., Габрелян А. Ю. Основні засади та принципи протидії дезінформації. *Юридичний вісник*, 2024. № 4. С. 30–36.

6. Калітенко О. М. Право на забуття: здобуток європейський чи глобальний? *Часопис цивілістики*, 2019. Вип. 35. С. 60–64. URL: https://doi.org/10.32837/chc.v0i35.189 (дата звернення: 15.06.2026).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.06.2026).

8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.06.2026).

9. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 15.06.2026).

10. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 р. про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (General Data Protection Regulation, GDPR; Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 15.06.2026).

11. Judgment of the European Court of Human Rights of 16.07.2013 in the case of Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland, application no. 33846/07. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122365 (дата звернення: 15.06.2026).

12. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 13.05.2014 in Case C-131/12, Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González, ECLI:EU:C:2014:317. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0131 (дата звернення: 15.06.2026).

13. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 24.09.2019 in Case C-136/17, GC and Others v Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL), ECLI:EU:C:2019:773. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0136 (дата звернення: 15.06.2026).

14. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 24.09.2019 in Case C-507/17, Google LLC v Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL), ECLI:EU:C:2019:772. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0507 (дата звернення: 15.06.2026).

15. Judgment of the European Court of Human Rights of 04.07.2023 in the case of Hurbain v. Belgium, application no. 57292/16. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225814 (дата звернення: 15.06.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 351.74:32
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.15

ЗУБКОВА Л.А.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

FOREIGN EXPERIENCE IN IMPLEMENTING STATE POLICY IN THE SPHERE OF INTERNAL AFFAIRS: THE SECURITY DIMENSION

Проблеми безпеки сьогодні мають вирішальне значення для розвитку та розбудови України як держави, що на шляху до утвердження демократії, незалежності й суверенітету наразі героїчно протистоїть підступному ворогові. Ситуація в країні на тлі спротиву російській агресії характеризується загостренням соціальних протиріч в усіх сферах життєдіяльності, виникненням на їхній основі різноманітних і надзвичайно складних конфліктів. Прагнення ж України вступити до євроатлантичних структур та бути повноправним членом Європейського Союзу суттєво збільшують кількість та розмаїття загроз національній безпеці. Зважаючи на викладене, на сучасному етапі розвитку суспільства особливого значення для державотворення набуває безпековий вимір державної політики. Внутрішня безпека – це міра (стан) захищеності національних інтересів від негативних чинників, джерелами яких є процеси, явища, події, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться на території держави і перебувають під її юрисдикцією. Відтак, актуалізується потреба у формуванні суттєво оновленої моделі реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ, передусім органами системи МВС України, що має ґрунтуватися на апробованій вітчизняною та зарубіжною практикою системі скоординованих превентивних заходів відвернення (нейтралізації) широкого спектру безпекових загроз. Зазначені положення потребують аналізу зарубіжного досвіду з вивченням передових практик та визначенням перспектив їх запровадження в Україні. Відмовляючись від очевидно неприйнятних (застарілих) положень, можемо запропонувати основні зарубіжні тренди з урахуванням пріоритетних завдань розвитку органів правопорядку як складової сектору безпеки.

Ключові слова: *реалізація державної політики, сфера внутрішніх справ, зарубіжні безпекові тренди, безпекові загрози, Міністерство внутрішніх справ України.*

Security issues are currently of critical importance to the development and state-building of Ukraine a nation that has chosen the path of democracy, independence, and sovereignty and is presently enduring one of the most challenging periods in its history. Amidst the resistance to prolonged Russian aggression, the situation in the country is characterized by intensifying social tensions across all spheres of life and the emergence of diverse, highly acute conflicts stemming from them. At the same time, Ukraine's aspiration to join Euro-Atlantic structures and become a full member of the European Union significantly increases the number, nature, and variety of threats to national security. Given the existing challenges and contradictions, the security dimension of implementing state policy in the sphere of internal affairs is of particular importance for successful state-building at the current stage of societal development. Internal security is the degree to which national interests are protected against threats

© ЗУБКОВА Л.А. – кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник секретаріату Вченої ради (Національна академія внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0003-3090-912X

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

stemming from processes, phenomena, events, as well as the actions (or inaction) of legal entities and individuals located within the state's territory and subject to its jurisdiction. Consequently, there is an urgent need to develop a significantly updated model for implementing state policy in the sphere of internal affairs primarily by the agencies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine grounded in a system of coordinated preventive measures, validated by both domestic and international practice, to avert or neutralize a wide spectrum of security threats. These considerations necessitate further analysis of international experience, involving a thorough study of best practices and an assessment of the prospects and feasibility of their implementation in Ukraine. While discarding clearly unacceptable provisions namely those that are outdated, unjustifiably costly, or incompatible with the prevailing mindset it is deemed appropriate to propose key international trends, taking into account the priority development objectives of the Ministry of Internal Affairs system agencies as components of the security sector.

Key words: *implementation of state policy, sphere of internal affairs, foreign security trends, security threats, Ministry of Internal Affairs of Ukraine.*

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду функціонування органів правопорядку у сфері забезпечення безпечного середовища з визначенням кращих практик та інноваційних рішень, перспектив і можливостей їх запровадження в Україні.

Методологія дослідження характеризується використанням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів, з-поміж яких системно-структурний – у межах аналізу формування державної безпекової політики; контент-аналізу – під час вивчення статистичних та аналітичних матеріалів органів системи МВС України з подальшою оцінкою одержаних результатів; порівняльно-правовий – для порівняльного аналізу діяльності органів правопорядку в Україні та інших країнах; формально-логічний – для характеристики безпекових загроз та інших чинників, що впливають на безпекову політику держави, визначають пріоритетні завдання і функції правоохоронних інституцій в умовах воєнного стану.

Основний текст. Поступальний розвиток суспільства неможливий без створення стійкої та результативної системи внутрішніх справ, однією з ключових ланок якої є органи системи МВС. Сучасні виклики і загрози, обумовлені комплексом соціально-економічних, політичних та інших чинників, вимагають від правоохоронної системи держави ефективного реагування, адекватної і послідовної трансформації структури й функціоналу [1; 2, с. 52–54].

Органи й установи МВС України, зокрема Національна поліція, державні служби з надзвичайних ситуацій, прикордонна та міграційна, протидіють широкому спектру загроз внутрішній безпеці. Йдеться про кримінальні протиправні діяння, нейтралізацію надзвичайних ситуацій, посилення безпеки державного кордону, протидію нелегальній міграції, торгівлі людьми, захист об'єктів критичної інфраструктури та протидію кіберзагрозам, покращання безпеки дорожнього руху, участь у межах компетенції у здійсненні комплексу заходів із забезпечення публічного порядку і дотримання законності в умовах воєнного стану.

Ситуацію ускладнює воєнно-політична нестабільність на кордонах, тимчасова окупація території держави, зрадницькі контакти угруповань організованої злочинності з спеціальними службами країни-агресора. Все це сприяє підвищенню рівня злочинності, зокрема у сфері незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин, торгівлі наркотиками та організації транзитного наркотрафіку, незаконного перетину державного кордону тощо.

Забезпечення національної стійкості, протидія широкому спектру взаємопов'язаних загроз передбачають розвиток системи координації й комунікації центральних органів виконавчої влади, що знаходяться у сфері управління МВС України, як між собою, так і з іншими інституціями сектору безпеки, підвищення рівня їх матеріально-технічного забезпечення та підготовки кадрів у відповідності до сучасних і перспективних вимог безпекового середовища.

Закріплені в Стратегії національної безпеки (у редакції 2015 року) [3] та прийнятих у різні часи комплексних цільових програмах (1993, 1996, 2000, 2006) і концепціях (2010 і 2011) протидії (профілактики) злочинності, правові та організаційні заходи здебільшого залишаються нереалізованими. В умовах оновлення правоохоронної системи, модернізації інституцій сектору безпеки та судочинства, на діяльності органів правопорядку негативно позначається недооцінка наукового потенціалу в частині моніторингу та прогнозування безпекової ситуації на загальнодержавному та місцевому (регіональному) рівнях.

Тож з урахуванням положень оновленої Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020) [4], актуальним вважається реалізація додаткових заходів щодо удосконалення діяльності правоохоронних структур на основі передового досвіду й кращих практик діяльності органів поліції провідних країн світу. Зазначене має визнаватися одним з ключових пріоритетів у розробленні принципово нової стратегії розвитку системи МВС України на найближчі роки й подальшу перспективу.

Для ефективного сприйняття зарубіжного досвіду діяльності органів поліції необхідний ґрунтовний порівняльний аналіз функціонування передових практик з визначенням перспектив і ступеня можливостей їх запровадження в Україні. Серед зазначеного:

– комплексний аналіз стану, структури й тенденцій безпекової ситуації та правопорушень у розрізі окремих країн та регіонів (насамперед які мають досвід внутріполітичних і військових / збройних конфліктів), факторів, що її детермінують, визначення економічного підґрунтя з підготовкою прогнозу розвитку небезпечних (у першу чергу криміногенних, фонових) явищ і пропозиції щодо реагування та негативні тенденції (законодавче й відомче регулювання, вдосконалення практичної діяльності і посилення взаємодії сил правопорядку) [5];

– розроблення спеціальних програм профілактики правопорушень (на рівнях регіону, міста, територіальної громади) з передбаченням координації та взаємодії підрозділів поліції, інших структур сектору безпеки, органів місцевої влади та інституцій громадянського суспільства [6];

– залучення громадян на волонтерських засадах до забезпечення публічного порядку, що розглядається як передумова ефективної роботи правоохоронних органів (заслуговує на увагу поширені в США програми взаємодії поліції з населенням «Сусідська допомога», «Зупини злочинця», «Громадський патруль», «Допомога жертвам правопорушень», а також практика neighborhood watch (сусідська варта), коли мешканці мікрорайону (містечка) або двору багатоповерхового будинку здійснюють патрулювання та спостерігають за місцевістю) [7];

– взаємодія правоохоронних органів з представниками масмедіа, зокрема залучення журналістів для участі в спеціальних навчаннях, відпрацювання злагоджених дій поліції і представників засобів масової інформації при загрозах заворушень, формування навичок поведінки у небезпечних зонах [8];

– новий формат боротьби з організованою та професійною злочинністю на основі методики SOCTA (Serious and Organized Crime Threat Assessment) з оцінки ризиків, використання якої надасть змогу визначити поточні загрози, пов'язані з організованою злочинністю, її вплив на органи державної влади, місцевого самоврядування, суспільство в цілому, а також чинники, що спричиняють подальшу діяльність організованих злочинних груп, оцінити (передбачити) характер можливих загроз [9];

– розвиток служби освітньої безпеки, що є основною ланкою профілактики правопорушень серед учнівської молоді й неповнолітніх, та запровадження посад з покладанням на таких суб'єктів моніторингу ризиків безпечного середовища в повсякденних умовах та в разі виникнення надзвичайної ситуації (у США створено банк даних про осіб, що вчинили чи намагались вчинити насильство в школі; у Данії запроваджено програми School, Social workers, Police, за якими шкільні офіцери поліції проводять спеціальні курси для дітей, спрямовані на запобігання вчиненню злочинів, наркоманії, пропагування здорового способу життя; у більшості європейських країн, Ізраїлі та США до роботи у дитячому середовищі допускаються лише поліцейські, які пройшли спеціальні курси (з педагогіки та психології) [10];

– запровадження інноваційних технічних засобів у системі профілактики правопорушень, забезпечення публічної безпеки та порядку (безпілотних літальних комплексів, супутникових технологій, розгалуженої системи відеоспостереження «Безпечне місто», дорожніх контролерів, телеметрії, датчиків та інших спеціалізованих засобів);

– утвердження гендерного паритету в правоохоронній системі, особливо в зонах конфліктів і постконфліктної відбудови (підтримки миру), шляхом збільшення чисельності жіночого персоналу, оптимізації його роботи та підготовки(відповідно до Національного плану дій з виконання резолюції Ради безпеки ООН №1325 «Жінки, мир, безпека», в Національній академії внутрішніх справ реалізовано проєкт «Розуміння маскуліності в секторі безпеки та оборони України», у рамках якого підготовлено рекомендації з узагальненням найбільш актуальних проблем у сфері гендерних відносин у системі МВС та напрацьовано конкретні пропозиції) [11].

Організаційне забезпечення реалізації безпекової політики у сфері внутрішніх справ потребує відповідних посадових компетенцій, що особливо стосується реалізації комплексу проблем міжвідомчого характеру (охорона прав і свобод людини; протидія злочинності; забезпечення

публічного порядку та безпеки; захист державного кордону; цивільний захист населення тощо). Значною мірою якісному виконанню таких завдань мала б сприяти наукова (консультативна) рада (в тому чи іншому форматі функціонує в структурі правоохоронних інституцій більшості європейських країн). Зазначене цілком відповідає п.12 Положення про Міністерство внутрішніх справ України [12]. При їх створенні важливо врахувати позитивний досвід і упущення в роботі подібних органів у попередні роки. Вважається, що об'єднання зусиль представників законодавчого корпусу, науковців і практиків дозволить більш цілеспрямовано і ефективніше:

– визначати і узгоджувати основні напрями розвитку наукової і науково-технічної діяльності, сприяти формуванню політики держави у сфері охорони суспільних відносин, захисту та охороні прав і свобод людини, забезпеченню публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, безпеки дорожнього руху, а також охорони державного кордону, цивільного захисту та міграції, у тому числі з міжгалузевих питань функціонування ряду відомств;

– координувати роботу з апробації й упровадження в практику результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок;

– активізувати законопроектну роботу, адже з урахуванням рекомендаційних документів міжнародних інституцій, рішень Європейського суду з прав людини тільки цього року розроблено десятки законопроєктів і пропозицій по рішенням Конституційного Суду і Верховного Суду з правоохоронних питань (серед напрямів законодавчого удосконалення роботи планується прийняття законів України «Про публічну безпеку і порядок», «Про муніципальну поліцію (варту)», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі суспільства у заходах контролю за безпекою дорожнього руху та дотриманням правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів», «Про врегулювання обігу цивільної вогнепальної зброї та боєприпасів», нові редакції законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» тощо);

– різносторонньо вивчати (з соціологічними опитуваннями і аналізом зарубіжної практики) досвід запровадження (реалізації) законодавчих інновацій у правоохоронній сфері із проведенням широких обговорень і дискусій, зокрема в форматі круглих столів і конференцій та в ЗМІ;

– удосконалити систему оцінювання ефективності діяльності органів правопорядку за оновленими критеріями, серед яких найбільш суттєвими вважається якість реагування на звернення громадян, активність у вирішенні поточних проблем населення певної території обслуговування, дієвість профілактичних заходів, інтенсивність робочих контактів з місцевими громадами та засобами масової інформації.

Серед найактуальніших проблем – централізація, оптимізація й уніфікація підготовки кадрів для комплектування служб МВС України, Національної поліції та інших правоохоронних відомств. Серед впливових факторів у цьому, як зазначають практики, на даний час, відсутність прогнозів кадрових потреб щодо кількості правоохоронців як в цілому, так в по конкретних спеціалізація, напрямах і по конкретних регіонах.

Координація такої роботи на рівні держави і окремо, з урахуванням специфіки на місцях не має належного унормування і не набула системності (утому числі щодо плинності кадрів, формування резерву нового прийому, організації освітнього процесу і важливих його складових, зокрема практик, стажувань і підвищення кваліфікації, розподілу випускників, закріплення і супроводження їх по службі). Зазначене особливо слід враховувати з огляду передачу функцій первинної професійної підготовки поліцейських закладам вищої освіти МВС.

В перспективі не виключається створення на базі МВС України або одного із відомчих вишів міжнародного центру координації запровадження кращих європейських практик підготовки правоохоронців (проєкт може бути реалізований за підтримки зарубіжних партнерів: КМЄС, Офіс Ради Європи, Асоціації європейських поліцейських коледжів тощо).

Висновки. Пріоритетним напрямом реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ в умовах воєнного стану є забезпечення безпеки громад і територій від різнопланових внутрішніх і зовнішніх загроз. Сучасна модель внутрішньої безпеки має ґрунтуватися на переході від реактивного реагування до системи скоординованих превентивних заходів, що спирається на передовий досвід країн ЄС та НАТО. Впровадження західних трендів дозволить органам системи МВС ефективно нейтралізувати внутрішні загрози, знизити соціальну напругу та забезпечити стабільний розвиток держави на шляху до євроатлантичної інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Управління в системі Міністерства внутрішніх справ України в умовах реформування: монографія / В. О. Криволапчук, Л. М. Доля, О. Г. Циганов, та ін. Київ, 2017. 572 с.

2. Шатрава С. О. Дослідження адміністративних інструментів у сфері забезпечення національної безпеки правоохоронними органами / Сергій Шатрава, Ольга Міллер. *Національна безпека України: виклики та реалії сьогодення* : тези доп. учасників кругл. столу (м. Вінниця, 31 жовт. 2025 р.) : у 2-х ч. / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. прав. наук України. Вінниця : ХНУВС, 2025. Ч. 2. С. 92–94.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України № 287/2015. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

5. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні : монографія. Харків : Константа, 2018. 482 с.

6. Титаренко О. О. Зарубіжний досвід програмування протидії злочинності: можливості для України : монографія. К. : ФОП Маслаков, 2019. 192 с.

7. Костюшко О.П. Залучення громадян до охорони громадського порядку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 2 (103). С. 193–210.

8. Посібник з безпеки для журналістів. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381168/381168ukr.pdf.

9. Санакоєв Д. Б. Імплементація європейської методології SOCTA в протидії організованій злочинності в Україні / Д. Санакоєв, А. Вашко, В. Єфімов. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 213–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs 2022135

10. Про реалізацію експериментального проекту щодо посилення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.11.2024 № 1245. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2024-п#Text.

11. Розуміння маскулінності та ґендерної рівності в секторі безпеки України за міжнародною методологією дослідження «Чоловіки та ґендерна рівність», спеціальне видання: сектор безпеки в Україні. URL: https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2022-02/UKR.pdf

12. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. Дата оновлення: 09.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.16

КИСЛИЧЕНКО П.В.

КООРДИНАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ФІНАНСОВИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

COORDINATION AND INTERACTION BETWEEN STATE AUTHORITIES IN PROTECTING THE FINANCIAL INTERESTS OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

Нормативне закріплення національного механізму координації взаємодії органів державної влади з метою захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу зумовлює потребу в точному визначенні змісту двох пов'язаних категорій – координації та взаємодії. Їх нерозрізнене вживання ускладнює встановлення правового становища учасників відповідних відносин, меж координаційних повноважень і юридичного значення дій, що вчиняються в межах міжвідомчої взаємодії. Метою дослідження є з'ясування адміністративно-правового змісту координації та взаємодії органів державної влади у сфері захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу, визначення їхніх ознак і співвідношення, а також оцінка нормативної конструкції «координація взаємодії». На підставі аналізу законодавства України, права Європейського Союзу та положень адміністративно-правової доктрини встановлено, що координація і взаємодія спрямовані на узгоджене досягнення визначеної мети, однак мають різне безпосереднє призначення. У досліджуваній сфері координація становить урегульовану адміністративно-правовими нормами організаційну діяльність, спрямовану на погодження мети, завдань, послідовності та способів діяльності суб'єктів, кожний із яких діє в межах власної компетенції. Взаємодія виявляється у погоджених взаємопов'язаних діях цих суб'єктів, що здійснюються в межах установлених повноважень у визначених правових та організаційних формах. Обґрунтовано, що зазначені категорії не є тотожними й не перебувають у простому співвідношенні роду і виду. У національному механізмі координація переважно виконує організаційну функцію, тоді як взаємодія виявляється у конкретних погоджених діях його учасників. За такого розуміння нормативна конструкція «координація взаємодії» має самостійне юридичне значення. Запропоновано послідовно розмежовувати координаційні повноваження, форми взаємодії та контрольні заходи, оскільки їх змішування ускладнює визначення змісту відповідних повноважень, правових наслідків учинених дій та відповідальності конкретних суб'єктів.

Ключові слова: *координація, взаємодія, органи державної влади, фінансові інтереси, міжвідомча взаємодія, адміністративно-правові відносини, повноваження.*

The legal establishment of a national mechanism for coordinating interaction among state authorities in order to protect the financial interests of Ukraine and the European Union requires a precise account of two related concepts: coordination and interaction. Treating them as interchangeable makes it difficult to determine the legal position of participating authorities, the limits of coordinating powers, and the legal significance of acts performed through inter-agency interaction. The article clarifies

© КИСЛИЧЕНКО П.В. – здобувач (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0003-9749-5088

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

the administrative-law meaning of coordination and interaction in this field, identifies their features and relationship, and assesses the legal formulation "coordination of interaction". The analysis draws on Ukrainian legislation, European Union law, and administrative-law scholarship. Coordination and interaction are both directed towards the agreed achievement of a legally defined objective, but they serve different purposes. In the field examined, coordination is legally regulated organisational activity aimed at aligning the objectives, tasks, sequence and methods of action of authorities acting within their respective competences. Interaction consists in agreed and interrelated actions undertaken by those authorities within their powers and expressed through legally recognised organisational forms. The concepts are neither identical nor related simply as genus and species. Within the national mechanism, coordination primarily performs an organisational function, while interaction is manifested in specific agreed actions of the participating authorities. On this understanding, the legal formulation "coordination of interaction" has an independent legal meaning. The article also distinguishes coordination and interaction from subordination, cooperation, control and supervision. It concludes that legislation should distinguish coordinating powers, forms of interaction and control measures, since conflating them obscures the content of the relevant powers, the legal consequences of administrative action and the responsibility of particular authorities.

Key words: *coordination, interaction, state authorities, financial interests, inter-agency interaction, administrative-law relations, powers.*

Актуальність теми. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1110 запроваджено національний механізм координації взаємодії органів державної влади з метою захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу [1]. У самій назві акта поєднано дві близькі, але не тотожні категорії – координацію і взаємодію. Їх зміст визначає характер зв'язків між учасниками механізму, межі координаційних повноважень і юридичне значення дій, учинених у межах міжвідомчої взаємодії.

Постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2024 року № 1031 доповнила чинне регулювання поняттями Служби координації боротьби із шахрайством, суб'єкта взаємодії та повідомлення про невідповідність, а також установила правила інформаційного обміну й розгляду таких повідомлень [2]. Національна стратегія протидії шахрайству та іншим порушенням для захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 липня 2026 року № 701-р, визначила основні засади та напрями відповідної державної політики [3]. Водночас координаційні повноваження, форми взаємодії і контрольні заходи не завжди розмежовано з належною послідовністю.

Право Європейського Союзу також розрізняє координацію дій держав та співробітництво компетентних органів. Стаття 325 Договору про функціонування Європейського Союзу зобов'язує держави-члени координувати свої дії та організовувати разом із Комісією тісне й регулярне співробітництво компетентних органів [4]. Регламент (ЄС, Євратом) № 883/2013 передбачає національні служби координації боротьби із шахрайством для сприяння співробітництву й обміну інформацією з OLAF [5]. Тому співвідношення координації та взаємодії має не лише доктринальне, а й безпосереднє нормативне значення.

Метою статті є з'ясування адміністративно-правового змісту координації та взаємодії органів державної влади у сфері захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу, визначення їхніх характерних ознак і співвідношення, а також оцінка юридичного значення нормативної конструкції «координація взаємодії органів державної влади».

Стан опрацювання проблематики. У вітчизняній адміністративно-правовій науці координацію традиційно розглядають серед загальних функцій державного управління. У підручнику за редакцією Ю. П. Битяка її пов'язано з узгодженням діяльності систем управління та погодженням дій керівників різних управлінських структур [6, с. 128]. Цей підхід розкриває організаційне призначення координації, але не вичерпує питання про її співвідношення з взаємодією органів, кожний із яких діє в межах власної компетенції.

Ю. Л. Калгушкін досліджує теоретичне розуміння взаємодії та координації на прикладі суб'єктів територіальної оборони і пов'язує вдосконалення їх здійснення з належним законодавчим регулюванням [7, с. 121–126]. А. А. Русецький розглядає адміністративно-правові форми взаємодії та координації правоохоронних органів на регіональному рівні та звертає увагу на недостатню законодавчу визначеність форм такої взаємодії [8, с. 42–47]. Дослідження

координаційних органів доповнюють ці положення висновком про необхідність погодження дій у межах компетенції кожного учасника [9, с. 105–109], а сучасні праці – вимогою усувати дублювання повноважень і чітко визначати координуючий орган [10, с. 71–77].

У працях, присвячених взаємодії органів виконавчої влади, досліджуються її окремі форми та способи реалізації повноважень взаємодіючими суб'єктами [11, с. 210–215]. Дослідження координації діяльності кількох суб'єктів засвідчують значення визначеності їхніх повноважень і належної організації спільної діяльності [12, с. 134–140]. Проте співвідношення координації та взаємодії саме в нормативній конструкції національного механізму захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу потребує окремого адміністративно-правового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Відносини координації та взаємодії органів державної влади набувають адміністративно-правового характеру за умови, що вони виникають і здійснюються на підставі норм адміністративного права. Вимога частини другої статті 19 Конституції України зберігає своє значення й у випадках узгодженої діяльності кількох органів: кожний із них зобов'язаний діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і законами України [13]. Досягнення спільної мети, отже, не усуває компетенційної відокремленості органів і не дає одному з них права перебирати повноваження іншого.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» відносить спрямування і координацію роботи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади до повноважень Уряду [14]. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» також використовує координацію для позначення організаційного впливу в системі виконавчої влади [15]. Проте зміст координаційного зв'язку визначається не його назвою, а наданими законом повноваженнями та правовими наслідками рішень координуючого суб'єкта.

Класична доктрина відносить координацію до організаційних зв'язків поряд із підпорядкованістю, підконтрольністю і підзвітністю [6, с. 78]. Водночас допускається координація юридично рівноправних управлінських структур, зокрема на договірній основі [6, с. 155]. Звідси випливає, що координація не обов'язково утворює вертикальний владний зв'язок; вона може слугувати способом погодження діяльності суб'єктів, кожний із яких зберігає визначену законом компетенцію.

У досліджуваній сфері координація має організаційне призначення. Захист фінансових інтересів України та Європейського Союзу належить до відання різних органів, кожний із яких застосовує надані йому правові засоби. У межах національного механізму окремі завдання щодо виявлення невідповідностей, здійснення контрольних заходів, передання матеріалів та усунення наслідків порушень віднесено до повноважень різних суб'єктів [1–3]. Саме розподіл повноважень між ними зумовлює необхідність належної координації та взаємодії.

Координуючий суб'єкт не набуває загального права керувати всіма учасниками. Він може визначати канали обміну інформацією, погоджувати послідовність дій, організовувати спільний розгляд питань, запобігати дублюванню та узагальнювати результати. Обов'язкова вказівка, проведення перевірки чи застосування заходу реагування допустимі лише за наявності окремо встановленого повноваження.

Координацію треба відмежовувати від підпорядкування. Останнє передбачає стійкий вертикальний зв'язок і владні повноваження вищого органу щодо нижчого. Міжвідомча координація такого загального зв'язку не породжує. Наявність спеціального координатора є типовою для інституційно оформленого механізму, однак сама собою не надає йому права втручатися у вирішення справ, віднесених до відання іншого органу.

Контроль має інше безпосереднє призначення: встановлення фактичного стану та оцінювання відповідності діяльності вимогам законодавства. Застосування передбачених законом заходів реагування є правовим наслідком установлених порушень і залежить від компетенції відповідного органу. Нагляд також пов'язаний із перевіркою додержання законності. У працях про координаційну діяльність прокуратури обґрунтовано підкреслюється її організаційний характер і неприпустимість ототожнення з наглядом [16, с. 230–231]. Отже, участь у координації не створює контрольних чи наглядових повноважень без прямої нормативної підстави.

Взаємодія виявляється в погодженому здійсненні учасниками конкретних дій. Якщо координація відповідає на питання, як упорядкувати діяльність кількох органів, то взаємодія показує, яким чином вони реалізують свої повноваження у зв'язку один з одним. Вона дістає вияв у конкретних погоджених діях суб'єктів, що здійснюються в межах наданих їм повноважень і у визначених правом формах.

Такими формами можуть бути інформаційний обмін, погодження рішень, виконання запитів, направлення матеріалів за належністю, спільне планування, робочі групи та сприяння під час перевірок. Їх перелік залежить від правового становища учасників і предмета діяльності [11, с. 213–215]. Контроль при цьому залишається самостійною функцією: взаємодія може забезпечувати його організацію, але не замінює контрольного повноваження.

Узгодженість дій не означає їх однаковості. Кожний орган виконує власне завдання і використовує надані йому засоби. Саме розподіл функцій породжує потребу у взаємодії. Для неї істотна не повна рівність учасників, а збереження компетенційної самостійності: дія одного органу може створювати передумови для діяльності іншого, проте не дає права підміняти його рішення.

Взаємодію слід відрізняти і від співробітництва. Останнє може охоплювати тривалі партнерські відносини, навчання, консультації та обмін досвідом, не завжди пов'язані з виконанням конкретного владного повноваження. Взаємодія в національному механізмі має визначений зв'язок із виконанням завдань його учасників. У статті 325 Договору про функціонування Європейського Союзу для позначення відносин між компетентними органами держав-членів і Комісією використано поняття cooperation [4]. Тому його не слід автоматично ототожнювати з нормативною категорією «взаємодія», що використовується в законодавстві України.

Доктринальні підходи до співвідношення координації та взаємодії різняться: поняття ототожнюють, одне визнають формою іншого або розглядають їх як самостійні явища. Для національного механізму переконливішою є остання позиція. Ототожнення нівелює різницю між організуючим впливом і безпосередніми діями, а віднесення одного поняття до роду іншого не враховує, що взаємодія можлива й без постійного координатора.

У досліджуваному механізмі координація переважно виконує організаційну функцію, забезпечуючи погодження діяльності його учасників, тоді як взаємодія виявляється у конкретних взаємопов'язаних діях цих учасників. Координаційні дії можуть здійснюватися у формах взаємодії, наприклад під час спільного засідання або погодження проєкту рішення, однак це свідчить про взаємопов'язаність, а не тотожність понять.

Координацію органів державної влади у сфері захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу доцільно визначити як урегульовану адміністративно-правовими нормами організаційну діяльність, спрямовану на погодження мети, завдань, послідовності й способів діяльності суб'єктів, кожний із яких діє в межах власної компетенції.

Взаємодія в цій сфері становить погоджене здійснення органами державної влади в межах їхньої компетенції взаємопов'язаних дій у передбачених правом організаційних і процедурних формах. Акцент на взаємній зумовленості дає змогу відрізнити взаємодію від абстрактної спільності: дія одного учасника повинна мати юридичний або фактичний зв'язок із належним виконанням повноважень іншим.

Нормативна формула «координація взаємодії» відображає цей зв'язок. Об'єктом організуючого впливу є погоджена діяльність органів, а не їх компетенція чи загальне функціонування. За такого розуміння нормативна конструкція «координація взаємодії» набуває самостійного змісту за умови, що нормативний акт визначає суб'єктів координації та взаємодії, їхні повноваження, форми зв'язків і правові наслідки відповідних дій.

Чинне регулювання загалом підтверджує таке розмежування. Постанова № 1110 передбачає Міжвідомчу координаційну раду та спеціальний порядок міжвідомчої взаємодії [1]. Міжвідомча координаційна рада є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України [1]. Такий статус не наділяє її загальними повноваженнями адміністративного керівництва суб'єктами взаємодії; юридичне значення її діяльності визначається завданнями та формами роботи, установленими Положенням.

Після змін 2024 року функції Служби координації боротьби із шахрайством покладено на Державну аудиторську службу України [17]. Йдеться про спеціальні координаційні та інформаційні повноваження чинного центрального органу виконавчої влади, а не про створення органу з універсальною владою над учасниками. Їх зміст і межі повинні визначатися у взаємозв'язку постанов № 43, № 1110 і № 1031 [2; 17].

Міжвідомча взаємодія здійснюється через визначення уповноважених осіб, обмін інформацією, внесення і розгляд повідомлень про невідповідність, запит додаткових відомостей та передання інформації компетентним органам [1; 2]. Це конкретні форми реалізації взаємних прав і обов'язків. Їх належне застосування потребує чітких строків, вимог до змісту повідомлень, правил захисту інформації та відповідальності за її достовірність.

Офіційне визначення ролі AFCOS у Європейському Союзі також поєднує координацію зі співробітництвом. Національна служба забезпечує зв'язок з OLAF і, залежно від внутрішньої організації держави, координує законодавчі, адміністративні та розслідувальні завдання, пов'язані із захистом фінансових інтересів Союзу [18]. Це не встановлює єдиної моделі підпорядкування, а залишає визначення місця і повноважень AFCOS національному праву.

Стаття 325 Договору про функціонування Європейського Союзу послідовно розрізняє координацію дій держав і співробітництво компетентних органів із Комісією [4]. Стратегія передбачає участь різних органів у запобіганні, виявленні, розслідуванні та усуненні наслідків порушень [3]. Здійснення відповідних заходів не змінює встановленої законом компетенції цих органів, що випливає із загальних вимог до діяльності суб'єктів публічної влади [13–15].

Подальше вдосконалення регулювання має полягати не в заміні формули «координація взаємодії», а в послідовному розкритті її змісту. Нормативні акти повинні окремо визначати суб'єкта й обсяг координаційних повноважень, коло учасників і форми взаємодії, а також контрольні повноваження та заходи реагування. Таке розмежування дає змогу встановити правові наслідки рішень і запитів, строки їх виконання та відповідальність кожного учасника.

Висновки. Координація та взаємодія органів державної влади у сфері захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу є пов'язаними, але самостійними адміністративно-правовими категоріями. Їх спільною ознакою є спрямованість на погоджене досягнення визначеної законом мети; відмінність полягає в безпосередньому призначенні. У досліджуваному механізмі координація переважно виконує організаційну функцію, а взаємодія виявляється у конкретних взаємопов'язаних діях його учасників.

Координація у досліджуваній сфері становить урегульовану адміністративно-правовими нормами організаційну діяльність, спрямовану на погодження мети, завдань, послідовності та способів діяльності суб'єктів, кожний із яких діє в межах власної компетенції. Взаємодія виражається в погодженому здійсненні цими суб'єктами взаємопов'язаних дій у встановлених правових і організаційних формах. Поняття не перебувають у простому співвідношенні роду і виду.

Формула «координація взаємодії органів державної влади» має самостійне юридичне значення: предметом координаційного впливу є спільна діяльність органів, а не їх компетенція як така. Координацію не можна ототожнювати з підпорядкуванням, контролем або наглядом, а взаємодію – зводити до інформаційного обміну.

У нормативних актах доцільно послідовно розмежовувати координаційні повноваження, форми і процедури взаємодії та контрольні заходи. Окремого нормативного визначення потребують правові наслідки невиконання встановлених обов'язків, зокрема недодержання строків надання інформації та інших обов'язкових вимог у межах механізму.

Список використаних джерел:

1. Про запровадження національного механізму координації взаємодії органів державної влади з метою захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2017-%D0%BF#Text.

2. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 р. № 43 і від 25 жовтня 2017 р. № 1110 : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2024 № 1031. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1031-2024-%D0%BF#Text.

3. Про схвалення Національної стратегії протидії шахрайству та іншим порушенням для захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026–2028 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.07.2026 № 701-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/701-2026-%D1%80#Text.

4. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Article 325. *Official Journal of the European Union*. 2012. C 326. P. 188–189. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A12008E325.

5. Regulation (EU, Euratom) No 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) No 1073/1999 and Council Regulation (Euratom) No 1074/1999. Consolidated version of 17.01.2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0883-20210117.

6. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Admin-Pravo.pdf.

7. Калгушкін Ю. Л. Взаємодія та координація між суб'єктами територіальної оборони: поняття, зміст і шляхи вдосконалення. *Право і суспільство.* 2018. № 3, ч. 2. С. 121–126. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/682d5f9a-3f14-4237-bdc0-0da96467cc04.

8. Русецький А. А. Адміністративно-правові форми взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів на регіональному рівні. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 42–47. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/6b629602-1f42-4ffa-b84d-c2033247f817.

9. Безпалова О. І. Сутність та значення координаційних органів як суб'єктів реалізації державної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 105–109. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.19. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/69fa65d1-e7cb-4e66-993b-d7c5aa6e2c66.

10. Федорченко О. С. Удосконалення координації діяльності суб'єктів забезпечення національної системи кібербезпеки. *Нове українське право*. 2024. Вип. 5. С. 71–77. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2024.5.10. URL: https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/670.

11. Антонюк О. М. Взаємодія органів виконавчої влади на базовому рівні у процесі оптимізації повноважень органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 71. С. 210–215. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.35. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/263411.

12. Добрянська Н., Пушкар О. Адміністративно-правове забезпечення координації діяльності суб'єктів захисту прав дитини у сфері протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 92, ч. 3. С. 134–140. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.17. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350535.

13. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

14. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text.

15. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text.

16. Ковалів М. В. Координаційна діяльність прокуратури. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. С. 228–232. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.38. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282159.

17. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text.

18. Anti-fraud coordination service (AFCOS). European Anti-Fraud Office. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/investigations/anti-fraud-coordination-service-afcos_en.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 336.22:004.9(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.17

КОЗІН А.О., РЕШЕТКА Д.О.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ

DIGITALIZATION OF TAX ADMINISTRATION IN UKRAINE

У статті досліджено особливості цифровізації податкового адміністрування в Україні як одного з ключових напрямів трансформації податкової системи. Проаналізовано наукові підходи до визначення сутності цифровізації податкового адміністрування, а також розглянуто основні етапи нормативно-правового становлення цього процесу. Досліджено розвиток електронного документообігу, запровадження електронного адміністрування окремих податків, функціонування «Електронного кабінету платника податків» та роль електронних реєстрів у забезпеченні цифрової взаємодії між державою і платниками податків. Визначено основні проблемні аспекти цифровізації податкового адміністрування, серед яких недосконалість правового регулювання електронних документів, недостатня врегульованість окремих процедур електронного контролю та питання міжвідомчого обміну інформацією. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правових та організаційних механізмів цифрової трансформації податкової сфери.

Ключові слова: *податкова система України, податки, збори, податкове адміністрування, податкові правовідносини, цифровізація, електронний документообіг, електронний кабінет платника податків, електронні реєстри.*

The article examines the peculiarities of digitalization of tax administration in Ukraine as one of the key directions of the transformation of the tax system. The scientific approaches to defining the essence of digitalization of tax administration are analyzed, and the main stages of the legal and regulatory development of this process are considered. The development of electronic document management, the introduction of electronic administration of certain taxes, the functioning of the "Taxpayer's Electronic Cabinet", and the role of electronic registers in ensuring digital interaction between the state and taxpayers are studied. The main problematic aspects of digitalization of tax administration are identified, including the imperfection of legal regulation of electronic documents, insufficient regulation of certain electronic control procedures, and issues of interagency information exchange. The necessity of further improvement of legal, regulatory, and organizational mechanisms for the digital transformation of the tax sphere is substantiated.

Key words: *tax system of Ukraine, taxes, fees, tax administration, tax legal relations, digitalization, electronic document management, taxpayer's electronic cabinet, electronic registers.*

© КОЗІН А.О. – доктор юридичних наук, старший дослідник, доцент кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва (Національний університет біоресурсів і природокористування України) https://orcid.org/0009-0000-5793-6852

© РЕШЕТКА Д.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0000-6307-2085

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Актуальність дослідження. Цифровізація є одним із визначальних напрямів розвитку суспільства, що формується під впливом глобалізаційних процесів та поширення інформаційно-комунікаційних технологій. Цей процес проявляється через впровадження цифрових платформ, використання технологій штучного інтелекту, великих даних, інтернету речей та інших інструментів, які застосовуються у різних сферах суспільного життя, економіці та системі державного управління. Основною метою цифрової трансформації є спрощення, оптимізація та підвищення ефективності приватних і публічних процесів, забезпечення їх відкритості та належного рівня захисту інформації.

У цьому контексті цифровізація податкового адміністрування в Україні набуває особливого значення як один із пріоритетних напрямів реформування податкової системи. Впровадження електронних сервісів, автоматизація податкових процедур та використання сучасних цифрових технологій спрямовані на спрощення взаємодії між платниками податків і контролюючими органами, підвищення прозорості адміністрування податків і зборів, а також протидію ухиленню від виконання податкового обов'язку. Водночас результати впровадження цифрових рішень у сфері податкового адміністрування потребують подальшого аналізу з метою оцінки їх ефективності, виявлення проблемних аспектів та визначення напрямів удосконалення правового й організаційного забезпечення цифрової трансформації податкової сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифровізації податкового адміністрування є предметом дослідження багатьох українських науковців. Зокрема, у працях Вакулик Д. А. та Колісник А. С. розглянуто особливості впровадження цифрових технологій у сферу оподаткування, а також досліджено можливості застосування зарубіжного досвіду цифрової трансформації податкових процесів в умовах розвитку національної економіки. Цюцяк А. та інші автори проаналізували сучасний стан цифровізації податкової системи України, визначили основні проблемні аспекти її розвитку та окреслили напрями подальшого вдосконалення цифрових механізмів адміністрування податків.

Окремі аспекти впровадження міжнародних стандартів автоматичного обміну фінансовою інформацією та їх значення для підвищення прозорості податкових відносин досліджували Дмитрик О. О., Котенко А. М. та Паращенко О. К. У свою чергу, Чудак О. М. приділено увагу трансформації правового регулювання податкового адміністрування в умовах цифрових змін. Водночас, незважаючи на наявність значного наукового доробку, актуальними залишаються питання подальшого розвитку цифрових інструментів у сфері податкового адміністрування, удосконалення нормативно-правового забезпечення електронної взаємодії.

Метою статті є – дослідження особливостей цифровізації податкового адміністрування в Україні, аналіз основних етапів його нормативно-правового становлення, а також визначення сучасних проблем та напрямів удосконалення цифрової трансформації податкової сфери.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація податкового адміністрування в Україні є закономірним етапом модернізації системи публічного управління та розвитку податкових правовідносин. Її впровадження зумовлене комплексом взаємопов'язаних економічних, інституційних і правових чинників. Однією з ключових передумов цифрової трансформації стали виклики, що виникли в процесі переходу України до ринкової економіки. Податкова інфраструктура, успадкована від попередньої моделі державного управління, не відповідала новим економічним умовам, що негативно позначилося на ефективності адміністрування податків, прозорості діяльності контролюючих органів та рівні бюджетних надходжень. Крім того, недосконаліть існуючих механізмів сприяла виникненню корупційних ризиків і знижувала рівень довіри платників податків до державних інституцій.

За таких умов сформувалася об'єктивна потреба у реформуванні податкової системи та удосконаленні механізмів податкового адміністрування шляхом широкого впровадження цифрових технологій. Запит суспільства та бізнесу на відкритість, прозорість, оперативність і якість надання адміністративних послуг став одним із визначальних чинників цифрової трансформації податкової сфери.

Водночас важливу роль у розвитку цифровізації податкового адміністрування відіграли євроінтеграційні процеси. Гармонізація національного податкового законодавства з міжнародними, зокрема європейськими, стандартами потребувала впровадження сучасних цифрових інструментів у діяльність органів державної влади та модернізації процедур адміністрування податків. Такий напрям розвитку відповідає світовим тенденціям цифрової трансформації фіскальних систем, які спрямовані на скорочення бюрократичних процедур, підвищення ефективності

податкового контролю, покращення взаємодії між державою та платниками податків і забезпечення належного рівня податкової дисципліни [1. с. 176–177].

Аналіз наукової літератури свідчить, що серед учених відсутній єдиний підхід до визначення поняття «цифровізація податкового адміністрування», проте всі науковці розглядають її як комплексний процес модернізації податкової системи із застосуванням сучасних цифрових технологій.

Так, Д. А. Вакулик визначає цифровізацію податкового адміністрування як процес упровадження сучасних цифрових технологій, спрямований на автоматизацію податкових процедур, спрощення взаємодії між платниками податків і державою та підвищення ефективності адміністрування [2, с. 26]. На думку А. Цюцяка, І. Цюцяка та В. Цюцяка, цифровізація полягає у створенні комплексної інформаційної системи, що забезпечує автоматизоване збирання, оброблення та аналіз податкових даних, розвиток електронної взаємодії між контролюючими органами і платниками податків, а також удосконалення механізмів контролю, фінансового моніторингу та управління ризиками [3, с. 51–52].

У свою чергу, А. С. Колісник розглядає цифровізацію як чинник трансформації податкових правовідносин, що реалізується через використання алгоритмів і сучасних цифрових інструментів у діяльності податкових органів [4, с. 52]. О. О. Дмитрик, А. М. Котенко та О. К. Паращенко акцентують увагу на міжнародному аспекті цифровізації, пов'язуючи її із впровадженням міжнародних стандартів автоматичного обміну фінансовою інформацією, підвищенням прозорості фінансових операцій, посиленням контролю за доходами платників податків і вдосконаленням системи фінансового моніторингу [5, с. 173]. Водночас О. М. Чудак визначає цифровізацію як процес переходу до електронних форм взаємодії між державою та платниками податків, що супроводжується вдосконаленням нормативно-правового регулювання та підвищенням ефективності реалізації податкової політики [6, с. 108].

Тож, незважаючи на різні акценти у наукових підходах, більшість дослідників розглядають цифровізацію податкового адміністрування як комплексну трансформацію системи адміністрування податків, що охоплює автоматизацію податкових процедур, розвиток електронної взаємодії, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів, впровадження міжнародних стандартів обміну інформацією та підвищення ефективності реалізації державної податкової політики.

Враховуючи наведені наукові підходи, цифровізацію податкового адміністрування доцільно розглядати не лише як технологічний процес впровадження інформаційних систем, а і як напрям удосконалення правового регулювання податкових правовідносин. Її розвиток безпосередньо пов'язаний із формуванням відповідної нормативно-правової бази, яка визначає порядок використання цифрових інструментів у діяльності контролюючих органів, механізми електронної взаємодії з платниками податків та особливості застосування інформаційних технологій у сфері адміністрування податків. У зв'язку з цим, важливим є дослідження етапів становлення правових засад цифровізації податкового адміністрування в Україні та аналіз основних нормативних актів, що визначили її розвиток.

Правові засади цифровізації податкового адміністрування в Україні почали формуватися наприкінці 1990-х років. Одним із перших нормативно-правових актів у цій сфері став Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» 1998 року [7]. Концепцією було визначено інформатизацію фінансової та грошової системи, а також державного фінансово-економічного контролю як один із пріоритетних напрямів державної політики. Зокрема, передбачалося створення інформаційної системи для прогнозування та контролю справляння податків і зборів, упровадження відповідних класифікаторів, уніфікованих систем документообігу, а також формування Державного реєстру фізичних і юридичних осіб – платників податків на основі єдиної бази даних населення України.

Крім того, Концепція передбачала створення системи інформаційно-аналітичної взаємодії між Національним банком України, Міністерством фінансів України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, і Державним казначейством України. Окрему увагу було приділено вдосконаленню державного фінансово-економічного контролю шляхом створення інформаційно-аналітичних систем, покликаних забезпечити ефективний державний фінансовий і податковий контроль за діяльністю юридичних та фізичних осіб [7].

Наступним етапом розвитку цифровізації стало запровадження у 2004 році експерименту з використання електронної форми декларування [8]. Його метою було прискорення товарообігу,

скорочення часу митного оформлення та впровадження безпаперових технологій. У межах експерименту було розроблено тимчасові правила митного контролю та оформлення товарів, що декларувалися в електронній формі. Водночас застосування електронної вантажної митної декларації обмежувалося митним режимом експорту та поширювалося лише на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які брали участь в експерименті на добровільній договірній основі.

Основою експерименту стала автоматизована інформаційна система, що складалася з підсистеми декларанта та підсистеми митного органу. Електронна вантажна митна декларація створювалася декларантом, засвідчувалася електронним цифровим підписом і передавалася до митного органу, де здійснювалася автоматична перевірка дійсності підпису та правильності формату даних. Після успішної перевірки декларація реєструвалася із присвоєнням унікального номера, а завершення митного контролю підтверджувалося електронним цифровим підписом посадової особи митного органу.

Важливим етапом подальшої цифрової трансформації стало впровадження електронного документообігу у взаємовідносинах між контролюючими органами та платниками податків. Використання електронного цифрового підпису і засобів телекомунікаційного зв'язку сприяло спрощенню подання податкової звітності та обміну інформацією, що дало можливість скоротити бюрократичні процедури та підвищити ефективність адміністрування. Логічним продовженням цього процесу стало затвердження у 2008 році Інструкції про подання електронної податкової звітності [9] (втратила чинність), яка визначила загальні засади подання податкових декларацій і розрахунків в електронній формі із застосуванням електронного цифрового підпису. Документи, подані відповідно до вимог Інструкції, визнавалися оригіналами та мали юридичну силу, що усувало необхідність їх дублювання на паперових носіях.

Процедура подання звітності в електронній формі передбачала попереднє укладення договору про визнання електронних документів між платником податків та контролюючим органом. Після цього платник формував податковий документ у встановленому форматі, накладав на нього електронний цифровий підпис у визначеній послідовності (бухгалтер, керівник, печатка) та надсилав зашифрований файл. Датою і часом подання документа вважалися показники, зафіксовані у першій квитанції, яку платник отримував як підтвердження доставки документа. Після проведення перевірки звітності контролюючий орган надсилав другу квитанцію, яка підтверджувала прийняття документа до бази даних.

Впровадження безпаперового документообігу та визнання юридичної значущості електронних документів стало основою для подальшого поширення таких механізмів у сфері державного управління. У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України 9 вересня 2009 року прийняв розпорядження № 1087-р «Деякі питання організації електронного документообігу та звітності» [10], яке визначило основні напрями організації електронного документообігу та звітності в органах державної влади.

Відповідно до зазначеного розпорядження центральні органи виконавчої влади, зокрема міністерства та фонди соціального страхування, мали забезпечити перехід до електронного документообігу та електронної звітності. При цьому передбачалася можливість подання звітності як у паперовій, так і в електронній формі, що залишало суб'єктам господарювання право вибору способу її подання. Документом також визначалися завдання для відповідних органів щодо реалізації цієї ініціативи. Зокрема, міністерства та центральні органи виконавчої влади повинні були розміщувати електронні форми звітності на власних веб-сайтах та забезпечувати їх оновлення. Держкомінформатизації було доручено розробити порядок подання електронної звітності та спільно з іншими органами підготувати навчальні програми для посадових осіб. Держспецзв'язку визначалося відповідальним за розроблення технічних специфікацій для криптографічних повідомлень.

Подальший розвиток цифровізації адміністрування податків і зборів пов'язаний із затвердженням Кабінетом Міністрів України 5 грудня 2012 року Концепції створення електронного сервісу «Електронний кабінет платника податків» [11]. Передбачалося, що створення такого сервісу сприятиме зміні взаємодії контролюючих органів із платниками податків шляхом використання електронних засобів комунікації. Реалізація цього проєкту передбачала два етапи. На першому етапі у 2013 році планувалося запровадження можливості подання податкових декларацій в електронній формі та перегляду особового рахунку платника податків, зокрема інформації щодо наявності податкового боргу. Другий етап, передбачений на 2014 рік, передбачав розширення функціональних можливостей сервісу, зокрема можливість розрахунку пені, формування платіжних документів, доступ до індивідуального податкового календаря з нагадуваннями

про строки сплати податків і зборів, а також здійснення офіційного листування з податковою службою та отримання індивідуальних консультацій.

У серпні 2013 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію створення та функціонування автоматизованої системи «Єдине вікно подання електронної звітності» [12]. Основною метою цієї системи було усунення проблеми відсутності єдиних стандартів та розрізненості процесів електронного звітування перед різними центральними органами виконавчої влади. Передбачалося, що система забезпечить уніфікацію електронної звітності, спростить процедури для суб'єктів господарювання та сприятиме налагодженню електронної взаємодії між учасниками процесу.

Наступним етапом стало затвердження у 2014 році постановою Кабінету Міністрів України № 569 Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість [13]. Цим нормативним актом було визначено механізм електронного адміністрування ПДВ, що передбачав автоматизацію обліку та розрахунків із бюджетом. Одним із ключових елементів системи стало запровадження електронних рахунків платників ПДВ, які відкривалися Державною казначейською службою України. Такі рахунки використовувалися для проведення розрахунків із бюджетом за податковими зобов'язаннями з ПДВ, визначеними у податковій звітності.

У липні 2016 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів «Електронна акцизна марка» [14]. Передбачалося запровадження цифрових ідентифікаторів у формі QR-кодів замість традиційних паперових марок, що дозволяло здійснювати контроль за обігом підакцизної продукції та формувати інформацію про її рух від виробництва до реалізації.

Важливим етапом розвитку цифровізації податкового адміністрування стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» № 1797-VIII від 21 грудня 2016 року [15]. Одним із положень цього Закону стало законодавче закріплення функціонування «Електронного кабінету» платника податків. Запровадження цього сервісу передбачало можливість отримання платниками податків адміністративних послуг в електронній формі, подання декларацій, звітів та інших документів із використанням електронного цифрового підпису, а також доступ до інформації щодо стану розрахунків із бюджетом.

14 липня 2017 року постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Порядок функціонування Електронного кабінету [16], яким визначено механізми електронної взаємодії користувачів із контролюючими органами. Документ регламентував порядок подання звітності, заяв, запитів, повідомлень, отримання податкових роз'яснень та інформації про стан розрахунків платників із бюджетом.

На сьогодні платники податків за допомогою «Електронного кабінету» можуть здійснювати широкий перелік операцій в електронній формі, зокрема:

– переглядати та отримувати інформацію про себе, у тому числі відомості з інтегрованих карток, інформацію щодо розрахунків із бюджетом, стану розрахунків за єдиним рахунком, а також дані із систем електронного адміністрування ПДВ та акцизного податку;

– подавати податкові декларації та звітність, реєструвати податкові й акцизні накладні, здійснювати управління переплатами, подавати заяви на повернення коштів та проводити звірку розрахунків із бюджетами;

– здійснювати електронний обмін документами з контролюючими органами, зокрема отримувати накази про проведення перевірок, акти, подавати запити, заперечення та скарги в межах адміністративного оскарження;

– проводити реєстраційні дії, включаючи взяття на облік, внесення змін до облікової картки, перехід на спеціальні режими оподаткування, а також подавати документи для отримання ліцензій;

– здійснювати реєстрацію програмних і класичних реєстраторів розрахункових операцій (РРО), подавати звітність щодо їх використання та переглядати відкриту інформацію про контрагентів.

З метою розвитку цифрових підходів у сфері управління державними фінансами Кабінетом Міністрів України було схвалено «Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [17]. Документ передбачає формування єдиного інформаційного простору у сфері управління державними фінансами.

Одним із напрямів реалізації Стратегії визначено використання автоматизованих систем, зокрема «Електронного кабінету платника податків», а також систем аналізу великих даних (Big Data). Крім того, передбачено забезпечення інтероперабельності державних інформаційних систем, що передбачає технічну сумісність та можливість обміну даними між різними реєстрами і базами даних, зокрема Державним реєстром фізичних осіб – платників податків, Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Єдиним державним демографічним реєстром, Державним земельним кадастром та іншими інформаційними ресурсами.

Окремим нормативно-правовим актом у сфері цифровізації публічного управління став Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 18 листопада 2021 року № 1907-IX [18]. Цим Законом визначено правові засади створення, функціонування та взаємодії публічних електронних реєстрів, а також організації електронної взаємодії між державними інформаційними ресурсами.

У сфері адміністрування податків і зборів положення Закону пов'язані із забезпеченням міжвідомчої електронної взаємодії через систему «Трембіта». Система «Трембіта» є національною системою електронної взаємодії між державними інформаційними ресурсами, електронними реєстрами та інформаційними системами. Вона забезпечує органам державної влади та органам місцевого самоврядування доступ до необхідної інформації відповідно до визначених повноважень.

За допомогою системи «Трембіта» публічні органи можуть підключатися до відповідних інформаційних ресурсів та отримувати визначений набір даних в автоматичному або ручному режимах [1, с. 181].

Попри активне впровадження цифрових технологій у систему адміністрування податків і зборів, процес цифровізації супроводжується низкою системних викликів, які мають комплексний характер та охоплюють правову, технологічну, організаційну й соціальну сфери.

Одним із основних викликів є недосконалість нормативно-правового регулювання. Чинний масив законодавчих актів, що регулюють податкові правовідносини, у низці випадків містить положення, які не повністю відповідають особливостям електронного документообігу та цифрової взаємодії між платниками податків і контролюючими органами.

У сфері цифровізації адміністрування податків і зборів наявні нормативно-правові прогалини, які проявляються у низці проблемних питань, зокрема:

– невідповідність між формою та змістом електронного документообігу. Податкове законодавство не забезпечує повністю єдиного підходу до визначення правового статусу електронних документів у податкових правовідносинах. Зокрема, у Податковому кодексі України використовуються поняття, характерні для паперового документообігу, такі як «копія документа», «оригінал документа», «акт документальної перевірки, складений на папері». Така термінологія не повною мірою відповідає цифровому формату, у якому документ існує як сукупність електронних даних, а не як матеріальний об'єкт. Це створює питання щодо визначення доказового значення електронних документів під час розгляду податкових спорів. Водночас використання кваліфікованого електронного підпису не є обов'язковим для всіх видів податкових документів, що зумовлює паралельне використання електронної та паперової форм документообігу;

– недостатня врегульованість процедур електронного адміністрування. Чинне законодавство не містить повного нормативного регулювання окремих процедур, пов'язаних із застосуванням цифрових технологій у податковій сфері. Зокрема, у Податковому кодексі України недостатньо визначено порядок проведення електронних податкових перевірок, які передбачали б здійснення контролю дистанційно на основі електронних даних без фізичного доступу до приміщення платника податків. Також недостатньо врегульованими залишаються питання оскарження рішень, прийнятих із використанням автоматизованих систем, зокрема щодо можливості отримання платником податків інформації про принципи функціонування відповідних алгоритмів;

– недостатній рівень правового регулювання міжвідомчої електронної взаємодії. Незважаючи на впровадження електронного обміну інформацією між державними органами, на практиці взаємодія між Державною податковою службою, Державною митною службою, Міністерством юстиції та іншими органами залишається недостатньо уніфікованою. Законодавство не встановлює єдиних обов'язкових стандартів і протоколів обміну даними між державними реєстрами, що зумовлює використання окремих інтеграційних рішень для різних органів та необхідність додаткового опрацювання інформації.

Окрім нормативно-правових аспектів, цифровізація адміністрування податків і зборів пов'язана з організаційними та кадровими викликами. Впровадження цифрових технологій

передбачає не лише оновлення технічної інфраструктури, а й зміну внутрішніх процесів роботи, перехід від паперового документообігу до електронних процедур. Це потребує адаптації функціональних обов'язків працівників податкових органів та постійного підвищення рівня їх цифрових компетентностей.

Окремим питанням залишається цифровий розрив серед платників податків, зокрема представників малого та середнього бізнесу, які не завжди мають достатній рівень цифрових навичок для повноцінного використання електронних сервісів у процесі взаємодії з контролюючими органами.

Висновки. На підставі проведеного дослідження цифровізації податкового адміністрування в Україні встановлено, що цей процес є комплексним напрямом модернізації податкової системи, який передбачає впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність контролюючих органів та взаємодію з платниками податків. Формування цифрового податкового адміністрування відбувалося поступово – від перших етапів інформатизації фінансової сфери до створення електронних сервісів, систем електронного адміністрування податків та розвитку інтегрованих інформаційних ресурсів. Важливими результатами цього процесу стали запровадження електронного документообігу, електронного адміністрування ПДВ та акцизного податку, а також функціонування «Електронного кабінету платника податків», що змінило механізми взаємодії між державою та платниками податків.

Водночас проведений аналіз свідчить, що подальша цифровізація податкового адміністрування потребує удосконалення правового регулювання, зокрема щодо визначення статусу електронних документів, здійснення електронних процедур контролю та забезпечення ефективної міжвідомчої взаємодії. На нашу думку, подальший розвиток цього напряму має ґрунтуватися на комплексному поєднанні технологічних рішень із відповідним нормативно-правовим забезпеченням, що дозволить сформувати стабільну систему цифрового адміністрування податків, підвищити ефективність податкових правовідносин та забезпечити належний рівень взаємодії між органами державної влади і платниками податків.

Список використаних джерел:

1. Мащенко О. В., Вовк В. С. Цифровізація у сфері адміністрування податків та зборів як засіб підтримки підприємництва: управлінський та правовий аспект. *Право та державне управління. 2025 р., № 3. С. 175–185. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.22*

2. Вакулик Д. А. Цифрові тренди у сфері оподаткування: зарубіжний досвід та перспективи для України. *SCIENTIA*. 2022. № 1. С. 25–29. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/87

3. Цюцяк А., Цюцяк І., Цюцяк В. Цифровізація податкової системи: сучасний стан, проблеми та перспективи. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 4 (83). С. 48–55. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.048

4. Колісник А. С. Застосування сучасних цифрових технологій у сфері оподаткування: іноземний досвід та перспективи для України. *Право та інновації*. 2023. № 3 (43). С. 47–53. DOI: https://doi.org/10.37772/25181718-2023-3(43)-7

5. Дмитрик О. О., Котенко А. М., Паращенко О. К. Імплементація міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: наслідки для суб'єктів фінансового моніторингу. *Право та інновації.* 2024. № 3 (47). С. 168–176. DOI: https://doi.org/10.37772/25181718-2024-3(47)-21

6. Чудак О. М. Трансформація правового регулювання адміністрування податків і зборів в контексті цифровізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 106–113. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.1/17

7. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон від 4 лютого 1998 р., № 75/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80

8. Про проведення експерименту з використання електронної форми декларування : Наказ від 15.09.2004 р., № 671. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1451-04/sp:max100

9. Про подання електронної податкової звітності : Наказ ДПА від 10.04.2008 р., № 233. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0320-08#Text

10. Деякі питання організації електронного документообігу та звітності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.09.2009 р. № 1087-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2009-%D1%80#Text

11. Концепція створення електронного сервісу «Електронний кабінет платника податків» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.12.2012 р., № 1007-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2012-%D1%80#Text

12. Про схвалення Концепції створення та функціонування автоматизованої системи «Єдине вікно подання електронної звітності» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 р., № 587-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2013-%D1%80#Text

13. Деякі питання електронного адміністрування податку на додану вартість : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р., № 569. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-%D0%BF#Text

14. Про схвалення Концепції створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) «Електронна акцизна марка»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.07.2016 р., № 497-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2016-%D1%80#Text

15. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні : Закон від 21 грудня 2016 р., № 1797-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1797-19#Text

16. Про затвердження Порядку функціонування «Електронного кабінету» : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2017 р. № 637. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0942-17#Text

17. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р., № 1467-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80/ed20211117#Text

18. Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18 листопада 2021 р., № 1907-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.95
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.18

КОРЕНЕВ А.О.

ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЯК ПРІОРИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

HUMANITARIAN COMPONENT OF REGIONAL DEVELOPMENT AS A PRIORITY OF STATE REGIONAL POLICY: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

Мета статті полягає у всебічному аналізі гуманітарної складової розвитку регіонів як пріоритетного напряму державної регіональної політики та визначенні її адміністративно-правового змісту в сучасних умовах. У статті здійснено комплексний аналіз гуманітарної складової розвитку регіонів як одного з пріоритетних напрямів державної регіональної політики України крізь призму адміністративно-правового регулювання. Доведено, що в умовах децентралізації влади, трансформації системи публічного управління та суттєвих воєнних викликів гуманітарна сфера набуває стратегічного значення для забезпечення суспільної консолідації, формування людського потенціалу регіонів, зміцнення національної ідентичності та стійкості держави. Визначено, що гуманітарна складова регіонального розвитку охоплює сферу освіти, культури, інформаційного простору, мовної політики, молодіжного розвитку, охорони культурної спадщини та інші напрями, пов'язані із забезпеченням гуманітарних прав населення. Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння гуманітарної сфери, зокрема культурологічний, соціогуманітарний, інституційний та безпековий. Встановлено, що відсутність єдиного нормативного визначення поняття «гуманітарна сфера» та комплексної концепції гуманітарного розвитку ускладнює формування цілісної системи адміністративно-правового забезпечення державної регіональної політики. Досліджено положення Закону України «Про засади державної регіональної політики», Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки та регіональних стратегій розвитку в частині закріплення гуманітарних пріоритетів. Особливу увагу приділено формуванню системи індикаторів оцінювання гуманітарного розвитку регіонів та запропоновано концепцію Індексу гуманітарного розвитку регіону як інструменту моніторингу ефективності гуманітарної політики на територіальному рівні. Зроблено висновок, що гуманітарна сфера має розглядатися як самостійний об'єкт державної регіональної політики та потребує інтеграції до механізмів стратегічного планування й публічного адміністрування.

Ключові слова: *гуманітарна сфера, державна регіональна політика, регіональний розвиток, адміністративно-правове забезпечення, публічне адміністрування, гуманітарний розвиток, людський потенціал, територіальні громади, стратегічне планування, національна ідентичність.*

The purpose of the article is to comprehensively analyze the humanitarian component of regional development as a priority area of state regional policy and to determine its administrative and legal content in modern conditions. The article contains a comprehensive analysis of the humanitarian development of the regions as one of the priority directions of the state regional policy of Ukraine through the prism of administrative and legal regulation. It has been proven that in the minds of the decentralization of power, the transformation of the public administration system

© КОРЕНЕВ А.О. – кандидат юридичних наук https://orcid.org/0000-0001-8611-8998

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

and the corresponding military movements, the humanitarian sphere is gaining strategic importance for ensuring sustainable consolidation, shaping the human potential of the regions, valuing national identity and the stability of the state. It is revealed that the humanitarian warehouse of regional development covers the sphere of education, culture, information space, international politics, youth development, protection of cultural decline and others directly related to security humanitarian rights of the population. The main scientific approaches to the understanding of the humanitarian sphere, including cultural, socio-humanitarian, institutional and security approaches have been analyzed. It has been established that the existence of a single normative significant concept of "humanitarian sphere" and a comprehensive concept of humanitarian development complicate the formation of an integral system of administrative and legal security of the regional state. The provisions of the Law of Ukraine "On the establishment of state regional policy", the State strategy for regional development for 2021–2027 and regional development strategies in terms of consolidating humanitarian priorities. Particular attention is paid to the formation of a system of indicators for assessing the humanitarian development of regions and the concept of the Regional Humanitarian Development Index as a tool for monitoring the effectiveness of the region. It has been established that the humanitarian sphere may be viewed as an independent object of the state's regional policy and will require integration into the mechanisms of strategic planning and public administration.

Key words: *humanitarian sphere, government regional policy, regional development, administrative and legal security, public administration, humanitarian development, human potential, territorial communities, strategic planning, national identity.*

Актуальність теми. Гуманітарна сфера в сучасних умовах розвитку української державності набуває системоутворюючого значення як складова суспільної консолідації, забезпечення національної ідентичності та формування людського потенціалу регіонів. В умовах трансформаційних процесів, децентралізації публічного управління та воєнних викликів гуманітарний вимір державної регіональної політики перестає бути допоміжним елементом і перетворюється на стратегічний ресурс сталого розвитку територій. Саме через інструменти регіональної політики держава формує умови для рівного доступу до освіти, культури, інформаційного простору, реалізації мовних прав і збереження культурної спадщини.

Попри те, що Україна за останні роки піднялася на 14 позицій в Індексі людського розвитку та посідає 74 місце (всього у рейтингу 189 країн та у 2019 році Україна посіла 88 місце) [1], гуманітарна складова розвитку українського суспільства залишається політично та юридично неврегульованою, багато питань лише окреслені та ні на теоретичному, ні тим більше на практичному рівні не вирішені. В гуманітарній сфері відбувається руйнація світоглядних людських цінностей, свідоме ігнорування суб'єктами публічного адміністрування завдань гуманітарного розвитку суспільства, що не меншою мірою пов'язано із незатребуваністю українського людинотворчого потенціалу [2, с. 23–24].

Незважаючи на окремі ініціативи щодо створення концептуальних засад гуманітарного розвитку, в Україні протягом тривалого часу не здійснювалася послідовна й системна державна гуманітарна політика, спрямована на формування цілісного гуманітарного (духовно-ціннісного) простору держави. Як наслідок, залишалися поза увагою активні й цілеспрямовані зусилля з утвердження національної ідентичності, розвитку національної самосвідомості, збереження, захисту, примноження й поширення власних ідеалів та цінностей українського народу. Зокрема, так і не було затверджено та впроваджено в життя підготовлені науковцями й експертами проекти Концепції розвитку гуманітарної сфери в Україні (2001 р.) та Концепції гуманітарного розвитку України (2008 р.), а також низку інших стратегічних документів гуманітарного спрямування, що суттєво загальмувало гуманітарний розвиток суспільства та сприяло виникненню серйозних загроз національній безпеці держави. Все це вказує на необхідність наукового осмислення гуманітарної складової розвитку регіонів як пріоритетного напряму державної регіональної політики та визначення її адміністративно-правового змісту в сучасних умовах.

Стан дослідження проблеми. Проблематика адміністративно-правового забезпечення гуманітарної складової розвитку регіонів України залишається предметом наукових дискусій, оскільки безпосередньо пов'язана з реалізацією державної регіональної політики, реформуванням системи публічного управління, децентралізацією державної влади, забезпеченням

соціальної згуртованості, культурного розвитку суспільства та відновленням територій в умовах воєнних і соціально-економічних викликів. Гуманітарна складова дедалі частіше розглядається як один із пріоритетних напрямів регіонального розвитку, що спрямований на забезпечення прав людини, доступності освіти, культури, охорони здоров'я, надання соціальних послуг і збереження ідентичності територіальних громад.

Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних засад публічного адміністрування гуманітарним розвитком суспільства зробили Ю.В. Климчук, В.І. Дяченко, І.В. Чеховська, В.А. Медяник, О.В. Захарова, Н.Б. Новицька, В.О. Морозова, А.Т. Комзюк, В.В. Карлова, О.А. Задихайло, І.Г. Ігнатченко, Ю.В. Якимець, В.С. Шестак, Ю.Л. Юринець, А.В. Аксютіна, О.І. Миколенко, А.О. Собакарь, О.С. Юнін та інші вчені. Попри вагому теоретичну та практичну значущість наукових праць, їх фрагментарність і неповний аналіз системності й цілісності у формулюванні концептуальних засад державної регіональної політики України в гуманітарній сфері унеможливили висвітлення всіх особливостей адміністративно-правового забезпечення її формування та реалізації.

У зв'язку із цим **мета статті** полягає у всебічному аналізі гуманітарної складової розвитку регіонів як пріоритетного напряму державної регіональної політики та визначенні її адміністративно-правового змісту в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Необхідність теоретичного осмислення гуманітарної сфери як об'єкта державної регіональної політики зумовлена як нормативною невизначеністю, так і практичною потребою у формуванні комплексного механізму її управління на регіональному рівні. Аналіз чинного законодавства України свідчить про відсутність єдиного нормативного визначення поняття «гуманітарна сфера», що зумовлює фрагментарність її правового регулювання. Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначає стратегічні цілі регіонального розвитку, проте гуманітарний компонент у ньому не систематизований як окремий об'єкт впливу. Водночас положення Конституції України закріплюють гарантії розвитку культури, освіти, мовної самобутності, що свідчить про конституційне підґрунтя гуманітарної політики.

Поняття «гуманітарна сфера» не має усталеного тлумачення в українській правничій науці, що зумовлює різноманітність наукових підходів до його інтерпретації. У вітчизняній та зарубіжній науковій традиції можна виокремити кілька концептуальних напрямів розуміння цього явища, серед яких: культурологічний, соціогуманітарний, інституційний та безпековий. Перший ґрунтується на розумінні гуманітарної сфери як сукупності відносин, пов'язаних із виробництвом, збереженням та поширенням культурних цінностей. Згідно з Конвенцією ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 року [3], культура визнається фундаментальним чинником сталого розвитку. У наукових дослідженнях В. Андрущенка наголошується, що гуманітарна складова державної політики забезпечує духовну інтеграцію суспільства та формування ціннісних орієнтирів [4].

Соціогуманітарний підхід акцентує увагу на людському потенціалі як ключовому ресурсі розвитку. У Доповіді ПРООН «Human Development Report 2020» [5] людський розвиток визначається через доступ до освіти, культури, інформації та соціальних можливостей. В українському контексті Е. Лібанова обґрунтовує взаємозв'язок між гуманітарною політикою та індексом людського розвитку регіонів, підкреслюючи роль освіти і культури у формуванні соціального капіталу [6].

Інституційний підхід навпаки розглядає гуманітарну сферу як систему публічних інститутів, що реалізують державну політику у галузях освіти, культури, мови, інформаційного простору та охорони культурної спадщини. З позицій теорії державного управління, сформульованих у працях В. Бакуменка [7], гуманітарна сфера постає об'єктом управлінського впливу через механізми стратегічного планування, бюджетного фінансування та нормативного регулювання. Такий підхід дозволяє інтегрувати гуманітарні пріоритети у систему державної регіональної політики.

Безпековий підхід сформувався під впливом сучасних геополітичних викликів та інформаційних загроз. У Стратегії національної безпеки України гуманітарний вимір безпеки пов'язується із захистом інформаційного простору, національної ідентичності та культурної самобутності. Дослідники [8] підкреслюють, що гуманітарна сфера дедалі більше стає об'єктом зовнішнього впливу, що зумовлює необхідність її інтеграції у систему державної регіональної політики як складової національної стійкості країни. Так, О. Степанко вважає, що базовими складовими гуманітарної сфери мають виступати освіта, наука і культура, а також пов'язані з ними підсистеми – виховання, інформаційне середовище, дозвілля, релігія, етнічні відносини [9, с. 202–203]. Водночас обмеження гуманітарної сфери виключно цими галузями видається дискусійним, оскільки сучасні суспільні процеси потребують ширшого бачення її структурних елементів [10].

Порівняльний аналіз зазначених підходів дозволяє стверджувати, що гуманітарна сфера є багатовимірною категорією, яка охоплює як ціннісно-культурні, так і інституційно-управлінські компоненти. Вона виступає не лише сукупністю галузей соціальної інфраструктури, а й стратегічним ресурсом регіонального розвитку. Водночас відсутність комплексного законодавчого визначення цієї категорії зумовлює потребу у формуванні авторської дефініції, що враховуватиме міждисциплінарний характер гуманітарної сфери та її інтеграцію в механізми державної регіональної політики.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 [11], містить більш виразні гуманітарні орієнтири, адже стратегічна мета цієї політики досягається на основі трьох стратегічних цілей, серед «формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному та просторовому вимірах». У межах цієї цілі передбачено розвиток людського капіталу, забезпечення доступності освітніх і культурних послуг, підтримку молоді, зміцнення соціальної інтеграції. Відтак, на рівні підзаконного стратегічного акта гуманітарний компонент набуває більш чіткої артикуляції, ніж у базовому законі. Зокрема, на регіональному рівні гуманітарна складова відображається у стратегіях розвитку областей (прикладом слугують Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки та План заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки, затверджені Рішенням Харківської обласної ради від 27 лютого 2020 року № 1196-VII, Стратегія регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року, схвалена рішенням Дніпровської обласної ради № 624-24/VII від 07.08.2020 р. та ін.), які розробляються відповідно до вимог закону та основної стратегії. Аналіз чинних регіональних стратегій [12, 13] засвідчує, що гуманітарні питання переважно інтегровані в розділи, присвячені людському розвитку, соціальній інфраструктурі, культурній спадщині, освіті та молодіжній політиці. Однак у більшості випадків відсутня системна модель оцінювання гуманітарного розвитку, а показники мають фрагментарний характер, на загальнодержавному рівні відсутній окремий нормативно затверджений документ, який би комплексно визначав засади гуманітарної політики в територіальному вимірі. Існуючі галузеві концепції (у сфері освіти, культури, мовної політики, цифровізації тощо) функціонують автономно і не інтегровані в єдину систему регіонального стратегування, що створює ризик розбалансованості управлінських рішень та дублювання функцій окремих суб'єктів регіонального публічного адміністрування.

Отже, аналіз Закону України «Про засади державної регіональної політики» та відповідних стратегічних документів дозволяє зробити такі висновки. По-перше, гуманітарна складова регіонального розвитку має імпліцитний характер у базовому законі та більш виразну, але несистемну фіксацію у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. По-друге, регіональні стратегії враховують гуманітарні питання переважно через призму соціальної інфраструктури та людського капіталу, без формування інтегрованої моделі гуманітарного розвитку. По-третє, відсутність окремої концепції гуманітарного розвитку в системі регіональної політики зумовлює потребу нормативного уточнення статусу гуманітарної сфери як самостійного об'єкта адміністративно-правового забезпечення та державного регіонального впливу. По-четверте, доцільним є доповнення законодавства положеннями щодо обов'язкового включення гуманітарних цілей, індикаторів та механізмів оцінювання до системи стратегічного планування регіонального розвитку, що сприятиме забезпеченню цілісності гуманітарного простору та підвищенню якості життя населення регіонів.

Гуманітарна сфера охоплює комплекс взаємопов'язаних структурних елементів, кожен із яких має власне нормативне забезпечення, інституційну систему та управлінські механізми досягнення відповідних цілей, а також потребує запровадження системи індикаторів оцінювання гуманітарного розвитку територій, що дозволятиме розглядати гуманітарну сферу не як сукупність окремих галузей, а як цілісний об'єкт публічного адміністрування.

З метою забезпечення об'єктивного вимірювання стану гуманітарної сфери та інтеграції відповідних показників у систему стратегічного планування регіонального розвитку доцільним здається формування комплексної системи кількісних індикаторів гуманітарного розвитку регіонів. Необхідність такого підходу зумовлена відсутністю у Законі України «Про засади державної регіональної політики» чітко визначених гуманітарних критеріїв оцінювання регіонального розвитку, а також потребою узгодження регіональної політики з галузевим законодавством у сфері освіти, культури, мовної політики, інформаційного простору та реалізації молодіжної політики.

Методологічною основою запропонованої системи є положення концепції людського розвитку, викладені у доповідях Програми розвитку ООН [14], відповідно до яких розвиток територій оцінюється не лише за економічними показниками, а й за рівнем доступу до освіти, культури, інформації та можливостей самореалізації. Враховуючи специфіку правового регулювання гуманітарної сфери в Україні, доцільним є формування інтегрального показника – Індексу гуманітарного розвитку регіону (ІГРР), що складається із системи взаємопов'язаних субіндексів.

Першим структурним блоком індексу є освітній розвиток регіону, що відображає стан реалізації положень Закону України «Про освіту», до складу якого пропонується включити такі показники: частку населення з вищою освітою; рівень охоплення дітей дошкільною освітою; середній результат зовнішнього оцінювання (НМТ/ЗНО); кількість закладів освіти у розрахунку на 10 тисяч населення; обсяг видатків місцевих бюджетів на освіту у перерахунку на одну особу. Сукупність зазначених індикаторів дозволяє оцінити як доступність, так і якість надання освітніх послуг у територіальному розрізі.

Другий блок становить культурна інфраструктура, що функціонує відповідно до Закону України «Про культуру», для оцінювання якої пропонується використовувати показники кількості закладів культури на 10 тисяч населення, рівня їх відвідуваності, обсягу бюджетного фінансування культурної сфери на одну особу, частки об'єктів культурної спадщини, що перебувають у задовільному стані, а також наявності регіональних програм розвитку культури. Такий підхід дозволяє визначити рівень забезпеченості населення культурними послугами та ефективність регіональної культурної політики.

Третій компонент – мовне середовище – відображає, як було зазначено раніше, стан реалізації у певній місцевості та територіальній громаді Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», основними індикаторами якого можна вважати: частку освітніх закладів з навчанням державною мовою; частку регіональних медіа, що здійснюють мовлення українською мовою; рівень володіння державною мовою серед населення; кількість культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на популяризацію державної мови; кількість зафіксованих порушень мовного законодавства у розрахунку на 100 тисяч населення. До речі саме ці показники дозволятимуть оцінити стан мовної консолідації певного регіону.

Четвертий блок – інформаційний розвиток та інформаційна безпека відповідного регіону – формується з урахуванням положень Законів України «Про інформацію» та «Про медіа», а також Стратегії національної безпеки України на основі таких індикаторів як: рівень доступу домогосподарств до мережі Інтернет; кількість регіональних медіа на 100 тисяч населення; частка територіальних громад, охоплених цифровими адміністративними послугами; рівень медіаграмотності населення; кількість інформаційних правопорушень тощо, що характеризують стан розвитку інформаційної інфраструктури певної громади та рівень стійкості регіону до інформаційних загроз.

П'ятим компонентом є політика національної пам'яті, що реалізується на підставі законів України у сфері вшанування історичної спадщини на основі показників кількості об'єктів меморіальної спадщини, що утримуються за рахунок місцевих бюджетів; обсягу фінансування заходів зі збереження історичної пам'яті; кількості меморіальних та освітніх заходів; кількості відреставрованих пам'яток протягом року.

Шостий блок відображає молодіжний розвиток регіону та ґрунтується на положеннях Закону України «Про основні засади молодіжної політики», до його складу доцільно включити показники кількості молодіжних центрів на 100 тисяч молоді; рівня залучення молоді до програм неформальної освіти; рівня зайнятості молоді; обсягу фінансування молодіжних програм; частки молоді, залученої до громадської діяльності.

Отриманий індекс дозволятиме класифікувати регіони за рівнем гуманітарного розвитку та виявляти територіальні диспропорції. Запровадження зазначеної системи індикаторів створюватиме передумови для інтеграції гуманітарної складової у механізми моніторингу державної регіональної політики, забезпечує об'єктивність оцінювання та формує аналітичну основу для прийняття відповідних управлінських рішень.

Висновок. Таким чином, гуманітарна сфера виступає самостійним об'єктом впливу державної регіональної політики, що зумовлено: 1) її визначальним значенням для формування людського потенціалу регіонів через розвиток освіти, культури, науки, фізичної культури і спорту, туризму, засобів масової інформації, охорони здоров'я, суспільної моралі тощо; 2) необхідністю забезпечення рівного доступу населення до гуманітарних послуг незалежно від території проживання; 3) функцією консолідації суспільства та зміцнення національної ідентичності

в умовах регіональної різноманітності; 4) потребою інтеграції мовної та інформаційної політики у механізми територіального розвитку з метою формування єдиного гуманітарного простору; 5) значенням гуманітарних процесів для забезпечення національної безпеки та стійкості регіонів до інформаційних і культурних викликів; 6) наявністю розгалуженої системи публічних інституцій, що функціонують на регіональному та місцевому рівнях і потребують координації в межах державної регіональної політики; 7) можливістю кількісного оцінювання гуманітарного розвитку територій через систему інтегрованих індикаторів, що забезпечуватиме включення гуманітарної складової до процедур стратегічного планування, соціально-економічного прогнозування, програмно-цільового бюджетування, моніторингу результативності та обґрунтованого розподілу бюджетних ресурсів між регіонами з урахуванням рівня їх гуманітарного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Україна піднялася на 14 позицій в Індексі людського розвитку. URL: https://dzi.gov.ua/press-centre/news/ukrayina-pidnyalasya-na-14-pozytsij-v-indeksi-lyudskogo-rozvytku/

2. Сидорова Е.О. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики України в гуманітарній сфері : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2022. 568 с.

3. Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000142919

4. Філософія освіти: навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.

5. Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene URL: http://hdr.undp.org/en/2020-report

6. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: монографія / ред. Е. М. Лібанова. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 367 с.

7. Бакуменко В. Д., Усаченко Л. М., Червякова О. В. Теоретичні засади державного управління : навч. посіб. К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. 174 с.

8. Світова гібридна війна: український фронт : монографія В. П. Горбуліна. Київ : [НІСД], 2017. 494 с.

9. Степанко О. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери. Теорія та практика державного управління. 2012. Вип. 3. С. 201–208.

10. Чечель О. М. Поняття і зміст механізмів державного управління в гуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2019. № 3 (22). С. 137–145.

11. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF

12. Про схвалення Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки та Плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки: Рішення Харківської обласної ради від 27 лютого 2020 року № 1196-VII (XXIII сесія VII скликання) URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf

13. Про Стратегію регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року : рішення Дніпровської обласної ради № 624-24/VII від 07.08.2020. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Foblrada.dp.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2020%2F08%2F%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.docx

14. Програма розвитку ООН в Україні (United Nations Development Programme in Ukraine). *Офіційний вебсайт Програми розвитку ООН в Україні.* URL: https://www.undp.org/ukraine

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.19

КУРИЛО В.І., ТАРАСЮК А.В.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗОН ВІЙСЬКОВИХ ОБ'ЄКТІВ

THE FUNCTIONAL PURPOSE OF ADMINISTRATIVE COERCION IN ENSURING THE LEGAL REGIME OF SPECIAL ZONES AROUND MILITARY FACILITIES

Вступ. У статті досліджено функціональне призначення адміністративного примусу в забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів. Обґрунтовано, що адміністративний примус у цій сфері не зводиться лише до притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності, а виступає комплексним правовим інструментом охорони земель, забезпечення спеціального режиму їх використання, захисту військових об'єктів та підтримання режимної стабільності територій, пов'язаних із функціонуванням сектору безпеки і оборони. З'ясовано, що його зміст розкривається через систему адміністративно-запобіжних, припинювальних, юрисдикційних, каральних і відновлювальних заходів, які застосовуються у межах спеціального адміністративно-правового режиму.

Мета. Метою статті є визначення функціонального призначення адміністративного примусу у забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів, з'ясування його основних функцій, системи заходів, кола уповноважених суб'єктів та особливостей реалізації в умовах воєнного стану, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного правового регулювання у цій сфері.

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний, системно-структурний, функціональний, логіко-догматичний та порівняльно-правовий. Нормативну основу дослідження становлять законодавство України у сфері оборони, національної безпеки, земельних відносин, містобудування та геопросторових даних. Теоретичну основу становлять наукові праці, присвячені адміністративному примусу, адміністративній відповідальності, правовому режиму земель оборони, спеціальним режимам землекористування та адміністративно-правовій охороні земель.

Результати. Узагальнено наукові підходи до розуміння адміністративного примусу та обґрунтовано його розгляд у досліджуваній сфері як комплексу превентивних, припинювальних, юрисдикційних, каральних і відновлювальних заходів. Встановлено, що в межах спеціальних зон військових об'єктів адміністративний примус виконує охоронну, каральну, превентивну, припинювальну, юрисдикційну, відновлювальну та режимозабезпечувальну функції. Доведено, що саме режимозабезпечувальна функція відображає специфіку такого примусу, оскільки спрямована на підтримання сталого функціонування спеціального правового режиму відповідних територій. Визначено коло суб'єктів його застосування, зокрема військові частини, правоохоронні, контрольні, земельні, екологічні та містобудівні органи.

© КУРИЛО В.І. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права (Національний університет біоресурсів і природокористування України) https://orcid.org/0000-0003-1268-801X

© ТАРАСЮК А.В. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, провідний науковий співробітник (Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України) https://orcid.org/0000-0002-3283-5323

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Доведено недостатню ефективність чинного механізму адміністративно-правової охорони таких земель через непослідовність нормативного регулювання, неуніфікованість підвідомчості, слабку міжвідомчу взаємодію та неповну кадастрово-геоінформаційну фіксацію режимних обмежень.

Перспективи. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності при вдосконаленні законодавства щодо земель оборони, спеціальних зон військових об'єктів та адміністративного примусу, а також у практичній діяльності військових частин, органів військового управління, а також правоохоронних, контрольних, земельних, екологічних і містобудівних органів. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення цілісної моделі адміністративно-правового механізму застосування заходів примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів, уніфікація процедур адміністративного реагування, уточнення підвідомчості адміністративних справ та забезпечення належної кадастрової і геоінформаційної фіксації режимних обмежень.

Ключові слова: *адміністративний примус, правовий режим земель, землі оборони, зони із особливими умовами користування, спеціальні зони військових об'єктів, адміністративно-правова охорона, адміністративна відповідальність, відновлення земель.*

Entry. The article examines the functional purpose of administrative coercion in ensuring the legal regime of special zones of military facilities. It is substantiated that administrative coercion in this sphere is not limited solely to bringing guilty persons to administrative liability, but acts as a comprehensive legal instrument for land protection, ensuring the special regime of land use, protecting military facilities, and maintaining the regime stability of territories connected with the functioning of the security and defence sector. It is established that its content is revealed through a system of administrative-preventive, suppressive, jurisdictional, punitive and restorative measures applied within a special administrative-law regime.

Purpose. The purpose of the article is to determine the functional purpose of administrative coercion in ensuring the legal regime of special zones of military facilities, to clarify its main functions, system of measures, range of authorised subjects and specific features of implementation under martial law, as well as to formulate proposals for improving current legal regulation in this sphere.

Materials and Methods. The methodological basis of the study consists of general scientific and special legal methods, in particular the formal-legal, systemic-structural, functional, logical-dogmatic and comparative-legal methods. The normative basis of the study is Ukrainian legislation in the fields of defence, national security, land relations, urban planning and geospatial data. The theoretical basis consists of scholarly works devoted to administrative coercion, administrative liability, the legal regime of defence lands, special land-use regimes and administrative-law protection of land.

Results. Scientific approaches to understanding administrative coercion are generalised, and its consideration in the studied sphere as a complex of preventive, suppressive, jurisdictional, punitive and restorative measures is substantiated. It is established that within special zones of military facilities administrative coercion performs protective, punitive, preventive, suppressive, jurisdictional, restorative and regime-supporting functions. It is proved that the regime-supporting function reflects the specificity of such coercion, since it is aimed at maintaining the stable functioning of the special legal regime of the relevant territories. The range of subjects authorised to apply administrative coercion is identified, including military units, law enforcement, control, land, environmental and urban planning authorities. The insufficient effectiveness of the current mechanism of administrative-law protection of such lands is proved, due to inconsistent legal regulation, non-unified jurisdiction, weak interagency cooperation and incomplete cadastral and geoinformation recording of regime restrictions.

Prospects. The results of the study may be used in law-making activities aimed at improving legislation on defence lands, special zones of military facilities and administrative coercion, as well as in the practical activities of military units, military command bodies, law enforcement, control, land, environmental and urban

planning authorities. A promising direction for further research is the development of a comprehensive model of the administrative-law mechanism for applying coercive measures within special zones of military facilities, the unification of administrative response procedures, the clarification of jurisdiction in administrative offence cases, and the provision of proper cadastral and geoinformation recording of regime restrictions.

Key words: *administrative coercion, legal regime of land, defence lands, zones with special land-use conditions, special zones around military facilities, administrative-law protection, administrative liability, land restoration.*

Постановка проблеми. Забезпечення належного правового режиму спеціальних зон військових об'єктів є складовою державної політики у сфері оборони, національної безпеки, охорони земель та публічного порядку. Землі оборони та суміжні до них території, на яких встановлюються зони з особливими умовами користування, виконують важливу функцію просторового, інженерного, екологічного та безпекового забезпечення військових об'єктів. Водночас ефективність цього режиму залежить не лише від законодавчого закріплення обмежень і заборон, а й від наявності реального адміністративно-правового механізму їх забезпечення. Саме адміністративний примус виступає одним із ключових елементів такого механізму. Функціональне призначення адміністративного примусу в досліджуваній сфері не зводиться лише до притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. Його зміст розкривається через здійснення системи владно-правових заходів, спрямованих на запобігання порушенням режиму використання земель, своєчасне припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного фактичного та правового стану земель, захист військових об'єктів від диверсійних, терористичних, екологічних, містобудівних та інших загроз, а також підтримання режимної стабільності територій, пов'язаних із функціонуванням сектору безпеки і оборони. Саме тому з'ясування функціонального призначення адміністративного примусу у забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів має не лише теоретичне, а й виразне прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній адміністративно-правовій науці окремі аспекти досліджуваної проблематики вже отримали висвітлення. Так, І. Коропатнік, В. Карелін та О. Бериславська дослідили адміністративно-правові процедури встановлення спеціальних зон у сфері функціонування військових об'єктів, акцентувавши увагу на їх значенні для належного режиму використання земель оборони [19]. О. Присяжнюк розкрив особливості застосування правоохоронними органами заходів адміністративного примусу у період воєнного стану та обґрунтував їх поділ на адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення і заходи адміністративного стягнення [20]. У праці Т. Корнякової досліджено правові підстави та межі адміністративного примусу в умовах воєнного стану [21]. Отже, сучасні наукові публікації істотно розширюють розуміння ролі адміністративно-правових засобів у сфері охорони військових об'єктів, однак переважно зосереджуються на окремих аспектах цієї проблематики, зокрема адміністративно-правових процедурах встановлення спеціальних зон, особливостях застосування примусу в умовах воєнного стану, принципах діяльності спеціальних суб'єктів, у питаннях земельного контролю, режимних обмежень, екологічної безпеки чи адміністративної відповідальності. Водночас функціональне призначення адміністративного примусу саме у механізмі забезпечення правового режиму спеціальних зон військових об'єктів ще не стало предметом самостійного комплексного наукового аналізу, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу функціонального призначення адміністративного примусу в забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів, визначення його системи, кола уповноважених суб'єктів та основних форм реалізації, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинної моделі правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу.

1. Поняття адміністративного примусу у сфері забезпечення правового режиму спеціальних зон військових об'єктів.

У науковій літературі адміністративний примус традиційно розглядається як одна з базових категорій адміністративного права. У працях Ю. Битяка та В. Сьоміної [1, с. 251–252], В. Галунька та О. Правоторової [2, с. 264], Т. Коломоєць [3, с. 137] та інших учених він визначається як різновид державно-правового примусу, що реалізується уповноваженими суб'єктами у формі фізичного, психологічного, організаційного чи майнового впливу на осіб із метою забезпечення виконання покладених на них обов'язків, запобігання правопорушенням, їх припинення та

притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. У класичній доктрині адміністративного права заходи адміністративного примусу поділяються на адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення. Водночас з огляду на специфіку земельних відносин і необхідність поновлення порушеного правового стану обґрунтованим видається виокремлення також відновлювальних заходів як самостійного функціонального елементу адміністративного примусу.

У загальнотеоретичному розумінні адміністративний примус є владним інструментом впливу, що застосовується уповноваженими органами публічної адміністрації або іншими суб'єктами, наділеними відповідною компетенцією, до осіб, які не перебувають у їх службовому підпорядкуванні. У сфері охорони земель і забезпечення спеціального режиму військових об'єктів адміністративний примус слід розуміти як передбачену законом систему владно-правових заходів, що застосовуються уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації для запобігання порушенням режиму використання земель, припинення протиправної поведінки, притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності та відновлення порушеного правового й фактичного стану земельних ресурсів. У цьому контексті адміністративний примус не є ізольованим явищем. Йому передують регулятивна діяльність держави, нормативне встановлення спеціальних режимів землекористування, кадастрова та містобудівна фіксація обмежень землекористування, контрольні заходи, моніторинг, дозвільні процедури та інформаційно-превентивна робота. Саме тому адміністративний примус слід розглядати як завершальний, але не єдиний елемент механізму адміністративно-правової охорони земель у межах спеціальних зон.

Важливою особливістю адміністративного примусу у досліджуваній сфері є його підвищена функціональна насиченість. Якщо в загальному адміністративно-деліктному механізмі примус часто асоціюється передусім із санкцією за вчинене правопорушення, то у межах спеціальних зон військових об'єктів він покликаний забезпечувати режим функціонування території ще до виникнення правопорушення, негайно нейтралізовувати небезпечні дії, формувати доказову базу для подальшого провадження та забезпечувати відновлення порушеного стану. Тому його зміст у цій сфері є значно ширшим, ніж традиційне каральне розуміння.

2. Нормативні засади застосування адміністративного примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів.

Нормативна база застосування адміністративного примусу у сфері охорони та захисту спеціальних зон військових об'єктів має міжгалузевий характер. Її основу становлять Конституція України, Земельний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, (далі – КУпАП), а також спеціальні та суміжні закони України у сфері використання земель оборони, охорони державного кордону, діяльності військових формувань і правоохоронних органів, державного контролю за використанням та охороною земель, містобудування, адміністративної процедури та правового режиму воєнного стану.

Особливе місце в системі нормативного регулювання адміністративного примусу посідає КУпАП, який визначає загальні засади адміністративної відповідальності, заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, компетенцію органів адміністративної юрисдикції, строки притягнення до відповідальності, правила підвідомчості, порядок оскарження та виконання постанов або прийнятих рішень [4]. Однак адміністративний примус у межах спеціальних зон військових об'єктів не може бути виведений виключно з норм КУпАП. Його зміст формують також численні спеціальні норми земельного, екологічного, містобудівного, оборонного та безпекового законодавства, що встановлюють обов'язкові режими, порядок фіксації обмежень, компетенцію органів контролю та охорони, а також процедурні механізми реагування на правопорушення. До прикладу, земельно-режимний компонент адміністративного примусу безпосередньо випливає зі статті 115 Земельного кодексу України, відповідно до якої зони особливого режиму використання земель створюються навколо військових об'єктів для забезпечення їх функціонування, збереження озброєння, військової техніки та іншого військового майна, охорони державного кордону України, а також захисту населення, господарських об'єктів і довкілля від впливу аварійних ситуацій, стихійних лих і пожеж [5]. Зазначене положення конкретизується статтею 3 Закону України «Про використання земель оборони», яка передбачає встановлення уздовж державного кордону України, навколо військових та інших оборонних об'єктів зон з особливим режимом використання земель [6]. Водночас норми, що визначають контрольні та поліцейські механізми забезпечення такого режиму, закріплені, зокрема, у статті 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», відповідно до якої державні інспектори мають право безперешкодно обстежувати земельні ділянки та перевіряти

документи щодо їх використання та охорони [7], а також у статті 31 Закону України «Про Національну поліцію», яка передбачає систему превентивних поліцейських заходів, зокрема перевірку документів особи, поверхневу перевірку і огляд, зупинення транспортного засобу, вимогу залишити місце, обмеження доступу до визначеної території та обмеження пересування особи чи транспортного засобу [8]. В умовах воєнного стану відповідні повноваження підсилюються статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка допускає запровадження перевірки документів, огляду речей і транспортних засобів, заборони масових заходів та обмеження вибору місця перебування чи пересування осіб на відповідній території [9]. Отже, компетенція суб'єктів адміністративного примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів формується не одним нормативним актом, а системою взаємопов'язаних норм адміністративного, земельного, екологічного, оборонного, поліцейського та безпекового законодавства.

3. Суб'єкти адміністративного примусу у сфері охорони спеціальних зон військових об'єктів.

Специфіка правового режиму земель у межах спеціальних зон військових об'єктів зумовлює формування функціонально диференційованої системи суб'єктів, уповноважених на застосування заходів адміністративного примусу. До неї належать органи військового управління і військові частини, правоохоронні органи, військові формування з правоохоронними функціями, а також органи державного контролю у сферах земельних відносин, охорони довкілля, містобудування, пожежної та техногенної безпеки. Відповідно, адміністративний примус у межах таких зон реалізується не одним універсальним суб'єктом, а сукупністю взаємопов'язаних органів, компетенція яких визначається характером правопорушення та об'єктом охорони.

Нормативна основа участі цих суб'єктів має диференційований характер і визначається видом правопорушення, що вчиняється у межах спеціальних зон військових об'єктів. У разі земельних правопорушень визначальне значення мають статті 5 і 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», які відносять здійснення державного контролю, зокрема, до повноважень Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та наділяють державних інспекторів правом обстежувати земельні ділянки, перевіряти документи і видавати обов'язкові до виконання приписи [7]. У разі екологічних і техногенно-пожежних правопорушень застосовуються, зокрема, положення статті 202 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка визначає повноваження Державної екологічної інспекції України як центрального органу виконавчої влади, уповноваженого реалізовувати державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням вимог природоохоронного законодавства [10], а також статей 65–66 Кодексу цивільного захисту України, що закріплюють державний нагляд у сфері пожежної та техногенної безпеки та способи його здійснення [11]. Натомість у разі режимних правопорушень пріоритетну роль відіграють правоохоронні та військові формування сектору безпеки і оборони: відповідно до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», поліція вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку та припинення правопорушень [8]; стаття 2 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» визначає завдання цього спеціального правоохоронного формування щодо забезпечення правопорядку і військової дисципліни та охорони майна Збройних Сил України [12]; стаття 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» покладає на неї обов'язок припиняти спроби незаконної зміни проходження лінії державного кордону України [13]; стаття 2 Закону України «Про Службу безпеки України» закріплює завдання щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності [14]; стаття 2 Закону України «Про Національну гвардію України» – щодо захисту конституційного ладу, громадської безпеки та важливих державних об'єктів [15]. Отже, адміністративний примус у межах спеціальних зон військових об'єктів є комплексним механізмом адміністративно-правового реагування, побудованим на поєднанні контрольних, природоохоронних, правоохоронних і військово-режимних повноважень.

4. Функціональне призначення адміністративного примусу щодо забезпечення земель у межах спеціальних зон військових об'єктів.

Функціональне призначення адміністративного примусу у сфері охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів полягає у забезпеченні належного функціонування спеціального правового режиму таких територій через реалізацію взаємопов'язаних превентивної, припинювальної, юрисдикційної, відновлювальної та охоронної функцій. Їх сукупна дія спрямована на запобігання правопорушенням, своєчасне припинення протиправної поведінки, притягнення винних осіб до відповідальності та відновлення порушеного стану земель.

По-перше, адміністративний примус виконує превентивну функцію. Її зміст полягає у запобіганні порушенням режиму використання земель, своєчасному виявленні потенційних ризиків, забезпеченні правової визначеності встановлених обмежень і заборон, а також у недопущенні шкідливих наслідків для військових об'єктів, суміжних земельних ділянок, населення та довкілля. Нормативною основою реалізації цієї функції є, зокрема, стаття 6 КУпАП [4], стаття 115 Земельного кодексу України [5], стаття 3 Закону України «Про використання земель оборони» [6], стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію» [8], а в умовах воєнного стану – також стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [9].

По-друге, адміністративний примус має припинювальну функцію, яка полягає у негайному припиненні вже розпочатого або триваючого правопорушення, усуненні безпосередньої загрози та локалізації негативних наслідків. У межах спеціальних зон військових об'єктів ця функція реалізується шляхом пред'явлення вимоги припинити протиправні дії, обмеження доступу до території, зупинення транспортного засобу, проведення поверхневої перевірки, огляду речей, адміністративного затримання, вилучення заборонених предметів, припинення будівельних, земельних, лісогосподарських чи бурових робіт, а також застосування інших передбачених законом примусових заходів. Її правову основу становлять, зокрема, стаття 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [7], статті 23, 31 Закону України «Про Національну поліцію» [8], статті 260–265 КУпАП [4], а також стаття 2 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [12].

По-третє, адміністративний примус реалізує каральну функцію, що виявляється у застосуванні адміністративних стягнень за вчинення земельних, екологічних, містобудівних, режимних, прикордонних, пожежно-безпекових та інших правопорушень. Нормативне підґрунтя цієї функції становлять статті 9, 23, 24, 33–38, 213–221, 245, 255, 283–289, 307–308 КУпАП [4], які визначають поняття адміністративного правопорушення, мету та види адміністративних стягнень, загальні правила їх накладення, систему органів адміністративної юрисдикції, завдання провадження, перелік уповноважених осіб, порядок ухвалення, оскарження та виконання постанов. У межах спеціальних зон військових об'єктів можуть вчинятися охоронно-режимні, земельні, містобудівні, екологічні та пожежно-безпекові адміністративні правопорушення. До охоронно-режимних належать, зокрема, діяння, передбачені статтями 111, 173, 173[1], 174, 185, 185[10], 195[5], 202, 204[1], 204[2] КУпАП, а їх вчинення зумовлює застосування заходів адміністративного припинення, встановлених статтями 260–265 КУпАП. Земельні, містобудівні, екологічні та пожежно-безпекові проступки охоплюються, зокрема, статтями 52, 53, 53[1], 55, 56, 96, 96[1], 58[1], 77, 77[1], 80–83, 188[5] КУпАП [4]. У цій площині адміністративний примус поєднує індивідуальну та загальну превенцію: адміністративне стягнення впливає на конкретного правопорушника та водночас має стримувальне значення для інших осіб, які можуть порушити режим використання земель у межах спеціальних зон військових об'єктів.

По-четверте, адміністративний примус виконує відновлювальну функцію, яка має особливе значення для охорони земель. Її зміст полягає у відновленні порушеного фактичного та правового стану порушеної території, зокрема у рекультивації порушених земель, усуненні забруднення, демонтажі самочинних об'єктів будівництва, відновленні меж спеціальних зон військових об'єктів і межових знаків, актуалізації відомостей у Державному земельному кадастрі, геопросторових і містобудівних системах, а також у відшкодуванні заподіяної шкоди. Правову основу цієї функції становлять, зокрема, стаття 166 Земельного кодексу України [5], статті 68–69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10], стаття 54 Закону України «Про землеустрій» [16], статті 16, 22, 1166 Цивільного кодексу України[17] та положення Закону України «Про виконавче провадження».

Окремо слід відзначити режимозабезпечувальну функцію адміністративного примусу, яка інтегрує зазначені вище функції та найбільш повно відображає його місце в механізмі охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів. Її сутність полягає не лише в реагуванні на правопорушення, а й у забезпеченні повсякденного функціонування спеціального режиму військового об'єкта, що охоплює охоронні, містобудівні, санітарні, екологічні та інші правові режими.

5. Адміністративно-правовий механізм застосування заходів примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів.

Наведений вище матеріал дає підстави стверджувати, що адміністративно-правовий механізм застосування заходів примусу в межах спеціальних зон військових об'єктів є послідовною системою владно-процесуальних дій уповноважених суб'єктів публічної адміністрації,

спрямованих на виявлення правопорушення, його припинення, належну фіксацію фактичних обставин, визначення компетентного суб'єкта, уповноваженого розглядати справу і застосовувати відповідні заходи адміністративного примусу, ухвалення правозастосовного рішення та забезпечення його виконання. Специфіка цього механізму зумовлена складним суб'єктним складом, різнорідністю правопорушень, що можуть вчинятися в межах таких зон, а також поєднанням матеріальних норм земельного, екологічного, містобудівного, оборонного та безпекового законодавства. Його процесуальну основу становлять, зокрема, статті 245, 251, 254, 255, 260–265, 213–221, 283–289, 307, 308 КУпАП [4]. Початковою стадією зазначеного механізму є виявлення ознак правопорушення та здійснення первинної адміністративно-правової реакції. На цьому етапі визначального значення набувають повноваження суб'єктів, які безпосередньо забезпечують охорону, нагляд або контроль у межах відповідної території. До таких суб'єктів належать, зокрема, вартова служба (чергова зміна) військових підрозділів, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, Національна поліція, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна екологічна інспекція України, Державна інспекція архітектури та містобудування України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, а також органи військового управління і військові частини. Саме на цій стадії, залежно від компетенції відповідного суб'єкта, можуть здійснюватися перевірка документів, огляд території, фіксація факту порушення спеціального режиму, встановлення особи правопорушника та попередня юридична кваліфікація діяння. Нормативну основу реалізації таких повноважень становлять, зокрема, стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію» [8], стаття 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [7], стаття 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [13], стаття 2 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [12], статті 197–202 Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України [18], а також численні положення інших нормативних актів.

Наступною стадією є застосування заходів адміністративного припинення та заходів забезпечення провадження. Якщо правопорушення триває або створює безпосередню загрозу для військового об'єкта, суміжних земельних ділянок, довкілля чи безпеки інших осіб, уповноважені суб'єкти вживають невідкладних заходів для його припинення. У процесуальному аспекті відповідні дії ґрунтуються насамперед на статтях 260–265 КУпАП, які передбачають адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів та інші заходи забезпечення провадження [4]. Поряд із цим застосовуються спеціальні приписи відповідного галузевого законодавства, зокрема щодо зупинення робіт, усунення порушень або обмеження доступу до певної території. На цій стадії забезпечуються припинення протиправної поведінки, локалізація її наслідків і формування належної доказової основи для подальшого розгляду справи.

Подальший етап охоплює документування правопорушення, процесуальне оформлення матеріалів справи, визначення підвідомчості та розгляд справи. Відповідно до статей 245, 251, 254, 255, 213–221 КУпАП на цій стадії збираються докази, складається протокол про адміністративне правопорушення, встановлюється компетентна посадова особа та визначається орган, уповноважений розглядати справу [4]. Для меж спеціальних зон військових об'єктів це має важливе значення, оскільки земельні, екологічні, містобудівні, прикордонні та режимно-охоронні порушення можуть підпадати під юрисдикцію різних органів.

Завершальними стадіями реалізації адміністративно-правового механізму застосування заходів примусу є ухвалення постанови у справі про адміністративне правопорушення, її оскарження та виконання, що регламентуються статтями 283–289, 307, 308 КУпАП [4]. Отже, у зазначеній сфері цей механізм охоплює повний правозастосовний цикл – від виявлення та фіксації правопорушення до ухвалення індивідуального правозастосовного акта, перевірки його законності в порядку оскарження та фактичного виконання прийнятого рішення.

У теоретико-правовому вимірі ключовою проблемою досліджуваного механізму є відсутність цілісної спеціальної концепції адміністративно-правової охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів. Чинне правове регулювання має розосереджений і міжгалузевий характер, оскільки відповідні приписи містяться в нормах різної галузевої належності. Унаслідок цього адміністративний примус у зазначеній сфері нерідко розглядається не як самостійний комплексний правовий інститут, а як сукупність окремих заходів реагування на порушення земельного, екологічного, оборонного чи безпекового законодавства. Додатковою теоретичною проблемою є недостатня визначеність співвідношення загальних положень КУпАП зі спеціальними нормами земельного, оборонного та безпекового законодавства, що ускладнює формування

єдиного підходу до кваліфікації відповідних правопорушень, визначення компетентного суб'єкта та належного процесуального оформлення матеріалів справи.

У практичному вимірі ефективність наявного адміністративно-правового механізму застосування заходів примусу в досліджуваній сфері знижується через відсутність уніфікованого підходу до визначення підвідомчості адміністративних справ, обмеженість кола посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, недостатню процедурну узгодженість між органами військового управління, правоохоронними та контрольними органами, а також неповну інтеграцію режимних обмежень до Державного земельного кадастру, національної інфраструктури геопросторових даних і містобудівної документації. Наслідком цього є ускладнення доказування факту порушення спеціального режиму, виникнення ризиків помилкового визначення компетентного органу та зниження оперативності адміністративного реагування. З огляду на це першочерговими напрямами вдосконалення мають бути систематизація нормативної основи адміністративно-правової охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів, уніфікація підвідомчості адміністративних справ і процесуальних алгоритмів реагування, розширення кола посадових осіб, уповноважених на складення протоколів, удосконалення міжвідомчої взаємодії, а також забезпечення повної кадастрової та геоінформаційної фіксації меж і режимних обмежень таких зон.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що адміністративний примус є необхідним елементом адміністративно-правового механізму охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів. Його функціональне призначення не зводиться лише до адміністративної відповідальності, а охоплює запобігання порушенням режиму використання земель, припинення протиправних або потенційно небезпечних дій, притягнення винних осіб до відповідальності, відновлення порушеного фактичного й правового стану території та забезпечення повсякденного функціонування спеціального режиму відповідних зон.

У сфері охорони земель та забезпечення спеціального режиму військових об'єктів адміністративний примус набуває практичного вираження як комплекс взаємопов'язаних правових заходів превентивного, припинювального, юрисдикційного, карального та відновлювального характеру. Їх реалізація забезпечується широким колом уповноважених суб'єктів, зокрема військовими частинами, військовими правоохоронними формуваннями, іншими правоохоронними, контрольними, екологічними, земельними та містобудівними органами. Це зумовлює складний, міжгалузевий і міжвідомчий характер відповідного адміністративно-правового механізму.

Встановлено, що визначальною особливістю адміністративного примусу у сфері охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів є його режимозабезпечувальна функція. Вона відмежовує адміністративний примус у зазначеній сфері від загального адміністративно-деліктного механізму, оскільки спрямована не лише на реагування на вже вчинені правопорушення, а й на підтримання реального, безперервного та сталого функціонування спеціального правового режиму відповідної території.

Доведено, що чинний адміністративно-правовий механізм загалом формує базові правові передумови для охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів, однак не забезпечує належного рівня його ефективності. Це зумовлено недостатньою системністю нормативно-правового регулювання, відсутністю уніфікованих правил визначення підвідомчості адміністративних справ, недостатньою узгодженістю міжвідомчої взаємодії, а також неповнотою кадастрової, містобудівної та геоінформаційної фіксації просторових меж спеціальних зон військових об'єктів із встановлених у їх межах режимних обмежень. Удосконалення зазначеного механізму має здійснюватися шляхом систематизації нормативної основи адміністративно-правової охорони відповідних земель, уточнення компетенції уповноважених суб'єктів, уніфікації процедур адміністративного реагування на порушення спеціального режиму, посилення міжвідомчої взаємодії, а також забезпечення повної кадастрової, містобудівної та геоінформаційної фіксації меж спеціальних зон військових об'єктів і пов'язаних із ними режимних обмежень.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), І.М. Балакарєва, І.В. Бойко та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка. Харків : Право, 2020. 392 с.

2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 4-те. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

3. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. К. : Істина, 2010. 480 с.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.84 №8074-10. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10 (дата звернення: 08.04.2026).

5. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 08.04.2026).

6. Про використання земель оборони : Закон України від 27.11.2003 № 1345-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 14. Ст. 209. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1345-15 (дата звернення: 08.04.2026).

7. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 39. Ст. 350. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/963-15 (дата звернення: 08.04.2026).

8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 08.04.2026).

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 08.04.2026).

10. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.91. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12 (дата звернення: 08.04.2026).

11. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 34-35. Ст. 458. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17(дата звернення: 08.04.2026).

12. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 32. Ст. 225. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3099-14 (дата звернення: 08.04.2026).

13. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 27. Ст. 208. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/661-15 (дата звернення: 08.04.2026).

14. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.92. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 27. Ст. 382. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12 (дата звернення: 08.04.2026).

15. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 17. Ст. 594. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/876-18 (дата звернення: 08.04.2026).

16. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 36. Ст. 282. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/858-15 (дата звернення: 08.04.2026).

17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 08.04.2026).

18. Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 550-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 22-23. Ст. 196. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/550-14 (дата звернення: 08.04.2026).

19. Коропатнік І.М., Карелін В.В., Бериславська О.М. Адміністративно-правові процедури встановлення спеціальних зон у сфері функціонування військових об'єктів. *Журнал східноєвропейського права*. 2026. № 144. С. 59–68. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/03/koropatnik_karelin_beryslavska_144.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

20. Присяжнюк О.А. Деякі особливості застосування правоохоронними органами України заходів адміністративного примусу у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. *Серія: Право*. 2024. Випуск 86: частина 4. С. 46–51. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320870/311439 (дата звернення: 08.04.2026).

21. Корнякова Т.В. Адміністративний примус в умовах воєнного стану: правові підстави та межі. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025 р. № 4 (90). С. 83–87. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2025/15.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.20

ЛЕВЧЕНКО М.С.

МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА З МИТНИМИ ОРГАНАМИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ МИТНИХ ПРАВИЛ

INTERNATIONAL PRINCIPLES FOR ENSURING COOPERATION WITH CUSTOMS AUTHORITIES OF FOREIGN STATES AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN PREVENTING AND COMBATING VIOLATIONS OF CUSTOMS REGULATIONS

Актуальність статті полягає в тому, що ефективне запобігання та протидія правопорушенням у митній сфері неможливі без застосування міжнародно-правових механізмів співробітництва, які передбачають обмін інформацією, проведення спільних заходів контролю, взаємну адміністративну допомогу та координацію діяльності компетентних органів. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні договори, конвенції та рекомендації, розроблені за участю міжнародних організацій, зокрема Всесвітньої митної організації, Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та інших міжнародних інституцій. Для України питання міжнародного співробітництва у сфері митної справи набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних процесів, адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів та необхідності підвищення ефективності боротьби з митними правопорушеннями. Мета статті полягає у необхідності охарактеризувати міжнародні засади забезпечення співробітництва з митними органами іноземних держав та міжнародними організаціями щодо запобігання та протидії порушенням митних правил. У статті охарактеризовано міжнародні засади забезпечення співробітництва з митними органами іноземних держав та міжнародними організаціями щодо запобігання та протидії порушенням митних правил. Наголошено, що відповідні засади забезпечують уніфікацію митних процедур, розвиток інформаційного обміну між митними органами, проведення спільних розслідувань та надання взаємної адміністративної допомоги. Зроблено висновок, що міжнародно-правові акти та механізми співробітництва є важливим інструментом запобігання та протидії порушенням митних правил. Вони забезпечують уніфікацію митних процедур, розвиток інформаційного обміну між митними органами, проведення спільних розслідувань та надання взаємної адміністративної допомоги. Особливу роль у цьому процесі відіграють акти Всесвітньої митної організації, які формують єдині стандарти митного контролю та співробітництва, а також міжнародні документи ООН, що створюють правову основу для боротьби з транснаціональною злочинністю. А відтак, завдяки цьому підвищується ефективність виявлення та припинення контрабанди, ухилення від сплати митних платежів та інших порушень митного законодавства, що сприяє зміцненню митної та економічної безпеки держав.

Ключові слова: *міжнародні засади, забезпечення, співробітництво, митні органи, запобігання, протидія, правопорушення, митні правила.*

The relevance of the article lies in the fact that effective prevention and counteraction to customs offenses are impossible without the use of international legal cooperation mechanisms that provide for the exchange of information, joint control measures, mutual administrative assistance and coordination of the activities of competent authorities. An important role in this process is played by international treaties, conventions and

© ЛЕВЧЕНКО М.С. – аспірант (Науково-дослідний інститут публічного права)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

recommendations developed with the participation of international organizations, in particular the World Customs Organization, the United Nations, the European Union and other international institutions. For Ukraine, the issue of international cooperation in the field of customs is of particular importance in the context of European integration processes, the adaptation of national legislation to international standards and the need to increase the effectiveness of the fight against customs offenses. The purpose of the article is to characterize the international principles of ensuring cooperation with customs authorities of foreign states and international organizations in preventing and countering violations of customs rules. The article describes the international principles for ensuring cooperation with customs authorities of foreign states and international organizations in preventing and combating violations of customs regulations. It is emphasized that the relevant principles ensure the unification of customs procedures, the development of information exchange between customs authorities, the conduct of joint investigations and the provision of mutual administrative assistance. It is concluded that international legal acts and cooperation mechanisms are an important tool for preventing and combating violations of customs rules. They ensure the unification of customs procedures, the development of information exchange between customs authorities, joint investigations and the provision of mutual administrative assistance. A special role in this process is played by the acts of the World Customs Organization, which form uniform standards of customs control and cooperation, as well as international UN documents that create a legal basis for combating transnational crime. And therefore, this increases the effectiveness of detecting and stopping smuggling, evasion of customs payments and other violations of customs legislation, which contributes to strengthening the customs and economic security of states.

Key words: *international principles, ensuring, cooperation, customs authorities, prevention, counteraction, violations, customs regulations.*

Актуальність теми. Ефективне запобігання та протидія правопорушенням у митній сфері неможливі без застосування міжнародно-правових механізмів співробітництва, які передбачають обмін інформацією, проведення спільних заходів контролю, взаємну адміністративну допомогу та координацію діяльності компетентних органів. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні договори, конвенції та рекомендації, розроблені за участю міжнародних організацій, зокрема Всесвітньої митної організації, Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та інших міжнародних інституцій. Для України питання міжнародного співробітництва у сфері митної справи набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних процесів, адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів та необхідності підвищення ефективності боротьби з митними правопорушеннями.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, присвячені взаємодії митних органів з іншими державами, у своїх наукових працях розглядали: І. Г. Бережнюк, С. М. Гусаров, І. А. Гуцул, М. М. Дивак, В. Ю. Кікінчук, А. М. Клочко, О. М. Музичук, О. В. Негодченко, В. В. Ченцов, В. І. Щербина та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, у зазначеній сфері залишається чимала кількість проблем, які потребують комплексного наукового опрацювання.

Саме тому **метою статті** є: охарактеризувати міжнародні засади забезпечення співробітництва з митними органами іноземних держав та міжнародними організаціями щодо запобігання та протидії порушенням митних правил.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження звернемо увагу на акти Всесвітньої митної організації (WCO). WCO була заснована в 1952 році як Рада митного співробітництва. Вона є незалежним міжурядовим органом, місією якого є підвищення ефективності та результативності митних адміністрацій. Сьогодні WCO представляє 183 митні адміністрації по всьому світу, які разом обробляють приблизно 98% світової торгівлі. Як глобальний центр митної експертизи, ВМО є єдиною міжнародною організацією, що має компетенцію в митних питаннях, і може по праву називати себе голосом міжнародної митної спільноти [1]. WCO сприяє визначеності, передбачуваності та безпеці міжнародного переміщення товарів та людей, що супроводжують товари, шляхом встановлення чітких та точних стандартів, наприклад, Рамкових стандартів безпеки та сприяння світовій торгівлі WCO. WCO також виступає за усунення дублювання та затримок у міжнародних ланцюгах поставок, таких як вимоги

до численних звітів та перевірок. Модель даних WCO та її потенціал єдиного вікна є ключовим інструментом для досягнення цієї мети [2].

30 червня 2007 року Рада Всесвітньої митної організації (ВМО) ухвалила рішення задовольнити запит Європейського Союзу щодо приєднання до ВМО з 1 липня 2007 року. Це рішення надало Європейському Союзу права та обов'язки на тимчасовій основі, подібні до тих, якими користуються члени ВМО. Повноправне членство стане можливим після ратифікації всіма 172 чинними членами організації поправки до Конвенції про створення Ради митного співробітництва, яка дозволить економічним і митним союзам приєднуватися до ВМО. ВМО відіграє важливу роль у розвитку міжнародного митного співробітництва та вирішенні нових викликів у сфері митної справи та торгівлі. Організація активно бере участь у розробленні та впровадженні політик на глобальному рівні, які поєднують заходи із забезпечення безпеки ланцюгів постачання, боротьби з контрафактною продукцією, сприяння торгівлі та розвитку, а також гарантування ефективного справляння митних платежів [3].

Членство в ВМО підкреслює та підтверджує центральну роль і компетенцію Європейського Союзу в міжнародних дискусіях щодо митних питань, зокрема реформування митної системи. Участь ЄС у діяльності ВМО охоплює широкий спектр митних питань, зокрема: номенклатуру та класифікацію товарів у межах Гармонізованої системи; визначення походження товарів; митну вартість товарів; спрощення та гармонізацію митних процедур і сприяння торгівлі; розроблення стандартів безпеки ланцюгів постачання; розроблення стандартів забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності; розвиток потенціалу для модернізації та реформування митних органів, у тому числі в межах програм міжнародної допомоги та співробітництва; взаємну адміністративну допомогу для запобігання, розслідування та припинення митних правопорушень. Наразі, Європейський Союз є стороною кількох конвенцій ВМО та бере активну участь у роботі цієї організації, забезпечуючи присутність і координацію дій держав-членів під час формування та представлення позиції ЄС у відповідних органах, відповідальних за управління цими конвенціями [3].

Розглядаючи акти WCO слід виділити Міжнародну конвенцію про спрощення та гармонізацію митних процедур. У документі зазначається, що прагнучи усунути розбіжності між митними процедурами та практикою Договірних Сторін, які можуть перешкоджати міжнародній торгівлі та іншим міжнародним обмінам, бажаючи ефективно сприяти розвитку такої торгівлі та обмінів шляхом спрощення та гармонізації митних процедур і практики, а також розвитку міжнародного співробітництва, відзначаючи, що значних переваг від спрощення міжнародної торгівлі можна досягти без шкоди для належного рівня митного контролю, та визнаючи, що таке спрощення і гармонізація можуть бути досягнуті, зокрема, шляхом застосування відповідних принципів, спрямованих на уніфікацію митних процедур, підвищення ефективності митного адміністрування та розвиток взаємодії між митними органами держав. Такими принципами є: впровадження програм, спрямованих на постійну модернізацію митних процедур і практик, а отже, підвищення ефективності та результативності; застосування митних процедур і практик у передбачуваний, послідовний та прозорий спосіб; надання зацікавленим сторонам усієї необхідної інформації щодо митного законодавства, правил, адміністративних інструкцій, процедур та практики; впровадження сучасних методів, таких як управління ризиками та контроль на основі аудиту, а також максимальне практичне використання інформаційних технологій; співпраця, де це доречно, з іншими національними органами влади, іншими митними адміністраціями та торговельними спільнотами; впровадження відповідних міжнародних стандартів; забезпечення зацікавленим сторонам легкодоступних процедур адміністративного та судового розгляду [4].

Стаття 6 Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур присвячена створенню та діяльності Комітету з управління Конвенцією. Відповідно до її положень, для забезпечення належного функціонування Конвенції створюється спеціальний орган – Комітет з управління, до складу якого входять представники всіх договірних сторін. Основним завданням Комітету є розгляд питань, пов'язаних із реалізацією положень Конвенції, забезпеченням однакового тлумачення та застосування її норм, а також підготовкою і розглядом пропозицій щодо внесення змін до Конвенції та її додатків. Стаття передбачає можливість участі в роботі Комітету представників держав і міжнародних організацій, які не є сторонами Конвенції, у статусі спостерігачів. До компетенції Комітету належить розгляд пропозицій щодо внесення змін до тексту Конвенції, Загального додатка, Спеціальних додатків і розділів до них, а також ухвалення рішень про включення нових додатків, розділів і рекомендованих правил. Крім того, Комітет уповноважений розглядати питання, пов'язані з практичним застосуванням положень Конвенції, сприяти уніфікації митних процедур держав-учасниць та розробляти рекомендації, спрямовані

на подальше спрощення і гармонізацію митних формальностей. Отже, стаття 6 закріплює організаційно-правові засади міжнародного співробітництва держав у межах Конвенції та створює інституційні передумови для її постійного вдосконалення відповідно до потреб міжнародної торгівлі й розвитку сучасної митної практики [4].

Отже, Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур є важливим міжнародно-правовим інструментом, який забезпечує уніфікацію митних процедур та підходів до митного контролю в різних державах. Її положення створюють належні умови для розвитку співробітництва між митними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, сприяють обміну інформацією, впровадженню сучасних методів контролю та управління ризиками. Це, своєю чергою, підвищує ефективність запобігання та протидії порушенням митних правил, контрабанді та іншим правопорушенням у сфері міжнародної торгівлі.

Окремо також доцільно вказати «Міжнародну конвенцію про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства» (Найробійська конвенція). Дана Конвенція є одним із базових міжнародно-правових інструментів співробітництва митних адміністрацій у сфері боротьби з митними правопорушеннями. Відповідно до статті 2 Конвенції договірні сторони зобов'язуються надавати одна одній взаємну адміністративну допомогу з метою відвернення, розслідування та припинення порушень митного законодавства. Важливе значення для запобігання правопорушенням має передбачений Конвенцією механізм обміну інформацією між митними адміністраціями [5]. Зокрема, додатки I–III регламентують надання інформації на запит або з власної ініціативи щодо дій, які можуть призвести до порушення митного законодавства, а також щодо осіб, товарів і транспортних засобів, пов'язаних із такими правопорушеннями. Окремим напрямом міжнародного співробітництва є проведення спільних розслідувань та участь посадових осіб однієї держави у заходах, що здійснюються на території іншої держави. Такі механізми передбачені, зокрема, додатками VII «Присутність представників митної адміністрації однієї Договірної сторони на території іншої Договірної сторони» та VIII «Участь у розслідуваннях, що проводяться за кордоном». Це дозволяє підвищити ефективність документування транскордонних митних правопорушень та збору доказів [5]. Особливе значення цей міжнародний акт має для розвитку співробітництва між митними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, насамперед Всесвітня митна організація, оскільки створює єдину правову основу для міжнародного обміну інформацією та координації дій у сфері митної безпеки. Завдяки положенням Конвенції підвищується ефективність протидії контрабанді, ухиленню від сплати митних платежів та іншим порушенням митних правил. Отже, Найробійська конвенція є важливим міжнародним інструментом, який забезпечує належний рівень взаємодії між митними адміністраціями різних держав, сприяє оперативному обміну інформацією та посиленню міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії порушенням митних правил.

Далі слід вказати нормативні документи ООН, зокрема Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (Палермська конвенція, 2000 р.), яка була прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, є основним міжнародним документом у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Вона була відкрита для підписання державами-членами на політичній конференції високого рівня, скликаній з цією метою в Палермо, Італія, 12–15 грудня 2000 року, та набула чинності 29 вересня 2003 року. Конвенція також доповнена трьома протоколами, що стосуються конкретних сфер та проявів організованої злочинності: 1) Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї; 2) Протокол проти незаконного ввезення мігрантів сушею, морем та повітрям; та 3) Протокол проти незаконного виробництва та торгівлі вогнепальною зброєю, її складовими частинами та компонентами, а також боєприпасами. Країни повинні стати учасницями самої Конвенції, перш ніж вони зможуть стати учасницями будь-якого з Протоколів [6].

В рамках представленої у статті проблематики слід вказати Протокол проти незаконного ввезення мігрантів сушею, морем і повітрям. Він стосується зростаючої проблеми організованих злочинних груп, які здійснюють незаконне ввезення мігрантів, часто створюючи високий ризик для мігрантів і отримуючи великий прибуток для правопорушників. Важливим досягненням Протоколу стало те, що вперше в глобальному міжнародному документі було розроблено та узгоджено визначення незаконного ввезення мігрантів. Протокол спрямований на запобігання та боротьбу з незаконним ввезенням мігрантів, а також на сприяння співпраці між державами-учасницями, одночасно захищаючи права незаконно ввезених мігрантів та запобігаючи найгіршим формам їхньої експлуатації, які часто характеризують процес незаконного ввезення [6].

Варто зауважити, що зазначена вище Конвенція прямо не регулює безпосередньо питання притягнення до відповідальності за порушення митних правил чи організацію митного контролю, однак її значення для міжнародного співробітництва митних органів є досить суттєвим. Даним документом було створено універсальну міжнародно-правову основу для співробітництва держав у боротьбі з транснаціональною злочинністю шляхом: обміну інформацією між компетентними органами; надання взаємної правової допомоги; проведення спільних розслідувань; використання спеціальних методів розслідування; екстрадиції правопорушників; конфіскації доходів від злочинної діяльності. В свою чергу у контексті запобігання порушенням митних правил положення Конвенції створюють правову основу для: міжнародного обміну митною та оперативною інформацією; виявлення каналів незаконного переміщення товарів; встановлення осіб, причетних до контрабандної діяльності; координації діяльності митних органів із правоохоронними структурами інших держав; участі митних органів у спільних міжнародних операціях.

Висновки. Отже, міжнародно-правові акти та механізми співробітництва є важливим інструментом запобігання та протидії порушенням митних правил. Вони забезпечують уніфікацію митних процедур, розвиток інформаційного обміну між митними органами, проведення спільних розслідувань та надання взаємної адміністративної допомоги. Особливу роль у цьому процесі відіграють акти Всесвітньої митної організації, які формують єдині стандарти митного контролю та співробітництва, а також міжнародні документи ООН, що створюють правову основу для боротьби з транснаціональною злочинністю. А відтак, завдяки цьому підвищується ефективність виявлення та припинення контрабанди, ухилення від сплати митних платежів та інших порушень митного законодавства, що сприяє зміцненню митної та економічної безпеки держав.

Список використаних джерел:

1. World Customs Organization. Description. URL: https://reliefweb.int/organization/wco0
2. What is Securing and Facilitating Legitimate Global Trade. URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/overview.aspx
3. World Customs Organization. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs/international-affairs/world-customs-organization_en
4. International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures. Done at: Kyoto. Date enacted: 1973-05-18. URL: https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/09/9-04/wco_simplification_customs_procedure.html
5. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства / Рада митного співробітництва, Всесвітня митна організація; Конвенція, Міжнародний документ від 09.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926/conv#Text
6. The United Nations Convention against Transnational Organized Crime. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 347.73
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.21

МОЖАРОВСЬКА Н.О.

ОБ'ЄКТНО-ПОВЕДІНКОВА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА СУБ'ЄКТНО-ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТОНІКА ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ

OBJECT-BEHAVIORAL ORIENTATION AND SUBJECT-INSTITUTIONAL ARCHITECTURE OF THE FINANCIAL-LEGAL REGIME

У статті досліджено об'єктну спрямованість і систему учасників порядку правового регулювання у сфері публічних фінансів. Обґрунтовано необхідність розмежування матеріально-предметної основи, суспільних відносин та безпосереднього напряму юридичного впливу. Встановлено, що публічні фінансові ресурси й активи становлять матеріальну основу цього порядку, суспільні відносини – соціально-правову форму взаємодії, а безпосередньому впорядкуванню підлягають дії, рішення та юридично значуща бездіяльність учасників. Запропоновано розрізняти екстенсивну й інтенсивну мобільність регульованої сфери. Перша виявляється у включенні нових активів і технологій, зокрема криптоактивів, друга – в ускладненні форм, процедур та інфраструктури використання традиційних ресурсів через деривативи, кліринг і маржинальні механізми. Доведено, що система учасників має поліцентричну, функціонально диференційовану та стадійно динамічну побудову. За функціонально-рольовим критерієм виокремлено публічно-владних учасників; функціональних учасників та адресатів приписів; інфраструктурно-посередницьких і гарантійних учасників. Розкрито правозобов'язальний характер публічно-фінансової компетенції та обґрунтовано, що органи публічної влади діють у межах нормативно визначених процедур, повноважень і гарантій. Визначено самостійне інформаційне, процедурне, захисне й компенсаційне призначення прав функціональних учасників. Показано рольову множинність податкових агентів, банків та посередників, статус яких залежить від функції у конкретному правовідношенні. Суд, органи примусового виконання та інші гарантійні інституції охарактеризовано як зовнішній контур захисту, відновлення й забезпечення виконання юридичних рішень. Зроблено висновок, що узгоджена взаємодія матеріальної основи, суспільних відносин, юридично значущої поведінки та функціонально організованого кола учасників забезпечує цілісність належного правового впорядкування публічної фінансової діяльності та досягнення збалансованого публічного фінансового інтересу.

Ключові слова: *публічні фінанси, публічний фінансовий інтерес, фінансові ресурси, правосуб'єктність, публічно-фінансова компетенція, функціональні учасники, податковий агент, фінансовий контроль, криптоактиви, правові гарантії.*

The article examines the object-oriented dimension and the system of participants within the legal regulatory framework governing public finance. It substantiates the need to distinguish between the material and substantive basis, social relations, and the direct direction of legal influence. It is established that public financial resources and assets constitute the material basis of this framework, social relations form the socio-legal mode of interaction, while the actions, decisions, and legally significant omissions

© МОЖАРОВСЬКА Н.О. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного та приватного права факультету права, врядування та міжнародних відносин (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка) https://orcid.org/0009-0000-5407-7298

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

of participants are subject to direct legal ordering. The article proposes distinguishing between extensive and intensive mobility of the regulated sphere. The former is manifested in the inclusion of new assets and technologies, particularly crypto-assets, whereas the latter involves the increasing complexity of the forms, procedures, and infrastructure through which traditional resources are used, including derivatives, clearing, and margin mechanisms. It is demonstrated that the system of participants has a polycentric, functionally differentiated, and stage-dynamic structure. According to the functional-role criterion, the following categories are distinguished: public-authority participants; functional participants and addressees of regulatory prescriptions; and infrastructure-intermediary and safeguarding participants. The power-and-duty nature of public financial competence is revealed, and it is substantiated that public authorities act within legally defined procedures, powers, and safeguards. The independent informational, procedural, protective, and compensatory functions of the rights of functional participants are identified. The multiplicity of roles performed by tax agents, banks, and intermediaries is demonstrated, with their status depending on the function performed in a particular legal relationship. Courts, enforcement bodies, and other safeguarding institutions are characterised as an external framework for protecting rights, restoring the lawful order, and ensuring the enforcement of legal decisions. It is concluded that the coordinated interaction of the material basis, social relations, legally significant conduct, and a functionally organised system of participants ensures the integrity of the legal ordering of public financial activity and the achievement of a balanced public financial interest.

Key words: *public finance, public financial interest, financial resources, legal personality, public financial competence, functional participants, tax agent, financial control, crypto-assets, legal safeguards.*

Вступ. Ускладнення руху фінансових ресурсів, цифровізація розрахунків, розвиток фінансової інфраструктури та взаємодія бюджетного, податкового, валютного й платіжного регулювання потребують поглиблення уявлень про механізм практичної реалізації фінансово-правового режиму. Його характеристика лише як сукупності нормативних приписів або спеціального порядку використання коштів не дає змоги визначити, які суспільні відносини та моделі юридично значущої поведінки підлягають упорядкуванню і через діяльність яких суб'єктів відповідний порядок установлюється, реалізується, контролюється та захищається.

Методологічною передумовою такого аналізу є розмежування об'єкта правового регулювання, об'єкта конкретного правовідношення, матеріально-предметної основи та безпосереднього поведінкового напряму правового впливу. Об'єкт правового регулювання пов'язується із соціально значущими суспільними відносинами, які виявляються у поведінці учасників, тоді як у структурі правовідношення самостійне значення мають суб'єкти, права й обов'язки, фактична поведінка та відповідні матеріальні чи нематеріальні блага [1, с. 144–146; 2, с. 99–100].

Фінансово-правова доктрина розкриває предмет фінансового права, систему публічних фінансових ресурсів, компетенцію органів управління та статус окремих учасників бюджетних, податкових і контрольних відносин [3, с. 48–53, 64–66; 4, с. 22–24, 69–81]. Проте ці положення не утворюють цілісної моделі, що поєднувала б матеріально-фінансову, соціально-правову й поведінкову площини з функціонально організованою системою учасників. Традиційний поділ на владну та зобов'язану сторони не охоплює податкових агентів, банків, платіжних і клірингових установ, аудиторів, судів та органів примусового виконання, а також не враховує багаторівневого статусу юридичних осіб із державною або комунальною участю.

Теоретичною основою дослідження є розуміння правового режиму як внутрішньо організованої конструкції, що поєднує об'єктно-предметний, регулятивно-інструментальний, суб'єктно-інституційний, темпорально-просторовий і функціонально-цільовий складники [5, с. 148–151, 153–154]. Нерозв'язаною залишається проблема системного поєднання об'єктно-поведінкової спрямованості фінансово-правового режиму з функціональною диференціацією його суб'єктного складу.

Огляд останніх досліджень. Теоретичні засади визначення об'єкта правового регулювання розкрито у працях Н. М. Крестовської, Л. Г. Матвєєвої, Я. О. Тицької та С. О. Грицая [1; 2]. Питання публічних фінансів, фінансової правосуб'єктності та статусу учасників фінансових правовідносин досліджували О. А. Музика-Стефанчук, Н. Я. Якимчук, Р. Л. Сопільник та інші науковці [3; 4]. Елементну побудову правового режиму розкрито в попередній публікації

авторки [5], а особливості правового регулювання криптоактивів досліджено Л. Л. Нескородженою, Б. О. Бонь, О. М. Кононець та Y. Kuruch [6; 7]. Водночас комплексне поєднання об'єктно-поведінкової спрямованості із функціональною диференціацією суб'єктного складу фінансово-правового режиму залишається недостатньо розробленим.

Постановка завдання. *Метою* статті є розкриття об'єктно-поведінкової спрямованості та суб'єктно-інституційної архітектоніки фінансово-правового режиму. Для її досягнення необхідно розмежувати матеріально-предметну основу, соціально-правову площину та безпосередній поведінковий напрям режимного впливу; визначити особливості мобільності об'єктної сфери; обґрунтувати функціонально-рольову модель суб'єктного складу та охарактеризувати правове становище публічно-владних, функціональних, інфраструктурно-посередницьких і гарантійних учасників.

Результати дослідження. Вихідною передумовою визначення об'єктної спрямованості фінансово-правового режиму є розмежування об'єкта правового регулювання, об'єкта конкретного правовідношення, матеріально-предметної основи та безпосереднього поведінкового напряму правового впливу. У структурі правовідношення суб'єкти є носіями прав і обов'язків, об'єктами виступають матеріальні й нематеріальні блага або соціальні цінності, юридичний зміст утворюють права та обов'язки, а фактичний – дії й бездіяльність, у яких вони реалізуються [1, с. 144–146]. Об'єкт правового регулювання натомість охоплює соціально значущі суспільні відносини, що виявляються в юридично значущій поведінці та спрямовуються на реалізацію відповідних інтересів і благ [2, с. 99–100].

У сфері публічних фінансів *об'єктно-поведінкова спрямованість фінансово-правового режиму* охоплює матеріально-фінансову, соціально-правову та поведінкову площини. Матеріально-фінансову площину утворюють публічні фінансові ресурси й активи, операції з якими набувають публічно-правового значення; соціально-правову – владно-майнові, організаційні, процедурні, інформаційні та контрольні відносини щодо їх формування, руху, використання й охорони; поведінкову – нормативно визначені дії, рішення та юридично значуща бездіяльність учасників.

Публічні фінансові ресурси не є самодостатнім безпосереднім об'єктом режимного впливу. Вони становлять *матеріально-предметну основу режиму*, суспільні відносини – соціально-правову форму взаємодії, а безпосередньому впорядкуванню підлягає поведінка учасників щодо виконання фінансових обов'язків, реалізації компетенції, прийняття рішень і дотримання процедур. Матеріально-фінансова площина охоплює не лише кошти бюджетів і публічних фондів, а й ресурси фізичних та юридичних осіб, якщо їх одержання, використання чи контроль пов'язані з виконанням фінансового обов'язку, бюджетним фінансуванням, державною підтримкою або фінансовим моніторингом. Визначальним є функціональний зв'язок ресурсу з публічним фінансовим інтересом, а не форма власності.

Об'єкт режимного впливу необхідно відмежовувати від інших складників правового режиму. Суб'єкти формують його суб'єктно-інституційну архітектоніку, територія і строк – темпорально-просторові межі, законодавство – нормативну основу, а юридичні засоби, процедури, контроль і відповідальність – регулятивно-інструментальну конфігурацію. Соціальні та фінансові інститути при цьому утворюють організаційне середовище реалізації правовідносин, а не об'єкт режимного впорядкування.

Об'єктна сфера фінансово-правових режимів є динамічною, що дає підстави розрізняти її *екстенсивну та інтенсивну мобільність*. Екстенсивна мобільність полягає у включенні до публічно-фінансового регулювання нових активів, технологій і моделей взаємодії, тоді як інтенсивна виявляється в ускладненні юридичних форм, процедур та інфраструктури використання традиційних ресурсів. Такі зміни розширюють коло відносин і ризиків, але не змінюють природи безпосереднього об'єкта впливу – юридично значущої поведінки учасників.

Екстенсивну мобільність ілюструють криптоактиви, які виникли поза традиційною системою централізованої грошової емісії, але стали передумовою податкових, наглядових, інформаційних та охоронних правовідносин. Їх цифрова форма й здатність виконувати окремі економічні функції грошей не надають їм автоматично статусу валюти, електронних грошей чи законного платіжного засобу. Юридична кваліфікація такого активу залежить від його функції, способу використання та нормативної моделі відповідної юрисдикції [6, с. 197–199; 7, с. 73–76]. Включення криптоактиву до фінансово-правового регулювання не перетворює його на публічний фінансовий ресурс: безпосередньому впорядкуванню підлягає поведінка щодо його обігу, оподаткування, фінансового моніторингу та нейтралізації відповідних ризиків.

Інтенсивна мобільність виявляється у функціонуванні валютних форвардів, ф'ючерсів, маржинальної торгівлі та клірингових механізмів. Вони не є самостійними безпосередніми об'єктами режимного впливу, а становлять юридичні й інфраструктурні форми організації руху валютних цінностей, забезпечення зобов'язань і розподілу ризиків. У таких конструкціях приватна договірна ініціатива реалізується в межах публічно контрольованого порядку, а безпосередньому впорядкуванню підлягає поведінка сторін, банків, брокерів, бірж, клірингових установ і регуляторів щодо укладення, забезпечення, виконання та припинення операцій.

Отже, об'єктно-поведінкова спрямованість визначає сферу й безпосередній напрям впливу фінансово-правового режиму, тоді як його практична реалізація персоніфікується через систему учасників. Сам режим не є суб'єктом правовідносин, оскільки не має власної волі, правосуб'єктності чи компетенції. Він становить спеціально організований юридичний порядок, що визначає підстави, зміст, процедури та межі діяльності органів, посадових осіб та інших учасників.

Компетенція публічно-владних суб'єктів охоплює нормотворчі, організаційні, правозастосовні, контрольні, координаційні, охоронні й коригувальні повноваження та має *правозобов'язальний характер*, оскільки поєднує можливість діяти з обов'язком реалізувати повноваження за наявності законних підстав. Водночас у фінансово-правових режимах беруть участь платники податків, розпорядники й одержувачі бюджетних коштів, банки, фінансові установи, надавачі платіжних послуг, інвестори, біржі та клірингові установи, статус яких визначається їх функцією у конкретних правовідносинах.

Традиційний поділ учасників на владну і зобов'язану сторони не охоплює сучасного різноманіття посередницьких, інфраструктурних, контрольних і гарантійних функцій. Організаційна класифікація суб'єктів також характеризує переважно їх форму, але не реальне місце у конкретному режимі [3, с. 48–50]. Тому за функціонально-рольовим критерієм доцільно виокремити три групи: *публічно-владні суб'єкти; функціональні учасники та адресати режимних приписів; інфраструктурно-посередницькі й гарантійні суб'єкти*.

Загальну фінансову правосуб'єктність слід відмежовувати від спеціальної режимної. Перша означає здатність особи бути носієм прав і обов'язків у сфері публічних фінансів, а друга виникає в межах конкретного бюджетного, податкового, валютного, банківського чи контрольного режиму та конкретизується у спеціальних повноваженнях, правах, обов'язках, процедурах і гарантіях. Тому особа виступає платником податків, розпорядником бюджетних коштів, податковим агентом, надавачем платіжних послуг або іншим учасником відповідних правовідносин, а не абстрактним «суб'єктом режиму».

Першу групу становлять держава, територіальні громади та уповноважені ними органи й інституції, які формують фінансову політику, встановлюють нормативні параметри режиму, управляють публічними фінансами, приймають індивідуальні рішення, здійснюють контроль і застосовують заходи реагування. Критерієм належності до цієї групи є не формальний статус органу або право власності на кошти, а наявність нормативно закріпленої *публічно-фінансової компетенції* [3, с. 31–33, 48–53].

Така компетенція має *правозобов'язальний характер*: вона не лише надає можливість діяти, а й покладає обов'язок реалізувати повноваження за наявності законних підстав, своєчасно, неупереджено та у визначеній процедурній формі. За функціональним призначенням серед публічно-владних суб'єктів доцільно виокремлювати режимоутворювальні, режимореалізуючі та контрольно-наглядові підгрупи. Один орган може поєднувати кілька ролей, однак кожна з них має власні підстави, процедури, межі розсуду та правові наслідки.

Публічно-владний суб'єкт не перебуває поза режимом, оскільки його діяльність також нормативно організована. Закон визначає предмет компетенції, процедури прийняття рішень, межі розсуду, форми контролю та відповідальність. Тому фінансово-правовий режим упорядковує як поведінку адресатів приписів, так і діяльність публічної адміністрації, обмежуючи необґрунтоване втручання в майнову та інформаційну сферу учасників. Публічний фінансовий інтерес при цьому не тотожний відомчому інтересу органу або прагненню до максимального наповнення певного фонду.

Функціональну багаторівневість цієї групи демонструє режим формування публічних доходів. Законодавець установлює нормативні засади оподаткування, уповноважені органи формують і координують податкову політику, а контролюючі органи здійснюють адміністрування податків і податковий контроль. Державна податкова служба України відповідно до статей 19-1, 20, 41, 61–62 Податкового кодексу України та пунктів 1, 3–4 Положення про Державну податкову службу України веде облік платників, приймає звітність, адмініструє платежі й податковий борг,

проводить перевірки та застосовує передбачені законом заходи реагування [8; 9]. Отже, ДПС одночасно виступає режимореалізуючим і контрольно-наглядовим суб'єктом, але кожне її повноваження обмежується нормативною підставою, предметом і процедурою.

Розподіл публічно-владної компетенції виявляється і в безготівкових розрахунках: ДПС контролює виконання податкових обов'язків, тоді як Національний банк України відповідно до статей 81–83 Закону України «Про платіжні послуги» здійснює нагляд за надавачами платіжних послуг та оверсайт платіжної інфраструктури [10]. Банки та інші надавачі платіжних послуг не набувають автоматично владного статусу, оскільки їх місце визначається функцією у конкретному правовідношенні.

На стадії виконання бюджетів спеціальним режимореалізуючим суб'єктом є Державна казначейська служба України. Вона реалізує державну політику у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів і бухгалтерського обліку виконання бюджетів, але не визначає напрямів розподілу ресурсів [11]. Відповідно до статей 43, 48–49 Бюджетного кодексу України Казначейство забезпечує ведення єдиного казначейського рахунка, проведення бюджетних операцій, обслуговування розпорядників і одержувачів, облік та звітність [12]. Отже, воно забезпечує перетворення бюджетних призначень та асигнувань на фактичний і документально зафіксований рух публічних коштів.

Контрольна складова компетенції Казначейства має спеціальний і процедурно обмежений характер. Вона охоплює перевірку бюджетних повноважень під час реєстрації зобов'язань, проведення платежів, ведення обліку та звітності, але не комплексний аудит фінансово-господарської діяльності. Тому у функціонально-рольовій моделі Казначейство є передусім *режимореалізуючим і контрольно-процедурним суб'єктом*.

В умовах воєнного стану його функції модифікуються: платежі здійснюються з урахуванням ресурсної забезпеченості єдиного казначейського рахунка та нормативно встановленої черговості видатків, спрямованої на фінансування оборони, безпеки й критичних публічних функцій [13]. Публічний фінансовий інтерес у казначейському режимі полягає не в максимальному стримуванні платежів, а в законному, своєчасному, безпечному й безперервному виконанні бюджетів із дотриманням меж процедурного розсуду та прав інших учасників.

Окрему підгрупу публічно-владних суб'єктів становлять носії спеціальної контрольної компетенції, які зіставляють фактичну фінансову поведінку, операції та результати з правовими, плановими, цільовими й результативними параметрами режиму. Контрольна система охоплює внутрішній управлінський контроль і внутрішній аудит, урядовий державний фінансовий контроль та державний зовнішній фінансовий контроль.

Урядовий контроль здійснює Державна аудиторська служба України, компетенція якої охоплює перевірку використання й збереження ресурсів та активів, ефективності управління ними, достовірності обліку і звітності, дотримання бюджетного законодавства та правил закупівель [14; 15]. Вона оцінює обґрунтованість і результати рішень за нормативно визначеними критеріями, але не повинна підміняти суб'єкта, уповноваженого їх приймати.

Ризик-орієнтований підхід передбачає співвіднесення інтенсивності втручання з імовірністю та наслідками порушення. Ризик при цьому не розширює адміністративний розсуд безмежно, а структурує вибір об'єкта, форми й заходів реагування. Контроль має не лише фіксувати порушення, а й забезпечувати їх припинення, усунення наслідків, відновлення фінансової дисципліни та коригування неефективних процедур [16, с. 71–73].

Державний зовнішній фінансовий контроль здійснює Рахункова палата як інституційно незалежний від виконавчої влади вищий державний колегіальний орган, що проводить фінансовий аудит, аудит ефективності й відповідності, експертизу та аналіз надходження і використання публічних коштів [17]. У спеціальних фінансово-правових режимах ця система доповнюється валютним, платіжним, ринковим і пруденційним наглядом.

Участь кількох органів у перевірці однієї операції не обов'язково свідчить про дублювання. Воно виникає за нечіткого розмежування цілей, критеріїв, процедур і правових наслідків контрольних заходів [18, с. 36]. Отже, контрольно-наглядові суб'єкти діють у межах функціонально розмежованої компетенції, а контроль виступає нормативно організованим механізмом зворотного зв'язку, що забезпечує охорону публічного фінансового інтересу, підзвітність носіїв компетенції та захист учасників від необґрунтованого втручання.

До другої групи у функціонально-рольовій моделі належать *функціональні учасники та адресати режимних приписів* – фізичні й юридичні особи, які не мають публічно-владної компетенції, але безпосередньо беруть участь у формуванні, розподілі, одержанні, використанні

або переміщенні фінансових ресурсів. До них належать платники податків і зборів, розпорядники та одержувачі бюджетних коштів, набувачі державної допомоги, користувачі публічних фінансових послуг, інвестори й учасники спеціальних фінансових програм [4, с. 22–24]. Об'єднувальною ознакою цієї групи є не організаційна форма, а функція особи у відносинах, на впорядкування яких спрямований конкретний фінансово-правовий режим.

Один суб'єкт може одночасно бути носієм фінансового обов'язку, одержувачем публічного ресурсу, учасником спеціальної процедури та особою, наділеною гарантіями захисту. Його статус характеризується структурною асиметрією, зумовленою імперативністю фінансово-правового регулювання, але вона не усуває взаємної юридичної пов'язаності сторін і не звільняє публічно-владного суб'єкта від дотримання законності, правової визначеності та належної процедури [4, с. 16–18; 19, с. 382–385].

Права функціональних учасників мають самостійне інформаційне, процедурне, захисне та компенсаційне призначення. Вони охоплюють одержання інформації, участь у процедурах, подання документів і заперечень, користування пільгами, представництво, оскарження та судовий захист. Обов'язки можуть полягати не лише у переданні фінансового ресурсу, а й у здійсненні облікових, розрахункових, звітних, інформаційних і контрольно-забезпечувальних дій [4, с. 69–81; 19, с. 383–385].

Показовим проявом цієї групи є юридичні особи з державною або комунальною участю. Вони діють на основі цивільної й корпоративної правосуб'єктності, але в частині використання бюджетних ресурсів, управління публічним майном, одержання державної допомоги, участі у закупівлях, виконання бюджетних програм, сплати дивідендів або частини прибутку та проходження спеціального контролю набувають *спеціальної фінансової режимної правосуб'єктності* [20, с. 185–186].

Факт заснування юридичної особи державою або належності державі корпоративних прав не наділяє її владною компетенцією. За відсутності нормативно встановленого повноваження приймати обов'язкові для інших осіб рішення вона залишається функціональним учасником та адресатом режимних приписів. Її правосуб'єктність має багаторівневий, а не «змішаний» характер: цивільний і корпоративний статус забезпечують участь у майновому обороті, а спеціальний фінансовий статус виникає лише у зв'язку з юридично значущими відносинами щодо публічних ресурсів, майна та інтересів.

Для визначення такого статусу мають значення правова природа майна, джерела його формування, цільове призначення та обмеження щодо використання. У господарських товариствах державні корпоративні права необхідно відмежовувати від майна самої юридичної особи: держава реалізує вплив через корпоративне управління, визначення стратегічних цілей та одержання дивідендів, а не через безпосереднє розпорядження кожним активом товариства [21, с. 132–134; 22].

Отже, юридичні особи з державною або комунальною участю належать переважно до функціональних учасників та адресатів режимних приписів. Лише за прямого нормативного наділення владними повноваженнями вони можуть виконувати функції публічно-владного суб'єкта, а у разі забезпечення платіжної, біржової чи клірингової інфраструктури – інфраструктурно-посередницького. Їх правове становище має забезпечувати баланс корпоративної самостійності, збереження публічного майна, фінансової дисципліни та пропорційного публічного контролю.

Третю групу у функціонально-рольовій моделі становлять *інфраструктурно-посередницькі та гарантійні суб'єкти фінансово-правового режиму*. Вони переважно не встановлюють його нормативних параметрів, не є носіями основного фінансового обов'язку чи кінцевими одержувачами публічного ресурсу, але забезпечують рух коштів, передання юридично значущої інформації, здійснення розрахунків, захист прав, вирішення спорів і виконання рішень. Їх виокремлення зумовлене самостійним функціональним призначенням у механізмі режимно-правового регулювання.

Показовим інфраструктурно-посередницьким суб'єктом є податковий агент, який відповідно до статей 18, 47, 51, 168, 171 і 176 Податкового кодексу України обчислює, утримує та перераховує податок до бюджету, подає звітність і несе самостійну відповідальність за неналежне виконання цих обов'язків [8; 4, с. 112–113]. Водночас він не набуває публічно-владної компетенції, оскільки не встановлює податкового обов'язку, не здійснює податкового контролю та не застосовує примусу.

Статус податкового агента характеризується *рольовою множинністю правосуб'єктності*: у власних податкових правовідносинах він є функціональним учасником та адресатом приписів, а під час виплати доходу іншій особі – інфраструктурним посередником. Аналогічна

множинність властива банкам та іншим надавачам платіжних послуг, які залежно від конкретного правовідношення можуть бути платниками податків, податковими агентами, учасниками фінансового моніторингу або суб'єктами здійснення платежів. Отже, належність особи до певної групи визначається її функцією, а не організаційно-правовою формою.

Гарантійний сегмент охоплює суб'єктів, участь яких активізується у разі оскарження рішення, виникнення спору, невиконання обов'язку або необхідності примусового виконання акта. Орган вищого рівня, який відповідно до статей 17 і 56 Податкового кодексу України розглядає адміністративну скаргу, не утворює окремого незалежного гарантійного суб'єкта. Він залишається публічно-владним суб'єктом першої групи, але виконує *переглядово-гарантійну функцію* [8].

Самостійне місце серед гарантійних суб'єктів належить суду. Його участь може бути зумовлена не лише правопорушенням, а й різним тлумаченням норми, неправильною кваліфікацією операції, процедурним порушенням або бездіяльністю органу. Тому точніше йдеться про *конфліктно-юрисдикційну стадію* функціонування режиму. Відповідно до статей 2, 5 і 19 Кодексу адміністративного судочинства України суд перевіряє законність, обґрунтованість, пропорційність і процедурну правомірність владного рішення, утворюючи зовнішній гарантійний контур режиму [23].

Завершальною ланкою гарантійного сегмента є органи та особи примусового виконання, які забезпечують реалізацію виконавчих документів у разі добровільного невиконання обов'язку [24; 25]. Проте виконавче провадження не є універсальним способом погашення податкового боргу, оскільки у випадках, передбачених статтями 87–89 і 95 Податкового кодексу України, його стягнення здійснює контролюючий орган за спеціальною процедурою [8].

Отже, інфраструктурно-посередницькі та гарантійні суб'єкти забезпечують операційне, інформаційне, розрахункове, юрисдикційне й виконавче опосередкування фінансових правовідносин, не підміняючи публічно-владних суб'єктів і функціональних учасників. Їх діяльність забезпечує реалізованість, захищеність і відновлюваність фінансово-правового порядку.

Висновки. Об'єктно-поведінкова спрямованість фінансово-правового режиму охоплює матеріально-фінансову, соціально-правову та поведінкову площини. Публічні фінансові ресурси й активи становлять його матеріально-предметну основу, суспільні відносини – соціально-правову форму взаємодії, а безпосередньому впорядкуванню підлягає юридично значуща поведінка учасників щодо формування, розподілу, використання, переміщення, контролю та охорони таких ресурсів. Об'єктна сфера режиму є мобільною: екстенсивно вона розширюється через включення нових активів і технологій, зокрема криптоактивів, а інтенсивно – через ускладнення юридичних форм, процедур та інфраструктури використання традиційних фінансових ресурсів. Це не змінює природи безпосереднього об'єкта впливу, яким залишається поведінка учасників.

Суб'єктно-інституційну архітектоніку фінансово-правового режиму визначено як функціонально організовану систему публічно-владних суб'єктів, функціональних учасників та адресатів режимних приписів, а також інфраструктурно-посередницьких і гарантійних суб'єктів, правосуб'єктність яких диференціюється залежно від ролі у встановленні, реалізації, забезпеченні, контролі, захисті та відновленні спеціального порядку публічної фінансової діяльності. Публічно-владні суб'єкти діють на основі правозобов'язальної компетенції; функціональні учасники виконують фінансові обов'язки, одержують або використовують ресурси та реалізують інформаційні, процедурні, захисні й компенсаційні права; інфраструктурно-посередницькі й гарантійні суб'єкти забезпечують операційне, інформаційне, юрисдикційне та виконавче опосередкування відповідних відносин.

Межі між зазначеними групами мають функціонально-рольовий характер, тому один суб'єкт у різних правовідносинах може набувати різного режимного статусу. Суб'єктний склад фінансово-правового режиму є поліцентричним, функціонально диференційованим і стадійно динамічним та не зводиться до протиставлення органу влади й носія фінансового обов'язку.

Отже, об'єктно-поведінкова спрямованість визначає сферу та безпосередній напрям правового впливу, а суб'єктно-інституційна архітектоніка персоніфікує встановлення, реалізацію, контроль, захист і відновлення режимного порядку. Їх узгоджена взаємодія забезпечує цілісність фінансово-правового режиму та досягнення збалансованого публічного фінансового інтересу.

Список використаних джерел:

1. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2021. 193 с. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.24026. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi84/0064087.pdf

2. Грицай С. О. Об'єкт і предмет правового регулювання: сутність, зміст, визначення, співвідношення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 87–107. DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-87. URL: https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu-3-2025-r/ob-yekt-i-predmet-pravovogo-regulyuvannya-sutnist-zmist-viznachennya-spivvidnoshennya

3. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів : підручник. Київ : АртЕк, 2024. 656 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4fmb_pravo/Pidruchnyk_FP_2024-szhatyy.pdf

4. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В., Проць І. М., Хмиз М. В., Скриньковський Р. М. Податкове право України : навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2023. 362 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6554/1/podatkove.pdf

5. Можаровська Н. О. Елементна побудова правового режиму: теоретико-правова характеристика та особливості прояву у сфері публічних фінансів. *Право.ua.* 2026. № 2, ч. 1. С. 145–157. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.2-1.18. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-2-1/Pravo_ua_2026_2_1_145.pdf

6. Нескороджена Л. Л., Бонь Б. О., Кононець О. М. Сучасний стан правового регулювання криптовалюти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 3. С. 197–200. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/44. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2024/46.pdf

7. Kuruch Y. The International Legal Status of Cryptocurrencies and Challenges for Financial Regulation. *European Journal of Interdisciplinary Issues.* 2026. Vol. 3. No. 1. P. 70–77. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19666645. URL: https://www.eujini.org.pl/index.php/journal/article/download/77/68

8. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17

9. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/227-2019-п

10. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1591-20

11. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 215. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/215-2015-п

12. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-17

13. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/590-2021-п

14. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-12

15. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/43-2016-п

16. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026–2030 роки та затвердження операційного плану заходів з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.02.2026 № 217-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/217-2026-р

17. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/576-19

18. Дмитренко Е. С. Адаптація фінансового законодавства України до права ЄС: виклики та перспективи. *Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри* : матеріали науково-практичного круглого столу, м. Суми, 23 січня 2026 р. Суми :

Сумський державний університет, 2026. С. 34–36. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1223/Conf_financial_2026.pdf?sequence=1

19. Єсімов С. С. Взаємозв'язок податкового обов'язку з принципами податкового права. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 380–385. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.67. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/300000/292421/692354

20. Латковський П. П. Фінансова діяльність та юридична діяльність: їх правова сутність. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2022. № 4 (78). С. 183–187. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.27. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2022/27.pdf

21. Черненко О. Правовий режим майна державних акціонерних товариств. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 12. С. 130–134. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.24. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/25.pdf

22. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4196-20

23. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15

24. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1404-19

25. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1403-19

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.95:351.74:338.2:343.973:005.334
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.22

МУНТЯН С.М.

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE PREVENTION AND COUNTERACTION OF OFFENSES IN THE SPHERE OF ECONOMIC SECURITY

У статті досліджено теоретико-методологічні та прикладніпроблеми адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки України в умовах сучасних безпекових викликів і воєнних загроз. Обґрунтовано, що економічна безпека є самостійним об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки її стан безпосередньо залежить від ефективності діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо реалізації регулятивної, контрольної, наглядової та превентивної функцій. Доведено, що адміністративно-правові механізми державного контролю, фінансового моніторингу, антикорупційної політики, бюджетної дисципліни, митного й податкового адміністрування, захисту конкуренції, протидії тіньовій економіці формують комплексну систему запобігання правопорушенням, що посягають на економічну безпеку держави, зокрема незаконному використанню бюджетних коштів, легалізації доходів,одержаних злочинним шляхом, ухиленню від сплати податків та інших обов'язкових платежів, а також іншим правопорушенням, що негативно впливають настійкість економічної системи України.

Визначено, що сучасне адміністративно-правове регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки характеризується складною міжгалузевою структурою, що охоплює норми адміністративного, фінансового, антикорупційного, господарського й інформаційного законодавства. Доведено, що така нормативна багаторівневість не забезпечує належної системності правового регулювання,оскільки зумовлює фрагментарність законодавства, наявність колізій та дублювання компетенції окремих суб'єктів публічної адміністрації, недостатню ефективність адміністративно-превентивних механізмів, а також неповну адаптованість адміністративної відповідальності до сучасних цифрових, фінансових, воєнних і транснаціональних загроз економічній безпеці України.

На основі комплексного аналізу адміністративного законодавства та сучасних наукових підходів встановлено основні закономірності й тенденції розвитку адміністративно-правового забезпечення економічної безпеки України. Сформульовано авторську систему ключових проблем адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у зазначеній сфері, розкрито їх сутність, зміст, взаємозв'язок та практичний вплив на ефективність механізму забезпечення економічної безпеки держави.

Ключові слова: *економічна безпека, адміністративно-правове регулювання, правопорушення у сфері економіки, адміністративна відповідальність, адміністративне законодавство, фінансовий моніторинг, бюджетні правопорушення, корупційні ризики, ризик-орієнтований підхід, публічна адміністрація.*

© МУНТЯН С.М. – кандидат юридичних наук, керівник (Територіальне управління Бюро економічної безпеки України в Одеській області) https://orcid.org/0009-0007-4238-243X

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines the problems of administrative and legal regulation of preventing and combating offenses in the sphere of economic security of Ukraine. It is substantiated that economic security is an independent object of administrative and legal support, since its proper state depends on the activities of public administration entities, the effectiveness of state control, financial monitoring, anti-corruption policy, budget discipline, customs and tax administration, protection of competition, combating the shadow economy, illegal use of budget funds, legalization of criminal income, evasion of mandatory payments and other offenses that undermine the stability of the state's economic system.

It is determined that modern administrative and legal regulation in this area has a complex inter-sectoral nature, since it combines the norms of administrative, financial, anti-corruption, economic and information legislation. It is argued that such multilevelness does not always ensure systematicity, because legal norms often remain fragmentary, the competence of bodies is cross-cutting, the preventive component is insufficiently developed, and administrative responsibility is not fully adapted to modern digital, financial, military and transnational threats. The administrative legislation in this area and the scientific literature on this issue are studied.

The article formulates the author's list of problems of administrative and legal regulation of preventing and combating offenses in the field of economic security. The essence and specifics of each of them are characterized and revealed.

Key words: *economic security, administrative and legal regulation, offenses in the field of economics, administrative responsibility, administrative legislation, financial monitoring, budget offenses, corruption risks, risk-oriented approach, public administration.*

Постановка проблеми. Проблематика адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки набуває особливої актуальності в умовах активізації процесів інтеграції України до європейського економічного простору, ускладнення архітектури фінансових потоків, поширення транскордонних фінансових схем, цифрової трансформації економіки, зростання кіберзагроз і необхідності забезпечення економічної стійкості й обороноздатності держави в умовах воєнного стану. Економічна безпека України безпосередньо пов'язана з її фінансовою стійкістю, а також здатністю публічної влади забезпечувати належне функціонування бюджетної, податкової, митної, банківської, інвестиційної, виробничої та зовнішньоекономічної сфер.

Конституційним підґрунтям досліджуваної проблематики є те, що захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки визначено Основним Законом як найважливіші функції держави й справа всього Українського народу. Органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України [1]. Водночас слід констатувати, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання не забезпечує належної узгодженості стратегічних цілей державної політики у сфері економічної безпеки та практики їх реалізації. Незважаючи на істотне оновлення відповідного сегменту інституційної системи держави, що відповідає за протидію правопорушенням у сфері економічної безпеки, нормативно-правове регулювання все ще залишається фрагментарним, а адміністративно-правові засоби запобігання таким правопорушенням – недостатньо ефективними. Ці та інші обставини зумовлюють необхідність комплексного переосмислення адміністративно-правового механізму протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки та забезпечення його функціонування на засадах законності, пропорційності, ефективності, захисту прав суб'єктів господарювання, з обов'язковим дотриманням належної процедури та публічного інтересу у стабільності економіки.

Саме на вирішення цього завдання була спрямована Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року, у якій були визначені шляхи досягнення мети та реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки, а серед відповідних напрямів виокремлено фінансову, виробничу, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну та макроекономічну безпеку [2]. Водночас, як засвідчила практика, ухвалення стратегічного документа, що визначає лише напрями реалізації державної політики у відповідній сфері, не забезпечило автоматичного розв'язання наявних проблем. За відсутності нормативно визначених процедур управління ризиками, належної міжвідомчої взаємодії та координації, чітких критеріїв оцінювання

ефективності діяльності уповноважених суб'єктів, а також механізмів їх відповідальності положення будь-якого стратегічного акту залишаються переважно програмними деклараціями.

Не менш важливу роль у практичній реалізації основних положень Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року відіграв інституційний компонент, центральне місце в якому займає Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) як спеціально уповноважений суб'єкт протидії економічним правопорушенням. Правові основи організації та діяльності БЕБ визначені Законом України «Про Бюро економічної безпеки України» [3], а серед основних передумов його створення варто вказати на необхідність переходу від переважно силової моделі боротьби з економічними правопорушеннями до аналітичної, ризик-орієнтованої та превентивної. Водночас практика функціонування БЕБ виявила низку системних недоліків інституційного реформування механізму забезпечення економічної безпеки. При цьому основні проблеми пов'язані не лише з організацією діяльності цього органу,питаннямидоброчесності та кадрового добору, а й з інтеграцією його адміністративно-правового статусу до загальної системи публічного адміністрування, зокрема з нечіткістю розмежування компетенції між суб'єктами забезпечення економічної безпеки, недостатньою правовою регламентацією аналітичної діяльностіта координаційних процедур, слабким взаємозв'язком із системами фінансового, податкового, митного, бюджетного й антикорупційного контролю.

Аналіз функціонування БЕБ, зокрема визначення його ролі в механізмі запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки доцільно здійснювати крізь призму доктринального розуміння економічної безпеки як об'єкта адміністративно-правового регулювання, особливості якого визначають зміст, спрямованість, завдання та функції суб'єктів публічного адміністрування у відповідній сфері. Сучасна наукова література економічну безпеку з цих позицій трактує як суспільні відносини у сфері публічного управління щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг, стабільний та захищений стан яких гарантує захист національних економічних інтересів і створює умови для розвитку економіки [4, с. 267]. За такого підходу зміст адміністративно-правового регулювання економічної безпеки є значно ширшим, оскільки охоплює нормотворчість, управління, контроль, нагляд, координацію діяльності уповноважених суб'єктів, інформаційно-аналітичне забезпечення, профілактику, оцінювання ризиків, а також застосування заходів адміністративного примусу та адміністративно-господарського впливу, притягнення до відповідальності та відновлення порушеного правопорядку. Відтак, наукові дослідження мають бути спрямованіне лише на з'ясування змісту адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки, його структурних елементів, функцій та критеріїв ефективності, а й навизначення спроможності такого механізму діяти на засадах системності, узгодженості, превентивності, ризик-орієнтованості з метою забезпечення реального захисту економічних інтересів держави.

Отже, актуальність дослідження проблем адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки зумовлена не лише наявністю окремих прогалин і колізій адміністративного законодавства, його фрагментарністю, а й відсутністю цілісної концепції адміністративно-правового регулювання відповідної сфери. Дублювання повноважень суб'єктів публічної адміністрації, недостатній рівень взаємодії та міжвідомчої координації, низька ефективність ризик-орієнтованих і превентивних механізмів, а також неадаптованість адміністративно-деліктних норм до сучасних економічних викликів і загроз надають економічній злочинності стійкого, системного і латентного характеру. За таких умов особливої наукової та практичної значущості набуває комплексне дослідження проблем адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки, їх систематизація, визначення причин їх виникнення та наслідків їх впливу на стан економічної безпеки держави.

Метою статті є комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки, визначення їх сутності, причин виникнення й наслідків впливу на ефективність функціонування адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави.

Стан дослідження. Тематика адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки перебуває у колі наукових інтересів багатьох вітчизняних учених, зокрема: О. М. Будка, С. В. Гончаренка, О. Ю. Дрозда, В. В. Іванченка, Д. О. Кошикова, В. Б. Крикуна, Т. В. Кузьменко, О. А. Матвійця, В. І. Мельника, С. О. Огризька, В. М. Олійника, І. В. Яковюка та ін. У працях зазначених авторів розкрито загальнотеоретичне значення економічної безпеки держави, проаналізовано окремі аспекти

її адміністративно-правового забезпечення, розглянуто специфіку діяльності правоохоронних і контролюючих органів, визначено недоліки та прогалини адміністративно-деліктного законодавства, досліджено проблеми публічного адміністрування у відповідній сфері тощо. Водночас, попри вагомий науковий доробок, можна констатувати відсутність комплексного дослідження, присвяченого саме проблематиці адміністративно-правового регулювання запобігання, виявлення, припинення та нейтралізації правопорушень у сфері економічної безпеки. Зокрема, не набули достатнього рівня наукової розробленості питання систематизації таких проблем, визначення їх причин, взаємозв'язку, а також наслідків впливу на ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави.

Таким чином, наявні наукові напрацювання створюють необхідне теоретичне підґрунтя для подальших досліджень ключових проблем адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки, однак не забезпечують комплексного вирішення порушеної проблематики, що зумовлює необхідність її подальшого наукового осмислення з позицій сучасної теорії адміністративного права та практики публічного адміністрування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасного стану адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки свідчить про існування комплексу взаємопов'язаних проблем нормативного, інституційного, процедурного, організаційного та функціонального характеру, які істотно впливають на ефективність реалізації державної політики у зазначеній сфері. Зокрема, до таких проблем належать недостатня правова визначеність поняття економічної безпеки як об'єкта адміністративно-правової охорони, фрагментарність законодавчої бази, неузгодженість компетенції суб'єктів публічної адміністрації, застарілість окремих адміністративно-деліктних норм, недостатня ефективність превентивних механізмів та інформаційно-аналітичного забезпечення, а також недосконалість правових механізмів забезпечення балансу між публічними інтересами держави та правами суб'єктів господарювання. Зазначені обставини зумовлюють необхідність комплексного аналізу основних проблем адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки, визначення їх сутності та правової природи, взаємозв'язку та впливу кожної з них на ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки України.

Вихідною проблемою адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки є відсутність у законодавстві єдиного, комплексного, універсального та узгодженого поняття економічної безпеки як самостійного об'єкта адміністративно-правового регулювання. І хоча Конституція України визнає забезпечення економічної безпеки однією з найважливіших функцій держави [1], а Стратегія економічної безпеки визначає напрями й індикатори її забезпечення [2], чинне законодавство наразі не містить єдиної адміністративно-правової конструкції, яка б чітко окреслювала зміст правопорушень у сфері економічної безпеки, критерії їх відмежування від господарських, податкових, митних чи бюджетних порушень, а також закріплювала систему суб'єктів, уповноважених здійснювати заходи щодо їх запобігання.

Таким чином, сутність окресленої проблеми зводиться до відсутності належної правової визначеності змісту економічної безпеки як об'єкта адміністративно-правового впливу. Так, у чинному законодавстві поняття економічної безпеки переважно використовується як широка політико-правова категорія, що є недостатнім для її юридичного окреслення як об'єкта адміністративно-правової охорони. З огляду на це, виникає ризик надмірного розширення повноважень органів контролю, коли майже будь-яке порушення у сфері господарювання може бути представлене як загроза економічній безпеці. Невизначеність меж адміністративної дискреції суб'єктів публічного адміністрування є однією з основних причин неоднакового правозастосування, надмірного адміністративного втручання в господарську діяльність та порушення принципу правової визначеності.

З іншого боку, надто вузьке тлумачення економічної безпеки також є небезпечним, оскільки нівелює своєчасне реагування на системні схеми тінізації, бюджетних втрат, корупційного перерозподілу ресурсів або незаконного виведення капіталу. За такого підходу вкрай важко ідентифікувати нові форми економічних загроз, що пов'язані з цифровізацією економіки, транскордонними фінансовими операціями, порушеннями санкційних обмежень та використанням складних корпоративних схем.

У зв'язку з цим з метою підвищення ефективності адміністративно-правового механізму запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки в законодавчому порядку необхідно закріпити не лише дефініцію економічної безпеки, а й систему критеріїв класифікації економічно-безпекових правопорушень, які враховуватимуть характер посягання та спосіб його вчинення, суб'єктний склад, ступінь ризику для економічних інтересів держави, масштаб заподіяної шкоди та рівень впливу на публічні фінанси, функціонування критичної інфраструктури й економічну стійкість держави.

Наступною системною проблемою є фрагментарність нормативного підґрунтя адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки. Відповідні суспільні відносини регулюються значною кількістю нормативно-правових актів, серед яких Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), Бюджетний, Податковий та Митний кодекси України, закони України, що регламентують діяльність БЕБ, фінансовий моніторинг, запобігання корупції, публічні закупівлі, державний фінансовий контроль, захист економічної конкуренції, ліцензування, валютне регулювання, банківську діяльність, електронні довірчі послуги, функціонування державних реєстрів та інші спеціальні нормативно-правові акти.

Водночас сутність проблеми полягає не в значній кількості нормативних актів як такій, а у відсутності їх системної узгодженості. Наприклад, адміністративна відповідальність може наставати відповідно до КУпАП, заходи впливу за бюджетні правопорушення застосовуються на підставі Бюджетного кодексу України, тоді як фінансові санкції передбачені податковим, митним та іншими спеціальними законами. За таких умов виникають труднощі з визначенням правової природи відповідних заходів та їх функціональної спрямованості (превентивної, каральної, відновлювальної чи забезпечувальної), що негативно позначається на єдності правозастосовної практики та ефективності правового регулювання.

Третьою проблемою є застарілість адміністративно-деліктної складової правового регулюванняу сфері економічної безпеки. Глава 12 КУпАП охоплює низку адміністративних правопорушень у сфері торгівлі, фінансів і підприємницької діяльності [5]. Водночас сучасні економічні правопорушення дедалі частіше вчиняються із використанням цифрових платформ, електронних платіжних систем, криптоактивів, електронного документообігу, маніпуляцій з державними реєстрами, схем штучного дроблення господарських операцій, використання пов'язаних осіб, транскордонних схем оптимізації та виведення капіталу й інших складних цифрових інструментів.

У зв'язку з цим значна частина чинних адміністративно-деліктних норм не враховує сучасних способів вчинення економічних правопорушень або охоплює їх лише фрагментарно. У результаті виникає невідповідність між реальним рівнем загроз економічній безпеці та можливостями юридичних засобів адміністративно-правового реагування на них. Окрім того, слід враховувати, що цифровізація економічних процесів істотно ускладнює виявлення, документування та доведення таких правопорушень, оскільки вони дедалі частіше вчиняються із використанням цифрових сервісів і платформ, електронних документів і цифрових підписів, автоматизованих фінансових операцій та віртуальних активів, підставних облікових записів та фіктивних електронних слідів. Використання інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює потребу в модернізації адміністративно-деліктного законодавства та адаптації адміністративно-правових механізмів контролю до сучасних форм здійснення економічної діяльності.

Четвертою проблемою є недостатня узгодженість компетенції та механізмів взаємодії суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють запобігання та протидію правопорушенням у сфері економічної безпеки. До таких суб'єктів належать БЕБ, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна служба фінансового моніторингу України, Національна поліція України, Антимонопольний комітет України, Національний банк України, органи прокуратури, суди, а також інші суб'єкти публічної адміністрації, наділені контрольними, наглядовими, правоохоронними чи регуляторними повноваженнями.

Сутність проблеми полягає в тому, що компетенція зазначених органів регламентована різними нормативно-правовими актами та охоплює виконання окремих функцій, тоді як сучасні економічні правопорушення мають комплексний характер і нерідко одночасно посягають на кілька об'єктів адміністративно-правової охорони. Наприклад, порушення у сфері публічних закупівель може одночасно містити ознаки бюджетного правопорушення, корупційного правопорушення, антиконкурентних узгоджених дій, податкового ухилення, службового зловживання

та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. За таких умов відсутність належної нормативної регламентації міжвідомчої взаємодії, ефективного механізму координації, обміну інформацією та розмежування компетенції призводить до дублювання контрольних заходів, виникнення юрисдикційних конфліктів, втрати доказової інформації, несвоєчасного реагування на правопорушення або, навпаки, до виникнення прогалин у здійсненні державного контролю. Як наслідок – знижується ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки та ускладнюється реалізація принципів належного врядування та узгодженості діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Ще однією системною проблемою є недостатня реалізація ризик-орієнтованої моделі адміністративно-правового запобігання правопорушенням у сфері економічної безпеки. Незважаючи на поступове законодавче впровадження аналітичного підходу (зокрема шляхом внесення відповідних положень до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність БЕБ, здійснення фінансового моніторингу, податкового контролю, митного адміністрування, публічних закупівель), на практиці адміністративний вплив переважно зводиться до реагування на вже вчинені правопорушення, а не до своєчасного виявлення та нейтралізації ризиків їх учинення.

Сутність цієї проблеми полягає в тому, що реалізація ризик-орієнтованого підходу потребує належного нормативного, інформаційно-аналітичного й організаційного забезпечення. Його ефективне застосування можливе лише за умови використання якісних та достовірних даних, інтегрованих інформаційних ресурсів, сучасних аналітичних інструментів, законодавчо врегульованих процедур міжвідомчого інформаційного обміну, чітко визначених критеріїв оцінювання ризиків, а також достатнього кадрового потенціалу (кваліфікованих аналітиків) й належних гарантій захисту персональних даних, комерційної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом. За відсутності зазначених передумов ризик-орієнтований підхід матиме переважно декларативний характер і навіть може перетворитися на інструмент вибіркового контролю та непрозорого використання дискреційних повноважень.

Останньою проблемою є адаптація адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням до умов правового режиму воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України істотно трансформувала структуру економічних відносин та істотно вплинула на характер загроз економічній безпеці України. За таких умов суттєво зросло значення адміністративно-правового регулювання оборонних закупівель, використання міжнародної фінансової підтримки та гуманітарної допомоги, відновлення об'єктів критичної та цивільної інфраструктури, релокації бізнесу, застосування податкових і митних преференцій, валютного регулювання, санкційної політики, а також контролю за обігом стратегічно важливих товарів і ресурсів.

Сутність окресленої проблеми полягає в тому, що задоволення потреб оборони та забезпечення життєдіяльності держави в умовах воєнного стану зумовлює необхідність в оперативному прийнятті адміністративних рішень і водночас супроводжується підвищенням ризиків зловживань та неефективного використання публічних ресурсів. Спрощення окремих адміністративних процедур, запроваджене для оперативного забезпечення військових чи гуманітарних потреб, може створювати передумови для незаконного використання бюджетних коштів, завищення вартості товарів і послуг, фіктивного постачання, порушення законодавства у сфері публічних закупівель, незаконного експорту товарів, обходу санкційних обмежень, а також зловживань під час застосування спеціальних податкових, митних та інших пільгових режимів. У зв'язку з цим адміністративно-правове регулювання має забезпечувати оптимальний баланс між оперативністю прийняття управлінських рішень і гарантіями законності їх реалізації. Це передбачає впровадження адаптивних адміністративно-правових механізмів, які поєднують спрощені процедури з ефективними інструментами ризик-орієнтованого підходу, цифрової відстежуваності операцій, державного аудиту та невідворотності юридичної відповідальності за правопорушення, що посягають на економічну безпеку держави.

Висновки. Отже, адміністративно-правове регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки слід розглядати як самостійний напрям адміністративно-правового забезпечення економічної безпеки держави та один із ключових елементів сучасної системи публічного управління. Його ефективність залежить від функціонування цілісного адміністративно-правового механізму, який охоплює нормативне регулювання, стратегічне планування, адміністративно-превентивну діяльність, ризик-аналіз, фінансовий моніторинг, бюджетний контроль, митне й податкове адміністрування, антикорупційні механізми, адміністративну відповідальність, адміністративно-господарські санкції, міжвідомчу взаємодію та інформаційно-аналітичне забезпечення.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що чинне адміністративне законодавство України містить значний масив норм, спрямованих на захист економічної безпеки держави, однак вони не утворюють цілісної, внутрішньоузгодженої системи адміністративно-правового регулювання. Основними проблемами у цій сфері є відсутність законодавчо визначеного поняття економічної безпеки як самостійного об'єкта адміністративно-правового регулювання, фрагментарність нормативного підґрунтя та застарілість адміністративно-деліктної складової правового регулювання, неузгодженість компетенції та механізмів взаємодії суб'єктів, які здійснюють запобігання та протидію правопорушенням у цій сфері, недостатній рівень інформаційно-аналітичного забезпечення та реалізації ризик-орієнтованої моделі адміністративно-правового запобігання правопорушенням у сфері економічної безпеки, а також необхідність адаптації адміністративно-правового регулювання до умов правового режиму воєнного стану та цифровізації економіки.

Центральним аналітично-координаційним елементом інституційної системи запобігання загрозам економічній безпеці держави є БЕБ, діяльність якого ґрунтується на аналітичному та ризик-орієнтованому підходах. Ефективність діяльності Бюро при цьому залежить не лише від повноти закріплених у законі повноважень, а й від чіткого розмежування компетенції з іншими суб'єктами публічної адміністрації, налагодження ефективної міжвідомчої взаємодії, забезпечення інституційної спроможності, належного інформаційно-аналітичного забезпечення, підтримання високих стандартів доброчесності та довіри бізнесу.

З метою підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки доцільно системно модернізувати адміністративно-деліктне законодавство з урахуванням сучасних форм економічних правопорушень, нормативно визначити критерії диференціації таких правопорушень, розробити та впровадити єдину міжвідомчу модель інформаційного обміну, посилити превентивні інструменти та забезпечити повноцінне впровадження ризик-орієнтованої моделі запобігання правопорушенням, розвинути комплаєнс-орієнтовані практики взаємодії з бізнесом, забезпечити незалежний контроль за діяльністю уповноважених суб'єктів та впровадити систему якісних індикаторів ефективності їх діяльності, а також адаптувати адміністративно-правове регулювання до викликів цифрової економіки, воєнного стану та транснаціонального характеру сучасних економічних правопорушень.

Таким чином, подальший розвиток адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії правопорушенням у сфері економічної безпеки має здійснюватися шляхом переходу від фрагментарної, переважно реактивної та відомчо роз'єднаної моделі до інтегрованої, аналітичної, ризик-орієнтованої, превентивної та гарантійно збалансованої моделі публічного адміністрування. За таких умов держава зможе одночасно захищати публічні фінанси, підтримувати прозорий бізнес, знижувати рівень тінізації економіки, забезпечувати правову визначеність і зміцнювати економічну стійкість України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серп. 2021 р. «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. *Офіційний вісник Президента України.* 2021. № 21. Ст. 964. С. 7.

3. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2021. № 23. Ст. 197.

4. Кошиков Д. О. Сутність адміністративно-правового регулювання економічної безпеки держави. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. № 6. С. 264–268.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12. 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР.* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:614.2:615.46(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.23

НЕКРАСОВА Н.І.

АДМІНІСТРАТИВНІ АКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я МЕДИЧНИМИ ВИРОБАМИ В УКРАЇНІ

ADMINISTRATIVE ACTS AS INSTRUMENTS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR HEALTHCARE THROUGH MEDICAL DEVICES IN UKRAINE

У статті проаналізовано сутність адміністративного акта як ключового інструменту публічного адміністрування у сфері забезпечення охорони здоров'я медичними виробами. Розкрито підходи до його розуміння як індивідуального владного рішення або юридично значущої дії, що приймається адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямована на встановлення, зміну чи припинення прав і обов'язків особи. Охарактеризовано основні ознаки адміністративного акта, зокрема його індивідуальний характер, зовнішню спрямованість, визначеність адресата та юридичну обов'язковість. Висвітлено, що адміністративні акти виступають формою реалізації норм публічного права та забезпечують виникнення і трансформацію адміністративно-правових відносин. Значну увагу приділено процедурним аспектам їх прийняття, зокрема вимогам законності, обґрунтованості, пропорційності, а також гарантіям участі особи у провадженні та можливості оскарження прийнятих рішень. Розглянуто місце адміністративних актів у системі інструментів публічного адміністрування, їх співвідношення з іншими формами діяльності адміністративних органів, такими як нормативні акти, адміністративні договори та фактичні дії. Проаналізовано нормативне регулювання прийняття адміністративних актів у сфері технічного регулювання та оцінки відповідності медичних виробів, що передбачає ухвалення індивідуальних рішень уповноваженими органами. Окремо висвітлено практику застосування адміністративних актів у сфері обігу медичних виробів, зокрема за результатами перевірок характеристик продукції суб'єктів господарювання. Показано, що такі акти реалізуються у формі рішень про вжиття обмежувальних заходів та постанов про накладення штрафних санкцій. Водночас акцентовано на значенні судового контролю, який забезпечує перевірку законності та обґрунтованості прийнятих рішень і у разі відсутності порушень вимог технічного регулювання призводить до їх скасування. Робота спрямована на поглиблення наукового розуміння адміністративного акта як універсального інструменту правозастосування та його ролі у забезпеченні публічних інтересів і захисті прав суб'єктів у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: *адміністративний акт, адміністративне провадження, адміністративно-правові відносини, державний нагляд, законність, індивідуальний акт, контроль продукції, медичні вироби, обмежувальні заходи, оскарження, оцінка відповідності, пропорційність, публічне адміністрування, правозастосування, технічний регламент.*

The article analyzes the essence of the administrative act as a key instrument of public administration in the field of ensuring healthcare with medical devices. The approaches to its understanding are revealed as an individual authoritative decision or a legally significant action adopted by an administrative body to resolve a specific case and aimed at establishing, changing, or terminating the rights and obligations of a person. The main features of the administrative act are characterized, in particular its individual nature, external orientation, defined addressee, and legal binding force. It is highlighted that

© НЕКРАСОВА Н.І. – кандидат юридичних наук, радник директора (ТОВ «КАНДІЯ МЕД», м. Київ, Україна) https://orcid.org/0009-0001-5089-8803

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

administrative acts serve as a form of implementation of public law norms and ensure the emergence and transformation of administrative legal relations. Considerable attention is paid to the procedural aspects of their adoption, including the requirements of legality, reasonableness, proportionality, as well as guarantees of a person's participation in the proceedings and the possibility of appealing adopted decisions. The place of administrative acts within the system of instruments of public administration and their correlation with other forms of administrative activity, such as нормативні акти, адміністративні договори, and factual actions, is examined. The regulatory framework for adopting administrative acts in the field of technical regulation and conformity assessment of medical devices is analyzed, which предусматривает the adoption of individual decisions by authorized bodies. The practice of applying administrative acts in the sphere of circulation of medical devices is also highlighted, particularly based on the results of inspections of product characteristics of business entities. It is shown that such acts are implemented in the form of decisions on restrictive measures and resolutions on the imposition of fines. At the same time, emphasis is placed on the importance of judicial control, which ensures verification of the legality and justification of adopted decisions and, in the absence of violations of technical regulation requirements, leads to their cancellation. The work is aimed at deepening the scientific understanding of the administrative act as a universal instrument of law enforcement and its role in ensuring public interests and protecting the rights of subjects in the field of healthcare.

Key words: *administrative act, administrative legal relations, administrative proceedings, conformity assessment, control of products, judicial review, legality, medical devices, public administration, proportionality, restrictive measures, technical regulation, individual act, law enforcement, state supervision.*

Вступ. Сучасний розвиток публічного адміністрування зумовлює необхідність переосмислення ролі адміністративних актів як основної форми реалізації владних повноважень адміністративних органів. Адміністративний акт виступає універсальним засобом індивідуального регулювання суспільних відносин, через який забезпечується практичне застосування норм публічного права. У сфері охорони здоров'я, зокрема щодо обігу медичних виробів, його значення істотно зростає у зв'язку з потребою гарантування безпечності продукції та захисту прав споживачів. Через такі акти реалізуються управлінські рішення, спрямовані на контроль, нагляд та регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Водночас адміністративний акт забезпечує юридичне оформлення результатів адміністративного провадження та надає їм обов'язкового характеру.

Разом з тим у науковій та правозастосовній площині існує низка проблем, пов'язаних із визначенням змісту та ознак адміністративного акта. Насамперед це стосується неоднозначності підходів до його розуміння як рішення або юридично значущої дії, що ускладнює уніфікацію правового регулювання. Окремою проблемою є розмежування адміністративних актів з іншими формами діяльності адміністративних органів, зокрема нормативними актами, адміністративними договорами та фактичними діями. У практиці застосування виникають труднощі щодо визначення меж дискреції адміністративних органів при прийнятті індивідуальних рішень. Також проблемним є забезпечення належного рівня обґрунтованості та пропорційності таких актів, особливо у випадках втручання у права суб'єктів господарювання.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі адміністративних актів у забезпеченні належного функціонування сфери охорони здоров'я та контролю за обігом медичних виробів. Підвищення вимог до безпечності продукції та гармонізація національного законодавства із міжнародними стандартами посилюють значення індивідуальних владних рішень адміністративних органів. Водночас сучасні умови розвитку правової системи вимагають удосконалення підходів до їх прийняття, змісту та реалізації. Особливого значення набуває забезпечення дотримання принципів законності, пропорційності та обґрунтованості при ухваленні адміністративних актів. Не менш важливою є необхідність підвищення ефективності механізмів їх оскарження та судового контролю.

Огляд останніх досліджень. В юридичній літературі до певних загальних або спеціальних аспектів адміністративно-правового забезпечення обігу медичних виробів дослідження звертали свою увагу вчені К. Абботт, С. Басюк, О. Буга, Ю. Бутильська, А. Вдовиченко, В. Галунько, О. Гиглюк, К. Головко, А. Горбач, Ю. Гридасов, Д. Грицаєнко, Г. Денисенко, О. Діхтієвський, О. Дніпров, С. Євдокіменко, В. Євінтов, О. Зима, Л. Журавель, І. Іванищук, Р. Іванова, А. Картавцев, В. Колпаков,

Ю. Ковальчук, О. Корнійченко, С. Короєд, О. Коротун, Т. Кот, Л. Котвіцька, Т. Кравцова, В. Левицька, С. Лисенко, О. Махмурова-Дишлюк, Б. Месут, Р. Мельник, О. Муляр, М. Муза, Ю. Озсой, В. Олефір, Т. Олєйнікова, В. Остап'юк, В. Пасічник, О. Пашков, Л. Патіота, В. Петришин, Н. Петрова, Н. Полковнікова, В. Повидиш, Г. Прокопенко, О. Правило, С. Розсоха, М. Руденко, Д. Снайдал, Слабкий, О. Сіделковський, О. Смаголь, О. Сноз, В. Стеценко, Т. Харченко, О. Харченко, Ю. Челік, К. Чепкова, М. Чудик, Д. Шелтон, Р. Шишка, К. Ященко, О. Юрчук, Т. Юрченко та ін. Проте безпосереднім предметом наукового аналізу у них були інші відмінні від нас наукові положення.

Мета статті полягає в тому, щоб розкрити сутність адміністративних актів як інструментів адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я медичними виробами в Україні, визначити їх ознаки, місце у системі публічного адміністрування та особливості застосування у сфері технічного регулювання і ринкового нагляду.

Виклад основних положень. Адміністративний акт в адміністративному праві визначається як рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, що ухвалюється адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямована на набуття, зміну чи припинення прав і обов'язків особи. Підкреслюється, що такі акти є найбільш уживаними інструментами діяльності адміністративних органів і мають публічно-правову спрямованість на конкретних суб'єктів. Водночас акцентовано, що через адміністративні акти у більшості випадків виникають, змінюються та припиняються адміністративно-правові відносини. Зазначається також, що у процесуальному аспекті аналогічна категорія вживається як «індивідуальний акт», який стосується прав чи інтересів визначеної особи та має обмежену дію. Окреслені ознаки адміністративного акта включають його індивідуальний характер, спрямованість на вирішення конкретної справи та чітку визначеність адресата. Також наголошується, що адміністративний акт ухвалюється у встановленому процедурному порядку та може бути оскаржений у разі порушення прав чи інтересів особи [1, с. 227–233].

С. Розсоха визначає адміністративний акт як рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, ухвалена адміністративним органом для вирішення конкретної справи. Він спрямований на встановлення, зміну, припинення чи реалізацію прав і обов'язків конкретної особи або групи осіб. Підкреслено, що адміністративний акт є основним і найбільш уживаним інструментом публічного адміністрування. Його правова природа пов'язується з індивідуальною дією, юридичною обов'язковістю та здатністю породжувати правові наслідки. Адміністративний акт виступає формою реалізації норм права через конкретне владне рішення адміністративного органу. Його видання має здійснюватися з дотриманням процедурних і матеріальних норм, оскільки це забезпечує правову визначеність. Також наголошується, що адміністративні акти можуть бути предметом адміністративного та судового оскарження [2].

О. Фелик розкриває адміністративні акти як один із основних інструментів публічного адміністрування, що належить до системи засобів реалізації адміністративної діяльності. Адміністративні акти характеризуються як індивідуальні рішення, що стосуються прав та обов'язків окремих осіб або груп. Вони спрямовані на вирішення конкретних ситуацій у сфері публічного адміністрування. У статті підкреслено, що адміністративні акти використовуються адміністративними органами в межах їхньої компетенції та відповідно до чинного законодавства. Такі акти є зовнішнім виразом адміністративної діяльності адміністративних органів. Вони слугують засобом правового врегулювання суспільних відносин і застосовуються для досягнення публічного інтересу. Адміністративні акти також пов'язані з виконанням правових норм, забезпеченням правопорядку та захистом прав і свобод громадян. У загальній системі інструментів публічного адміністрування вони поєднуються з нормативними актами, адміністративними договорами, планами, фактичними діями та іншими формами публічно-правової діяльності [3].

Р. Мельник визначає адміністративний акт як рішення адміністративного органу, що займає центральне місце у правозастосуванні та має чітко окреслені конститутивні ознаки. Адміністративний акт приймається адміністративним органом і спрямований на реалізацію норм публічного права. Він має регулюючий характер, оскільки викликає юридичні наслідки у вигляді встановлення прав чи обов'язків для адресата. Важливою рисою є його конкретно-індивідуальний характер, що означає спрямованість на визначене коло осіб. Адміністративний акт характеризується зовнішньою спрямованістю дії, тобто впливає на правовідносини поза межами органу, що його видав. У роботі підкреслюється, що ознаки адміністративного акта виконують важливу практичну функцію, допомагаючи вирішувати завдання правозастосування. Також зазначено, що ці ознаки мають універсальний характер і не повинні залежати від національних особливостей правового регулювання. Водночас наголошується на необхідності формування сучасних підходів до розуміння адміністративного акта, орієнтованих на практику [4].

Т. Кравцова та Н. Петрова розглядають адміністративні акти як один із інструментів публічного адміністрування поряд із нормативними актами, актами-планами та фактичними діями. Адміністративний акт у статті визначається як рішення суб'єкта публічної адміністрації щодо вирішення конкретної адміністративної справи. Він зумовлює юридичні наслідки для конкретних суб'єктів адміністративного права. Його дія припиняється після одноразового застосування або здійснення встановлених у ньому адміністративних прав і обов'язків. У системі інструментів публічного адміністрування адміністративні акти мають індивідуальний характер. Прикладом індивідуального адміністративного акта автори називають рішення Антимонопольного комітету України. Таке рішення є актом індивідуальної дії та ухвалюється за результатами розгляду відповідного повідомлення або справи [5].

Закон України «Про адміністративну процедуру» визначає адміністративний акт як рішення або юридично значущу дію індивідуального характеру, що приймається адміністративним органом для вирішення конкретної адміністративної справи. У цьому законі закріплено, що адміністративний акт спрямований на набуття, зміну, припинення або реалізацію прав і обов'язків конкретної особи чи осіб. Водночас прийняття адміністративного акта є завершальною стадією адміністративного провадження, яке охоплює сукупність процедурних дій адміністративного органу. Закон підкреслює, що адміністративні акти приймаються в межах компетенції адміністративного органу та відповідно до принципу законності. Окремо визначено, що такі акти мають бути обґрунтованими, а у випадку негативного впливу на права особи – містити мотивувальну частину. Крім того, адміністративний акт повинен відповідати принципу пропорційності, забезпечуючи баланс між публічними інтересами та правами особи. Закон також гарантує право особи на участь у провадженні до прийняття адміністративного акта та можливість його оскарження [6].

Прикладом адміністративного акту як інструмент адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я медичними виробами є рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 06.07.2020 у справі №160/3232/20. В якій встановлено, що за результатами перевірки характеристик продукції суб'єкта господарювання було складено акт перевірки та протокол про виявлені порушення вимог законодавства. Перевіркою підтверджено факт введення в обіг медичних виробів із порушенням вимог технічного регламенту щодо маркування продукції, зокрема зазначення строку безпечного застосування не у встановленому форматі. У відповідних документах зафіксовано, що порушення стосувалося етикетування медичного виробу та невідповідності інформації вимогам регламенту. На підставі результатів перевірки уповноваженим органом прийнято постанову про накладення штрафу на суб'єкта господарювання. Також було прийнято рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів щодо продукції, зокрема приведення її у відповідність до встановлених вимог. Матеріали перевірки включали акт, протокол, проєкт рішення та подальші індивідуальні акти реагування, що ґрунтувалися на встановлених фактах. Водночас судом встановлено, що прийняті за результатами перевірки рішення були скасовані у зв'язку з відсутністю факту порушення вимог технічного регламенту [7].

Згідно із Законом України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» визначено, що правове регулювання у сфері технічного регулювання включає відносини щодо прийняття, набрання чинності, виконання та припинення дії адміністративних актів. Закон прямо передбачає, що зазначені відносини регулюються спеціальним законом про адміністративну процедуру з урахуванням встановлених особливостей. Водночас у ньому закріплено повноваження органів щодо призначення органів з оцінки відповідності, розширення або скорочення сфери їх призначення, а також призупинення чи припинення такого призначення. Такі рішення приймаються у формі індивідуальних актів, що мають обов'язковий характер та спрямовані на конкретних суб'єктів. Закон також визначає, що підтвердження відповідності здійснюється шляхом видачі документів про відповідність, які ґрунтуються на прийнятому рішенні щодо виконання встановлених вимог. Окремо передбачено, що діяльність з оцінки відповідності включає інспектування, сертифікацію та інші процедури, результатом яких є відповідні рішення уповноважених органів [8].

У рішенні Київського окружного адміністративного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 320/5953/18 встановлено, що підставою для прийняття індивідуальних рішень органу ринкового нагляду стали результати перевірки характеристик продукції суб'єкта господарювання. За результатами перевірки було складено акт, протокол про виявлені порушення та проєкт рішення про вжиття обмежувальних заходів, що ґрунтувалися на положеннях Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції». Судом встановлено, що рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів № 34 від 26.10.2018 та постанова про накладення штрафних санкцій № 31 були прийняті на підставі акта перевірки характеристик продукції. У матеріалах справи зазначено, що підставою застосування санкцій стало введення в обіг продукції

без нанесення знака відповідності технічним регламентам. Водночас суд дослідив обставини введення продукції в обіг та встановив, що вона була введена до дати обов'язкового застосування технічного регламенту. Також суд встановив, що за таких умов вимоги технічного регламенту щодо маркування не підлягали застосуванню [9].

Висновки. Отже, адміністративний акт розкривається як індивідуальне владне рішення або юридично значуща дія, що спрямована на вирішення конкретної адміністративної справи. Його сутність полягає у здатності встановлювати, змінювати або припиняти права та обов'язки конкретних осіб. Водночас він виступає основною формою реалізації норм публічного права у практичній діяльності адміністративних органів. Через адміністративні акти здебільшого виникають і трансформуються адміністративно-правові відносини. Важливою ознакою є його індивідуальний характер, що передбачає чітко визначеного адресата. Такі акти мають зовнішню спрямованість та впливають на правове становище осіб поза межами адміністративного органу.

Адміністративні акти займають центральне місце серед інструментів публічного адміністрування та виконують функцію практичного втілення правових норм. Вони характеризуються юридичною обов'язковістю та здатністю породжувати конкретні правові наслідки. Такі акти є формою правозастосування, через яку адміністративні органи реалізують свої повноваження. Водночас вони повинні прийматися в межах компетенції та відповідно до принципу законності. Їх зміст має бути обґрунтованим, а у випадку впливу на права особи – містити належну мотивацію. Адміністративні акти повинні відповідати принципу пропорційності та забезпечувати баланс між публічними інтересами і правами особи.

У сфері обігу медичних виробів адміністративні акти проявляються у формі рішень органів ринкового нагляду, прийнятих за результатами перевірок продукції. До них належать рішення про вжиття обмежувальних заходів, а також постанови про накладення штрафних санкцій. Такі акти ґрунтуються на встановлених фактах невідповідності продукції вимогам технічного регулювання. Їх прийняття пов'язане з аналізом документів, маркування та умов введення продукції в обіг. Водночас судова практика свідчить, що такі рішення підлягають перевірці на відповідність законодавству та фактичним обставинам. У випадку відсутності порушення вимог технічних регламентів адміністративні акти визнаються протиправними та скасовуються.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право та адміністративний процес. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, А. Берлач та ін. ; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Вид. 5-те. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 700 с.

2. Розсоха С. С. Видання адміністративних актів як інструмент публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні. *Київський часопис права.* 2025. № 1. С. 121–127. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.18

3. Фелик О. В. Сутність інструментів публічного адміністрування в Україні. *Право і суспільство.* 2024. № 4. С. 45–50. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.7

4. Мельник Р. С. Конститутивні ознаки адміністративного акта: критика та аналіз. *Проблеми законності.* 2023. Вип. 162. DOI: 10.21564/2414-990X.162.286411.

5. Кравцова Т. М., Петрова Н. О. Інструменти публічного адміністрування у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70), ч. 2, № 2. С. 81–85. DOI: https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-2/15.

6. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 № 2073-IX. Верховна Рада України. 2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20

7. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 06 липня 2020 р. у справі № 160/3232/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90489952

8. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15 січня 2015 № 124-VIII. Верховна Рада України. 2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/124-19

9. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 320/5953/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84457233

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.24

НОЦИК А.І.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ УТВОРЕННЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ADMINISTRATIVE PROCEDURES FOR THE FORMATION OF A VOLUNTARY ASSOCIATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Попри сформовану конституційно-правову базу та ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування, тривалий час розвиток муніципальної влади в Україні був обмежений лише великими містами. Основною перешкодою для менших територіальних громад стала їхня надмірна подрібненість та фінансова неспроможність виконувати покладені на них функції. Одним із ключових інструментів подолання цих кризових явищ стала децентралізація, зокрема через механізм створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Тож метою цього дослідження є вивчення адміністративних процедур утворення добровільного об'єднання територіальних громад. Визначено, що етап ініціювання як частина адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад в Україні є початковим кроком у процесі добровільного об'єднання. Одним із етапів адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад є також схвалення та прийняття рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад. Фінальний етап утворення об'єднаної територіальної громади у рамках адміністративної процедури добровільного об'єднання територіальних громад в Україні можна охарактеризувати як важливий та комплексний етап, що включає в себе кілька ключових аспектів: 1) прийняття рішення всіма радами, що беруть участь у процесі об'єднання, що визначає початок утворення ОТГ; 2) правонаступництво (передача майна, прав та обов'язків територіальних громад до ОТГ); 3) структурні зміни (новий склад виконавчого комітету, повноваження голови ОТГ); 4) інтеграція земельних та фінансових ресурсів. Зроблено висновок, що адміністративні процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад в Україні – це публічний процес, що на основі регламентаційного планування та з врахуванням специфіки кожної громади, включає декілька законодавчо визначених етапів ініціації, підготовки, схвалення та фінального формування об'єднаних територіальних громад, з метою забезпечення децентралізації влади шляхом формування ефективних, самостійних, взаємодіючих та відповідальних громад.

Ключові слова: *адміністративні процедури, добровільне об'єднання територіальних громад, децентралізація, початковий етап, фінальний етап.*

Despite the established constitutional and legal framework and the ratification of the European Charter of Local Self-Government, for a long time the development of municipal government in Ukraine was limited to large cities. The main obstacle for smaller territorial communities was their excessive fragmentation and financial inability to perform the functions assigned to them. Decentralization has become one of the key tools for overcoming these challenges, particularly through the mechanism of creating amalgamated territorial communities (ATCs). Therefore, the aim of this study is to examine the administrative procedures for forming a voluntary amalgamation of territorial communities. It has been determined that the initiation stage, as part of the

© НОЦИК А.І. – кандидат юридичних наук, начальник відділу юридичної, організаційної – кадрової та мобілізаційної роботи (Корнинська сільська рада) https://orcid.org/0009-0007-5303-406X

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

administrative procedure for forming a voluntary association of territorial communities in Ukraine, is the first step in the process of voluntary association. Another stage of the administrative procedure for forming a voluntary association of territorial communities is the approval and adoption of a decision regarding the voluntary association of territorial communities. The final stage of forming a united territorial community within the administrative procedure for the voluntary amalgamation of territorial communities in Ukraine can be characterized as an important and comprehensive stage that includes several key aspects: 1) the adoption of a decision by all councils participating in the amalgamation process, which marks the beginning of the formation of the UTC; 2) legal succession (the transfer of property, rights, and obligations from the territorial communities to the ATC); 3) structural changes (the new composition of the executive committee, the powers of the ATC chairperson); 4) the integration of land and financial resources. It is concluded that the administrative procedures for the formation of voluntary associations of territorial communities in Ukraine constitute a public process which, based on regulatory planning and taking into account the specific characteristics of each community, includes several legally defined stages of initiation, preparation, approval, and final formation of amalgamated territorial communities, with the aim of ensuring the decentralization of power through the formation of effective, independent, collaborative, and accountable communities.

Key words: *administrative procedures, voluntary association of territorial communities, decentralization, initial stage, final stage.*

Вступ. Попри сформовану конституційно-правову базу та ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування, тривалий час розвиток муніципальної влади в Україні був обмежений лише великими містами. Основною перешкодою для менших територіальних громад стала їхня надмірна подрібненість та фінансова неспроможність виконувати покладені на них функції.

Одним із ключових інструментів подолання цих кризових явищ стала децентралізація, зокрема через механізм створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Хоча необхідний нормативно-правовий пакет для реалізації реформи вже сформовано, темпи її впровадження залишаються помірними. Головним стримувальним фактором є дефіцит інформаційної взаємодії: низький рівень обізнаності населення та іноді пасивність місцевих керівників щодо переваг реформи гальмують трансформаційні процеси на місцях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації діяльності територіальних громад в Україні вивчали в своїх роботах низка науковців, серед яких: А. Гусь, В. Давидова, О. Лагода, Ю. Марущин, Р. Панчишин, О. Проніна, Т. Сахно, Ю. Фетько, Н. Якимчук та інші.

Метою цього дослідження є вивчення адміністративних процедур утворення добровільного об'єднання територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Курс на здійснення реформи децентралізації влади поставив на порядок денний завдання вибору оптимальної моделі місцевого самоврядування та процедури формування органів самоврядування, створення механізмів децентралізації влади, забезпечення принципу субсидіарності та надання інститутам громадянського суспільства можливості брати участь у роботі органів місцевого самоврядування. Результатами реформи стали: а) надання органам місцевого самоврядування більшого обсягу прав у розпорядженні наявними ресурсами; б) посилення їх зацікавленості у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів та пошуку додаткових джерел наповнення останніх; в) зміцнення матеріальної та фінансової основи населених пунктів; г) поява нових осередків активізації господарської діяльності тощо. Внаслідок цих нововведень територіальні громади отримали можливість підвищити якість надання публічних послуг населенню, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проєкти, створювати умови для залучення інвестицій та розвитку місцевого бізнесу, розробляти та реалізовувати програми місцевого розвитку тощо [1; 28, с. 23–24].

Офіційно, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» нормативно закріпив порядок добровільного об'єднання територіальних громад [2].

Отже, децентралізація влади в Україні стала незворотнім процесом, який має значний вплив на розвиток країни. Українська модель децентралізації має ряд унікальних особливостей, таких як добровільний характер об'єднання громад, широкі повноваження ОТГ, фінансова підтримка з боку держави, залучення громадян до процесу прийняття рішень. Разом з позитивними тенденціями децентралізації в Україні, одними з важливих проблем є ризик несправедливого

розподілу ресурсів між ОТГ, недосконалість законодавства, та практична необхідність підвищення кваліфікації кадрів в ОТГ.

Процес створення об'єднаних територіальних громад відбувається на рівні регіональної системи управління в межах реформи місцевого самоврядування. Розділ ІІ Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначає порядок добровільного об'єднання територіальних громад. Згідно законодавства, ініціаторами добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст можуть бути: 1) сільський, селищний, міський голова; 2) не менш як третина депутатів від загального складу сільської, селищної, міської ради; 3) члени територіальної громади в порядку місцевої ініціативи; 4) органи самоорганізації населення відповідної території (за умови представлення ними інтересів не менш як третини членів відповідної територіальної громади). Пропозиція щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад повинна, зокрема, містити: 1) перелік територіальних громад, що об'єднуються, із зазначенням відповідних населених пунктів; 2) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування. Сільський, селищний, міський голова забезпечує вивчення пропозиції щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад та її громадське обговорення, яке проводиться протягом 30 днів з дня надходження такої пропозиції. Після завершення громадського обговорення пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад та делегування представника (представників) до спільної робочої групи. Порядок проведення громадського обговорення визначається сільською, селищною, міською радою [2].

Отже, етап ініціювання як частина адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад в Україні є початковим кроком у процесі добровільного об'єднання, та включає:

1) суб'єктів ініціювання (сільський, селищний, міський голова, депутати місцевої ради, члени територіальної громади, органи самоорганізації населення);

2) зміст пропозиції щодо ініціювання (перелік територіальних громад, що об'єднуються, визначення адміністративного центру об'єднаної громади);

3) громадське обговорення (є обов'язковим, та проводиться протягом 30 днів з дня надходження пропозиції у різних формах – збори громадян, громадські слухання, опитування тощо).

Якщо ініціювання було охарактеризовано вище, слід розкрити наступні етапи утворення добровільного об'єднання територіальних громад. Згідно законодавства, сільський, селищний, міський голова після прийняття відповідною радою рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад надсилає пропозицію про таке об'єднання сільському, селищному, міському голові суміжної територіальної громади. Сільський, селищний, міський голова суміжної територіальної громади забезпечує вивчення пропозиції щодо добровільного об'єднання територіальних громад та її громадське обговорення, яке проводиться протягом 30 днів з дня надходження такої пропозиції. Після завершення громадського обговорення пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад та делегування представника (представників) до спільної робочої групи або про відмову в наданні згоди. У разі прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад сільський, селищний, міський голова, який ініціював об'єднання, приймає рішення про утворення спільної робочої групи з підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад та інформує про це Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, відповідні обласну раду, обласну державну адміністрацію. Спільна робоча група формується з однакової кількості представників від кожної територіальної громади, що об'єднується. Утворення спільної робочої групи є початком процедури добровільного об'єднання територіальних громад. Спільна робоча група готує проекти відповідних рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад [2].

Проекти рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад повинні, зокрема, містити: 1) перелік територіальних громад, що об'єднуються, із зазначенням відповідних населених пунктів; 2) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування; 3) план організаційних заходів щодо добровільного об'єднання територіальних громад [2].

Далі сільські, селищні, міські голови забезпечують протягом 60 днів проведення обов'язкового громадського обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) підготовлених спільною робочою групою проектів рішень щодо добровільного

об'єднання територіальних громад, за результатами якого сільські, селищні, міські голови вносять питання про його схвалення на розгляд сільських, селищних, міських рад [2].

Отже, проміжним етапом адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад є підготовка проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад, який включає наступні етапи:

1) надсилання пропозиції про об'єднання суміжній громаді;

2) громадське обговорення пропозиції про об'єднання суміжною громадою (протягом 30 днів);

3) прийняття рішення суміжною громадою про надання згоди на добровільне об'єднання;

4) утворення спільної робочої групи з об'єднання територіальних громад з інформуванням відповідного органу виконавчої влади;

5) формування спільною робочою групою проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад;

6) громадське обговорення проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад (протягом 60 днів).

Територіальна громада в Україні не є адміністративно-територіальною одиницею. Населені пункти перебувають у межах юрисдикції територіальних громад. Громади обирають власні представницькі органи – сільські, селищні, міські ради, які мають повноваження в межах населених пунктів та за межами (в адміністративних межах цих рад). Це пов'язано з тим, що раніше міська, селищна, сільська рада вважалась самостійною адміністративно-територіальною одиницею. З ухваленням Конституції України її виключили з адміністративно-територіального поділу, однак практика дії повноважень рад за межами населених пунктів збереглась, що призводить до конфліктів та свідчить про неякісне правове регулювання цих правових відносин [3, с. 47–55].

Питання про схвалення проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад розглядається сільськими, селищними, міськими радами протягом 30 днів з дня його внесення на їх розгляд та з врахуванням результатів громадського обговорення. Схвалені сільськими, селищними, міськими радами проекти рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад у п'ятиденний строк подаються Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній державній адміністрації для надання висновку щодо відповідності цього проекту Конституції та законам України. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація протягом 10 робочих днів з дня отримання проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад готує відповідний висновок, що затверджується постановою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядженням голови обласної державної адміністрації. У разі відповідності проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад Конституції та законам України сільські, селищні, міські ради приймають рішення про добровільне об'єднання територіальних громад або про проведення місцевого референдуму щодо підтримки об'єднання територіальних громад. У разі встановлення невідповідності проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад Конституції та законам України Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація повертає його на доопрацювання у порядку, встановленому законом. У разі прийняття сільськими, селищними, міськими радами рішень про добровільне об'єднання територіальних громад, а також у разі підтримки добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі сільський, селищний, міський голова територіальної громади, в якій ініційовано питання про добровільне об'єднання територіальних громад, звертається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної державної адміністрації з пропозицією звернутися до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови в установленому законом порядку. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація протягом 10 робочих днів з дня отримання рішень про добровільне об'єднання територіальних громад у разі їх відповідності висновку звертається до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови в установленому законом порядку. Про таке звернення Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація одночасно інформує Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим, відповідні обласні ради, відповідні ради, що прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад. Якщо до складу об'єднаної територіальної громади увійшла територіальна громада (територіальні громади), розташована на території суміжного району, розширенню підлягають межі району,

на території якого розташований адміністративний центр утвореної об'єднаної територіальної громади. У такому разі проект землеустрою щодо встановлення (зміни) меж району розробляється відповідно до постанови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядження голови обласної державної адміністрації. Утворення об'єднаної територіальної громади, до складу якої увійшли територіальна громада міста республіканського Автономної Республіки Крим або обласного значення і територіальна громада (територіальні громади) села, селища, іншого міста суміжного району, зміни меж районів не потребує [2].

Отже, одним із етапів адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад є схвалення та прийняття рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад, який включає наступні етапи:

1) розгляд питання про схвалення проекту рішення щодо об'єднання територіальних громад (протягом 30 днів);

2) подання схваленого проекту рішення щодо об'єднання територіальних громад до відповідного органу виконавчої влади (протягом 5 днів);

3) формування відповідним органом виконавчої влади висновку щодо відповідності вимог законодавства проекту рішення щодо об'єднання територіальних громад (протягом 10 днів);

4) прийняття рішення про добровільне об'єднання територіальних громад або про проведення місцевого референдуму щодо підтримки об'єднання територіальних громад;

5) подання пропозиції органів місцевого самоврядування до відповідного органу виконавчої влади звернутися до Центральної виборчої комісії з приводу виборів;

6) звернення відповідного органу виконавчої влади до Центральної виборчої комісії з приводу виборів.

Об'єднана територіальна громада вважається утвореною за законом з дня набрання чинності рішеннями всіх рад, що прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад, або з моменту набрання чинності рішенням про підтримку добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі та за умови відповідності таких рішень висновку. Повноваження сільських, селищних, міських рад, сільських, селищних, міських голів, обраних територіальними громадами, що об'єдналися, завершуються в день набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою. Після завершення повноважень сільських, селищних, міських рад, обраних територіальними громадами, що об'єдналися, їхні виконавчі комітети продовжують здійснювати свої повноваження до затвердження сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою, персонального складу її виконавчого комітету. Протягом зазначеного строку сільський, селищний, міський голова, обраний об'єднаною територіальною громадою, очолює такі виконавчі комітети та входить до їх персонального складу. Після завершення повноважень сільського голови, який одноособово виконував функції виконавчого органу сільської ради у територіальній громаді, що увійшла до об'єднаної територіальної громади, відповідні функції одноособово виконує сільський, селищний, міський голова, обраний об'єднаною територіальною громадою, з дня набуття ним повноважень до затвердження відповідною сільською, селищною, міською радою персонального складу її виконавчого комітету. Об'єднана територіальна громада є правонаступником всього майна, прав та обов'язків територіальних громад, що об'єдналися, з дня набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною такою об'єднаною територіальною громадою. Бюджет об'єднаної територіальної громади розробляється з урахуванням особливостей підготовки місцевих бюджетів, визначених бюджетним законодавством [2].

ОТГ вважається утвореною з дня набрання чинності рішеннями всіх рад, що прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад. Юридично, під час прийняття радою, яка виступила з ініціативою добровільного об'єднання, рішення про утворення ОТГ, одночасно з утворенням відбувається передача майна, прав та обов'язків територіальних громад до ОТГ, яка визнається їх правонаступником. Члени ОТГ є платниками місцевих податків і зборів до її бюджету. По суті ОТГ представляє собою «федерацію» територіальних громад з об'єднанням їх майна прав та обов'язків. У межах своєї території ОТГ та її органи отримують всю повноту повноважень щодо регулювання земельних відносин, а також їм передаються земельні ділянки державної власності сільськогосподарського призначення, проте постає питання щодо містобудівної або землевпорядної документації [3, с. 47–55].

Отже, фінальний етап утворення об'єднаної територіальної громади у рамках адміністративної процедури добровільного об'єднання територіальних громад в Україні можна охарактеризувати як важливий та комплексний етап, що включає в себе кілька ключових аспектів:

1) прийняття рішення всіма радами, що беруть участь у процесі об'єднання, що визначає початок утворення ОТГ; 2) правонаступництво (передача майна, прав та обов'язків територіальних громад до ОТГ); 3) структурні зміни (новий склад виконавчого комітету, повноваження голови ОТГ); 4) інтеграція земельних та фінансових ресурсів. Фінальний етап утворення ОТГ є унікальним для кожної громади, оскільки враховує специфіку та потреби конкретного регіону. Водночас, є комплексним, оскільки охоплює різні аспекти, від юридичних питань до фінансових та організаційних змін.

Водночас ОТГ не слід розуміти лише як просто «механічне» об'єднання територіальних громад, оскільки внаслідок такого об'єднання утворюється суб'єкт місцевого самоврядування, який має свої особливі риси, врахування яких є необхідним для визначення їх правового статусу. Основною метою цього об'єднання є утворення спроможних територіальних громад, які будуть здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг своїм жителям, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства та в інших сферах, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Кожна ОТГ повинна мати паспорт спроможної територіальної громади [3, с. 47–55].

Територіальна громада в Україні утворюється та припиняється в силу закону і не має статусу юридичної особи, тому її основним представником є органи та посадові особи місцевого самоврядування. Причому останні стають персоніфікацією територіальних громад лише після набуття статусу юридичних осіб публічного права. Звідси постають питання: «Чому первинний суб'єкт, який обирає свої представницькі органи, сам не має статусу юридичної особи? Яке ж це тоді визнання права місцевого самоврядування, якщо його первинний елемент не має власної структури, яка б дозволила йому бути самостійно дієздатним, а не лише формально носієм прав та обов'язків?». З набуттям статусу юридичної особи територіальна громада стане здатною на самопредставництво. На нинішньому етапі децентралізації видається необхідним конституційне закріплення за територіальними громадами права набуття статусу юридичної особи [3, с. 47–55].

Досвід функціонування перших ОТГ, які з 1 січня 2016 р. отримали доступ до нових ресурсів і повноважень, став іще одним важливим чинником, що сприяє об'єднанню громад. Зокрема, деякі експерти та представники районних державних адміністрацій (РДА) зазначали, що здатність новостворених ОТГ ефективно використовувати нові кошти змінила думку багатьох голів сільських і селищних громад, які спочатку опиралися об'єднанню. Зі зрозумілих причин дія цього фактору стала більш вираженою під кінець року, коли мешканці звичайних громад могли побачити перші результати роботи сусідніх ОТГ [4, с. 63–66].

Експерти і представники РДА відмітили низку проблем, які сповільнюють і перешкоджають добровільному об'єднанню. Перш за все, цьому процесу заважає спротив з боку різних зацікавлених сторін. У цьому контексті найчастіше згадували сільських і селищних голів, дехто з яких протидіє об'єднанню, не бажаючи ризикувати своєю посадою. Існує спротив і з боку районної влади – районних рад і РДА, які можуть втратити ресурси та повноваження, а то й посади в разі укрупнення районів чи ліквідації РДА. Представники РДА заперечують, що стоять на перешкоді процесу об'єднання, однак подекуди звинувачували в цьому депутатів районних рад [4, с. 63–66].

Обидві категорії опитаних також зауважували небажання громад, які вже збагатилися завдяки фінансовій децентралізації, брати участь в об'єднанні. Мова йшла або про великі міста (зокрема, міста обласного значення), які мають серйозні джерела наповнення бюджетів, або про громади, на території яких розташовані прибуткові підприємства чи автозаправні станції. При цьому деякі експерти попереджали, що такі громади – якщо не об'єднаються – можуть опинитись у скрутному становищі, коли держава законодавчо зобов'яже ОМС виконувати нові повноваження, адже тоді отриманих коштів виявиться недостатньо [4, с. 63–66].

За законодавством місто не має права ініціювати об'єднання, а сільські мешканці побоюються домінування міста, посилення його впливу на сільську територію, втрати сільськими громадами власних повноважень тощо. Доступ до додаткових фінансових ресурсів для розвитку після приєднання до міста стає можливим передусім у сільської громади, яка має потреби у покращенні рівня комфортності проживання мешканців і задоволення нагальних потреб. Субвенція на соціально-економічний розвиток, що її місто отримувало як спроможна територіальна громада– вагомий фінансовий ресурс, хоча його розподіл не є прозорим, він надається не всім громадам і на різних засадах [5, с. 41–50].

Міста зі сформованими приміськими територіями (агломераційною периферією) мають кращу інфраструктуру, вищу якість надання адміністративних, освітніх, медичних, культурних і побутових послуг. Це приваблює мешканців прилеглих населених пунктів і забезпечує щоденну міграцію за різними послугами. Міста у свою чергу потребують використання просторових, рекреаційних та інших можливостей прилеглих територій. Але вирішувати спільні проблеми розвитку поселень і потреб їхніх мешканців, на думку експертів, слід на основі широко розповсюдженої за кордоном міжмуніципальної співпраці, можливість якої передбачена вітчизняним законодавством. А поки що сформовані в Україні міські агломерації існують в умовах відсутності державного регулювання механізмів взаємодії територіальних громад, поза міжмуніципальним співробітництвом, потребуючи синхронізації розвитку міста й приміських територій на засадах інтегрованого просторового планування [5, с. 41–50].

Велика кількість міст у різних регіонах України не охоплені процесом об'єднання через різні причини: від неможливості формування ОТГ унаслідок проведення військових дій на Сході (Донецька та Луганська обл.) до невизначеності щодо приєднання через існування агломераційної форми навколо м. Львова (до складу міста входить м. Винники) та існування поліцентричної агломерації міст обласного значення (Борислав, Дрогобич, Трускавець), які також не дійшли згоди у процесі приєднання сільських громад до них.

Щодо перспектив подальшого розвитку міських населених пунктів, то зазначимо, що не всі міста обласного та районного значення скористалися можливістю добровільного приєднання та об'єднання територіальних громад для формування міських ОТГ, багато їх залишається поза об'єднанням (серед них є міста обласного значення) (рис. 3). Більшість міст Донецької та Луганської областей перебувають на непідконтрольній Україні території, низка населених пунктів знаходиться на лінії розмежування, тому вони не залучені до процесу децентралізації. Майбутнє міст цих регіонів залежить насамперед від урегулювання збройного конфлікту та відновлення місцевого самоврядування [5, с. 41–50].

Висновки. Вищевикладене дозволяє сформувати наступні висновки стосовно адміністративних процедур утворення добровільного об'єднання територіальних громад:

– децентралізація влади в Україні стала незворотнім процесом, який має значний вплив на розвиток країни. Українська модель децентралізації має ряд унікальних особливостей, таких як добровільний характер об'єднання громад, широкі повноваження ОТГ, фінансова підтримка з боку держави, залучення громадян до процесу прийняття рішень. Разом з позитивними тенденціями децентралізації в Україні, одними з важливих проблем є ризик несправедливого розподілу ресурсів між ОТГ, недосконалість законодавства, та практична необхідність підвищення кваліфікації кадрів в ОТГ;

– етап ініціювання як частина адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад в Україні є початковим кроком у процесі добровільного об'єднання, та включає: 1) суб'єктів ініціювання (сільський, селищний, міський голова, депутати місцевої ради, члени територіальної громади, органи самоорганізації населення); 2) зміст пропозиції щодо ініціювання (перелік територіальних громад, що об'єднуються, визначення адміністративного центру об'єднаної громади); 3) громадське обговорення (є обов'язковим, та проводиться протягом 30 днів з дня надходження пропозиції у різних формах – збори громадян, громадські слухання, опитування тощо);

– проміжним етапом адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад є підготовка проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад, який включає наступні етапи: 1) надсилання пропозиції про об'єднання суміжній громаді; 2) громадське обговорення пропозиції про об'єднання суміжною громадою (протягом 30 днів); 3) прийняття рішення суміжною громадою про надання згоди на добровільне об'єднання; 4) утворення спільної робочої групи з об'єднання територіальних громад з інформуванням відповідного органу виконавчої влади; 5) формування спільною робочою групою проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад; 6) громадське обговорення проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад (протягом 60 днів);

– одним із етапів адміністративної процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад є схвалення та прийняття рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад, який включає наступні етапи: 1) розгляд питання про схвалення проекту рішення щодо об'єднання територіальних громад (протягом 30 днів); 2) подання схваленого проекту рішення щодо об'єднання територіальних громад до відповідного органу виконавчої влади (протягом 5 днів); 3) формування відповідним органом виконавчої влади висновку щодо

відповідності вимог законодавства проекту рішення щодо об'єднання територіальних громад (протягом 10 днів); 4) прийняття рішення про добровільне об'єднання територіальних громад або про проведення місцевого референдуму щодо підтримки об'єднання територіальних громад; 5) подання пропозиції органів місцевого самоврядування до відповідного органу виконавчої влади звернутися до Центральної виборчої комісії з приводу виборів; 6) звернення відповідного органу виконавчої влади до Центральної виборчої комісії з приводу виборів;

– фінальний етап утворення об'єднаної територіальної громади у рамках адміністративної процедури добровільного об'єднання територіальних громад в Україні можна охарактеризувати як важливий та комплексний етап, що включає в себе кілька ключових аспектів: 1) прийняття рішення всіма радами, що беруть участь у процесі об'єднання, що визначає початок утворення ОТГ; 2) правонаступництво (передача майна, прав та обов'язків територіальних громад до ОТГ); 3) структурні зміни (новий склад виконавчого комітету, повноваження голови ОТГ); 4) інтеграція земельних та фінансових ресурсів. Фінальний етап утворення ОТГ є унікальним для кожної громади, оскільки враховує специфіку та потреби конкретного регіону. Водночас, є комплексним, оскільки охоплює різні аспекти, від юридичних питань до фінансових та організаційних змін.

Отже, адміністративні процедури утворення добровільного об'єднання територіальних громад в Україні – це публічний процес, що на основі регламентаційного планування та з врахуванням специфіки кожної громади, включає декілька законодавчо визначених етапів ініціації, підготовки, схвалення та фінального формування об'єднаних територіальних громад, з метою забезпечення децентралізації влади шляхом формування ефективних, самостійних, взаємодіючих та відповідальних громад.

Список використаних джерел:

1. Поляруш-Сафроненко С. О. Порядок добровільного об'єднання територіальних громад в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2. С. 115–122. DOI https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-115-121

2. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 91.

3. Потапенко С. Характерні риси об'єднаної територіальної громади. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму.* 2019. № 2. С. 47–55.

4. Манойленко М. В. Створення нових об'єднаних територіальних громад як основа розвитку депресивних територій України. *Бізнес-навігатор*. 2017. № 1. С. 63–66.

5. Щеглюк С. Д. Інструменти стимулювання створення об'єднаних територіальних громад на базі міст обласного значення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2019. Вип. 4. С. 41–50.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:351.823.1(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.25

ОВЄЯН Г.В.

ВИПЛАТНА АГЕНЦІЯ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ АГРАРНОЇ ПІДТРИМКИ: КОМПЕТЕНЦІЯ, ПЕРЕДАННЯ ФУНКЦІЙ ТА КОНТРОЛЬ

THE PAYING AGENCY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF AGRICULTURAL SUPPORT: COMPETENCE, TRANSFER OF FUNCTIONS AND CONTROL

У статті досліджено передбачений Законом України № 4619-IX адміністративно-правовий статус Виплатної агенції як спеціалізованого суб'єкта публічної адміністрації, який після набрання чинності відповідними положеннями здійснюватиме повний цикл адміністрування державної підтримки в аграрному секторі. Метою дослідження є формування компетенційної моделі Виплатної агенції шляхом розмежування владних і технічних функцій, визначення меж координаційного впливу уповноваженого міністерства, допустимого передання окремих операцій та співвідношення різних форм контролю. Застосовано формально-юридичний, системно-структурний, функціональний і порівняльно-правовий методи. Обґрунтовано, що приймання та перевірка заяв, установлення юридично значущих обставин, ухвалення рішень про підтримку й повернення коштів утворюють взаємопов'язані адміністративні провадження, у яких Виплатна агенція діє як адміністративний орган, а не як технічний платник. Запропоновано матрицю компетенції, що поєднує предмет відання, функцію, повноваження, форму рішення, відповідального суб'єкта та спосіб контролю. Сформульовано критерій неприпустимості підміни компетенції, відповідно до якого координаційні повноваження міністерства можуть стосуватися політики, процедур та оцінювання системної діяльності, але не визначення змісту індивідуального адміністративного акта. Розмежовано непередавані владні повноваження й технічні або спеціалізовані операції, виконання яких може доручатися зовнішньому виконавцеві без перенесення відповідальності Виплатної агенції. Визначено співвідношення операційних перевірок, внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту, моніторингу виконавців і зовнішньої сертифікації. Адміністративне та судове оскарження охарактеризовано як самостійні засоби правового захисту, а не як різновиди внутрішнього контролю. Наукова новизна полягає у формуванні цілісної компетенційної моделі Виплатної агенції та визначенні правових меж координації, передання функцій, контрольного впливу й підзвітності. Результати мають нормотворче значення.

Ключові слова: *Виплатна агенція, адміністративно-правовий статус, публічне адміністрування, компетенція, координація, передання функцій, внутрішній аудит.*

The article examines the administrative-law status of Ukraine's Paying Agency envisaged by Law No. 4619-IX as a specialised public-administration body which, once the relevant provisions enter into force, will administer the full cycle of state support in the agricultural sector. The purpose is to develop a competence-based model of the Paying Agency by distinguishing public powers from technical functions, defining the limits of ministerial coordination, identifying operations that may be entrusted to external contractors, and clarifying the relationship between different forms of control. The study applies formal legal, systemic and structural, functional, and comparative legal methods.

© ОВЄЯН Г.В. – здобувач (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0000-2814-6915

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

It is argued that receiving and verifying applications, establishing legally relevant facts, deciding on support and recovery of funds constitute interconnected administrative proceedings in which the Paying Agency acts as an administrative authority rather than a technical disbursement unit. A competence matrix is proposed, linking subject matter, function, power, form of decision, responsible actor, and control mechanism. The article formulates a non-substitution criterion under which ministerial coordination may concern policy, procedures, and assessment of system performance, but may not determine the content of an individual administrative act. It distinguishes non-transferable public powers from technical or specialised operations that may be entrusted to an external contractor without shifting the Paying Agency's responsibility. Operational checks, internal control, internal audit, contractor monitoring, and external certification are differentiated according to their subjects, purposes, and legal effects. Administrative and judicial review are characterised as independent remedies rather than forms of internal control. The scientific contribution lies in developing an integrated competence model for the Paying Agency and defining the legal boundaries of coordination, transfer of functions, control, and accountability. The results may inform future rule-making.

Key words: *Paying Agency, administrative-law status, public administration, competence, coordination, transfer of functions, internal audit.*

Постановка проблеми. Законом України № 4619-IX передбачено формування спеціалізованої Виплатної агенції, компетенція якої охоплюватиме приймання та перевірку заявок, визначення права на підтримку, розрахунок і здійснення виплат, контроль додержання умов підтримки, повернення коштів, ведення обліку та вирішення адміністративних справ [1; 2, ст. 2-6]. Поєднання в межах однієї установи владних, фінансових, контрольних, інформаційних і сервісних функцій вимагає чіткого визначення внутрішньої структури компетенції та поділу несумісних операцій.

Особливе значення мають межі координаційного впливу уповноваженого міністерства на діяльність агенції, допустимість договірного передання окремих завдань, збереження відповідальності за їх виконання та розмежування операційного контролю, внутрішнього аудиту й зовнішньої сертифікації. За відсутності належного нормативного поділу координація може перетворитися на підміну компетенції, передання функцій – на приховане делегування владних повноважень, а множинність контрольних механізмів – на дублювання або прогалини.

Закон України від 8 жовтня 2025 року № 4619-IX, яким Закон № 1877-IV доповнено статтею 2-6, заклав спеціальну інституційну модель адміністрування державної підтримки в аграрному секторі: Виплатній агенції відведено центральну відповідальну роль в адмініструванні державної підтримки, водночас закон допускає договірне передання окремих технічних або спеціалізованих операцій без перенесення на виконавця владної компетенції та юридичної відповідальності агенції [1; 2, ст. 2-6]. Кабінет Міністрів України призначив із 1 липня 2026 року Український державний фонд підтримки фермерських господарств бюджетною установою, що виконуватиме функції такої агенції [3]. Проте організаційне призначення установи не тотожне введенню в дію повного обсягу її компетенції: закон пов'язує його також зі спливом установленого строку та окремим оприлюдненим рішенням про початок функціонування [1, розд. II, п. 1–3].

Станом на момент дослідження перехідність інституційної моделі зумовлена не лише подальшою підготовкою процедур фінансового контролю, бухгалтерського обліку, внутрішнього аудиту, управління ризиками й інформаційної безпеки [4], а й зміною системи центральних органів виконавчої влади. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2026 року № 963 Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України перейменовано на Міністерство економіки та довкілля України, а рішення про ліквідацію Міністерства аграрної політики та продовольства України відмінено [5]. Отже, остаточне визначення органу, що забезпечуватиме формування та реалізацію державної аграрної політики й координуватиме діяльність Виплатної агенції, залежить від подальшого нормативного розмежування компетенції. Оприлюднений 11 травня 2026 року проєкт порядку координації [6] має оцінюватися як документ, підготовлений до зазначеної реорганізації.

Метою дослідження є визначення адміністративно-правового статусу та структури компетенції Виплатної агенції, допустимих меж координації її діяльності, передання окремих функцій і здійснення контролю, а також обґрунтування моделі внутрішнього розподілу повноважень і відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Н. О. Петрова та С. С. Світловський обґрунтували значення спеціалізованої виплатної агенції та інтегрованої системи адміністрування і контролю [7, с. 243–248]. Х. А. Григор'єва виявила змістовну й техніко-юридичну непослідовність євроінтеграційного реформування аграрної підтримки [8, с. 171–179]. В. П. Тимощук дослідив узгодження спеціального законодавства із загальною адміністративною процедурою [9, с. 34–48], М. В. Шевченко – передумови делегування владних повноважень приватним особам [10, с. 125–133], а О. Твердохліб, О. Линдюк і С. Потеряйко – ризик-орієнтовану організацію внутрішнього контролю та аудиту [11, с. 6–18]. Водночас у наявних працях не дістали цілісного вирішення питання внутрішньої компетенційної побудови Виплатної агенції, меж передання її функцій, співвідношення внутрішнього аудиту, операційного контролю, моніторингу виконавців і зовнішньої сертифікації.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правовий статус Виплатної агенції не вичерпується визначенням її організаційної форми або місця в системі розпорядників бюджетних коштів. Його зміст утворює сукупність взаємопов'язаних елементів: цільове призначення, предмет відання, функції, владні повноваження, форми й процедури діяльності, порядок внутрішньої організації, підзвітність, контроль та юридична відповідальність. Саме через поєднання цих елементів Виплатна агенція набуває ознак спеціалізованого суб'єкта публічної адміністрації, здатного не лише забезпечувати технічне перерахування коштів, а й вирішувати індивідуальні адміністративні справи у сфері державної аграрної підтримки.

У перехідний період принципове значення має розмежування двох правових станів. Перший характеризує Укрдержфонд як бюджетну установу, призначену для виконання функцій Виплатної агенції. Другий пов'язаний із набуттям повного обсягу спеціальної компетенції після настання всіх передбачених законом умов. Акт про призначення установи створює необхідну організаційну передумову, однак сам по собі не замінює введення в дію відповідних повноважень. Назва установи, зміна її організаційної структури, розроблення внутрішніх процедур або створення інформаційних модулів не можуть бути самостійним джерелом владної компетенції. Така компетенція виникає лише з нормативного припису, введеного в дію у встановленому порядку.

Після набрання чинності статтею 2-6 Закону № 1877-IV Виплатна агенція діятиме як адміністративний орган у функціональному розумінні цього поняття [1, п. 1 розд. II; 2, ст. 2-6]. Приймання заявки, перевірка поданих відомостей, установлення юридично значущих обставин та вирішення питання про надання підтримки належатимуть до адміністративного провадження за заявою особи. Моніторинг додержання умов підтримки, прийняття рішення про повернення коштів та розгляд скарги утворюватимуть пов'язані з ним, але юридично самостійні адміністративні провадження. Відтак спеціальні правила адміністрування аграрної підтримки мають застосовуватися у взаємозв'язку із Законом України «Про адміністративну процедуру», насамперед у частині законності, офіційності, пропорційності, участі особи у провадженні, обґрунтованості адміністративного акта та можливості його оскарження [12].

Застосування автоматизованих перевірок не змінює цієї правової природи. Інформаційна система може виявляти невідповідності, формувати індикатори ризику, зіставляти відомості з державними реєстрами або пропонувати проєкт рішення, однак вона не усуває обов'язку адміністративного органу перевірити достовірність результату та забезпечити особі можливість надати пояснення. Особливо це стосується випадків, коли автоматизований висновок може спричинити відмову в підтримці, зменшення її розміру або вимогу про повернення коштів. Цифровізація змінює технологічний спосіб здійснення повноваження, але не його носія, юридичні наслідки та обсяг процедурних гарантій.

Форми діяльності Виплатної агенції мають бути розмежовані за їх юридичним значенням. Консультування, інформаційне повідомлення, технічне прийняття документів та взаємодія із заявником належать до сервісних дій. Перевірка відомостей, витребування документів, установлення фактичних обставин і проведення контрольних заходів становлять адміністративні дії. Натомість рішення про надання підтримки або відмову у виплаті, тимчасове зупинення подальших виплат, а також рішення про повернення коштів повністю або частково є адміністративними актами, оскільки безпосередньо впливають на права, обов'язки та законні інтереси конкретної особи [2, ст. 2-6; 12]. Звідси випливає, що внутрішній запис у програмному забезпеченні, службова відмітка або автоматично сформоване повідомлення не можуть підміняти належно мотивований адміністративний акт, якщо результат розгляду погіршує правове становище заявника.

Окремого організаційного забезпечення потребує адміністративне оскарження. Його не можна розглядати як повторення первинної перевірки тим самим структурним підрозділом

або посадовою особою. Посадова особа адміністративного органу, яка прийняла оскаржуваний адміністративний акт чи процедурне рішення, вчинила відповідну дію або допустила бездіяльність, не бере участі в розгляді скарги [12, ст. 79]. З метою забезпечення неупередженості доцільно також організаційно відокремити від розгляду скарги працівників, які безпосередньо готували або погоджували проєкт оскаржуваного рішення. Внутрішня побудова агенції має забезпечувати інституційне відокремлення первинного розгляду від перегляду адміністративного акта, доступ заявника до матеріалів справи, повідомлення про мотиви несприятливого рішення та роз'яснення порядку подальшого судового захисту. Така модель не послаблює фінансову дисципліну. Навпаки, вона надає їй правової форми, у межах якої захист публічних коштів поєднується з правом особи бути вислуханою та отримати обґрунтоване рішення.

Компетенцію Виплатної агенції доцільно нормативно й організаційно відобразити у вигляді матриці «предмет відання – функція – повноваження – форма рішення – відповідальна посадова особа – спосіб контролю». Така матриця має не довідкове, а практичне значення. Вона визначатиме, який структурний підрозділ установлює фактичні обставини, хто уповноважений авторизувати виплату, хто формує платіжне доручення, хто веде облік, хто розглядає скаргу, а хто здійснює внутрішній аудит. Її основою має бути принцип функціональної концентрації: зовнішня компетенція щодо адміністрування підтримки зосереджується у Виплатній агенції, тоді як усередині установи забезпечується поділ несумісних операцій і персоніфікація відповідальності.

Цей підхід дає змогу уникнути двох протилежних ризиків. Надмірна централізація всіх стадій у межах одного підрозділу або в однієї посадової особи створює умови для помилок, конфлікту інтересів і зловживань. Надмірне розпорошення функцій між різними органами, навпаки, ускладнює визначення носія повноваження та відповідальної особи. Тому оптимальною є така модель, за якої Виплатна агенція зберігає цілісність зовнішньої компетенції, але внутрішня організація платіжного циклу ґрунтується на розмежуванні перевірки, авторизації, здійснення платежу, бухгалтерського обліку, оскарження та аудиту.

Координаційний вплив уповноваженого міністерства на діяльність Виплатної агенції повинен мати системний, а не індивідуально-розпорядчий характер. До предмета координації можуть належати формування державної аграрної політики, нормативне забезпечення, бюджетне планування, визначення загальних пріоритетів підтримки, організація міжвідомчого обміну даними, аналіз системних ризиків і оцінювання інституційної спроможності агенції. Водночас координація не може охоплювати надання вказівок щодо вирішення конкретної адміністративної справи, допуску окремого заявника, розміру виплати, повернення коштів або результату розгляду скарги.

Інше тлумачення призводило б до фактичного роздвоєння компетенції: юридичну відповідальність за адміністративний акт несла б Виплатна агенція, тоді як його зміст визначався б органом, який формально не є учасником відповідного провадження. Тому урядовий порядок координації має містити не лише перелік форм взаємодії, а й чіткий критерій непідміни компетенції. Його зміст полягає в тому, що координуючий орган може впливати на політику, процедури, організацію та системні показники діяльності, але не на зміст індивідуального адміністративного акта.

Передбачене статтею 2-6 Закону № 1877-IV договірне передання окремих функцій допускається щодо завдань, виконання яких потребує спеціальних знань та/або технологій [2, ст. 2-6]. Проте передання окремої операції не тотожне переданню владної компетенції. Стаття 2-6 Закону № 1877-IV не встановлює вичерпного переліку непередаваних повноважень, тому такий перелік доцільно конкретизувати на нормативному рівні. Як авторську пропозицію до такого переліку слід віднести остаточне вирішення адміністративної справи, прийняття рішення про повернення коштів, санкціонування платежу та розгляд скарги. Окремо необхідно враховувати встановлену правом Європейського Союзу заборону передавати саме здійснення платежу [13, ст. 9(1)]. Отже, слід розрізняти вимогу, прямо закріплену в європейському регулюванні, та ширший перелік непередаваних владних повноважень, запропонований для українського законодавства.

Отже, зовнішньому виконавцеві можуть доручатися лише ті технічні, інформаційні або спеціалізовані операції, які не змінюють носія владного повноваження. До них можуть належати обслуговування інформаційної системи, окремі види технічної верифікації даних, спеціалізована експертна оцінка або інші допоміжні операції. Остаточний юридичний висновок, однак, має бути сформований і прийнятий уповноваженою посадовою особою Виплатної агенції. Інакше договірне передання функції перетворюватиметься на приховане делегування владної компетенції без належної законодавчої підстави.

Відповідно до акредитаційних критеріїв ЄС письмовий договір має визначати передані завдання, характер інформації та підтвердних документів, строки їх подання, відповідальність і обов'язки виконавця, способи підтвердження належного виконання завдань та порядок їх регулярного перегляду Виплатною агенцією [14, дод. I, п. 1(D.1)(i)–(vi)]. Вимоги щодо захисту персональних даних та інформаційних систем, запобігання конфлікту інтересів і шахрайству, залучення субпідрядників, безперервності діяльності, відповідальності сторін та припинення договору доцільно додатково закріпити в українському порядку передання функцій як гарантії керованості, безпеки та простежуваності відповідних операцій.

Установлення обов'язку здійснювати моніторинг якості виконання переданих функцій регулярно, але не менше одного разу на шість місяців, визначає мінімальну періодичність формалізованої перевірки й не виключає постійного ризик-орієнтованого нагляду [2, ст. 2-6]. Для операцій, здатних вплинути на значну кількість заявників, великі обсяги бюджетних коштів або цілісність інформаційної системи, необхідний безперервний ризик-орієнтований моніторинг. Періодична перевірка у такому разі має підсумовувати результати постійного контролю, а не замінювати його.

Контрольна конструкція Виплатної агенції повинна бути багаторівневою, але не дублювальною. Стаття 26 Бюджетного кодексу України покладає організацію внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту на керівника установи [15, ст. 26]. Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 передбачає утворення самостійного структурного підрозділу внутрішнього аудиту, керівник якого підпорядковується і звітує безпосередньо керівникові установи [16]. Зазначене підпорядкування покликане забезпечити організаційну відокремленість аудиторської функції від поточної операційної діяльності.

Ризик-орієнтований характер внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту дає змогу зосередити контрольні ресурси на процесах і операціях із підвищеною ймовірністю помилок, порушень або неправомірного використання коштів [11, с. 6–18]. Однак внутрішній аудит не повинен підміняти попередній та поточний операційний контроль. Операційні підрозділи відповідають за правильність конкретних перевірок і рішень, система внутрішнього контролю – за належну організацію процесів, а внутрішній аудит – за незалежне оцінювання ефективності цих процесів, управління ризиками та достатності контрольних заходів.

За відкладеною законодавчою моделлю до контрольної системи також входитимуть моніторинг виконавців переданих функцій і зовнішня сертифікація. Передбачений статтею 17-4 Закону № 1877-IV орган сертифікації здійснюватиме незалежну перевірку ефективності та законності використання коштів після набрання чинності відповідними положеннями [2, ст. 17-3, 17-4; 1, п. 1 розд. II]. Його діяльність не є продовженням внутрішнього аудиту, оскільки відрізняється суб'єктом, предметом перевірки та юридичним значенням висновку. Внутрішній аудит слугує інструментом управління установою, тоді як зовнішня сертифікація повинна забезпечувати незалежне підтвердження надійності системи для держави та інших уповноважених суб'єктів.

Регламент (ЄС) 2021/2116 визначає платіжні агенції відповідальними за управління й контроль видатків Спільної аграрної політики та допускає передання окремих завдань, за винятком здійснення платежу [13, ст. 9(1)]. У разі такого передання агенція не втрачає відповідальності за ефективне управління коштами, законність і правильність відповідних операцій [14, дод. I, п. 1(D.1)(ii)]. Отже, договірне залучення зовнішнього виконавця змінює спосіб виконання окремої операції, але не змінює суб'єкта, відповідального за результат адміністрування.

Делегований регламент Комісії (ЄС) 2022/127 деталізує акредитаційні критерії платіжних агенцій. До них належать поділ несумісних функцій, письмове оформлення передання завдань, визначення відповідальності сторін, доступ агенції до інформації, регулярний нагляд за виконавцями, належна організація внутрішнього аудиту та захист інформаційних систем [14, дод. I]. Імплементаційний регламент Комісії (ЄС) 2022/128 установлює процедурні правила акредитації, звітності, сертифікації, перевірок і прозорості [17]. Ці положення свідчать, що статус платіжної агенції в праві ЄС пов'язується не лише з актом її формального визнання, а з документально підтвердженою здатністю всієї інституційної системи забезпечувати законність, належний контроль і простежуваність операцій.

Європейські акредитаційні критерії можуть бути використані для побудови внутрішньої організації української Виплатної агенції, зокрема для поділу несумісних функцій, письмового закріплення процедур, контролю переданих операцій, забезпечення внутрішнього аудиту, управління ризиками та захисту інформаційних систем. У цій статті зазначені критерії розглядаються як орієнтир для розподілу компетенції та відповідальності, а не як модель попередньої перевірки початку функціонування.

Проведений аналіз дає підстави сформулювати компетенційну модель Виплатної агенції, засновану на єдності її зовнішньої відповідальності, внутрішньому поділі несумісних операцій, координації без підміни індивідуальних рішень, переданні технічних завдань без перенесення владної компетенції та розмежуванні операційного контролю, внутрішнього аудиту й зовнішньої сертифікації.

Висновки. Після набрання чинності відповідними законодавчими положеннями Виплатна агенція діятиме як спеціалізований адміністративний орган, компетенція якого охоплюватиме розгляд заяв, установлення юридично значущих обставин, ухвалення індивідуальних адміністративних актів, здійснення виплат, контроль додержання умов підтримки та повернення коштів. Її правовий статус не може бути зведений до функції технічного перерахування бюджетних коштів.

Компетенційна модель агенції має поєднувати єдність зовнішньої відповідальності з внутрішнім поділом перевірки, авторизації, здійснення платежу, бухгалтерського обліку, розгляду скарг і внутрішнього аудиту. Координаційний вплив уповноваженого міністерства повинен обмежуватися питаннями політики, нормативного забезпечення, бюджетного планування та системного оцінювання і не може визначати зміст рішення в конкретній адміністративній справі.

Передання зовнішньому виконавцеві допустиме щодо технічних, інформаційних і спеціалізованих операцій, але не повинно змінювати носія владної компетенції та відповідального суб'єкта. Доцільно нормативно визначити перелік непередаваних повноважень, обов'язкові умови договорів із виконавцями, порядок постійного моніторингу їхньої діяльності та право агенції на доступ до інформації й проведення аудиту.

Контроль за діяльністю Виплатної агенції має будуватися через розмежування операційних перевірок, внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту, моніторингу переданих операцій і зовнішньої сертифікації. Адміністративне та судове оскарження становлять самостійні засоби захисту прав заявника. Запропонована матриця компетенції та критерій неприпустимості підміни носія владного повноваження дають змогу персоніфікувати відповідальність, зберегти простежуваність рішень і запобігти прихованому делегуванню публічної компетенції.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо організаційних засад здійснення підтримки в аграрному секторі : Закон України від 08.10.2025 № 4619-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4619-20

2. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1877-15

3. Про призначення Виплатної агенції : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2025 № 1526-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1526-2025-%D1%80

4. Укрдержфонд призначений на виконання функцій Виплатної агенції / Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 03.07.2026. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?id=122eea3c-cae1-4ba4-b28f-8b560c97c5b0&isSpecial=true&lang=uk-UA&title=UkrderzhfondPriznacheniiNaVikonanniaFunktsiiViplatnoiAgentsii

5. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2026 № 963. Урядовий кур'єр. 2026. 18 лип. № 150.

6. Проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку координації діяльності Виплатної агенції» / Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 11.05.2026. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=eb07056f-614d-4cb5-a207-cd1c024bfaf2&lang=uk-UA&showMenuTree=true&title=ProktPostanoviKabinetuMinistrivUkrainiproZatverdzhenniaPoriadkuKoordinatsiiDiialnostiViplatnoiAgentsii

7. Петрова Н. О., Світловський С. С. Особливості державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції: організаційно-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 2, № 91. С. 243–248. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.31. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343857

8. Григор'єва Х. А. (Не)послідовність євроінтеграційного реформування законодавства України про державну підтримку сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Т. 2, № 84. С. 171–179. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.23. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311896

9. Тимощук В. П. Щодо впровадження Закону «Про адміністративну процедуру». *Адміністративне право і процес*. 2022. № 4 (39). С. 34–48. DOI: https://doi.org/10.17721/2227-796X.2022.4.03. URL: https://applaw.net/index.php/journal/article/view/771

10. Шевченко М. В. Делегування владних повноважень приватним особам: теоретичні передумови та практичний досвід. *Правова держава*. 2025. № 57. С. 125–133. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.57.325391. URL: https://pd.onu.edu.ua/article/view/325391

11. Твердохліб О., Линдюк О., Потеряйко С. Роль внутрішнього аудиту та контролю у реформуванні державного управління в Україні. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 2 (14). С. 6–18. DOI: https://doi.org/10.32689/2618-0065-2023-2(14)-6-18.

12. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20

13. Regulation (EU) 2021/2116 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Regulation (EU) No 1306/2013. Consolidated version of 01.01.2026. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02021R2116-20260101

14. Commission Delegated Regulation (EU) 2022/127 of 7 December 2021 supplementing Regulation (EU) 2021/2116 with rules on paying agencies and other bodies, financial management, clearance of accounts, securities and use of euro. Consolidated version of 29.03.2026. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02022R0127-20260329

15. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-17

16. Деякі питання здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту : постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 28.09.2011 № 1001. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1001-2011-%D0%BF

17. Commission Implementing Regulation (EU) 2022/128 of 21 December 2021 laying down rules for the application of Regulation (EU) 2021/2116 on paying agencies and other bodies, financial management, clearance of accounts, checks, securities and transparency. Consolidated version of 25.01.2026. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02022R0128-20260125

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.26

ПОЛЬЩА О.С.

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE INVESTMENT MARKET AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION AND ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Актуальність статті полягає в тому, що сучасний інвестиційний ринок характеризується високим рівнем ризикогенності, що зумовлено поширенням економічних правопорушень, фінансового шахрайства, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, маніпулювання ринками капіталу, недобросовісної конкуренції та іншими загрозами, які негативно впливають на інвестиційний клімат і економічну безпеку держави. За таких умов особливої актуальності набуває формування ефективного механізму адміністративно-правового захисту інвестиційного ринку, який має забезпечувати баланс між свободою інвестиційної діяльності, належним державним регулюванням та захистом публічних інтересів. Мета статті полягає у необхідності надати характеристику інвестиційному ринку, як об'єкта адміністративно-правового захисту та забезпечення економічної безпеки держави. Зроблено висновок, що інвестиційний ринок, як об'єкт адміністративно-правового захисту, являє собою стратегічно важливий сегмент економічної системи держави, стабільне функціонування якого безпосередньо впливає на рівень її економічної безпеки, фінансової стійкості та інвестиційної привабливості. На відміну від звичайних об'єктів правового регулювання, інвестиційний ринок охоплює комплекс взаємопов'язаних суспільних відносин, що виникають у процесі формування, руху, розподілу та використання інвестиційних ресурсів, а також діяльність широкого кола учасників, інституцій та органів публічної влади. Саме тому будь-які порушення його функціонування, зокрема прояви недобросовісної конкуренції, маніпулювання ринком, незаконного руху капіталу, фінансового шахрайства, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, чи інші протиправні посягання здатні спричинити суттєві негативні наслідки не лише для окремих інвесторів, а й для економіки держави загалом. За таких умов адміністративно-правовий захист інвестиційного ринку набуває системного характеру та спрямовується не лише на охорону прав і законних інтересів учасників інвестиційної діяльності, а й на забезпечення належного функціонування самого ринку, підтримання добросовісної конкуренції, прозорості інвестиційних процесів, запобігання правопорушенням, мінімізацію інвестиційних ризиків та нейтралізацію загроз економічній безпеці держави.

Ключові слова: *інвестиційний ринок, об'єкт, адміністративно-правовий захист, економічна безпека.*

The relevance of the article lies in the fact that the modern investment market is characterized by a high level of risk, which is due to the spread of economic offenses, financial fraud, legalization of proceeds from crime, manipulation of capital markets, unfair competition and other threats that negatively affect the investment climate and economic security of the state. Under such conditions, the formation of an effective

© ПОЛЬЩА О.С. – здобувач (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0005-0805-4921

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

mechanism for administrative and legal protection of the investment market, which should ensure a balance between freedom of investment activity, proper state regulation and protection of public interests, becomes particularly relevant. The purpose of the article is to characterize the investment market as an object of administrative and legal protection and ensuring the economic security of the state. It is concluded that the investment market, as an object of administrative and legal protection, is a strategically important segment of the state's economic system, the stable functioning of which directly affects the level of its economic security, financial stability and investment attractiveness. Unlike ordinary objects of legal regulation, the investment market encompasses a complex of interrelated social relations that arise in the process of formation, movement, distribution and use of investment resources, as well as the activities of a wide range of participants, institutions and public authorities. That is why any violations of its functioning, in particular manifestations of unfair competition, market manipulation, illegal movement of capital, financial fraud, legalization of proceeds from crime, or other illegal encroachments can cause significant negative consequences not only for individual investors, but also for the economy of the state as a whole. Under such conditions, administrative and legal protection of the investment market acquires a systemic nature and is aimed not only at protecting the rights and legitimate interests of participants in investment activities, but also at ensuring the proper functioning of the market itself, maintaining fair competition, transparency of investment processes, preventing offenses, minimizing investment risks and neutralizing threats to the economic security of the state.

Key words: *investment market, object, administrative and legal protection, economic security.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економічних процесів, цифровізації фінансових відносин, інтеграції України до європейського економічного та правового простору, а також зростання зовнішніх і внутрішніх безпекових викликів, особливого значення набуває забезпечення стабільного функціонування інвестиційного ринку. Саме інвестиційний ринок виступає одним із ключових елементів економічної системи держави, оскільки забезпечує мобілізацію, перерозподіл та ефективне використання фінансових ресурсів, сприяє модернізації виробництва, розвитку підприємництва, інноваційної діяльності та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Разом із тим, сучасний інвестиційний ринок характеризується високим рівнем ризикогенності, що зумовлено поширенням економічних правопорушень, фінансового шахрайства, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, маніпулювання ринками капіталу, недобросовісної конкуренції та іншими загрозами, які негативно впливають на інвестиційний клімат і економічну безпеку держави. За таких умов особливої актуальності набуває формування ефективного механізму адміністративно-правового захисту інвестиційного ринку, який має забезпечувати баланс між свободою інвестиційної діяльності, належним державним регулюванням та захистом публічних інтересів.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, присвячені функціонуванню інвестиційного ринку у своїх наукових працях розглядали: О.О. Губанов, В.І. Кириленко, І.М. Кобушко, М.В. Кондрашова, І.М. Коропатнік, Я.М. Лісойван, О.О. Павлюк та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, на сьогоднішній день в науковій літературі недостатньо опрацьованою є характеристика інвестиційного ринку як об'єкта адміністративно-правового захисту та забезпечення економічної безпеки держави.

Саме тому **метою статті** є: надати характеристику інвестиційному ринку, як об'єкта адміністративно-правового захисту та забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що інвестиції доцільно розуміти як вкладення майнових, фінансових, інтелектуальних та інших цінностей у певні об'єкти економічної діяльності з метою отримання доходу, збереження або збільшення вартості капіталу чи досягнення іншого корисного ефекту. Водночас, інвестиційна діяльність не здійснюється ізольовано, а передбачає взаємодію власників вільного капіталу та суб'єктів, які потребують ресурсів для реалізації відповідних проєктів. Середовищем, у межах якого відбуваються рух, розподіл і перерозподіл інвестиційних ресурсів, є інвестиційний ринок. Саме він забезпечує узгодження попиту на інвестиції та їх пропозиції, сприяє спрямуванню капіталу до найбільш перспективних сфер економіки та створює умови для реалізації інвестиційних інтересів його учасників.

Так, І.М. Кобушко пише, що інвестиційний ринок – це сукупність економічних відносин між продавцями ресурсів та їх покупцями безпосередньо або за участю посередників з приводу акумуляції інвестиційного та/або позикового капіталу та трансформації його у фактор виробництва на основі взаємодії попиту та пропозиції в межах інституційного й правового поля [1]. Попри комплексний характер запропонованого визначення, його недоліком є надмірне акцентування уваги на економічних відносинах щодо акумуляції та трансформації капіталу. Такий підхід звужує зміст інвестиційного ринку, оскільки залишає поза увагою його організаційний та функціональний аспекти, зокрема механізми обігу інвестиційних інструментів, формування їх вартості, а також роль ринкової інфраструктури у забезпеченні взаємодії учасників інвестиційної діяльності. А.А. Пересада наголошує, що інвестиційний ринок – це економічна категорія, що являє собою збалансованість попиту та пропозиції на інвестиції. Інвестиційний ринок формує суб'єкт – інвестор, тобто господарюючий суб'єкт, в якого виникає попит на інвестиції та інвестиційні товари [2]. Дана позиція є менш вдалою, аніж І.М. Кубашка, оскільки вона надмірно спрощує зміст інвестиційного ринку, фактично зводячи його лише до співвідношення попиту та пропозиції на інвестиції. Водночас ринок не є самою «збалансованістю», адже попит і пропозиція можуть перебувати й у стані дисбалансу, точніше говорити про механізм їх взаємодії. Крім того, твердження, що інвестиційний ринок формує лише інвестор, є однобічним, оскільки його функціонування забезпечують також реципієнти інвестицій, фінансові посередники, емітенти, держава та інші учасники. Не цілком коректним є й визначення інвестора виключно як суб'єкта, в якого виникає попит на інвестиції, адже інвестор переважно формує пропозицію інвестиційного капіталу та попит на об'єкти або інструменти інвестування. Більш вдалим є підхід М.В. Кондрашової, яка вказує, що інвестиційний ринок – це ринок капіталу, який дозволяє поєднати попит та пропозицію на інвестиційні ресурси, де, з одного боку, присутні інвестиційні пропозиції й проекти підприємств, програми галузі, регіону, а також різні форми власності, а, з іншого, – капітал, орієнтований на одержання прибутку. Угоди можуть відбуватися як шляхом прямої участі капіталу в реалізації тих або інших проектів (кредити, позики, фінансовий лізинг, поставка устаткування, фінансові внески в статутний капітал спільних підприємств тощо), так і шляхом придбання акцій підприємств і права участі в управлінні ними [3].

Таким чином, аналіз наведених вище наукових позицій дає змогу дійти до висновку, що інвестиційний ринок – це цілісна економічна система, у межах якої відбуваються формування, акумуляція, розподіл, перерозподіл та використання інвестиційних ресурсів шляхом взаємодії учасників інвестиційної діяльності, функціонування спеціалізованих інститутів і застосування відповідних фінансових та організаційно-правових механізмів. Інвестиційний ринок забезпечує трансформацію вільного капіталу в інвестиції, спрямовані на реалізацію економічних, соціальних, інноваційних та інших проєктів, створюючи умови для ефективного руху капіталу, оцінки інвестиційних ризиків, формування вартості інвестиційних активів і задоволення інтересів усіх учасників інвестиційного процесу.

З точки зору права інвестиційний ринок доцільно розуміти як врегульовану нормами права сукупність суспільних відносин, що виникають між учасниками інвестиційної діяльності з приводу залучення, розміщення, обігу та використання інвестиційних ресурсів і об'єктів інвестування, функціонування яких забезпечується відповідною інституційною інфраструктурою та ґрунтується на взаємодії попиту і пропозиції.

Ефективне функціонування інвестиційного ринку має визначальне значення для забезпечення економічної безпеки держави. Саме через механізми інвестиційного ринку здійснюється перерозподіл капіталу між галузями економіки, залучаються внутрішні та зовнішні інвестиційні ресурси, забезпечується фінансування стратегічно важливих проєктів і модернізація виробництва. Водночас належне правове регулювання інвестиційного ринку сприяє підвищенню інвестиційної привабливості держави, мінімізації інвестиційних ризиків, захисту прав інвесторів та запобіганню негативним явищам, пов'язаним із незаконним рухом капіталу, монополізацією окремих сегментів ринку чи набуттям контролю над об'єктами критичної інфраструктури. У зв'язку з цим стан правового регулювання інвестиційного ринку безпосередньо впливає на фінансову стабільність, економічний суверенітет і здатність держави забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток. В даному контексті В.І. Кириленко підкреслює, що інвестиційна складова економічної безпеки є сукупністю нормативно-правових, соціальних і екологічних умов, що визначають тип і динаміку відтворювального процесу і забезпечують надійність відшкодування та ефективність використання вкладеного капіталу. Під інвестиційною безпекою держави, на думку вченого, слід розуміти спроможність підтримувати виробничі нагромадження і капітальні

вкладення на рівні, що гарантують необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію і технологічне переозброєння економіки. Вона дає можливість поєднувати задоволення поточних потреб економіки в капітальних вкладеннях за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання і повернення коштів [4]. Отже, узагальнює автор, інвестиційна безпека означає процес забезпечення такого стану інвестиційної сфери, за якого економіка здатна зберігати і підтримувати достатній рівень інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення стійкого розвитку і соціально-економічної стабільності країни, зростання конкурентоспроможності національної економіки та добробуту населення [4].

Слід зазначити, що в сучасних реаліях, Україна продовжує стикатися зі складними умовами під час російської агресивної війни, яка спричинила масштабні руйнування та глибоко вплинула на її економіку. Для відновлення країні потрібно буде мобілізувати значні обсяги приватного фінансування від вітчизняних домогосподарств та підприємств, а також від міжнародних інвесторів. Добре функціонуюча фінансова система, включаючи ринки капіталу, фінансові установи та управління державним боргом, відіграватиме вирішальну роль в ефективному залученні та розподілі ресурсів на найпродуктивніші цілі. Добре керований та продуктивний корпоративний сектор також матиме вирішальне значення для стимулювання економічного відновлення та побудови стійкої економіки. Корпоративне управління відіграватиме важливу роль у підтримці довіри інвесторів та припливу капіталу

Повномасштабне вторгнення РФ стало екзистенційним шоком для національної економіки України, який кардинально змінив умови її функціонування та відтворення. 2022–2026 рр. стали періодом переходу від вимушеної адаптації в умовах війни до цілеспрямованого формування довгострокової моделі забезпечення економічної безпеки, стійкості та конкурентоспроможності як основ виживання і розвитку держави в умовах триваючої війни та глобальної невизначеності. Вже не йдеться про повернення до довоєнної моделі забезпечення економічної безпеки. Потрібні переосмислення її цілей, зміна структуро утворювальних засад економіки, щоб забезпечувати безпеково-оборонні задачі без ушкодження цілей конкурентоспроможності; переосмислення ролі людського капіталу як ключового ресурсу економічного розвитку і безпеки; мінімізація зовнішніх залежностей; підтримання стратегічних і критично важливих внутрішніх промислових спроможностей та інтеграція до міжнародних ланцюгів на стратегічно-перспективній основі з країнами, які поділяють спільні цінності. Війна й надалі генерує додаткові економічні втрати, поглиблюючи структурні ушкодження економіки. Згідно зі «Швидкою оцінкою завданої шкоди та потреб на відновлення» (RDNA5), підготовленою групою Світового банку, урядом України, Єврокомісією та ООН, масштаби руйнувань у 2025 р. розширились на тлі підвищення складності відновлення систем, необхідних для економічного відродження та соціального благополуччя. За станом на 31 грудня 2025 р. загальна сума завданих збитків оцінюється у 195,1 млрд дол. США, що приблизно на 10,8 % більше, ніж у RDNA4. Найбільш постраждалими є житловий, транспортний та енергетичний сектори. Соціально-економічні втрати зросли до 666,7 млрд дол. США, що відтворює зростання на 13,2 % порівняно з RDNA4, зумовлене переважно перебоями в торгівлі, промисловості, наданні державних послуг та засобів до існування. Потреби у відновленні та відбудові продовжують зростати і наразі оцінюються у 587,7 млрд дол. США на десятирічний період, що еквівалентно майже трикратному ВВП України за 2025 р. [5].

Отже, наведені вище дані дають змогу констатувати, що інвестиційний ринок є важливим об'єктом адміністративно-правового захисту. В праві, акцентує увагу В.В. Сокуренко, правовий захист – це діяльність із забезпечення процесу реалізації особою своїх прав на користування певними благами. Однак, зміст правового захисту не може зводитися тільки до нормативного забезпечення реалізації й захисту прав та обов'язків. Подібний підхід був би ефективним для процесу безперешкодної реалізації прав і обов'язків, тобто мав би превентивне значення, а у разі виникнення перешкоди для їх реалізації чи необхідного захисту ці гарантії виступили б тільки як «права на правовий захист [6, с. 156]. В свою чергу В.В. Полюхович розглядає адміністративно-правовий захист, як сукупність застосовуваних в адміністративному порядку юридичних засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій, спрямованих на припинення незаконного посягання на права, свободу та інтереси громадян; ліквідацію будь-яких перешкод під час їх здійснення; визнання або підтвердження, поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків із притягненням винної особи до відповідальності [7, с. 42; 8, с. 124]. Г. Ткач у своєму науковому дослідженні зазначає, що адміністративно-правовий захист прав особи служить надійною гарантією швидкого, ефективного та об'єктивного

перетворення загального поняття захист прав людини з риторики в реальність. На думку автора, адміністративний порядок захисту прав і свобод громадян визначається не характером охоронюваних прав, а колом державних органів, які здійснюють цей захист, та змістом норм, що регулюють процес їх правозахисної діяльності [9, с. 240].

Висновки. Таким чином, інвестиційний ринок, як об'єкт адміністративно-правового захисту, являє собою стратегічно важливий сегмент економічної системи держави, стабільне функціонування якого безпосередньо впливає на рівень її економічної безпеки, фінансової стійкості та інвестиційної привабливості. На відміну від звичайних об'єктів правового регулювання, інвестиційний ринок охоплює комплекс взаємопов'язаних суспільних відносин, що виникають у процесі формування, руху, розподілу та використання інвестиційних ресурсів, а також діяльність широкого кола учасників, інституцій та органів публічної влади. Саме тому будь-які порушення його функціонування, зокрема прояви недобросовісної конкуренції, маніпулювання ринком, незаконного руху капіталу, фінансового шахрайства, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, чи інші протиправні посягання здатні спричинити суттєві негативні наслідки не лише для окремих інвесторів, а й для економіки держави загалом. За таких умов адміністративно-правовий захист інвестиційного ринку набуває системного характеру та спрямовується не лише на охорону прав і законних інтересів учасників інвестиційної діяльності, а й на забезпечення належного функціонування самого ринку, підтримання добросовісної конкуренції, прозорості інвестиційних процесів, запобігання правопорушенням, мінімізацію інвестиційних ризиків та нейтралізацію загроз економічній безпеці держави. Таким чином, у цьому контексті інвестиційний ринок слід розглядати не лише як сферу реалізації приватних економічних інтересів, а й як самостійний об'єкт адміністративно-правового захисту, ефективне функціонування якого є необхідною передумовою сталого економічного розвитку, фінансової стабільності, відновлення України в умовах збройної агресії та забезпечення її економічного суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Кобушко І. М. Розвиток методичних засад структуризації інвестиційного ринку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4 (12). С. 193–199.

2. Пересада А. А. Інвестування : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2014. 250 с

3. Кондрашова М. В. Механізми здійснення державної інвестиційної політики в регіоні : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02 – механізми держ. упр. Київ : НАДУ, 2010. 209 с.

4. Кириленко В І. Інвестиційна складова економічної безпеки [Текст] : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.01.01 / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. К., 2006. 33 с.

5. Економічна безпека України у новій глобальній архітектурі ризиків. URL: https://www.niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/ekonomichna-bezpeka-ukrayiny-u-noviy-hlobalniy-arkhitekturi

6. Сокуренко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави : дис. … канд. юрид. наук. Київ : Національна академія внутрішніх справ України. 2002. 191 с.

7. Полюхович В. В. Адміністративно-правовий захист особи у відносинах з органами державної влади. *Право України.* 2003. № 5. С. 41–46.

8. Барладян О. С. Адміністративно-правовий захист права інтелектуальної власності правоохоронними органами України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 1. Том 2. С. 123–126.

9. Ткач Г. Адміністративно-правовий захист: окремі питання прав, свобод та законних інтересів громадян. *Вісник Львівського університету*. *Серія юридична.* 2001. Вип. 36. С. 240–245.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 336.22:330.322(4)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.27

РЯБЕНКО В.П.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

EUROPEAN EXPERIENCE OF TAX REGULATION OF INVESTMENT ACTIVITIES

У статті досліджено європейський досвід податкового регулювання інвестиційної діяльності, визначено основні підходи та інструменти стимулювання інвестицій через податкову політику. Розглянуто механізми оподаткування інвестицій у країнах Європейського Союзу, зокрема диференціацію податкових ставок, податкові пільги, звільнення від оподаткування, інвестиційні кредити та спеціальні режими для залучення капіталу. Особливу увагу приділено гармонізації податкової політики між країнами ЄС та впливу податкового регулювання на конкурентоспроможність національних економік.

Окрему увагу приділено практиці застосування податкових стимулів у Німеччині, Франції, Польщі та скандинавських країнах, які демонструють ефективні моделі залучення інвестицій через гнучку податкову систему. Проаналізовано податкові режими для малих і середніх підприємств, механізми підтримки інноваційної діяльності через податкові пільги, а також ефекти запровадження спеціальних економічних зон. Досліджено вплив податкового навантаження на інвестиційну активність бізнесу, зокрема на прийняття рішень інвесторами щодо вибору юрисдикції для розміщення капіталу.

У статті також оцінено ризики, пов'язані з надмірним податковим тиском або неефективною системою податкових преференцій, що можуть призводити до втрат бюджету та створення несприятливих умов для бізнесу. Окремо розглянуто роль міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування та їхній вплив на інвестиційні потоки між країнами.

Досліджено перспективи адаптації європейських підходів до української податкової системи з метою створення сприятливого інвестиційного середовища. Обґрунтовано рекомендації щодо реформування податкового законодавства України з урахуванням найкращих практик ЄС, зокрема щодо зниження податкового навантаження на інноваційний бізнес, спрощення адміністрування податків та запровадження ефективних механізмів податкового стимулювання.

Ключові слова: *інвестиційна діяльність, податкове регулювання, зарубіжний досвід, європейські держави.*

The article examines the European experience of tax regulation of investment activities, identifies the main approaches and instruments for stimulating investments through tax policy. The mechanisms of taxation of investments in the countries of the European Union are considered, in particular, differentiation of tax rates, tax benefits, tax exemptions, investment credits and special regimes for attracting capital. Particular attention is paid to the harmonization of tax policy between EU countries and the impact of tax regulation on the competitiveness of national economies.

Particular attention is paid to the practice of applying tax incentives in Germany, France, Poland and Scandinavian countries, which demonstrate effective models of attracting investments through a flexible tax system. Tax regimes for small and medium-

© РЯБЕНКО В.П. – аспірант кафедри публічного та приватного права (Університет митної справи та фінансів) https://orcid.org/0009-0004-0216-7995

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

sized enterprises, mechanisms for supporting innovative activities through tax benefits, as well as the effects of introducing special economic zones are analyzed. The impact of the tax burden on business investment activity is studied, in particular, on investors' decision-making regarding the choice of jurisdiction for placing capital.

The article also assesses the risks associated with excessive tax pressure or an ineffective system of tax preferences, which can lead to budget losses and create unfavorable conditions for business. The role of international agreements on the avoidance of double taxation and their impact on investment flows between countries is separately considered. The prospects for adapting European approaches to the Ukrainian tax system in order to create a favorable investment environment are explored. Recommendations are substantiated for reforming Ukrainian tax legislation taking into account EU best practices, in particular, reducing the tax burden on innovative businesses, simplifying tax administration, and introducing effective tax incentive mechanisms.

Key words: *investment activity, tax regulation, foreign experience, European states.*

Постановка проблеми. Податкове регулювання відіграє ключову роль у формуванні інвестиційного клімату країни. Ефективна податкова політика може не лише залучати капітал та стимулювати економічне зростання, але й забезпечувати стійкість державних фінансів. В умовах глобалізації та зростаючої конкуренції за іноземні інвестиції, країни Європейського Союзу (ЄС) активно використовують податкові механізми як інструмент для підвищення своєї привабливості на міжнародній арені. Успішний європейський досвід створення сприятливих умов для інвесторів є актуальним прикладом для України, яка сьогодні перебуває в процесі реформування податкової системи.

Залучення інвестицій є важливим фактором для розвитку національної економіки, модернізації інфраструктури, впровадження інновацій та створення нових робочих місць. Однак, ефективність інвестиційного процесу значною мірою залежить від податкових умов, що пропонуються державою. Європейський Союз протягом останніх десятиліть сформував низку успішних підходів до оподаткування інвестиційної діяльності, які ґрунтуються на принципах прозорості, стабільності та передбачуваності.

Отже, в умовах євроінтеграції України особливо актуальним є дослідження досвіду деяких європейських держав у сфері податкового регулювання інвестиційної діяльності та визначення напрямків його використання у відповідному законодавстві України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання зарубіжного досвіду у сфері оподаткування інвестицій вивчали у своїх наукових роботах такі вчені, як Ю. А. Задоя, Д. Є. Коротя, Н. О. Краснікова, О. Г. Михайленко, О. А. Руденко, О. М. Філатова та ін.

Аналіз наукових робіт свідчить про те, що головним чином, вчені виявляють цікавість до окремих питань податкової політики європейських країн в сфері стимулювання залучення інвестицій в економіку країни (О. С. Кириченко, О. А. Руденко, О. М Філатова та ін.), до проблеми податкових пільг у цій сфері (Н. О. Краснікова, О. Г. Михайленко та ін.) тощо.

Між тим, недостатньо дослідженими на науково-прикладному рівні залишаються питання європейського досвіду податкового регулювання інвестиційної діяльності та можливості його застосування для підвищення ефективності інвестиційної політики України.

Метою статті є дослідження європейського досвіду податкового регулювання інвестиційної діяльності та визначення можливості його застосування для підвищення ефективності інвестиційної політики України. Для реалізації поставленої мети у дослідженні запропоновано вирішити такі завдання: 1) провести аналіз європейського досвіду податкового регулювання інвестиційної діяльності, вивчити основні механізми, інструменти та підходи, що застосовуються в країнах ЄС для стимулювання інвестицій; 2) надати оцінку ефективності податкових стимулів для інвесторів, дослідити їх вплив на залучення капіталу та економічне зростання; 3) розробити рекомендації для України шляхом визначення можливості адаптації європейських практик до української податкової системи з метою створення сприятливого інвестиційного клімату.

Результати дослідження. Досліджуючи досвід деяких держав ЄС у сфері податкового регулювання інвестиційної діяльності, слід зазначити, що європейські країни активно працюють над оптимізацією своїх податкових систем шляхом впровадження інноваційних підходів до оподаткування та вдосконалення інструментів для підтримки високих соціальних стандартів. Загальні тенденції оподаткування в ЄС, що охоплюють заходи на зменшення податкового тягаря,

використання цифрових технологій для адміністрування податків та зосередження на екологічному оподаткуванні, є важливим орієнтиром для країн, які прагнуть до інтеграції з ЄС [1, с. 78].

Необхідно погодитися з тим, що країни ЄС постійно реформують податкові системи, зокрема, спрощують адміністрування податків, запроваджують цифрові інструменти (наприклад, е-інвойсинг та електронні декларації) та борються з ухиленням від сплати податків. Також універсальним інструментом податкового регулювання у цих державах є зменшення податкового тягаря, оскільки деякі країни, навпаки, підвищують податки, особливо на великі корпорації або в межах екологічного оподаткування. Проте, загалом у ЄС спостерігається баланс між фіскальним навантаженням та економічною конкурентоспроможністю.

Цифрові технології в адмініструванні податків також є одним із ключових інструментів, що дозволяє зменшити бюрократію, підвищити ефективність збору податків і боротися з ухиленням від їх сплати (наприклад, система DAC для обміну податковою інформацією). До того ж, актуальним напрямком для сучасної Європи є екологічне оподаткування, адже ЄС активно просуває податки на викиди CO2, «зелений» податковий механізм та стимулювання переходу на відновлювані джерела енергії (наприклад, через систему торгівлі квотами на викиди).

Саме тому Україна та інші країни-кандидати дійсно можуть використовувати ці практики як взірець. Однак адаптація європейських підходів потребує врахування національних реалій, особливо щодо рівня тіньової економіки та адміністрування податків.

Розглянемо більш детально досвід окремих європейських країн у сфері податкового регулювання інвестиційної діяльності.

Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина з метою активування індустріального розвитку особливої актуальності набуло стимулювання проведення фундаментальних та прикладних досліджень та розвиток венчурних механізмів фінансування. При цьому значна увага приділялася створенню відповідного інвестиційного клімату, що реалізувалося завдяки зниженню податкового навантаження та введенню специфічних податкових пільг для підприємств які працюють у інноваційній сфері [2, с. 36–37].

Аналіз податкового законодавства Німеччини показує, що податкове навантаження на інвестиційну діяльність визначається кількома ключовими податками:

– корпоративний податок на прибуток (Körperschaftsteuer): Цей загальнодержавний податок стягується за ставкою 15% від оподатковуваного прибутку компанії. Відповідно до Закону про корпоративний податок (Körperschaftsteuergesetz, KStG), об'єктом оподаткування є прибуток юридичних осіб, включаючи доходи від інвестиційної діяльності [3];

– відповідно до Податкового кодексу Німеччини (Abgabenordnung, AO) торговий податок (Gewerbesteuer): Цей муніципальний податок накладається на прибуток від торговельної діяльності підприємств. Ставка податку варіюється залежно від місцевих ставок, але загалом становить близько 14–17%;

– податок на доходи від капіталу (Abgeltungssteuer): Доходи від інвестицій, такі як дивіденди та приріст капіталу, оподатковуються за фіксованою ставкою 25%. Додатково стягується надбавка за солідарність у розмірі 5,5% від суми податку, що фактично збільшує загальну ставку до 26,375% [4].

Іншим прикладом є Польща – країна з відносно великою і досить швидко зростаючою ринковою економікою і ємним внутрішнім ринком. У ЄС за розміром ВВП Польща посідає шосте місце. З вступом до ЄС для польської промисловості розпочався новий етап, який характеризується інтенсивним зростанням, активізацією інвестування у промислове виробництво, зміною структури в розрізі підвидів, зростанням уваги до окремих секторів промислового виробництва [5].

Найголовнішою рисою режиму залучення інвестицій у Польщі та деяких інших європейських державах є його інноваційна спрямованість, оскільки у цих державах велика увага приділяється розвитку перспективних секторів економіки, які спроможні надати потужний імпульс економічному зростанню, поліпшенню структури економіки, створенню нових конкурентних продуктів і технологій. У Польщі компанії, які здійснюють лише науково-дослідну діяльність, не повинні сплачувати корпоративний податок. Всі інші компанії, що інвестують в сектор інновацій, можуть в подвійному розмірі відносити витрати на такі інвестиції на валові витрати при розрахунку бази оподаткування [6, с. 88].

Польська система оподаткування інвестиційної діяльності відповідно до Податкового кодексу Республіки Польща (Ordynacja podatkowa) [7] характеризується наступними особливостями:

– податок на прибуток підприємств (CIT): стандартна ставка становить 19% від оподатковуваного прибутку компанії. Для малих підприємств, річний дохід яких не перевищує певного порогу, може застосовуватися знижена ставка 9%;

– податок на приріст капіталу: доходи від продажу цінних паперів та дивідендів оподатковуються за ставкою 19%. Це стосується як доходів, отриманих у Польщі, так і за кордоном, з урахуванням угод про уникнення подвійного оподаткування;

– податкові пільги та преференції: Польща пропонує звільнення від оподаткування доходів, отриманих у спеціальних економічних зонах, а також пільги на впровадження новітніх технологій, що дозволяють зменшити оподатковуваний дохід на 50% витрат, пов'язаних з новими технологіями.

У Франції надзвичайно привабливою є сфера досліджень і розробок, що надає інвесторові багато переваг. Франція знаходиться на 6-му місці серед країн світу за витратами на НДДР. Більше половини цих витрат здійснюється у автомобільній промисловості, фармацевтичній галузі, радіомовленні та телекомунікаціях, космічній галузі. У Франції близько 35% працюючого населення задіяно у галузі науки та технологій і мають високу кваліфікацію [8, с. 58].

У науковій літературі звертається увага Помітною тенденцією у високорозвинених країнах є використання податкових пільг як інструменту стимулювання інноваційної діяльності. Ці заходи спрямовані на сприяння дослідно-конструкторській діяльності та впровадження інноваційних технологій, які сприймаються як інструмент підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств та галузей. У багатьох країнах діють спеціальні економічні зони. В основному ними користуються підприємці, що хочуть отримати так звані «Податкові канікули», втім, крім цього, є й інші пільги, як, наприклад, спрощені адміністративні процедури або доступ до розвиненої інфраструктури. Наприклад, у Франції з метою активізація дослідницької діяльності надається пільга з податку на прибуток до 30% за витрати, понесені у зв'язку з науково-дослідною діяльністю (амортизація основних засобів, зарплати) [9, с. 96].

Загалом, Французьке податкове законодавство (Code général des impôts) [10] щодо інвестиційної діяльності включає такі основні компоненти:

– корпоративний податок на прибуток (Impôt sur les sociétés): базова ставка становить 33,33% від чистого прибутку компанії. Для певних видів діяльності, таких як сільське господарство, застосовується знижена ставка 20,9%;

– податок на приріст капіталу: прибуток від продажу нерухомості оподатковується за загальною ставкою 40,5%, яка включає податок на приріст капіталу (19%), соціальний збір (15,5%) та додатковий податок (до 6%). Податкові пільги застосовуються залежно від тривалості володіння майном;

– податкові пільги для досліджень та розробок: Франція надає податковий кредит на витрати, пов'язані з науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами, що стимулює інноваційну діяльність компаній.

На основі досвіду податкового регулювання інвестиційної діяльності в Німеччині, Польщі та Франції та ін. для України можна запропонувати такі рекомендації:

1) запровадження податкових пільг для інноваційних підприємств: як і в Німеччині, Франції та Польщі варто розглянути можливість надання податкових кредитів або знижок для компаній, що інвестують у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. Це стимулюватиме розвиток високотехнологічних галузей та підвищить конкурентоспроможність економіки.

З урахуванням українських реалій та економічних викликів, доцільно розглянути наступні заходи у цій сфері: податковий кредит на інновації – дозволити компаніям зменшувати податкові зобов'язання пропорційно до інвестицій у дослідження; знижені ставки податку на прибуток для підприємств, що розробляють новітні технології або впроваджують «зелені» інновації; стимулювання стартапів – пільгове оподаткування молодих компаній, що займаються розробкою продуктів з високою доданою вартістю; Фонд підтримки інновацій – фінансування науково-технічних досліджень через державні гранти та співфінансування.

Можливий позитивний вплив для економіки України: прискорення розвитку високотехнологічних галузей – IT, біотехнологій, енергетики, машинобудування; збільшення інвестицій – сприятливий податковий клімат залучить як внутрішніх, так і міжнародних інвесторів; створення високооплачуваних робочих місць – підтримка інновацій сприятиме розвитку науки та підвищенню рівня кваліфікації кадрів; зміцнення позицій на світових ринках – Україна зможе краще інтегруватися в глобальні технологічні ланцюги.

Таким чином, адаптація європейських практик у сфері податкового стимулювання інновацій дозволить Україні закласти фундамент для сталого економічного розвитку та конкурентоспроможності у сфері високих технологій;

2) повернення до практики створення спеціальних економічних зон (СЕЗ): враховуючи позитивний досвід Польщі, доцільно розвивати СЕЗ з особливими податковими режимами для залучення іноземних інвестицій та розвитку регіонів. Надання податкових канікул або знижених ставок податку на прибуток у таких зонах може стати потужним стимулом для інвесторів;

3) спрощення податкового адміністрування: як показує практика Франції, спрощення процедур податкової звітності та зменшення бюрократичного навантаження на бізнес сприяє покращенню інвестиційного клімату. Впровадження електронних сервісів для подання звітності та сплати податків може зменшити витрати часу та ресурсів підприємств;

4) підписання угод про уникнення подвійного оподаткування: для полегшення міжнародних інвестиційних потоків варто укладати двосторонні угоди з іншими країнами, що дозволить уникнути подвійного оподаткування доходів інвесторів та створить більш прогнозовані умови для бізнесу;

5) надання податкових стимулів для малого та середнього бізнесу (МСБ): враховуючи досвід європейських країн, доцільно запровадити знижені податкові ставки або пільги для МСБ, що сприятиме їхньому розвитку та збільшенню інвестицій у цей сектор.

Видається, що впровадження цих заходів, адаптованих до українських реалій, може значно покращити інвестиційний клімат та сприяти економічному зростанню країни.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що податкове регулювання відіграє вирішальну роль у створенні сприятливого інвестиційного клімату та залученні капіталу в економіку. Аналіз європейського досвіду, зокрема податкових механізмів Німеччини, Польщі та Франції, продемонстрував, що ефективна податкова політика повинна базуватися на поєднанні стабільності, гнучкості та стимулювання стратегічно важливих галузей.

Податкові стимули є ключовим інструментом залучення інвестицій. Як показує практика Німеччини та Франції, податкові кредити та пільги для інноваційних компаній сприяють розвитку високотехнологічних секторів економіки. Спеціальні економічні зони та регіональні стимули підвищують інвестиційну привабливість. Польща успішно використовує систему СЕЗ для залучення іноземного капіталу, що може бути корисним досвідом для України. Прозорість та передбачуваність податкової політики є важливим фактором. Інвестори надають перевагу юрисдикціям із чіткими та стабільними податковими умовами, що зменшує ризики та підвищує довіру до державної політики.

На основі досвіду цих країн для України запропоновано запровадити податкові пільги для інноваційного бізнесу, розвивати спеціальні економічні зони, спрощувати податкове адміністрування та вдосконалювати систему угод про уникнення подвійного оподаткування. Застосування європейських практик у реформуванні податкового законодавства України сприятиме покращенню інвестиційного клімату, стимулюванню економічного зростання та підвищенню конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Головай Н., Бей С. Гармонізація податкової політики україни в умовах євроінтеграції: виклики, можливості та перспективи. *EMPIRIO*. 2024. Т. 1. Вип. 2. С. 76–83.

2. Кириченко О. С. Досвід провідних країн світу в інвестиційному забезпечення інноваційного розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). № 3. С. 36–41.

3. Körperschaftsteuergesetz,. Vom 15. Oktober 2002 (BGBl. I S. 4144). URL : https://www.gesetze-im-internet.de/kstg_1977/BJNR025990976.html#BJNR025990976BJNG000106301.

4. Abgabenordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 23. Januar 2025 (BGBl. 2025 I №. 24). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/ao_1977/BJNR006130976.html#BJNR006130976BJNG000102123.

5. Михайленко О. Г., Краснікова Н. О. Досвід Польщі для формування національної стратегії розвитку України у контексті євроінтеграційних процесів. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8190 (дата звернення: 20.02.2025).

6. Руденко О. А. Особливості регулювання інвестиційних процесів та дослідження інвестиційного потенціалу в постсоціалістичних країнах. *Економіка і організація управління.* 2019. № 1(33). С. 85–91.

7. Ordynacja podatkowa z dnia 4 stycznia 2005 r. URL: https://eli.gov.pl/eli/DU/2005/60/ogl/pol.

8. Задоя Ю. А., Коротя Д. Є. Інвестиційний клімат у Франції. *Європейський вектор економічного розвитку.* 2016. № 2 (21). С. 56–64.

9. Філатова О. М. Закордонний досвід застосування інвестиційних стимулів розвитку харчової галузі. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. № 1 (124). С. 94–98.

10. Code général des impôts. Création Loi 2005-1719 2005-12-30 art. 74 I Finances pour 2006 JORF 31 décembre 2005. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006069577/LEGISCTA000006114494/#LEGISCTA000006114494.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.28

САВІЩЕНКО В.М.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS FOR PREVENTING CONFLICTS OF INTEREST IN THE PUBLIC SERVICE

Метою статті є дослідження адміністративно-правових механізмів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у публічній службі, аналіз особливостей їх нормативно-правового регулювання та практики застосування, виявлення основних проблем правозастосування і розроблення пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства та практики його реалізації. У статті здійснено комплексний аналіз адміністративно-правових механізмів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у публічній службі України. Досліджено нормативно-правові засади регулювання конфлікту інтересів, проаналізовано законодавчі визначення потенційного та реального конфлікту інтересів, розкрито їх співвідношення й особливості практичного застосування. Охарактеризовано систему джерел правового регулювання, роль Закону України «Про запобігання корупції», спеціального законодавства, актів Національного агентства з питань запобігання корупції та інших підзаконних актів у формуванні механізму запобігання конфлікту інтересів. Висвітлено повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції, безпосередніх керівників та уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у сфері врегулювання конфлікту інтересів. Проаналізовано зовнішні та внутрішні способи його врегулювання, особливості адміністративної відповідальності за порушення відповідних законодавчих вимог, а також окремі тенденції розвитку правового регулювання, пов'язані із впровадженням Закону України «Про адміністративну процедуру». На підставі аналізу законодавства, наукових підходів і сучасної правозастосовної практики виокремлено основні проблеми функціонування адміністративно-правового механізму запобігання конфлікту інтересів, зокрема складність розмежування потенційного та реального конфлікту інтересів, неоднозначність тлумачення окремих оціночних категорій і обмеженість законодавчо визначених способів зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства та практики його застосування, спрямовані на підвищення ефективності превентивного механізму запобігання конфлікту інтересів у публічній службі.

Ключові слова: *конфлікт інтересів, потенційний конфлікт інтересів, реальний конфлікт інтересів, публічна служба, адміністративно-правовий механізм, Національне агентство з питань запобігання корупції, запобігання корупції, адміністративна відповідальність.*

The purpose of the article is to study administrative and legal mechanisms for preventing and resolving conflicts of interest in the public service, analyze the features of their regulatory and legal regulation and application practice, identify the main problems of law enforcement, and develop proposals for improving the relevant legislation and

© САВІЩЕНКО В.М. – кандидат педагогічних наук, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки (Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0002-6278-4774

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

the practice of its implementation. The article provides a comprehensive analysis of the administrative and legal mechanisms for preventing and resolving conflicts of interest in the public service of Ukraine. It examines the regulatory framework governing conflicts of interest, analyzes the statutory definitions of potential and actual conflicts of interest, and clarifies their correlation and practical application. Particular attention is paid to the system of legal sources regulating this area, including the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", sector-specific legislation, methodological recommendations and clarifications of the National Agency on Corruption Prevention, as well as other subordinate legal acts. The paper outlines the powers of the National Agency on Corruption Prevention, immediate supervisors, and authorized anti-corruption units (officials) in the process of preventing and resolving conflicts of interest. External and internal methods of conflict-of-interest resolution, the peculiarities of administrative liability for violations of the relevant legal requirements, and recent developments in legal regulation related to the implementation of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" are also analyzed. Based on the analysis of legislation, academic research, and current law enforcement practice, the article identifies the main challenges affecting the effectiveness of the administrative and legal mechanism for preventing conflicts of interest, including difficulties in distinguishing between potential and actual conflicts of interest, ambiguity in interpreting certain evaluative legal concepts, and the limited range of statutory external resolution measures. The author proposes several directions for improving legislation and law enforcement practice aimed at strengthening the preventive mechanism for managing conflicts of interest in the public service.

Key words: *conflict of interest, potential conflict of interest, actual conflict of interest, public service, administrative and legal mechanism, National Agency on Corruption Prevention, corruption prevention, administrative liability.*

Актуальність теми. Питання доброчесності публічної служби залишається одним із найбільш обговорюваних у вітчизняній адміністративно-правовій науці. Це не видається дивним, адже, на наше переконання, спосіб, у який держава організовує запобігання втручанню приватних інтересів посадовців у виконання службових обов'язків, значною мірою визначає довіру суспільства до влади загалом. М. С. Ковтун та А. С. Голуб влучно зазначають, що конфлікт інтересів, сам по собі, не є корупційним діянням. Проте, якщо конфлікт між приватним інтересом (будь-якого характеру) та публічними обов'язками посадової особи вчасно не вирішено належним чином, результатом може стати корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією. Наявність конфлікту інтересів не обов'язково призводить до фактів корупції, однак істотно підвищує ризик вчинення корупційних діянь та є, фактично, їх передумовою [1, с. 70]. Тому вбачається справедливим, що питання того, наскільки ефективно працюють адміністративно-правові механізми, здатні зупинити посадовця ще до моменту ухвалення упередженого рішення, має дуже важливе прикладне значення.

Додамо, що актуальність теми посилюється кількома обставинами. По-перше, законодавство про запобігання корупції в Україні перебуває у стані постійного оновлення: було прийнято Закон України «Про адміністративну процедуру», оновлено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки, продовжує напрацьовуватися практика застосування ст. 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення. По-друге, воєнний стан суттєво вплинув на функціонування системи фінансового контролю: подання електронних декларацій було необов'язковим у період з 24 лютого 2022 року до 11 жовтня 2023 року, хоча можливість добровільного подання зберігалася. Ця обставина створила прогалину, наслідки якої ще належить оцінити емпірично. По-третє, зобов'язання України в межах європейської інтеграції вимагають наближення національних стандартів доброчесності публічної служби до стандартів Європейського Союзу, а конфлікт інтересів залишається однією з наскрізних тем цього процесу.

На нашу думку, науковий інтерес до цієї проблематики не вичерпується, а навпаки – зростає, оскільки практика виявляє нові прогалини правового регулювання, які неможливо було передбачити на етапі ухвалення Закону України «Про запобігання корупції» у 2014 році. Водночас у частині наукових праць увага здебільшого зосереджується або на загальнотеоретичному визначенні поняття конфлікту інтересів, або на порівняльно-правовому аспекті, тоді як власне адміністративно-правовий інструментарій – повідомлення, самостійне та зовнішнє врегулювання, повноваження керівника й Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), адміністративна відповідальність – розглядається здебільшого неповно, вибірково.

Стан дослідження. Дослідженню конфлікту інтересів у публічній службі приділяли увагу М. М. Прокоф'єв, який проаналізував правові засоби запобігання конфлікту інтересів на державній службі крізь призму міжнародних стандартів [2]; Д. В. Гудков, який свого часу виокремив ознаки конфлікту інтересів та порушив питання про недосконаліть відповідного складу адміністративного правопорушення [3]; І. Д. Пастух, який у межах докторської дисертації розробив структуру конфлікту інтересів через сукупність суб'єктивного, об'єктивного та функціонального елементів [4]; А. С. Голуб та М. С. Ковтун, які здійснили порівняльний аналіз національного і зарубіжного досвіду регулювання [1]; Я. С. Зелінська та В. О. Спасенко, які дослідили прояви конфлікту інтересів у публічному адмініструванні [5]. Незважаючи на значний масив досліджень, комплексний аналіз саме адміністративно-правового механізму – у поєднанні з актуальною правозастосовною практикою НАЗК та судів за 2024–2025 роки – залишається висвітленим недостатньо, що й зумовлює доцільність нашого дослідження.

Практичне значення дослідження зумовлене й тим, що питання врегулювання конфлікту інтересів виникають у діяльності не лише органів державної влади, а й органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, державних підприємств, а також колегіальних органів, зокрема наглядових рад і конкурсних комісій. Особливості правового статусу, порядку формування та прийняття рішень у кожному із зазначених суб'єктів обумовлюють специфіку застосування адміністративно-правових механізмів запобігання конфлікту інтересів. У зв'язку з цим дослідження відповідної проблематики потребує не лише аналізу законодавчого регулювання, а й оцінки особливостей реалізації правових приписів у різних сферах публічного управління.

Метою статті є дослідження адміністративно-правових механізмів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у публічній службі, аналіз особливостей їх нормативно-правового регулювання та практики застосування, виявлення основних проблем правозастосування і розроблення пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства та практики його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Законодавче визначення конфлікту інтересів міститься у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) [6], де розрізняється потенційний і реальний конфлікт інтересів. Так, потенційний конфлікт інтересів визначено як наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень; своєю чергою реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Як бачимо, розмежування потенційного та реального конфлікту інтересів здійснюється залежно від ступеня впливу приватного інтересу на об'єктивність або неупередженість виконання службових повноважень: у першому випадку такий вплив лише можливий, у другому – він уже існує. Із цього приводу, як зазначають М. С. Ковтун та А. С. Голуб, у науковій спільноті точиться дискусія: вживання терміна «суперечність» у визначенні реального конфлікту інтересів критикують за недостатню ясність, оскільки воно допускає тлумачення, за якого лише прямо протилежний службовим повноваженням приватний інтерес здатний зумовити конфлікт, тоді як насправді небезпека конфлікту інтересів полягає саме в тому, що приватний інтерес перешкоджає неупередженому виконанню повноважень, а не обов'язково суперечить їм; а НАЗК у власних роз'ясненнях також звертає увагу на те, що навіть об'єктивне й неупереджене рішення, ухвалене особою за наявності приватного інтересу, не виключає констатації реального конфлікту інтересів [1, с. 71].

Вважаємо доречним звернути увагу на позицію І. Д. Пастуха, який визначає конфлікт інтересів як наявність приватного інтересу публічної посадової особи, що може вплинути або впливає на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час реалізації нею дискреційних службових, представницьких або інших повноважень. До складових елементів цього явища вчений відносить а) дискреційні службові, представницькі, а також інші публічні повноваження (у тому числі невладного характеру); б) приватний інтерес особи, яка реалізує такі повноваження; в) можливість впливу або вплив приватного інтересу на об'єктивність або неупередженість реалізації дискреційних службових або інших публічних повноважень [4, с. 13]. Подібної логіки дотримуються Я. С. Зелінська та В. О. Спасенко, які підкреслюють, що конфлікт інтересів є закономірним соціальним явищем, яке пронизує всі сфери суспільного буття, у тому числі сферу публічного (державного) управління [5, с. 155].

Окремої уваги заслуговує зауваження Д. Є. Швеця, О. Г. Костроміної та Б. І. Прокопенка про те, що чинний Закон, попри введення категорій потенційного й реального конфлікту інтересів, не містить чіткої легальної дефініції самого терміна «конфлікт інтересів», що ускладнює правозастосування [7, с. 414]. І дійсно, на нашу думку, ця обставина не є суто технічною прогалиною, оскільки під час вирішення конкретних справ правозастосовні органи змушені оцінювати наявність ознак потенційного або реального конфлікту інтересів без опори на узагальнювальне законодавче визначення цього поняття. Це може зумовлювати неоднакові підходи до кваліфікації схожих фактичних обставин у діяльності керівників, уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, НАЗК та судів.

Загалом, запобігання конфлікту інтересів посідає особливе місце серед принципів публічної служби. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджені наказом Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 р. № 158 [8], прямо покладають на державного службовця та посадову особу місцевого самоврядування обов'язок спрямовувати свої дії на захист публічних інтересів та недопущення конфлікту між приватними й публічними інтересами, уникати виникнення реального та потенційного конфлікту інтересів у своїй діяльності. По суті, ця вимога є проєкцією ширшого принципу доброчесності на конкретну поведінкову ситуацію.

Нормативно-правову основу запобігання конфлікту інтересів становить система джерел різної юридичної сили. Базовим є Закон України «Про запобігання корупції», який у розділі V визначає загальний порядок запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, а в розділі VII – систему фінансового контролю. Спеціальні аспекти для окремих категорій публічних службовців деталізуються у профільних законах – «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеве самоврядування в Україні». Підзаконний рівень правового регулювання доповнюється методичними рекомендаціями та роз'ясненнями НАЗК щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. У них деталізовано порядок виявлення потенційного і реального конфлікту інтересів, алгоритми дій публічних службовців у разі його виникнення, особливості застосування окремих способів врегулювання конфлікту інтересів, а також наведено практичні приклади застосування відповідного законодавства. Методичні рекомендації систематично оновлюються з урахуванням змін законодавства та актуальної правозастосовної практики НАЗК [9].

Заслуговує на увагу зауваження М. М. Прокоф'єва про те, що важливим складником у регулюванні окремих аспектів профілактики конфлікту інтересів є організаційно-управлінські акти спеціалізованих державних органів та акти тлумачення антикорупційного законодавства, які не є нормативно-правовими [2, с. 208]. Йдеться, зокрема, про методичні рекомендації, роз'яснення та консультації НАЗК, які хоча й не мають нормативного характеру, однак забезпечують єдині підходи до застосування законодавства про запобігання корупції. Поділяємо цю позицію, оскільки за відсутності в Законі України «Про запобігання корупції» узагальнювального визначення поняття «конфлікт інтересів» такі акти певною мірою відіграють важливу роль у забезпеченні однакового розуміння та застосування відповідних правових норм. Водночас вони не можуть підміняти законодавче регулювання, а лише конкретизують порядок застосування чинних законодавчих положень.

Значення ефективного врегулювання конфлікту інтересів для доброчесності публічної адміністрації важко переоцінити. Наявність конфлікту інтересів не тотожна корупції, однак, на думку М. С. Ковтун А. С. Голуб, істотно підвищує ризик вчинення корупційного правопорушення та є, по суті, його передумовою [1, с. 69]. Показово, що Україна отримала 36 балів зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2025 рік. У новому дослідженні Transparency International наша країна посіла 104 місце з-поміж 182 країн [10] – результат, який хоч і засвідчує повільний прогрес порівняно з попередніми роками, усе ж вказує на потребу подальшого вдосконалення інституційного інструментарію, у тому числі того, що стосується конфлікту інтересів.

Варто також окреслити місце запобігання конфлікту інтересів у системі принципів публічної служби ширше, ніж лише через призму етичних правил. Публічна служба будується на засадах законності, професіоналізму, політичної неупередженості й патріотизму, однак саме принцип доброчесності є тим, крізь який проходить основна маса норм про конфлікт інтересів. У цьому сенсі запобігання конфлікту інтересів вбачається як наскрізний елемент, що пронизує

і кадрову політику (перевірку кандидатів на посади), і поточну службову діяльність (повідомлення, самоусунення), і контрольну діяльність держави (перевірки декларацій, судовий розгляд). Ми свідомо уникаємо тут зведення проблематики виключно до боротьби з корупцією як такою, оскільки, на нашу думку, конфлікт інтересів має самостійне значення: навіть у державі з відносно низьким рівнем корупції неврегульований конфлікт інтересів здатний підривати якість управлінських рішень і суспільну довіру до конкретного органу влади.

Ч. 1 ст. 28 Закону покладає на публічного службовця послідовність обов'язків, що утворюють, по суті, алгоритм поведінки в умовах конфлікту інтересів: вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів; у разі виникнення або загрози виникнення – повідомити безпосереднього керівника або, залежно від випадку, НАЗК чи інший визначений законом орган; не вчиняти дій та не приймати рішень за наявності реального конфлікту інтересів; вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту. Порядок урегулювання конкретної ситуації визначається керівником особи або безпосередньо НАЗК на підставі відповідного повідомлення (ч. 3, 4 ст. 28 Закону).

Систему заходів урегулювання конфлікту інтересів традиційно поділяють на зовнішні та внутрішні (або самостійні). Зовнішні заходи, що застосовуються керівником або НАЗК, ст. 29 Закону визначає вичерпним переліком: усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень; обмеження доступу особи до певної інформації; перегляду обсягу службових повноважень особи; переведення особи на іншу посаду; звільнення особи. Внутрішні заходи, на відміну від зовнішніх, реалізуються самою особою: службовець самостійно усуває приватний інтерес, що спричинив конфлікт, і надає підтверджуючі це документи безпосередньому керівнику або керівнику органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади.

Зауважимо, що вичерпний характер переліку зовнішніх заходів урегулювання час від часу піддається критиці. Ще у 2021 р. лунали пропозиції не обмежувати вказаний Законі перелік способів запобігання й урегулювання конфлікту інтересів, надавши можливість застосовувати інші заходи, скеровані на запобігання й урегулювання конфлікту інтересів [2, с. 208]. На нашу думку, така пропозиція не втратила актуальності. Хоча встановлений ст. 29 Закону перелік загалом охоплює типові способи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів, окремі практичні ситуації можуть потребувати більш гнучких механізмів реагування. Насамперед це стосується випадків, коли застосування одного із передбачених законом заходів є об'єктивно ускладненим або може негативно вплинути на безперервність виконання публічних функцій. За таких умов можливість застосування інших, співмірних та належно мотивованих способів врегулювання конфлікту інтересів могла б підвищити ефективність відповідного правового механізму без відступу від його основної мети – забезпечення неупередженості публічної служби.

Центральне місце в системі суб'єктів, уповноважених здійснювати заходи щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, посідає НАЗК. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК забезпечує формування та реалізацію державної антикорупційної політики, здійснює методичне забезпечення діяльності уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, надає роз'яснення й консультації щодо застосування антикорупційного законодавства, проводить повні перевірки декларацій, а також вживає заходів у межах своїх повноважень щодо притягнення осіб до відповідальності за порушення вимог антикорупційного законодавства. Поряд із НАЗК суб'єктами, уповноваженими здійснювати заходи щодо врегулювання конфлікту інтересів на рівні відповідних органів та юридичних осіб публічного права, є безпосередні керівники осіб, у яких виник конфлікт інтересів, а також уповноважені підрозділи (особи) з питань запобігання та виявлення корупції, утворені відповідно до вимог законодавства.

Практика НАЗК свідчить про різноманітність фактичних обставин, за яких може виникати конфлікт інтересів. Так, за результатами перевірок, проведених НАЗК у березні 2024 року, було складено низку адміністративних протоколів за порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Одним із прикладів є випадок, коли НАЗК склало протокол за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [11], стосовно судді Хотинського районного суду Чернівецької області: було встановлено, що вона одноособово брала участь у розгляді справ та приймала рішення в інтересах сторін, які представляв адвокат,

з яким вона має договірні відносини, а саме – орендує у нього квартиру. Таким чином, суддя порушила вимоги п. 3 ч. 1 ст. 28 Закону [12]. Наведений приклад демонструє, що приватний інтерес може виникати в різних видах правовідносин, а його своєчасне виявлення та належне врегулювання мають вирішальне значення для забезпечення неупередженості під час виконання службових повноважень.

Адміністративна відповідальність за порушення вимог законодавства про запобігання та врегулювання конфлікту інтересів передбачена згаданою вище ст. 172-7 КУпАП. Диспозиція цієї статті охоплює три склади: неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів; вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів; вчинення будь-якого з попередніх діянь особою, яку протягом року вже було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення. Показово, що склад правопорушення сформульований саме через категорію реального, а не потенційного конфлікту інтересів, – обставина, яка, на думку Д. В. Гудкова, істотно звужує превентивний потенціал відповідальності, оскільки відсутність відповідальності за неповідомлення про потенційний конфлікт унеможливлює практичну реалізацію механізму запобігання на ранній стадії, коли конфлікт ще не встиг вплинути на жодне рішення [3, с. 87].

Практика застосування законодавства про конфлікт інтересів виявляє кілька стійких проблем, які повторюються незалежно від сфери публічної служби. Першою й, мабуть, найбільш обговорюваною доречно навести складність розмежування потенційного та реального конфлікту інтересів на практиці. Формально критерієм розмежування є наявність фактичної суперечності між приватним інтересом і службовими повноваженнями в конкретний момент, однак на практиці ця суперечність рідко буває очевидною до того моменту, коли рішення вже ухвалено. Службовцю доводиться самостійно оцінювати, чи його приватний інтерес лише потенційно здатний вплинути на об'єктивність, чи вже впливає, і від цієї оцінки залежить обсяг подальших обов'язків – від простого повідомлення до повного самоусунення від участі у прийнятті рішення.

Другою проблемою є неоднозначне тлумачення окремих оцінних понять законодавства – передусім поняття «близькі особи» та критеріїв «впливу» приватного інтересу на об'єктивність рішення. М. М. Прокоф'єв слушно звертає увагу на те, що на практиці визначення факту наявності конфлікту інтересів є доволі складним завданням саме через неоднозначність таких понять [2, с. 208]. Попри подальше напрацювання методичних рекомендацій і роз'яснень НАЗК, зазначена проблема повністю не втратила актуальності. Так, за результатами аналізу понад 300 судових справ 2024 р. щодо притягнення педагогічних працівників до адміністративної відповідальності за ст. 172-7 КУпАП, проведеного Службою освітнього омбудсмена України, значна частина проваджень стосувалася участі керівників закладів освіти у прийнятті кадрових і фінансових рішень щодо близьких осіб [11]. Це свідчить про збереження типових порушень вимог законодавства про запобігання конфлікту інтересів та може вказувати на недостатню ефективність превентивної роботи щодо роз'яснення відповідних законодавчих вимог або формальний підхід окремих посадових осіб до виконання обов'язку своєчасного повідомлення про виникнення конфлікту інтересів.

Серед сучасних тенденцій розвитку законодавства у сфері запобігання конфлікту інтересів слід відзначити набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» [14]. Статтями 23 і 24 цього Закону закріплено інститут відводу (самовідводу) посадової особи адміністративного органу у разі виникнення обставин, які можуть викликати обґрунтовані сумніви щодо її неупередженості, а ст. 79 передбачає можливість утворення комісії з розгляду скарг із залученням представників інститутів громадянського суспільства. Так, Закон України «Про адміністративну процедуру» доповнив процесуальні гарантії забезпечення неупередженості адміністративного провадження, що має важливе значення і для врегулювання ситуацій, пов'язаних із конфліктом інтересів.

Висновки з даного дослідження. Проведене дослідження дає підстави дійти висновку, що адміністративно-правовий механізм запобігання конфлікту інтересів у публічній службі України можна визначити як комплексну систему взаємопов'язаних правових, організаційних та процедурних засобів, спрямованих на забезпечення неупередженого здійснення публічно-владних повноважень. Його основу становлять положення Закону України «Про запобігання корупції», які визначають поняття потенційного та реального конфлікту інтересів, закріплюють обов'язки публічних службовців щодо його недопущення та врегулювання, а також встановлюють систему зовнішніх і самостійних способів врегулювання конфлікту інтересів. Водночас важливе значення для однакового застосування законодавства мають методичні рекомендації, роз'яснення та

консультації НАЗК, які хоча й не є нормативно-правовими актами, однак забезпечують уніфікацію адміністративної практики.

Водночас аналіз чинного законодавства та практики його застосування засвідчив наявність окремих проблем адміністративно-правового регулювання. Насамперед це стосується відсутності в Законі України «Про запобігання корупції» узагальнювального визначення поняття «конфлікт інтересів», що ускладнює однакове тлумачення категорій потенційного та реального конфлікту інтересів. Крім того, практичні труднощі зумовлюють використання законодавцем оцінних понять, зокрема критеріїв впливу приватного інтересу на об'єктивність прийняття рішень, а також обмежений перелік зовнішніх способів врегулювання конфлікту інтересів, який не завжди дозволяє обрати найбільш пропорційний спосіб реагування залежно від конкретної ситуації.

Окрему увагу привертає подальший розвиток процесуальних гарантій забезпечення неупередженості діяльності адміністративних органів. Запровадження Законом України «Про адміністративну процедуру» інституту відводу (самовідводу) посадових осіб свідчить про поступове формування комплексного адміністративно-правового механізму запобігання конфлікту інтересів, який виходить за межі спеціального антикорупційного законодавства та інтегрується до загальної процедури здійснення публічного адміністрування.

З огляду на викладене доцільним видається вдосконалення окремих елементів чинного механізму запобігання конфлікту інтересів. По-перше, доцільно розглянути законодавче закріплення узагальнювального визначення поняття «конфлікту інтересів», яке охоплювало б його потенційну та реальну форми, що сприятиме більш однаковому застосуванню відповідних норм на практиці. По-друге, видається обґрунтованим перегляд підходу до визначення зовнішніх способів врегулювання конфлікту інтересів шляхом надання можливості застосовувати інші, прямо не передбачені ст. 29 Закону України «Про запобігання корупції», але співмірні та належно мотивовані заходи у випадках, коли використання встановлених законом способів є об'єктивно неможливим або непропорційним. По-третє, доцільним є подальше вдосконалення методичного забезпечення діяльності уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції та безпосередніх керівників шляхом регулярного оновлення практичних рекомендацій НАЗК з урахуванням актуальної судової практики та найбільш поширених моделей виникнення конфлікту інтересів у різних сферах публічної служби.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є комплексний аналіз судової практики щодо застосування законодавства про запобігання конфлікту інтересів стосовно окремих категорій публічних службовців, а також оцінка ефективності практичного застосування механізмів відводу і самовідводу, передбачених Законом України «Про адміністративну процедуру», у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Голуб А. С., Ковтун М. С. Конфлікт інтересів у публічній службі: національний та зарубіжний досвід правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 03, ч. 2. С. 69–73. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.10.

2. Прокоф'єв М. М. Правові засоби запобігання конфлікту інтересів на державній службі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 206–209. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/50.

3. Гудков Д. В. Проблемні аспекти механізму врегулювання конфлікту інтересів у національному законодавстві. *Право та державне управління*. 2017. № 1 (26). С. 83–88.

4. Пастух І. Д. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у публічно-правових відносинах засобами адміністративного права : дис. ... д.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2021. 518 с.

5. Зелінська Я. С., Спасенко В. О. Прояви конфлікту інтересів в публічному адмініструванні: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 155–158. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/35.

6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 30 трав. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

7. Швець Д. Є., Костроміна О. Г., Прокопенко Б. І. Концептуальні засади поняття «конфлікт інтересів» у сфері публічного управління. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. № 4, ч. 2. С. 410–415.

8. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ Нац. агентства України з питань держ. служби

від 05.08.2016 № 158 : станом на 28 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text.

9. НАЗК оновило методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. *НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції* : вебсайт. URL: https://nazk.gov.ua/uk/nazk-onovylo-metodychni-rekomendatsii-schodo-zapobigannya-ta-vregulyuvannya-konfliktu-interesiv/

10. Індекс сприйняття корупції 2025. *Transparency International Ukraine* : вебсайт. URL: https://ti-ukraine.org/research/indeks-sprыjnyattya-koruptsiyi-2025/

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 11 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

12. Конфлікт інтересів: березневі протоколи та судові рішення за матеріалами НАЗК. *НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції* : вебсайт. URL: https://nazk.gov.ua/uk/konflikt-interesiv/konflikt-interesiv-bereznevi-protokoly-ta-sudovi-rishennya-za-materialamy-nazk/

13. Служба освітнього омбудсмена України. Конфлікт інтересів у закладах освіти: нормативна рамка та судова практика. *Освітній омбудсмен України* : вебсайт. URL: https://eo.gov.ua/konflikt-interesiv-u-zakladakh-osvity-normatyvna-ramka-ta-sudova-praktyka/2025/03/06/.

14. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:351.74
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.29

САВЧЕНКО О.В.

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СЕРВІСУ

STRUCTURE AND CONTENT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR ENSURING THE LAWFULNESS OF POLICE SERVICE

Метою статті є визначення структури та змісту адміністративно-правового механізму забезпечення законності поліцейського сервісу, обґрунтування його елементного складу та розмежування цієї категорії із суміжними правовими поняттями.

Стаття присвячена визначенню структури та змісту адміністративно-правового механізму забезпечення законності поліцейського сервісу. Установлено, що актуальність побудови такої структурної моделі зумовлена відсутністю в чинному законодавстві єдиного, цілісного викладу того, з яких елементів складається забезпечення законності сервісної діяльності поліції, а також потребою узгодити між собою розрізнені інститути – нормативну визначеність послуг, процедуру їх надання, організацію контролю, оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень та застосування заходів юридичної відповідальності. Обґрунтовано, що адміністративно-правовий механізм забезпечення законності надання поліцейських послуг є галузевою, спеціалізованою проєкцією загальнотеоретичної моделі механізму правового регулювання, об'єктом якої виступає правомірність сервісної діяльності Національної поліції України. У структурі механізму виокремлено чотири взаємопов'язані елементи: нормативно-ціннісний, суб'єктно-компетенційний, процедурно-функціональний та інструментально-охоронний (гарантійний). Установлено, що кожен з елементів відповідає на самостійне питання про механізм, а їх функціональна взаємозалежність, а не проста сукупність, і становить власне механізм. Здійснено розмежування категорії адміністративно-правового механізму із суміжними поняттями правових засад і юридичних гарантій законності. Зроблено висновок, що адміністративно-правовий механізм забезпечення законності надання поліцейських послуг слід визначати як систему взаємопов'язаних правових засобів організаційного, регулятивного та охоронного характеру, які встановлюють зміст і межі правомірної поведінки Національної поліції України під час надання поліцейських послуг, визначають коло суб'єктів, зобов'язаних дотримуватися цієї поведінки та уповноважених перевіряти таке дотримання, упорядковують процедуру безпосередньої реалізації послуги і забезпечують виявлення, припинення та усунення відхилень від нормативно закріпленої моделі її надання з відновленням порушених прав одержувача.

Ключові слова: *адміністративно-правовий механізм, законність, поліцейські послуги, поліцейський сервіс, належне врядування, структура механізму, юридичні гарантії, Національна поліція України.*

© САВЧЕНКО О.В. – здобувач (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0006-1288-4212

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The purpose of the article is to determine the structure and content of the administrative and legal mechanism for ensuring the legality of the police service, to substantiate its elemental composition, and to distinguish this category from related legal concepts. The article is devoted to determining the structure and content of the administrative and legal mechanism for ensuring the lawfulness of police service. It is established that the relevance of constructing such a structural model is due to the absence in current legislation of a unified, integral account of the elements that constitute the assurance of lawfulness of the service activity of the police, as well as the need to reconcile the disparate institutions of the normative certainty of services, the procedure for their delivery, the organisation of control, the appeal of decisions, actions or omissions of subjects of authority, and the application of measures of legal liability. It is substantiated that this mechanism is a sectoral, specialised projection of the general theoretical model of the mechanism of legal regulation, the object of which is the lawfulness of the service activity of the National Police of Ukraine. Four interconnected elements are distinguished within the structure of the mechanism: the normative-value, the subject-competence, the procedural-functional and the instrumental-protective (guarantee) elements. It is established that each element answers an independent question about the mechanism, and it is their functional interdependence, rather than their mere aggregate, that constitutes the mechanism itself. The category of the administrative and legal mechanism is delimited from the related concepts of legal foundations and legal guarantees of lawfulness. It is concluded that the administrative and legal mechanism for ensuring the legality of the provision of police services should be defined as a system of interrelated legal means of organizational, regulatory and protective nature, which establish the content and boundaries of the lawful behavior of the National Police of Ukraine when providing police services, determine the circle of subjects obliged to comply with this behavior and authorized to verify such compliance, streamline the procedure for the direct implementation of the service and ensure the identification, termination and elimination of deviations from the normatively established model of its provision with the restoration of the violated rights of the recipient.

Key words: *administrative and legal mechanism, lawfulness, police services, police service, good governance, structure of the mechanism, legal guarantees, National Police of Ukraine.*

Постановка проблеми. Сервісна переорієнтація діяльності Національної поліції України, закріплена на законодавчому рівні, змістила акцент із владно-розпорядчого впливу на задоволення безпекових потреб людини. Проте задекларований у законі принцип законності сам по собі не гарантує правомірності конкретної поліцейської послуги: між нормативним приписом і фактичною поведінкою поліцейського завжди перебуває сукупність правових засобів, які надають цьому припису дієвості. Питання про те, з яких саме засобів складається ця сукупність, як вони співвідносяться між собою та за яких умов утворюють цілісну систему, залишається відкритим і потребує самостійного вирішення.

Практична гострота цього питання зумовлена щонайменше двома обставинами. По-перше, чинне законодавство не містить єдиного, цілісного викладу того, з яких елементів складається забезпечення законності сервісної діяльності поліції: відповідні положення розосереджені між Законом України «Про Національну поліцію», Законом України «Про адміністративну процедуру», Дисциплінарним статутом та численними відомчими актами. По-друге, розрізнені інститути – нормативна визначеність послуг, процедура їх надання, організація контролю, оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень і застосування заходів юридичної відповідальності – досліджуються здебільшого ізольовано, поза з'ясуванням функціональних зв'язків між ними. Наслідком є ситуація, за якої посилення одного інституту не компенсує ослаблення іншого, а прогалини між ними залишаються поза увагою як науки, так і правозастосовної практики.

Подолати цю фрагментарність дає змогу звернення до категорії адміністративно-правового механізму, яка в юридичній науці традиційно використовується для позначення системи взаємопов'язаних правових засобів, що забезпечують практичне втілення нормативних приписів у конкретних суспільних відносинах. Саме категорія механізму дозволяє показати наведені інститути не як довільний перелік, а як взаємопов'язану систему, елементи якої виконують різні, але узгоджені функції в межах єдиної мети – забезпечення правомірності поліцейського сервісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні та галузеві аспекти механізму правового регулювання досліджували В. Б. Авер'янов, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, В. С. Сивицький, В. М. Гаращук, В. Галунько, Н. Г. Сорокіна, Ю. Г. Хоміч та інші науковці. Водночас структура та зміст адміністративно-правового механізму забезпечення законності саме поліцейського сервісу, а також розмежування цієї категорії із суміжними поняттями правових засад і юридичних гарантій залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є визначення структури та змісту адміністративно-правового механізму забезпечення законності поліцейського сервісу, обґрунтування його елементного складу та розмежування цієї категорії із суміжними правовими поняттями.

Виклад основного матеріалу. У загальній теорії права категорія механізму правового регулювання розкривається через систему взаємопов'язаних правових засобів, за допомогою яких нормативний припис перетворюється на реальну поведінку суб'єктів суспільних відносин. У сучасній науці адміністративного права виділяється така категорія, як засоби забезпечення законності, та виокремлюються їх основні групи: контрольна діяльність; реагування суб'єктів публічної влади на звернення приватних осіб щодо захисту їх суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів; судовий захист вказаних прав, свобод, законних інтересів; притягнення особи до юридичної відповідальності [1, с. 350].

До класичних елементів цього механізму належать норми права як його нормативна основа, юридичні факти, що зумовлюють перехід від абстрактної норми до конкретних прав і обов'язків, правовідносини, в межах яких ці права та обов'язки набувають персоніфікованого змісту, а також акти безпосередньої реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, доповнювані в разі потреби актами правозастосування уповноважених органів [2]. Вказана класична конструкція має універсальний характер і слугує вихідною точкою для побудови галузевих різновидів механізму, зокрема адміністративно-правового.

Адаптація загальнотеоретичної моделі до потреб адміністративного права здійснюється шляхом доповнення її специфічним об'єктом регулювання – конкретною сферою публічного адміністрування – та відповідним переліком форм і методів впливу на неї. Так, у дослідженнях адміністративно-правового механізму забезпечення тієї чи іншої сфери публічного порядку відповідний механізм визначається як система правових засобів організаційного, упорядковувального, регулятивного й охоронного характеру, що застосовуються уповноваженими суб'єктами в межах правовідносин, спрямованих на досягнення нормативно визначеного стану захищеності певного суспільного блага [3]. За аналогією, адміністративно-правовий механізм забезпечення законності надання поліцейських послуг слід розглядати як галузеву, спеціалізовану проєкцію загальнотеоретичної моделі механізму правового регулювання, об'єктом якої виступає правомірність сервісної діяльності Національної поліції України.

Прикладом послідовного застосування категорії адміністративно-правового механізму до сфери правоохоронної діяльності є дослідження, присвячене адміністративно-правовому механізму реалізації правоохоронної функції держави, у якому обґрунтовано, що такий механізм становить не окремий правовий засіб, а цілісну, структуровану систему взаємодії мети, суб'єктів, об'єкта та форм і методів діяльності, спрямовану на практичне здійснення покладеної на відповідні органи функції [4]. Застосування цього підходу до вужчого, сервісного напряму діяльності поліції, яким є надання поліцейських послуг, дає підстави розглядати законність не як щось зовнішнє щодо цієї діяльності, а як її внутрішньо необхідну, структурно забезпечену властивість.

Саме в такому сенсі варто тлумачити завдання перетворення Національної поліції на систему масового обслуговування населення. Подібна трансформація соціального «обличчя» поліції в поєднанні з чітким законодавчим закріпленням її повноважень орієнтуватиме працівників, по-перше, на необхідність оперативно реагувати на заяви й повідомлення про правопорушення; по-друге, на потребу невідкладного розгляду та вирішення справ і матеріалів, аби не допускати їх накопичення й не утворювати тривалої «черги на обслуговування»; по-третє, на уважне, об'єктивне та доброзичливе ставлення до громадян незалежно від того, з якої причини вони стали «клієнтами» правоохоронного органу. По суті, йдеться про формування механізму надання поліцейських послуг у його публічно-управлінському форматі – як комплексу заходів, спрямованих на забезпечення публічної безпеки й порядку, захист прав і свобод людини і громадянина, запобігання злочинам та їх розкриття, розшук безвісти зниклих осіб, розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення безпеки дорожнього руху, надання допомоги громадянам у надзвичайних ситуаціях та реалізацію інших функцій, покладених на органи правопорядку відповідно до законодавства. З публічно-управлінського погляду поліцейські послуги можна розглядати

в кількох взаємопов'язаних аспектах: як вид державної діяльності, оскільки їх надання є однією з ключових функцій держави; як інструмент публічного управління, за допомогою якого втілюється державна політика у сфері забезпечення публічної безпеки й порядку; а також як суспільне благо, адже надання якісних поліцейських послуг є важливою умовою безпечного та комфортного життя громадян [5, с. 168–169].

Важливого значення для розуміння місця цього механізму набуває його розмежування із суміжними категоріями. Правові (адміністративно-правові) засади відповідають на питання про нормативне джерело регулювання – на якому рівні правової системи (конституційному, міжнародному, законодавчому, підзаконному чи відомчому) закріплено зміст, підстави та порядок надання конкретної послуги. Натомість адміністративно-правовий механізм відповідає на інше питання – як улаштована сама система забезпечення законності, тобто які структурні елементи, окрім норм права, залучені до цього процесу і як вони взаємодіють між собою. Юридичні гарантії законності, у свою чергу, є явищем ще іншого порядку: вони не описують структуру механізму як таку, а оцінюють ступінь його дієвості й окреслюють шляхи підвищення цієї дієвості, тобто є похідними від уже сформованого механізму, а не тотожними йому. Таке розмежування не є суто термінологічним: воно визначає логіку викладу матеріалу – від структурної моделі через нормативне, суб'єктне, процедурне й інструментальне наповнення її елементів до оцінки дієвості механізму та пропозицій щодо її підвищення.

Провідне місце в архітектурі адміністративно-правового механізму забезпечення законності надання поліцейських послуг посідає система принципів, на яких ця діяльність ґрунтується, оскільки саме вони визначають ціннісні орієнтири, у межах яких функціонують усі інші елементи механізму. Стосовно поліцейської діяльності законність тлумачиться як послідовне дотримання приписів законодавства в усіх аспектах надання послуг і функціонує як одна зі спеціальних засад надання поліцейських послуг поряд із дотриманням прав людини, відкритістю, політичною нейтральністю, партнерством із населенням, безперервністю, професіоналізмом та доброчесністю, перелік яких закріплено в розділі ІІ Закону України «Про Національну поліцію» [6]. Тісна взаємодія законності з відкритістю дій поліції та її політичною нейтральністю забезпечує підвищення довіри населення й унеможливлює використання поліцейських послуг у неправових цілях.

Окремим складником ціннісної основи механізму виступають засади належного врядування, які органічно доповнюють принцип законності. До них належать участь громадян у прийнятті рішень, орієнтація на консенсус, підзвітність, прозорість, ефективність, рівність і врахування інтересів найменш захищених верств населення [7]. Значення цих засад для правозастосовної практики розкрито Європейським судом з прав людини у справі «Рисовський проти України», в якій Суд наголосив на важливості принципу належного врядування, що покладає на державні органи обов'язок діяти вчасно, у належний і послідовний спосіб під час прийняття рішень, які зачіпають права особи, а також обов'язок оперативно виправляти власні помилки, не перекладаючи негативні наслідки такого виправлення на приватну особу, чиї законні очікування заслуговують на захист [8]. Аналогічні орієнтири закріплено в ухваленій Європейською Комісією «Білій книзі Європейського врядування», яка визначає ключовими такі засади публічного адміністрування, як відкритість, участь, підзвітність, ефективність та узгодженість [9]. Перенесені у площину надання поліцейських послуг, ці засади означають, що законність сервісної діяльності поліції не вичерпується формальною відповідністю дій поліцейського нормі права, а органічно пов'язана з підзвітністю й прозорістю цієї діяльності як необхідними умовами реального, а не декларативного функціонування механізму.

Функціонування механізму зберігає своє значення й в умовах воєнного стану та повномасштабної збройної агресії проти України: законність, поряд із верховенством права, відкритістю, політичною нейтральністю та безперервністю функціонування поліції, залишається засадничою вимогою, дотримання якої забезпечує охорону громадського порядку, своєчасне реагування на загрози та безпечне функціонування органів державної влади. Разом з тим здатність механізму зберігати дієвість у надзвичайних умовах безпосередньо залежить від стану одного з його елементів – інструментів контролю, трансформація яких у період дії воєнного стану є надзвичайно актуальною.

Виходячи з наведеної загальнотеоретичної моделі та з урахуванням специфіки предмета дослідження, у структурі адміністративно-правового механізму забезпечення законності надання поліцейських послуг доцільно виокремити чотири взаємопов'язані елементи, кожен з яких відповідає на самостійне питання про цей механізм.

Перший – нормативно-ціннісний елемент – становить сукупність правових норм і принципів, які визначають зміст, обсяг і межі кожної поліцейської послуги, підстави, умови та порядок її надання, тобто відповідає на питання про те, що саме є правомірним. Цей елемент утворюють конституційні приписи, міжнародні стандарти – зокрема Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169 [10], та Європейський кодекс поліцейської етики, затверджений Рекомендацією Rec(2001)10 Комітету Міністрів Ради Європи [11], – положення Закону України «Про Національну поліцію», спеціальні закони, що деталізують окремі поліцейські послуги, а також підзаконні, зокрема відомчі, акти, систематизовані за рівнями правового регулювання.

Другий – суб'єктно-компетенційний елемент – охоплює коло суб'єктів, задіяних у забезпеченні законності, та розподіл їхньої компетенції: з одного боку, це органи й посадові особи Національної поліції України, зобов'язані діяти на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом, а з іншого – суб'єкти, уповноважені перевіряти дотримання цього обов'язку, – керівники всіх рівнів, підрозділи внутрішньої безпеки, прокуратура, суди, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та інститути громадянського контролю, компетенція яких у теоретичному вимірі розмежовується за класичним для адміністративного права критерієм розрізнення власне контролю і нагляду [12]. Цей елемент відповідає на питання про те, хто саме зобов'язаний і хто уповноважений перевіряти.

Третій – процедурно-функціональний елемент – становить упорядковану послідовність дій, через яку абстрактний нормативний припис перетворюється на конкретну, юридично значущу поведінку поліцейського під час безпосереднього надання послуги: прийняття та реєстрація звернення, розгляд справи, ухвалення і документування рішення, повідомлення особи про його результат, загальні вимоги до якого встановлено Законом України «Про адміністративну процедуру» [13]. Саме процедурна визначеність перетворює загальний обов'язок поліції реагувати на звернення у конкретний, перевірюваний адміністративний порядок, а її відсутність чи порушення – незалежно від матеріальної правомірності самого рішення – здатні поставити під сумнів законність надання послуги в цілому.

Четвертий – інструментально-охоронний (гарантійний) елемент – охоплює сукупність засобів виявлення, припинення й усунення відхилень від нормативно закріпленої моделі надання послуги та відновлення порушених прав її одержувача: контроль (внутрішньовідомчий і зовнішній), адміністративне й судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності поліції, а також юридичну відповідальність поліцейських, підстави й порядок притягнення до якої за порушення службової дисципліни визначає Закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» [14]. Цей елемент відповідає на питання про те, яким чином забезпечується фактичне, а не лише декларативне дотримання перших трьох елементів, і саме він найбільш безпосередньо пов'язаний із поняттям гарантій, оскільки без дієвих інструментів контролю, оскарження та відповідальності нормативна визначеність і процедурна впорядкованість залишаються лише формальною, незабезпеченою конструкцією.

Наведені чотири елементи перебувають у стані функціональної взаємозалежності, яка й утворює власне механізм, а не просто перелік розрізнених інститутів. Нормативно-ціннісний елемент визначає зміст правомірної поведінки; суб'єктно-компетенційний – окреслює коло тих, хто цю поведінку реалізує та перевіряє; процедурно-функціональний – упорядковує процес її здійснення в часі; інструментально-охоронний – забезпечує виявлення відхилень і відновлення порушеного стану. Випадіння чи ослаблення будь-якого з цих елементів позначається на дієвості механізму в цілому: зокрема, тимчасове звуження інструментально-охоронного елемента (призупинення окремих форм громадського контролю в умовах воєнного стану) створює структурний дефіцит законності навіть за формально незмінних нормативно-ціннісного й процедурно-функціонального елементів.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави дійти наступних висновків. По-перше, адміністративно-правовий механізм забезпечення законності надання поліцейських послуг слід визначати як систему взаємопов'язаних правових засобів організаційного, регулятивного та охоронного характеру, які встановлюють зміст і межі правомірної поведінки Національної поліції України під час надання поліцейських послуг, визначають коло суб'єктів, зобов'язаних дотримуватися цієї поведінки та уповноважених перевіряти таке дотримання, упорядковують процедуру безпосередньої реалізації послуги і забезпечують виявлення, припинення та усунення відхилень від нормативно закріпленої моделі її надання з відновленням порушених прав одержувача.

По-друге, структуру цього механізму утворюють чотири взаємопов'язані елементи: нормативно-ціннісний (норми права і принципи, що визначають зміст і межі кожної поліцейської послуги), суб'єктно-компетенційний (коло зобов'язаних і уповноважених контролювати суб'єктів), процедурно-функціональний (упорядкована послідовність дій із реалізації послуги) та інструментально-охоронний, або гарантійний. Кожен з елементів відповідає на самостійне питання про механізм – що є правомірним, хто діє і перевіряє, як реалізується послуга та яким чином забезпечується фактичне дотримання перших трьох елементів, – а їх функціональна взаємозалежність, а не проста сукупність, і становить власне механізм.

По-третє, запропонована структурна модель дала змогу розмежувати категорію адміністративно-правового механізму із суміжними поняттями: правові засади визначають нормативне джерело регулювання, тоді як механізм описує структуру системи забезпечення законності в цілому; юридичні гарантії є похідною категорією, що оцінює дієвість уже сформованого механізму та окреслює шляхи її підвищення.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова) та ін. ; ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. Том 1. Загальна частина. 592 с.

2. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Розділ 26. Механізм правового регулювання. URL: https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1600-rozdl-26-mehanzm-pravovogo-regulyuvannya.html

3. Сивицький В. С. Адміністративно-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 128–132.

4. Безпалова О.І. Сутність правоохоронної функції держави та адміністративно-правовий механізм її реалізації : монографія. Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. 544 с.

5. Сорокіна Н.Г., Хоміч Ю.Г. Сучасні публічноуправлінські практики надання поліцейських послуг у процесі забезпечення публічної безпеки. *Публічне управління і адміністрування в Україні.* 2023. Випуск 34. С. 164–169.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

7. Галунько В. Принципи належного врядування в адміністративному праві України : лекція / Академія адміністративно-правових наук. Науково-дослідний інститут публічного права. URL: https://www.ssaals.com.ua/pravo/halunko-v-pryntsypy-nalezhnoho-vryaduvannya-v-administratyvnomu-pravi-ukrayiny-lektsiia/10473/

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рисовський проти України» від 20 жовтня 2011 р., заява № 29979/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107088; неофіційний переклад: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854

9. European Governance: A White Paper. COM(2001) 428 final, 25.07.2001. European Commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52001DC0428

10. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/169 від 17.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282

11. Рекомендація Rec(2001)10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про Європейський кодекс поліцейської етики» від 19.09.2001. URL: https://polis.osce.org/node/2687

12. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 413 с.

13. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20

14. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.92
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.30

СИЧОВА В.В.

ЗАХИСТ ПРАВОМІРНИХ ОЧІКУВАНЬ ОСОБИ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

PROTECTION OF LEGITIMATE EXPECTATIONS IN THE CASE LAW OF THE SUPREME COURT: SIGNIFICANCE FOR THE STABILITY OF ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS

У статті здійснено комплексний аналіз сучасної практики Верховного Суду щодо застосування принципу правомірних (або ж так званих «легітимних») очікувань у сфері адміністративного судочинства. Досліджено доктринальні підходи до розуміння цього принципу, розкрито його взаємозв'язок із принципами юридичної визначеності, належного урядування, добросовісності та пропорційності, а також проаналізовано практику Європейського суду з прав людини, яка сформувала базові стандарти захисту легітимних очікувань. Особливу увагу приділено впливу Закону України «Про адміністративну процедуру» на розвиток нормативних засад застосування цього принципу в національному правопорядку.

На підставі аналізу рішень Верховного Суду встановлено, що правомірні очікування розглядаються судом як самостійний інструмент захисту довіри особи до послідовної та передбачуваної діяльності публічної адміністрації. Обґрунтовано, що для визнання очікувань правомірними недостатньо лише суб'єктивної впевненості особи у правильності власної правової позиції. Вирішальне значення має наявність об'єктивного правового підґрунтя для таких очікувань, добросовісність поведінки особи, а також оцінка послідовності дій суб'єкта владних повноважень. Так, запропоновано авторське узагальнення практики Верховного Суду шляхом виокремлення трьох взаємопов'язаних критеріїв оцінки правомірних очікувань: наявності достатнього правового підґрунтя, добросовісності поведінки особи та послідовності поведінки самого адміністративного органу. Доведено та акцентовано, що сукупність цих критеріїв визначає можливість судового захисту правомірних очікувань у публічно-правових спорах.

Зроблено висновок, що принцип правомірних очікувань поступово набуває самостійного значення в адміністративному праві України, однак його практичний зміст і надалі формується насамперед судовою практикою. Обґрунтовано необхідність подальшого дослідження впливу Закону України «Про адміністративну процедуру» на розвиток критеріїв застосування цього принципу, а також вироблення більш послідовних підходів до оцінки допустимості зміни адміністративної практики органами публічної влади.

Ключові слова: *правомірні очікування, легітимні очікування, адміністративне судочинство, Верховний Суд, юридична визначеність, належне урядування, добросовісність, адміністративна процедура.*

© СИЧОВА В.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін (Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0003-3031-4994

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article provides a comprehensive analysis of the current case law of the Supreme Court concerning the application of the principle of legitimate expectations in administrative justice. It examines the doctrinal approaches to understanding this principle, explores its relationship with the principles of legal certainty, good governance, good faith, and proportionality, and analyses the case law of the European Court of Human Rights, which has established the fundamental standards for the protection of legitimate expectations. Particular attention is paid to the impact of the Law of Ukraine «On Administrative Procedure» on the development of the normative framework governing this principle within the national legal system.

Based on the analysis of the Supreme Court's decisions, it is established that legitimate expectations are treated as an independent legal instrument aimed at protecting an individual's trust in the consistent and predictable conduct of public authorities. The study demonstrates that a person's subjective belief in the correctness of their legal position is insufficient for recognizing legitimate expectations. Instead, decisive importance is attached to the existence of an objective legal basis for such expectations, the good faith of the individual, and the consistency of the conduct of the public authority.

The article proposes an original generalization of the Supreme Court's case law by identifying three interrelated criteria for assessing legitimate expectations: the existence of a sufficient legal basis, the good faith of the individual, and the consistency of the administrative authority's conduct. It is argued that the cumulative assessment of these criteria determines whether legitimate expectations are entitled to judicial protection in public law disputes.

The author concludes that the principle of legitimate expectations is gradually acquiring an independent role within Ukrainian administrative law, although its practical content continues to be shaped primarily through judicial practice. The paper substantiates the need for further research into the influence of the Law of Ukraine «On Administrative Procedure» on the evolution of this principle and emphasizes the importance of developing more consistent judicial approaches to assessing the admissibility of changes in administrative practice by public authorities.

Key words: *legitimate expectations, administrative justice, Supreme Court, legal certainty, good governance, good faith, administrative procedure, public administration.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стабільність адміністративних правовідносин доречно розглядати як умову, за якої особа може планувати свою поведінку, виходячи з розумного припущення, що держава діятиме послідовно та не змінюватиме раніше встановлені правові правила або прийняті рішення без належних підстав. О. Г. Ярема слушно зауважує, що наслідуючи принцип правової визначеності, держава в особі правоохоронних і законодавчих органів повинна підтримувати стабільність правового регулювання не змінюючи довільно правил [1, с. 452]. У сфері адміністративних правовідносин забезпечення такої стабільності вбачається особливо важливим, оскільки адміністративний орган наділений односторонніми, а нерідко й дискреційними повноваженнями ухвалювати, змінювати чи скасовувати власні рішення, тоді як особа не має можливості впливати на цей процес інакше, ніж шляхом звернення до суду, а захист її прав реалізується виключно через процедури адміністративного або судового оскарження. У зв'язку з цим принцип правомірних (легітимних) очікувань спрямований на захист особи у випадках, коли її очікування були сформовані попередньою поведінкою органу публічної влади, його рішеннями, запевненнями або усталеною практикою застосування права. Він покладає на публічну владу обов'язок враховувати такі очікування поряд із вимогами законності.

Актуальність теми для української правової системи посилюється кількома обставинами. По-перше, з 15 грудня 2023 року набрав чинності Закон України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП) [2], який уперше на рівні кодифікованого акта закріпив принципи адміністративної процедури, включно з добросовісністю і розсудливістю адміністративного органу (ст. 10 ЗАП), а також урегулював порядок відкликання та визнання недійсними адміністративних актів (розділ VII ЗАП) – питання, безпосередньо пов'язане з можливістю чи неможливістю негативного впливу на вже сформовані очікування особи. По-друге, Конституційний Суд України у період з 2019 по 2025 роки послідовно звертався до категорії легітимних очікувань при тлумаченні принципу юридичної визначеності, зокрема у Рішенні від 21 січня 2025 року

№ 3-р(II)/2025 [3], де вказав, що зважає на тлумачення поняття «юридична визначеність» у міжнародних документах. Зокрема, як зазначається, юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачності ситуацій та правовідносин; юридична визначеність також означає, що держава загалом повинна додержувати взятих на себе зобов'язань щодо людей або виконувати їм обіцяне поняття «виправданого (легітимного) очікування». По-третє, Верховний Суд протягом останніх кількох років напрацював досить розгалужену, хоча й не завжди внутрішньо узгоджену практику застосування цього принципу – від земельних і ліцензійних спорів до питань обчислення суддівського стажу та процесуальних строків.

Водночас поняття правомірних очікувань залишається недостатньо визначеним та дещо дискусійним у законодавстві, а критерії його застосування продовжують формуватися у судовій практиці. На відміну від принципу законності, який має чітке нормативне закріплення, принцип правомірних очікувань є оціночною категорією, застосування якої потребує оцінки обставин кожної конкретної справи. Зокрема, суд має встановити, чи існувало достатнє правове підґрунтя для формування очікувань особи, чи діяла вона добросовісно, а також чи не переважає у відповідних правовідносинах публічний інтерес. Такий характер принципу зумовлює значно ширший обсяг судового розсуду та потребує вироблення єдиних підходів до його застосування.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематика правомірних (легітимних) очікувань поступово посідає помітне місце у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині. Ті чи інші аспекти цього принципу досліджували В. В. Бесага, Я. О. Берназюк, І. П. Іванець, Т. Коломоєць, В. Колпаков, Д. В. Ляшко, Р. М. Москаль, О. А. Музика-Стефанчук, В. О. Шевченко, І. М. Яворська та ін.

Водночас слід зауважити, що більшість наукових праць присвячена переважно загальнотеоретичним засадам цього принципу або аналізу практики Європейського суду з прав людини. Натомість практика Верховного Суду щодо застосування принципу правомірних очікувань у сфері адміністративного судочинства, особливо з урахуванням положень Закону України «Про адміністративну процедуру», поки що не отримала комплексного узагальнення, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Формування цілей статті. Метою статті є комплексний аналіз практики Верховного Суду щодо застосування принципу правомірних (легітимних) очікувань особи, визначення критеріїв його застосування у публічно-правових спорах, з'ясування його взаємозв'язку з принципами юридичної визначеності, належного урядування, добросовісності та пропорційності, а також оцінка значення цього принципу для забезпечення стабільності адміністративних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Поняття правомірних (легітимних) очікувань походить від англійського словосполучення legitimate expectations і у вітчизняній літературі вживається як синонім категорій «легітимні очікування», «законні очікування» чи «розумні очікування»: всі ці варіанти позначають одне й те саме явище: обґрунтоване сподівання особи на певний результат її взаємодії з публічною владою, яке виникло на підставі закону, акта індивідуальної дії, усталеної судової практики чи умов договору. Я. О. Берназюк, чиї роботи є, мабуть, найбільш системним дослідженням цієї теми в українській доктрині адміністративного права, обґрунтовує, що легітимні очікування є похідним поняттям від таких принципів як належне урядування, законність та пропорційність, а також напряму пов'язаний з такими поняттями як передбачуваність (прогнозованість) та дія закону в часі (можливість ретроспективності правового регулювання). Він також влучно звертає увагу, що концепт легітимних очікувань набув самостійного значення насамперед у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у контексті ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – тобто у справах про захист власності [4, с. 147]. Так, визначальним для існування правомірних очікувань є не сам факт наявності у особи певних сподівань, а існування об'єктивних правових підстав, які дозволяють вважати такі очікування виправданими.

З огляду на це, важливо розрізняти легітимне очікування і просту суб'єктивну надію особи на сприятливий для неї розвиток подій. Керівна практика ЄСПЛ, узагальнена в офіційному путівнику з тлумачення ст. 1 Першого протоколу, виходить із того, що для того, щоб «очікування» було «законним», воно повинне бути більш конкретним, ніж звичайна надія і бути заснованим на нормі права або правовому акті, такому як судове рішення, пов'язаному з майновим інтересом [5, с. 9]. При цьому легітимні очікування не виникають, якщо існує реальний спір щодо правильного тлумачення та застосування національного законодавства, а доводи заявника згодом відхиляються національними судами – таку позицію ЄСПЛ послідовно висловлював у справах

Kopecký v. Slovakia [6] та Çiftçiler Joint Stock Company and Others v. Turkey [7]. Зауважимо, що ці застереження дійсно мають принципове значення: воно означає, що сама лише впевненість особи у власній правоті, навіть підкріплена посиланням на норму права, ще не породжує правомірного очікування, якщо ця норма допускає різне тлумачення і остаточну крапку в спорі ставить суд.

У вітчизняній науковій літературі також підкреслюється, що правомірні очікування не тотожні ані суб'єктивному праву, ані законному інтересу в їх класичному розумінні. У дослідженні М. Г. Поліщук в контексті сімейного права обґрунтовується теза, що правомірні очікування не є правом і не є інтересом; інтерес мотивує до виникнення права та правомірних очікувань, а правомірні очікування передують виникненню праву та можуть виникати у ході здійснення права як очікування певного правомірного результату [8, с. 97]. На нашу думку, це розмежування є методологічно продуктивним і для адміністративного права: воно дозволяє пояснити, чому суд може відмовити в захисті певного інтересу як такого, що не набув ознак суб'єктивного права, але водночас визнати, що органу владних повноважень заборонено діяти всупереч очікуванням, які він сам сформував своєю попередньою поведінкою.

Місце принципу правомірних очікувань серед інших принципів адміністративної процедури визначається насамперед його зв'язком із принципом юридичної визначеності, який, своєю чергою, є складовою верховенства права. Конституційний Суд України у Рішенні від 5 червня 2019 року №3-р(I)/2019 [9] вказав, що юридична визначеність дає можливість учасникам суспільних відносин завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях, зокрема в тому, що набуте ними на підставі чинного законодавства право буде реалізоване. Також у рішенні від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 [10] Конституційний Суд додатково послався на тлумачення Венеційської комісії, яка визначає, що принцип правомірних (легітимних) очікувань виражає ідею, що органи публічної влади повинні не лише додержуватися приписів актів права, а й своїх обіцянок та пробуджених (у особи) очікувань. Ця ідея – «обіцянки та пробуджені очікування» – на наше переконання, найточніше передає сутність принципу: йдеться не про абстрактну філософську категорію справедливості, а про наслідки конкретних дій держави, здатних сформувати в особи розумну впевненість у майбутньому результаті.

Принагідно звернути увагу, що з принципом добросовісності правомірні очікування пов'язані двобічно. З одного боку, добросовісність вимагається від самої особи: суд перевіряє, чи діяла вона чесно, розкриваючи всю відому їй інформацію, чи не намагалася отримати вигоду з власної неправомірної поведінки. З іншого боку, добросовісність – це й вимога до адміністративного органу, прямий юридичний обов'язок. Саме так ця вимога сформульована у навчальних матеріалах Національної школи суддів, підготовлених за участю судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду: зазначено, що У справах щодо ліцензій та надрокористування (зокрема № 380/8337/23, № 480/8344/22), Верховний Суд прямо застосував доктрину venire contra factum proprium, за якою недопустимою є суперечлива поведінка органу, що спочатку схвалює дію або бездіє, а згодом притягає до відповідальності [11, с. 15]. Така заборона суперечливої поведінки, вважаємо, є практичним механізмом, через який принцип правомірних очікувань реалізується в конкретних справах: адміністративний орган, який раніше видав дозвіл, ліцензію чи погодження, а потім намагається скасувати власне рішення без належного обґрунтування зміни обставин, порушує саме цю заборону.

Порівняно із цим, належне урядування виступає дещо ширшою рамкою, у межах якої функціонують і юридична визначеність, і добросовісність, і правомірні очікування. Знову ж таки, принагідно звернутися до позиції Я. О. Берназюка, який визначає зміст цього принципу на основі аналізу Конституції та законів України, міжнародних договорів, а також практики Конституційного Суду, ЄСПЛ та Верховного Суду, і зазначає, що належне урядування охоплює зокрема вимоги обґрунтованості, безсторонності, розсудливості та пропорційності рішень суб'єкта владних повноважень [12, с. 190]. Ці критерії прямо перелічені у ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України як критерії, за якими суд перевіряє правомірність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень. Тобто бачимо, що принцип правомірних очікувань не є самостійною конструкцією, що існує поза системою національного адміністративного права. Його зміст узгоджується із принципом належного урядування та критеріями перевірки рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, визначеними Кодексом адміністративного судочинства України, що зумовлює його застосування у практиці адміністративних судів.

Що ж до нормативної основи застосування принципу в Україні, то до грудня 2023 року вона мала переважно судовий, а не законодавчий характер: суди виводили принцип правомірних очікувань із загального принципу верховенства права, закріпленого у статтях 8 і 129 Конституції

України, та з практики ЄСПЛ, яка відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовується як джерело права. Ситуація суттєво змінилася з набранням чинності ЗАП. Ст. 4 цього Закону прямо визначає перелік принципів адміністративної процедури, а ст. 10 закріплює принцип добросовісності і розсудливості адміністративного органу. Крім того, розділ VII Закону регулює умови відкликання чи визнання недійсним адміністративного акта, встановлюючи, зокрема, презумпцію правомірності дій та вимог особи – принцип, згідно з яким дії та вимоги особи вважаються правомірними, доки протилежне не буде доведено під час розгляду справи. Важливо зауважити, що хоча сам термін «правомірні очікування» в тексті Закону буквально не вживається, тлумачення положень про добросовісність, відкликання актів і презумпцію правомірності дій особи дає нам підстави стверджувати, що законодавець опосередковано закріпив саме той стандарт поведінки адміністративного органу, який раніше формувався виключно судовою практикою. Вважаємо, це – виправдано важливий крок, оскільки він переводить принцип правомірних очікувань із суто суддівської категорії у площину зобов'язань, які адміністративний орган повинен враховувати вже на стадії ухвалення рішення, а не лише за результатами оскарження.

Одним із найбільш цитованих у фаховій літературі рішень, у якому Верховний Суд виклав критерії застосування принципу легітимних очікувань, є постанова від 18 січня 2023 року у справі № 580/1300/22 [13]. У цій справі Суд сформулював правовий висновок, згідно з яким правовим підґрунтям для виникнення в особи легітимного очікування можуть бути: норми права (законодавство), судова практика, акт індивідуальної дії, конкретне судове рішення, що набуло законної сили, або умови договору; відсутність у законі приписів щодо певного права, яке однак, слідує із загальних конституційних принципів або природного права, або відсутність закону, який визначає механізм реалізації такого права, не може свідчити про відсутність правового підґрунтя для виникнення в особи легітимного очікування щодо реалізації такого права. Разом із тим Суд наголосив, що Легітимні очікування не можна ототожнювати із сподіваннями, що виникають на підставі особистого сприйняття або помилкової оцінки певних обставин чи правових норм; не можуть виникати легітимні очікування, якщо існує спір щодо правильного тлумачення та застосування національного законодавства; обов'язковою умовою, за наявності якої певне сподівання (вимога) особи набуває ознак легітимного очікування є те, що таке очікування (вимога) має належне правове підґрунтя, тобто наявне достатнє джерело для відповідного очікування (вимоги). Це формулювання практично дослівно відтворює позицію ЄСПЛ у справі Kopecký v. Slovakia, що демонструє свідому рецепцію страсбурзьких стандартів вітчизняною судовою практикою.

Також варто згадати справу № 990/94/24, розглянуту Верховним Судом 15 травня 2024 року за позовом до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [14]. Позивач обґрунтовував порушення принципу правової визначеності тим, що Комісія довільно витлумачила ч. 2 ст. 137 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», внаслідок чого позивачу не було зараховано до суддівського стажу період професійної діяльності, який, на його переконання, давав право претендувати на посаду судді. Так, правомірні очікування можуть ґрунтуватися не лише на індивідуальному адміністративному акті чи усталеній практиці органу публічної влади, а й на положеннях закону, якщо вони створюють достатні підстави для обґрунтованого очікування певної правової поведінки держави. Разом із тим їх виникнення залежить від визначеності відповідного правового регулювання. Якщо між сторонами існує спір щодо правильного тлумачення або застосування норми права, а її зміст потребує судового з'ясування, сам факт посилання особи на таку норму не є достатнім для визнання її очікувань правомірними.

Узагальнюючи проаналізовану практику Верховного Суду, маємо підстави виокремити три взаємопов'язані критерії оцінки правомірних очікувань: 1) очікування повинно мати достатнє правове підґрунтя у вигляді норми права, індивідуального акта, судового рішення або іншого юридичного факту, здатного його породити; 2) суд оцінює добросовісність поведінки особи та обґрунтованість її розрахунку на певний правовий результат; 3) перевіряється поведінка суб'єкта владних повноважень, зокрема її послідовність, відповідність попереднім рішенням і наявність належного обґрунтування у разі відступу від сформованої правової позиції.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, викладене дає підстави стверджувати, що принцип правомірних очікувань поступово набуває самостійного значення у вітчизняному адміністративному праві, хоча його зміст і надалі формується переважно судовою практикою. На відміну від класичних принципів адміністративного права, які мають безпосереднє нормативне закріплення, правомірні очікування є оціночною категорією, що передбачає потребу у встановленні балансу між захистом довіри особи до дій держави та забезпеченням законності діяльності

суб'єктів владних повноважень. Саме тому ключове значення для розвитку цього принципу має не лише його законодавче закріплення, а насамперед вироблення послідовних критеріїв його застосування.

Аналіз практики Верховного Суду свідчить, що застосування принципу правомірних очікувань в адміністративному судочинстві набуває дедалі більш системного характеру. Суд послідовно виходить із того, що правомірне очікування виникає лише за наявності достатнього правового підґрунтя, яким можуть бути норми права, індивідуальні адміністративні акти, судові рішення чи інші юридичні факти, здатні об'єктивно сформувати у особи обґрунтоване очікування певної поведінки держави. Водночас сама по собі наявність суб'єктивної впевненості у правильності власної правової позиції або неоднозначне тлумачення законодавства не створюють підстав для судового захисту таких очікувань. Поряд із цим Верховний Суд оцінює добросовісність поведінки особи та послідовність дій суб'єкта владних повноважень, зокрема те, чи мав орган належні правові підстави для відступу від власної попередньої практики або прийнятого рішення. У своїй сукупності такі підходи свідчать, що принцип правомірних очікувань у практиці Верховного Суду застосовується у взаємозв'язку з принципами юридичної визначеності, належного урядування, добросовісності та пропорційності, що забезпечує більш передбачуване й послідовне вирішення адміністративних спорів.

Проведене дослідження дає підстави вважати, що принцип правомірних очікувань у сучасній практиці Верховного Суду виконує насамперед гарантійну функцію. Його застосування спрямоване на забезпечення послідовності діяльності суб'єктів владних повноважень, підвищення передбачуваності адміністративних рішень та зміцнення довіри особи до публічної влади. У такому значенні цей принцип набуває особливого значення для забезпечення стабільності адміністративних правовідносин.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень видається подальший комплексний аналіз практики Верховного Суду після набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру». Особливий інтерес становить питання впливу нових законодавчих механізмів відкликання адміністративних актів, принципів добросовісності, презумпції правомірності дій особи та належного урядування на подальшу трансформацію підходів до захисту правомірних очікувань. Не менш актуальним є дослідження критеріїв допустимості зміни адміністративної практики та стандартів обґрунтування таких змін органами публічної влади, оскільки саме ці аспекти визначатимуть реальний зміст принципу правомірних очікувань у сучасних адміністративних правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Ярема О. Г. Принцип правової визначеності як вимога стабільності правовідносин в адміністративному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 449–454. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.80.

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20.

3. Рішення Конституційного Суду України (Друга палата) від 12 лют. 2025 р. № 3-р(II)/2025. *Конституційний Суд України* : офіц. вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_r_2_2025.pdf.

4. Берназюк Я. О. Принцип легітимних очікувань (legitimate expectations): поняття та зміст. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 3(15). С. 147–162. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3(15)-147-162.

5. Посібник за статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: Захист власності. *Європейський суд з прав людини* : вебсайт. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf.

6. Справа «Kopecký v. Slovakia» (заява № 44912/98) : Рішення ЄСПЛ від 28 верес. 2004 р. *HUDOC: European Court of Human Rights* : вебсайт. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-66758%22]}.

7. Справа «Çiftçiler Joint Stock Company and Göksun v. Turkey» (заяви № 62323/09, № 64965/09) : Рішення ЄСПЛ від 24 листопада 2020 р. *HUDOC: European Court of Human Rights* : вебсайт. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%22%C3%87ift%C3%A7iler%20Joint%20Stock%20Company%20and%20Others%20v.%20Turkey%22]}.

8. Поліщук М. Г. Механізм сімейного права для захисту законних очікувань членів сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2021. Вип. 67. С. 97–100. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.19.

9. Рішення Конституційного Суду України (Перша палата) від 5 черв. 2019 р. № 3-р(I)/2019. *Конституційний Суд України* : офіц. вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p1_2019.pdf.

10. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 16 лист. 2022 р. № 3-р/2022. *Конституційний Суд України* : офіц. вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf.

11. Берназюк Я. О. Принцип доброї совісті (добросовісності) як складова верховенства права : презентація. *Судова влада України* : офіц. вебпортал. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/130_principle_good_faith_component_rule_of_law_bernaziuk.pdf.

12. Берназюк Я. О. Принцип належного урядування (good governance): національна та європейська судова практика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2021. Вип. 64. С. 189–197. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.35.

13. Постанова Велика Палати Верховного Суду від 18 січ. 2023 р. у справі № 580/1300/22. *Юридичний ресурс «Протокол»* : вебсайт. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_18_01_2023_roku_u_spravi_580_1300_22_1/.

14. Постанова Верховного Суду (Касаційний адміністративний суд) від 15 трав. 2024 р. у справі № 990/94/24. *ipLex Судові рішення* : інформаційно-правова платформа. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119180324.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.31

СКАПРОВСЬКА І.М.

СИСТЕМА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА СТАН ДОБРОЧЕСНОСТІ В СУДОВІЙ ВЛАДІ

SYSTEM AND POWERS OF SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL INFLUENCE ON THE STATE OF INTEGRITY IN THE JUDICIARY

Актуальність статті полягає в тому, що в умовах триваючого реформування судової системи України особливого значення набуває питання належного функціонування механізмів, спрямованих на формування, підтримання та контроль дотримання стандартів доброчесності суддями та іншими представниками судової влади. Важливе місце в системі забезпечення доброчесності посідають суб'єкти, наділені відповідними владними, контрольними, організаційними та координаційними повноваженнями. Їх діяльність охоплює широке коло заходів, пов'язаних із нормативним регулюванням, оцінюванням професійної етики та доброчесності, запобіганням корупції, здійсненням контролю й реагуванням на виявлені порушення. Мета статті полягає у необхідності розкрити систему та проаналізувати повноваження суб'єктів адміністративно-правового впливу на стан доброчесності в судовій владі. У статті, на підставі аналізу чинного законодавства України, визначено систему суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері забезпечення доброчесності в судовій владі. Проаналізовано їх адміністративно-правовий статус та особливості реалізації відповідних повноважень. Окрему увагу приділено ролі суб'єктів, що належать до законодавчої та виконавчої гілок влади, зокрема Верховної Ради України та Національного агентства з питань запобігання корупції, а також органів і установ судової влади, серед яких органи суддівського самоврядування, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України. Зроблено висновок, що система суб'єктів адміністративно-правового впливу на стан доброчесності в судовій владі складна та багаторівнева. Вона включає в себе як зовнішні органи законодавчої та виконавчої гілок влади, а саме Верховну Раду України, Національне агентство з питань запобігання корупції, так і органи, установи та організації безпосередньо судової гілки влади, як то: органи суддівського самоврядування, Державну судову адміністрацію та Національну школу суддів України. Кожен із зазначених суб'єктів реалізує власний обсяг повноважень, спрямованих на нормативне, організаційне, кадрове, освітнє та контрольне забезпечення доброчесності в діяльності органів правосуддя. При цьому ефективність адміністративно-правового впливу на стан доброчесності значною мірою залежить не лише від належної реалізації компетенції окремими суб'єктами, а й від узгодженості їх діяльності та взаємодії між собою. А відтак, саме комплексний характер функціонування зазначених інституцій забезпечує формування цілісної системи гарантій доброчесності в судовій владі та сприяє зміцненню суспільної довіри до правосуддя.

Ключові слова: *суб'єкти забезпечення, доброчесність, правосуддя, забезпечення доброчесності, протидія корупції.*

© СКАПРОВСЬКА І.М. – здобувачка (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0000-4531-2137

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The relevance of the article lies in the fact that in the context of the ongoing reform of the judicial system of Ukraine, the issue of the proper functioning of mechanisms aimed at forming, maintaining and monitoring compliance with integrity standards by judges and other representatives of the judiciary is of particular importance. An important place in the integrity assurance system is occupied by entities endowed with the relevant power, control, organizational and coordination powers. Their activities cover a wide range of activities related to regulatory regulation, assessment of professional ethics and integrity, prevention of corruption, implementation of control and response to identified violations. The purpose of the article is the need to reveal the system and analyze the powers of entities of administrative and legal influence on the state of integrity in the judiciary. The article, based on the analysis of the current legislation of Ukraine, defines the system of subjects vested with powers in the sphere of ensuring integrity in the judiciary. Their administrative and legal status and features of the implementation of the relevant powers are analyzed. Special attention is paid to the role of subjects belonging to the legislative and executive branches of government, in particular the Verkhovna Rada of Ukraine and the National Agency for the Prevention of Corruption, as well as bodies and institutions of the judiciary, including bodies of judicial self-government, the State Judicial Administration of Ukraine and the National School of Judges of Ukraine. It is concluded that the system of subjects of administrative and legal influence on the state of integrity in the judiciary is complex and multi-level. It includes both external bodies of the legislative and executive branches of power, namely the Verkhovna Rada of Ukraine, the National Agency for the Prevention of Corruption, and bodies, institutions and organizations directly of the judicial branch of power, such as: bodies of judicial self-government, the State Judicial Administration and the National School of Judges of Ukraine. Each of the above-mentioned subjects exercises its own scope of powers aimed at regulatory, organizational, personnel, educational and control ensuring integrity in the activities of justice bodies. At the same time, the effectiveness of administrative and legal influence on the state of integrity largely depends not only on the proper implementation of competence by individual subjects, but also on the coordination of their activities and interaction with each other. Therefore, it is the complex nature of the functioning of these institutions that ensures the formation of a holistic system of guarantees of integrity in the judiciary and contributes to strengthening public trust in justice.

Key words: *subjects of ensuring, integrity, justice, ensuring integrity, combating corruption.*

Актуальність теми. В умовах триваючого реформування судової системи України особливого значення набуває питання належного функціонування механізмів, спрямованих на формування, підтримання та контроль дотримання стандартів доброчесності суддями та іншими представниками судової влади. Важливе місце в системі забезпечення доброчесності посідають суб'єкти, наділені відповідними владними, контрольними, організаційними та координаційними повноваженнями. Їх діяльність охоплює широке коло заходів, пов'язаних із нормативним регулюванням, оцінюванням професійної етики та доброчесності, запобіганням корупції, здійсненням контролю й реагуванням на виявлені порушення. Водночас багаторівневий характер системи таких суб'єктів, різноманітність їх правового статусу та специфіка компетенції обумовлюють необхідність комплексного дослідження їх місця та ролі в адміністративно-правовому механізмі забезпечення доброчесності в судовій владі.

Стан дослідження проблеми. Забезпечення доброчесності в діяльності органів правосуддя є одним із актуальних напрямів сучасних наукових досліджень. Окремі аспекти цієї проблематики досліджували: В.Ф. Бойко, В.Д. Бринцев, Ю.М. Грошевий, І.Є. Марочкін, І.В. Назаров, О.Б. Прокопенко та інші. Водночас, незважаючи на вагомий науковий доробок у зазначеній сфері, в юридичній літературі недостатньо дослідженим залишається питання характеристики системи та повноважень суб'єктів, уповноважених забезпечувати доброчесність у діяльності судової влади.

Саме тому **метою статті** є: розкрити систему та проаналізувати повноваження суб'єктів адміністративно-правового впливу на стан доброчесності в судовій владі.

Виклад основного матеріалу. Варто підкреслити, що роль центральної влади в аспекті забезпечення доброчесності суддів та інших посадових осіб системи правосуддя обмежена. Судова

влада, як окрема та самостійна гілка, відділена від законодавчої та виконавчої. Однак, до системи аналізованих суб'єктів варто віднести Верховну Раду України (далі – ВРУ). Даний аспект пояснюється тим, що остання є парламентом держави – єдиним законодавчим органом країни. Головне завдання парламенту – прийняття законів, якими встановлюються: а) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; б) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики; в) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури; г) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків тощо [1]. Окрім як розробляти та приймати законодавчі акти, Верховна Рада України також уповноважена: затверджувати Державний бюджет України та контролювати його виконанням; вносити зміни до Конституції України; створювати або ліквідувати суди і таке інше [1].

До зовнішніх інституцій, які володіють повноваженнями адміністративно-правового впливу на судовий сектор та забезпечують доброчесність його діяльності, крім парламенту, також відносяться антикорупційні органи. Центральне місце серед них займає Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), що відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» є центральним відомством виконавчої влади, яке має спеціальний статус та забезпечує формування і реалізацію державної антикорупційної політики. НАЗК утворюється, а також підконтрольна і підзвітна Кабінету Міністрів України (далі – КМУ, Уряд) [2]. Адміністративно-правовий статус НАЗК відрізняється наявністю спеціального кола гарантій незалежності діяльності. Ключовими з них, відповідно до статті 9 Закону є: по-перше, спеціальний статус Національного агентства; по-друге, особливий порядок відбору, призначення та припинення повноважень Голови НАЗК; по-третє, особливий, встановлений законом порядком фінансування та матеріально-технічного забезпечення НАЗК; по-четверте, належні умови оплати праці Голови, заступників Голови Національного агентства та службовців апарату Національного агентства; по-п'яте, прозорість діяльності Агентства [2].

Крім того, Закон України «Про запобігання корупції» містить пряму заборону втручання державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, політичних партій, громадських об'єднань, інших осіб в діяльність Національного агентства з виконання покладених на нього обов'язків. Будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення тощо, спрямовані до НАЗК чи його працівників, які стосуються повноважень НАЗК, але не передбачені законодавством України, є неправомірними та не повинні виконуватися. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник НАЗК невідкладно інформує про це в письмовій формі Голову Національного агентства. При цьому, голова, заступник Голови Національного агентства, службовці апарату Національного агентства, їх близькі особи та їхнє майно перебувають під захистом держави [2]. В своїй діяльності НАЗК виконує широкий спектр повноважень, які сприяють запобіганню корупції в публічному секторі, у тому числі, в межах діяльності судової гілки влади, а саме: 1) повноваження в сфері аналітики та моніторингу; 2) політико-стратегічні та нормотворчі повноваження; 3) координаційні та методико-освітницькі повноваження; 4) контрольно-перевірочні повноваження [2].

Наступну групу суб'єктів складають органи та організації, які безпосередньо відноситься до сфери судової влади. Незважаючи на досить вузький характер цілей функціонування системи правосуддя загалом, вона об'єднує в собі досить широке коло різних за статусом та повноваженнями інституцій. Так, окремі питання дотримання високого рівня доброчесності посадовцями судового сектору вирішуються в роботі органів суддівського самоврядування. Опрацювання положень Розділу VIII Закону України «Про судоустрій і статус суддів» показує, що суддівське самоврядування – це самостійне колективне вирішення питань захисту суддями своїх професійних інтересів, а також регулювання внутрішньої діяльності українських судів: організаційне забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, тощо. Самоврядування визнається гарантією незалежності судової влади, а діяльність його органів повинно сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів. До завдань діяльності суддівського самоврядування Законом віднесено: 1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади; 2) зміцнення незалежності судів, суддів, захист професійних

інтересів суддів, у тому числі захист від втручання в їхню діяльність; 3) участь у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів та контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення; 4) обрання суддів на адміністративні посади в судах; 5) призначення суддів Конституційного Суду України; 6) обрання суддів до складу Вищої ради правосуддя [3].

Крім визначеного, в рамках діяльності органів суддівського самоврядування приймаються різноманітні підзаконні документи, якими врегульовано питання забезпечення доброчесності в роботі суддівського корпусу, а також інших посадових осіб системи правосуддя, зокрема, працівників апаратів судів. Наприклад, рішенням XX чергового з'їзду суддів України, а також рішенням Ради суддів України від 06.02.2009 №33 свого часу були прийняті Правила поведінки працівника суду, а також Кодекс суддівської етики – ключові деонтологічні документи.

Наступним органом варто відмітити Державну судову адміністрацію (далі – ДСА), адміністративно-правовий статус якої врегульовано Законом України «Про судоустрій та статус суддів» та уточнено Рішенням Вищої ради правосуддя «Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України». Згідно до рішення, ДСА є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом. До переліку ключових завдань ДСА віднесено: 1) організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом; 2) забезпечення належних умов діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування в межах повноважень, визначених законом; 3) забезпечення виконання рішень про утворення чи припинення (ліквідацію) судів у межах повноважень, визначених законом.

Викладені завдання зумовлюють широкий спектр повноважень ДСА, серед яких окремі групи прямо пов'язані із підтримкою високого рівня доброчесності системи правосуддя в цілому та судових установ зокрема, наприклад:

1. Фінансово-бюджетні повноваження, які включають в себе: а) представництво судів у відносинах із КМУ та ВРУ під час підготовки проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік у межах повноважень, визначених законом; б) здійснення функцій головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів (крім Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів), Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України, Служби судової охорони, ДСА України та її територіальних управлінь; в) підготовку бюджетного запиту; г) здійснення методичного керівництва дотримання вимог законодавства з питань ведення бухгалтерського обліку, складення фінансової та бюджетної звітності в судах, територіальних управліннях, державних підприємствах, установах і організаціях, що належать до сфери управління ДСА України [4]. В контексті забезпечення доброчесності дані повноваження мають значення через те, що належне, прозоре та законне фінансування судів та інших установ судової гілки влади виступає вагомим превентивним чинником корупції та недопущення виникнення корупційних ризиків як таких;

2. Контрольні повноваження. На відміну від органів суддівського самоврядування, предмет відання яких досить вузький, ДСА відповідає за нормальну роботу судової влади в цілому, чого неможливо досягти без провадження контролю. Зважаючи на це, Адміністрація: а) організовує внутрішній контроль та забезпечує його здійснення в ДСА України, її територіальних управліннях, державних підприємствах, установах і організаціях, що належать до сфери управління ДСА України; б) здійснює контроль за дотриманням встановленого порядку ведення особових справ суддів та працівників апаратів судів і територіальних управлінь, забезпечує облік кадрів, що передбачає збирання, оброблення, використання, зберігання, захист даних щодо суддів та працівників апаратів судів і територіальних управлінь, у тому числі персональних; в) здійснює в межах повноважень, визначених законом, організаційне забезпечення та контроль за діяльністю територіальних управлінь; г) контролює діяльність Служби судової охорони; д) здійснює організаційне забезпечення, координує та контролює роботу з питань мобілізаційної підготовки в ДСА України, а також у судах, територіальних управліннях, на підприємствах, установах і організаціях, що належать до сфери управління ДСА України та інше [4]. Наведені повноваження ДСА мають пряме відношення до забезпечення доброчесності функціонування системи правосуддя, оскільки сприяють виявленню управлінських, матеріально-технічних, фінансових та організаційних порушень в роботі судів та інших, підконтрольних ДСА організацій. Від якості та оперативності реагування на відповідні порушення, залежить стабільність функціонування

судової влади, а також мінімізується ризик виникнення факторів та чинників, які негативно впливають на доброчесність.

3. Повноваження в сфері протидії корупції, що передбачає організацію та безпосереднє здійснення ДСА України заходів із запобігання корупції. Крім того, Адміністрація реалізує контроль за ефективністю виконання відповідних заходів та передбачених ними обмежень посадовими особами територіальних управліннях, а також на підприємствах, установах, організаціях, що належать до сфери управління ДСА [4].

Останнім та одним з найбільш унікальних суб'єктів адміністративно-правового впливу на стан доброчесності в судовій владі є Національна школа суддів України. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» регламентує, що Школа є державною установою із спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність. На Національну школу суддів України не поширюється законодавство про вищу освіту. Відповідно до статті 105 Закону остання здійснює: 1) початкову підготовку судді; 2) підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах; 3) періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації; 4) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя; 5) підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації; 6) підготовку працівників Служби судової охорони та підвищення рівня їхньої кваліфікації; 7) проведення наукових досліджень з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства; 8) вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів; 9) науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя [3]. Тож, незважаючи на досить опосередкований характер завдань Національної школи суддів України до питань забезпечення доброчесності в системі правосуддя, не можна говорити, що в даній царині відповідна державна установа не відіграє зовсім ніякої ролі. Її вплив на доброчесність відбувається через соціалізацію суддів, а також кандидатів на посаду судді, їх навчання професії, що включає в себе обов'язкове вивчення антикорупційних вимог та обмежень, стандартів професійної деонтології, змісту ключових принципів чинення судочинства, зокрема неупередженості, незалежності, законності тощо.

Висновки. Проведений в даній статті науковий аналіз показав, що система суб'єктів адміністративно-правового впливу на стан доброчесності в судовій владі складна та багаторівнева. Вона включає в себе як зовнішні органи законодавчої та виконавчої гілок влади, а саме Верховну Раду України, Національне агентство з питань запобігання корупції, так і органи, установи та організації безпосередньо судової гілки влади, як то: органи суддівського самоврядування, Державну судову адміністрацію та Національну школу суддів України. Кожен із зазначених суб'єктів реалізує власний обсяг повноважень, спрямованих на нормативне, організаційне, кадрове, освітнє та контрольне забезпечення доброчесності в діяльності органів правосуддя. При цьому ефективність адміністративно-правового впливу на стан доброчесності значною мірою залежить не лише від належної реалізації компетенції окремими суб'єктами, а й від узгодженості їх діяльності та взаємодії між собою. А відтак, саме комплексний характер функціонування зазначених інституцій забезпечує формування цілісної системи гарантій доброчесності в судовій владі та сприяє зміцненню суспільної довіри до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст.141

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 №1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №49. Ст.2056

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. №31. Ст.545

4. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України : рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 №141/0/15-19. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/vr141910-19

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 347.9:077]:004.056.5(477)(045) + 342.7:004.056.5(477)(045)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.32

СОЛОНЧУК І.В.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF LEGAL SUPPORT OF INFORMATION RELATIONS IN THE FIELD OF JUDICIARY IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті розглянуто ґенезу правового забезпечення застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у сфері судочинства на основі аналізу низки основних національних та міжнародних документів.

Визначено, що сучасний етап розвитку сфери судочинства в Україні характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, спроможним покращити якість юридичної роботи. Активна цифровізація та розвиток сучасних комунікаційно-інформаційних технологій вплинули на зміну думки щодо значення їх можливостей для сфери судочинства.

Окреслено основні напрями розвитку системи правового забезпечення інформаційних правовідносин у сфері судочинства в Україні в умовах євроінтеграції: впровадження всіх модулів та підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; розвиток електронного документообігу; забезпечення дистанційного доступу до правосуддя; забезпечення інформаційної безпеки судової системи, зокрема, захист персональних даних учасників судового процесу та забезпечення конфіденційності судової інформації; онлайн-трансляції судових засідань; доступ громадськості до судових рішень та судової практики.

За результатами проведеного дослідження виокремлені наступні напрями розвитку системи правового забезпечення інформаційних правовідносин у сфері судочинства в Україні в умовах євроінтеграції: 1) підвищення ефективності існуючих механізмів правового забезпечення, 2) впровадження нових елементів правового забезпечення, зважаючи на можливості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Створення єдиного інформаційного простору судової системи, цифровізація частини судових функцій, впровадження штучного інтелекту для аналізу судової практики вже є реаліями сьогодення. Вказані наступні сучасні виклики у правовому забезпеченні інформаційних правовідносин у сфері судочинства в Україні: недостатнє фінансування технічного забезпечення судів; питання якості підготовки кадрів для роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями в судах; забезпечення інформаційної безпеки, захист персональних даних, доступ до електронного правосуддя для всіх категорій громадян та ін.

Ключові слова: *інформаційні правовідносини, інформаційно-комунікаційні технології, судочинство, інформація, інформаційне суспільство, інформатизація, євроінтеграція, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система.*

© СОЛОНЧУК І.В. – старший викладач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського») https://orcid.org/0000-0001-6447-246X

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines the evolution of the legal framework governing the application of modern Information and Communication Technologies (ICT) in the judicial system through an analysis of key national and international legal instruments.

The study establishes that the current stage of development of the judicial system in Ukraine is characterized by the active implementation of ICT aimed at improving the efficiency, accessibility, and quality of judicial administration. The ongoing digital transformation and rapid advancement of information and communication technologies have significantly reshaped the understanding of their role and potential in the administration of justice.

The article identifies the principal directions for the further development of the legal framework governing information-related legal relations in the Ukrainian judicial system in the context of European integration. These include the full implementation of all modules and subsystems of the Unified Judicial Information and Telecommunication System, the further development of electronic document management, the expansion of remote access to justice, the enhancement of information and cybersecurity within the judiciary, including the protection of personal data of participants in judicial proceedings and the confidentiality of judicial information, the online broadcasting of court hearings, and ensuring public access to court decisions and judicial practice.

The study also highlights several key challenges affecting the legal regulation of information-related legal relations in the Ukrainian judicial system. These include inadequate funding for the technological infrastructure of the judiciary, the need to strengthen the professional training of court personnel in the use of ICT, enhancing information and cybersecurity, protecting personal data, and ensuring equal access to electronic justice for all categories of citizens.

Key words: *information legal relations, Information and Communication Technologies, judiciary, information, information society, informatization, European integration, Unified Judicial Information and Telecommunication System.*

Вступ. Ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стала важливим етапом цілеспрямованого євроінтеграційного напрямку державного розвитку, який вимагає гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема, і в сфері судочинства [1, с. 113–119; 2]. З 2014 року наша держава несе зобов'язання приведення національного законодавства у відповідність до права ЄС (стаття 474 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони) [3]. Сучасне реформування судової влади пов'язане також з активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, спроможним покращити якість юридичної роботи. Активна цифровізація вплинула на зміну думки щодо значення можливостей новітніх технологій для сфери судочинства.

В умовах інформаційного суспільства кожна сфера діяльності характеризується збільшенням кількості інформаційних відносин, а суспільні трансформації вимагають постійного удосконалення їх правового регулювання. Л. В. Заславська, О. Г. Радзієвська наголошують на обумовленості сучасного підвищеного інтересу дослідників до інформаційної сфери активним розвитком інформаційних технологій та цифровізацією всіх сфер життя сучасного світу. Науковиці звертають увагу, що у зв'язку з використанням нових технологій, з діджиталізацією виробничих та управлінських процесів, глобалізацією видозмінюються існуючі та виникають принципово нові взаємодії між суб'єктами суспільних відносин, у яких інформація набуває істотного значення. Існування в сучасному інформаційному суспільстві потребує наявності нових знань, вмінь та навичок у суб'єктів, а також формування принципів та механізмів реагування на новітні виклики, які постають перед соціумом через прискорену та всеохоплюючу інформатизацію [4, с. 33]. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у сфері державного управляння породжує потребу ретельного правового забезпечення інформаційних правовідносин у всіх сферах життєдіяльності соціуму.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу стану правового забезпечення інформаційних відносин у сфері судочинства України в умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для вдосконалення національного законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу.

Результати дослідження. Основним документом, який визначає особливості реалізації державної політики України у сфері впровадження процесів для створення умов забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій є нова *Національна програма інформатизації* (далі – Програма), затверджена Законом України № 2807-IX. Головними напрямами Програми окреслено, зокрема: а) інформаційно-комунікаційних технологій у державному управлінні; б) електронне урядування та електронна демократія; в) рівний доступ громадян до інформаційно-комунікаційних технологій тощо. Інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) визначаються як результат інтелектуальної діяльності, а також як сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік та послідовність виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг [5].

Слід зазначити, що в 2013 р. запроваджена *Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи*, яка була розроблена Державною Судовою Адміністрацією України з метою, поряд з іншим, якісно поліпшити рівень судового захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб та підвищити доступність населення до судів [6, с. 13; 7]. С. П. Позняков, І. І. Гальона, В. В. Медведська звертають увагу, що з цього періоду бере початок концепція «Електронний суд», що була розроблена в Україні державним підприємством «Інформаційні судові системи» [8, с. 298–299]. 25 червня 2013 р. рішенням Ради суддів загальних судів України № 52 схвалений *«План інформатизації судової системи України»*, в якому визначені заходи для вирішення важливих питань, наприклад: скорочення термінів розгляду судами справ та покращення доступу до правосуддя на основі комплексного використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій; підвищення ефективності процесів діловодства в судах; підвищення рівня якості інформаційної взаємодії судів різних інстанцій та держаних органів і установ; модернізація та розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури судів; захист державних інформаційних ресурсів відповідно до законодавства із захисту інформації та ін. [9].

25 вересня 2014 р. на XII позачерговому З'їзді суддів України затверджено *Стратегію розвитку судової системи в Україні на 2015–2019 роки* (далі – Стратегія), яка включає чотири напрямки комплексного реформування судової системи України та сектору юстиції в цілому [10]. Одним із таким напрямків є «Електронне правосуддя», що покликаний забезпечувати доступ до правосуддя, використання інноваційних технологій та поліпшення судового процесу. Стратегія передбачає технічне оновлення вже існуючих інформаційних технологій в судочинстві (оприлюднення судових рішень, судової статистки, автоматизація документообігу, засоби комунікації, аналітики, статистики тощо).

У 2017 р. Законом України № 2147-VIII внесені зміни до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», які запроваджують в судочинстві функціонування *Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи* (далі – ЄСІТС), на яку покладалося виконання чітких завдань у судочинстві, серед них: а) визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи у порядку, визначеному процесуальним законом; б) визначення персонального складу присяжних у разі розгляду справи за їх участю, якщо інше не встановлено законом; в) ведення електронного діловодства; г) централізоване зберігання процесуальних та інших документів та інформації в єдиній базі даних; д) захищене зберігання, автоматизовану аналітичну і статистичну обробку інформації; е) збереження справ та інших документів в електронному архіві; є) обмін документами та інформацією в електронній формі між судами, іншими органами системи правосуддя, учасниками судового процесу, а також проведення відеоконференції в режимі реального часу; ж) автоматизацію роботи судів та ін. [11]. В. С. Мильцева у роботі «Правові аспекти організації Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» висловлює слушну думку, що впровадження ЄСІТС забезпечує інтеграцію новітніх технологій у судову систему України [12, с. 162], зокрема для ведення електронного діловодства, централізованого зберігання процесуальних та інших документів та інформації в єдиній базі даних, обміну документами та інформацією в електронній формі між судами, іншими органами системи правосуддя, учасниками судового процесу, проведення відеоконференції в режимі реального часу [13].

З 1 березня 2019 року розпочалася дослідна експлуатація ЄСІТС в тестовому режимі у складі таких підсистем (модулів): 1) єдиний контакт-центр судової влади України; 2) єдина підсистема управління фінансово-господарськими процесами; 3) офіційна електронна адреса (електронний кабінет); 4) офіційний веб-портал «Судова влада України»; 5) єдиний державний реєстр судових рішень; 6) підсистема «Електронний суд»; 7) модуль «Автоматизований розподіл»;

8) модуль «Судова статистика» [14]. І лише 17 серпня 2021 року було затверджене Рішенням Вищої ради правосуддя № 1845/0/15-21 *Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи* [15]. Сучасна редакція змісту статті 15-1 Закону № 1402-VIII передбачає широкий спектр завдань ЄСІКС у сфері судочинства щодо електронного діловодства, автоматизації роботи судів, проведення відео конференцій в режимі реального часу, віддаленого доступу користувачів цієї системи до будь-якої інформації, що в ній зберігається, в електронній формі відповідно до диференційованих прав доступу, аудіо- та відеофіксації судових засідань, ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, функціонування офіційного веб-порталу судової влади України та інші функції, передбачені Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему [13].

З 4 вересня 2021 р. в ЄСІТС починають функціонувати підсистеми «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистеми відеоконференцзв'язку [14; 16]. Можемо підсумувати, що загальною функцією ЄСІТС є удосконалення забезпечення принципу доступності правосуддя, що є проблемою для судочинства багатьох держав у всьому світі, адже сучасні ІКТ є потенційним засобом полегшення доступу до правосуддя для кожної людини. О. О. Берназюк для загального окреслення ІКТ у сфері судочинства вживає термін «електронне судочинство» та зазначає, що система електронного судочинства в Україні перебуває на етапі запровадження. Науковець звертає увагу, що очікувані ризики та проблеми, зумовлені запровадженням системи електронного судочинства, мають бути передбачені та максимально мінімізовані ще на етапі планування запровадження системи та на етапі її функціонування в тестовому режимі, зокрема, шляхом здійснення відповідних правових, організаційних, інформаційних та інших заходів [17, с. 13].

14 червня 2022 р. Наказом Державної Судової Адміністрації України № 178 затверджена галузева *Програма інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022–2024 роки*, яка містить нову категорію для нашого законодавства – «електронне судочинство» [18]. Слід зазначити, що Програма передбачає роботу над розробленням/впровадженням 17 підсистем (модулів) ЄСІТС. Як вже було сказано вище, сьогодні функціонують лише окремі елементи ЄСІТС. Стає очевидним, що повноцінне функціонування ЄСІТС та автоматизація діяльності судів, органів і установ у системі судочинства є необхідним кроком у судовій реформі. О. Олійничук, Р. Олійничук, А. Колесніков у праці «Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства» стверджують, що впровадження електронного забезпечення правосуддя можна розглядати як однин із напрямів удосконалення судової системи в рамках асоціації України і Європейського Союзу, яка вимагає подальшого розвитку судової системи, спрямованого на забезпечення відкритості, прозорості та доступності правосуддя, на підвищення якості й ефективності роботи судової системи, на посилення гарантій самостійності судів та незалежності суддів, на удосконалення національного законодавства відповідно до норм міжнародного права і міжнародних стандартів [19, с. 142]. В. А. Бондаренко, Н. О. Пустова дійшли висновку, що сьогодні відбулися зміни в усталеному світогляді щодо правових основ існування судової влади, адже наявність нового віртуального способу здійснення правосуддя, стрімке підвищення інформатизації судової системи в результаті використання Інтернету коригує формування правової та політичної системи держави. В межах Європейського Союзу спостерігається інтеграція національних автоматизованих інформаційних систем за проектами «Електронної держави» [20, с. 155]. На думку В. І Теремецького та Є. В. Дуліби, на сучасному етапі запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій, створення нових підсистем ЄСІТС й забезпечення функціонування вже впроваджених підсистем можна назвати перспективними напрямами удосконалення електронного правосуддя в Україні, що орієнтовані на кожну людину та громадянина, на забезпечення захисту інформації [21, с. 137]. Введення воєнного стану в Україні стало перешкодами для подальшого розвитку електронного правосуддя. Водночас стало очевидним, що новітні інформаційно-комунікаційні технології мають величезний потенціал для зміцнення верховенства права, забезпечення рівного доступу до правосуддя, прозорості та підзвітності, уникнення дискримінації [21, с. 131]. Водночас, вони мають потенціал розширити можливості для несправедливості та послаблення основних принципів правової системи, включаючи доступ до правосуддя, а тому впровадження їх завжди потребує необхідності пошуку балансу [21, с. 137–138]. О. С. Дяковський, С. С. Чернецький також переконані, що розвиток інформаційних технологій несе в собі не тільки очевидні переваги, але й низку загроз та проблем. Зокрема, одна з таких проблем пов'язана із захистом персональних даних. Науковці наводять статистичні дані: у 2023 році в ЄС було накладено близько 2,1 млрд. € штрафів через порушення законодавства про захист персональних даних, тоді як сумарна кількість перевищує сукупну вартість аналогічного штрафу за 2019, 2020 та 2021 роки в цілому [22, с. 359].

Р. Ханик-Посполітак звертає увагу, що запровадження в Україні системи електронного судочинства перебуває у процесі становлення, оскільки реалізується лише незначна частина елементів цієї системи [23, с. 126]. Сучасне законодавством України хоча й передбачає повну інтеграцію системи електронного судочинства, всіх її складових елементів у діяльність національної судової системи, проте на практиці все ще залишаються невирішеними питання матеріально-технічного, організаційного, кадрового та іншого забезпечення роботи «Електронного суду» та окремих його елементів, що зумовлює відкладення початку функціонування системи електронного судочинства у повній мірі [17, с. 14]. Проведене дослідження відображає, наскільки удосконалення правового забезпечення може бути тривалим у часі, що для ефективного запровадження ІКТ, які стрімко розвиваються, є неприпустимим.

Висновки. Таким чином, узагальнивши положення досліджених нормативних документів та наукових праць, можемо виділити наступні напрями розвитку системи правового забезпечення інформаційних правовідносин у сфері судочинства в Україні в умовах євроінтеграції: 1) підвищення ефективності існуючих механізмів правового забезпечення, 2) впровадження нових елементів правового забезпечення, зважаючи на можливості сучасних ІКТ. Створення єдиного інформаційного простору судової системи, цифровізація, впровадження штучного інтелекту для аналізу судової практики вже є реаліями сьогодення. До сучасних викликів у правовому забезпеченні інформаційних правовідносин у сфері судочинства в Україні можемо віднести: 1) недостатнє фінансування технічного забезпечення судів; 2) питання якості підготовки кадрів для роботи з ІКТ; 3) забезпечення інформаційної безпеки, захист персональних даних, доступ до електронного правосуддя для всіх категорій громадян та ін.

Погоджуємося з думкою О.В. Кузьменко та Г.В. Скляренко, що останніми роками в Україні покращилося технічне забезпечення електронного судочинства [24, с. 375], що дозволяє забезпечувати функціонування судової системи та здійснення судочинства в складних умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Солончук І. В. Питання дотримання європейських стандартів правового регулювання інформаційних правовідносин у сфері судочинства. *Збірник наукових праць «Право та державне управління»*. № 2/2025. С. 113–119. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2025/18.pdf (дата звернення: 05.08.2026).

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст.263.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: *Міжнародний документ* від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page#Text (дата звернення: 05.08.2026).

4. Заславська Л. В., Радзієвська О. Г. Генезис інформаційної культури: історико-правовий аспект. *Інформація і право.* № 4(51) (2024). С. 33–45. С. 33.

5. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023, № 51. Ст. 127.

6. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.

7 Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи. *Державна Судова Адміністрація України* : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf (дата звернення: 05.08.2026).

8. Позняков С. П., Гальона І. І., Медведська В. В. «Правове регулювання «електронного суду»: особливості європейського та національного досвіду. *Наукові записки. Серія: Право.* № 15 (2023). С. 296–301.

9. План інформатизації судової системи України: рішення Ради суддів загальних судів України № 52 від 25 червня 2013 року. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M1D1.pdf (дата звернення: 05.08.2026).

10. Про Стратегію розвитку судової влади України на 2015–2019 роки: Рішення XII позачергового З'їзду суддів України від 25 вересня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0011415-14 (дата звернення: 05.08.2026).

11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України ... : Закон від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст.436.

12. Мильцева В. С. Правові аспекти організації Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. Том. 2. С. 161–163.

13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.

14. ДСА України оголосила про створення та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. *Судова влада України* : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/press/general/611254/ (дата звернення: 05.08.2026).

15. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення Вищої ради правосуддя 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text (дата звернення: 05.08.2026).

16. Про початок функціонування відповідних підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС): Вища рада правосуддя, Оголошення від 04.09.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001910-21#n9 (дата звернення: 05.08.2026).

17. Берназюк О.О. Елементи електронного судочинства та стан їх запровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2019. Вип. 56. Том 2. С. 12–15.

18. Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки : Наказ Державної Судової Адміністрації України від 14.06.2022 № 178. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178750-22#Text (дата звернення: 05.08.2026).

19. Олійничук О, Олійничук Р, Колесніков А. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 3(27)/2021. С. 141–147.

20. Бондаренко В. А., Пустова Н. О. Теоретико-правові питання електронного правосуддя в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична.* 2017. Вип. 2. С. 154–162. С. 155.

21. Теремецький, В. І., Дуліба, Є. В. (2023). Особливості впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як інструмента електронного правосуддя. *Форум Права*. 75(2). С. 130–143.

22. Дяковський О.С., Чернецький С.С. Інституційне забезпечення захисту персональних даних: досвід України та ЄС. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони. Серія «Право».* 2023. № 4. С. 359–365.

23. Ханик-Посполітак Р. Запровадження електронного правосуддя у цивільному судочинстві України. Право України. 2017. № 8. С. 122–129.

24. Кузьменко О.В., Скляренко Г.В. Сучасний стан технічного забезпечення електронного правосуддя в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 3 (2023). С. 372–375.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:351.77:004.9(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.33

ТАРАСЮК А.Ю.

СУЧАСНІ ОЗНАКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

CONTEMPORARY FEATURES OF HEALTHCARE DIGITALIZATION IN UKRAINE

У статті досліджено сучасні ознаки цифровізації охорони здоров'я в Україні як системного процесу трансформації суспільних відносин на основі цифрових технологій, електронних даних та інформаційно-комунікаційних систем. Обґрунтовано, що цифровізація не зводиться до функціонування електронної системи охорони здоров'я, а охоплює організаційні, управлінські, інформаційні, технологічні та правові зміни у цій сфері. Методологічну основу дослідження становлять системно-структурний, формально-юридичний методи та метод узагальнення, що дали змогу проаналізувати чинне законодавство, наукові підходи й актуальні емпіричні дані. Виокремлено сім сучасних ознак цифровізації: системний та інституціоналізований характер; поєднання централізованої бази даних із підключеними до неї електронними медичними інформаційними системами; зростання ролі аналітичних відомостей, сформованих на основі даних електронної системи охорони здоров'я, у публічному управлінні; розвиток пацієнтоцентричних цифрових сервісів та розширення можливостей реалізації прав пацієнта в електронній формі; поширення дистанційних способів надання медичної та реабілітаційної допомоги; посилення вимог до інформаційної безпеки і правових гарантій захисту даних про здоров'я; інтероперабельність інформаційних систем. Окремо визначено перспективні вектори подальшого розвитку цифровізації – застосування систем штучного інтелекту та наближення національного законодавства до вимог права ЄС щодо Європейського простору даних про здоров'я. Показано функціональний потенціал цифрової інфраструктури щодо підтримання стійкості та безперервності роботи системи охорони здоров'я в кризових умовах. Практична складова дослідження дала змогу співвіднести нормативно закріплені механізми цифрової трансформації з фактичними масштабами використання відповідної інфраструктури та сервісів в Україні. Наголошено, що використання агрегованих та аналітичних відомостей, сформованих на основі законно оброблюваних даних електронної системи охорони здоров'я, має поєднуватися з належними юридичними гарантіями права на охорону здоров'я і медичну допомогу, конфіденційності інформації про стан здоров'я та захисту персональних даних.

Ключові слова: *охорона здоров'я, eHealth, електронна система охорони здоров'я, цифрові сервіси, захист персональних даних, телемедицина, штучний інтелект.*

The article examines contemporary features of healthcare digitalization in Ukraine as a systemic process of transforming social relations through digital technologies, electronic data, and information and communication systems. It is substantiated that digitalization extends beyond the electronic healthcare system and encompasses organizational, managerial, informational, technological, and legal changes in this field. The methodological framework comprises systemic and structural, formal legal, and generalization methods used to analyse current legislation, scholarly approaches, and recent empirical data. Seven contemporary features are identified: its systemic

© ТАРАСЮК А.Ю. – доктор філософії у галузі права, учений секретар (ПВНЗ «Інститут екології економіки і права») https://orcid.org/0009-0008-7115-1072

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

and institutionalized nature; the combination of a centralized database with connected electronic medical information systems; the growing role of analytical information generated from electronic healthcare system data in public governance; the development of patient-centred digital services and broader opportunities for patients to exercise their rights electronically; the expansion of remote methods of providing medical and rehabilitation care; strengthened requirements for information security and legal safeguards for health data; and interoperability of information systems. Prospective vectors include the use of artificial intelligence systems and the approximation of national legislation to EU law requirements concerning the European Health Data Space. The functional potential of digital infrastructure to support the resilience and continuity of the healthcare system in crisis conditions is also demonstrated. The practical component of the study made it possible to correlate the legally established mechanisms of digital transformation with the actual scale of use of the relevant infrastructure and services in Ukraine. The article emphasizes that aggregated and analytical information generated from lawfully processed data within the electronic healthcare system should be used in conjunction with appropriate legal guarantees of the right to health protection and medical care, confidentiality of health information, and personal data protection.

Key words: *healthcare, eHealth, electronic healthcare system, digital services, personal data protection, telemedicine, artificial intelligence.*

Вступ. Цифровізація охорони здоров'я в Україні на сучасному етапі вже не обмежується переведенням медичної документації в електронну форму чи автоматизацією окремих процесів. Вона охоплює трансформацію організації та надання медичної допомоги, публічного управління у сфері охорони здоров'я, інформаційної взаємодії між її суб'єктами, обробки даних про здоров'я та реалізації прав пацієнтів. Практичного значення набувають подальший розвиток електронної системи охорони здоров'я (далі – ЕСОЗ), забезпечення інтероперабельності інформаційних ресурсів, використання телемедичних технологій та цифрових інструментів аналізу даних, а також гарантування конфіденційності інформації про стан здоров'я і кібербезпеки. Актуальність дослідження посилюється необхідністю забезпечення стійкості системи охорони здоров'я в умовах воєнного стану та її подальшої інтеграції до європейського простору. Відповідні завдання узгоджуються зі Стратегією розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 р. № 34-р [1].

Окремі аспекти зазначеної проблематики вже стали предметом наукових досліджень українських учених. Так, деякі з них дослідили сучасний стан і перспективи розвитку єдиного медичного інформаційного простору, пов'язавши його розвиток із функціонуванням ЕСОЗ, електронними медичними записами, телемедициною, застосуванням штучного інтелекту та захистом медичної інформації [2, с. 55–56]. Інші науковці розглянули цифровізацію охорони здоров'я у взаємозв'язку з реформуванням її фінансування та звернули увагу на електронний документообіг, цифрові медичні платформи й телемедичні технології [3, с. 359–361]. Водночас вони наголошують, що цифровізації піддається вся система охорони здоров'я, а не лише медицина [3, с. 361]. У праці О. В. Батрин досліджено адміністративно-правове забезпечення розвитку єдиного медичного інформаційного простору, зокрема функціонування ЕСОЗ, доступ до її реєстрів, обмін медичною інформацією та захист персональних даних [4, с. 354–366]. В. В. Заборовський акцентує на проблемах конфіденційності медичної інформації та кібербезпеки в умовах воєнного стану [5, с. 545–552].

У зарубіжній правовій доктрині значна увага приділяється правовому режиму електронних даних про здоров'я, їх первинному та вторинному використанню, інтероперабельності інформаційних систем і контролю особи над власними даними. Зокрема, Т. Сокол, досліджуючи формування Європейського простору даних про здоров'я, наголошує на необхідності забезпечення балансу між ширшим використанням даних для суспільно значущих цілей та збереженням контролю суб'єкта даних над інформацією про власне здоров'я [6, с. 365–388]. Такий напрям досліджень має особливе значення для України з огляду на євроінтеграційний курс і необхідність поступового наближення національної цифрової інфраструктури охорони здоров'я до вимог Європейського Союзу щодо обміну, сумісності та захисту електронних даних про здоров'я.

Водночас наявні дослідження переважно присвячені окремим складовим цифровізації: функціонуванню ЕСОЗ та єдиного медичного інформаційного простору, електронним даним про здоров'я, телемедицині, фінансовому забезпеченню цифрової трансформації,

конфіденційності та кібербезпеці. Недостатньо дослідженим залишається комплексне визначення та правова характеристика сучасних ознак цифровізації охорони здоров'я в Україні, що дали б змогу розкрити її як цілісний процес трансформації медичної практики, публічного управління, інформаційної взаємодії та правового забезпечення цієї сфери. Саме вказаній проблематиці присвячено це дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та правова характеристика сучасних ознак цифровізації охорони здоров'я в Україні з урахуванням актуальних технологічних, управлінських, безпекових та євроінтеграційних тенденцій розвитку цієї сфери. Для досягнення поставленої мети необхідно: з'ясувати зміст цифровізації охорони здоров'я та її співвідношення з автоматизацією окремих процесів; охарактеризувати нормативно-правові засади й сучасні тенденції розвитку ЕСОЗ, цифрових сервісів і телемедицини; визначити значення використання даних, їх правового захисту та інтероперабельності інформаційних систем; виокремити сучасні ознаки цифровізації; окреслити перспективи застосування систем штучного інтелекту, євроінтеграційного розвитку та функціональний потенціал цифрової інфраструктури в кризових умовах.

Результати дослідження. Для визначення сучасних ознак цифровізації охорони здоров'я насамперед необхідно розмежувати поняття «електронна охорона здоров'я» та «електронна система охорони здоров'я». Відповідно до ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Основи) електронна охорона здоров'я (е-здоров'я, eHealth) є системою взаємоприйнятних інформаційних відносин усіх суб'єктів сфери охорони здоров'я, що базуються на використанні цифрового середовища та інформаційно-комунікаційних технологій. Натомість ЕСОЗ визначено як інформаційно-комунікаційну систему, що забезпечує автоматизацію ведення обліку медичних послуг та управління інформацією про охорону здоров'я, у тому числі медичною інформацією [7]. Закон України «Про Національну програму інформатизації» визначає цифровізацію як процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя, а інформатизацію – як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих, зокрема, на впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій [8]. Тому законодавчі дефініції не дають підстав для категоричного протиставлення цифровізації та інформатизації. У межах цього дослідження цифровізацію охорони здоров'я доцільно відмежовувати насамперед від автоматизації окремих робочих процесів, оскільки вона охоплює комплексне впровадження цифрових технологій у різні складові функціонування системи охорони здоров'я.

На нашу думку, першою сучасною ознакою цифровізації охорони здоров'я в Україні є її системний та інституціоналізований характер. Цифрові технології сьогодні інтегровані у механізм функціонування галузі, а їх застосування має нормативно визначену основу. Правову інституціоналізацію цього процесу підтверджує закріплення у законодавстві понять електронної охорони здоров'я, ЕСОЗ, телемедицини, телемедичної мережі, телеметрії, телемедичних засобів і методів, а також спеціальних правил функціонування ЕСОЗ у ст. 24-2 Основ [7]. Крім того, ст. 4 Основ відносить до принципів охорони здоров'я формування єдиного медичного інформаційного простору на засадах інтероперабельності, інтегрованості та впровадження інструментів електронної охорони здоров'я [7]. Механізм функціонування ЕСОЗ деталізовано постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411 [9]. Отже, цифрова складова стала одним із важливих елементів організаційного та інформаційного забезпечення функціонування системи охорони здоров'я.

Другою ознакою є архітектура ЕСОЗ, що поєднує центральну базу даних із підключеними до неї електронними медичними інформаційними системами, між якими забезпечується автоматичний обмін інформацією, даними і документами через відкритий програмний інтерфейс [7; 9]. Такий підхід дає змогу суб'єктам господарювання у сфері охорони здоров'я працювати через різні підключені електронні медичні інформаційні системи, зберігаючи взаємодію у спільному національному інформаційному середовищі. В. І. Теремецький та співавтори відносять технічну архітектуру, інформацію, нормативно-правове забезпечення, медичні послуги та управління до взаємопов'язаних складових єдиного медичного інформаційного простору [2, с. 59–60]. Емпіричні показники підтверджують масштаб цієї трансформації: наприкінці 2025 р. українська цифрова інфраструктура eHealth охоплювала понад 49 тис. медичних та аптечних закладів і 475 тис. медичних та фармацевтичних працівників [10], а у квітні 2026 р. в ЕСОЗ зберігалася інформація про здоров'я 34,6 млн осіб, тоді як кількість електронних медичних записів перевищила 5 млрд [11]. Це свідчить про перехід від локальної автоматизації до загальнонаціональної цифрової інфраструктури охорони здоров'я.

Третьою ознакою є зростання ролі інформаційно-аналітичних відомостей, сформованих на основі даних, внесених до ЕСОЗ, у публічному управлінні та поступовий розвиток управління на основі даних (data-driven governance). Такі відомості можуть використовуватися для оцінювання діяльності надавачів медичних послуг, фінансування, планування, моніторингу якості та прийняття управлінських рішень за умови дотримання встановленого законодавством режиму обробки персональних даних та медичної інформації. За даними ВООЗ, розвиток eHealth дав змогу пов'язати пацієнта з конкретним надавачем первинної медичної допомоги та автоматично обчислювати показники діяльності на підставі поточних відомостей, внесених медичними працівниками до системи [12, с. 2]. У серпні 2024 р. НСЗУ за технічної підтримки ВООЗ впровадила автоматизований аналітичний звіт eHealth, що дає змогу аналізувати показники роботи закладів та окремих лікарів без додаткового звітування медичних працівників [12, с. 7]. ВООЗ також рекомендує використовувати електронні дані для стратегічного планування, укладення договорів, фінансування та забезпечення підзвітності [12, с. 10].

Четвертою ознакою є розвиток пацієнтоцентричних цифрових сервісів та розширення можливостей реалізації прав пацієнта в електронній формі. Стаття 24-2 Основ пов'язує функціонування ЕСОЗ, зокрема, із забезпеченням можливості використання пацієнтами електронних сервісів для реалізації їхніх прав [7]. Електронний рецепт, електронне направлення, медичні висновки та інші електронні сервіси, а також електронні медичні записи широко застосовуються у взаємодії пацієнта із системою охорони здоров'я. Показовим є масштаб застосування електронного рецепта: станом на травень 2026 р. в ЕСОЗ було створено понад 111,8 млн е-рецептів, з яких 106,9 млн – у межах державної програми реімбурсації [13]. Важливим етапом є також розвиток особистого кабінету пацієнта, який забезпечує доступ до інформації та документів у центральній базі даних і використання електронних сервісів [9]. Станом на 13 березня 2026 р. Кабінетом пацієнта користувалися понад 100 тис. осіб [14].

П'ятою ознакою є поширення дистанційних способів надання медичної та реабілітаційної допомоги. Стаття 3 Основ визначає телемедицину як комплекс дій, технологій та заходів, що застосовуються для надання пацієнтам медичної та/або реабілітаційної допомоги в дистанційний спосіб, і прямо відносить її до складових електронної охорони здоров'я [7]. Відповідно до ст. 35-6 Основ така допомога може надаватися шляхом телеконсультування (телевідеоконсультування), теледіагностики разом з обстеженням, телереабілітації та із застосуванням інших методів, що не суперечать законодавству [7]. Отже, йдеться не лише про використання технічних засобів дистанційного зв'язку, а про нормативно врегульований спосіб надання медичної та/або реабілітаційної допомоги, за якого інформаційно-комунікаційна інфраструктура забезпечує взаємодію між пацієнтом, медичними працівниками та/або фахівцями з реабілітації. В. І. Теремецький та співавтори пов'язують розвиток телемедицини з підвищенням доступності медичної допомоги, дистанційною діагностикою, консультуванням, лікуванням і реабілітацією [2, с. 57].

Шостою ознакою є посилення вимог до інформаційної безпеки та правових гарантій захисту даних про здоров'я. Зростання обсягу накопичених даних і кількості суб'єктів, які з ними взаємодіють, збільшує ризики неправомірного доступу, втрати, незаконного поширення чи іншої неправомірної обробки інформації. Стаття 24-2 Основ встановлює правила доступу до відомостей про пацієнта в ЕСОЗ та передбачає їх захист відповідно до законодавства про персональні дані й захист інформації [7]. Стаття 7 Закону України «Про захист персональних даних» установлює особливі вимоги до обробки даних, що стосуються здоров'я, та передбачає, зокрема, можливість їх обробки в цілях охорони здоров'я для функціонування ЕСОЗ за визначених законом умов [15]. Отже, розширення можливостей використання даних має супроводжуватися належними гарантіями їх конфіденційності, цілісності, доступності та кіберзахисту.

Сьомою ознакою є інтероперабельність інформаційних систем у сфері охорони здоров'я. Інтероперабельність закріплена серед засад формування єдиного медичного інформаційного простору у ст. 4 Основ [7], а ст. 24-2 Основ передбачає електронну інформаційну взаємодію ЕСОЗ з іншими державними інформаційними ресурсами для реєстрації та верифікації даних пацієнтів [7].

Окремим перспективним напрямом подальшої цифровізації охорони здоров'я є впровадження інтелектуальних технологій, передусім систем штучного інтелекту. В. І. Теремецький та співавтори визначають два перспективні напрями їх застосування у сфері охорони здоров'я: безпосередньо в медичній практиці, зокрема для підвищення швидкості й точності діагностики, та в організації функціонування системи охорони здоров'я шляхом аналізу значних обсягів інформації і підтримки управлінських рішень [2, с. 57–58]. Водночас використання таких технологій

актуалізує етичні та правові питання безпеки пацієнта, конфіденційності медичної інформації, прозорості алгоритмів і розподілу відповідальності [2, с. 58]. Використання таких систем потребує належного правового регулювання з урахуванням зазначених ризиків.

Водночас європейська інтеграція становить важливий вектор подальшого розвитку цифрової охорони здоров'я в Україні. Регламент (ЄС) 2025/327 про Європейський простір даних про здоров'я (European Health Data Space – EHDS), який загалом застосовуватиметься з 26 березня 2027 р. із подальшим поетапним запровадженням окремих положень, формує правову основу доступу до електронних даних про здоров'я, їх транскордонного обміну, первинного та вторинного використання [16]. Для України наближення законодавства до права ЄС потребуватиме врахування відповідних вимог щодо сумісності, доступу, обміну та захисту електронних даних про здоров'я. Отже, євроінтеграційний напрям доцільно розглядати як вектор подальшого розвитку цифровізації, а інтероперабельність – як уже сформовану характеристику національної цифрової інфраструктури охорони здоров'я.

Окремого значення набуває функціональний потенціал цифрової інфраструктури щодо підтримання стійкості та безперервності функціонування системи охорони здоров'я в кризових умовах. Значення цього чинника особливо зростає в умовах триваючої збройної агресії: станом на травень 2026 р. ВООЗ верифікувала понад 3000 атак на охорону здоров'я в Україні від початку повномасштабного вторгнення [17]. За таких обставин централізоване зберігання електронних медичних записів, можливість доступу до них у різних закладах за встановлених законом умов, електронні рецепти та направлення, телемедичні технології й дистанційні сервіси можуть сприяти збереженню безперервності медичних та управлінських процесів. У суміжному контексті дослідження економіко-правової резильєнтності міст вітчизняні вчені пов'язують її із забезпеченням безперервного функціонування медичної інфраструктури та здатністю місцевих систем охорони здоров'я адаптуватися до підвищеного навантаження; серед напрямів модернізації цієї сфери авторами також згадується впровадження цифрових сервісів [18, с. 216–218]. Отже, цифрову інфраструктуру доцільно розглядати як один із інструментів підтримання стійкості системи охорони здоров'я, а не ототожнювати стійкість із самостійною ознакою цифровізації.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави визначити цифровізацію охорони здоров'я в Україні як системний, інституціоналізований і нормативно врегульований процес трансформації відносин у цій сфері на основі цифрових технологій, електронних даних та інформаційно-комунікаційних систем. Її зміст охоплює зміни в організації та наданні медичної допомоги, публічному управлінні, інформаційній взаємодії між суб'єктами сфери охорони здоров'я, реалізації прав пацієнтів і правовому режимі даних про здоров'я та медичної інформації.

За результатами дослідження виокремлено сім сучасних ознак цифровізації охорони здоров'я в Україні: 1) системний та інституціоналізований характер; 2) поєднання централізованої бази даних із підключеними до неї електронними медичними інформаційними системами; 3) зростання ролі інформаційно-аналітичних відомостей, сформованих на основі даних ЕСОЗ, у публічному управлінні та розвиток управління на основі даних; 4) розвиток пацієнтоцентричних цифрових сервісів та розширення можливостей реалізації прав пацієнта в електронній формі; 5) поширення дистанційних способів надання медичної та реабілітаційної допомоги; 6) посилення вимог до інформаційної безпеки та правових гарантій захисту даних про здоров'я; 7) інтероперабельність інформаційних систем. Водночас застосування систем штучного інтелекту та наближення національного регулювання до вимог Європейського простору даних про здоров'я доцільно розглядати як перспективні вектори подальшого розвитку цифровізації, а підтримання стійкості й безперервності функціонування системи охорони здоров'я в кризових умовах – як важливий функціональний потенціал цифрової інфраструктури.

Зростання ролі агрегованих та аналітичних відомостей у публічному управлінні потребує одночасного забезпечення законності їх обробки, конфіденційності, цілісності та безпеки.

Подальший розвиток цифровізації охорони здоров'я має здійснюватися на засадах пацієнтоцентричності, за яких технологічна ефективність поєднується з належним забезпеченням права особи на охорону здоров'я і медичну допомогу, конфіденційності інформації про стан здоров'я та захисту персональних даних. Пріоритетними напрямами вдосконалення правового регулювання є забезпечення інтероперабельності інформаційних ресурсів, формування правових засад використання систем штучного інтелекту у сфері охорони здоров'я, удосконалення механізмів кіберзахисту ЕСОЗ, а також поступове наближення національного законодавства до вимог права Європейського Союзу щодо Європейського простору даних про здоров'я.

Перспективи подальших наукових розвідок доцільно пов'язати з дослідженням правового режиму вторинного використання електронних даних про здоров'я, розподілу юридичної відповідальності у разі використання систем штучного інтелекту під час прийняття клінічних або управлінських рішень, меж автоматизованої обробки інформації про стан здоров'я та правових механізмів транскордонного обміну такими даними в умовах інтеграції України до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2025 № 34-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 11.08.2026).

2. Teremetskyi V. I., Frolova O. H., Batryn O. V., Myrza S. S., Matviichuk A. V., Ryzhenko O. S. Vectors of development of the unified medical information space. *Georgian Medical News.* 2024. № 6 (351). P. 55–60. URL: https://www.geomednews.com/Articles/2024/6_2024/55-60.pdf. (дата звернення: 11.08.2026).

3. Музика-Стефанчук О. А., Стефанчук М. О., Якимчук Н. Я. Система охорони здоров'я в умовах цифровізації та реформування фінансування. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 5. С. 359–365. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.64.

4. Батрин О. В. Адміністративно-правове забезпечення розвитку єдиного медичного інформаційного простору. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 354–366. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.29.

5. Заборовський В. В. Виклики та перспективи застосуванні інноваційних технологій в сфері охорони здоров'я (трансплантологія і ДРТ) та проблеми забезпечення конфіденційності медичної інформації у воєнний час. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 2. С. 545–552. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.81.

6. Sokol T. European Health Data Space, Use of Data and Data Subjects' Control over Their Own Health Data: Can an Opt-Out Restore the Balance? *European Journal of Health Law.* 2024. Vol. 31, Issue 4. P. 365–388. DOI: https://doi.org/10.1163/15718093-bja10131.

7. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 11.08.2026).

8. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text (дата звернення: 11.08.2026).

9. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 411. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.08.2026).

10. Цифрова трансформація охорони здоров'я: підсумки 2025 року. Міністерство охорони здоров'я України. 30.12.2025. URL: https://moz.gov.ua/uk/cifrova-transformaciya-ohoroni-zdorov-ya-pidsumki-2025-roku (дата звернення: 11.08.2026).

11. В ЕСОЗ кількість електронних медичних записів сягнула понад 5 млрд. Електронна система охорони здоров'я. 09.04.2026. URL: https://ehealth.gov.ua/2026/04/09/v-esoz-kilkist-elektronnyh-medychnyh-zapysiv-syagnula-ponad-5-mlrd/ (дата звернення: 11.08.2026).

12. Sanotska I., Vodianyk A., Demeshko O., Cairns D., Habicht J., Kasekamp K., Jurgutis A., Dedeu A. Ukraine's journey to data-driven primary health care. World Health Organization Regional Office for Europe, 2026. 11 p. URL: https://www.who.int/europe/publications/m/item/ukraine-ukraine-s-journey-to-data-driven-primary-health-care (дата звернення: 11.08.2026).

13. В ЕСОЗ створено понад 111 мільйонів е-Рецептів. Електронна система охорони здоров'я. 14.05.2026. URL: https://ehealth.gov.ua/2026/05/14/v-esoz-stvoreno-ponad-111-miljoniv-e-retseptiv/ (дата звернення: 11.08.2026).

14. Кабінет пацієнта: понад 100 тисяч українців уже користуються сервісом в ЕСОЗ. Міністерство охорони здоров'я України. 13.03.2026. URL: https://moz.gov.ua/uk/kabinet-paciyenta-ponad-100-tisyach-ukrayinciv-uzhe-koristuyutsya-servisom-v-esoz (дата звернення: 11.08.2026).

15. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 11.08.2026).

16. Regulation (EU) 2025/327 of the European Parliament and of the Council of 11 February 2025 on the European Health Data Space and amending Directive 2011/24/EU and Regulation (EU)

2024/2847. *Official Journal of the European Union.* 05.03.2025. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2025/327/oj (дата звернення: 11.08.2026).

17. 3000 attacks on health care in Ukraine verified by WHO since full-scale invasion. *World Health Organization.* 08.05.2026. URL: https://www.who.int/europe/news/item/08-05-2026-3000-attacks-on-health-care-in-ukraine-verified-by-who-since-full-scale-invasion (дата звернення: 11.08.2026).

18. Теремецький В. І., Подзіров А. О., Логвиненко Б. О., Литвин С. Й. Правове регулювання медичного туризму в Україні як чинника резильєнтності та повоєнного відновлення : монографія / за наук. ред. В. І. Теремецького. Київ : НДІ ППіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2026. 253 с. DOI: https://doi.org/10.71404/law-medtour-ua.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:344.13(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.34

ТИМОШИН В.В.

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ПОЗИЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

THE CONCEPT AND LEGAL NATURE OF DISCIPLINARY LIABILITY OF MILITARY PERSONNEL FROM THE PERSPECTIVE OF ADMINISTRATIVE LAW

У статті розкрито поняття та природу дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права як спеціальний вид юридичної відповідальності у сфері публічно-службових відносин, що настає за винне невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем установлених законом, військовими статутами, наказами та іншими обов'язковими приписами службових обов'язків, порушення військової дисципліни чи громадського порядку та реалізується у визначеному адміністративно-правовими нормами порядку уповноваженим суб'єктом дисциплінарної влади шляхом застосування передбачених законом дисциплінарних стягнень з метою забезпечення належного проходження військової служби, підтримання військової дисципліни, правопорядку та установленого порядку військового управління, відновлення порушених службових відносин та запобігання новим правопорушенням. Сформовано основні ознаки дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права, зокрема: 1) публічно-правовий характер, що виникає у сфері публічно-службових відносин, пов'язаних із проходженням військової служби, реалізацією владно-управлінських повноважень, забезпеченням військової дисципліни та належного функціонування військового управління; 2) належність до самостійного спеціального виду юридичної відповідальності; 3) спеціальний суб'єкт відповідальності – особи, які мають спеціальний правовий статус військовослужбовця та на яких поширюються вимоги військової дисципліни й відповідні статутні приписи; 4) спеціальний суб'єкт застосування дисциплінарної влади; 5) спеціальна нормативна основа як комплекс норм адміністративного та військового законодавства, насамперед, положення військових статутів, обов'язкових службових приписів та наказів, прийнятих в межах компетенції; 6) особлива фактична підстава; 7) обов'язковість індивідуалізації відповідальності; 8) формалізований адміністративно-процедурний порядок реалізації процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності; 9) застосування спеціально визначених заходів дисциплінарного впливу; 10) владно-підпорядкований характер правовідносин в межах військової субординації; 11) поєднання карального, превентивного, виховного та відновлювального спрямування; 12) спрямованість на охорону спеціального об'єкта – військової дисципліни та належного порядку військового управління; 13) можливість співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності та правовими наслідками (матеріальна, адміністративна, цивільно-правова чи кримінальна відповідальність); 14) гарантованість права на захист та оскарження.

Ключові слова: *адміністративно-правове запобігання, адміністративно-правове оскарження, адміністративно-процесуальне забезпечення, військові злочини, військовослужбовець, дисциплінарна відповідальність, запобігання, юридична відповідальність, юрисдикція, юстиція.*

© ТИМОШИН В.В. – слухач аспірантури (ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом») https://orcid.org/0009-0007-6009-5311

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article reveals the concept and nature of disciplinary liability of military personnel from the perspective of administrative law as a special type of legal liability in the field of public service relations, which arises for the culpable failure to fulfill or improper fulfillment by a military personnel of official duties established by law, military statutes, orders and other mandatory regulations, violation of military discipline or public order and is implemented in the manner prescribed by administrative and legal norms by an authorized subject of disciplinary authority through the application of disciplinary sanctions provided for by law in order to ensure the proper conduct of military service, maintain military discipline, law and order and the established procedure of military administration, restore violated service relations and prevent new offenses. The main features of disciplinary liability of military personnel from the standpoint of administrative law have been formed, in particular: 1) public-legal nature, which arises in the sphere of public-service relations related to military service, the exercise of power and administrative powers, ensuring military discipline and the proper functioning of military administration; 2) belonging to an independent special type of legal liability; 3) a special subject of liability – persons who have a special legal status of a military personnel and who are subject to the requirements of military discipline and relevant statutory regulations; 4) a special subject of application of disciplinary authority; 5) a special regulatory basis as a set of norms of administrative and military legislation, primarily the provisions of military statutes, mandatory service regulations and orders adopted within the scope of competence; 6) a special factual basis; 7) the obligation to individualize liability; 8) formalized administrative and procedural order of implementation of the procedure for bringing to disciplinary responsibility; 9) application of specially defined measures of disciplinary influence; 10) power-subordinate nature of legal relations within the framework of military subordination; 11) combination of punitive, preventive, educational and restorative direction; 12) focus on protecting a special object – military discipline and proper order of military management; 13) possibility of correlation with other types of legal liability and legal consequences (material, administrative, civil or criminal liability); 14) guarantee of the right to defense and appeal.

Key words: *administrative-legal prevention, administrative-legal appeal, administrative-procedural support, military crimes, military serviceman, disciplinary responsibility, prevention, legal responsibility, jurisdiction, justice.*

Актуальність теми. В сучасних умовах особливо вагомим є значенням військової дисципліни для належного функціонування системи військового управління, забезпечення організованості, керованості та спроможності військових формувань виконувати покладені на них завдання. В умовах зростання навантаження на сектор безпеки і оборони, збільшення чисельності осіб, залучених до проходження військової служби, ускладнення характеру військово-службових відносин та підвищення вимог до належного виконання військовослужбовцями службових обов'язків особливого значення набуває ефективність правових механізмів забезпечення військової дисципліни.

Одним із таких механізмів є дисциплінарна відповідальність, яка, з одного боку, забезпечує можливість оперативного реагування на порушення встановленого порядку проходження військової служби, а з іншого – безпосередньо пов'язана із застосуванням владних повноважень щодо особи та можливим обмеженням її прав і законних інтересів.

Огляд останніх досліджень. Теоретико-правові засади дисциплінарної відповідальності військовослужбовців у системі адміністративно-правового забезпечення військової дисципліни ставали предметом дослідження таких науковців як В. Васютін, А. Гембар, В. Залужний, О. Зима, Д. Казначеєва, Д. Квасильчук, Н. Коломієць, Л. Кримець, В. Пашинський, С. Пєтков, Є. Пузиревський, О. Снігерьов, Є. Соболь, С. Сосєдка, М. Туркот, С. Тюрін, С. Шаптала, В. Чумак та інших.

При цьому, трансформація нормативно-правової бази дисциплінарної відповідальності військовослужбовців в Україні зумовлює актуальність наукових викликів у цій площині для більш ефективного запобігання військовим злочинам.

Мета статті полягає в тому, щоб сформувати поняття та розкрити правову природу дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права.

Виклад основних положень. Відповідальність являє собою надзвичайно складне і багатогранне явище, яке має бути притаманне кожній людині. Однак воно не виникає автоматично

при її народженні, а виступає результатом виключно цілеспрямованих процесів виховання, соціалізації та особистісного розвитку. Цей факт суттєво загострює проблему формування відповідальності та «пробудження» відповідного почуття [7, с. 264–266]. Вивчення етимології слова «відповідальність» в різних мовах свідчить, що всі народи пов'язують відповідальність з виконанням обов'язків. Академічний тлумачний словник української мови роз'яснює поняття «відповідальність» як покладений на когось або взятий на себе обов'язок за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова [8; 7, с. 264–266]. Відповідальність також має кілька значень: це те, що людина відповідає за її життя, життя оточуючи її людей, її дії та вчинки, оточуючий світ, а також людина має бути відповідальною перед суспільством та соціумом, яким вона оточена. Бути відповідальним означає думати про близьких їй людей та про наслідки своїх вчинків чи не принесуть вони шкоди [8; 7, с. 264–266].

У «Психологічній енциклопедії» відповідальність тлумачать як «внутрішню саморегуляцію і самодетермінацію зрілої особистості, що опосередкована ціннісними орієнтаціями і виявляється в усвідомленні людиною причин здійснюваних учинків і їх наслідків, у контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті» [9, с. 60; 7, с. 264–266].

Особливим видом відповідальності, як суспільного явища, є юридична відповідальність. Тобто, юридична відповідальність – соціальна відповідальність, регламентована правовими нормами. Це форма, якої набуває соціальна відповідальність особи в державно організованому суспільстві. У позитивному значенні юридична відповідальність є абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою. Іншими словами – це відповідальне ставлення до виконання обов'язку. Від моральної, політичної відповідальності юридична відповідальність відрізняється такими рисами: 1. Юридична відповідальність – це стосунки між державою та особою, яка порушила правову поведінку. 2. Ці стосунки заздалегідь передбачені нормами права, регламентуються ними, тому є правовими відносинами. 3. Юридична відповідальність наступає внаслідок порушення формально визначених юридичних правил чи основаних на них індивідуальних приписів. При застосуванні інституту юридичної відповідальності повинна бути точно зафіксована порушена правова норма, а міра покарання визначається в рамках встановленої для даного випадку санкції. 4. Юридична відповідальність матеріалізується в специфічному державному впливі (покаранні) та реалізується, як правило, за допомогою застосування заходів державного примусу. 5. Процес попереднього розслідування та вирішення справ про правопорушення, порядок здійснення призначеної міри покарання також регламентується спеціальними (процесуальними) юридичними нормами [12, с. 448–450].

При цьому, у суспільстві сформувалося декілька видів юридичної відповідальності – кримінальна, адміністративна, цивільно-правове, дисциплінарна. Диференціація видів юридичної відповідальності має наукове значення та практичний сенс для законодавця та правозастосовників, оскільки для окремих із цих видів законодавець установлює різні підстави виникнення та дії, різні правові наслідки, що визначаються характером відповідних правопорушень [10, с. 221–226].

Диференціація видів відповідальності, як правило, відбувається залежно від особливостей об'єктів правової охорони, не стосується принципу рівності щодо осіб, які вчинили ті чи інші правопорушення, оскільки пропонує використання рівних для всіх підстав та меж відповідальності. Ступінь суспільної небезпеки правопорушення має значення також для поділу юридичної відповідальності на види. Не випадково за те саме діяння особа може зазнавати різних форм примусу. Про паралельність дисциплінарної й адміністративної відповідальності в науці сказано чимало. Наприклад, за те ж правопорушення працівник може бути і звільнений (дисциплінарна відповідальність за трудовим правом), і підданий дискваліфікації (адміністративно-правова відповідальність) [10, с. 221–226].

Фактично, дисциплінарна відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності у сфері праці, суб'єктами правовідносин якої є працівник і роботодавець (держава і державний службовець). І таким чином дисциплінарна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності, що застосовується найчастіше [10, с. 221–226; 11, с. 356].

Військово-дисциплінарна відповідальність, як вважає В. Ф. Залужний, є специфічним засобом забезпечення дисципліни і правопорядку у Збройних Силах України та у прирівняних до них військових формуваннях, який опосередковується, з одного боку, обов'язком військовослужбовця зазнати передбачених законом заходів дисциплінарного стягнення за порушення військової дисципліни або/ та загального порядку управління; з іншого боку – обов'язком суб'єкта дисциплінарної влади (командира чи військового начальника) – певним чином відреагувати на

зазначене правопорушення [2, с. 204–212]. При цьому, в основу дефініції військово-дисциплінарної відповідальності має бути покладено її розуміння як особливого виду юридичної відповідальності, спрямованого на забезпечення правомірної поведінки військовослужбовців під час виконання ними обов'язків військової служби, який реалізується у випадку порушення ними військової дисципліни, з метою відновлення усталеного порядку несення служби, військового правопорядку та порядку військового управління, а також із метою запобігання подальшим дисциплінарним та іншого роду правопорушенням [2, с. 204–212].

М. С. Моісєєв пропонує основні характеристики дисциплінарної відповідальності військовослужбовців ЗСУ, кожна з яких формує загальне уявлення про сутність досліджуваного поняття: 1) є різновидом юридичної відповідальності військовослужбовців ЗСУ (іншими видами юридичної відповідальності військовослужбовців ЗСУ є матеріальна, адміністративна, кримінальна); 2) визначається окремим спеціальним нормативно-правовим актом, а саме нормами Дисциплінарного статуту ЗСУ, а тому нормативною (юридичною) підставою настання буде вважатися порушення відповідної норми зазначеного правового документа; 3) має у своєму юридичному складі спеціальний суб'єкт, адже поширюється лише на військовослужбовців ЗСУ; 4) фактичною підставою настання є вчинення військовослужбовцями ЗСУ адміністративних правопорушень, за винятком випадків, передбачених КУпАП, а також правопорушень, пов'язаних із корупцією; 5) характеризується застосуванням до військовослужбовця ЗСУ як особиправопорушника певних дисциплінарних стягнень, перелік яких є вичерпним і законодавчо визначеним; 6) застосовується до військовослужбовців ЗСУ як осіб-правопорушників спеціальними суб'єктами, коло яких визначається на законодавчому рівні [5, с. 95–104].

Окреслюючи поняття дисциплінарної відповідальності, А. С. Колотік, на основі праці В. Форманюк, визначає найважливіші ознаки її як різновиду юридичної відповідальності. По-перше, дисциплінарна відповідальність, з одного боку, є особливим видом юридичної (правової) відповідальності, а з іншого – частиною дисциплінарного примусу. Остання складається з трьох частин: – заходи відповідальності; – запобіжні заходи (зняття з варти та ін.); – заходи відновлення (матеріальної відповідальності). По-друге, дисциплінарна відповідальність регулюється трьома галузями права: трудовим, виправно-трудовим і адміністративним. Особливість її правової основи і в тому, що вона регулюється не тільки законами, а й підзаконними актами, і в тому, що в ній дуже мало складів правопорушень (наприклад, прогул). По-третє, дисциплінарна відповідальність настає за дисциплінарні проступки, а у випадках, встановлених законами, 1 за адміністративні правопорушення і навіть у зв'язку зі злочином (звільнення осіб, які вчинили злочини, пов'язані з роботою). Но-четверте, дисциплінарна відповідальність полягає у застосуванні дисциплінарних стягнень. І найчастіше застосовуються заходи морально-правового впливу (догана, попередження про часткову невідповідність посаді та ін.) По-п'яте, дисциплінарні стягнення накладаються на членів організованих легальних колективів. По-шосте, дисциплінарні стягнення накладаються керівниками відповідних колективів або вищими керівниками. З цього правила є кілька винятків. Наприклад, на військовослужбовців дисциплінарні стягнення накладаються не тільки їхніми командирами, але й комендантами гарнізонів. По-сьоме, порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності регулюється правовими нормами. Зокрема, ними передбачено, що в особи, яка притягається до відповідальності, повинні бути взяті пояснення; стягнення оформлюється наказом, з яким винний повинен бути ознайомлений і який він має право оскаржити у вищого керівника або в суді [3, с. 191–194; 4, с. 87–91].

Сьогодні дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, як визначає В. К. Шкарпицька, містить низку особливостей, а саме: а) вона відрізняється більшим колом складів військових правопорушень через більшу кількість юридичних обмежень, які встановлюються щодо військовослужбовців у порівнянні з іншими суб'єктами дисциплінарної відповідальності; б) командир має спеціальні повноваження щодо притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності та передбачаються спеціальні умови для її реалізації; в) регулюється тільки спеціальними нормами права, які діють у сфері військовослужбових відносин; г) за скоєння адміністративних правопорушень військовослужбовці можуть бути притяг – нені як до дисциплінарної, так і до адміністративної відповідальності, д) відсутній чіткий перелік підстав притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності та суб'єкти, які можуть накладати вказані стягнення [6, с. 165–168].

Отже, на наш погляд, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців з позиції адміністративного права – це спеціальний вид юридичної відповідальності у сфері публічно-службових відносин, що настає за винне невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем

установлених законом, військовими статутами, наказами та іншими обов'язковими приписами службових обов'язків, порушення військової дисципліни чи громадського порядку та реалізується у визначеному адміністративно-правовими нормами порядку уповноваженим суб'єктом дисциплінарної влади шляхом застосування передбачених законом дисциплінарних стягнень з метою забезпечення належного проходження військової служби, підтримання військової дисципліни, правопорядку та установленого порядку військового управління, відновлення порушених службових відносин та запобігання новим правопорушенням.

До основних ознак дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права належать такі:

1) публічно-правовий характер, що виникає у сфері публічно-службових відносин, пов'язаних із проходженням військової служби, реалізацією владно-управлінських повноважень, забезпеченням військової дисципліни та належного функціонування військового управління;

2) належність до самостійного спеціального виду юридичної відповідальності;

3) спеціальний суб'єкт відповідальності – особи, які мають спеціальний правовий статус військовослужбовця та на яких поширюються вимоги військової дисципліни й відповідні статутні приписи;

4) спеціальний суб'єкт застосування дисциплінарної влади;

5) спеціальна нормативна основа як комплекс норм адміністративного та військового законодавства, насамперед, положення військових статутів, обов'язкових службових приписів та наказів, прийнятих в межах компетенції;

6) особлива фактична підстава;

7) обов'язковість індивідуалізації відповідальності;

8) формалізований адміністративно-процедурний порядок реалізації процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності;

9) застосування спеціально визначених заходів дисциплінарного впливу;

10) владно-підпорядкований характер правовідносин в межах військової субординації;

11) поєднання карального, превентивного, виховного та відновлювального спрямування;

12) спрямованість на охорону спеціального об'єкта – військової дисципліни та належного порядку військового управління;

13) можливість співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності та правовими наслідками (матеріальна, адміністративна, цивільно-правова чи кримінальна відповідальність);

14) гарантованість права на захист та оскарження.

Природу дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права слід визначати, в першу чергу, за нормами законодавства. Зокрема, за Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», за вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність за Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, за винятком випадків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. За вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці несуть відповідальність згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення. У разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовець притягається до кримінальної відповідальності [1].

Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців та осіб, на яких розповсюджується дія дисциплінарних статутів, порівняно з дисциплінарною відповідальністю інших категорій громадян, має певні особливості. По-перше, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців та осіб, на яких розповсюджується дія дисциплінарних статутів, настає за порушення не лише службової дисципліни, а й громадського порядку. По-друге, вона характеризується більшою суворістю заходів примусу до порушників, ніж це передбачають інші види дисципліни. По-третє, командири під час притягнення до дисциплінарної відповідальності наділені більш широкими та різноманітними дисциплінарними повноваженнями, ніж керівники цивільних підприємств, установ та організацій [13, с. 60–66; 14, с. 430].

В. Ф. Залужний визначає, що військово-дисциплінарна відповідальність, як інститут адміністративного, військового права та елемент військового управління, є актом реагування уповноваженого на те суб'єкта (командира, військового начальника), що настає у разі здійснення військовослужбовцем дисциплінарного проступку (правопорушення), і полягає у обов'язку порушника зазнати визначених законодавством позбавлень чи обмежень матеріального чи морального характеру [2, с. 204–212]. Інститут військово-дисциплінарної відповідальності належить до

галузей адміністративного та військового права, має публічно-правовий характер та спільну правову природу із юридичною відповідальністю. У широкому розумінні військово-дисциплінарна відповідальність є засобом охорони цінностей і благ, захищати які призначені Збройні Сили України; у вузькому – є засобом охорони правовідносин, які складають зміст військового обов'язку та специфічних взаємовідносин у військовому колективі, визначених порядком проходження військової служби [2, с. 204–212].

Висновки. Отже, природа дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права має комплексний публічно-правовий характер та зумовлюється особливостями військової служби як специфічного виду публічної служби, що функціонує на засадах законності, військової дисципліни, субординації, єдиноначальності та персональної відповідальності. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців за своєю сутністю становить комплексний адміністративно-правовий механізм реагування держави на винне порушення військовослужбовцем установленого порядку проходження військової служби, виконання службових обов'язків, вимог військової дисципліни та громадського порядку, що реалізується уповноваженим суб'єктом дисциплінарної влади в межах нормативно визначеної компетенції та спеціальної юридичної процедури.

Адміністративно-правова природа дисциплінарної відповідальності військовослужбовців проявляється насамперед у тому, що відповідні правовідносини виникають у сфері публічного управління, характеризуються спеціальним суб'єктним складом, владно-підпорядкованим характером, імперативним способом правового регулювання, законодавчо визначеними підставами та межами дисциплінарної влади, спеціальною системою дисциплінарних стягнень та можливістю оскарження рішень уповноважених суб'єктів. При цьому її фактичні підстави не обмежуються вчиненням адміністративних правопорушень, а охоплюють ширше коло винних порушень службових обов'язків, військової дисципліни та встановленого порядку поведінки військовослужбовця.

Особливість дисциплінарної відповідальності військовослужбовців полягає у поєднанні владного дисциплінарного впливу з правовими гарантіями особи, яка притягається до відповідальності з метою покарання за допущене порушення, відновлення належного стану військово-службових відносин, забезпечення подальшої правомірної поведінки військовослужбовців, запобігання новим правопорушенням та підтримання належної керованості військових формувань.

Список використаних джерел:

1. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 22-23. Ст. 197.

2. Залужний В. Ф. Військово-дисциплінарна відповідальність: загально-теоретична характеристика. *Юридичний бюлетень.* 2023. Вип. 29. С. 204–212.

3. Форманюк В.В. Дисциплінарна відповідальність: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2010. № 4. С. 191–194.

4. Колотік А. С. Проблеми визначення поняття «дисциплінарна відповідальність військовослужбовців». *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Вип. 1. С. 87–91.

5. Моісєєв М. С. Критерії розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 4. С. 95–104.

6. Шкарпицька В. К. Особливості дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 6(2). С. 165–168.

7. Кудрявцева Г. Джерела походження і види відповідальності особистості. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2018. С. 264–266.

8. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. С. 84.

9. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

10. Калаянов Д. Теоретичний аспект визначення дисциплінарної відповідальності поліцейських. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2 (80). С. 221–226.

11. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 404 с.

12. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права : підручник. Київ : Кондор, 2005. 609 с.

13. Середа В. В. Загальний принцип адміністративної відповідальності військовослужбовців та осіб, на яких розповсюджується дія дисциплінарних статутів. *Наше право*. 2014. № 4. С. 60–66.

14. Ринажевський Б.М. Відповідальність військовослужбовців Служби правопорядку. *Форум права*. 2010. № 2. С. 425–434.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:355.133(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.35

ТИМОШИН Д.В.

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ВІЙСЬКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

THE ESSENCE AND CONTENT OF MILITARY DISCIPLINE AS AN ADMINISTRATIVE LEGAL CATEGORY

У статті підкреслено, що зміст військової дисципліни доцільно розглядати у взаємозв'язку її нормативного, поведінкового, організаційного, ціннісного та результативного складників. Нормативний складник охоплює закріплені законодавством, військовими статутами, Військовою присягою, законними наказами та іншими обов'язковими приписами правила проходження військової служби й поведінки військовослужбовців. Поведінковий складник виражається у свідомому, точному, своєчасному і неухильному виконанні військовослужбовцями покладених на них обов'язків та законних вимог командирів. Організаційний складник характеризує систему управлінських заходів, спрямованих на підтримання статутного порядку, належної організації служби, бойового навчання, взаємодії та внутрішньої узгодженості військових колективів. Ціннісний складник полягає в усвідомленні військовослужбовцями відповідальності за захист Вітчизни, вірності Військовій присязі, повазі до прав і гідності інших осіб, сформованості правової культури, патріотизму та морально-психологічної готовності виконувати військовий обов'язок. Результативний складник виявляється в досягненні такого стану впорядкованості військово-службових відносин, за якого забезпечуються керованість військових формувань, бойове злагодження, належний рівень бойової та мобілізаційної готовності, а також здатність особового складу своєчасно й ефективно виконувати завдання за призначенням. У статті визначено, що військова дисципліна як адміністративно-правова категорія – це урегульований імперативними нормами адміністративного та військового законодавства особливий стан упорядкованості військово-службових відносин, який формується внаслідок усвідомленого, бездоганного, точного і неухильного додержання військовослужбовцями встановленого порядку проходження військової служби, виконання військового обов'язку, законних наказів командирів та інших передбачених законом вимог, підтримується системою організаційних, виховних, контрольних, заохочувальних і примусових заходів публічно-владного характеру та спрямовується на забезпечення законності, статутного порядку, керованості, бойового злагодження, бойової готовності військових формувань і належного виконання ними завдань щодо захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

Ключові слова: *адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, військова дисципліна, військові конфлікти, військовослужбовці, особливий період, правовий режим.*

The article emphasizes that the content of military discipline should be considered in the context of its normative, behavioral, organizational, value and effective components. The normative component includes the rules of military service and the behavior of military personnel, enshrined in legislation, military statutes, the Military Oath, legal orders and other mandatory regulations. The behavioral component is expressed in

© ТИМОШИН Д.В. – слухач аспірантури (ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом») https://orcid.org/0009-0001-5226-9365

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

the conscious, accurate, timely and unwavering performance by military personnel of their duties and the lawful requirements of commanders. The organizational component characterizes the system of management measures aimed at maintaining statutory order, proper organization of service, combat training, interaction and internal consistency of military collectives. The value component consists in the awareness by servicemen of the responsibility for the defense of the Fatherland, loyalty to the Military Oath, respect for the rights and dignity of other persons, the formation of a legal culture, patriotism and moral and psychological readiness to perform military duty. The effective component is manifested in achieving such a state of order in military-service relations, which ensures the manageability of military formations, combat coordination, the appropriate level of combat and mobilization readiness, as well as the ability of personnel to timely and effectively perform assigned tasks. The article defines military discipline as an administrative and legal category as a special state of order in military-service relations regulated by imperative norms of administrative and military legislation, which is formed as a result of conscious, impeccable, precise and unswerving adherence by military personnel to the established procedure for military service, performance of military duty, lawful orders of commanders and other requirements stipulated by law, supported by a system of organizational, educational, control, incentive and coercive measures of a public-authority nature and aimed at ensuring legality, statutory order, manageability, combat coordination, combat readiness of military formations and their proper performance of tasks to protect the sovereignty, independence and territorial integrity of Ukraine.

Key words: *administrative and legal support, administrative and legal regulation, administrative and legal mechanism, military discipline, military conflicts, military personnel, special period, legal regime.*

Актуальність теми. Повномасштабна збройна агресія проти України, тривале функціонування держави в умовах воєнного стану, збільшення чисельності особового складу військових формувань та ускладнення характеру виконуваних ними завдань зумовлюють необхідність переосмислення військової дисципліни не лише як установленого статутами порядку поведінки військовослужбовців, а й як адміністративно-правової категорії, що характеризує зміст владних відносин у військовій організації держави, межі належної поведінки особового складу та засоби забезпечення виконання покладених на нього обов'язків. Від стану військової дисципліни залежать керованість військових підрозділів, своєчасність виконання наказів, узгодженість дій командирів і підлеглих, підтримання правопорядку у військовому середовищі та спроможність держави виконувати конституційну функцію щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України. Водночас вимога належної організованості та підпорядкованості військовослужбовців має поєднуватися з дотриманням верховенства права, законності, поваги до честі й гідності особи, співмірності дисциплінарного впливу та юридичної відповідальності командирів за реалізацію наданих їм владних повноважень.

Окремого наукового осмислення потребує зміст поняття військової дисципліни, оскільки його нормативне визначення зосереджене переважно на неухильному додержанні військовослужбовцями встановленого порядку та правил, тоді як юридична природа цього явища охоплює правові норми, принципи військової служби, відносини субординації, дисциплінарні повноваження командирів, правомірну поведінку підлеглих, засоби переконання і примусу, а також гарантії захисту від владного свавілля. Зведення військової дисципліни лише до фактичного стану дотримання порядку або обов'язку виконувати накази необґрунтовано звужує її правовий зміст, адже вона водночас постає метою адміністративно-правового регулювання, принципом організації військової служби, нормативно визначеним режимом поведінки та результатом належної реалізації управлінських повноважень. З'ясування її сутності, характерних ознак і структурних складових створює теоретичне підґрунтя для вдосконалення дисциплінарного законодавства, розмежування правомірної вимогливості командира та неправомірного обмеження прав військовослужбовця, а також забезпечення послідовності правозастосовної практики.

Огляд останніх досліджень. Загальна характеристика військової дисципліни та її адміністративно-правового забезпечення були комплексним науковим викликом для таких вчених як А. Бейкун, П. Богуцький, В. Вернигора, О. Волуйко, О. Гавришук, О. Дручек, В. Залужний, В. Коломієць, І. Копотун, О. Кривенко, В. Мина, С. Пасіка, О. Пелагеша, С. Пєтков, Є. Соболь та інші.

Однак, військова дисципліна як категорія адміністративного права постійно набуває нових рис та характеристик, що обумовлено умовами особливого періоду в Україні, що зумовлює своєчасність дослідження забезпечення військової дисципліни.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність та зміст військової дисципліни як адміністративно-правової категорії, визначити її характерні ознаки, структурні складові і місце в механізмі правового регулювання військово-службових відносин.

Виклад основних положень. Досліджуючи сутність та зміст військової дисципліни як адміністративно правової категорії варто зазначити, що термін «дисципліна» досить широко використовується в найрізноманітніших сферах суспільного життя, як в науці, так і в побуті. Хоча трактування, змістовне навантаження поняття може різнитися – в одних випадках під дисципліною розглядають ціль та результат діяльності, в інших – засіб досягнення поставленої мети. Наприклад, уже в працях античних філософів зустрічаються спроби тлумачення дисципліни як самостійної категорії. Так, Плутарх трактував дисципліну як джерело сили і потужності війська та держави в цілому; Арістотель вбачав дисциплінованість суспільства в його солідарності, наголошуючи, що для панування над великою масою рабів необхідно виховувати в дусі солідарності все суспільство вільних; Цицерон асоціював дисципліну громадян з неухильним виконанням ними своїх обов'язків перед державою, а за необхідності – і захисту її з мечем в руках [1].

Передумовою та основою дисципліни є наявність загальновизнаних чи нормативно закріплених правил (норм, вимог) поведінки, що є так би мовити її «статикою». З іншої сторони, дисципліна передбачає обов'язок дотримання особою (особами) певних, встановлених у суспільстві правил (норм, вимог) поведінки, встановленого (загальновизнаного) порядку взаємовідносин учасників суспільних відносин – що в свою чергу є її «динамікою» [2].

У загально-філософському розумінні під дисципліною розуміють: 1) ціль та результат діяльності суб'єкта чи колективу; 2) засіб досягнення поставленої мети. З точки зору соціальних наук, дисципліна розглядається як інструмент, за допомогою якого здійснюється узгодження діяльності та вчинків кожної людини з інтересами колективу, неухильне виконання обов'язків перед останнім; і в той же час – як інструмент забезпечення прав і свобод людини, створення нормальних умов для її існування [3].

На думку Г.П. Середи та С.Г. Стеценка, дисципліна – це свідоме дотримання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державному і суспільному житті [4, с. 142]. Гарасимов О.І. обґрунтовує поняття дисципліни як «встановленого нормами права порядку взаємовідносин учасників суспільних відносин, що визначає процедурні елементи реалізації останніми своїх прав та виконання ними ж обов'язків у процесі сумісної діяльності в тій чи іншій сфері суспільного виробництва» [5, с. 141–142]. На думку О.В Скакун, у понятті «дисципліна» відбиваються:1) вимоги суспільства до індивідів і колективів; 2) соціальна поведінка людини з погляду її відповідності інтересам суспільства, законності, правовій культурі [6, с. 459–461].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що дисципліна є комплексною соціально-правовою категорією, зміст якої не може бути зведений виключно до сукупності встановлених правил поведінки або до формального обов'язку їх виконання, оскільки вона одночасно характеризує нормативно визначений порядок суспільних відносин, фактичну поведінку їх учасників, ступінь усвідомлення ними покладених обов'язків, а також результат узгодження індивідуальних дій із загальними інтересами держави, суспільства чи певного колективу. Статичний аспект дисципліни виявляється в існуванні правових та інших соціальних норм, які визначають належну модель поведінки суб'єктів, тоді як її динамічний аспект полягає у свідомому й послідовному виконанні відповідних приписів у процесі практичної діяльності, водночас дисципліна виконує не лише обмежувальну або примусову функцію, а й має організаційне та гарантійне значення, оскільки забезпечує передбачуваність суспільних відносин, узгодженість спільної діяльності, реалізацію прав і законних інтересів її учасників, а також створення необхідних умов для досягнення визначених суспільно значущих цілей.

Отже, дисципліну доцільно визначити як заснований на правових та інших соціальних нормах стан упорядкованості суспільних відносин, що формується внаслідок свідомого, належного і послідовного дотримання їх учасниками встановлених правил поведінки, виконання покладених на них обов'язків та узгодження індивідуальних дій із законними інтересами держави, суспільства або відповідного колективу, забезпечуючи організованість спільної діяльності, реалізацію прав і свобод людини та досягнення визначених цілей.

Зазвичай поняття дисципліни пов'язується з певною сферою суспільного життя або відповідним типом діяльності, у межах якої суб'єкти реалізують визначену модель поведінки. Відповідно, виділяють трудову, виконавчу, фінансову, транспортну, партійну тощо дисципліну. Виділення військової дисципліни як окремого виду обумовлюється, передовсім, а) специфікою сфери її застосування; б) особливостями адміністративно-правового статусу її носіїв (військовослужбовців ЗСУ та прирівняних до них категорій). Найчастіше військову дисципліну розглядають як специфічний порядок взаємовідносин між спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями ЗСУ та іншими категоріями осіб, зайнятими на службі мілітаризованого характеру, що має відповідну мету, принципи, способи і методи забезпечення, та регулюється відповідним законодавством [3].

Як справедливо наголошує О.В. Кривенко, «специфіка сфери застосування військової дисципліни полягає у тому, що військова організація є специфічним суб'єктом, що потребує від своїх членів чіткості, точності, ретельності, витримки, швидкості виконання всіх наказів та розпоряджень; це створює передумови того, що військова дисципліна є одним із принципів військового будівництва, виконує роль організуючого фактору, має особливо важливе значення, так як є однією з найважливіших умов бойової готовності військ [7, с. 56]. З урахуванням зазначеного, слушною є позиція тих науковців, які пропонують виділяти такі підвиди військової дисципліни (дисципліни воєнізованого формування): 1) дисципліну службово-бойової діяльності; 2) організаційну дисципліну; 3) учбову дисципліну; 4) дисципліну взаємодії; 5) самодисципліну особового складу [8, с. 281].

Цікавою є думка, що в основі військової дисципліни лежить дотримання правопорядку та законності при несенні військової служби – саме успішність виконання цієї вимоги характеризує рівень дотримання дисципліни в цілому. Законність є правовою основою правопорядку та військової дисципліни, як політико правове явище відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права та влади, права та держави [9].

Залужний В.Ф. у своїй праці зазначає, що військова дисципліна – це урегульований на законодавчому рівні специфічний порядок взаємовідносин між спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями ЗСУ та прирівняними до них категоріями осіб, зайнятими на службі мілітаризованого характеру, що має відповідну мету, стандарти, принципи, способи, методи забезпечення та слугує обов'язковою умовою бойового злагодження військових підрозділів, частин, з'єднань та органів управління ними під час ведення бойових дій, виконання інших завдань, а також способом підтримання їх бойової готовності. Поряд з цим, автор пропонує алгоритм розкриття сутності поняття військової дисципліни, який полягає у: 1) з'ясуванні особливостей нормативного закріплення поняття військової дисципліни; 2) установленні параметрів взаємозв'язку військової дисципліни із іншими близькими значенням поняттями і категоріями; 3) визначенні її функціональної ролі у суспільних відносинах. Реалізуючи зазначений алгоритм, обґрунтовано, що чинна нормативна база у цілому виконує функцію регулювання дисциплінарних правовідносин у військових формуваннях, проте, деякі її положення, з огляду на воєнний час та підвищені вимоги до мобілізаційних, оперативних і тактичних спроможностей ЗСУ, потребують удосконалення. Визнано доцільним установлення кримінальної відповідальності за окремі види дисциплінарних проступків [3].

Варто підкреслити, що законодавцем також закріплене визначення поняття військова дисципліна. Так, відповідно до приписів Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України. Військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі [10].

Військова дисципліна досягається шляхом: – виховання високих бойових і морально-психологічних якостей військовослужбовців на національно-історичних традиціях українського народу та традиціях Збройних Сил України, патріотизму, свідомого ставлення до виконання військового обов'язку, вірності Військовій присязі; – особистої відповідальності кожного військовослужбовця за дотримання Конституції та законів України, Військової присяги, виконання своїх обов'язків, вимог статутів Збройних Сил України; – формування правової культури військовослужбовців; – забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, виховання культури ґендерної рівності та нетерпимості до будь-яких проявів дискримінації, в тому числі за ознакою статі, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, сексуальним домаганням

та правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості у військовому колективі; – умілого поєднання повсякденної вимогливості командирів і начальників (далі – командири) до підлеглих без приниження їх особистої гідності, з дотриманням прав і свобод, постійної турботи про них та правильного застосування засобів переконання, примусу й громадського впливу колективу; – зразкового виконання командирами військового обов'язку, їх справедливого ставлення до підлеглих; – підтримання у військових з'єднаннях, частинах (підрозділах), закладах та установах необхідних матеріально-побутових умов, статутного порядку; – своєчасного і повного постачання військовослужбовців встановленими видами забезпечення; – чіткої організації і повного залучення особового складу до бойового навчання [10].

Проведений аналіз наукових позицій та положень чинного законодавства дає підстави стверджувати, що сутність військової дисципліни як адміністративно-правової категорії не вичерпується бездоганним і неухильним додержанням військовослужбовцями встановлених правил, оскільки охоплює нормативно визначений порядок проходження військової служби, особливу систему службових взаємовідносин, усвідомлене виконання військового обов'язку, законних наказів і розпоряджень командирів, а також сукупність організаційних, виховних, контрольних, заохочувальних і примусових засобів, за допомогою яких уповноважені суб'єкти публічної адміністрації забезпечують належну поведінку особового складу. Її адміністративно-правова природа зумовлюється тим, що відповідні відносини виникають у сфері публічної служби та оборони держави, регламентуються переважно імперативними нормами адміністративного і військового законодавства, характеризуються субординацією, єдиноначальністю, владним характером повноважень командирів і спеціальним адміністративно-правовим статусом військовослужбовців, а їх дотримання гарантується можливістю застосування передбачених законом заходів переконання, заохочення, контролю, громадського впливу та юридичного примусу.

Зміст військової дисципліни доцільно розглядати у взаємозв'язку її нормативного, поведінкового, організаційного, ціннісного та результативного складників. Нормативний складник охоплює закріплені законодавством, військовими статутами, Військовою присягою, законними наказами та іншими обов'язковими приписами правила проходження військової служби й поведінки військовослужбовців. Поведінковий складник виражається у свідомому, точному, своєчасному і неухильному виконанні військовослужбовцями покладених на них обов'язків та законних вимог командирів. Організаційний складник характеризує систему управлінських заходів, спрямованих на підтримання статутного порядку, належної організації служби, бойового навчання, взаємодії та внутрішньої узгодженості військових колективів. Ціннісний складник полягає в усвідомленні військовослужбовцями відповідальності за захист Вітчизни, вірності Військовій присязі, повазі до прав і гідності інших осіб, сформованості правової культури, патріотизму та морально-психологічної готовності виконувати військовий обов'язок. Результативний складник виявляється в досягненні такого стану впорядкованості військово-службових відносин, за якого забезпечуються керованість військових формувань, бойове злагодження, належний рівень бойової та мобілізаційної готовності, а також здатність особового складу своєчасно й ефективно виконувати завдання за призначенням.

Особливість військової дисципліни полягає у поєднанні внутрішнього переконання військовослужбовця щодо необхідності належного виконання військового обов'язку із зовнішньою владно-організаційною діяльністю командирів, яка охоплює контроль, заохочення, переконання та застосування передбачених законом заходів примусу. При цьому дисциплінарна влада має реалізовуватися на засадах законності, справедливості, пропорційності та поваги до честі й гідності військовослужбовця, у зв'язку з чим військова дисципліна постає не лише засобом забезпечення підпорядкування, а й правовим механізмом належної організації військової служби.

Висновки. Таким чином, військову дисципліну як адміністративно-правову категорію доцільно визначити як урегульований імперативними нормами адміністративного та військового законодавства особливий стан упорядкованості військово-службових відносин, який формується внаслідок усвідомленого, бездоганного, точного і неухильного додержання військовослужбовцями встановленого порядку проходження військової служби, виконання військового обов'язку, законних наказів командирів та інших передбачених законом вимог, підтримується системою організаційних, виховних, контрольних, заохочувальних і примусових заходів публічно-владного характеру та спрямовується на забезпечення законності, статутного порядку, керованості, бойового злагодження, бойової готовності військових формувань і належного виконання ними завдань щодо захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

Список використаних джерел:

1. Ганьба О.Б. Службова дисципліна в діяльності суб'єктів охорони державних кордонів України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 9 (201). С. 87–90.

2. Мамчур Д.В. Сутність та значення дисципліни в державі. Форум права. 2008. № 2. С. 344–348.

3. Залужний В.Ф. Військова дисципліна: поняття, особливості нормативного закріплення, місце у системі правових категорій, функції. Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право. *Право і суспільство*. №4. 2022. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85ca2cd4-38f3-4ef9-a08b-9094e1ab31c5/content

4. Середа Г.П. Проблеми теорії держави і права: навчальний посібник у визначеннях та схемах. Г.П. Середа, С.Г. Стеценко. К.: КНТ, 2008.183 с.

5. Гарасимів О.І. Дисциплінарна відповідальність працівників органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2013. № 2. С. 138–145.

6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків. Консум, 2001. 656 с.

7. Кривенко О.В., Качан І.І. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навч. посібник. К.: 2008. 182 с.

8. Гавришук О. М. Військова дисципліна як правова категорія. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 279–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2016_31_24

9. Рижаневський Б. Військова дисципліна, законність і правопорядок необхідні умови забезпечення військової служби. *Віче*. 2010. № 18. С. 29–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_18_13

10. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 22–23. С. 197.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.36

ТОХТАМИШ М.Є.

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

FEATURES OF THE REGULATORY REGULATION OF LIABILITY FOR VIOLATION OF THE RULES FOR THE PROTECTION OF TELECOMMUNICATIONS NETWORKS

Актуальність статті полягає в тому, що питання охорони телекомунікаційних мереж набули особливого значення в умовах зростання кількості правопорушень, пов'язаних із пошкодженням кабельних ліній, незаконним втручанням у роботу електронних комунікаційних систем, самовільним підключенням до мереж, а також порушенням правил проведення робіт в охоронних зонах, такі дії не лише створюють технічні перешкоди у функціонуванні засобів зв'язку, а й можуть становити загрозу інформаційній безпеці держави, спричиняти порушення стабільності комунікацій та негативно впливати на забезпечення прав і свобод громадян. Наголошено, що застосування адміністративної відповідальності у сфері телекомунікацій має низку специфічних рис, зумовлених технічною складністю правопорушень, високою залежністю суспільства від електронних комунікацій та необхідністю оперативного реагування на будь-які порушення у роботі мереж. У цій сфері адміністративно-деліктні механізми виконують не лише каральну, а й превентивну функцію, спрямовану на забезпечення стабільності телекомунікаційної інфраструктури. З'ясовано, що міжнародні та європейські стандарти захисту телекомунікаційної інфраструктури формують важливу складову сучасної системи забезпечення інформаційної безпеки, оскільки встановлюють уніфіковані підходи до організації функціонування електронних комунікацій, захисту мереж від кібератак та забезпечення їх безперервної роботи. Умови глобальної цифровізації зумовили необхідність координації зусиль держав щодо протидії загрозам у кіберпросторі, що, своєю чергою, сприяло формуванню міжнародних правових і технічних стандартів у сфері телекомунікацій. Зроблено висновок про необхідність удосконалення механізмів притягнення до адміністративної відповідальності, зокрема шляхом уточнення складів правопорушень, підвищення рівня їх правової визначеності та адаптації до сучасних цифрових викликів. Окремої уваги потребує посилення відповідальності за посягання на об'єкти критичної телекомунікаційної інфраструктури, а також розвиток ефективних процедур фіксації та доказування правопорушень у цифровому середовищі. Також, доцільним вбачається систематизація адміністративно-правових норм у сфері електронних комунікацій, гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами кібербезпеки, а також удосконалення взаємодії між регуляторними та правоохоронними органами. Перспективним напрямом також виступає впровадження сучасних технологічних засобів моніторингу стану телекомунікаційних мереж і цифрових інструментів фіксації правопорушень.

Ключові слова: *телекомунікаційні мережі, електронні комунікації, суб'єкти господарювання, засади адміністративної відповідальності, адміністративно-правові норми, правове регулювання, органи державної влади.*

© ТОХТАМИШ М.Є. – ад'юнкт кафедри поліцейської діяльності (Національна академія внутрішніх справ) https://orcid.org/0009-0001-8099-3203

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The relevance of the article lies in the fact that the issues of protecting telecommunications networks have become particularly important in the context of an increase in the number of offenses related to damage to cable lines, illegal interference in the operation of electronic communications systems, unauthorized connection to networks, as well as violation of the rules for carrying out work in protected areas. Such actions not only create technical obstacles to the functioning of communications facilities, but can also pose a threat to the information security of the state, cause disruption of the stability of communications and negatively affect the protection of the rights and freedoms of citizens. It is emphasized that the application of administrative liability in the field of telecommunications has a number of specific features due to the technical complexity of offenses, the high dependence of society on electronic communications and the need for a prompt response to any violations in the operation of networks. In this area, administrative tort mechanisms perform not only a punitive, but also a preventive function aimed at ensuring the stability of the telecommunications infrastructure. It was found that international and European standards for the protection of telecommunications infrastructure form an important component of the modern information security system, as they establish unified approaches to organizing the functioning of electronic communications, protecting networks from cyberattacks and ensuring their uninterrupted operation. The conditions of global digitalization have necessitated the coordination of efforts of states to counter threats in cyberspace, which, in turn, contributed to the formation of international legal and technical standards in the field of telecommunications. The conclusion was made about the need to improve the mechanisms for bringing to administrative responsibility, in particular by clarifying the components of offenses, increasing the level of their legal certainty and adapting to modern digital challenges. Special attention is required to strengthen responsibility for encroachments on critical telecommunications infrastructure facilities, as well as the development of effective procedures for recording and proving offenses in the digital environment. It is also considered advisable to systematize administrative and legal norms in the field of electronic communications, harmonize national legislation with European cybersecurity standards, and improve interaction between regulatory and law enforcement agencies. A promising direction is also the introduction of modern technological means of monitoring the state of telecommunications networks and digital tools for recording offenses.

Key words: *telecommunications networks, electronic communications, business entities, principles of administrative responsibility, administrative and legal norms, legal regulation, state authorities.*

Актуальність теми. Особливого значення питання охорони телекомунікаційних мереж набули в умовах зростання кількості правопорушень, пов'язаних із пошкодженням кабельних ліній, незаконним втручанням у роботу електронних комунікаційних систем, самовільним підключенням до мереж, а також порушенням правил проведення робіт в охоронних зонах, такі дії не лише створюють технічні перешкоди у функціонуванні засобів зв'язку, а й можуть становити загрозу інформаційній безпеці держави, спричиняти порушення стабільності комунікацій та негативно впливати на забезпечення прав і свобод громадян.

Дослідження адміністративної відповідальності у сфері охорони телекомунікаційних мереж має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє визначити особливості правового регулювання відповідних суспільних відносин, виявити проблеми правозастосовної діяльності та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Особливість телекомунікаційних мереж як об'єкта адміністративно-правового захисту полягає у поєднанні матеріальної та інформаційної складових, до матеріальних елементів належать кабельні лінії, передавальні станції, серверне обладнання, технічні вузли та інші інженерні об'єкти. Водночас функціонування мереж забезпечує передачу інформаційних потоків, електронних даних і цифрових сигналів, які мають важливе значення для суспільства, держави та суб'єктів господарювання [1, с. 59–65]. Варто зазначити, що комплексний характер телекомунікаційних мереж обумовлює необхідність створення ефективного механізму їх адміністративно-правової охорони.

Зростання кількості загроз у сфері телекомунікацій обумовлює необхідність посилення державного контролю за функціонуванням мереж, удосконалення механізмів їх правового захисту та підвищення ефективності адміністративної відповідальності за порушення встановлених правил у сфері електронних комунікацій [2]. Надійний захист телекомунікаційної інфраструктури В сучасних умовах виступає важливою передумовою забезпечення інформаційної та національної безпеки України.

Нормативно-правове регулювання адміністративної відповідальності за порушення правил охорони телекомунікаційних мереж ґрунтується на системі законодавчих та підзаконних актів, які визначають порядок функціонування електронних комунікацій, встановлюють правила експлуатації телекомунікаційної інфраструктури та передбачають заходи юридичної відповідальності за їх порушення. Важливе місце у цій системі належить КУпАП, норми якого формують основу адміністративно-деліктного механізму захисту телекомунікаційних мереж.

КУпАП визначає загальні засади адміністративної відповідальності, поняття адміністративного правопорушення, види адміністративних стягнень, провадження у справах про адміністративні проступки. Своє відображення знаходять у положеннях КУпАП закріплено правові механізми реагування держави на порушення правил охорони телекомунікаційних мереж, незаконне втручання у функціонування засобів зв'язку та інші протиправні дії у сфері електронних комунікацій [3].

Особливе значення для дослідження адміністративної відповідальності у зазначеній сфері мають норми, які передбачають відповідальність за пошкодження ліній зв'язку, порушення правил їх охорони, самовільне проведення робіт в охоронних зонах телекомунікаційних мереж та недотримання встановлених технічних вимог. Вказані правопорушення створюють загрозу стабільності функціонування електронних комунікацій та можуть негативно впливати на інформаційну безпеку держави.

Аналіз положень КУпАП свідчить про те, що законодавець розглядає охорону телекомунікаційних мереж як важливий напрям адміністративно-правового захисту [3]. Наявність спеціальних складів адміністративних правопорушень у цій сфері дозволяє застосовувати заходи державного примусу до осіб, дії яких порушують нормальне функціонування телекомунікаційної інфраструктури. Одночасно чинне законодавство орієнтоване не лише на покарання винних осіб, а й на попередження нових правопорушень шляхом встановлення обов'язкових правил експлуатації та охорони мереж.

Разом із тим сучасний стан розвитку електронних комунікацій свідчить про необхідність подальшого вдосконалення положень КУпАП у відповідній сфері [3]. Поява нових технологій, зростання кількості кіберзагроз та зміна характеру правопорушень потребують оновлення окремих адміністративно-деліктних норм, уточнення складів правопорушень та посилення ефективності механізму притягнення до адміністративної відповідальності. Особливої актуальності такі питання набувають в умовах воєнного стану, коли стабільність функціонування телекомунікаційних мереж безпосередньо впливає на рівень інформаційної та національної безпеки України.

Важливе місце у системі нормативно-правового регулювання відносин у сфері електронних комунікацій займає ЗУ «Про електронні комунікації» [4], який визначає правові та організаційні засади функціонування телекомунікаційної інфраструктури, порядок надання електронних комунікаційних послуг, а також основні вимоги щодо забезпечення безпеки та стабільності функціонування мереж. Прийняття зазначеного Закону стало важливим етапом реформування національного законодавства у сфері зв'язку та його поступового наближення до європейських стандартів правового регулювання.

Положення Закону спрямовані на формування сучасної моделі регулювання електронних комунікацій, яка враховує розвиток цифрових технологій, потреби інформаційного суспільства та необхідність захисту інформаційного простору держави. Закон визначає правовий статус постачальників електронних комунікаційних мереж і послуг, встановлює вимоги до експлуатації технічних засобів, регламентує порядок доступу до інфраструктури та закріплює обов'язки суб'єктів у сфері електронних комунікацій щодо забезпечення цілісності та захищеності мереж.

Окрему увагу у Законі приділено питанням безпеки електронних комунікацій, зокрема, передбачено обов'язок операторів та постачальників послуг вживати необхідних технічних і організаційних заходів для мінімізації ризиків порушення функціонування мереж, запобігання несанкціонованому втручанню та забезпечення безперервності надання послуг зв'язку [4]. Подібні положення мають важливе значення для підтримання стабільності інформаційного простору держави та забезпечення належного рівня ІБ.

Нормативне регулювання у сфері електронних комунікацій не обмежується лише положеннями ЗУ «Про електронні комунікації» [4]. Значну роль відіграють також підзаконні нормативно-правові акти, які деталізують порядок функціонування телекомунікаційних мереж, визначають правила їх охорони, технічної експлуатації та взаємодії між суб'єктами у сфері зв'язку, до таких актів належать постанови Кабінет Міністрів України, нормативні документи центральних органів виконавчої влади, а також рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку.

Особливе значення серед підзаконних актів мають правила охорони ліній електронних комунікацій, порядок проведення робіт у межах охоронних зон, технічні регламенти щодо експлуатації мереж та вимоги до захисту інформації. Визначальну роль відіграють зазначені нормативні документи визначають конкретні обов'язки фізичних та юридичних осіб у процесі використання телекомунікаційної інфраструктури та створюють правову основу для притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності у разі порушення встановлених правил.

Сучасний розвиток цифрового середовища та зростання кількості загроз у сфері електронних комунікацій обумовлюють необхідність постійного оновлення нормативної бази. Удосконалення законодавства у цій сфері повинно бути спрямоване на підвищення рівня захисту телекомунікаційних мереж, забезпечення стійкості електронних комунікацій та адаптацію національного законодавства до міжнародних і європейських стандартів інформаційної безпеки.

Ефективність охорони телекомунікаційних мереж значною мірою залежить від належного функціонування системи державного контролю у сфері електронних комунікацій [5]. Контроль за дотриманням правил охорони мереж покладається на низку органів державної влади, компетенція яких визначається законодавством України та охоплює організаційні, наглядові, регуляторні й правоохоронні повноваження. Інтегрований багаторівневий механізм державного управління спрямований на забезпечення стабільного функціонування телекомунікаційної інфраструктури, запобігання правопорушенням та своєчасне реагування на випадки порушення встановлених правил.

Центральне місце у системі державного регулювання у сфері електронних комунікацій займає Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку. До її компетенції належить реалізація державної політики у відповідній сфері, здійснення регуляторних і контрольних функцій, прийняття нормативно-правових актів, а також контроль за дотриманням операторами та постачальниками електронних комунікаційних послуг вимог законодавства [6]. Комісія має право проводити перевірки, розглядати питання щодо порушення правил експлуатації мереж та застосовувати передбачені законом заходи реагування.

Важливу роль у забезпеченні охорони телекомунікаційних мереж відіграють також правоохоронні органи, насамперед Національна поліція України та Служба безпеки України, їх діяльність спрямована на виявлення, припинення та розслідування правопорушень, пов'язаних із пошкодженням телекомунікаційної інфраструктури, незаконним втручанням у роботу електронних комунікаційних систем, викраденням обладнання або здійсненням несанкціонованого доступу до мереж [7; 8]. Особливого значення діяльність зазначених органів набуває в умовах воєнного стану та зростання кількості кіберзагроз.

Окремі контрольні повноваження у сфері охорони телекомунікаційних мереж здійснюють органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації. У межах своєї компетенції вони беруть участь у погодженні проведення будівельних або земельних робіт, контролюють дотримання вимог щодо охоронних зон ліній зв'язку та взаємодіють з операторами електронних комунікацій у питаннях захисту об'єктів телекомунікаційної інфраструктури.

Значний обсяг контрольних функцій покладається також на органи, відповідальні за забезпечення кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури, а їх діяльність пов'язана з моніторингом стану інформаційної безпеки, виявленням потенційних загроз для телекомунікаційних мереж та координацією заходів реагування у разі виникнення надзвичайних ситуацій або кібератак [9].

Наявність широкого кола суб'єктів державного контролю свідчить про комплексний характер охорони телекомунікаційних мереж. Водночас ефективність реалізації контрольних повноважень значною мірою залежить від належної координації діяльності органів державної влади, чіткого розмежування їх компетенції та вдосконалення механізмів взаємодії у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави.

Міжнародні та європейські стандарти захисту телекомунікаційної інфраструктури формують важливу складову сучасної системи забезпечення інформаційної безпеки, оскільки встановлюють уніфіковані підходи до організації функціонування електронних комунікацій, захисту мереж від кібератак та забезпечення їх безперервної роботи. Умови глобальної цифровізації зумовили необхідність координації зусиль держав щодо протидії загрозам у кіберпросторі, що, своєю чергою, сприяло формуванню міжнародних правових і технічних стандартів у сфері телекомунікацій.

Ключову роль у формуванні міжнародних стандартів відіграє ITU, який розробляє технічні рекомендації та нормативні документи щодо безпеки телекомунікаційних мереж, кіберстійкості інфраструктури та забезпечення надійності глобальних комунікаційних систем [9]. Документи ITU визначають базові принципи захисту мереж, включаючи вимоги до управління ризиками, захисту інформації та реагування на інциденти у сфері електронних комунікацій.

Важливе значення мають також стандарти, розроблені Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) та Міжнародною електротехнічною комісією (IEC), зокрема серія ISO/IEC 27000, яка регламентує систему управління інформаційною безпекою [10]. Чинні стандарти визначають комплексний підхід до захисту телекомунікаційних мереж, включаючи організаційні заходи, технічні засоби захисту, контроль доступу, криптографічні механізми та процедури реагування на кіберінциденти.

На європейському рівні значний вплив на формування стандартів захисту телекомунікаційної інфраструктури здійснює право ЄС. Зокрема, Директива NIS2 встановлює вимоги до кібербезпеки мережевих та інформаційних систем, визначає обов'язки операторів критичної інфраструктури щодо запобігання інцидентам і забезпечення стійкості цифрових сервісів. Директива передбачає посилений контроль за суб'єктами, які надають ЕКП, та запроваджує обов'язкові механізми повідомлення про кіберінциденти.

Окреме місце займають регламенти та рекомендації Європейського агентства з кібербезпеки (ENISA), яке здійснює аналітичну, методологічну та координаційну діяльність у сфері захисту інформаційної інфраструктури. Діяльність цього органу спрямована на підвищення рівня кіберстійкості телекомунікаційних мереж, розробку методичних рекомендацій для держав-членів ЄС та уніфікацію підходів до реагування на кіберзагрози.

Впровадження міжнародних та європейських стандартів у національне законодавство України має важливе значення для підвищення рівня захищеності телекомунікаційної інфраструктури [4]. Гармонізація правових норм сприяє удосконаленню системи кіберзахисту, посиленню стійкості електронних комунікаційних мереж та забезпеченню належного рівня ІБ держави в умовах зростання глобальних цифрових загроз.

Особливості кваліфікації правопорушень у цій сфері полягають у необхідності чіткого розмежування між пошкодженням, самовільним втручанням та незаконним використанням телекомунікаційних мереж [11]. Пошкодження передбачає фізичне або технічне порушення цілісності елементів інфраструктури, так самовільне втручання охоплює дії, спрямовані на зміну режиму роботи мереж без належного дозволу. Незаконне використання полягає у користуванні телекомунікаційними ресурсами без правових підстав або з порушенням встановлених правил. Правильна кваліфікація таких діянь має вирішальне значення для забезпечення ефективного застосування адміністративної відповідальності та захисту телекомунікаційної інфраструктури.

Порушення правил охорони телекомунікаційних мереж становлять різнорідну за характером і наслідками сукупність протиправних діянь, які посягають на стабільність функціонування електронних комунікацій та безпеку інформаційного простору. Розмежування відповідних категорій дозволяє систематизувати типові випадки правопорушень, а також забезпечити більш точну кваліфікацію дій винних осіб та ефективне застосування адміністративної відповідальності.

Одним із найпоширеніших видів є пошкодження кабельних ліній та технічного обладнання, так порушення зазвичай виникають у процесі проведення будівельних, дорожніх або земляних робіт, коли не дотримуються встановлені вимоги щодо охоронних зон [12]. Пошкодження може мати як механічний характер (перерізання або руйнування кабелю), так і технічний (виведення з ладу обладнання), що призводить до перебоїв у роботі зв'язку та порушення доступу до телекомунікаційних послуг.

Окрему категорію становить несанкціоноване підключення до телекомунікаційних мереж. Подібні дії полягають у незаконному використанні ресурсів електронних комунікацій без дозволу оператора або постачальника послуг, а тому може проявлятися у самовільному підключенні до кабельних мереж, використанні чужої інфраструктури або отриманні доступу до послуг зв'язку

без належної оплати чи правових підстав. Згадані порушення не лише завдають економічної шкоди, а й можуть створювати додаткове навантаження на мережі та впливати на якість послуг.

Порушення правил проведення земельних або будівельних робіт у межах охоронних зон телекомунікаційних мереж є ще одним поширеним видом правопорушень [13]. У таких випадках суб'єкти господарювання або фізичні особи не дотримуються встановленого порядку погодження робіт, не враховують наявність підземних чи наземних комунікацій, що призводить до їх пошкодження, подібні дії свідчать про недостатній рівень організації робіт і порушення спеціальних вимог безпеки.

Важливе місце серед правопорушень займає втручання у функціонування мереж електронних комунікацій. Розглядаються дії, спрямовані на зміну режиму роботи мереж, блокування каналів зв'язку, несанкціоновану зміну налаштувань обладнання або вплив на передачу даних. Порушення можуть мати як умисний, так і необережний характер, однак у будь-якому випадку негативно впливають на стабільність телекомунікаційної інфраструктури.

Окремо слід виділити порушення режиму експлуатації технічних засобів зв'язку, так категорія охоплює недотримання встановлених технічних регламентів, правил обслуговування обладнання, умов його використання та зберігання [14]. Подібні порушення часто пов'язані з неналежною організацією роботи операторів або відповідальних осіб та можуть призводити до збоїв у роботі мереж або їх повного виходу з ладу.

У такий спосіб, види порушень правил охорони телекомунікаційних мереж відрізняються за способом вчинення, характером впливу на інфраструктуру та ступенем суспільної небезпеки. Комплексний аналіз відповідних явищ має важливе значення для вдосконалення правового регулювання у сфері електронних комунікацій та підвищення ефективності адміністративно-правового захисту телекомунікаційних мереж.

Застосування адміністративної відповідальності у сфері телекомунікацій має низку специфічних рис, зумовлених технічною складністю правопорушень, високою залежністю суспільства від електронних комунікацій та необхідністю оперативного реагування на будь-які порушення у роботі мереж. У цій сфері адміністративно-деліктні механізми виконують не лише каральну, а й превентивну функцію, спрямовану на забезпечення стабільності телекомунікаційної інфраструктури.

Порядок притягнення до адміністративної відповідальності регулюється положеннями КУпАП та спеціальними нормами законодавства у сфері електронних комунікацій [3]. Процедура починається з виявлення факту правопорушення, його фіксації уповноваженими органами, складання протоколу та подальшого розгляду справи компетентним органом або судом. Важливе значення має дотримання процесуальних гарантій осіб, які притягаються до відповідальності, зокрема права на захист, надання пояснень та оскарження прийнятого рішення.

Практика діяльності уповноважених органів свідчить про те, що у сфері телекомунікацій значну роль відіграють НКЕК, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектра та поштового зв'язку, а також правоохоронні органи. Регулятор забезпечує контроль за дотриманням правил експлуатації мереж та може застосовувати заходи адміністративного впливу до операторів і постачальників послуг. Правоохоронні органи, у свою чергу, здійснюють виявлення, припинення та документування правопорушень, особливо у випадках пошкодження інфраструктури або незаконного втручання у її роботу.

Співвідношення адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності у сфері телекомунікацій визначається характером і ступенем суспільної небезпеки правопорушення. Адміністративна відповідальність застосовується у випадках менш тяжких порушень правил охорони мереж, що не спричинили значних наслідків [3]. Кримінальна відповідальність настає у разі умисного або особливо небезпечного втручання у роботу телекомунікаційних систем, яке призвело до істотної шкоди або загрози національній безпеці [15]. Цивільно-правова відповідальність, у свою чергу, пов'язана з відшкодуванням майнової шкоди, завданої внаслідок пошкодження або неправомірного використання телекомунікаційної інфраструктури [16].

Проведений аналіз свідчить, що чинний механізм адміністративно-правового реагування на порушення правил охорони телекомунікаційних мереж ще не забезпечує належного рівня ефективності в умовах сучасних цифрових викликів. На практиці виникають труднощі, пов'язані кваліфікацією окремих правопорушень, фіксацією цифрових доказів та з визначенням меж відповідальності між різними суб'єктами у сфері електронних комунікацій. Існуючі санкції не завжди відповідають ступеню суспільної небезпеки таких діянь, особливо у випадках посягання на об'єкти критичної телекомунікаційної інфраструктури [17]. Додатковим ускладнюючим

чинником виступає швидкий розвиток інформаційних технологій, який потребує постійного оновлення нормативно-правових механізмів захисту телекомунікаційних мереж та вдосконалення діяльності уповноважених органів.

Враховуючи наведене, система юридичної відповідальності у сфері телекомунікацій має комплексний характер та забезпечує різні рівні правового реагування залежно від тяжкості порушення, що дозволяє ефективно захищати та підтримувати стабільність телекомунікаційну інфраструктуру інформаційного простору держави.

Практика застосування адміністративної відповідальності у сфері охорони телекомунікаційних мереж демонструє наявність низки системних проблем, які ускладнюють ефективний правовий захист електронних комунікацій. Актуальні проблеми зумовлені як недосконалістю чинного законодавства, так і динамічним розвитком цифрових технологій, що випереджає нормативне регулювання [3].

Одним із ключових недоліків чинного адміністративного законодавства є фрагментарність правового регулювання у сфері охорони телекомунікаційної інфраструктури. Норми, які передбачають відповідальність за порушення правил охорони мереж, розосереджені в різних нормативно-правових актах і не завжди узгоджені між собою [17]. Такий стан речей створює труднощі у правозастосуванні, ускладнює кваліфікацію правопорушень та знижує рівень правової визначеності для суб'єктів господарювання і громадян.

Проблемним залишається також питання визначення складів адміністративних правопорушень у сфері телекомунікацій. У низці випадків законодавчі формулювання є надто загальними або оціночними, що ускладнює їх однозначне тлумачення. Відсутність чітких критеріїв розмежування між адміністративними проступками, кримінальними правопорушеннями цивільно-правовими деліктами призводить до неоднакової правозастосовної практики та знижує ефективність притягнення винних осіб до відповідальності.

Окрему увагу слід приділити необхідності посилення відповідальності за посягання на об'єкти критичної телекомунікаційної інфраструктури [18]. В умовах зростання кіберзагроз та воєнних викликів пошкодження або блокування телекомунікаційних мереж може мати наслідки загальнодержавного масштабу. У зв'язку з цим доцільним є перегляд санкцій за відповідні правопорушення, а також запровадження більш диференційованого підходу залежно від ступеня шкоди та характеру протиправних дій.

Важливим напрямом удосконалення правового регулювання гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу. Особливе значення мають положення європейських директив у сфері кібербезпеки та електронних комунікацій, зокрема підходи до захисту критичної інфраструктури, управління кіберризиками та обов'язків операторів зв'язку щодо реагування на інциденти [19]. Адаптація національного законодавства до європейських стандартів сприятиме підвищенню рівня кіберстійкості телекомунікаційних мереж та інтеграції України до єдиного цифрового простору.

Серед основних пропозицій щодо вдосконалення механізму адміністративно-правового захисту телекомунікаційних мереж доцільно виділити необхідність систематизації норм адміністративного законодавства у цій сфері, уточнення складів адміністративних правопорушень із урахуванням сучасних технологічних реалій, запровадження чітких критеріїв розмежування видів юридичної відповідальності, а також посилення координації між регуляторними та правоохоронними органами. Окремо доцільно розвивати механізми цифрової фіксації правопорушень та використання електронних доказів у адміністративному провадженні.

Комплексне вирішення зазначених проблем дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового захисту телекомунікаційної інфраструктури, забезпечити належний рівень інформаційної безпеки держави та створити більш стійку правову основу для функціонування електронних комунікацій в Україні.

У межах дослідження адміністративної відповідальності за порушення правил охорони телекомунікаційних мереж встановлено, що зазначена сфера характеризується підвищеною складністю правового регулювання та значною залежністю від технічного розвитку електронних комунікацій. Нормативна база, яка регламентує відповідні суспільні відносини, охоплює положення КУпАП, ЗУ «Про електронні комунікації» та значну кількість підзаконних актів, які деталізують правила експлуатації та охорони телекомунікаційної інфраструктури [3, 4]. Водночас виявлено наявність певних прогалин та колізій у правовому регулюванні, що ускладнює єдину та послідовну практику застосування норм.

Адміністративна відповідальність у сфері охорони телекомунікаційних мереж виконує важливу роль у забезпеченні стабільного функціонування електронних комунікацій [3]. Виступає одним із основних інструментів превенції правопорушень, сприяє дотриманню встановлених правил експлуатації мереж та забезпечує оперативне реагування держави на випадки їх пошкодження, самовільного втручання або незаконного використання [20]. У сукупності з іншими видами юридичної відповідальності адміністративно-правові заходи формують цілісну систему захисту телекомунікаційної інфраструктури, яка має стратегічне значення для інформаційної безпеки держави.

Висновки. Аналіз практичних аспектів правозастосування свідчить про необхідність удосконалення механізмів притягнення до адміністративної відповідальності, зокрема шляхом уточнення складів правопорушень, підвищення рівня їх правової визначеності та адаптації до сучасних цифрових викликів. Окремої уваги потребує посилення відповідальності за посягання на об'єкти критичної телекомунікаційної інфраструктури, а також розвиток ефективних процедур фіксації та доказування правопорушень у цифровому середовищі.

Також, доцільним вбачається систематизація адміністративно-правових норм у сфері електронних комунікацій, гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами кібербезпеки, а також удосконалення взаємодії між регуляторними та правоохоронними органами. Перспективним напрямом також виступає впровадження сучасних технологічних засобів моніторингу стану телекомунікаційних мереж і цифрових інструментів фіксації правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Головацький Н. Т. Способи і методи адміністративно-правового захисту персональних даних в мережі Інтернет: теоретичний аналіз та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія: Право*. 2024. Вип. 84, ч. 3. С. 59–65. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.3.9.

2. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

4. Про електронні комунікації: Закон України від 16.01.2020 № 1089-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2021. № 12. Ст. 78. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20.

5. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку : Закон України від 16.12.2021 № 1971-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text

6. Курус Т. В. Нормативно-правове регулювання електронного урядування в Україні. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2024. Вип. 19. С. 63–70. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-19-9.

7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

8. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

9. International Telecommunication Union. *Global Cybersecurity Index 2024*. Geneva : ITU, 2024. URL: https://www.itu.int/epublications/publication/global-cybersecurity-index-2024/

10. ISO/IEC 27001:2022. *Information security, cybersecurity and privacy protection – Information security management systems – Requirements*. Geneva : International Organization for Standardization, 2022. URL: https://www.iso.org/standard/27001

11. Мазійчук В. А. Характеристика адміністративних правопорушень в інформаційній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 2. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.2.27.

12. Про затвердження Правил охорони ліній електрозв'язку : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.1996 № 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/135-96-%D0%BF#Text

13. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text

14. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20

15. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14

16. Шевчук М. О. Особливості правового забезпечення інформаційної безпеки з урахуванням сучасних загроз національній безпеці. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1 (86). С. 45–50. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-86-45-50.

17. Туров В. Д. Використання інформаційних технологій на етапі доказування в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Т. 2. Вип. 82. С. 283–288. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.2.44.

18. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19

19. Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code (Recast) (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union.* 2018. L 321. P. 36–214. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1972/oj

20. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:342.7
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.37

ЧОРНУЦЬКИЙ С.П.

НОВІТНІ ЕЛЕМЕНТИ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

NEW ELEMENTS OF ELECTRONIC ADMINISTRATIVE JUDICIARY AS A FORMS OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE

У статті розкрито новітні елементи електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні як нормативно визначені, функціонально взаємопов'язані та технологічно забезпечені складові адміністративного процесу, за допомогою яких право особи на судовий захист від рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень реалізується у цифровому середовищі із збереженням установлених адміністративним процесуальним законодавством гарантій справедливого, неупередженого, своєчасного й доступного правосуддя. Визначено, що призначення елементів електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні полягає у створенні цілісного механізму дистанційної та юридично значущої взаємодії особи із судом, у межах якого забезпечуються можливість ініціювання адміністративної справи, подання та одержання процесуальних документів, участі у судовому розгляді, використання цифрової доказової інформації, отримання судових рішень та здійснення інших процесуальних прав без обов'язкової фізичної присутності учасника у приміщенні суду. До елементів електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні віднесено: – Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та її окремі підсистеми і модулі як базове інформаційно-технологічне середовище здійснення цифрового адміністративного процесу; – електронний кабінет учасника судового процесу як персоніфікований засіб доступу до інформації та сервісів судової системи; – електронну ідентифікацію особи та застосування кваліфікованого електронного підпису як засобів встановлення суб'єкта процесуальної дії, підтвердження автентичності та цілісності електронних документів; – електронне звернення до адміністративного суду та подання позовних заяв, заяв, клопотань, заперечень, пояснень, письмових і електронних доказів в електронній формі; – електронний документообіг між судом та учасниками процесу, а також між самими учасниками; – електронні докази як самостійну форму доказової інформації, що виникає, зберігається або передається у цифровому середовищі; – дистанційну участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції із забезпеченням можливості безпосередньо реалізовувати процесуальні права; технічна фіксація та збереження перебігу судового процесу; – електронне вручення судових рішень, повісток та інших процесуальних документів із юридично визначеним моментом їх отримання; – електронне діловодство, зберігання матеріалів справи та формування електронного судового архіву; – віддалений доступ учасників до процесуальної інформації та матеріалів справи.

Ключові слова: *адміністративне судочинство, електронне судочинство, захист персональних даних, звернення, конфіденційна інформація, організаційно-технічне забезпечення, права і свободи людини, правосуддя, суд, судовий процес, цифрова культура.*

© ЧОРНУЦЬКИЙ С.П. – слухач аспірантури (ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом») https://orcid.org/0009-0006-8246-0634

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article reveals the latest elements of electronic administrative justice as a form of protection of human rights and freedoms in Ukraine as normatively defined, functionally interconnected and technologically supported components of the administrative process, through which the right of a person to judicial protection against decisions, actions or inaction of subjects of power is implemented in a digital environment while maintaining the guarantees of fair, impartial, timely and accessible justice established by administrative procedural legislation. It is determined that the purpose of the elements of electronic administrative justice as a form of protection of human rights and freedoms in Ukraine is to create a holistic mechanism of remote and legally significant interaction of a person with the court, within which the possibility of initiating an administrative case, submitting and receiving procedural documents, participating in a court hearing, using digital evidentiary information, receiving court decisions and exercising other procedural rights without the mandatory physical presence of the participant in the courtroom is ensured. The elements of electronic administrative proceedings as a form of protection of human rights and freedoms in Ukraine include: – The Unified Judicial Information and Communication System and its individual subsystems and modules as the basic information and technological environment for implementing a digital administrative process; – the electronic office of a participant in the judicial process as a personalized means of access to information and services of the judicial system; – electronic identification of a person and the use of a qualified electronic signature as a means of establishing the subject of a procedural action, confirming the authenticity and integrity of electronic documents; – electronic appeal to the administrative court and submission of claims, applications, motions, objections, explanations, written and electronic evidence in electronic form; – electronic document flow between the court and the participants in the process, as well as between the participants themselves; – electronic evidence as an independent form of evidentiary information that arises, is stored or transmitted in a digital environment; – remote participation in a court session in the videoconference mode with the ability to directly exercise procedural rights; technical recording and preservation of the course of the judicial process; – electronic delivery of court decisions, summonses and other procedural documents with a legally defined moment of their receipt; – electronic record keeping, storage of case materials and formation of an electronic court archive; – remote access of participants to procedural information and case materials.

Key words: *administrative justice, electronic justice, personal data protection, appeals, confidential information, organizational and technical support, human rights and freedoms, justice, court, judicial process, digital culture.*

Актуальність теми. Розвиток цифрових технологій у сфері правосуддя зумовив формування в Україні механізмів електронного адміністративного судочинства, за допомогою яких особа може реалізовувати право на судовий захист у публічно-правових відносинах із використанням електронних засобів комунікації. При цьому в законодавстві України електронне адміністративне судочинство не визначено як самостійну процесуальну форму судочинства, а лише визначено окремі елементи електронного судочинства, які потребують наукового осмислення.

Огляд останніх досліджень. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини, в розрізі адміністративного судочинства, системно аналізували такі науковці як В. Авер'янов, І. Арістова, Р. Арсірій, О. Баранов, В. Бевзенко, О. Берназюк, О. Безпалова, Ю. Георгієвський, А. Герич, І. Голосніченко, Н. Голубєва, Н. Гришина, О. Джафарова, О. Дрозд, Є. Дуліба, А. Завидняк, І. Ієрусалімова, В. Ільков, А. Каламайко, Г. Капліна, П. Карташов, А. Колесніков, Ю. Колтун, В. Колпаков, О. Корчинський, О. Косілова, О. Ковальчук, О. Кузьменко, Н. Кушакова-Костицька, Я. Лазур, Ю. Легеза, Н. Логінова, О. Муза, О. Музичук, О. Небрат, О. Овчаренко, О. Пасенюк, Є. Пеліхос, Н. Писаренко, О. Присяжнюк, В. Пчелін, К. Пятигора, О. Рєзнік, О. Скочиляс-Павлів, М. Смокович, Є. Соболь, Х. Солнцева, Л. Сорока, Т. Степанова, В. Теремецький, В. Туров, В. Фурашев, Д. Цехан, Н. Чудик, Р. Шаповал, С. Шатрава, О. Шминдрук та інші.

Однак, умови електронного адміністративного судочинства змінили зміст та фактичний запит до механізму забезпечення прав і свобод людини, що обумовлює необхідність новітнього аналізу для якісного підвищення рівня правової та цифрової культури усіх учасників судового процесу.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити та проаналізувати новітні елементи електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні.

Виклад основних положень. Відповідно до ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) адміністративне судочинство здійснюється за правилами загального або спрощеного позовного провадження [2]. Тому електронне адміністративне судочинство є особливою, цифровізованою формою реалізації адміністративно-процесуальних прав особи в межах установлених КАС України процедур, що забезпечується насамперед засобами Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи.

Вихідною конституційною засадою електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні є ст. 55 Конституції України, відповідно до якої права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а кожному гарантується можливість оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [1]. Адміністративне судочинство є одним із основних механізмів реалізації конституційного права людини на захист від неправомірного здійснення публічної влади.

Електронізація механізму реалізації конституційного права людини на захист безпосередньо пов'язана також із приписами ст. 129 Конституції України, яка до основних засад судочинства відносить рівність учасників процесу, змагальність сторін, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, розумні строки розгляду справи, забезпечення права на апеляційний перегляд та у визначених законом випадках – касаційне оскарження [1]. Електронні технології створюють додатковий спосіб практичної реалізації конституційних гарантій судочинства. Аналогічна спрямованість закріплена у ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод. Частина перша ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» гарантує кожному захист його прав, свобод та інтересів незалежним, безстороннім і справедливим судом у розумні строки [3].

Безпосереднє призначення адміністративного судочинства розкрито у ч. 1 ст. 2 КАС України – завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [2]. Саме реалізація ефективного захисту прав, свобод та інтересів у цифровому середовищі формує зміст електронного адміністративного судочинства.

Центральним елементом електронного правосуддя є Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (далі – ЄСІТС). Відповідно до ч. 4 ст. 18 КАС України ЄСІТС забезпечує, зокрема, електронний обмін документами між судами та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь осіб у судових засіданнях у режимі відеоконференції. Частина 5 ст. 18 КАС України передбачає направлення судових рішень та інших процесуальних документів до електронних кабінетів учасників процесу. Також поняття «електронний кабінет» також визначено у ч. 5 ст. 18 КАС України як персональний кабінет (веб-сервіс чи інший користувацький інтерфейс) у підсистемі (модулі) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, за допомогою якого особі, яка пройшла електронну ідентифікацію, надається доступ до інформації та сервісів Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремих підсистем (модулів), у тому числі можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, а також між учасниками судового процесу [2; 6].

Інституційне підґрунтя Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи містить ст. 15-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема, ЄСІТС забезпечує електронне діловодство, централізоване і захищене зберігання документів, електронний архів, обмін документами та інформацією, проведення відеоконференцій, віддалений доступ користувачів до інформації та інші цифрові функції судової системи. Закон також передбачає розгляд судами справ за матеріалами в електронній формі [3].

Таким чином, Єдина судова інформаційно-комунікаційна система забезпечує цифрову інфраструктуру реалізації права на адміністративний судовий захист.

Одним із головних проявів електронного адміністративного судочинства є можливість дистанційно ініціювати та вести адміністративну справу. Згідно з ч. 7 ст. 44 КАС України, процесуальні документи, письмові та електронні докази можуть подаватися до суду, а процесуальні дії – вчинятися учасниками справи в електронній формі із застосуванням ЄСІТС. При цьому,

процесуальні документи в електронній формі мають подаватися учасниками справи до суду з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) [2].

Такий механізм подання позову та інших процесуальних документів в електронній формі істотно розширює доступність судового захисту, що має особливе значення для внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, осіб, які перебувають за кордоном, людей з обмеженою мобільністю та громадян, які проживають далеко від місця знаходження відповідного суду.

При цьому, електронна форма процесуального документа не знижує його юридичного значення. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», юридична сила електронного документа не може заперечуватися лише через те, що він існує в електронній формі; так само сама електронна форма не є підставою для заперечення допустимості документа як доказу [4]. Додатковою гарантією автентичності процесуальної комунікації є кваліфікований електронний підпис. Зокрема, Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» встановлює, що кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як власноручний, і користується презумпцією відповідності власноручному підпису [5].

Отже, електронна форма реалізації права на звернення до адміністративного суду не є юридично менш значущим способом судового захисту, та за дотримання встановлених законом вимог породжує повноцінні процесуальні наслідки.

Окремим елементом електронного адміністративного судочинства є використання електронних доказів. Відповідно до ст. 99 КАС України, електронними доказами є інформація в цифровій формі, що містить відомості про обставини, які мають значення для справи. До них можуть належати електронні документи, фотографії, аудіо- і відеозаписи, вебсайти та вебсторінки, текстові, мультимедійні й голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші цифрові дані. Вони можуть зберігатися на мобільних телефонах, картах пам'яті, серверах, у системах резервного копіювання або в мережі Інтернет. Ч. 3 ст. 94 КАС України дозволяє подавати письмові докази у вигляді електронних копій із накладенням кваліфікованого електронного підпису [2].

Суттєвим елементом електронного адміністративного судочинства є дистанційна участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Згідно з ч. 1 ст. 195 КАС України, учасник справи або його представник має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції як поза межами приміщення суду, так і в приміщенні іншого суду, якщо суд має відповідну технічну можливість і якщо особисту явку учасника не визнано обов'язковою. За ч. 4 ст. 195 КАС України дистанційна участь поза судом здійснюється з використанням власних технічних засобів та засобів електронної ідентифікації з високим рівнем довіри. Відповідно до ч. 8 цієї статті технічні засоби мають забезпечувати належну якість зображення і звуку та інформаційну безпеку, а учасник повинен мати можливість бачити й чути перебіг засідання, ставити питання, отримувати відповіді та реалізовувати інші процесуальні права. Відеоконференція підлягає відео- та звукозапису, який долучається до матеріалів справи [2].

Тому, дистанційна участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції є способом забезпечення права особи на особисту участь у судовому процесі та права бути почутою судом незалежно від її фізичного місцезнаходження.

Ще одним елементом цифрового судового захисту є оперативне електронне отримання учасником процесу судових документів. Відповідно до ч. 7 ст. 18 КАС України, особі, яка має зареєстрований електронний кабінет, документи у справі вручаються шляхом направлення до такого кабінету; водночас особа зберігає право отримати паперову копію судового рішення за окремою заявою. Особливого значення набуває ч. 6 ст. 251 КАС України, оскільки пов'язує електронне вручення рішення з перебігом процесуальних строків. Днем вручення є, зокрема, день отримання судом повідомлення про доставлення копії судового рішення до електронного кабінету. Якщо судове рішення надіслано до електронного кабінету пізніше 17 години, судове рішення вважається врученим у робочий день, наступний за днем його відправлення, незалежно від надходження до суду повідомлення про його доставлення. Аналогічний механізм діє щодо судових повісток – відповідно до ст. 127 КАС України часом вручення повістки може бути день отримання судом повідомлення про її доставлення до електронного кабінету особи [2].

Отже, електронне судочинство забезпечує юридичну визначеність моменту отримання процесуального документа, від якого можуть залежати строки апеляційного чи касаційного оскарження та здійснення інших процесуальних дій.

В цілому, новітні елементи електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні – це нормативно визначені, функціонально взаємопов'язані та технологічно забезпечені складові адміністративного процесу, за допомогою яких право особи на судовий захист від рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень реалізується у цифровому середовищі із збереженням установлених адміністративним процесуальним законодавством гарантій справедливого, неупередженого, своєчасного й доступного правосуддя.

Призначення елементів електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні полягає у створенні цілісного механізму дистанційної та юридично значущої взаємодії особи із судом, у межах якого забезпечуються можливість ініціювання адміністративної справи, подання та одержання процесуальних документів, участі у судовому розгляді, використання цифрової доказової інформації, отримання судових рішень та здійснення інших процесуальних прав без обов'язкової фізичної присутності учасника у приміщенні суду. Елементи електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні мають подвійне призначення – становлять частину цифрової організації адміністративного процесу, та виступають юридичними засобами забезпечення доступу до правосуддя, рівності учасників, права бути почутим судом, правової визначеності та ефективності судового захисту.

До елементів електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні належать:

– Єдина судова інформаційно-комунікаційна система та її окремі підсистеми і модулі як базове інформаційно-технологічне середовище здійснення цифрового адміністративного процесу;

– електронний кабінет учасника судового процесу як персоніфікований засіб доступу до інформації та сервісів судової системи;

– електронна ідентифікація особи та застосування кваліфікованого електронного підпису як засоби встановлення суб'єкта процесуальної дії, підтвердження автентичності та цілісності електронних документів;

– електронне звернення до адміністративного суду та подання позовних заяв, заяв, клопотань, заперечень, пояснень, письмових і електронних доказів в електронній формі;

– електронний документообіг між судом та учасниками процесу, а також між самими учасниками;

– електронні докази як самостійна форма доказової інформації, що виникає, зберігається або передається у цифровому середовищі;

– дистанційна участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції із забезпеченням можливості безпосередньо реалізовувати процесуальні права; технічна фіксація та збереження перебігу судового процесу;

– електронне вручення судових рішень, повісток та інших процесуальних документів із юридично визначеним моментом їх отримання;

– електронне діловодство, зберігання матеріалів справи та формування електронного судового архіву;

– віддалений доступ учасників до процесуальної інформації та матеріалів справи.

Особливості елементів електронного адміністративного судочинства як форми захисту прав і свобод людини в Україні полягають у:

– функціонують у межах загального та спрощеного позовного провадження, змінюючи передусім спосіб здійснення процесуальних дій;

– характеризуються юридичною еквівалентністю електронної та традиційної форм процесуальної діяльності, внаслідок чого належно оформлені електронні документи, електронний підпис, цифрові докази та інші електронні процесуальні дії здатні породжувати такі самі правові наслідки, як і їх паперові чи фізичні аналоги;

– мають виразну дистанційну спрямованість, зменшують залежність реалізації права на судовий захист від місцезнаходження особи, її фізичної мобільності та можливості особистого відвідування суду;

– відзначаються підвищеним значенням електронної ідентифікації, автентичності, цілісності інформації, інформаційної безпеки та стабільності функціонування цифрової інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2016. № 31. Ст. 545.

4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 36. Ст. 275.

5. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2017. № 45. Ст. 400.

6. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. *Верховна Рада України* : офіційний веб-портал. 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.2
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.38

КОМАР А.Ю.

ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ НОВЕЛИ ТА ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

DRAFT NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE: CONCEPTUAL NOVELTIES AND SELECTED CONTROVERSIAL ISSUES

Метою статті є дослідження концептуальних засад проєкту нового Кримінального кодексу України, аналіз його ключових новел у порівнянні з положеннями чинного кримінального законодавства, визначення їх потенційних переваг і проблемних аспектів, а також формулювання окремих пропозицій щодо подальшого вдосконалення проєкту. З'ясовно, що практично значущою новелою проєкту Кримінального кодексу України, тісно пов'язаною з новою класифікацією, є декриміналізація низки діянь, які, на переконання авторів, за своєю правовою природою мають розглядатися як адміністративні чи дисциплінарні проступки. Серед прикладів, наведених самими розробниками, – необережне легке тілесне ушкодження, поява на робочому місці у стані алкогольного сп'яніння, злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань та зберігання порнографічних матеріалів тощо. За задумом розробників, метою цього кроку є вивільнення ресурсу правоохоронної системи для розслідування порівняно більш небезпечних посягань, а також узгодження КК з майбутнім Кодексом про адміністративні проступки, з дотриманням конституційного принципу неприпустимості подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення. На нашу думку, зазначена новела є обґрунтованою, оскільки відповідає сучасній тенденції диференціації юридичної відповідальності та концентрації кримінально-правових засобів на найбільш небезпечних посяганнях. Зроблено висновок, що проєкт нового Кримінального кодексу України, підготовка якого триває з 2019 року завершилася оприлюдненням фінальної редакції від 25 червня 2026 року, є комплексною спробою реформування кримінального законодавства України, адже запропоновані розробниками рішення вбачаються нам досить концептуальними і свідчать про їхнє прагнення забезпечити більшу системність і послідовність кримінально-правового регулювання. Водночас, окремі положення проєкту потребують якнайшвидшого та ґрунтовного наукового осмислення. Це, на нашу думку, доречно насамперед щодо відмови від категорії суспільної небезпечності, застосування типових санкцій, скорочення системи покарань, а також критеріїв розмежування окремих кримінально-правових засобів. Вважаємо, остаточна оцінка ефективності запропонованих рішень можлива лише після завершення законопроєктної роботи та формування практики застосування нового кримінального законодавства. Перспективи практичної реалізації розглянутих новел безпосередньо залежатимуть від того, наскільки послідовно законодавець та Робоча група врахують накопичений упродовж 2020–2026 років досвід обговорення проєкту у наукових колах. Позитивним сигналом вважаємо те, що, за визнанням самих розробників, документ пройшов

© КОМАР А.Ю. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем публічного права (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0006-1164-5340

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

комплексну національну та міжнародну експертизу за участю фахівців з Литви, Німеччини та Консультативної місії ЄС, що дає підстави сподіватися на подальше вдосконалення тексту вже на стадії його парламентського розгляду.

Ключові слова: *проєкт Кримінального кодексу України, кримінальне законодавство, кримінально-правові засоби, типові санкції, система покарань, суспільна небезпечність, класифікація кримінальних правопорушень, реформа кримінального законодавства.*

The purpose of the article is to study the conceptual foundations of the draft of the new Criminal Code of Ukraine, analyze its key novelties in comparison with the provisions of the current criminal legislation, determine their potential advantages and problematic aspects, as well as formulate individual proposals for further improvement of the draft. It is clear that a practically significant novel of the draft Criminal Code of Ukraine, closely related to the new classification, is the decriminalization of a number of acts that, in the authors' opinion, should be considered administrative or disciplinary offenses by their legal nature. Among the examples given by the developers themselves are negligent minor bodily injury, appearing at the workplace in a state of alcoholic intoxication, malicious disobedience to the requirements of the administration of the institution serving sentences, and possession of pornographic materials, etc. According to the developers, the purpose of this step is to free up the resources of the law enforcement system for the investigation of relatively more dangerous offenses, as well as to harmonize the Criminal Code with the future Code of Administrative Offenses, in compliance with the constitutional principle of inadmissibility of double liability for the same type of offense. In our opinion, this amendment is justified, since it corresponds to the current trend of differentiation of legal liability and concentration of criminal law remedies on the most dangerous offenses. It is concluded that the draft of the new Criminal Code of Ukraine, the preparation of which has been ongoing since 2019 and ended with the publication of the final version on June 25, 2026, is a comprehensive attempt to reform the criminal legislation of Ukraine, because the solutions proposed by the developers seem to us to be quite conceptual and indicate their desire to ensure greater systematicity and consistency of criminal law regulation. At the same time, some provisions of the draft require the fastest and most thorough scientific understanding. In our opinion, this is appropriate, first of all, with regard to the rejection of the category of public danger, the application of standard sanctions, the reduction of the system of punishments, as well as the criteria for distinguishing individual criminal law measures. We believe that the final assessment of the effectiveness of the proposed solutions is possible only after the completion of the legislative work and the formation of the practice of applying the new criminal legislation. The prospects for the practical implementation of the considered novelties will directly depend on how consistently the legislator and the Working Group take into account the experience accumulated during 2020–2026 of discussing the draft in scientific circles. We consider it a positive signal that, according to the developers themselves, the document has undergone comprehensive national and international expertise with the participation of specialists from Lithuania, Germany and the EU Advisory Mission, which gives reason to hope for further improvement of the text already at the stage of its parliamentary consideration.

Key words: *draft Criminal Code of Ukraine, criminal legislation, criminal law measures, standard sanctions, system of punishments, social dangerousness, classification of criminal offences, criminal legislation reform.*

Постановка проблеми. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) України [1], ухвалений 5 квітня 2001 року, протягом чверті століття свого функціонування зазнав понад півтори тисячі змін, внаслідок чого окремі його статті переписувалися по кілька, а то й по півтора десятка разів. Не дивно, що подібна динаміка законотворення, зумовлена як об'єктивними суспільними трансформаціями, так і дещо кон'юнктурними мотивами, поступово підірвала внутрішню системність Кодексу. У чинному КК України поєднуються положення, сформовані на різних етапах розвитку кримінального законодавства, що в окремих випадках зумовлює виникнення

колізій, неоднозначне тлумачення окремих норм і необхідність їх системного застосування з урахуванням сучасної судової практики та принципу юридичної визначеності.

Усвідомлення цієї проблеми на офіційному рівні відбулося ще 7 серпня 2019 року, коли Указом Президента України було утворено Комісію з питань правової реформи, у складі якої сформовано Робочу групу з питань розвитку кримінального права (далі – робоча група) [2]. Перед робочою групою, до якої увійшли провідні вітчизняні науковці-криміналісти на чолі з Ю. В. Бауліним, серед іншого, було поставлено завдання забезпечити розроблення та внесення Президентові України узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства (зокрема – підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність). Показово, що вже на початковому етапі роботи учасники групи відмовилися від ідеї вдосконалення чинного Кодексу і обрали шлях підготовки принципово нового акта, розробленого на підставі окремо затвердженої Концепції реформування кримінального законодавства України [3].

Актуальність теми статті зумовлена не лише масштабом самої реформи, а і тим, що станом на липень 2026 року проєкт увійшов у вирішальну фазу: 25 червня 2026 року робоча група оприлюднила фінальну редакцію контрольного тексту, після понад шести років підготовки, консультацій та міжнародної експертизи, і ухвалила рішення про його передання Президентові України для вирішення питання щодо подальшого внесення на розгляд Верховної Ради [4]. Тобто йдеться вже не про гіпотетичний, а про цілком реальний документ, положення якого найближчим часом можуть стати предметом парламентського обговорення. За таких обставин науковий аналіз концептуальних засад проєкту, виявлення його сильних сторін і вразливих місць вбачається практично значущим завданням, здатним вплинути на якість майбутнього закону ще до його ухвалення.

На наше переконання, пов'язаність цієї проблематики з ширшими науковими та практичними завданнями є багатоаспектною. По-перше, йдеться про завдання гармонізації вітчизняного кримінального права з acquis communautaire Європейського Союзу (далі – ЄС) та практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що прямо випливає з євроінтеграційного курсу держави. По-друге, варто враховувати завдання розвантаження системи кримінальної юстиції через децентралізацію того, що штучно віднесено до кримінально-правової сфери, хоча за своєю природою є адміністративним чи дисциплінарним деліктом. По-третє, не можна оминути завдання підвищення прогнозованості кримінально-правового реагування для особи, яка, за влучним висловом самих розробників, має розуміти, «які діяння є кримінальними правопорушеннями, які кримінально-правові засоби встановлені за їх вчинення, і за яких підстав та умов ці засоби застосовуються або не застосовуються» [4]. Саме на перетині цих завдань і формується предмет нашого дослідження.

Варто також зауважити, що сама методологія підготовки проєкту – багаторічне публічне обговорення контрольних текстів на спеціалізованому сайті, проведення відповідних вебінарів, конференцій і круглих столів за участю як членів Робочої групи, так і незалежних експертів – є для вітчизняної законопроєктної практики явищем доволі рідкісним. Зазвичай кримінально-правові новели вносяться до Верховної Ради без подібної публічної апробації, що потім позначається на якості правозастосування. У цьому контексті сам факт багаторічної, послідовної, хай і суперечливої дискусії довкола проєкту нового КК України є позитивним прецедентом, який, вважаємо, заслуговує на закріплення як стандартної практики підготовки кодифікованих актів у інших галузях права.

Стан дослідження. Наукове осмислення проєкту нового КК України розпочалося практично одразу після оприлюднення перших контрольних текстів у 2020 році і від початку мало передбачуваний виразно дискусійний характер. Показово, що вже в перших публікаціях співіснували діаметрально протилежні оцінки: від захопленого сприйняття як довгоочікуваної системної реформи до стриманої, місцями навіть різкої критики окремих рішень розробників.

Один із перших ґрунтовних відгуків належить О. О. Дудорову та Є. О. Письменському, які, виступаючи як незалежні рецензенти первинної версії проєкту, підготовленої за підтримки Консультативної місії ЄС в Україні, здійснили постатейний аналіз розділу про вихідні положення, принципи кримінального закону та систему покарань [5]. Автори визнали конструктивність готовності Робочої групи до фахового діалогу, водночас наголосивши, що деякі приписи, зокрема щодо визначення покарання виключно через штраф та ув'язнення, можуть призвести до штучного зростання «тюремного населення» через відсутність майнового ресурсу в частини засуджених [6]. Ця теза, по суті, започаткувала цілу лінію дискусії про соціальну справедливість пропонованої системи кримінально-правових засобів, яку згодом підхопили інші дослідники.

Не можна не відмітити те, який помітний внесок у розробку концептуальних засад проєкту зробив голова робочої групи Ю. В. Баулін, який сформулював зокрема базові положення нового акта: єдність кримінального закону, вичерпний перелік ознак і ступенів тяжкості злочинів, систему кримінально-правових засобів та цінності, покладені в основу кодифікації [6]. Пізніше цю ж проблематику він розвинув у статті, присвяченій новому вирішенню «старих» проблем кримінального права, де проаналізував філософію проєкту, його юридичну форму та зміст, визначеність термінології [7]. У межах цієї ж дискусії В. О. Навроцький обґрунтував відмову розробників від категорії суспільної небезпеки на користь формалізованих критеріїв шкоди, наголосивши, що ця ознака є одним з визначальних критеріїв, на підставі яких здійснюється криміналізація, проте не піддається точному правозастосовному вимірюванню [8].

Питання системи заходів кримінально-правового характеру, відмінних від покарання, докладно висвітлила І. Жук, яка звернула увагу на невиправдане розмежування засобів пробації та засобів безпеки за подібними за змістом підставами застосування [9].

Окремий пласт наукової полеміки утворюють дослідження, присвячені класифікації кримінальних правопорушень і побудові санкцій. Так, у колективній монографії за загальною редакцією Ю. Бауліна та М. Хавронюка, підготовленій членами Робочої групи, системно викладено передумови розробки та концептуальні засади проєкту [10].

Окремі аспекти досліджуваного питання тією чи іншою мірою розглядали також А. В. Айдинян, А. В. Андрушко, О. М. Бандурка, Т. В. Барановська, А. А. Вознюк, О. П. Горох, С. Ф. Денисов, Н. П. Жидняк, Ю. Ю. Забуга, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, В. В. Козлов, Р. І. Лісник, Т. О. Михайліченко, В. А. Мисливий, Р. О. Мовчан, Т. А. Нечипоренко, О. В. Новіков, О. В. Одинцова, М. А. Рубащенко, О. О. Титаренко, О. М. Чебан, С. М. Школа. та багато інших.

Отже, попри значний масив публікацій, комплексного дослідження, яке б синтезувало концептуальні новели проєкту саме у світлі його останньої, фінальної редакції 2026 році, в українській кримінально-правовій науці ще не з'явилося – що й зумовлює наукову новизну нашої розвідки.

Метою статті є дослідження концептуальних засад проєкту нового Кримінального кодексу України, аналіз його ключових новел у порівнянні з положеннями чинного кримінального законодавства, визначення їх потенційних переваг і проблемних аспектів, а також формулювання окремих пропозицій щодо подальшого вдосконалення проєкту.

Виклад основного матеріалу. Передумови розроблення нового Кримінального кодексу України мають комплексний характер. Як уже зазначалося, ключовою проблемою стала втрата чинним КК внутрішньої системності через хаотичне накопичення змін. Але поряд із цим є й глибші причини: чинний Кодекс успадкував від радянської доктрини концепцію суспільної небезпечності діяння як матеріальної ознаки злочину, при цьому не запропонувавши чітких критеріїв її вимірювання. Додатковим чинником стала потреба гармонізації із acquis ЄС та вичерпною практикою ЄСПЛ, зобов'язання щодо якої Україна взяла на себе в межах Угоди про асоціацію [11]. Доєднуємося до думки О. М. Бандурки стосовно того, що кримінальне право і кримінальне законодавство, як і кримінально-правова політика в цілому, все ще перебувають у стані адаптації до викликів війни. По-іншому й не могло бути, адже, як наголошує вчений, війна – подія екстраординарна за масштабами і якістю тих викликів, що постають перед усім суспільством і державою [12, с. 29].

Концептуальна новизна проєкту постає очевидною вже на рівні методології його підготовки. Розробники свідомо відмовилися від логіки внесення точкових поправок і обрали шлях підготовки кодифікованого акта «з чистого аркуша», що прямо випливає з положень Концепції реформування кримінального законодавства України [3]. На нашу думку, таке рішення є виправданим, оскільки лише за умови повної перебудови структури можна усунути внутрішні суперечності, накопичені за двадцять п'ять років точкового реформування. Водночас цей підхід супроводжується істотним ризиком: як влучно зауважили О. О. Дудоров та Є. О. Письменський, розробники нового акта об'єктивно потребують активнішого залучення здобутків кримінально-правової науки, оскільки фаховий рівень окремих розділів проєкту, за їхньою оцінкою, істотно різниться [5].

Серед базових концептуальних ідей реформи варто виокремити принцип ultima ratio, згідно з яким кримінальний закон розглядається як крайній засіб державного реагування, застосовуваний лише тоді, коли для охорони суспільних відносин недостатньо засобів інших галузей права. Другою наскрізною ідеєю вбачається орієнтація на потерпілого: реституція та компенсація закріплюються як самостійні завдання Кодексу, а стан здоров'я, вік і вразливість потерпілої особи послідовно враховуються серед обставин, що підвищують ступінь тяжкості злочину. Третьою

складовою виокремлюємо ідею мінімалізму водночас із суворістю кримінально-правового реагування: розробники прагнуть скоротити перелік кримінально-правових засобів, водночас забезпечивши їх реальну ефективність.

Ключові відмінності проєкту від чинного Кодексу простежуються на рівні як форми, так і змісту. Структурно чинний КК складається з Загальної та Особливої частин, тоді як проєкт передбачає складнішу архітектуру: за станом на червень 2026 року документ налічує 12 книг, поділених на 77 розділів (707 статей, з яких 180 належать до Загальної частини; 509 – до Особливої, що включає 277 складів злочинів і 92 склади кримінальних проступків; 18 статей – Заключна частина) [4]. Порівняно з редакцією 2021 року, коли структура Особливої частини охоплювала п'ять книг – від четвертої до дев'ятої, присвячених злочинам проти прав людини, суспільства, власності й господарської діяльності, інтересів держави та міжнародного гуманітарного права – остання станом на момент написання статті редакція демонструє подальшу деталізацію та розширення нормативного матеріалу, що само собою свідчить про еволюційний характер підготовки, розвитку документа.

Змістовно найпринциповішою відмінністю є відмова від наскрізного застосування категорії суспільної небезпечності діяння в законодавчому визначенні злочину. Відповідно до тексту проєкту, злочином визнається Кримінальне правопорушення, яким умисно спричинено суттєву, значну, тяжку, особливо тяжку чи винятково тяжку шкоду або з необережності спричинено тяжку або особливо тяжку шкоду. І. Вишневська, аналізуючи цю новелу, слушно зауважує, що вилучення ознаки суспільної небезпечності не означає її повного ігнорування – вона трансформується в категорію «ступеня тяжкості злочину», критерієм визначення якого слугує заподіяна шкода. Вчена наголошує, що ознака суспільної небезпечності діяння передбачена не тільки в чинному КК України, а й була притаманна поняттю злочину в кримінальному законодавстві радянського періоду. Саме її називають матеріальною ознакою злочину, системоутворюючою категорією, що лежить не лише в основі класифікації злочинів, а й є критерієм відмежування злочину від інших публічних правопорушень [13, с. 18, 20–21]. Ми певною мірою поділяємо цю оцінку, однак вважаємо за доцільне наголосити, що подібна термінологічна трансформація не усуває дискусійності самого підходу: заміна оцінного (і тому гнучкого) поняття суспільної небезпеки формалізованими майновими показниками шкоди може зумовлювати нові проблеми правозастосування і потребує додаткової наукової оцінки.

Показово, що розробники проєкту прямо визначили ієрархію цінностей, покладених в основу майбутньої кодифікації: безпеку людини, її права і свободи; безпеку та інтереси суспільства; власність, фінанси і господарську діяльність; інтереси держави і міжнародного співтовариства. При цьому першочерговою цінністю визнаються права та інтереси потерпілої особи, тоді як права й законні інтереси особи, яка вчинила злочин, також підлягають захисту на основі принципу верховенства права від свавільного втручання органів державної влади [6, с. 7]. На нашу думку, саме це поєднання – одночасний захист потерпілого і гарантії для особи, яка притягається до відповідальності, – є свідченням зрілості концептуального підходу розробників, хоча практична реалізація цього балансу, як буде показано нижче, породжує низку суперечностей на рівні конкретних інститутів.

Центральною новелою проєкту, на нашу думку, є запровадження єдиної категорії «кримінально-правових засобів», яка охоплює як покарання, так і інші заходи державного реагування на вчинення злочину. Відповідно до статті 3.1.1 проєкту, кримінально-правові засоби поділяються на засоби кримінальної відповідальності – покарання, пробацію, судимість – та інші кримінально-правові засоби, до яких належать засоби безпеки, реституція та компенсація, конфіскація майна, а також кримінально-правові засоби щодо юридичної особи. Показово, що ця класифікація суттєво відрізняється від логіки чинного КК, де реституція та конфіскація існують фрагментарно й непослідовно. Разом з тим, на думку І. В. Жук, залишається не до кінця з'ясованим критерій розмежування засобів пробації і засобів безпеки, оскільки правова природа, підстави та мета їх застосування, за спостереженням дослідниці, є майже ідентичними [9, с. 34].

Другою за значенням новелою є принципово нова класифікація кримінальних правопорушень. У фінальній редакції проєкту основним критерієм тяжкості визнається вже не вид і розмір покарання, як у чинному законодавстві, а характер заподіяної шкоди та форма вини [10]. Кримінальними провинами пропонується визнавати діяння, що спричинили істотну (за умисної форми вини) або значну (за необережної форми вини) шкоду, тоді як злочини диференціюються на дев'ять ступенів тяжкості залежно від наслідків та інших об'єктивних критеріїв [9]. Варто

зауважити, що ця конструкція зазнала помітної еволюції: у редакції 2021 року йшлося про десять ступенів тяжкості умисних злочинів та чотири ступені – необережних [7, с. 21], тоді як фінальний варіант використовує єдину дев'ятиступеневу шкалу для злочинів, виносячи менш тяжкі діяння в окрему категорію проступків. На наш погляд, це свідчить про послідовний пошук розробниками оптимального балансу між деталізацією і практичною придатністю моделі, хоча остаточно ця робота, вочевидь, ще не завершена.

Логічним продовженням нової класифікації є запровадження типових санкцій. Суть новели полягає в тому, що санкції виносяться із статей Особливої частини до Загальної, і для кожного ступеня тяжкості встановлюється єдина, уніфікована межа покарання. Ще у 2021 році Ю. В. Баулін наголошував, що такий підхід ставить законодавця в певні рамки, позбавляючи його можливості на власний розсуд встановлювати санкції при подальшому внесенні змін до Кодексу, водночас звужуючи дискреційні повноваження суду [6, с. 9]. На наше переконання, запропонована модель дійсно є логічною з позиції уніфікації санкцій, проте її ефективність залежатиме від того, наскільки вона забезпечить індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Так, не менш показовою новелою є скорочення переліку видів покарань. Якщо чинний КК передбачає чотирнадцять видів покарань, то проєкт обмежується п'ятьма: громадські роботи, штраф, обмеження свободи, строкове позбавлення волі (від трьох місяців до двадцяти років, а за міжнародні злочини – до тридцяти) та довічне ув'язнення, застосовуване лише за злочини найвищих ступенів тяжкості. Порівняно з проміжною редакцією 2021 року, де систему покарань пропонувалося звузити лише до трьох видів – штрафу, ув'язнення на певний строк і довічного ув'язнення, фінальний варіант виглядає більш диференційованим, що частково відповідає на критику О. О. Дудорова та Є. О. Письменського щодо ризику надмірного «спрощення» каральної системи [5]. Тим не менш, питання про достатність цієї диференціації, особливо щодо неповнолітніх та осіб без самостійного доходу, залишається відкритим.

Заслуговує на увагу і поява наскрізного термінологічного розділу – Глосарію, що налічує перелік понять, вживаних в однаковому значенні по всьому тексту Кодексу. Ця новела прямо відповідає принципу юридичної визначеності, закладеному в Концепції реформування кримінального законодавства [3], і, на нашу думку, є одним із безумовно вдалих рішень розробників, оскільки серед недоліків чинного КК України згадується саме термінологічна неузгодженість між статтями, ухваленими в різні періоди.

Логічно пов'язаною з Глосарієм є ще одна новела – запровадження автономної розрахункової одиниці для обчислення майнової шкоди та розміру штрафів, яка встановлюється на рівні однієї тридцятої мінімальної заробітної плати станом на 1 січня року вчинення правопорушення. Такий підхід дозволяє уникнути практики, коли конкретні показники шкоди «прив'язуються» до неоподатковуваного мінімуму доходів громадян і поступово втрачають актуальність через інфляційні процеси, на що свого часу знову ж таки вказували О. О. Дудоров та Є. О. Письменський, аналізуючи довільність кількісних параметрів криміноутворювальних ознак у чинному законодавстві [5].

Практично значущою новелою, тісно пов'язаною з новою класифікацією, є декриміналізація низки діянь, які, на переконання авторів, за своєю правовою природою мають розглядатися як адміністративні чи дисциплінарні проступки. Серед прикладів, наведених самими розробниками, – необережне легке тілесне ушкодження, поява на робочому місці у стані алкогольного сп'яніння, злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань та зберігання порнографічних матеріалів тощо. За задумом розробників, метою цього кроку є вивільнення ресурсу правоохоронної системи для розслідування порівняно більш небезпечних посягань, а також узгодження КК з майбутнім Кодексом про адміністративні проступки, з дотриманням конституційного принципу неприпустимості подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення. На нашу думку, зазначена новела є обґрунтованою, оскільки відповідає сучасній тенденції диференціації юридичної відповідальності та концентрації кримінально-правових засобів на найбільш небезпечних посяганнях.

Оцінюючи відповідність перелічених новел сучасним тенденціям розвитку кримінального права, варто визнати, що вектор реформи загалом узгоджується з європейською практикою: диференціація кримінальної відповідальності за ступенем тяжкості, розширення альтернатив ув'язненню, посилення ролі відновного правосуддя через інститути реституції та компенсації – усе це відповідає підходам, закладеним у кримінальному законодавстві більшості держав-членів ЄС. Водночас деякі рішення (зокрема надмірна деталізація шкали ступенів тяжкості) дійсно викликають слушні сумніви щодо практичної придатності моделі.

На нашу думку, дискусійним залишається питання, чи дійсно запропонована відмова від категорії суспільної небезпечності означає концептуальне переосмислення поняття злочину. Як уже зазначалося, проєкт пов'язує кримінальну протиправність насамперед із характером та обсягом заподіяної шкоди, однак самі категорії «суттєва», «значна», «тяжка» чи «особливо тяжка» шкода також мають оціночний характер і не можуть застосовуватися ізольовано від судової оцінки конкретних обставин справи. Тож вважаємо доречним питання про те, чи не відбулося фактичне перенесення акценту з однієї оціночної категорії на іншу без остаточного вирішення проблеми правової визначеності. Якщо раніше дискусії точилися навколо змісту суспільної небезпечності, то за нової моделі аналогічні питання закономірно виникатимуть під час встановлення ступеня заподіяної шкоди. У зв'язку із цим вважаємо, що сама по собі відмова від використання терміна «суспільна небезпечність» навряд чи усуває проблему оціночності кримінально-правових категорій, а лише змінює її нормативний прояв. Саме тому питання про переваги такого підходу потребує подальшого осмислення як у доктрині кримінального права, так і в майбутній практиці застосування положень нового КК.

Певні сумніви викликає й запропонована модель типових санкцій. Безперечно, її запровадження сприятиме уніфікації підходів до призначення покарання, однак водночас постає питання щодо збереження належного рівня індивідуалізації кримінальної відповідальності. Зазначимо, що злочини одного ступеня тяжкості можуть істотно відрізнятися за способом вчинення, мотивами, формою вини та іншими обставинами, які мають значення для призначення покарання. У зв'язку із цим вважаємо, що ефективність такої моделі залежатиме від того, чи дозволить вона забезпечити необхідний баланс між уніфікацією санкцій і дискреційними повноваженнями суду.

Дискусійним вбачається й запропоноване скорочення системи покарань. Попри очевидне прагнення розробників спростити її структуру та зробити більш послідовною, виникає питання, чи буде п'яти видів покарань достатньо для належної диференціації кримінально-правового реагування. Вважаємо, що окремі категорії кримінальних правопорушень та особливості особи винного можуть потребувати більш гнучкого підходу до вибору виду покарання. З огляду на це, остаточну оцінку ефективності запропонованої моделі, на наш погляд, можна буде надати лише після перевірки її практикою правозастосування.

Питання викликає також запропонована система кримінально-правових засобів. Незважаючи на її логічність та прагнення об'єднати всі заходи кримінально-правового впливу в межах єдиної конструкції, окремі елементи цієї класифікації залишаються недостатньо визначеними. Так, вважаємо доречним звернути увагу на відсутність чітких критеріїв розмежування окремих кримінально-правових засобів, зокрема пробації та засобів безпеки, що вже стало предметом наукової дискусії. За таких умов існує ризик неоднозначного тлумачення відповідних положень під час їх практичного застосування.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави дійти висновку, що проєкт нового Кримінального кодексу України, підготовка якого триває з 2019 року і станом на момент написання статті завершилася оприлюдненням фінальної редакції від 25 червня 2026 року, є комплексною спробою реформування кримінального законодавства України, адже запропоновані розробниками рішення вбачаються нам досить концептуальними і свідчать про їхнє прагнення забезпечити більшу системність і послідовність кримінально-правового регулювання.

Водночас варто вказати й на те, що окремі положення проєкту потребують якнайшвидшого та ґрунтовного наукового осмислення. Це, на нашу думку, доречно насамперед щодо відмови від категорії суспільної небезпечності, застосування типових санкцій, скорочення системи покарань, а також критеріїв розмежування окремих кримінально-правових засобів. Вважаємо, остаточна оцінка ефективності запропонованих рішень можлива лише після завершення законопроєктної роботи та формування практики застосування нового кримінального законодавства.

Перспективи практичної реалізації розглянутих новел, на наше переконання, безпосередньо залежатимуть від того, наскільки послідовно законодавець та Робоча група врахують накопичений упродовж 2020–2026 років досвід обговорення проєкту у наукових колах. Позитивним сигналом вважаємо те, що, за визнанням самих розробників, документ пройшов комплексну національну та міжнародну експертизу за участю фахівців з Литви, Німеччини та Консультативної місії ЄС, що дає підстави сподіватися на подальше вдосконалення тексту вже на стадії його парламентського розгляду. Втім без спеціальних кримінологічних досліджень соціальної обумовленості нормативних показників шкоди, без розроблення сучасних інструментів кваліфікації та без завчасної оцінки інституційної спроможності органів кримінальної юстиції навіть концептуально бездоганний закон, на наше переконання, ризикує залишитися недосяжним на практиці. Тому

вважаємо, що подальші наукові дослідження мають зосереджуватися не лише на текстуальному аналізі норм проєкту, а й на прогнозуванні ефектів його правозастосування, особливо із урахуванням специфічних умов триваючого збройного конфлікту та можливих викликів повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019 : станом на 7 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text.
3. Концепція реформування кримінального законодавства України. *Новий Кримінальний Кодекс* : вебсайт. URL: https://newcriminalcode.org.ua/concept
4. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний Кодекс* : вебсайт. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code
5. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Комплексне реформування кримінального законодавства України. Перший вагомий крок зроблено. *Юридичний Вісник України* : вебсайт. URL: https://yvu.com.ua/kompleksne-reformuvannya-kryminalnogo-zakonodavstva-ukrayiny-pershyj-vagomyj-krok-zrobleno/
6. Баулін Ю.В. Основні положення проєкту КК України. *Проєкт Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки* : матер. вебінару (м. Харків, 21 січня 2021 року). Харків, 2021. С. 6–9.
7. Баулін Ю.В. Проєкт нового Кримінального кодексу України: нове вирішення «старих» проблем. *Часопис Київського університету права.* 2024. №2. С. 164–170. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.34.
8. Навроцький В.О. Про критерії виділення проступків як окремих видів публічних правопорушень. *Проєкт Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки* : матер. вебінару (м. Харків, 21 січня 2021 року). Харків, 2021. С. 12–15.
9. Жук І.В. Система заходів кримінально-правового характеру, що не є покаранням, у проєкті КК України. *Проєкт Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки :* матер. вебінару (м. Харків, 21 січня 2021 року). Харків, 2021. С. 33–35.
10. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І./ За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К. : Компанія ВАІТЕ. 494 с.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода України від 27.06.2014. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
12. Бандурка О.М. Проєкт нового Кримінального кодексу України: критичний погляд. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 29–34. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10997257.
13. Вишневська І.А. Категорія суспільної небезпечності діяння у проєкті КК України. *Проєкт Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки :* матер. вебінару (м. Харків, 21 січня 2021 року). Харків, 2021. С. 18–21.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.39

САВИЦЬКА В.М., ШЕВЧЕНКО Т.В.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

METHODOLOGY OF RESEARCHING THE STATE'S CRIMINOLOGICAL ACTIVITY DURING A SPECIAL PERIOD THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS

У статті здійснено теоретичне обґрунтування методології дослідження кримінологічної діяльності держави в умовах особливого періоду. Актуальність теми зумовлена трансформацією криміногенних процесів, зміною характеру державного реагування та підвищеними вимогами до наукового аналізу протидії злочинності в умовах воєнного стану, мобілізації та інших надзвичайних обставин.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння методології як цілісної, багаторівневої системи принципів, методів і способів наукового пізнання. Визначено, що найбільш адекватною методологічною основою дослідження кримінологічної діяльності держави в особливий період є поєднання положень загальної теорії систем, системного підходу та системного аналізу, що дозволяє розглядати зазначену діяльність як складну соціально-правову систему, функціонування якої відбувається в умовах підвищеної невизначеності та дефіциту інформації.

Обґрунтовано, що міжнародно-правові стандарти у сфері протидії злочинності та захисту прав людини доцільно розглядати не як предмет самостійного правового аналізу, а як методологічні межі кримінологічного пізнання, які визначають критерії законності, необхідності та пропорційності державного втручання. Проаналізовано значення універсальних міжнародних договорів ООН, актів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини для формування методологічних орієнтирів оцінки кримінологічної діяльності держави в умовах особливого періоду.

Зроблено висновок, що застосування системної методології з урахуванням міжнародно-правових стандартів забезпечує наукову обґрунтованість дослідження, унеможливлює методологічну довільність та створює підґрунтя для вдосконалення державної політики протидії злочинності в умовах надзвичайних загроз.

Ключові слова: *методологія дослідження, кримінологічна діяльність держави, особливий період, системний аналіз, системний підхід, теорія систем, міжнародні правові стандарти, криміногенна ситуація.*

The article provides a theoretical substantiation of the methodology for researching the state's criminological activity under the conditions of a special period. The relevance of the topic is determined by the transformation of criminogenic processes, changes in the nature of state responses, and increased requirements for the scientific analysis of crime prevention and counteraction during martial law, mobilization, and other emergency circumstances.

© САВИЦЬКА В.М. – доктор філософії в галузі права, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін (Дніпровський державний університет внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0002-7695-5132

© ШЕВЧЕНКО Т.В. – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін (Дніпровський державний університет внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0002-2426-4372

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The study analyzes scientific approaches to understanding methodology as an integral, multi-level system of principles, methods, and means of scientific cognition. It is established that the most appropriate methodological basis for researching the state's criminological activity during a special period is a combination of the provisions of General Systems Theory, the systems approach, and systems analysis. This combination makes it possible to consider such activity as a complex socio-legal system functioning under conditions of increased uncertainty and information deficiency.

It is substantiated that international legal standards in the field of crime prevention and human rights protection should be regarded not as an independent subject of legal analysis, but as methodological boundaries of criminological cognition that determine the criteria of legality, necessity, and proportionality of state intervention. The significance of universal United Nations treaties, Council of Europe instruments, and the case law of the European Court of Human Rights in shaping methodological guidelines for assessing the state's criminological activity during a special period is examined.

It is concluded that the application of a systemic methodology taking into account international legal standards ensures the scientific validity of research, prevents methodological arbitrariness, and creates a basis for improving state crime prevention and counteraction policies in the face of extraordinary threats.

Key words: *research methodology, state's criminological activity, special period, systems analysis, systems approach, systems theory, international legal standards, criminogenic situation.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема дослідження кримінологічної діяльності держави в умовах особливого періоду вбачається надзвичайно актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору. Науковий інтерес зумовлений необхідністю розробки методології аналізу складних соціально-правових явищ, що виникають в умовах мобілізації, воєнного стану та інших кризових ситуацій. Важливим є визначення закономірностей функціонування державних інститутів у нестабільних умовах, трансформації криміногенних процесів та взаємодії правових, управлінських і соціальних механізмів, що дозволяє формувати цілісну наукову картину кримінологічних процесів.

Практична значущість проблеми особливо актуальна для України, де сучасні виклики – воєнний конфлікт, збройна агресія, трансформація правових і соціальних структур – суттєво впливають на характер злочинності та ефективність державної політики у сфері протидії криміногенним загрозам. Аналіз міжнародно-правових стандартів, принципів та практики їх застосування дозволяє окреслити методологічні межі дослідження, визначити допустимі рамки державного втручання та забезпечити науково обґрунтовану основу для вдосконалення кримінологічної діяльності держави в умовах надзвичайних обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять праці таких науковців: Антошиної І. В., яка визначила методологію як логічну систему методів і способів пізнання; Астреліна І. М., Кирій С. О. та Косогіної І. В., якими розкрито логічні зв'язки між предметом, метою та методами наукового пошуку, а також можливості системного підходу; Бірти Г. О. та Бургу Ю. Г., які представили засади розуміння методології як цілісної, субординованої системи інструментарію; Рудик А. О. щодо застосування системного аналізу до слабоструктурованих проблем у кризових умовах; Ситника Г. П. стосовно універсальності системної методології.

Аналіз наукової літератури також свідчить про наявність окремих досліджень, що так чи інакше стосуються цієї проблематики, авторами яких є Веприцький Р. С., Колодяжний М. Г., Косяченко К. Е., Мельник Д. С., Смірнов А. С., Сокуренко В. В., Спільник С. І., Філіпенко Н. Є., Фоменко А. Є., Шаблистий В. В. та ін.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні методології аналізу кримінологічної діяльності держави в особливий період та визначенні ролі міжнародних правових стандартів як методологічних меж, що задають критерії відповідності закону, пропорційності та об'єктивності наукового пізнання процесів протидії злочинності в умовах надзвичайних загроз.

Виклад основного матеріалу. Кожне наукове дослідження являє собою самостійний і цілеспрямований процес пізнання, який має власну логіку, внутрішню структуру та методологічне підгрунтя. Його результативність залежить не лише від обсягу зібраного емпіричного матеріалу, а передусім від обраних підходів, принципів і методів наукового аналізу. Саме методологія

визначає вектор дослідження, забезпечує системність наукового пошуку та дозволяє сформувати обґрунтовані висновки щодо досліджуваного явища.

Вважаємо за доцільне насамперед визначитися з поняттями. У межах методологічного обґрунтування дослідження кримінологічної діяльності держави значення набуває чітке визначення основних категорій, які окреслюють умови та межі її здійснення. Однією із таких категорій є поняття «особливий період», яке не лише формує правовий і соціальний контекст функціонування державних інститутів, а й безпосередньо впливає на характер криміногенних процесів та специфіку їх наукового пізнання.

Найбільш повним є визначення особливого періоду, наведене у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», відповідно до абзацу 4 статті 1 якого особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій [1].

Таке визначення має принципове значення не лише для правової характеристики відповідних суспільних відносин, а й для формування методології їх наукового дослідження. Воно окреслює специфічні умови функціонування державних інститутів, трансформацію соціальних процесів та зміну характеру криміногенних чинників, що, у свою чергу, зумовлює необхідність застосування відповідних методологічних підходів до аналізу кримінологічної діяльності держави. Саме з урахуванням цих обставин доцільним є звернення до наукових підходів щодо розуміння сутності та структури методології дослідження.

Антошина І. В. окреслює методологічний етап дослідження як визначення методологічної основи дослідження, підбір базового «коду» у вигляді набору принципів, методів, прийомів, підходів, засобів і способів пізнання, на яких буде ґрунтуватись наукове дослідження. Як наголошує вчена, саме поняття «методологія» можна розглядати у двох аспектах: як логічну систему підходів, методів, принципів, способів, прийомів і процедур, що використовуються в процесі наукового дослідження; та як вчення про цю систему, галузь теоретичних знань, загальну теорію феномену «метод» [2, с. 4–5].

Бірта Г. О. та Бургу Ю. Г. звертають увагу на те, що методологія не може бути зведена до якогось одного, навіть дуже важливого методу, і визначають її як складну, динамічну, цілісну, субординовану систему способів, прийомів, принципів різних рівнів, сфери дії, спрямованості, евристичних можливостей, змістів та структур [3, с. 25]. У контексті нашого дослідження така «складна система способів» набуває особливого значення, адже дозволяє розглядати кримінологічну діяльність держави не як сукупність розрізнених заходів, а як впорядковану систему взаємодії суб'єктів, інституцій, правових механізмів та соціальних чинників, що функціонують в умовах підвищеної невизначеності та дефіциту інформації, характерних для особливого періоду.

Доречно також згадати підхід таких дослідників, як Астрелін І. М., Косогіна І. В. та Кирій С. О., які наголошують на необхідності розрізняти наукову та філософську методологію. У їхньому розумінні методологія постає як вчення про структуру, засоби і методи організації наукової діяльності; сукупність реально функціонуючих принципів розуміння закономірностей, методів дослідження і їх взаємного зв'язку, яку розглядають як систему ідей. Методологія ж саме науки, на їхню думку, виявляє логічні зв'язки між предметом, метою, задачами, методами і методиками наукового дослідження, визначає проблему, послідовність її вирішення та теоретичну спрямованість результатів. Також зазначені науковці звертають увагу на те, що сучасна наукова методологія використовує такі теоретичні концепції, як загальна теорія систем, системний підхід та системний аналіз [4, с. 29].

Вважаємо, що згадані концепції доцільно розглядати як взаємопов'язані складові єдиної методологічної основи наукового дослідження. Загальна теорія систем формує універсальне бачення об'єкта як цілісного утворення, системний підхід забезпечує можливість структурування та аналізу взаємозв'язків між його елементами, тоді як системний аналіз орієнтований на дослідження складних і недостатньо структурованих процесів. Сукупне застосування зазначених положень дозволяє забезпечити послідовність і логічну узгодженість методології дослідження кримінологічної діяльності держави, що є необхідним для адекватного пізнання її функціонування в умовах, які ми розглядаємо.

В умовах особливого періоду методологія кримінологічного дослідження має враховувати фактор стислих часових меж прийняття управлінських рішень, обмеженість емпіричних даних та підвищену соціальну ціну помилкових наукових висновків. Це зумовлює потребу в застосуванні таких методологічних підходів, які дозволяють поєднати теоретичне узагальнення з практичною орієнтацією на швидке реагування та прогнозування криміногенних процесів.

Як зазначає Ситник Г. П., для вирішення наведеної проблеми потрібна універсальна методологія як сукупність певних теоретичних уявлень, підходів, методів, засобів пізнання. Такою методологією на думку науковця є системна методологія: вона розглядає будь-який об'єкт пізнання як певну систему, що функціонує в середовищі та взаємозв'язана з ним. Такий підхід у пізнанні об'єктів реального світу є базовим в загальній теорії систем та її прикладному аспекті – системному аналізі [5, с. 13].

Передумовою формування загальної теорії систем є визнання аналогій (ізоморфізму) процесів, що відбуваються у системах різної природи: технічних, біологічних, соціальних, економічних. Ізоморфізм таких процесів створює об'єктивні можливості для перенесення наукових знань і методів з однієї сфери пізнання до іншої. У цьому зв'язку загальна теорія систем постає як галузь наукового знання, що дозволяє досліджувати функціонування систем будь-якої природи та рівня складності, зокрема й кримінологічну діяльність держави як складну соціально-правову систему. Як наголошує Ситник Г. П., зазначена теорія має відповідати певним вимогам:

• по-перше, вона повинна бути достатньо загальною, щоб охоплювати положення різних вже існуючих наукових теорій (що є важливим для комплексного аналізу кримінологічної діяльності держави, яка поєднує правові, управлінські та соціальні елементи);

• по-друге, загальна теорія систем має зберігати науковий характер, а її понятійний апарат – бути чітким і однозначним (що забезпечує коректність методологічного аналізу процесів протидії злочинності та унеможливлює довільне тлумачення досліджуваних явищ);

• по-третє, теоретичне підґрунтя системного підходу має бути фундаментальним і водночас орієнтованим на практичне застосування (що дозволяє використовувати його висновки для оцінки ефективності кримінологічної діяльності держави та вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо її вдосконалення, у тому числі в умовах особливого періоду) [5, с. 14].

Логічним продовженням застосування системного підходу в межах методології наукового дослідження є звернення до системного аналізу. На думку Рудик А. О., системний аналіз вирізняється обґрунтованим підходом до вивчення складних проблем і використанням спеціальних методів їх вирішення; передусім він орієнтований на дослідження слабоструктуризованих проблем, у яких склад елементів і характер взаємозв'язків між ними встановлено неповно [5, с. 110]. Саме такі проблеми вбачаються типовими для сфери кримінологічної діяльності держави в особливий період, оскільки екстремальні умови існування суспільства призводять до деформації звичних соціальних зв'язків, зростання злочинності, тероризму, розповсюдження збройних конфліктів, злочинів проти людяності, порушень прав людини тощо. З'являється необхідність оперативного коригування управлінських рішень. Системний аналіз у цьому контексті дозволяє подолати методологічну обмеженість традиційних статистичних методів, акцентуючи увагу на якісних перетвореннях у структурі криміногенних загроз.

Можемо стверджувати, що методологія дослідження кримінологічної діяльності держави має будуватися на поєднанні теоретичних концепцій і методів, здатних забезпечити цілісне бачення цього складного соціально-правового явища. Використання положень загальної теорії систем, системного підходу та системного аналізу дозволяє розглядати кримінологічну діяльність держави як багаторівневу систему, елементи якої перебувають у постійній взаємодії, зазнають впливу зовнішнього середовища та змінюються під впливом умов особливого періоду. Такий підхід створює передумови для виявлення закономірностей її функціонування, оцінки ефективності державного впливу та формування науково обґрунтованих висновків.

Водночас принагідно зауважити, що обрана методологічна основа не є автономною та формується в тісному взаємозв'язку із нормативно-правовими орієнтирами, які визначають зміст і межі кримінологічної діяльності держави. Значну роль у цьому контексті відіграють міжнародно-правові акти, принципи та стандарти, які регламентують діяльність держав у сфері протидії злочинності, забезпечення правопорядку та безпеки в кризових і надзвичайних умовах. З огляду на це у подальшому викладі вважаємо доцільним приділити увагу аналізу міжнародно-правових засад формування методології дослідження кримінологічної діяльності держави та визначенні їх значення для національної наукової і правозастосовної практики.

Саме на міжнародному рівні виробляються універсальні підходи до розуміння злочинності, безпеки, ролі держави у протидії кримінальним загрозам та меж допустимого втручання в права і свободи людини. Для методології наукового дослідження особливе значення мають не лише конкретні норми міжнародних договорів, а й закріплені в них принципи, стандарти та концептуальні підходи, що задають загальний вектор аналізу кримінологічних процесів. Важливо наголосити, що міжнародні нормативно-правові акти у сфері безпеки та прав людини в межах даного дослідження розглядаються не як предмет правового аналізу, а як методологічні межі кримінологічного пізнання, що визначають допустимі параметри державної діяльності у сфері протидії злочинності.

Важливе значення у цьому контексті має Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року (Палермська конвенція) [6], прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 15 листопада 2000 року і ратифікована Україною 4 лютого 2004 року. Її положення ґрунтуються на розумінні злочинності як системного явища, що виходить за межі національних юрисдикцій і потребує комплексної державної політики у сфері запобігання, протидії та міжнародного співробітництва. Методологічно важливим є те, що у ст. 31 Конвенції прямо закріплено обов'язок держав розробляти та впроваджувати комплексні політики запобігання злочинності, з урахуванням соціальних, економічних та інституційних чинників.

Не менш важливою є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [7], прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 року та ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року. Зазначений міжнародно-правовий акт орієнтує на дослідження корупції не лише як сукупності кримінально караних діянь, а як складного соціально-правового явища, що охоплює інституційні, управлінські та превентивні механізми, що безпосередньо корелює із системним підходом до аналізу кримінологічної діяльності держави. Зокрема, відповідно до статей 5, 6 та 36 зазначеної конвенції держави зобов'язані формувати цілісну антикорупційну політику, створювати спеціалізовані органи та забезпечувати відповідні превентивні механізми.

Методологічні межі кримінологічної діяльності держави визначаються також універсальними міжнародними актами у сфері прав людини, зокрема Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (далі – Пакт) [8], прийнятим Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року та ратифікованим Україною 19 жовтня 1973 року. Його положення встановлюють фундаментальні стандарти законності та обмеження втручання держави у права і свободи людини, що має принципове значення для оцінки допустимості й ефективності заходів протидії злочинності. У статті 4 Пакту встановлено умови допустимої дерогації прав у надзвичайних ситуаціях, а у статтях 9 та 14 – базові стандарти особистої свободи та справедливого суду. На нашу думку, це має принципове значення для оцінки кримінологічних заходів держави в умовах особливого періоду з позицій їх законності та необхідності.

Аналогічну роль відіграє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [9], прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року та ратифікована Україною 17 липня 1997 року. Її норми та практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) формують методологічні орієнтири для аналізу кримінологічної діяльності держави з позицій пропорційності, необхідності та правової визначеності, що відповідає логіці системного аналізу складних соціально-правових процесів. Зокрема у статтях 5, 6 та 15 закріплено підхід, який формує методологічні орієнтири оцінки діяльності держави крізь призму пропорційності, правової визначеності та мінімізації надмірного втручання.

Не можна не згадати Європейську конвенцію про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [10], прийняту Радою Європи 26 листопада 1987 року та ратифіковану Україною 5 травня 1997 року. Її положення визначають міжнародні стандарти діяльності держави у сфері кримінальної юстиції та поводження з особами, що перебувають у сфері кримінально-правового впливу, що є важливим елементом методологічної оцінки кримінологічної діяльності держави.

Також вважаємо важливим методологічним орієнтиром у дослідженні кримінологічної діяльності держави в особливий період напрацювання міжнародних організацій, насамперед Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі, які формують підходи до аналізу злочинності, засновані на поєднанні нормативних стандартів і емпіричних даних. Маються на увазі не конкретні управлінські моделі, а універсальні дослідницькі підходи, що визначають спосіб осмислення кримінологічних процесів в умовах кризових і надзвичайних ситуацій.

Орієнтири ООН у сфері дослідження злочинності формуються насамперед через аналітичну діяльність Управління ООН з наркотиків і злочинності (далі – УНЗ ООН), яке виконує функцію глобального центру збору, узагальнення та інтерпретації емпіричних даних щодо криміногенних процесів [11]. Методологічно значущим є підхід УНЗ ООН до дослідження злочинності як динамічного соціального явища, що змінюється під впливом криз, збройних конфліктів і надзвичайних станів, що прямо відображено у щорічних «UNODC Annual Report» [12]. Цей офіційний щорічний звіт ООН містить опис застосовуваних підходів до збору та аналізу даних, а також перелік напрямів, з яких УНЗ ООН проводить кількісні та якісні оцінки злочинності та викликів кримінального права у світі: наркотики, організована злочинність, корупція, міграція тощо. Тобто можемо резюмувати, що аналітична діяльність УНЗ ООН певною мірою формує методологічну модель дослідження злочинності, засновану на системному аналізі.

Методологічні орієнтири Ради Європи у дослідженні кримінологічної діяльності держави формуються передусім через систему стандартів у сфері прав людини та напрацьовану практику їх тлумачення, що задають нормативно-оціночну рамку аналізу кримінологічних процесів. На відміну від аналітично-статистичного підходу УНЗ ООН, методологія Ради Європи ґрунтується на оцінці діяльності держави з позицій пропорційності, необхідності та правової визначеності. Очевидно, що ключову роль у цьому контексті відіграє практика ЄСПЛ, цінність якої полягає в тому, що Суд у своїх рішеннях формує алгоритм оцінки державного примусу, який дозволяє аналізувати абстрактні кримінологічні категорії, такі як необхідність, ефективність, пропорційність та обґрунтованість заходів державної політики. Застосування цього алгоритму в кримінологічному дослідженні забезпечує можливість переходу від описового рівня аналізу до оцінювання кримінологічної діяльності держави за критеріями, що є особливо важливим в умовах особливого періоду.

Зазначені підходи можуть бути проілюстровані на прикладі окремих рішень ЄСПЛ, які в методологічному вимірі виконують функцію моделей оцінки допустимості державного примусу в умовах надзвичайних загроз. Показовою є справа A. and Others v. the United Kingdom [13], у якій ЄСПЛ, визнаючи наявність суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, одночасно наголосив на необхідності перевірки того, чи були застосовані державою заходи строго необхідними, реально пов'язаними з характером загрози та недискримінаційними за своїми наслідками. У межах методології кримінологічного дослідження така логіка може бути використана як універсальний критерій оцінки адекватності та ефективності кримінологічної діяльності держави, зокрема в частині посилення превентивно-репресивних механізмів у надзвичайних умовах.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що кримінологічна діяльність держави в умовах особливого періоду є складним соціально-правовим явищем, аналіз якого неможливий без застосування розвиненої та внутрішньо узгодженої методологічної основи. Особливий період, визначений законодавством України, формує специфічні умови функціонування державних інститутів, трансформації криміногенних процесів і зміни характеру державного реагування, що потребує відповідних методів наукового пізнання, здатних відобразити динаміку, багаторівневість і взаємозалежність відповідних процесів.

Найбільш придатною методологічною основою дослідження зазначеного питання є поєднання положень загальної теорії систем, системного підходу та системного аналізу. Їх застосування дозволяє розглядати кримінологічну діяльність держави не як сукупність ізольованих заходів, а як цілісну систему, елементи якої перебувають у постійній взаємодії між собою та з зовнішнім середовищем, зазнаючи істотного впливу кризових і надзвичайних чинників. Такий підхід створює методологічні передумови для виявлення закономірностей функціонування цієї системи, оцінки ефективності державного впливу та прогнозування змін криміногенної ситуації.

В умовах особливого періоду методологія кримінологічного дослідження має враховувати обмеженість емпіричних даних, стислий часовий горизонт ухвалення управлінських рішень і підвищену соціальну ціну помилкових висновків. У цьому контексті саме системний аналіз набуває особливої цінності як інструмент дослідження слабоструктурованих проблем, характерних для кримінологічної діяльності держави в умовах воєнного стану, мобілізації та інших надзвичайних обставин.

Методологічні межі дослідження кримінологічної діяльності держави формуються не лише національними правовими орієнтирами, а й міжнародними правовими стандартами у сфері протидії злочинності та захисту прав людини. Міжнародні договори ООН і Ради Європи, а також практика Європейського суду з прав людини, виконують функцію критеріїв наукової оцінки допустимості, необхідності та пропорційності державного втручання, що дозволяє інтегрувати правові та кримінологічні підходи в єдину методологічну рамку.

Міжнародно-правові стандарти у сфері безпеки та прав людини доцільно розглядати як методологічні орієнтири кримінологічного пізнання, які визначають допустимі параметри дослідження та оцінки кримінологічної діяльності держави в особливий період. Такий підхід забезпечує наукову обґрунтованість висновків, унеможливлює методологічну довільність і створює підґрунтя для подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення державної політики протидії злочинності в умовах надзвичайних загроз.

Список використаних джерел:

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII : станом на 4 груд. 2025 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text (дата звернення: 10.01.2026).

2. Антошина І. В. Методологія як фундаментальна основа наукового дослідження. *Академічні візії.* 2024. № 27. С. 1–7.

3. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

4. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник / уклад.: Астрелін І. М., Косогіна І.В., Кирій С.О. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 121 с.

5. Ситник Г. П. Основи теорії систем та системного аналізу : навчальний посібник. Г. П. Ситник, Л. Г. Комаха, А. О. Рудик / за заг. ред. Г. П. Ситника. ТОВ «Академпрес». Київ. 2024. 160 с.

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 15.11.2000 : станом на 4 лют. 2004 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 10.01.2026).

7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 31.10.2003 : станом на 18 жовт. 2006 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 10.01.2026).

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.01.2026).

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 №995_004. Ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.01.2026)

10. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню : Конвенція Ради Європи від 26.11.1987 : станом на 24 січ. 1997 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 10.01.2026).

11. About UNODC / United Nations Office on Drugs and Crime : веб-сайт. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/index.html (дата звернення: 10.01.2026).

12. UNODC Annual Report 2024. United Nations Office on Drugs and Crime. 2024. URL: https://www.unodc.org/res/about-unodc/annual-report_html/UNODC_REPORT_2024_JUN17.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

13. Справа «A. and others v. The United Kingdom» : рішення Європейського Суду з прав людини від 19 лютого 2009 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%223455/05%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-91403%22]}

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.611
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.40

СМІХ В.В.

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ УМИСНИХ УБИВСТВ У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ

ISSUE OF CLASSIFICATION OF INTENTIONAL MURDER IN MODERN LEGAL SCIENCE

Стаття присвячена проблемам класифікації умисних убивств у сучасній українській та зарубіжній правовій науці. У змістовному плані ця класифікація означає впорядкування наявного різноманіття видів умисних убивств, виокремлення певних типових ознак і характеристик умисних убивств, побудову системи знань про цей вид умисних злочинів. Критерії такої класифікації будуються на відповідній кримінологічній, кримінально-правовій та криміналістичній доктрині. Автором показано, що наукові класифікації умисних убивств є не просто теоретичною конструкцією, а універсальним інструментом, який забезпечує якість кримінального законодавства, підвищує ефективність правозастосування, формує наукову основу кримінальної політики держави з протидії цьому соціальному злу, сприяє глибшому розумінню природи насильницької злочинності в цілому. За сучасних умов їх значення лише зростає, оскільки ускладнюються форми злочинності, змінюються соціальні контексти, а отже виникає потреба у більш точних, багаторівневих, інтегрованих і міждисциплінарних підходах до наукової класифікації умисних убивств. Класифікація умисних убивств у зарубіжній науці є багатофункціональним інструментом, що поєднує теоретичне та прикладне значення. Вона забезпечує поглиблення наукового розуміння насильницької злочинності, підвищення ефективності кримінально-правової політики держави з протидії умисним убивствам, вдосконалення правозастосовної діяльності в цій сфері, забезпечення дотримання прав людини. Особливого значення набувають міждисциплінарні підходи, які поєднують кримінологію, психологію та соціологію, а також використовуються у практичній слідчій та судовій діяльності. В Україні в умовах російської воєнної агресії значимість такої класифікації є важливою з огляду на необхідність розробки не тільки теоретико-правових, але й практичних засобів протидії поширенню умисних вбивств, їх профілактики, удосконалення методики розслідування умисних вбивств.

Ключові слова: *кримінологічні та соціолого-правові проблеми злочинності, умисні вбивства, класифікація умисних вбивств, жертва, злочинець, кримінологія, віктимологічний підхід, кримінально-правова політика.*

The article is devoted to the problems of classifying intentional homicides in modern Ukrainian and foreign legal science. In terms of content, this classification means ordering the existing variety of types of intentional homicides, identifying certain typical signs and characteristics of intentional homicides, building a system of knowledge about this type of intentional crime. The criteria for such a classification are based on the relevant criminological, criminal law and forensic doctrine. The author shows that scientific classifications of intentional homicides are not just a theoretical construct, but a universal tool that ensures the quality of criminal legislation, increases the effectiveness of law enforcement, forms the scientific basis of the state's criminal

© СМІХ В.В. – кандидат юридичних наук https://orcid.org/0009-0008-9812-8219

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

policy to combat this social evil, and contributes to a deeper understanding of the nature of violent crime in general. Under modern conditions, their importance is only growing, as forms of crime are becoming more complicated, social contexts are changing, and therefore there is a need for more accurate, multi-level, integrated and interdisciplinary approaches to the scientific classification of intentional homicides. The classification of intentional homicides in foreign science is a multifunctional tool that combines theoretical and applied significance. It provides a deepening of the scientific understanding of violent crime, increasing the effectiveness of the state's criminal and legal policy to combat intentional homicides, improving law enforcement activities in this area, ensuring compliance with human rights. Interdisciplinary approaches that combine criminology, psychology and sociology are of particular importance, and are also used in practical investigative and judicial activities. In Ukraine, in the context of Russian military aggression, the significance of such a classification is important given the need to develop not only theoretical and legal, but also practical means of countering the spread of intentional murders, their prevention, and improving the methodology for investigating intentional murders.

Key words: *criminological and sociological and legal problems of crime, intentional murders, classification of intentional murders, victim, criminal, criminology, victimological approach, criminal law policy.*

Вступ. Останніми десятиліттями розслідування умисних убивств отримало суттєвий імпульс до пожвавлення досліджень та, відповідно, значну академічну і професійну увагу не лише через те, що такі вбивства є найнебезпечнішим насильницьким видом кримінальної поведінки, але й тому, що вони, як виявилося, суттєвим чином впливають на ключові психосоціальні, політичні та соціально-економічні аспекти розвитку країни [1]. Так, Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) заявило, що умисне вбивство є потужним індикатором для визначення рівня насильства та безпеки в країні [2–5]. Як відомо, у теорії кримінального права, у слідчій та судовій практиці умисні вбивства виступають як складне, неоднорідне протиправне явище, яке охоплює широкий спектр діянь, зокрема різні мотиви (корисливість, ревнощі, помста, ідеологія), різні способи вчинення (насильство, отруєння, застосування зброї), різні умови вчинення (побутові, організовані, воєнні), різних суб'єктів скоєння (випадкові особи, рецидивісти, професійні злочинці). Без належної і науково обґрунтованої класифікації ця різноманітність умисних убивств залишається хаотичною і випадковою, що унеможливлює її ґрунтовне наукове осмислення. Адже класифікація соціальних явищ допомагає розширити уявлення про певний процес чи явище, підштовхує до них розмірковувань на підставі виокремлених критеріїв, вона, по суті, розширює сприйняття сутності того чи іншого явища чи процесу, його ознак, принципів, напрямків діяльності тощо [6, с. 155]. Проблеми криміналістичної класифікації таких злочинів, як умисні убивства, були уже предметом уваги таких українських науковців, як Б. Головкін, С. Здоровко, М. Короленко, Р. Кушніренко, Н. Маковецька, Л. Остапенко, О. Савка, І. Сиводєд, В. Синчук, О. Сотула, А. Старушкевич, Р. Яремчук та ін. На сьогодні актуалізується потреба у системному підході до такої класифікації, доповнення її відповідними кримінологічними, кримінально-правовими та соціолого-правовими складовими.

Метою дослідження є узагальнення наявних наукових підходів до класифікації умисних убивств, які запропоновані сучасною зарубіжною та українською правовою доктриною та напрацювання пропозицій щодо їх використання у науці та юридичній практиці.

Огляд літератури. Сучасні наукові дослідження умисних убивств будуються на відповідній теоретико-методологічній базі, враховують можливості цифризації суспільного життя. Протягом останніх десятиліть зарубіжні наукові підходи суттєво еволюціонували, особливо щодо фокусу досліджень, способів осмислення умисних убивств, а також методології та статистичних процедур. У цьому сенсі умисне вбивство розглядається у працях зарубіжних учених як надзвичайно складний феномен, оскільки це кримінально-правова категорія, що включає різні варіанти з динамічними характеристиками та специфічними психологічними процесами, а також різні особливості самого злочину та його учасників [7–10].

Огляд літератури підтверджує доцільність виведення характеристик злочинця, особливостей об'єктивної та суб'єктивної сторони цих злочинів на основі аналізу елементів убивства [11, с. 88–106]. Зокрема, такі чинники, як тип знаряддя або спосіб вчинення злочину, місце його здійснення та спосіб

підходу до жертви, надають інформацію про соціально-демографічні характеристики правопорушника, його кримінальне минуле та характер відносин із жертвою [12; 13].

Виклад основного матеріалу. Оскільки у сьогоднішній правовій науці ще не має консенсусного визначення поняття «класифікація умисних убивств», тому при його дослідженні доречно враховувати загальновизнані класифікації злочинів, за яких (на думку Г. Матусовського), в основу класифікації злочинів повинні бути покладені два взаємозалежних критерії: 1) кримінально-правовий, що визначає нормативну сутність класифікації, передбаченої законом; 2) криміналістичний, що враховує чинники, пов'язані зі специфікою виявлення і розкриття злочинів різноманітних видів залежно від особливостей предмета посягання, обстановки приготування, вчинення і приховування злочину, його механізму і засобів, типології особи злочинця, мети і мотивації злочинних дій та ін. [14, с. 366].

Розробка науково обґрунтованих класифікацій умисних убивств має багатовимірне значення для сучасної юриспруденції, оскільки вона забезпечує не лише впорядкування знань про цей вид злочинів, а й формує методологічну основу для їх правового регулювання, запобігання та дослідження. Убачається доцільним її значущість розкрити через такі виміри аналізу, як загальнопоправовий, спеціально-кримінологічний, соціологічний, психологічний та аксіологічний.

Так, у загальноправовому аспекті класифікація умисних убивств забезпечує системність кримінального законодавства, дозволяючи чітко структурувати норми про відповідальність за посягання на життя; виступає основою диференціації кримінальної відповідальності (від простого до кваліфікованих та привілейованих складів); сприяє уніфікації правозастосовної практики, зменшуючи ризик довільного тлумачення; забезпечує реалізацію принципів законності, справедливості та пропорційності покарання. Фактично, без науково обґрунтованої класифікації неможливе точне визначення меж криміналізації та пеналізації.

У кримінологічному вимірі класифікація умисних убивств дозволяє їх типологізувати за мотивами, способами, обстановкою, особою злочинця тощо; забезпечує виявлення причин і умов різних видів убивств (побутових, корисливих, організованих тощо); створює підґрунтя для розробки диференційованих профілактичних заходів; підвищує ефективність кримінальної політики держави у сфері протидії насильницькій злочинності. Таким чином, класифікація є інструментом переходу від загальних заходів до адресної превенції. Для сприяння оперативному розслідуванню та розгляду умисних убивств необхідним є розроблення їхньої криміналістичної класифікації, а також встановлення можливих сфер використання розробленої криміналістичної класифікації [15, с. 31].

Із психологічної точки зору, класифікація умисних убивств дозволяє поглиблено аналізувати мотиви, емоційні стани та психічні процеси злочинця (афектагресія, холоднокровність, девіантні установки); сприяє формуванню психологічних профілів злочинців (наприклад, імпульсивний vs. раціонально спланований тип); допомагає у прогнозуванні поведінки як злочинців, так і потенційних жертв; є основою для судово-психологічних і психіатричних експертиз. Це має особливе значення для розмежування, наприклад, умисного вбивства і вбивства в стані сильного душевного хвилювання [16].

У соціологічному вимірі класифікація умисних убивств відображає соціальну природу насильства, дозволяючи дослідити його зв'язок із соціальними процесами (бідність, нерівність, війна, урбанізація); допомагає виявити групи ризику та соціальні середовища, де ймовірність убивств є вищою; сприяє аналізу динаміки та структури злочинності; дозволяє оцінити ефективність державної політики у сфері безпеки. Отже, класифікація тут виступає як інструмент соціальної діагностики суспільства.

В аксіологічному аспекті класифікація умисних убивств відображає ієрархію соціальних цінностей, передусім визнання життя людини як найвищої цінності; забезпечує морально-правову оцінку різних форм позбавлення життя (наприклад, особливо жорстокі вбивства оцінюються суворіше і тягнуть посилену кримінальну відповідальність); сприяє формуванню суспільної нетерпимості до насильства; підсилює легітимність кримінального права як механізму захисту базових цінностей [17, с. 72–74; 18, с. 72]. Таким чином, класифікація виконує функцію ціннісного орієнтира для суспільства і держави.

Серед новітніх тенденцій у дослідженнях умисних убивств деякі автори зосереджуються також на прогнозуванні, з огляду на його значні практичні наслідки для поліцейських розслідувань [19–21]. Зокрема, існує значний інтерес до вивчення корисності кримінального профайлінгу як слідчої техніки, спрямованої на допомогу у виявленні злочинців [21–23]. Тому було створено численні типології умисних убивств, які базуються на емпіричних доказах для забезпечення

більш суворого та систематичного процесу формування профілю злочинця [24–32]. На жаль, різні типології містять низку суттєвих обмежень, що стосувалися кількості злочинців, жертв або обох груп осіб, джерел даних (наприклад, інтерв'ю, опитувань, поліцейських матеріалів та/або баз даних), використаного методу класифікації, а також типу вбивці (наприклад, поєднання «серійних» і «одиничних» злочинців та/або змішування різних груп жертв).

Багато дослідників створили класифікацію умисних убивств, засновану на інструментально/експресивній дихотомії агресивної поведінки злочинців. Однак деякі автори вважають, що інструментально/експресивна модель є надмірним спрощенням насильства, оскільки вона зводить поведінку лише до одного психологічного конструкту. Тому Д.В. Кантер (D.V. Canter) і Д. Янгс (D. Youngs) [26] пропонують складніші моделі кримінальної диференціації, такі як модель Action System, що базується на загальній теорії систем. Відповідно до цієї моделі передбачається, що злочинна поведінка включає дві основні складові: джерело злочинної дії та бажану ціль злочинної поведінки, які можуть бути внутрішніми або зовнішніми щодо злочинця [34]. Отже, злочинців можна розрізняти залежно від того, чи є мотивуюче джерело їхнього злочину експресивним (внутрішнім) або інструментальним (зовнішнім) за своєю природою [35, с. 1150–1165].

У науковій літературі запропоновано також класифікувати умисні вбивства залежно від специфіки мотивів їх вчинення. Наприклад, різні класифікації мотивів пропонувалися лише для осіб, які вчиняють специфічні види вбивств, такі як дітовбивство (*filicide*) [36; 37], вбивство батьків (*parricide*) [38] та інш. У результаті цих обмежень у літературі існує велика кількість типів умисних убивств із низьким рівнем узгодженості щодо їх визначення та оцінювання. Так, серед існуючих класифікаційних підходів найпоширенішим є поділ мотивів на «інструментальні» та «експресивні» категорії. Інструментальний мотив визначається як потреба вбити задля зовнішньої вигоди (наприклад, грошей або сексу), тоді як експресивний мотив – як емоційне бажання вбити. Наприклад, мотиви, пов'язані з наркотиками або бандитськими структурами, зазвичай належать до інструментальної категорії, тоді як мотиви особистих конфліктів часто класифікуються як експресивні. Ця класифікаційна система, спочатку розроблена для аналізу агресивної поведінки, а не вбивств [34, с. 73–96], довела свою надійність у кримінологічних дослідженнях. Зокрема, встановлено стійкі зв'язки між інструментально-експресивними категоріями та низкою важливих інтраособистісних (наприклад, психопатія, психоз) і кримінологічних факторів (наприклад, тип зброї, відносини між злочинцем і жертвою) [35–40]. Водночас ця система також піддавалася критиці через надмірну широту двох категорій, що може обмежувати глибину аналізу мотивів умисних убивств [39, с. 273–279]. У зв'язку з цим були запропоновані модифікації інструментально-експресивної класифікації. Деякі автори переосмислюють ці категорії через поділ на макро- та мікрорівні [40, с. 1–20], інші – додають підкатегорії всередині інструментально-експресивної системи [41, с. 837–872]. Однак більшість дослідників розробляють власні класифікаційні системи, адаптовані до конкретних вибірок і цілей дослідження. Такі роботи часто не мають достатнього емпіричного обґрунтування для об'єднання мотивів у узагальнені категорії.

Висновки. Наукові класифікації умисних убивств є не просто теоретичною конструкцією, а універсальним інструментом, який забезпечує якість кримінального законодавства, підвищує ефективність правозастосування, формує наукову основу кримінальної політики держави з протидії цьому соціальному злу, сприяє глибшому розумінню природи насильницької злочинності в цілому. За сучасних умов їх значення лише зростає, оскільки ускладнюються форми злочинності, змінюються соціальні контексти, а отже виникає потреба у більш точних, багаторівневих, інтегрованих і міждисциплінарних підходах до наукової класифікації умисних убивств.

Майбутнє вдосконалення класифікації умисних убивств має враховувати обмеження, які все ще існують у цій сфері. По-перше, наслідком відсутності стандартизованого визначення та різноманітних застосовуваних критеріїв класифікації умисного вбивства є відносно невелика кількість опублікованих емпіричних досліджень за різними країнами та регіонами, із численними інформаційними «лакунами», які слід заповнювати вже найближчим часом необхідними релевантними даними. По-друге, дослідження особи злочинця, які орієнтуються на специфічні групи жертв, має значну цінність, однак змішування типів жертв, хоч інколи і необхідне для підвищення статистичної потужності аналізу, обмежує можливість робити узагальнені висновки. Вочевидь, відповідне вдосконалення виграє від поглибленого вивчення різних психологічних характеристик злодія та жертви, способів убивства, мотиваційних і ситуаційних факторів, при тому, що наукові дослідження в цій галузі не повинні обмежуватися лише аналізом злочинної події, а мають включати й клінічні характеристики злочинців (їх особистісні характеристики, мотивації та modus operandi). Особливого значення набувають міждисциплінарні підходи, які

поєднують кримінологію, психологію та соціологію, а також використовуються у практичній слідчій та судовій діяльності.

В умовах російської збройної агресії та запровадженого в країні режиму воєнного стану вивчення та розробка шляхів врахування у юридичній практиці та правовій науці напрацьованої у зарубіжній науці класифікації умисних убивств виступає засобом удосконалення кваліфікації злочинів, розробки методології та методики розслідування умисних убивств, стає важливою умовою забезпечення законності та захисту права людини на життя.

Список використаних джерел:

1. Ministerio del Interior. Informe Sobre el Homicidio: España, 2010–2012. URL: http://www.interior.gob.es/documents/642317/1203227/Informe_sobre_el_homicidio_España_2010-2012_web_126180931.pdf/9c01b8da-d1b8-42b9-9ab0-2cf2c3799fb1.

2. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Global Study on Homicide 2013. URL: http://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf.

3. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). International Classification of Crimen for Statistical Proposes, Version 1.0. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/ICCS/ICCS_English_2016_web.pdf.

4. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Global Study on Homicide: Gender-related killing of women and girls. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf.

5. United Nations Development Programme, (UNDP). Global Status Report on Violence Prevention 2014. URL: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/status_report/2014/en.

6. Моргунов, О. А., Колесник М.О., Кисельов В.М. Поняття, ознаки та критерії класифікації злочинів. *Право.ua.* 2023. № 2. С. 153–157.

7. Salari, S.; Sillito, C.L.F. Intimate partner homicide-suicide: Perpetrator primary intent across young, middle, and elder adult age categories. *Aggress. Violent Behav.* 2016. Vol. 26. P. 26–34.

8. Higgs, T.; Carter, A.J.; Tully, R.J.; Browne, K.D. Sexual murder typologies: A systematic review. *Aggress. Violent Behav.* 2017. Vol. 35. P. 1–12.

9. Miller, L. Serial killers: I. Subtypes, patterns, and motives. *Aggress. Violent Behav.* 2014. Vol. 19. P. 1–11.

10. Ioannou, M.; Hammond, L.; Simpson, O. A model for differentiating school shooters characteristics. *J. Crim. Psychol.* 2015. Vol. 5. P. 188–200.

11. Crabbé, A.; Decoene, S.; Vertommen, H. Profiling homicide offenders: A review of assumptions and theories. *Aggress. Violent Behav.* 2008. Vol. 13. P. 88–106.

12. Sea, J.; Youngs, D.; Tkazky, S. Sex Difference in Homicide: Comparing Male and Female Violent Crimes in Korea. *Int. J. Offender Ther. Comp. Criminol.* 2017. Vol. 62. P. 3408–3435.

13. Fujita, G.; Watanabe, K.; Yokota, K.; Kuraishi, H.; Suzuki, M.; Wachi, T.; Otsuka, Y. Multivariate Models for Behavioral Offender Profiling of Japanese Homicide. *Crim. Justice Behav.* 2013. Vol. 40. P. 214–227.

14. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 464 с.

15. Шаповал К.А. Методика розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством : дис. ... д-ра філософії : 081 – «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2023. 224 с.

16. Попов С. Розмежування умисного вбивства від вбивства в стані сильного душевного хвилювання: позиція ВС. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/222489-rozmezhuvannya-umisnogo-vbivstva-vid-vbivstva-v-stani-silnogo-dushevnogo-khvilyuvannya-pozitsiya-vs#google_vignette.

17. Ковальчук В. П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 224 с.

18. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ; Ліра-ЛТД, 2015. 420 с.

19. Abreu V., Dickson H., Barker E., Flynn S., Ibrahim S., Shaw J. The patterns of homicide offence characteristics and their associations with offender psychopathology. *J. Investig. Psychol. Offender Profiling.* 2018. Vol. 15. P. 304–318.

20. González-Álvarez J. L., Sotoca A., Garrido M. J. El perfilamiento en la investigación criminal. In: *Investigación Criminal: principios, técnicas y aplicaciones / eds Giménez-Salinas A., González J. L*. Madrid: LID Editorial, 2015. P. 211–224.

21. Fox B., Farrington D. P. What have we learned from offender profiling? A systematic review and meta-analysis of 40 years of research. *Psychol. Bull.* 2018. Vol. 144. P. 1247–1274.

22. Chan H. C. O., Heide K. M., Beauregard E. Male and female single-victim sexual homicide offenders: distinguishing the types of weapons used in killing their victims. *Sex. Abus. A J. Res. Treat.* 2019. Vol. 31. P. 127–150.

23. Pecino-Latorre M. M., Pérez-Fuentes M. C., Patró-Hernández R. M. Homicide profiles based on crime scene and victim characteristics. *Int. J. Environ. Res. Public Health.* 2019. Vol. 16. 3629.

24. Sorochinski M., Salfati C. G. Sex worker homicide series: profiling the crime scene. *Int. J. Offender Ther. Comp. Criminol.* 2019. Vol. 63. P. 1776–1793.

25. Ivaskevics K., Almond L. Predicting the criminal record of Hungarian homicide offenders from crime scene behaviours. *Psychol. Crime Law.* 2020. Vol. 26. P. 1–25.

26. Horning A. M., Salfati C. G., Labuschagne G. N. (2015). South African serial homicide: a victim-focused behavioural typology. *J. Investig. Psychol. Offender Profiling.* 2015. Vol. 12. P. 44–68.

27. Sea J., Youngs D., Tkazky S. (2017). Sex difference in homicide: comparing male and female violent crimes in Korea. *Int. J. Offender Ther. Comp. Criminol.* 62. 1–18.

28. Canter D. V., Youngs D. Investigative psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action. Chichester: John Wiley, 2009. 470 p.

29. Canter D. V., Fritzon K. Differentiating arsonists: a model of firesetting actions and characteristics. *Leg. Criminol. Psychol.* 1998. Vol. 3. P. 73–96.

30. Fritzon K., Doley R., Hollows K. Variations in the offence actions of deliberate firesetters: a cross-national analysis. *Int. J. Offender Ther. Comp. Criminol.* 2014. Vol. 58. P. 1150–1165.

31. Léveillée S, Doyon L. Understanding the motives behind male filicides to better intervene. *Eur Rev Appl Psychol*. 2019. Vol. 69(2). P. 73–81.

32. Putkonen H, Amon S, Weizmann-Henelius G, Pankakoski M, Eronen M, Almiron MP, et al. Classifying filicide. *Int J Forensic Ment Health*. 2016. Vol. 15(2). P. 198–210.

33. Heide KM. Understanding parricide: when sons and daughters kill parents. New York, NY : Oxford University Press; 2012. 446 p.

34. Leth PM. Intimate partner homicide. *Forensic Sci Med Pathol*. 2009. Vol. 5(3). P. 199–203.

35. Beauregard E, Proulx J. A classification of sexual homicide against men. *Int J Offender Ther Comp Criminol.* 2007. Vol. 51(4). P. 420–432.

36. Crabbé A, Decoene S, Vertommen H. Profiling homicide offenders: a review of assumptions and theories. *Aggress Violent Behav*. 2008. Vol. 13(2). P. 88–106.

37. Canter D, Fritzon K. Differentiating arsonists: a model of firesetting actions and characteristics. *Legal Criminol Psychol*. 1998. Vol. 3(1). P. 73–96.

38. DeLisi M, Drury AJ, Elbert MJ. Psychopathy and pathological violence in a criminal career: a forensic case report. *Aggress Violent Behav*. 2021. 60. Article 101521.

39. Fox B, DeLisi M. Psychopathic killers: a meta-analytic review of the psychopathy-homicide nexus. *Aggress Violent Behav.* 2019. Vol. 44. P. 67–79.

40. Hachtel H, Nixon M, Bennett D, Mullen P, Ogloff J. Motives, offending behavior, and gender differences in murder perpetrators with or without psychosis. *J Interpers Violence*. 2021. Vol. 36(7–8). P. 3168–3190.

41. Bushman BJ, Anderson CA. Is it time to pull the plug on hostile versus instrumental aggression dichotomy? *Psychol Rev.* 2001/ Vol. 108(1). P. 273–279.

42. Koç G. A study of femicide in Turkey from 2010 to 2017. *SAGE Open.* 2022. Vol. 12(3). P. 1–20.

43. Nielsen AL, Lee MT, Martinez R Jr. Integrating race, place and motive in social disorganization theory: lessons from a comparison of black and Latino homicide types in two immigrant destination cities. *Criminology*. 2005. Vol. 43(3). P. 837–872.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.41

ШЕВЧЕНКО С.І.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

SOME ISSUES REGARDING THE LEGAL FRAMEWORK FOR PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

У статті аналізується досвід Республіки Казахстан в частині нормативно-правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству. Зазначається, що до 2026 року у Республіці Казахстан діяв спеціальний нормативно-правовий акт, спрямований на запобігання та протидію домашньому насильству – Закон від 04.12.2019 № 214-IV ЗРК «Про профілактику домашнього насильства». Наразі ж у цій державі діє законодавчий акт, що регулює більш широкий комплекс суспільних відносин – Закон Республіки Казахстан від 30.12.2025 № 245-VIII ЗРК «Про профілактику правопорушень». Розкриваються форми домашнього насильства, що виокремлюються у законодавстві Республіки Казахстан (фізичне, психологічне, сексуальне та економічне). З метою модернізації законодавства України в частині запобігання та протидії домашньому насильству запропоновано скористатись досвідом Республіки Казахстан та закріпити на рівні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» такий напрям заходів запобігання домашньому насильству, як соціальні. Крім того, наголошено на доцільності доповнення ч. 1 ст. 4 згаданого нормативно-правового акта такими засадами, як законність, пріоритет превентивних заходів запобігання та протидії домашньому насильству над репресивними тощо. Зроблено висновок, що для покращення рівня ефективності досліджуваних напрямів роботи загальних та спеціальних суб'єктів вбачається доречним спроєктувати у вітчизняне законодавство окремі положення нормативно-правових актів Республіки Казахстан, що регулюють зазначену сферу відносин, зокрема: 1) закріпити на рівні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» такий напрям заходів запобігання домашньому насильству, як соціальні; 2) доповнити ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» такими засадами, як законність, пріоритет превентивних заходів запобігання та протидії домашньому насильству над репресивними тощо; 3) викласти п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». у наступній редакції: «8) здійснення заходів щодо сприяння зайнятості та (або) соціальної адаптації осіб, які постраждали від домашнього насильства».

Ключові слова: *адміністративне правопорушення, домашнє насильство, запобігання злочинності, кримінальне правопорушення, протидія деліктам, Республіка Казахстан.*

This article analyzes the Republic of Kazakhstan's experience regarding the legal framework for preventing and combating domestic violence. It is noted that until 2026, the Republic of Kazakhstan had a special legislative act aimed at preventing and combating domestic violence – Law No. 214-IV of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2019, "On the Prevention of Domestic Violence." Currently, however, the country has

© ШЕВЧЕНКО С.І. – кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора (Інститут післядипломної освіти та заочного навчання Дніпровського державного університету внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0003-4133-8860

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

a legislative act in force that regulates a broader range of social relations – Law of the Republic of Kazakhstan No. 245-VIII ZRK of December 30, 2025, "On the Prevention of Offenses". The forms of domestic violence identified in the legislation of the Republic of Kazakhstan (physical, psychological, sexual, and economic) are discussed. With the aim of modernizing Ukraine's legislation regarding the prevention and combating of domestic violence, it has been proposed to draw on the experience of the Republic of Kazakhstan and to enshrine in the Law of Ukraine "On the Prevention and Combating of Domestic Violence" social measures as a key component of efforts to prevent domestic violence. In addition, the paper emphasizes the advisability of supplementing Part 1 of Article 4 of the aforementioned legislative act with principles such as legality and the priority of preventive measures to prevent and combat domestic violence over repressive measures, among others. It was concluded that in order to improve the level of effectiveness of the studied areas of work of general and special subjects, it is considered appropriate to project into the domestic legislation certain provisions of the regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan that regulate the specified sphere of relations, in particular: 1) to fix at the level of the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" such a direction of measures to prevent domestic violence as social; 2) to supplement Part 1 of Article 4 of the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" with such principles as legality, priority of preventive measures to prevent and combat domestic violence over repressive ones, etc.; 3) to set out Clause 8 of Part 1 of Article 8 of the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence". in the following wording: "8) implementation of measures to promote employment and (or) social adaptation of persons who have suffered from domestic violence".

Key words: *administrative offense, domestic violence, crime prevention, criminal offense, combating torts, Republic of Kazakhstan.*

Актуальність теми. Як відомо, досвід – одна з найважливіших складових у будь-якій справі, проте у більшості випадків його набуття – наслідок складного процесу, що включає у себе серію помилок, невдач та нових спроб. Дане правило охоплює всі сфери суспільного життя, у тому числі і його юридичну площину.

Домашнє насильство – одне з найбільш поширених правопорушень, що посягає на суспільні відносини, які забезпечують охорону здоров'я людини. Лише протягом 2025 р. та території України зареєстровано 2030 випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених за ст. 126-1 закону про кримінальну відповідальність. При цьому, у 1731 з них особам вручено повідомлення про підозру. Що ж стосується масштабів поширення випадків вчинення домашнього насильства, то за згаданий період часу кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України, вища за кількість вчинення всіх кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (1067 випадків), кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи (701 випадок), злочинів та кримінальних проступків проти безпеки виробництва (823 випадки). Відповідні показники вкотре демонструють всю масштабність проблеми запобігання та протидії домашньому насильству в нашій державі [2].

При цьому слід наголосити, що офіційні статистичні дані не відображають повної картини поширення даних актів деліктної поведінки з ряду причин (високий рівень латентності через «небажання громадян виносити сміття з будинку» (цей стереотип формувався у суспільстві протягом тривалого періоду часу), тимчасова окупація окремих територій України державою-терористом тощо) [11, с. 146].

Викладене свідчить про нагальну потребу у модернізації вітчизняної системи протидії та запобігання правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством. У даному питанні важливо врахувати не тільки власний досвід, але і зарубіжний. Робота в останньому напрямі дозволить, по-перше, уникнути ряду помилок, що були допущені іншими державами в частині протидії та запобігання названому суспільно небезпечному діянню та, по-друге, оперативно віднайти «готові успішні моделі» боротьби із даним явищем, елементи яких можна впровадити на вітчизняному рівні.

Стан дослідження. Питанню правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству приділяли свою увагу такі вчені, як В. С. Березняк, С. Г. Братель, К. Л. Бугайчук, Р. В. Вереша, А. А. Вознюк, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, Г. В. Дідківська, Ю. А. Дорохіна,

О. О. Дудоров, О. В. Ковальова, І. В. Козич, О. Г. Колб, О. М. Костенко, М. Г. Кузнєцов, О. Г. Кулик, О. К. Марін, О. О. Панова, В. М. Перевізник, Є. О. Письменський, Т. І. Пономарьова, Г. М. Собко, Н. А. Стасюк Є. Л. Стрельцов, Д. М. Тичина, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, О. В. Харитонова, В. В. Шаблистий, А. Я. Шугало, О. С. Юнін, О. С. Яра та ін.

Не дивлячись на це, на науковому рівні бракує комплексних компаративістських досліджень, присвячених аналізу зарубіжного досвіду регулювання зазначеного вище питання, що лише підкреслює актуальність обраної теми. Через це вбачається доречним продовжити цикл наукових публікацій, присвячених вивченню питання зарубіжного досвіду нормативно-правового забезпечення запобігання та протидії правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством. У цій науковій статті проаналізуємо досвід Республіки Казахстан.

Метою статті є дослідження досвіду Республіки Казахстан в частині нормативно-правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству.

Виклад основного матеріалу. Одним з головних документів, спрямованих на запобігання домашнього насильства у Республіці Казахстан, до 2026 р. був закон цієї держави від 04.12.2009 р. № 214-IV ЗРК «Про профілактику домашнього насильства». Хоча у 2026 році цей документ втратив чинність, вбачається доречним проаналізувати окремі положення даного нормативно-правового акта та порівняти їх з чинним законодавством цієї держави.

Відповідно до Закону Республіки Казахстан від 04.12.2009 р. № 214-IV ЗРК «Про профілактику домашнього насильства», домашнє насильство – умисне протиправне діяння (дія або бездіяльність) однієї особи у сфері сімейно-побутових відносин відносно іншої (інших), що заподіює або несе загрозу заподіяння фізичного та (або) психічного страждання [7].

Запропонована дефініція поняття «домашнє насильство» є доволі лаконічною та зрозумілою, проте, на нашу думку, доцільно було б вказати про те, що відповідний акт делінквентної поведінки виникає між членами сім'ї або іншими учасниками названої групи суспільних відносин, перелік яких зазначається у даному нормативно-правовому акті.

У п. 4 Закону Республіки Казахстан «Про профілактику домашнього насильства» зазначається, що профілактика домашнього насильства – комплекс правових, економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюють суб'єкти профілактики побутового насильства, спрямованих на захист конституційних прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина у сфері сімейно-побутових відносин, запобігання та припинення побутового насильства, а також на виявлення та усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню [7].

Таким чином, серед переліку заходів профілактики домашнього насильства законодавець Республіки Казахстан виокремлює таку групу, як соціальні. Зауважимо, що схожий підхід використовується у законодавстві Азербайджанської Республіки та відіграє важливу роль в питанні протидії названих актів протиправної поведінки [10, с. 556]. Можливо, відповідний напрям доречно окремо розкрити у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що сприятиме покращенню динаміки поширення названих деліктів.

Відповідно до ст. 3 Закону Республіки Казахстан «Про профілактику домашнього насильства», профілактика домашнього насильства базується на принципах:

1) законності;

2) гарантування дотримання прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина;

3) недопустимості заподіяння людині і громадянину фізичного та (або) психічного страждання;

4) підтримки та збереження сім'ї;

5) конфіденційності;

6) індивідуального підходу до кожної людини та громадянина, що потребує спеціальних соціальних послуг;

7) пріоритету превентивних заходів профілактики побутового насильства над репресивними;

8) комплексності та системності [7].

Перелічені принципи профілактики домашнього насильства, що містились у згаданому законодавчому документі Республіки Казахстан, є доволі цікавими в контексті закріплення основних засад запобігання та протидії домашньому насильстві. Частина з них (принципи, перелічені у пунктах 2, 3, 5, 6) прямо або опосередковано знаходять своє відображення у пунктах ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Водночас, деякі з принципів, що були перелічені у ст. 3 Закону Республіки Казахстан «Про профілактику домашнього насильства», можливо, доречно спроєктувати до ч. 1 ст. 4 згаданого вище вітчизняного

нормативно-правового акта, зокрема, законність – всі суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству зобов'язані обов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства (схоже формулювання принципу законності закріплене у Кримінальному процесуальному кодексі України [4], тому, з метою дотримання законодавчої техніки, пропонуємо викласти його у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству саме у такій редакції). Крім того, можливо, доречно також закріпити у змісті останнього документа таку засаду запобігання та протидії домашньому насильству, як пріоритет превентивних заходів запобігання та протидії домашньому насильству над репресивними, адже у сучасному демократичному світі репресивні заходи мають виступати в якості виключного інструменту впливу на правопорушника, що застосовується лише у випадках вчинення найбільш суспільно небезпечних актів делінквентної поведінки.

У ст. 4 «Види домашнього насильства» Закону Республіки Казахстан «Про профілактику домашнього насильства» зазначалося, що домашнє насильство може виражатись у формах: фізичного, психологічного, сексуального та економічного насильства [7]. Забігаючи наперед зауважимо, що дане положення залишилось незмінним і у Законі Республіки Казахстан від 30.12.2025 № 245-VIII ЗРК «Про профілактику правопорушень», на підставі якого втратив чинність згаданий вище нормативно-правовий акт цієї держави [5].

Таким чином, законодавець Республіки Казахстан виокремлює лише чотири форми домашнього насильства. З урахуванням змісту цих форм вважаємо, що подібна практика є найбільш обґрунтованою, адже такі форми як примус або зневага, що виокремлюються у деяких державах, що раніше входили до складу СРСР, фактично являють собою або способи вчинення сексуального, психологічного, фізичного чи економічного насильства, або ж виражаються в якості синтезу останніх [12, с. 16].

Цікавим виглядає зміст глави 3 згаданого вище Закону Республіки Казахстан від 04.12.2009 р. № 214-IV ЗРК «Про профілактику домашнього насильства», в якій розкриваються заходи профілактики домашнього насильства. Відповідно до ч. 1 ст. 17 цього документа, заходи індивідуальної профілактики побутового насильства застосовуються для систематичного цілеспрямованого впливу на правосвідомість та поведінку особи, яка вчинила побутове насильство, з метою попередження вчинення нових правопорушень з її боку та забезпечення безпеки потерпілого [7].

Думається, саме робота з маргінально налаштованими громадянами є одним із найбільш ефективних способів профілактики актів делінквентної поведінки [1, с. 80]. Відповідні особи несуть підвищений рівень загрози для суспільства, через що, з метою недопущення випадків вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень, суб'єкти протидії злочинності повинні приділяти увагу питанням ресоціалізації осіб, які раніше вчиняли домашнє насильство або суміжні делікти, а також особам, які потенційно схильні вчиняти такі діяння.

Ч. 2 ст. 17 Закону Республіки Казахстан від 04.12.2009 р. № 214-IV ЗРК «Про профілактику домашнього насильства» передбачала наступні заходи індивідуальної профілактики побутового насильства:

1) профілактична бесіда (застосовується з метою виявлення причин та умов вчинення побутового насильства, роз'яснення соціальних та правових наслідків побутового насильства та переконання у необхідності дотримання законослухняної поведінки); 2) доставка в органи внутрішніх справ особи, яка вчинила побутове насильство, для складання протоколу про адміністративне правопорушення або винесення захисного припису; 3) захисний припис; 4) адміністративне затримання; 5) примусові заходи медичного характеру; 6) встановлення особливих вимог до поведінки правопорушника; 7) адміністративне стягнення; 8) позбавлення або обмеження батьківських прав, відміна усиновлення (удочеріння) дитини, звільнення або відсторонення опікунів та піклувальників від виконання ними своїх обов'язків, дострокове розірвання договору про передання дитини на виховання патронатному вихователю; 9) заходи процесуального примусу та заходи безпеки потерпілих у кримінальному процесі; 10) заходи, що застосовуються за вироком суду [7].

Очевидно, що більшість перелічених заходів прямо або опосередковано також закріплені на вітчизняному законодавчому рівні та активно застосовуються на практиці суб'єктами запобігання та протидії домашньому насильству [8, с. 80]. Водночас, комплексно дане питання не розкривається на рівні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що створює певні складнощі під час реалізації заходів індивідуальної профілактики домашнього насильства. Можливо, доречно було б скористатись досвідом Республіки Казахстан та спроєктувати подібні положення до названого вітчизняного нормативно-правового акта.

Як зазначалося вище, наприкінці 2025 р. було прийнято Закон Республіки Казахстан «Про профілактику правопорушень», на підставі якого втратив чинність Закон Республіки Казахстан «Про профілактику домашнього насильства». Новий законодавчий акт є значно ширшим за своїм змістом, адже регулює відносини з профілактики всіх правопорушень, а не лише домашнього насильства. У цьому документі розкриваються дефініції понять «домашнє насильство» (ідентична тій, що була закріплена у Законі Республіки Казахстан від 04.12.2009 р. № 214-IV ЗРК «Про профілактику домашнього насильства»), «сексуальне насильство», «психологічне насильство», «фізичне насильство», «особа, схильна до вчинення правопорушень» (фізична особа, яка перебуває на профілактичному обліку, яка через небезпеку своєї антисуспільної поведінки перебуває у стані ризику можливого вчинення правопорушення або вчинила правопорушення), «заходи з профілактики правопорушень» (диференціюються на загальні, індивідуальні та спеціальні), «правове виховання» тощо; надається перелік суб'єктів профілактики правопорушень та їх повноваження; визначаються напрями координації та взаємодії суб'єктів профілактики, заходи профілактики правопорушень тощо [5].

Думається, відповідний ґрунтовний документ, що визначає цілий комплекс заходів, спрямованих на недопущення актів делінквентної поведінки, є доволі важливим законодавчим підґрунтям, що дозволяє загальним та спеціальним суб'єктам протидії злочинності більш ефективно протистояти криміногенним чинникам [9, с. 206]. Фактично, названий нормативно-правовий акт є законодавчим алгоритмом профілактики деліктів, який дозволяє уникнути ряду помилок.

Можливо, проєктування досвіду Республіки Казахстан в частині законодавчого закріплення питання профілактики адміністративних та кримінальних правопорушень підвищило б ефективність такої діяльності. Втім, для остаточної відповіді на це питання важливо проаналізувати детальніше як згаданий документ, так і нормативно-правові акти інших зарубіжних держав.

Повертаючись безпосередньо до змісту Закону Республіки Казахстан «Про профілактику правопорушень» зауважимо, що у ч. 2 ст. 3 даного законодавчого акта перелічені принципи профілактики правопорушень. Більшість із них, прямо або опосередковано, зазначались у згаданому вище Законі Республіки Казахстан «Про профілактику домашнього насильства», втім окремі з них, як, наприклад, принцип наукової обґрунтованості були включені вперше [5].

На нашу думку, застосування принципу наукової обґрунтованості відіграє важливе значення, адже дозволяє уникнути випадків вжиття заходів, які не апробовані часом та відповідними умовами, або ж (та) ефективність застосування яких є низькою. Через це, можливо, доречно закріпити подібну засаду запобігання та протидії домашньому насильству в рамках ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Відповідно до ч. 1 ст. 70 Закону Республіки Казахстан «Про профілактику правопорушень» спеціальні заходи профілактики правопорушень спрямовані на профілактику окремих видів правопорушень, усунення причин та умов вчинення цих видів правопорушень [5]. Відтак, заходи щодо профілактики домашнього насильства відносяться саме до спеціальних.

Особливості профілактики домашнього насильства, як і форми даного акту делінквентної поведінки, (нагадаємо, як і в Україні, домашнє насильство диференціюється на фізичне, психологічне, сексуальне та економічне) закріплені у ст. 72 згаданого вище нормативно-правового акта Республіки Казахстан. За своїм змістом та конкретизованістю дану норму складно порівнювати з положеннями Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», адже вона включає лише окремі напрями запобігання домашньому насильству та складається з 9 частин. Більшість положень щодо особливостей профілактики домашнього насильства, що закріплені у змісті вказаної ст. 72 Закону Республіки Казахстан «Про профілактику правопорушень», передбачені у більш деталізованій формі в згаданому вище вітчизняному документі. Водночас, на особливу увагу заслуговує зміст ч. 5 ст. 72 Закону Республіки Казахстан «Про профілактику правопорушень», в якій зазначається наступне:

«З метою профілактики домашнього насильства місцевими виконавчими органами виконуються заходи індивідуальної допомоги особі (родині), що перебуває у складній життєвій ситуації, щодо сприяння зайнятості та (або) соціальної адаптації, складеного кар'єрним центром спільно з особою, яка звернулась за наданням адресної соціальної допомоги, та (або) членам її родини» [5].

Як відомо, широкомасштабна війна, яку російська федерація розв'язала проти України, стала вагомим фактором поширення ряду деліктів [3, с. 45], у тому числі і домашнього насильства. При цьому, саме через бойові дії та численні злочини російської федерації проти українців у нашій державі склалася ситуація, за якої ряд осіб опинились у згаданій вище складній життєвій

ситуації, у тому числі через втрату роботи, місць постійного проживання, грошових коштів тощо. Поширеними є також випадки, коли особи, постраждалі від домашнього насильства, знаходяться у економічній залежності від кривдника, через що вимушені тривалий період часу терпіти акти делінквентної поведінки від нього.

З огляду на описану вище проблему, а також з урахуванням того факту, що відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України від 05.07.2012 № 5067-VI «Про зайнятість населення» формування та реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення забезпечують у межах своїх повноважень Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування [6], можливо, доречно було б скористатись досвідом Республіки Казахстан та включити до змісту ч. 1 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» п. 8 у наступній редакції:

«8) здійснення заходів щодо сприяння зайнятості та (або) соціальної адаптації осіб, які постраждали від домашнього насильства».

Відповідний крок, на нашу думку, дозволить знизити кількість випадків вчинення домашнього насильства та сприятиме більш сміливій та рішучій поведінці особи, яка постраждала від домашнього насильства, щодо своєчасного звернення до правоохоронних органів.

Висновки. Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що законодавець Республіки Казахстан приділяє значну увагу питанню нормативно-правового регулювання питань запобігання та протидії домашньому насильству.

З метою покращення рівня ефективності вказаних напрямів роботи загальних та спеціальних суб'єктів вбачається доречним спроєктувати у вітчизняне законодавство окремі положення нормативно-правових актів Республіки Казахстан, що регулюють зазначену сферу відносин, зокрема:

1) закріпити на рівні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» такий напрям заходів запобігання домашньому насильству, як соціальні;

2) доповнити ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» такими засадами, як законність, пріоритет превентивних заходів запобігання та протидії домашньому насильству над репресивними тощо;

3) викласти п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». у наступній редакції: «8) здійснення заходів щодо сприяння зайнятості та (або) соціальної адаптації осіб, які постраждали від домашнього насильства».

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є аналіз досвіду регулювання юридичної відповідальності за акти делінквентної поведінки, пов'язані з вчиненням домашнього насильства, окремих держав-членів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Березняк В.С., Шаблистий В.В., Каторкін Р.А. Кримінологічні аспекти деліктної поведінки дітей в Україні. *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 79–102. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7882/16460-1

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора* : офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=279658

3. Каторкін Р. А. Детермінанти колабораційної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 44–51.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

5. Құқық бұзушылық профилактикасы туралы: Қазақстан Республикасының Заңы № 245-VIII ҚРЗ, 2025 жылғы 30 желтоқсан. URL: https://prg.kz/document/?doc_id=38422065&pos=1238;183

6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. База даних «Законодавство України »/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text

7. Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы: Қазақстан Республикасының Заңы № 214-IV ҚРЗ, 2009 жылғы желтоқсанның 4-і. URL: https://prg.kz/document/?doc_id=30525704

8. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності // Правове забезпечення євроінтеграції: загальноправовий та галузевий аспекти : кол. монографія. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. С. 79–102.

9. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Торгівля людьми як делікт, що посягає на безпекове середовище. *Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 205–229.

10. Шевченко С.І. Досвід Грузії в частині запобігання домашньому насильству: кримінально-правовий. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.) ; у 2-х ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 55–558.

11. Шевченко С.І. Запобігання домашньому насильству як напрям забезпечення внутрішнього безпекового середовища. *Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 144–168. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-363-7-7

12. Юнін О. С. Державна політика України у сфері запобігання домашньому насильству: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (114). С. 15–21.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98:004.056.5
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.42

БУРЕНКО О.В.

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ЗБИРАННІ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ІЗ СИСТЕМ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

PARTICIPATION OF A SPECIALIST IN THE COLLECTION AND USE OF INFORMATION FROM VIDEO SURVEILLANCE SYSTEMS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES

У статті досліджено участь спеціаліста у збиранні і використання інформації із систем відеоспостереження під час розслідування кримінальних правопорушень. Проаналізовано діюче законодавство України стосовно участі спеціаліста у процесі збирання, фіксації, дослідження та використання інформації із систем відеоспостереження під час розслідування кримінальних правопорушень. Визначено основні напрями діяльності спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із вилученням та аналізом цифрової відеоінформації. Приведено алгоритм дій спеціаліста під час вилучення інформації. Проаналізовано значення відеоспостереження як джерела доказової інформації у кримінальному провадженні. Окрему увагу приділено проблемам автентичності цифрових відеозаписів, забезпечення їх цілісності та процесуального оформлення. Наголошено на необхідності залучення спеціалістів у галузі цифрової криміналістики та інформаційних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень.

Встановлено, що інформація, яку повідомляє спеціаліст, сама по собі не є самостійним джерелом доказів. На відміну від висновку експерта, який відповідно до статей 84 і 101 КПК України визнається процесуальним джерелом доказів, консультації, пояснення та технічна допомога спеціаліста мають допоміжний характер. Їх основне призначення полягає у забезпеченні законного та правильного отримання доказів. Юридична значущість інформації, наданої спеціалістом, зумовлюється не лише фактом надання консультацій чи пояснень, а виключно її належним процесуальним оформленням. Відомості, отримані за участю спеціаліста, набувають доказового значення для кримінального провадження за умови їх фіксації у відповідних процесуальних документах.

Разом з тим, ефективне збирання та подальше використання інформації із систем відеоспостереження. передбачає наявність спеціальних знань у сферах комп'ютерної техніки, цифрової криміналістики, телекомунікацій та сучасних технологій відеоаналізу. З огляду на це, залучення спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення, вилучення, копіювання, аналіз та подальше використання цифрової відеоінформації, набуває особливої актуальності.

Ключові слова: *кримінальне провадження, програмне забезпечення, цифрові докази, відеозапис, джерело доказів.*

© БУРЕНКО О.В. – викладач кафедри кримінології та інформаційних технологій (Національна академія внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0002-7583-7644

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examined the participation of a specialist in the collection and use of information from video surveillance systems during the investigation of criminal offenses. Analyzed the current legislation of Ukraine regarding the participation of a specialist in the process of collecting, recording, examining, and using information from video surveillance systems during the investigation of criminal offenses. Identified the main areas of activity of a specialist during investigative (search) actions related to the seizure and analysis of digital video information. Provided an algorithm of specialist actions during information retrieval. Analyzed the significance of video surveillance as a source of evidentiary information in criminal proceedings. Special attention was paid to the problems of authenticity of digital video recordings, ensuring their integrity, and procedural documentation. Emphasized the necessity of involving specialists in the field of digital forensics and information technologies during the investigation of criminal offenses.

It was established that the information provided by a specialist is not, by itself, an independent source of evidence. Unlike the expert's conclusion, which, according to Articles 84 and 101 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, is recognized as a procedural source of evidence, the consultations, explanations, and technical assistance of a specialist are auxiliary in nature. Their main purpose is to ensure the lawful and proper collection of evidence. The legal significance of the information provided by a specialist is determined not only by the fact of giving consultations or explanations, but exclusively by its proper procedural documentation. The information obtained with the participation of a specialist acquires evidentiary value for criminal proceedings provided that it is recorded in the relevant procedural documents.

At the same time, the effective collection and subsequent use of information from video surveillance systems requires specialized knowledge in the fields of computer technology, digital forensics, telecommunications, and modern video analysis technologies. In view of this, the involvement of a specialist during investigative (search) actions aimed at detecting, seizing, copying, analyzing, and further using digital video information becomes particularly relevant.

Key words: *criminal proceedings, software, digital evidence, video recording, source of evidence.*

Вступ. Стрімкий розвиток інформаційних технологій зумовив широке впровадження систем відеоспостереження у громадських місцях, на об'єктах транспортної інфраструктури, в установах, на підприємствах та в приватному секторі. Як наслідок, відеоінформація набуває дедалі більшого значення як джерело доказів у кримінальному провадженні. Відеоматеріали забезпечують об'єктивну фіксацію обстановки місця події, механізму вчинення кримінального правопорушення, зовнішніх ознак осіб, які причетні до діяння, транспортних засобів, маршрутів їх пересування та інших обставин, що мають суттєве значення для встановлення істини у справі та мають доказове значення.

Тему участі спеціаліста у збиранні та використанні інформації із систем відеоспостереження під час розслідування кримінальних правопорушень, вивчали такі вчені, як В. Ю. Шепітько, Р. Л. Степанюк, Г. К. Авдєєва, Т. Г. Фоміна.

Питання залучення спеціалістів до кримінального провадження останнім часом перебувають у фокусі наукових досліджень І. М. Вигівського, В. В. Юсупова, А. В. Коваленка, О. А. Кравченка, О. Д. Кувшинова, Є. Д. Лук'янчикова, Д. Б. Сергєєвої, В. О. Яремчука та інших науковців. У межах зазначених праць здійснюється розроблення та вдосконалення тактичних аспектів окремих слідчих (розшукових) дій, де значна увага приділяється визначенню специфіки залучення спеціалістів, аналізу їхнього процесуального статусу, а також обґрунтуванню організаційних і тактичних засад їхньої участі у кримінальному процесі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей участі спеціаліста у збиранні і використання інформації із систем відеоспостереження під час розслідування кримінальних правопорушень.

Результати дослідження. Сучасні цифрові системи відеофіксації мають складну архітектуру, яка передбачає використання різних форматів запису, алгоритмів стиснення відео, мережевих протоколів передачі даних та спеціалізоване програмне забезпечення. Як засвідчує слідча

практика, ефективність використання інформації із систем відеоспостереження значною мірою залежить від своєчасного залучення спеціаліста. Відсутність спеціальних знань у цій сфері створює високі ризики втрати важливої доказової інформації, пошкодження носіїв даних або порушення процесуального порядку їх вилучення. З огляду на це, залучення спеціаліста є одним із ключових чинників забезпечення належного збирання та використання цифрових доказів у кримінальному провадженні.

Під час розслідування кримінальних правопорушень фахівці, володіючи спеціальними знаннями, необхідними для належної фіксації, аналізу та оцінки складних і нестандартних обставин, відіграють ключову роль у документуванні фактів протиправної діяльності. Згідно з ч. 1 ст. 71 КПК України, спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і залучається до процесуальних дій під час досудового розслідування або судового розгляду для надання консультацій, пояснень, довідок чи висновків із питань, що потребують відповідної фахової компетенції [1].

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання довідок, висновків та інших документів (довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів) (ч. 2 ст. 71 КПК України) [1].

Разом із тим, інформація, яку повідомляє спеціаліст, сама по собі не є самостійним джерелом доказів. На відміну від висновку експерта, який відповідно до статей 84 і 101 КПК України визнається процесуальним джерелом доказів, консультації, пояснення та технічна допомога спеціаліста мають допоміжний характер. Їх основне призначення полягає у забезпеченні законного та правильного отримання доказів [1].

Юридична значущість інформації, наданої спеціалістом, зумовлюється не лише фактом надання консультацій чи пояснень, а виключно її належним процесуальним оформленням. Відомості, отримані за участю спеціаліста, набувають доказового значення для кримінального провадження за умови їх фіксації у відповідних процесуальних документах:

– протоколі огляду місця події;

– протоколі обшуку;

– протоколі тимчасового доступу до речей і документів;

– протоколі огляду предметів та документів;

– протоколі проведення слідчого експерименту;

– додатках до протоколів (фототаблицях, схемах, планах, відеозаписах, цифрових копіях, журналах хешування тощо).

Якщо спеціаліст для наприкладу, здійснює форензічне копіювання жорсткого диска відеореєстратора, то саме протокол слідчої (розшукової) дії повинен містити відомості про використане обладнання, програмне забезпечення, метод копіювання, обчислені хеш-значення та інші технічні параметри. У такому випадку ці відомості стають частиною процесуального документа, який відповідно до КПК може використовуватися як джерело доказової інформації. Також письмові пояснення спеціалістів можуть бути додатками до протоколу процесуальної дії, у проведенні якої відповідні спеціалісти брали участь (ст. 105 КПК України).

Під час розслідування кримінальних правопорушень, для збирання інформації із систем відеоспостереження зазвичай залучають спеціаліста з інформаційних технологій (у галузі захисту інформації, інформаційно-аналітичного забезпечення або у сфері протидії кіберзлочинності) [2, с. 143].

Залучення спеціаліста позитивно впливає й на оперативність розслідування. Завдяки використанню сучасних технічних засобів і спеціалізованого програмного забезпечення значна частина інформації може бути отримана та попередньо проаналізована безпосередньо під час проведення слідчої (розшукової) дії. Це дозволяє швидше встановити коло осіб, причетних до кримінального правопорушення, визначити маршрути їх пересування, ідентифікувати транспортні засоби, уточнити час окремих подій та сформувати версії щодо механізму вчинення злочину. В свою чергу оперативне отримання такої інформації дає можливість своєчасно організувати подальші слідчі (розшукові) та процесуальні дії, призначити необхідні судові експертизи, провести обшуки чи тимчасовий доступ до речей і документів, а також запобігти втраті інших доказів.

Згідно з нормами Кримінального процесуального кодексу України, залучення спеціаліста є необхідним для надання технічної допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема для застосування технічних засобів, а також виявлення, фіксації та вилучення доказів. Зазначена практика набуває особливої значущості під час опрацювання цифрових носіїв інформації та систем відеоспостереження.

На сьогодні у чинному законодавстві України відсутнє нормативне визначення поняття «цифровий доказ», а також не встановлено чіткого порядку фіксації цифрової інформації, зокрема переліку відомостей, що підлягають обов'язковому відображенню у протоколі процесуальної дії та додатках до нього. Неналежне або неповне документування цифрових даних створює ризик їх визнання недопустимими як джерел доказів у кримінальному провадженні. Наразі в Україні відсутній уніфікований підхід до оцінки достовірності цифрових доказів, отриманих як із матеріальних носіїв інформації, так і з мережі Інтернет [3, с. 171].

В той же час в діючому кримінальному процесуальному законодавстві України вказано на можливість роботи з цифровою інформацією (цифровими доказами). Зокрема, у ч. 2 ст. 99 КПК України зазначено, що до документів, зокрема, можуть належати «матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні)» [1].

Науковці в галузі кримінально-правових наук вважають, що сьогодні рівень підготовки слідчих у роботі із програмно-технічними комплексами та складними програмними оболонками є низьким. У зв'язку з цим потрібно обов'язково залучати спеціаліста під час роботи з «цифровими доказами», оскільки найменша некваліфікована дія може призвести до втрати важливої доказової чи орієнтуючої інформації [4, с. 135].

На сьогодні участь спеціаліста необхідна під час огляду місця події; тимчасового доступу до речей і документів; обшуку, вилучення серверів, відеореєстраторів, жорстких дисків; копіювання цифрової інформації; проведення комп'ютерно-технічних досліджень. Саме спеціаліст може забезпечити правильне відключення обладнання, недопущення втрати інформації, копіювання відеозаписів без зміни їх структури, а також документування технічних параметрів системи відеоспостереження.

Під час розслідування кримінальних правопорушень джерелами відеоінформації можуть виступати камери зовнішнього спостереження; інтегровані системи громадської безпеки «Безпечне місто»; приватні системи відеонагляду; автомобільні відеореєстратори; персональні нагрудні відеокамери працівників поліції та мобільні пристрої громадян [5, с. 37].

Ключовим завданням спеціаліста є встановлення місць розташування засобів відеофіксації, визначення секторів огляду, а також перевірка технічного стану обладнання та відповідності часових параметрів запису. Необхідно враховувати, що розбіжність між системним часом відеореєстраторів та фактичним часом може суттєво впливати на коректність відтворення хронології подій.

Під час вилучення інформації спеціаліст зобов'язаний дотримуватися наступного алгоритму дій:

1. Ідентифікація типу обладнання та формату запису (встановлення типу DVR/NVR; моделі; операційної системи; файлової системи; формату відеозапису; способу збереження відео).

2. Визначення оптимального методу копіювання даних. Взагалі вибір конкретного методу залежить від типу обладнання, його технічного стану, особливостей файлової системи, способу зберігання інформації та процесуальної ситуації. На сьогодні використовують наступні методи:

– Форензічне копіювання (forensic imaging або forensic acquisition) є найбільш надійним способом вилучення цифрової інформації. Процес полягає у створенні побітової копії (bit-by-bit image) носія інформації, що гарантує повну цілісність оригінальних даних без будь-яких змін. Окрім видимих файлів, процедура передбачає копіювання службової інформації файлової системи, прихованих розділів диска, незайнятих секторів, видалених даних, журналів файлової системи, метаданих та інших цифрових артефактів, які можуть становити доказову цінність.

– Logical acquisition (логічне копіювання) полягає у вилученні лише тих файлів і каталогів, до яких забезпечується доступ через операційну систему або програмне забезпечення пристрою. На відміну від форензічного копіювання, при логічному вилученні не копіюються незайняті сектори носія, службові структури файлової системи, видалені файли чи інші приховані області.

– Physical acquisition (фізичне копіювання) передбачає отримання повного вмісту фізичної пам'яті пристрою незалежно від структури файлової системи чи можливостей операційної системи. Цей метод дозволяє отримати інформацію навіть із пошкоджених або заблокованих носіїв. Під час розслідування кримінальних правопорушень фізичне копіювання

використовується у випадках пошкодження файлової системи відеореєстратора; відсутності доступу через стандартний інтерфейс; використання нестандартних файлових систем виробника; необхідності відновлення видалених відеозаписів; дослідження накопичувачів із серйозними програмними збоями.

– Live acquisition (отримання інформації із працюючої системи) застосовується тоді, коли цифровий пристрій перебуває у ввімкненому стані, а його вимкнення може призвести до втрати важливої інформації. Для систем відеоспостереження цей метод є особливо актуальним, оскільки сучасні мережеві відеореєстратори та сервери можуть безперервно записувати відео; зберігати дані лише в оперативній пам'яті; автоматично видаляти записи після вимкнення; використовувати шифрування, ключі якого доступні лише під час роботи системи.

3. Забезпечення повної незмінності оригінального цифрового носія інформації. Це один із базових принципів цифрової криміналістики. Для цього застосовують спеціалізовані апаратні або програмні засоби блокування запису (write blocker). Write blocker є пристроєм або програмним модулем, який забезпечує односторонній доступ до носія інформації: спеціаліст може читати всі дані, але фізично не має можливості записувати або змінювати будь-яку інформацію на оригінальному накопичувачі. Таким чином виключається ризик випадкової модифікації цифрових доказів під час їх копіювання чи дослідження. увагу на необхідність детального документування всіх виконаних дій. У процесуальних документах повинні бути відображені дата і час вилучення цифрового носія, модель та серійний номер обладнання, характеристики носія інформації, спосіб підключення, тип використаного write blocker, програмне забезпечення, за допомогою якого здійснювалося копіювання, алгоритм хешування та отримані контрольні значення.

4. Верифікація цілісності цифрових даних (integrity verification). Досить важливий етап роботи спеціаліста під час вилучення інформації із систем відеоспостереження. Її метою є підтвердження того, що після копіювання, транспортування, зберігання чи дослідження цифрова інформація не була змінена. Саме забезпечення цілісності є однією з ключових вимог цифрової криміналістики, оскільки навіть незначна модифікація одного біта інформації призводить до зміни цифрового відбитка (хеш-значення) файлу.

5. Обов'язкова фіксація криптографічних хеш-значень (hash values) цифрових доказів є фундаментальним принципом цифрової криміналістики. Найбільш надійним способом підтвердження незмінності цифрової інформації є використання криптографічних хеш-функцій. Контрольне хеш-значення є своєрідним «цифровим відбитком» файлу або носія інформації. Воно формується шляхом математичного перетворення всього масиву даних і є унікальним для конкретного цифрового об'єкта. Навіть зміна одного біта інформації призводить до формування абсолютно іншого хеш-значення. Завдяки цій властивості хешування дозволяє швидко та об'єктивно встановити, чи зазнали цифрові дані будь-яких змін після їх вилучення [6].

Суворе дотримання методології цифрової криміналістики є критично важливим, оскільки будь-яке несанкціоноване втручання у структуру відеофайлів може стати підставою для визнання доказу недопустимим у судовому процесі.

У 2020 р. Центром прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини представлений «Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права» (Протокол Берклі). Він містить стандарти і методологічні підходи до збирання, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може слугувати доказом у кримінальному провадженні. У Протоколі Берклі викладені алгоритми пошуку, накопичення, аналізу та збереження цифрової інформації з відкритих джерел із дотриманням принципів об'єктивності, компетентності, підзвітності, відповідності законодавству, безпеки, точності, незалежності, прозорості, дотримання прав людини [7, с. 15].

Висновки. Таким чином, правильне відключення обладнання, недопущення втрати інформації, копіювання відеозаписів без зміни їх структури, документування технічних параметрів системи відеоспостереження, вилучення серверів, відеореєстраторів, жорстких дисків в подальшому сприяє успішності розслідування кримінальних правопорушень. Саме участь спеціаліста і дозволяє вирішити вищезазначені завдання. Вони інколи виступають ключовими учасниками кримінального провадження в частині технічного та аналітичного супроводу слідчих (розшукових) дій. В той же час інформація, яку повідомляє спеціаліст, сама по собі не є самостійним джерелом доказів. Тому виключно належне процесуальне оформлення консультацій чи пояснень, наданих спеціалістом і зафіксоване у відповідних процесуальних документах, надає її юридичної значущості.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. No 4651-VI. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print (дата звернення: 02.08.2026).

2. Калганова О. А., Котух Є. В. Особливості залучення спеціаліста під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі. *Ірпінський юридичний часопис.* 2023. Вип. 4(13). С. 141–147. DOI: 10.33244/2617-4154.4(13).2023.141-147.

3. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі : монографія / [В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва, В. М. Шевчук та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. 208 с.

4. Кіберзлочинність та електронні докази = Cybercrime and digital evidence : навч. посібник / [Б. М. Головкін, О. І. Денькович, В. В. Луцик, Д. М. Цехан] ; за ред. канд. юрид. наук, доц. Ольги Денькович, д-р права, проф. Габріеле Шмельцер. Електрон. вид. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 298 с.

5. Матулєне С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: український та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Вип. 4 (29). 2022. С. 37. URL: https:// khrife-journal.org/index.php/journal/issue/view/18/4–22.

6. Casey E. Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers, and the Internet. 3rd ed. Amsterdam ; Boston ; Heidelberg ; London ; New York ; Oxford ; Paris ; San Diego ; San Francisco ; Singapore ; Sydney ; Tokyo : Academic Press, 2011. 868 p.

7. Авдєєва Г. К. Цифрова інформація як доказ у кримінальному провадженні. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у двох томах. Том 1 / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. С. 15.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.337.6:341.3
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.43

ДИКА С.А.

ПОСЯГАННЯ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МАСШТАБИ, МІЖНАРОДНА ФІКСАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

ENCROACHMENTS ON CULTURAL PROPERTY IN ARMED CONFLICT: SCALE, INTERNATIONAL DOCUMENTATION AND CHALLENGES FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION

Стаття зосереджена на трьох взаємопов'язаних осях правового реагування на посягання на культурні цінності в умовах міжнародного збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною: кримінально-правовій кваліфікації, доказуванні та подальшому витребуванні викрадених предметів. Обґрунтовується, що ефективна протидія таким діянням потребує системного поєднання норм міжнародного гуманітарного та кримінального права з національними механізмами кримінального переслідування. Розмежовано три самостійні масиви протиправної поведінки – умисні атаки на об'єкти культурної спадщини, розграбування музейних фондів та незаконне привласнення, що супроводжується нелегальними археологічними роботами, вивезенням і псевдореставрацією, що дозволяє уникнути змішування складів злочину та пом'якшення їх правової оцінки. Проаналізовано підходи Міжнародного кримінального суду у справі Al Mahdi та Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії у справах Strugar і Jokić, які визначають критерії умислу, зв'язку із збройним конфліктом та межі допустимості військової необхідності при кваліфікації за статтею 438 КК України. Окрему увагу приділено доказовому контуру, де обґрунтовано необхідність розмежування міжнародного документування та кримінально-процесуального доказування. Показано, що цифрові матеріали, включаючи OSINT, супутникові знімки та інші відкриті джерела, набувають доказового значення лише за умов їх належної автентифікації, верифікації та забезпечення ланцюга збереження. Завершальний блок присвячено порівняльному аналізу моделей витребування культурних цінностей на прикладі справ United States v. Schultz, Iran v. Barakat Galleries та Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation, що демонструють залежність успішної реституції від якості довоєнного обліку та можливості індивідуалізації предмета. Доведено, що шкода від посягань на культурні цінності має комплексний характер і охоплює матеріальні, економічні, моральні та міжпоколіннєві втрати, що має враховуватися при формуванні вимог про відшкодування та побудові доказової бази.

Ключові слова: *культурні цінності, культурна спадщина, воєнний злочин, стаття 438 КК України, доказування, цифрові докази, реституція, Al Mahdi, Strugar, Гаазька конвенція 1954 року.*

The article focuses on three interrelated axes of legal response to encroachments on cultural property in the context of the international armed conflict between the Russian Federation and Ukraine: criminal law qualification, evidentiary processes, and the subsequent recovery of looted objects. It is substantiated that effective counteraction to such acts requires a systematic combination of norms of international humanitarian law and international criminal law with national mechanisms of criminal prosecution. Three

© ДИКА С.А. – аспірант кафедри кримінального процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) https://orcid.org/0000-0001-5673-5469

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

distinct categories of unlawful conduct are differentiated, namely intentional attacks against cultural heritage sites, looting of museum collections, and unlawful appropriation accompanied by illegal archaeological activities, removal, and pseudo-restoration, which makes it possible to avoid the conflation of elements of criminal offences and the consequent mitigation of their legal qualification. The approaches of the International Criminal Court in the Al Mahdi case and of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in the Strugar and Jokić cases are analysed, as they define the criteria of intent, nexus with the armed conflict, and the limits of permissible military necessity in the application of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine. Particular attention is paid to the evidentiary framework, where the necessity of distinguishing between international documentation and criminal procedural proof is substantiated. It is demonstrated that digital materials, including OSINT data, satellite imagery, and other open sources, acquire evidentiary value only under the conditions of their proper authentication, verification, and the establishment of a documented chain of custody. The final section is devoted to a comparative analysis of models for the recovery of cultural property, based on the cases United States v. Schultz, Iran v. Barakat Galleries, and Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation, which demonstrate the dependence of successful restitution on the quality of pre-war inventory records and the possibility of individualising the object. It is proved that the damage resulting from encroachments on cultural property has a complex nature and encompasses material, economic, moral, and intergenerational losses, which must be taken into account when formulating claims for compensation and constructing the evidentiary framework.

Key words: *cultural property, cultural heritage, war crime, Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, evidence, digital evidence, restitution, Al Mahdi, Strugar, 1954 Hague Convention.*

Вступ. Збройна агресія Російської Федерації проти України виявила цілеспрямовані напади на культурний простір, що за своїм характером та наслідками виходять далеко за межі звичної супутньої шкоди збройного зіткнення. Удари по об'єктах культурної спадщини, розграбування музейних колекцій, незаконні археологічні розкопки на тимчасово окупованих територіях і так звана реставрація, яка нищить автентичність пам'яток, утворюють якісно різні масиви протиправної поведінки з відмінним правовим режимом і доказовою архітектурою. Без чіткого розмежування таких діянь юридична оцінка ризикує перетворитися на узагальнений опис «руйнувань», що нівелює специфіку міжнародних злочинів та послаблює перспективи притягнення винних до відповідальності. Особливої гостроти набуває потреба узгодити три осі юридичного реагування: точну кваліфікацію посягань як воєнних злочинів, належне процесуальне доказування у внутрішньому провадженні та подальше витребування викрадених або переміщених предметів засобами національного й транснаціонального права [1, с. 57–74; 4, с. 318–323].

Системна реакція національної кримінальної юстиції перебуває у стадії становлення. Окремі базові питання, як-от співвідношення національної категорії «національні цінності» з міжнародно-правовим поняттям «cultural property», доказова цінність матеріалів, отриманих засобами міжнародного документування, та можливість витребування предметів за межами України, поки що не отримали несуперечливої процесуальної відповіді. Саме тому дослідницька оптика повинна бути зосереджена не лише на масштабах фіксованих руйнувань, а й на механізмах, що дозволяють перетворити масив фактичних даних на сукупність доказів, придатних для встановлення складу воєнного злочину, а сам злочин – на основу подальшого реституційного провадження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у формуванні цілісної правової рамки для оцінки посягань на культурні цінності в умовах міжнародного збройного конфлікту через інтеграцію питань кваліфікації, доказування та витребування з опертям на практику міжнародних судів, національну судову практику та порівняльні моделі реституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова розробка теми відбувається у двох мало перетинаних площинах. Перша об'єднує українські дослідження з кримінально-правової кваліфікації порушень законів і звичаїв війни. А. А. Вознюк та І. В. Жук розглянули безпосередні об'єкти, предмети та потерпілих від злочину, передбаченого статтею 438 КК України, у контексті посягань на національні цінності, відзначивши розбіжність між національною та міжнародною термінологією [1]. В. О. Шульга присвятила окрему публікацію проблемам повернення культурних цінностей під час збройних конфліктів та правовим перешкодам реституції [4].

Друга площина – доктринальне опрацювання процесуальних і міжнародно-правових питань. О. М. Дроздов, О. М. Дроздова та І. В. Басиста дослідили виклики доказування у провадженнях про геноцид у МКС та стандарти ЄСПЛ, що значною мірою застосовні до доказування воєнних злочинів проти культурної спадщини [19]. І. В. Басиста, О. М. Дроздов, О. М. Дроздова, В. С. Ковтун та С. О. Шульгін проаналізували соціально-правові наслідки ратифікації Україною Римського статуту, наголошуючи на незавершеності гармонізації національного матеріального і процесуального права з нормами Статуту [16]. О. М. Дроздов та В. С. Ковтун опрацювали проблематику міжнародного співробітництва за Люблянсько-Гаазькою конвенцією [3]. Колектив у складі І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, В. А. Завтура та О. М. Дроздової концептуалізував позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні [2]. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні України в контексті практики ЄСПЛ розкрито у спільній праці О. М. Дроздова, В. І. Гринюка, С. С. Ковальчук, Л. Г. Коритко та Г. К. Кретової [20]. Емпіричну базу дослідження формують звіти ЮНЕСКО [18], дані Міністерства культури та стратегічних комунікацій [15], аналітичні матеріали Київської школи економіки [10], доповіді Української Гельсінської спілки з прав людини [14], матеріали Центру політико-правових реформ [11] та звіт Національного інституту стратегічних досліджень [5]. Поза увагою досліджень залишається інтегративний підхід, що системно поєднує кваліфікацію, доказування і витребування на матеріалі сучасних провадженнях, пов'язаних із Україною. Заповненню зазначеного прогалини й присвячена ця стаття.

Результати дослідження. Понятійна неоднорідність є першою методологічною перешкодою, що ускладнює юридичну оцінку посягань на культурне надбання. Національне законодавство України оперує термінами «об'єкт культурної спадщини», «пам'ятка культурної спадщини», «культурні цінності», «національні цінності», тоді як міжнародне гуманітарне право і Римський статут використовують поняття «cultural property» та «cultural heritage», які лише частково збігаються з національними категоріями. Велика Палата Верховного Суду розкрила, що об'єкт культурної спадщини є родовим поняттям, а пам'ятка культурної спадщини – це об'єкт, цінність якого підтверджена в установленому порядку, причому щодо археологічних пам'яток та пов'язаних з ними рухомих предметів діє режим державної власності, який визначає й засоби цивільного захисту, зокрема негаторний позов [9]. Ратифікація Україною Римського статуту 25 жовтня 2024 року [16] зробила питання гармонізації категоріального апарату не лише академічним, а й практично-процесуальним: переклад окремих положень Статуту виявився неточним, що породжує ризик розбіжного тлумачення складів злочинів у національному провадженні [16, с. 268].

Понятійна впорядкованість дозволяє розмежувати три масиви протиправної поведінки. Перший утворюють умисні атаки на об'єкти культурної спадщини, які підпадають під заборону статті 8(2)(b)(ix) Римського статуту в умовах міжнародного збройного конфлікту. Другий складається із розграбування музейних фондів – привласнення майна, що становить культурне надбання, та його незаконного переміщення на територію держави-агресора. Третій масив об'єднує діяння, що формально не зводяться до прямого знищення: незаконні археологічні розкопки на окупованих територіях, вивезення археологічних знахідок, передача об'єктів у користування третім суб'єктам, псевдореставрація, що нищить автентичність. Для кожного з масивів характерні відмінні елементи складу, доказова конструкція та інструментарій реституції, що підтверджує методологічну неприпустимість їх змішування у юридичному викладі.

Кваліфікаційна рамка міжнародного кримінального права. Міжнародна кримінальна юриспруденція виробила відносно чіткий каркас для оцінки посягань на культурні цінності. У справі The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi Міжнародний кримінальний суд уперше розглянув обвинувачення, зосереджене виключно на умисних атаках проти культурної спадщини [22]. Судова палата VIII визнала підсудного винним у вчиненні воєнного злочину, передбаченого статтею 8(2)(e)(iv) Римського статуту, наголосивши, що знищення культурної спадщини несе послання терору, руйнує частину спільної пам'яті людства і позбавляє людство здатності передавати свої цінності та знання майбутнім поколінням [22, § 80]. У наказі про репарації від 17 серпня 2017 року Палата встановила відповідальність на суму 2,7 млн євро та сформулювала концепцію шкоди, яка включає втрати локальної громади, держави та міжнародної спільноти. Зазначений підхід принципово впливає на структуру вимог про відшкодування у справах, пов'язаних з Україною.

Практика МТКЮ доповнює зазначений підхід. У справі Strugar підтверджено, що захист культурного об'єкта втрачається лише за його фактичного використання у військових цілях, а не через саму наявність військової активності поблизу [24]. У справі Jokić визнано можливість

сукупної кримінально-правової оцінки знищення культурної власності та інших порушень законів і звичаїв війни [23]. Сукупно ці рішення дозволяють виокремити ключові елементи доказування: nexus із збройним конфліктом, умисел, статус об'єкта та обставини його можливого військового використання.

Стаття 438 КК України та ризик змістової еквівокації. У національній правовій системі правовою основою кримінально-правової реакції на посягання на культурні цінності є стаття 438 Кримінального кодексу України, що криміналізує порушення законів та звичаїв війни, передбачених міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою. Норма має бланкетний характер і відсилає до Гаазької конвенції 1954 року, Другого протоколу до неї 1999 року, Женевських конвенцій та Додаткових протоколів. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 28 лютого 2024 року у справі № 753/14148/21 підтвердив належність кваліфікації за частиною першою статті 438 КК діянь, спрямованих на реалізацію політики держави-агресора в окупованому Криму [13]. Доктринальна позиція, обґрунтована Великою Палатою Верховного Суду в інших провадженнях, передбачає, що дії, які у збройному конфлікті охоплюються заборонами міжнародного гуманітарного права і становлять його серйозне порушення, отримують кримінально-правову оцінку лише за статтею 438 КК і не потребують додаткової правової оцінки за загальнокримінальними складами. Стале вживання зазначеного підходу важливе для запобігання змістовій еквівокації – підміні воєнних злочинів проти культурної спадщини статтями про умисне знищення майна, крадіжку чи самовільне зайняття земельних ділянок, що знижує тяжкість обвинувачення та позбавляє діяння його справжньої міжнародно-правової оцінки. Слід водночас констатувати, що окрема касаційна лінія саме щодо атак на культурну спадщину в українській практиці перебуває на стадії формування, а наявні рішення Верховного Суду стосуються переважно інших проявів порушення законів і звичаїв війни.

Масштаби посягань і міжнародна верифікація. Хронологія посягань бере початок з 2014 року, коли в результаті незаконної анексії Криму під контроль Російської Федерації перейшли 39 державних музеїв із сукупним фондом понад 1,2 мільйона предметів [5]. Регіональний моніторинг засвідчив привласнення Росією щонайменше 12 612 пам'яток національного та місцевого значення, фондів 773 бібліотек, 26 музеїв і 5 історико-культурних заповідників протягом десятиліття окупації. Інститут археології Російської академії наук та Державний Ермітаж визначені як основні суб'єкти незаконної діяльності на території півострова, що супроводжується вивезенням знайдених артефактів на територію Російської Федерації та зміною функціонального призначення об'єктів усесвітньої спадщини [5].

Повномасштабне вторгнення лютого 2022 року багаторазово збільшило обсяг руйнувань. Станом на кінець січня 2025 року Міністерство культури та стратегічних комунікацій зафіксувало 1 333 пошкоджених пам'ятки культурної спадщини у 18 областях та місті Києві: 131 пам'ятку національного значення, 1 126 – місцевого, 76 – щойно виявлених об'єктів [15]. Окрім зазначеного, Міністерство повідомляє про 2 185 об'єктів культурної інфраструктури, що зазнали пошкоджень або руйнувань. Незалежну верифікацію здійснює ЮНЕСКО, яка станом на 26 листопада 2025 року підтвердила пошкодження 512 об'єктів: 152 релігійні споруди, 268 будівель історичного або мистецького значення, 37 музеїв, 33 пам'ятники, 18 бібліотек, 3 археологічні об'єкти, 1 архів [18]. Розбіжність між показниками Міністерства та ЮНЕСКО (1 333 проти 512) пояснюється методологічними відмінностями: міжнародна організація верифікує кожен факт через перехресну перевірку джерел, супутникові знімки спільно з UNOSAT та польові інспекції, тоді як національний облік охоплює ширше коло об'єктів і ґрунтується на даних обласних військових адміністрацій.

За даними ЮНЕСКО, кількість верифікованих пошкоджених об'єктів зросла з 240 у лютому 2023 року до 512 у листопаді 2025 року, причому найдинамічніше зростала кількість пошкоджених історичних та мистецьких будівель [18].

Окрему категорію посягань становить розграбування музейних колекцій. За даними Міністерства, музейний фонд України налічує близько 12 мільйонів експонатів, з яких понад 1,4 мільйона предметів перебуває в окупації або вже викрадено. Найбільш задокументованим випадком є розграбування Херсонського обласного краєзнавчого музею, де зберігалося понад 180 тисяч предметів і звідки восени 2022 року, напередодні деокупації Херсона, упродовж двох днів було вивезено приблизно 23 тисячі експонатів [6; 8]. Аналогічного пограбування зазнав Херсонський художній музей імені О. Шовкуненка, звідки вивезено понад 10 тисяч творів мистецтва, що становить близько 90 % колекції [7]. Наприкінці 2023 року Російська Федерація закріпила розграбування на законодавчому рівні: запроваджено зміни до закону про музеї, які

визнають музейні колекції на окупованих територіях «цілісними та неподільними», забороняють їх повернення та вимагають внесення до каталогу Музейного фонду РФ до 2027 року. Зазначене унаочнює інституціоналізацію протиправної діяльності і свідчить, що проблема витребування культурних цінностей не зводиться до питань фізичної доступності об'єктів, а є предметом нормативного протистояння.

Фінансовий вимір втрат також свідчить про необхідність перегляду масштабу правового реагування. За оцінками Київської школи економіки, станом на початок 2024 року прямі збитки інфраструктурі культури, релігії та туризму становили 2,4 мільярда доларів США [10]. Подальші уточнені дані ЮНЕСКО подають 4,1 мільярда доларів прямих збитків і 29,3 мільярда доларів втрат доходів культурного та туристичного секторів. Зазначені цифри отримують самостійне процесуальне значення в контексті майбутніх компенсаційних механізмів і підтверджують структурний характер шкоди.

Доказовий контур: документування versus доказування. У провадженнях про посягання на культурні цінності найскладнішим практичним питанням залишається перетворення міжнародного документування на процесуально допустимі докази. Звіти ЮНЕСКО, аналітика DECOPE, цифрові каталоги Backup Ukraine, бази Інтерполу, супутникові знімки UNOSAT, OSINT-матеріали, citizen-generated videos та 3D-моделі мають високу орієнтуючу і переконуючу цінність, проте безпосередньо як докази у кримінальному провадженні вони не визнаються без додаткового процесуального оформлення. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає шлях їх легалізації через міжнародну правову допомогу, залучення авторів звітів як свідків чи спеціалістів, проведення відповідних експертиз. Зазначений шлях є тривалим, ресурсоємним і часто ускладнюється тим, що оригінальні матеріали зберігаються поза національною юрисдикцією [19, с. 73–79; 16, с. 270].

Розмежування міжнародного документування та кримінально-процесуального доказування є концептуальним. Документування фіксує факт пошкодження і його обсяг; доказування потребує встановлення обставин складу злочину з опертям на джерела, що задовольняють вимоги належності, допустимості, достовірності та достатності. Цифрові матеріали отримують статус доказу лише за умови дотримання комплексу технічних і процесуальних вимог. До них належать:

– підтвердження автентичності файлів та збереження оригінальних метаданих (час, місце, пристрій, ідентифікатори завантаження);

– геолокаційна верифікація з опертям на ландшафтні маркери, відкриті картографічні джерела і супутникові зображення;

– часова верифікація через зіставлення метаданих, погодних даних, тіней і незалежних повідомлень;

– документований ланцюг збереження (chain of custody) – від моменту фіксації до моменту використання у провадженні;

– триангуляція з даними з інших джерел, що знижує ризик підробки чи маніпуляції;

– фіксація алгоритмічних та когнітивних упереджень, що можуть впливати на інтерпретацію зорової інформації.

Останній пункт є критичним для правильної оцінки доказової сили відеозаписів. Дослідження психології сприйняття переконливо доводять, що упередження прив'язки (anchoring bias) та асоціативні упередження здатні викривлювати інтерпретацію відеоматеріалу і спрямовувати слідство в наперед сформоване русло. Без процесуальних запобіжників – можливості ефективного оспорювання доказу стороною захисту, експертної верифікації, перехресної перевірки незалежними джерелами – переконлива візуалізація ризикує підмінити доказування і породити процесуально вразливий результат [20, с. 285–287]. Берклський протокол з міжнародних розслідувань на основі цифрових відкритих джерел становить методологічну рамку, яка інтегрує перелічені вимоги в єдиний робочий стандарт і застосовується слідчими підрозділами разом із внутрішніми процедурами автентифікації.

Окремої уваги потребує співвідношення доказування з міжнародним співробітництвом. Люблянсько-Гаазька конвенція 2023 року створила нормативну основу для запитів про взаємну правову допомогу у справах про геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, проте її практичне впровадження потребує паралельної модернізації національних механізмів. О. М. Дроздов та В. С. Ковтун влучно охарактеризували Конвенцію як інструмент, що ризикує залишитися nudum jus за відсутності внутрішніх процедурних рішень [3, с. 631–635]. Для проваджень про посягання на культурну спадщину це означає необхідність формування єдиного процесуального стандарту, який забезпечує і визнання іноземних доказів, і збереження українського стандарту допустимості.

Інституційні виклики досудового розслідування. Кількісні параметри проваджень виявляють структурну перевантаженість слідчих органів. Станом на квітень 2025 року розпочато 159 тисяч кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів військовими Російської Федерації та їхніми пособниками, проте підозрюваних у воєнних злочинах нараховується близько 850, із яких 608–610 справ розглядаються судами, а засуджено 158 осіб [11]. Зазначена диспропорція безпосередньо позначається на провадженнях, пов'язаних із культурною спадщиною, які за умов обмежених ресурсів отримують нижчий пріоритет порівняно зі злочинами проти життя і здоров'я.

Перша і найгостріша проблема полягає у неможливості доступу до об'єктів злочинного посягання, розташованих на тимчасово окупованих або активно обстрілюваних територіях, що виключає проведення оглядів місця події, призначення експертиз і допитів свідків безпосередньо на місці. Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини виявило, що у половині проаналізованих кримінальних проваджень щодо міжнародних злочинів фактично не ведеться активне досудове розслідування, а 87,9% опитаних потерпілих вважають розслідування своїх справ неефективними [14]. У контексті позитивних зобов'язань держави, концептуалізованих у спільній праці І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, В. А. Завтура та О. М. Дроздової, такий стан не може отримати простого посилання на об'єктивні труднощі і потребує системних інституційних кроків [2, с. 167–172].

Друга проблема стосується відсутності повноцінних реєстрів та інвентарних описів. Порівняння двох херсонських музеїв унаочнює прямий зв'язок між якістю довоєнного обліку і перспективою повернення викрадених предметів. Херсонський художній музей імені О. Шовкуненка мав упорядковану систему обліку, що дозволило після деокупації розпочати ідентифікацію вивезених творів – станом на початок 2024 року працівники ідентифікували понад 80 картин, використовуючи бази відеоматеріалів. Натомість у Херсонському обласному краєзнавчому музеї разом із найцінніші предметами окупанти викрали всю облікову документацію – уніфіковані паспорти, облікові картки, наукові описи та фотографії експонатів, що практично унеможливлює подання ефективних запитів до Інтерполу [6; 12]. Третя проблема – нестача фахівців: понад половина слідчих Національної поліції не залучена до розслідування міжнародних злочинів, а лише близько 12% опитаних пройшли спеціальне навчання щодо особливостей розслідування зазначеної категорії справ. Розслідування злочинів проти культурної спадщини потребує не тільки юридичної кваліфікації, а й спеціальних знань у галузі мистецтвознавства, археології, музеєзнавства і реставрації, що передбачає системне залучення відповідних спеціалістів та експертів.

Найсуттєвішим змістовним викликом є фрагментарність доказування у поєднанні з вимогою стандарту «поза розумним сумнівом». Кожний епізод складається з обставин, що мають бути встановлені окремо: час удару або незаконного вивезення, тип боєприпасу або спосіб проникнення, обсяг шкоди, стан об'єкта до та після посягання, а у випадках розграбування – ідентифікація кожного вилученого предмета. Принципово важливим є встановлення контекстуального елемента, що пов'язує конкретне діяння з міжнародним збройним конфліктом, оскільки саме nexus перетворює знищення майна на воєнний злочин [20, с. 286–289]. Без належного доказування зв'язку діяння з конфліктом виникає ризик кваліфікації за загальнокримінальними складами, що спотворює правову природу посягання і знецінює міжнародно-кримінальну рамку. Розмежування цілеспрямованих злочинів проти культурних об'єктів від супутньої шкоди (collateral damage) також неможливе без детального аналізу кожного епізоду, що в умовах тисяч проваджень перетворюється на майже нездійсненне завдання за наявних кадрових ресурсів.

Порівняльні моделі витребування викрадених культурних цінностей. Перспектива повернення фондів, переміщених під час збройного конфлікту, значною мірою залежить від нормативної інфраструктури держав-ринків і практики їх судів. Зарубіжна практика дозволяє виокремити три ключові чинники успіху реституції: здатність держави довести первинне право власності або право негайного володіння предметом; можливість індивідуалізації об'єкта; подолання заперечень про добросовісне набуття та набувальну давність. Зазначений каркас формується сукупністю прецедентних рішень, які стали орієнтирами міжнародної доктрини.

У справі United States v. Schultz Апеляційний суд другого округу США підтвердив, що національні patrimony laws держав походження культурних цінностей створюють юридично визнаване право власності, а вилучення предметів після набрання чинності таким законом перетворює їх на «вкрадене майно» у розумінні National Stolen Property Act. Закон Єгипту № 117 від 1983 року, який оголосив усі знайдені після його прийняття старожитності власністю Єгипетської держави, був визнаний справжнім patrimony law, а не лише експортним обмеженням [25].

Зазначений підхід має пряме значення для української ситуації, оскільки Закон України «Про охорону культурної спадщини» закріплює державну власність на археологічні об'єкти і пов'язані з ними рухомі предмети, що відкриває можливість визнання вилучених на окупованій території артефактів вкраденим майном у юрисдикціях, які сприймають patrimony-аргумент.

Справа Government of the Islamic Republic of Iran v The Barakat Galleries Ltd розкриває механіку визнання іноземного права власності у спорах про археологічні предмети. Апеляційний суд Англії та Уельсу підкреслив, що для визнання title не має значення формальне найменування правового відношення в іноземному праві, важливим є його зміст: якщо сукупність прав, наданих іноземною державою, еквівалентна власності за англійським правом, то вона визнається такою для цілей колізійного аналізу [21]. Суд відступив від стриманої позиції, окресленої у попередній справі Attorney-General of New Zealand v Ortiz, і визнав значно ширші можливості для держави походження вимагати реституції предметів. Зазначений зсув особливо цінний для України, де питання відновлення права власності на археологічні предмети, вилучені на окупованих територіях, потребуватиме доведення обсягу і змісту прав, передбачених національним законодавством.

Справа Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation, розглянута Верховним Судом США 21 квітня 2022 року, формує загальний підхід до колізії правопорядків у спорах про культурні цінності, переміщені внаслідок репресивних режимів. Судова палата одноголосно постановила, що у позовах за Foreign Sovereign Immunities Act суд має застосовувати ту саму колізійну норму, яка діяла б у позові проти приватної особи в межах форуму [17]. Прикладне значення для України виявляється у двох вимірах: уведення категорії «викрадено внаслідок зловживання владою» дає можливість протиставити її доктрині набувальної давності у юрисдикціях, де така можлива (зокрема за іспанським правом), а вибір застосовного права наближає правове регулювання до найбільш зацікавленого правопорядку, яким у нашому випадку є український. Зазначені прецеденти формують єдиний наратив: успіх реституції потребує не лише доказової бази щодо вилучення, а й системних аргументів про природу первинного права та про неможливість його затирання шляхом подальшого добросовісного набуття або давнісного володіння.

Прямим практичним наслідком зазначених порівняльних моделей є переоцінка значення довоєнного обліку та фотофіксації музейних предметів. Якість каталогізації, наявність уніфікованих паспортів, фотографічного забезпечення та цифрових копій облікової документації стає не лише обліковим, а й прямим кримінально-процесуальним і реституційним чинником, що визначає перспективу повернення фондів. Втрата облікової документації Херсонського краєзнавчого музею є показовим уроком: відсутність ідентифікаційних характеристик окремих предметів унеможливлює подання ефективних запитів до Інтерполу і фактично знецінює перспективи майбутньої реституції незалежно від політичної кон'юнктури.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що посягання на культурні цінності в умовах міжнародного збройного конфлікту потребують комплексного правового реагування, яке поєднує належну кримінально-правову кваліфікацію, процесуальне доказування та механізми подальшого витребування незаконно переміщених предметів. Умисні атаки на об'єкти культурної спадщини, розграбування музейних фондів, незаконні археологічні роботи, вивезення культурних цінностей та втручання, що призводять до втрати автентичності пам'яток, мають різну юридичну природу та потребують самостійних доказових конструкцій.

Для кваліфікації таких діянь за статтею 438 КК України визначальними є встановлення зв'язку діяння зі збройним конфліктом, статусу культурного об'єкта, характеру його використання та суб'єктивної сторони діяння. При цьому міжнародне документування не може автоматично ототожнюватися з кримінально-процесуальним доказуванням: OSINT-матеріали, супутникові знімки та інші цифрові джерела потребують автентифікації, верифікації та забезпечення належного ланцюга збереження.

Перспектива повернення викрадених культурних цінностей безпосередньо залежить від можливості індивідуалізації предмета та підтвердження первинного права на нього, що зумовлює необхідність належного обліку, фотофіксації та цифрового резервування музейної документації ще до виникнення реституційного спору. Відтак ефективність розслідування посягань на культурні цінності визначається не лише якістю фіксації окремого епізоду, а здатністю сформувати цілісний доказовий масив, придатний одночасно для кримінального переслідування винних, обґрунтування заподіяної шкоди та подальшого повернення незаконно переміщених культурних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «Jus in bello». *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 4. С. 57–74. DOI: 10.33766/2524-0323.100.57-74. URL: https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/33 (дата звернення: 17.02.2026).

2. Гловюк І. В., Дроздов О. М., Завтур В. А., Дроздова О. М. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні. *Право України.* 2022. № 1. С. 156–189. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoua/pravo_2022_1/pravo_2022_1_s156/ (дата звернення: 17.02.2026).

3. Дроздов О. М., Ковтун В. С. Люблянсько-Гаазька конвенція: nudum jus у сфері міжнародного співробітництва чи довгоочікуваний глобальний прорив? *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 11. С. 628–642. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-11/155. URL: http://lsej.org.ua/11_2023/152.pdf (дата звернення: 17.02.2026).

4. Шульга В. О. Проблеми повернення культурних цінностей під час збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 87, ч. 4. С. 318–323. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/51-2.pdf (дата звернення: 17.02.2026).

5. Аналіз загроз знищення, незаконного привласнення та вивезення рухомих культурних цінностей України на територію Російської Федерації. *Національний інститут стратегічних досліджень* : офіц. вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pryvlasnennya-ta-vyvezennya (дата звернення: 17.02.2026).

6. Викрадені історії: як Росія грабувала Херсонський краєзнавчий музей. Куншт. 2025. URL: https://www.kunsht.com.ua/articles/kherson-muzey (дата звернення: 17.02.2026).

7. Вкрадена культурна спадщина: куди окупанти вивезли найцінніші музейні експонати півдня України? *Радіо Свобода.* 2024. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-vkradena-kulturna-spadshchyna-kudy-vyvozyat-okupanty-ekspanaty/32853927.html (дата звернення: 17.02.2026).

8. «Вони вкрали українську душу»: росіяни спустошили херсонські музеї. *Hromadske*. 2022. URL: https://hromadske.ua/posts/voni-vkrali-ukrayinsku-dushu-rosiyani-spustoshili-hersonski-muzeyi (дата звернення: 17.02.2026).

9. Держава може захищати археологічні об'єкти через негаторний позов: висновок Великої Палати Верховного Суду. *Судово-юридична газета*. 2025. URL: https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/357884-gosudarstvo-mozhet-zaschischat-arkheologicheskie-obekty-posredstvom-negatornogo-iska-verkhovnyy-sud (дата звернення: 17.02.2026).

10. Звіт про прямі збитки інфраструктури України внаслідок російської агресії. *Київська школа економіки.* 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 17.02.2026).

11. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. Центр політико-правових реформ. 2025. URL: https://pravo.org.ua/blogs/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvychayiv-vijny-dvadtsyat-zapytan-ta-vidpovidej/ (дата звернення: 17.02.2026).

12. Найближчим часом Херсонський обласний краєзнавчий музей не зможе ідентифікувати всі експонати, які вкрали російські окупанти. *Детектор медіа.* 2023. URL: https://detector.media/infospace/article/220417/2023-12-11-nayblyzhchym-chasom-khersonskyy-oblasnyy-kraieznavchyy-muzey-ne-zmozhe-identyfikuvaty-vsi-eksponaty-yaki-vkraly-rosiyski-okupanty/ (дата звернення: 17.02.2026).

13. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 753/14148/21, провадження № 51-6134км23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733 (дата звернення: 17.02.2026).

14. Розслідування воєнних злочинів в Україні: правозахисники анонімно опитали правоохоронців і зібрали дані. *Українська Гельсінська спілка з прав людини.* 2023. URL: https://helsinki.org.ua/articles/rozsliduvannia-voiennykh-zlochyniv-v-ukraini-zvit/ (дата звернення: 17.02.2026).

15. 1333 пам'ятки культурної спадщини та 2185 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію станом на кінець січня 2025 року. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій* : офіц. вебсайт. 2025. URL: https://mcsc.gov.ua/news/1333-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2185-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-

postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu-stanom-na-kinecz-sichnya-2025-roku/ (дата звернення: 17.02.2026).

16. Basysta I., Drozdov O., Drozdova O., Kovtun V., Shulhin S. Social and legal consequences of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Social and Legal Studios.* 2025. Vol. 8, No. 2. P. 262–275. DOI: 10.32518/sals2.2025.262. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SLS_Vol.8_No.2_2025-262-275.pdf (Last accessed: 17.02.2026).

17. Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation, 596 U.S. 107 (2022). Supreme Court of the United States. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/20-1566_8nj9.pdf (Last accessed: 17.02.2026).

18. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. *UNESCO* : official website. 2025. URL: https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco (Last accessed: 17.02.2026).

19. Drozdov O., Drozdova O., Basysta I. Genocide Trials in the International Criminal Court: Challenges of Fact-finding, the Ukrainian Case and ECHR Standards. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal.* 2025. Vol. 11. P. 64–90. URL: https://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/348968 (Last accessed: 17.02.2026).

20. Drozdov O., Hryniuk V., Kovalchuk S., Korytko L., Kret G. The standard of proof «beyond a reasonable doubt» in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10, No. 46. P. 281–289. DOI: 10.34069/AI/2021.46.10.27. URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1860 (Last accessed: 17.02.2026).

21. Government of the Islamic Republic of Iran v The Barakat Galleries Ltd, [2007] EWCA Civ 1374. *England and Wales Court of Appeal.* URL: https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2007/1374.html (Last accessed: 17.02.2026).

22. Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, ICC-01/12-01/15, Trial Chamber VIII, Judgment and Sentence (27 September 2016). *International Criminal Court.* URL: https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-12-01-15-171 (Last accessed: 17.02.2026).

23. Prosecutor v. Miodrag Jokić, IT-01-42/1-S, Trial Chamber, Sentencing Judgment (18 March 2004). *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.* URL: https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/tjug/en/jok-sj040318e.pdf (Last accessed: 17.02.2026).

24. Prosecutor v. Pavle Strugar, IT-01-42-A, Appeals Chamber, Judgement (17 July 2008). *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.* URL: https://www.icty.org/x/cases/strugar/acjug/en/080717.pdf (Last accessed: 17.02.2026).

25. United States v. Frederick Schultz, 333 F.3d 393 (2d Cir. 2003). U. S. Court of Appeals for the Second Circuit. URL: https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/333/393/603190/ (Last accessed: 17.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.163:343.132(477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.44

КОНОВОД В.В.

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

CIRCUMSTANCES THAT SHOULD BE ESTABLISHED IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING APPROPRIATION, WASTE OF PROPERTY OR POSSESSION OF IT THROUGH ABUSE OF OFFICIAL POSITION IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENT

У статті досліджено систему обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель. Обґрунтовано, що правильне визначення кола обставин, які необхідно встановити у кримінальному провадженні, є однією з основних передумов ефективного досудового розслідування, оскільки забезпечує належне планування слідчих (розшукових) дій, своєчасне отримання доказової інформації та формування достатньої доказової бази для прийняття законного процесуального рішення. Встановлено, що особливості кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері публічних закупівель, обумовлені складною системою правового регулювання закупівельних процедур, використанням електронної системи закупівель, значною кількістю учасників господарських відносин, а також можливістю маскування протиправної діяльності під формально законні фінансово-господарські операції. У зв'язку з цим предмет доказування у таких кримінальних провадженнях набуває специфічних рис та потребує встановлення широкого кола фактичних даних, що характеризують як механізм вчинення кримінального правопорушення, так і особливості функціонування закупівельної процедури. Проаналізовано зміст обставин, визначених кримінальним процесуальним законодавством України, та їх конкретизацію стосовно кримінальних правопорушень. Особливу увагу приділено встановленню способу підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, предмета злочинного посягання, джерел походження бюджетних коштів, ролі службових осіб, характеру використання службових повноважень, розміру матеріальної шкоди, причинного зв'язку між діями винних осіб і заподіяними наслідками, а також встановленню інших співучасників кримінального правопорушення. Доведено, що доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії повинно базуватися на комплексному використанні матеріалів електронної системи публічних закупівель, фінансової та бухгалтерської документації, результатів судових експертиз, цифрових доказів, відомостей банківського контролю, матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій та інших джерел доказової інформації. Обґрунтовано необхідність поєднання криміналістичних рекомендацій із сучасними цифровими технологіями аналізу закупівельних процедур.

Ключові слова: *криміналістична методика, предмет доказування, обставини, що підлягають встановленню, кримінальне провадження, досудове розслідування, публічні закупівлі, бюджетні кошти, службова особа, привласнення, розтрата майна, зловживання службовим становищем.*

© КОНОВОД В.В. – аспірант (Національна академія внутрішніх справ)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines the system of circumstances that must be established during the investigation of criminal offenses related to the appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position in the field of public procurement. It is substantiated that the correct definition of the range of circumstances that must be established in criminal proceedings is one of the main prerequisites for an effective pre-trial investigation, as it ensures proper planning of investigative (search) actions, timely obtaining of evidentiary information and the formation of a sufficient evidence base for making a legal procedural decision. It has been established that the specifics of criminal offenses committed in the field of public procurement are due to a complex system of legal regulation of procurement procedures, the use of an electronic procurement system, a significant number of participants in economic relations, as well as the possibility of disguising illegal activities as formally legal financial and economic transactions. In this regard, the subject of proof in such criminal proceedings acquires specific features and requires the establishment of a wide range of factual data characterizing both the mechanism of committing a criminal offense and the peculiarities of the functioning of the procurement procedure. The contents of the circumstances determined by the criminal procedural legislation of Ukraine and their specification in relation to criminal offenses are analyzed. Particular attention is paid to the establishment of the method of preparation, commission and concealment of the criminal offense, the object of the criminal offense, the sources of budget funds, the role of officials, the nature of the use of official powers, the amount of material damage, the causal relationship between the actions of the guilty persons and the consequences, as well as the establishment of other accomplices of the criminal offense. It has been proven that evidence in criminal proceedings of the specified category should be based on the comprehensive use of materials from the electronic system of public procurement, financial and accounting documentation, results of forensic examinations, digital evidence, bank control information, materials of secret investigative (search) actions and other sources of evidentiary information. The necessity of combining forensic recommendations with modern digital technologies for the analysis of procurement procedures is substantiated.

Key words: *forensic technique, subject of proof, circumstances to be established, criminal proceedings, pre-trial investigation, public procurement, budget funds, officer, appropriation, waste of property, abuse of official position.*

Постановка проблеми. Забезпечення законності використання бюджетних коштів є одним із пріоритетних напрямів державної політики України, особливо в умовах воєнного стану, коли суттєво збільшуються обсяги державного фінансування оборонної сфери, відновлення інфраструктури, гуманітарного забезпечення населення та реалізації програм міжнародної допомоги. Значні фінансові ресурси, що проходять через систему публічних закупівель, одночасно створюють підвищені криміногенні ризики, пов'язані з можливістю незаконного заволодіння бюджетними коштами шляхом використання службового становища, штучного завищення вартості предметів закупівлі, проведення фіктивних тендерних процедур, укладення удаваних договорів, змови між замовниками та учасниками закупівель або використання підконтрольних суб'єктів господарювання [1, с. 126–127].

Практика діяльності правоохоронних органів свідчить, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191 Кримінального кодексу України (далі – КК України), дедалі частіше вчиняються саме у сфері публічних закупівель. При цьому механізми їх учинення постійно ускладнюються, набувають латентного характеру та супроводжуються активним використанням сучасних інформаційних технологій, електронного документообігу, фінансових схем і корпоративних зв'язків між суб'єктами господарювання. Це значно ускладнює процес виявлення та доказування протиправної діяльності.

Ефективність досудового розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень значною мірою залежить від правильного визначення системи обставин, що підлягають встановленню. Саме вони визначають зміст предмета доказування, обумовлюють вибір тактики проведення слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань, призначення судових експертиз, аналіз фінансово-господарської документації та застосування сучасних криміналістичних методів дослідження цифрових доказів. Разом із тим на практиці нерідко спостерігається неповне встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, що негативно впливає

на якість доказової бази та створює труднощі під час судового розгляду [2, с. 269–270]. Особливої актуальності набувають питання встановлення реального механізму незаконного заволодіння бюджетними коштами, ролі кожного співучасника, способів приховування злочинної діяльності, фактичного руху коштів, джерел походження майна, отриманого злочинним шляхом, а також причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

З огляду на це комплексне дослідження системи обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель, має важливе теоретичне та практичне значення для подальшого розвитку криміналістичної методики розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Метою статті є комплексне дослідження системи обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель, визначення їх криміналістичного змісту, особливостей доказування та значення для формування ефективної методики досудового розслідування.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематика предмета доказування та встановлення обставин кримінального правопорушення традиційно займає важливе місце у кримінальному процесі та криміналістиці. Теоретичні засади визначення обставин, що підлягають встановленню, висвітлені у працях С. А. Вязмікіна, В. А. Журавель, С. О. Журби, Н. Здирко, Д. В. Киян, О. В. Клименко, І. М. Копотуна, А. М. Меденцева, М. В. Одуха, А. І. Пинзар, В. Поліщука, Д. С. Соколова та інших учених.

Водночас питання встановлення обставин саме у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель досліджені недостатньо. Більшість сучасних наукових праць присвячена окремим аспектам доказування економічних чи службових кримінальних правопорушень без урахування специфіки функціонування електронної системи закупівель, цифровізації закупівельних процедур, використання ризик-індикаторів, сучасних фінансових схем та механізмів легалізації незаконно отриманих бюджетних коштів. Таким чином, необхідність подальшого наукового дослідження системи обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, обумовлена як потребами розвитку криміналістичної науки, так і практикою діяльності органів досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, є одним із ключових елементів криміналістичної методики розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Саме повне, всебічне й об'єктивне дослідження всіх фактичних даних забезпечує виконання завдань кримінального провадження, визначених кримінальним процесуальним законодавством України, та створює належну доказову основу для прийняття законного, обґрунтованого й справедливого процесуального рішення. Особливого значення це набуває під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель, оскільки такі кримінальні правопорушення характеризуються складним механізмом учинення, використанням фінансово-господарських операцій, значним документообігом, електронними інформаційними ресурсами та багаторівневою системою взаємодії між замовниками, учасниками закупівель, підрядними організаціями, банківськими установами й органами державного контролю [3, с. 126–127].

Обставини, що підлягають встановленню, становлять конкретизацію предмета доказування щодо окремої категорії кримінальних правопорушень. Вони визначають напрямок діяльності слідчого, детектива, прокурора, оперативних підрозділів та експертів, забезпечують планування слідчих (розшукових) дій, призначення судових експертиз, витребування документів, проведення аналітичної роботи з фінансовою інформацією та формування системи доказів. При цьому перелік таких обставин визначається не лише вимогами ст. 91 Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК України), але й криміналістичною характеристикою конкретного кримінального правопорушення, особливостями його способу вчинення, механізмом утворення слідів, характером документообігу та специфікою функціонування сфери публічних закупівель [4, с. 73–74].

У сучасних умовах система публічних закупівель є складним комплексом правових, економічних та інформаційних відносин, що регулюються спеціальним законодавством і функціонують із використанням електронної системи закупівель. Цифровізація закупівельних процедур

значною мірою підвищила рівень відкритості використання бюджетних коштів, однак одночасно сприяла виникненню нових способів незаконного заволодіння державним майном. Найпоширенішими серед них залишаються завищення очікуваної вартості предметів закупівель, придбання товарів за цінами, що суттєво перевищують ринкові, укладення договорів із пов'язаними або фіктивними підприємствами, внесення неправдивих відомостей до тендерної документації, безпідставне приймання неякісних чи фактично невиконаних робіт, поділ предмета закупівлі з метою уникнення конкурентних процедур, а також створення штучної конкуренції між підконтрольними суб'єктами господарювання [5, с. 105].

У зв'язку із цим першочергового значення набуває встановлення обставин, що характеризують саму подію кримінального правопорушення. Передусім необхідно встановити час, місце, спосіб та інші обставини вчинення протиправних дій. Особливість таких кримінальних правопорушень полягає в тому, що момент незаконного заволодіння бюджетними коштами часто не збігається із моментом проведення закупівлі. Злочинна діяльність може розпочинатися ще на етапі формування річного плану закупівель, визначення очікуваної вартості предмета закупівлі або підготовки технічної специфікації, коли службові особи свідомо створюють умови для перемоги заздалегідь визначеного суб'єкта господарювання [6, с. 161–162]. Подальші дії можуть охоплювати підготовку конкурсної документації, проведення тендеру, укладення договору, виконання робіт, здійснення розрахунків і подальший розподіл незаконно отриманих коштів між співучасниками.

Під час розслідування необхідно детально встановити механізм підготовки кримінального правопорушення. Це передбачає дослідження підстав виникнення потреби у проведенні закупівлі, законності формування бюджетних призначень, порядку визначення очікуваної вартості, джерел отримання комерційних пропозицій, обґрунтованості технічних характеристик предмета закупівлі, законності визначення виду закупівельної процедури, дотримання вимог щодо оприлюднення інформації в електронній системі закупівель та інших дій, які передували безпосередньому заволодінню майном [7, с. 329–330].

Не менш важливим є встановлення способу вчинення кримінального правопорушення. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що злочинні схеми у сфері публічних закупівель характеризуються високим рівнем інтелектуальної підготовки та використанням легальних господарських механізмів. Найчастіше службові особи використовують службові повноваження для незаконного впливу на результати закупівель, забезпечують перемогу заздалегідь визначеного учасника, укладають договори за завідомо невигідними для держави умовами, здійснюють оплату за фактично невиконані роботи або товари, що не відповідають технічним вимогам, погоджують необґрунтоване підвищення вартості договорів, здійснюють безпідставне коригування проєктно-кошторисної документації або оформлюють фіктивні акти виконаних робіт [8, с. 169–170].

Особливе місце серед обставин, що підлягають встановленню, займає визначення предмета кримінального посягання. У більшості випадків ним виступають бюджетні кошти державного або місцевого бюджету, кошти державних підприємств, комунальних установ, міжнародна фінансова допомога або майно, придбане за рахунок бюджетних коштів. Встановлення предмета посягання передбачає визначення його правового статусу, джерел фінансування, фактичного руху коштів, моменту переходу права власності та документального підтвердження кожної господарської операції.

Самостійне доказове значення має встановлення розміру матеріальної шкоди. Саме розмір незаконно заволоділих коштів визначає правову кваліфікацію діяння, впливає на обсяг цивільного позову та подальше відшкодування збитків [9, с. 410]. Для визначення фактичного розміру шкоди необхідно дослідити всю сукупність фінансових документів, платіжних доручень, банківських виписок, бухгалтерських регістрів, актів приймання-передачі, актів виконаних робіт, кошторисної документації, висновків аудиторських перевірок та результатів судових експертиз. У багатьох випадках лише комплексне проведення судово-економічної, будівельно-технічної, товарознавчої, оціночної та почеркознавчої експертиз дозволяє встановити реальний розмір матеріальних збитків.

Наступною важливою групою обставин є встановлення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення. На відміну від багатьох інших категорій кримінальних правопорушень, незаконне заволодіння бюджетними коштами у сфері публічних закупівель рідко здійснюється однією особою. Як правило, злочинна діяльність має груповий характер і охоплює службових осіб замовника, керівників або власників підприємств-переможців торгів, бухгалтерів, представників технічного нагляду, експертів, уповноважених осіб із закупівель, посадових

осіб органів місцевого самоврядування, представників фінансових установ та інших осіб, які забезпечують реалізацію злочинного механізму [10, с. 326–327].

У процесі доказування необхідно встановити функціональну роль кожного співучасника, межі його повноважень, характер виконаних дій, форму вини, мотив, мету та ступінь участі у реалізації злочинного задуму. Особливе значення має підтвердження факту використання службового становища всупереч інтересам служби. Для цього досліджуються посадові інструкції, накази про призначення, положення про структурні підрозділи, розподіл функціональних обов'язків, рішення тендерного комітету або уповноважених осіб, службове листування, електронні повідомлення та інші документи, що підтверджують обсяг службових повноважень [11].

Обов'язковою обставиною є встановлення форми вини, мотиву та мети кримінального правопорушення. Для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, характерним є прямий умисел, за якого особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає наслідки незаконного заволодіння майном і бажає їх настання. Найпоширенішим мотивом виступає корислива зацікавленість, прагнення незаконного збагачення, отримання неправомірної вигоди або забезпечення матеріальної вигоди для інших осіб. Мета злочинної діяльності полягає у незаконному заволодінні бюджетними коштами або створенні умов для їх подальшого привласнення шляхом використання формально законних господарських операцій.

Окрему увагу необхідно приділяти встановленню причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями службових осіб і заподіяними матеріальними збитками. У кримінальних провадженнях цієї категорії такий зв'язок має складний характер, оскільки шкода може бути наслідком кількох взаємопов'язаних управлінських рішень, фінансових операцій та господарських дій. Саме тому доказування причинного зв'язку повинно базуватися на комплексному аналізі всієї послідовності прийняття управлінських рішень, руху бюджетних коштів, виконання договорів та фінансових розрахунків [12, с. 295–296].

Значну доказову цінність мають електронні джерела інформації. До них належать матеріали електронної системи публічних закупівель, журнали реєстрації електронних дій користувачів, електронні тендерні пропозиції, кваліфіковані електронні підписи, електронне листування між учасниками закупівлі, інформація з електронних майданчиків, цифрові копії договорів, додаткових угод, банківських документів, а також інформація, що міститься на серверах підприємств або в хмарних сервісах. Використання цифрових доказів дозволяє встановити реальний механізм взаємодії між учасниками злочинної схеми, послідовність внесення змін до документів, час створення електронних файлів та осіб, які здійснювали відповідні дії.

Під час розслідування необхідно встановити способи приховування кримінального правопорушення. З цією метою аналізуються факти внесення неправдивих відомостей до офіційних документів, складання фіктивних актів виконаних робіт, використання підконтрольних підприємств із ознаками фіктивності, оформлення удаваних господарських операцій, дроблення платежів, перерахування коштів через ланцюги транзитних підприємств, штучне створення конкуренції під час закупівель, використання підставних керівників юридичних осіб та інші способи маскування незаконного походження коштів.

Важливою складовою доказування є встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. До них можуть належати недоліки внутрішнього фінансового контролю, формальний характер діяльності тендерних комітетів або уповноважених осіб, відсутність ефективного внутрішнього аудиту, неналежний контроль за виконанням договорів, недостатній рівень професійної підготовки відповідальних працівників, прогалини у нормативному регулюванні окремих закупівельних процедур, конфлікт інтересів службових осіб, а також відсутність належного аналізу ризиків під час використання бюджетних коштів. Встановлення зазначених обставин має не лише доказове, а й профілактичне значення, оскільки дозволяє підготувати подання щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Досягнення повноти доказування неможливе без використання спеціальних знань. У кримінальних провадженнях цієї категорії найбільш поширеними є судово-економічні, будівельно-технічні, товарознавчі, комп'ютерно-технічні, почеркознавчі, технічні експертизи документів та експертизи у сфері інтелектуальної власності. Їх результати дозволяють встановити достовірність фінансових документів, реальність виконання господарських операцій, відповідність фактичних обсягів робіт проєктній документації, ринкову вартість товарів, розмір матеріальної шкоди, справжність підписів та відбитків печаток, наявність внесення змін до електронних документів, а також інші обставини, що мають істотне значення для кримінального провадження [1, с. 175–176].

Таким чином, система обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель, є багаторівневою та комплексною. Вона охоплює встановлення події кримінального правопорушення, механізму його підготовки, вчинення та приховування, предмета посягання, способу незаконного заволодіння бюджетними коштами, особи правопорушника та інших співучасників, форми вини, мотиву, мети, розміру матеріальної шкоди, причинно-наслідкового зв'язку, причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також усіх інших обставин, необхідних для правильного вирішення кримінального провадження. Лише комплексне дослідження зазначених обставин із використанням можливостей криміналістичної техніки, тактики, спеціальних знань, цифрової криміналістики, судових експертиз та сучасних інформаційно-аналітичних технологій забезпечує повне, всебічне й об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, ефективне відшкодування завданих державі збитків та реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель, є одним із визначальних елементів криміналістичної методики їх розслідування. Повне та своєчасне з'ясування таких обставин забезпечує формування належної доказової бази, правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння, встановлення всіх співучасників кримінального правопорушення, визначення розміру завданої матеріальної шкоди та прийняття законних і обґрунтованих процесуальних рішень.

Встановлено, що особливості предмета доказування у зазначеній категорії кримінальних проваджень обумовлені специфікою функціонування сфери публічних закупівель, використанням електронної системи закупівель, значним обсягом фінансово-господарської документації та складністю механізмів незаконного заволодіння бюджетними коштами. Тому поряд із загальними обставинами, визначеними кримінальним процесуальним законодавством, особливого значення набуває встановлення способу підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, законності проведення закупівельної процедури, руху бюджетних коштів, ролі службових осіб, характеру їхніх повноважень, а також причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Ефективність розслідування значною мірою залежить від комплексного використання можливостей криміналістики, сучасних інформаційних технологій, спеціальних знань і судових експертиз, а також від належного аналізу цифрових доказів, матеріалів електронної системи публічних закупівель та фінансової документації. Такий підхід забезпечує повне, всебічне й об'єктивне встановлення всіх юридично значущих обставин кримінального провадження, підвищує результативність досудового розслідування та сприяє належному захисту економічних інтересів держави у сфері використання публічних фінансових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрати, майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 255 с.

2. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

3. Одуха М. В. Публічне адміністрування публічних закупівель в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 220 с.

4. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері держаних закупівель : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2017. 96 с.

5. Поліщук В. Prozorro як інструмент прозорості публічних закупівель: досягнення і проблеми реалізації. *Публічне право*. 2023. № 2. С. 103–108.

6. Здирко Н. Теоретичні підходи до визначення поняття «публічні закупівлі». *Ефективна економіка*. 2019. № 12. С. 159–171.

7. Пинзар А. І. Обставини, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 328–335.

8. Киян Д. В. Адміністративно-правовий механізм вирішення спорів у сфері публічних закупівель в Україні : дис… докт. філос. : 081 – Право. Одеса, 2025. 204 с.

9. Копотун І. М. Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025 №1. С. 409–411.

10. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.

11. Вязмікін С. А. Виявлення та припинення правопорушень у сфері державних закупівель товарів, робіт і послуг підрозділами захисту економіки Національної поліції України. *Detection and Suppression of Offenses in the Procurement of Goods, Works and Services by Economics Protection Units of National Police of Ukraine*. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/fb88d231-1aeb-434c-a3c3-1ed0a2d18208.

12. Клименко О. В. Тактика проведення допиту під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок ухилення від сплати податків. *Київський часопис права.* 2021 № 4. С. 294–299.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 347.235:343.141
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.45

САВІЦЬКА А.В.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF LAND RELATIONS

У статті здійснено комплексне дослідження теоретичних та прикладних аспектів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин як одного з ключових елементів окремої криміналістичної методики їх розслідування. Обґрунтовано, що ефективність виявлення, розкриття та розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від належного використання системи узагальнених відомостей про їх типові ознаки, закономірності механізму вчинення та особливості слідоутворення. Проаналізовано основні наукові підходи до визначення поняття криміналістичної характеристики, її місця в системі криміналістичної науки та значення для організації процесу розслідування. Визначено, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є складною інформаційною моделлю, яка поєднує дані про предмет кримінально-протиправного посягання, способи підготовки, вчинення та приховування протиправних дій, типову слідову картину, обстановку вчинення кримінального правопорушення та характеристику особи правопорушника. Акцентовано увагу на тому, що встановлення кореляційних зв'язків між цими елементами створює передумови для висунення обґрунтованих слідчих версій, визначення напрямів досудового розслідування та оптимізації діяльності слідчого і дізнавача. Особливу увагу приділено специфіці кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, що обумовлена складністю правового регулювання земельної сфери, значним обсягом документації, використанням електронних державних реєстрів та поширенням корупційних механізмів під час реалізації земельних правовідносин. Наголошено, що сучасні способи незаконного заволодіння земельними ресурсами та порушення порядку їх використання нерідко пов'язані з фальсифікацією офіційних документів, внесенням неправдивих відомостей до інформаційних систем, використанням службового становища та діяльністю організованих груп, що значно ускладнює процес розслідування та потребує застосування спеціальних криміналістичних знань.

Ключові слова: *криміналістична характеристика, кримінальні правопорушення, земельні відносини, методика розслідування, досудове розслідування, слідова картина, спосіб учинення кримінального правопорушення, земельні ресурси, особа правопорушника.*

The article provides a comprehensive study of the theoretical and applied aspects of the criminalistic characteristics of criminal offenses in the sphere of land allotments as one of the key elements of the adjacent criminalistic methodology of their investigation. It has been proven that the effectiveness of identifying, discovering and investigating this category of criminal offenses must depend on a reliable system of historical records about their types of signs, patterns the mechanism of execution and the particularity of the follow-up. The main scientific approaches are analyzed to define the concept

© САВІЦЬКА А.В. – здобувач кафедри права (Університет сучасних знань)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

of criminalistic characteristics, their place in the system of criminalistic science and significance for organizing the process of proof. It is determined that the criminalistic characteristics of criminal offenses in the sphere of land acquisitions include a complex information model, which provides detailed information about the subject of the criminal offense, methods of preparation, execution and seizure illegal actions, a typical trace pattern, the situation of the crime and the characteristics of the individual offender. The emphasis is placed on the fact that the establishment of correlative connections between these elements creates changes in the development of detailed investigations, the development of direct pre-trial investigation and optimization activity of the investigator and investigator. Particular attention is paid to the specificity of criminal offenses in the sphere of land payments, which is due to the complexity of legal regulation of the land sector, the significant burden of documentation, the use of electronic state registers and expansion corruption mechanisms during the implementation of land rights. It is agreed that current methods of illegal encroachment of land resources and disruption of order are often associated with the falsification of official documents, the introduction of false statements to information systems, in the service sector and the activities of organized groups, which significantly complicates the process of proof and will require the acquisition of special forensic knowledge.

Key words: *criminalistic characteristics, criminal offenses, land records, investigation methods, pre-trial investigation, trace picture, method of committing criminal offenses, land resources, person of the offender.*

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку України земля виступає одним із найцінніших природних ресурсів та важливою економічною основою функціонування держави і територіальних громад. Активізація земельної реформи, впровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, удосконалення механізмів державної реєстрації речових прав та цифровізація земельно-кадастрової системи, поряд із позитивними змінами, створили нові ризики для виникнення та поширення кримінально-протиправних посягань у сфері земельних відносин. Незаконне заволодіння земельними ділянками, самовільне зайняття земель, підроблення правовстановлюючих документів, маніпуляції з відомостями Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, а також зловживання службовими повноваженнями під час розпорядження землями державної і комунальної власності становлять суттєву загрозу економічній безпеці держави та підривають принципи законності у сфері земельних правовідносин.

Складність розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень обумовлена багатогранністю механізму їх учинення, значною кількістю учасників земельних правовідносин, необхідністю аналізу великого обсягу спеціальної документації та використання спеціальних знань у галузі земельного права, землеустрою, геодезії, кадастрової діяльності та інформаційних технологій. Крім того, значна частина таких кримінальних правопорушень має латентний характер, а їх вчинення часто пов'язане з використанням корупційних схем, службового становища та сучасних цифрових інструментів, що значно ускладнює процес збирання доказової інформації та встановлення всіх обставин кримінального провадження [1, с. 236–237].

За таких умов особливого значення набуває криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, яка виступає інформаційною основою для побудови окремої методики їх розслідування. Її використання дозволяє систематизувати найбільш типові ознаки кримінально-протиправної діяльності, встановити взаємозв'язки між способом учинення кримінального правопорушення, особою правопорушника, предметом посягання та типовою слідовою картиною, а також сформувати алгоритм дій слідчого в типових слідчих ситуаціях. Саме криміналістична характеристика забезпечує можливість своєчасного висунення слідчих версій, прогнозування поведінки причетних осіб, визначення джерел доказової інформації та ефективного планування слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

Разом із тим аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що питання змісту, структури та функціонального призначення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин залишаються недостатньо розробленими. У криміналістичній літературі відсутній єдиний підхід до визначення її поняття, переліку структурних елементів та їх взаємозв'язків, а також недостатньо дослідженими є особливості використання такої характеристики в умовах цифровізації земельної сфери та постійного оновлення земельного законодавства.

Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення зазначеної проблематики та розроблення сучасної моделі криміналістичної характеристики, адаптованої до актуальних потреб правоохоронної практики [2, с. 289–290]. Отже, актуальність дослідження криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин визначається потребою вдосконалення наукових засад їх розслідування, підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування та формування дієвого механізму кримінально-правового захисту земельних ресурсів як одного з найважливіших об'єктів національного багатства України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичні та прикладні питання криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень традиційно займають важливе місце у вітчизняній та зарубіжній криміналістичній науці. Підґрунтя для формування сучасного розуміння цієї наукової категорії закладено у працях В. Д. Берназа, В. А. Журавель, А. П. Запотоцького, П. М. Кубрака, В. С. Кузьмічова, Г. І. Прокопенка, М. В. Салтевського, Б. М. Семенишина-Фіголь, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та інших учених.

Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що, незважаючи на значний доробок учених, досі відсутній єдиний підхід до визначення поняття, структури та системи елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Недостатньо дослідженими залишаються питання взаємозв'язків між її складовими, особливостей використання криміналістичної характеристики в умовах цифровізації земельної сфери, функціонування державних електронних реєстрів та трансформації земельних правовідносин у процесі реалізації земельної реформи. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження зазначеної проблематики та вдосконалення наукових засад методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин.

Мета статті. Метою статті є комплексне дослідження теоретичних та практичних засад криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, визначення її сутності, структури та функціонального призначення в системі окремої криміналістичної методики розслідування.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень традиційно посідає центральне місце в системі окремих криміналістичних методик, оскільки саме вона забезпечує інформаційне підґрунтя для організації та планування досудового розслідування. У сучасній криміналістиці ця категорія розглядається як результат узагальнення слідчої, експертної та судової практики, що відображає найбільш типові закономірності механізму вчинення певного виду кримінальних правопорушень, їх відображення у навколишньому середовищі та особливості діяльності суб'єктів кримінального провадження щодо їх виявлення і розслідування [3, с. 105]. Саме тому криміналістична характеристика виступає своєрідною інформаційною моделлю, яка дозволяє на початкових етапах розслідування компенсувати дефіцит доказової інформації та визначити найбільш раціональний алгоритм процесуальних дій.

Формування сучасних підходів до розуміння криміналістичної характеристики пов'язане з розвитком загальної теорії криміналістичної методики. Починаючи з другої половини XX століття, науковці розглядали її як систему взаємопов'язаних відомостей про типові ознаки кримінальних правопорушень, що дозволяють прогнозувати окремі обставини події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між її елементами та будувати обґрунтовані слідчі версії. Сучасні дослідження підтверджують, що криміналістична характеристика має не лише теоретичне, а й виразне прикладне значення, адже саме на її основі формуються окремі методики розслідування та виробляються практичні рекомендації для слідчих і дізнавачів [4, с. 312–313].

Особливої актуальності питання криміналістичної характеристики набувають щодо кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Земельні ресурси є об'єктом особливої правової охорони та становлять основу економічної, продовольчої й екологічної безпеки держави. Проведення земельної реформи, відкриття ринку земель, цифровізація кадастрових та реєстраційних процедур, розвиток електронних сервісів у сфері землеустрою істотно змінили механізми функціонування земельних правовідносин [5, с. 236–237]. Водночас ці процеси сприяли появі нових способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням земельними ділянками, маніпуляціями з державними реєстрами, фальсифікацією правовстановлюючих документів, самовільним зайняттям земель та використанням корупційних схем під час прийняття управлінських рішень.

Складність розслідування кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин полягає в тому, що вони, як правило, мають багатоепізодний характер, супроводжуються значним документообігом, використанням електронних інформаційних систем та спеціальних знань

у галузі земельного права, землеустрою, геодезії, картографії й державної реєстрації речових прав [6, с. 115–116]. Досить часто такі кримінальні правопорушення вчиняються організованими групами за участю службових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання у сфері землеустрою та державних реєстраторів. У зв'язку з цим виникає необхідність використання комплексного підходу до їх розслідування, важливим складником якого є правильно сформована криміналістична характеристика.

У криміналістичній літературі не існує єдиного підходу до визначення структури криміналістичної характеристики. Разом із тим більшість науковців сходяться на тому, що до її складу повинні входити найбільш стійкі та взаємопов'язані елементи, які відображають механізм кримінально-протиправної діяльності та можуть бути використані для організації процесу розслідування [7, с. 283–284]. Стосовно кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин доцільно виокремлювати такі структурні елементи: предмет кримінально-протиправного посягання; спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення; обстановку його вчинення; типову слідову картину; характеристику особи правопорушника.

Першим і одним із найважливіших елементів криміналістичної характеристики є предмет кримінально-протиправного посягання. У кримінальних правопорушеннях цієї категорії ним виступає не лише земельна ділянка як частина земної поверхні з установленими межами та визначеним правовим режимом, а й пов'язані з нею майнові права, документація із землеустрою, дані Державного земельного кадастру, відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, технічна документація, матеріали інвентаризації та інші інформаційні ресурси. У багатьох випадках саме незаконне втручання в обіг цих документів і відомостей створює передумови для подальшого заволодіння земельними ресурсами або їх незаконного використання [8, с. 17].

Наступним елементом виступає спосіб учинення кримінального правопорушення, який у криміналістиці розглядається як система взаємопов'язаних дій із підготовки, реалізації злочинного наміру та приховування його наслідків. Для кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин характерним є поєднання правових, організаційних та технічних способів впливу на об'єкт посягання [9, с. 119–120]. До найбільш поширених належать виготовлення та використання підроблених документів, внесення неправдивих відомостей до офіційних реєстрів, незаконне оформлення права власності чи користування земельною ділянкою, підроблення рішень органів місцевого самоврядування, використання фіктивної документації із землеустрою, самовільне зайняття земель та незаконне будівництво. Окрему групу становлять кримінальні правопорушення, що реалізуються шляхом зловживання службовими повноваженнями посадовими особами, які мають доступ до прийняття рішень у сфері земельних відносин.

Водночас спосіб учинення кримінального правопорушення тісно пов'язаний зі способами його приховування. Після реалізації злочинного задуму винні особи нерідко вживають заходів щодо легалізації незаконно отриманих прав на земельні ділянки, знищують або змінюють документацію, вносять зміни до електронних баз даних, створюють фіктивні правочини чи використовують підконтрольних осіб для подальшого відчуження земель. Саме тому встановлення всіх стадій реалізації злочинної діяльності дозволяє більш повно реконструювати механізм кримінального правопорушення та визначити коло осіб, причетних до його вчинення.

Важливе місце у структурі криміналістичної характеристики займає обстановка вчинення кримінального правопорушення, яка охоплює сукупність умов, часу, місця та інших факторів, що впливають на механізм реалізації злочинного наміру. Для кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин характерною особливістю є те, що вони часто вчиняються в умовах офіційної адміністративної діяльності, пов'язаної з підготовкою та погодженням землевпорядної документації, веденням кадастрового обліку, державною реєстрацією речових прав або здійсненням державного контролю за використанням земель. Це зумовлює необхідність детального дослідження порядку документообігу, повноважень посадових осіб та особливостей функціонування електронних інформаційних систем [10, с. 81].

Особливого значення для формування слідчих версій набуває типова слідова картина кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. У криміналістичній науці вона розглядається як сукупність матеріальних та ідеальних слідів, що виникають у результаті злочинної діяльності та відображають її механізм. Для цієї категорії кримінальних правопорушень типовими є документальні, цифрові, матеріальні та інтелектуальні сліди. До них належать підроблені державні акти, договори, рішення органів влади, технічна документація із землеустрою, електронні записи в кадастрових та реєстраційних системах, комп'ютерні файли, електронне листування, дані геоінформаційних систем, а також показання свідків, спеціалістів і потерпілих. Особливістю

сучасної слідової картини є збільшення кількості так званих цифрових або віртуальних слідів, що утворюються внаслідок використання інформаційно-комунікаційних технологій та автоматизованих державних реєстрів [11, с. 109–110].

Аналіз слідової картини дозволяє не лише встановити обставини вчинення кримінального правопорушення, але й визначити характер дій правопорушників, способи маскування злочинної діяльності та напрямки пошуку додаткових джерел доказової інформації. Наприклад, виявлення невідповідностей у відомостях державних реєстрів може свідчити про незаконне втручання в інформаційні системи або використання підроблених документів, тоді як аналіз електронних журналів доступу дозволяє встановити осіб, які здійснювали відповідні реєстраційні дії [1, с. 243–244].

Окремим структурним елементом криміналістичної характеристики є характеристика особи правопорушника. Для кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин не характерний єдиний типовий суб'єкт. Ними можуть бути як пересічні громадяни чи представники суб'єктів господарювання, які прагнуть незаконно отримати земельні активи, так і службові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, державні реєстратори, землевпорядники, інженери-геодезисти та інші фахівці, які використовують свої професійні знання або службові повноваження для реалізації злочинного наміру. Досить поширеним є вчинення таких кримінальних правопорушень у співучасті, коли окремі учасники виконують різні функції: підготовку документів, організацію реєстраційних процедур, пошук земельних ділянок, оформлення фіктивних правочинів чи забезпечення прикриття незаконної діяльності.

Водночас практична цінність криміналістичної характеристики полягає не лише в описі окремих її елементів, а насамперед у встановленні стійких закономірних зв'язків між ними. Так, спосіб учинення кримінального правопорушення обумовлює характер і локалізацію слідів, а аналіз предмета посягання та обстановки його вчинення дозволяє визначити коло можливих правопорушників та мотиви їхньої поведінки. У свою чергу, інформація про особу правопорушника сприяє прогнозуванню способів приховування злочину, можливих контактів із співучасниками та місць знаходження доказів. Саме ці кореляційні зв'язки забезпечують можливість побудови найбільш імовірних слідчих версій та оптимального планування досудового розслідування [11, с. 202–203].

Отже, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин являє собою науково обґрунтовану систему взаємопов'язаних відомостей про типові ознаки механізму їх учинення, що базується на узагальненні слідчої, експертної та судової практики. Вона є важливим інструментом криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів, сприяє правильній оцінці слідчої ситуації, формуванню ефективних слідчих версій, визначенню напрямів пошуку доказової інформації та вдосконаленню методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин в умовах сучасних викликів і цифрової трансформації суспільних відносин.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є одним із визначальних елементів окремої криміналістичної методики їх розслідування та виконує важливу інформаційно-пізнавальну і практичну функцію. Вона забезпечує систематизацію відомостей про найбільш типові закономірності механізму вчинення таких кримінально-протиправних діянь, сприяє правильній оцінці слідчої ситуації, висуненню обґрунтованих слідчих версій та визначенню оптимального алгоритму дій під час досудового розслідування.

Установлено, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин повинна розглядатися як цілісна система взаємопов'язаних елементів, до яких належать предмет кримінально-протиправного посягання, спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановка його вчинення, типова слідова картина та характеристика особи правопорушника. Саме встановлення кореляційних зв'язків між цими складовими дозволяє підвищити ефективність пошуку доказової інформації, прогнозувати поведінку причетних осіб і своєчасно визначати найбільш результативні напрями розслідування.

Обґрунтовано, що сучасні тенденції розвитку земельних відносин, цифровізація кадастрових і реєстраційних процедур, а також поширення складних механізмів незаконного заволодіння земельними ресурсами потребують постійного вдосконалення наукових підходів до формування криміналістичної характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень. Її подальший розвиток має базуватися на комплексному використанні положень криміналістики, кримінального права та кримінології, а також на узагальненні актуальної слідчої, експертної та судової практики.

Таким чином, удосконалення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин та її адаптація до сучасних умов функціонування земельної сфери сприятимуть підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування, забезпеченню належного захисту земельних ресурсів і формуванню сучасних науково обґрунтованих методик розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.

2. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.

3. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків, 2008. Вип. 8. С. 102–108.

4. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

5. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. К. : ІнЮре, 2016. 640 с.

6. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан, 2017. 491 с.

7. Запотоцький А. П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва : дис. … док. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 510 с.

8. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 1. С. 16–18.

9. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

10. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Х. : Апостіль, 2012. 304 с.

11. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв’язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.98:629.4
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.46

ШЕВЧЕНКО О.В.

СПОСОБИ УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

METHODS OF COMMITTING CRIMINAL OFFENSES IN RAILWAY TRANSPORT

У статті запропоновано наукове дослідження способів учинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті. Актуальність дослідження способів учинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті пов'язана з особливою суспільною небезпекою і загрозами для соціально-економічного розвитку України від вчинення таких правопорушень як в залізничному рухомому складі, так і на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту взагалі.

Автором здійснено аналіз наукових підходів щодо наукового криміналістичного розуміння способів вчинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті, висвітлення загальної характеристики вказаних правопорушень і безпосередньо способів їх реалізації, здійснення їх класифікації як в залізничному рухомому складі, так і на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту.

Висвітлено різні наукові підходи щодо визначення терміна «спосіб вчинення кримінального правопорушення», а також визначено уніфіковану структуру способу вчинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті. Визначено основні об'єкти та види кримінальних правопорушень на залізничному транспорті.

Ключові слова: *криміналістична характеристика, способи вчинення, кримінальні правопорушення, залізничний транспорт, розслідування, класифікація способів.*

The article proposes a scientific study of the methods of committing criminal offenses on railway transport. The relevance of the study of the methods of committing criminal offenses on railway transport is associated with a special public danger and threats to the socio-economic development of Ukraine from the commission of such offenses both in railway rolling stock and at railway transport infrastructure facilities in general.

The author has analyzed scientific approaches to the interpretation of the methods of committing criminal offenses on railway transport, highlighting the general characteristics of the specified offenses and directly the methods of their implementation, implementing their classification both in railway rolling stock and at railway transport infrastructure facilities.

Various scientific approaches to the definition of the term "method of committing a criminal offense" are highlighted, and a unified structure of the method of committing criminal offenses on railway transport is also determined. The main objects and types of criminal offenses on railway transport are determined.

Key words: *forensic characteristics, methods of commission, criminal offenses, railway transport, investigation, classification of methods.*

Постановка проблеми. Залізничний транспорт залишається одним з основних у сфері економіки країни. В умовах постійного зростання перевезень на залізничному транспорті, зокрема, з урахуванням ускладнених умов через воєнний стан в Україні, набуває важливого державного значення проблема забезпечення збереження вантажів на залізниці. Розвиток відносин

© ШЕВЧЕНКО О.В. – старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки (Національна академія внутрішніх справ) https://orcid.org/0009-0008-3056-9739

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

у сфері залізничних перевезень проходить у складних умовах військової агресії рф проти України через негативні руйнівні наслідки, які завдаються залізничному рухомому складу та об'єктам інфраструктури залізничного транспорту. Також кримінальні правопорушення на залізничному транспорті сьогодні характеризуються новими кількісними та якісними змінами через криміналізацією різних сфер економіки. Найбільш розповсюдженими кримінальними правопорушеннями в залізничному рухомому складі та на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту залишаються розкрадання вантажів та корупційні кримінальні правопорушення.

Мета дослідження. *Метою статті* є аналіз наукових підходів щодо наукового розуміння способів вчинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичним підґрунтям статті стали праці вчених-криміналістів Ю. Аленіна, К. Антонова, О. Баєва, В. Бахіна, А. Васківського, А. Волобуєва, В. Журавля, А. Іщенка, Н. Клименко, Ю. Коваля, В. Коновалової, В. Кузьмічова, Є. Лук'янчикова, В. Лукашевича, В. Оперука, І. Пирога, М. Салтевського, Р. Степанюка, В. Тіщенка, К. Чаплинського, С. Чернявського, В. Шепітька та ін. Не дивлячись на велику кількість досліджень у їх працях мало приділено уваги способам вчинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті, що завдає значної шкоди особливо за умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку реформуванням органів внутрішніх справ та ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ» від 12.02.2015 року [1] було ліквідовано органи транспортної міліції, а також видано низку відповідних наказів щодо ліквідації управлінь МВС на залізницях, що призвело до збільшення випадків кримінальних правопорушень, пов'язаних з розкраданням як залізничної інфраструктури, так і розкраданням вантажів та особистих речей. Зазначене стало наслідком передавання до територіальних підрозділів Головних управлінь Національної поліції (ГУНП) підслідності досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, які було вчинено на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту. Це, на думку науковців, призвело до того, що слідчі територіальних підрозділів поліції під час проведення досудового розслідування нерідко стикаються з проблемами, пов'язаними з недостатністю інформації про способи вчинення кримінальних правопорушень вказаної категорії, що впливає на стан інформативного наповнення, і як наслідок, відображається на якості розслідування [2, с. 328].

За останні декілька років ситуація у сфері безпеки на залізничному транспорті значно погіршилася через низку причин об'єктивного характеру. Протиправні дії щодо залізничної інфраструктури, розкрадання вантажів та умисні руйнування і пошкодження елементів залізничної інфраструктури та рухомого складу набули катастрофічних масштабів. Аналіз статистичних даних щодо розслідування кримінальних правопорушень на залізничному транспорті свідчить про складну ситуацію щодо ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень [3, с. 146]. Згідно статистичних даних Офісу Генерального прокурора [4], на залізничному транспорті, у сфері економічної діяльності, було обліковано 582 кримінальні правопорушення. Із них проти власності – 345 кримінальних правопорушень. Усього правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру – 195. Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п. п. 2, 3 ст. 283 КПК України [5] – 184 випадки [4].

За статистикою 54 % таких втручань кваліфікуються як кримінальні правопорушення. І саме несприйнятливе, що лише незначна кількість незаконних втручань у діяльність залізничного транспорту доходить до розгляду судовими інстанціями та винесення відповідного рішення [2, с. 329].

За результатами аналізу юридичної літератури можна дійти висновків, що немає єдиного визначення терміна «спосіб вчинення злочину» і також відсутня його уніфікована структура.

Як вірно відзначив В. Ю. Шепітько, спосіб злочину має структуру, яка складається із способів підготування до злочинного діяння, способів його вчинення і способів приховування (маскування) [7, с. 333–338].

В. Сташис і В. Тацій визначають спосіб вчинення злочину як сукупність прийомів і методів, що використовуються під час вчинення злочину [8, с. 123]. Однак ми вважаємо, що цей підхід не розкриває в повному обсязі форми прояву протиправного діяння.

М. Салтевський визначає спосіб вчинення злочину як «комплекс динамічних актів, рухів, що залишають у навколишньому середовищі зміни – сліди злочину, які є джерелом інформації для розкриття злочину, виявлення і викриття винних» [9, с. 424–425].

Зі свого боку, О. Дудоров та М. Хавринюк визначають, що «спосіб» – це форма прояву кримінально караного діяння, інакше кажучи, послідовність прийомів і методів, які використовує винний для вчинення умисного кримінального правопорушення (насильство, обман, зловживання довірою, використання безпорадного стану потерпілого, використання службового становища тощо) [10, с. 180; 2, с. 330].

На слушну думку Коваля Ю. Є. [6, с. 33], в криміналістиці поряд з терміном «спосіб вчинення злочину» вживаються ще два інші терміни – «спосіб вчинення та приховування злочину», «спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину». Щодо правильності вживання цих термінів В. П. Бахін зазначив, що у криміналістичному аспекті дії з підготовки до вчинення злочину включаються у спосіб тоді, коли, по-перше, вони, природно, є в наявності, а по-друге, залишають конкретні сліди, що характеризують спосіб дій злочинця і дозволяють розмежовувати різні способи. А дії з приховування злочину належать до способу вчинення злочину в тому випадку, якщо вони охоплюються умислом і планом дій злочинця на момент вчинення злочину [11, с. 197–199].

Дослідивши криміналістичну характеристику розкрадань вантажів та елементів інфраструктури на залізничному транспорті, науковці [12, с. 19] дійшли висновку, що становлення способу крадіжки вантажів та елементів інфраструктури дозволяє істотно обмежити коло підозрюваних осіб, визначити місце і час його вчинення, умови, що сприяли вчиненню розкрадань, приблизне коло злочинців, їхню підготовленість та інші обставини. Відповідно, спосіб вчинення кримінального правопорушення як схема дій правопорушників, об'єднаних єдиним умислом і спрямованих на досягнення поставленої мети, структурно містить у собі три елементи: підготовка, вчинення і приховування [12, с. 19].

Аналізуючи способи вчинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті, вважаємо таку класифікацію:

1. Залежно від джерел розкрадань розрізняють: викрадення з критих вагонів, з контейнерів, з піввагонів і платформ, з цистерн, з ізотермічних вагонів та інших спеціальних вагонів.

2. Залежно від операції технологічного процесу перевезення вантажів вони поділяються на: розкрадання під час завантаження вантажу у вагон; під час формування та відправлення складу; під час операцій, що проводяться під час прямування; під час прийому та розформування складу; в період розвантаження вантажу з вагона. Зі свого боку, під час руху може здійснюватись розкрадання при комерційному огляді, технічному та іншому обслуговуванні вагонів; усуненні комерційного браку та інших несправностей; сортуванні вагонів; сортуванні відправок, що перевозяться в збірних вагонах; під час інших операцій.

3. За місцем вчинення злочину вони поділяються на: викрадення на станціях, роз'їздах, в обгінних пунктах, на перегонах. В останньому випадку вони поділяються на розкрадання з рухомого складу, під час стоянки рухомого складу у прохідного або вхідного світлофора та в інших місцях.

4. Залежно від впливу на рух складу вони поділяються на розкрадання, пов'язані з зупинкою потягу й на ті, що не впливають на рух [13, с. 19].

На вибір способу розкрадання вантажів впливають, у першу чергу недоліки в роботі транспорту, до яких пристосовуються злочинці та використовують їх у своїх корисливих цілях. До таких недоліків належать:

– порушення правил перевезення вантажів;

– порушення правил управління безпекою безпеки;

– недосконалість запірних пристроїв вагонів і контейнерів;

– недосконалість запірно-пломбувального пристрою, що дозволяє без порушення їх цілісності проникати до вантажу;

– неправильне завантаження контейнерів (наприклад, з перекосом, внаслідок чого відкривається доступ до вантажу);

– перевезення вантажів у несправних вагонах, контейнерах, у вагонах, технічно не придатних для перевезення певного виду вантажу;

– перевищення швидкості розпуску вагонів на сортувальних гірках, внаслідок чого утворюються несправності вагонів і стає можливим доступ до вантажу;

– стоянки вантажних потягів на роз'їздах, обгінних пунктах, у вхідних світлофорів станцій;

– неналежне забезпечення таємниці інформації, яка міститься у перевізних документах, що дозволяє виявляти вагони з цінним вантажем;

– порушення правил складання таких документів та їх роз'єднання від вантажу;

– порушення правил проектної документації на елемент інфраструктури залізничного транспорту, яка повинна містити інформацію про заходи щодо забезпечення безпечного стану такого елемента під час його експлуатації;

– відсутність огороджень пристроїв охорони сигналізації та інших технічних засобів охорони вантажів в парках станції, залізничних колій, будівель виробничого призначення (вокзали, пункти екіпірування, майстерень та інших виробничих приміщень з технологічним устаткуванням), споруд (мости, тунелі, естакади та інші споруди) тощо;

– недоліки в організації і діяльності воєнізованої охорони та ін. [13, с. 19].

Проаналізувавши судово-слідчу практику та низку джерел наукової літератури, треба зазначити, що до найбільш поширених дій, спрямованих на підготовку до вчинення кримінального правопорушення на об'єктах залізничного транспорту, треба віднести:

– вибір об'єкта (типу рухомого складу), з якого передбачається вчинення крадіжки вантажу, збирання інформації про об'єкт, тобто одержання відомостей про характер вантажу, що перевозиться залізничним транспортом, умови його охорони, а також обстановку, в якій має бути вчинена крадіжка;

– підбирання співучасників, які володіють певними професійними навичками, відомостями про роботу залізничного транспорту (місця дислокації рухомого складу, розклад руху або інші відомості), мають злочинний досвід, канали збуту вкраденого, транспортні засоби, інструменти та приладдя або інші навички чи інформацію, необхідну для вчинення кримінального правопорушення;

– підшукання знарядь злому або іншого подолання перешкод, транспортних засобів для пересування і перевезення вкрадених матеріальних цінностей;

– підготовка місць зберігання викраденого майна (складські чи інші господарські приміщення, за місцем проживання або роботи учасників вчинення злочину);

– розподіл ролей серед співучасників вчиненого кримінального правопорушення, підготовка неправдивого алібі;

– дії службових або посадових осіб, що зовні нагадують недбале виконання ними службових функцій, а натомість є підготовкою до крадіжки. До числа таких дій можна віднести: не встановлення запірно-пломбувальних пристроїв або порушення правил їх установки; недбале закриття люків цистерн піввагонів або дверей вагонів; недоброякісне маркування вантажів, що в середині піввагонів; несанкціоноване зниження швидкості або повна зупинка машиністом рухомого складу в місці вчинення крадіжки; направлення службовими або посадовими особами залізничних станцій вагонів (піввагонів, цистерн, платформ) на «віддаленні» колії та парки станцій, тим самим «полегшуючи» вчинення злочину; безпідставне або формально зумовлене «зняття» охорони з охоронюваних об'єктів [12; 14; 15].

Проаналізувавши судово-слідчу практику та кількість звернень до підрозділів Національної поліції, треба зазначити, що до найбільш поширених кримінальних правопорушень на об'єктах залізничної інфраструктури належать розкрадання вантажів, які перевозяться рухомим складом [2, с. 330]. До найпоширеніших способів вчинення таких кримінальних правопорушень відносять такі:

– крадіжки вантажів за умов вільного доступу (до числа таких вантажів можуть належати: будівельні матеріали, верстати, обладнання, автотранспортна та сільськогосподарська техніка, промислові машини, станки та інші предмети, які з тих чи інших міркувань робітників залізничної станції неможливо (чи недоцільно) розміщати в закритих сховищах, і тому вони розміщуються на відкритих завантажувальних майданчиках, а під час перевезення – на відкритих залізничних платформах);

– крадіжки через двері вагона (контейнера) шляхом пошкодження пломб та замикаючих пристроїв;

– крадіжки вантажів із вагона, контейнера, тари шляхом їх пошкодження;

– крадіжки через люки вагонів;

– крадіжки вантажів шляхом відтиснення дверей;

– крадіжки шляхом просвердлювання вагона;

– крадіжки за участю машиністів тепловозів (електровозів);

– крадіжки із контейнерів без порушення цілості пломб та обшивки;

– крадіжки з використанням вагового господарства;

– крадіжки вантажів шляхом вивезення вагонів зі станції;

– крадіжки з використанням підроблених документів;

– крадіжки вантажів шляхом створення залишків вантажу;
– крадіжки рідких вантажів з цистерн [2, с. 330].

Способи учинення кримінальних правопорушень на залізничному транспорті можна класифікувати за наступними критеріями [16].

1. Крадіжки вантажів із рухомого складу

• Крадіжка під час руху («на перегонах»): зловмисники застрибують на поїзд під час уповільнення ходу, скидають вантаж (вугілля, метал) або відкривають люки вагонів [3, с. 147–148].

• Розкрадання на залізничних станціях: зривання пломб, відчинення дверей вагонів чи контейнерів під час відстою або формування поїздів [16].

• Пропилювання або розрізання конструкцій: створення технологічних отворів у цистернах чи тентованих вагонах для зливу або висипання вмісту [14, с. 194].

• Привласнення під час завантаження/вивантаження: внесення неправдивих даних у накладні документи працівниками транспорту для створення штучних надлишків вантажу.

2. Крадіжки особистого майна у пасажирів

• Вчинення крадіжки під час сну пасажирів: викрадення речей, грошей та гаджетів із купе чи плацкартів у нічний час.

• Крадіжка «на ривок»: привласнення речей під час короткочасних зупинок поїзда перед закриттям дверей вагона, що заважає наздогнати злочинця [6].

• Кишенькові крадіжки: витягування гаманців та телефонів у чергах біля кас, під час посадки у вагон чи в тамбурах [6].

• Шляхом зловживання довірою: пропозиція потримати речі, «приглянути» за багажем чи зіграти в азартні ігри.

3. Шахрайство на залізниці

• Продаж підроблених квитків: реалізація фальшивих або чужих проїзних документів через інтернет чи «з рук» на вокзалах.

• Використання снодійних та клофеліну: підсипання медичних препаратів у алкоголь чи чай під час спільного застілля в дорозі.

• Фальшивий збір коштів: збір грошей нібито на благодійність, лікування або під виглядом працівників залізниці (наприклад, за «термінові доплати») [16].

4. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту

• Розукомплектування залізничних колій: крадіжка елементів верхньої будови колії (корости, підкладки, костилі, рельси) та кольорових металів із систем сигналізації, централізації та блокування (СЦБ) [17].

• Блокування залізничних шляхів: викладання сторонніх предметів (каміння, колод, металобрухту) на рейки з метою зупинки або аварії поїзда.

• Пошкодження ліній електропередач: демонтаж та викрадення мідного контактного дроту наелектрифікованих ділянок колії [6].

5. Кіберзлочини та втручання в ІТ-системи

• Хакерські атаки на навігаційні системи: спроби дистанційного втручання в автоматизовані системи керування рухом поїздів.

• Злам баз даних: компрометація серверів продажу квитків АТ «Укрзалізниця» для викрадення персональних даних пасажирів [6; 18].

Висновки. Враховуючи проведений аналіз можна дійти висновку, що на практиці для розслідування кримінальних правопорушень на залізничному транспорті велике значення має вивчення способу вчинення злочину та його приховування, оскільки це дозволить слідчому висловити судження про вид і місцезнаходження слідів злочинного діяння і цілеспрямовано організувати їх пошук, визначити рівень професійних навичок осіб, які вчинили злочин, прогнозувати їхню поведінку після вчинення злочину. Викладенні положення являються основою для розроблення даного методики розслідування даного виду злочину та практичних рекомендацій для слідчих лінійних відділів з розслідування крадіжок у пасажирів залізничного транспорту.

З'ясовано, що способу вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, притаманні такі ознаки: 1) відображення у способі дій правопорушника під час вчинення кримінальних правопорушень, на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, утворення відповідної слідової інформації, зв'язок із іншими елементами криміналістичної характеристики; 2) спосіб вчинення є складовою механізму протиправної діяльності у кримінальних правопорушеннях, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи

в залізничному рухомому складі; 3) місце підготовки, реалізації протиправного умислу, утворення слідової картини та настання наслідків – у переважній більшості випадків – не збігаються, мають різні просторовочасові характеристики.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ : Закон України від 12.02.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-19#Text.

2. Кривопуск О. Способи вчинення крадіжок з рухомого складу залізничного транспорту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***.** 2022. № 1. С. 328–334.

3. Чорноус К. Г. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 145–156. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.19.

4. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності за 2023 рік. *Офіс Генерального прокурора*: [сайт]. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovanikriminalnipravoporushennyatarezultatiyihdosudovogorozsliduvannya2.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 01.06.2026).

6. Коваль Ю. Є. Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2016. 322 с.

7. Криміналістика: підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4 вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.

8. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. / за ред. В. В. Сташиса і В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 452 с.

9. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. Харків: Консум, 2001. 528 с.

10. Кримінальне право: навч. посібник / за заг. ред. О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ, 2014. 944 с.

11. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) : монография. Київ, 2002. 268 с.

12. Виявлення та документування розкрадань вантажів та елементів інфраструктури на залізничному транспорті : метод. рек. / М. В. Бурак, О. М. Брисковська, В. В. Бурлака та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 94 с.

13. Порядок та особливості документування та досудового розслідування розкрадання вантажів на залізничному транспорті : методичні рекомендації / К. О. Чаплинський, І. В. Пиріг, В. В. Єфімов та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2017. 80 с.

14. Коваль Ю. Є. Спосіб вчинення крадіжок у пасажирів залізничного транспорту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. № 10. С. 194–197.

15. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. 428 с.

16. Васківський А. О. Розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2023. 241 с.

17. Про затвердження та введення в дію Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 66 «Залізничний транспорт і метрополітен» : Наказ Мінінфраструктури від 20.05.2016 № 181. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0181733-16#Text.

18. Про затвердження Порядку взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця» : Наказ МВС України, Мінінфраструктури від 02.03.2020 № 204/175. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-20#Text.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.985:343.712
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.47

ШИДЛОВСЬКА А.О.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ

SCIENTIFIC SUPPORT OF THE INVESTIGATION OF ROBBIES COMBINED WITH PENETRATION INTO A DWELLING, OTHER PREMISES OR STORAGE

Статтю присвячено комплексному дослідженню сучасного стану наукової розробленості проблем розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Наголошено, що зазначений вид кримінальних правопорушень характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки, оскільки посягає не лише на право власності, а й на життя, здоров'я, особисту безпеку громадян та конституційне право на недоторканність житла. Звернено увагу на те, що сучасні тенденції розвитку злочинності, поширення організованих форм злочинної діяльності, використання новітніх технічних засобів під час підготовки та вчинення розбійних нападів, а також особливості функціонування правоохоронної системи в умовах воєнного стану актуалізують потребу в удосконаленні науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо їх розслідування. Проаналізовано основні напрями наукових досліджень, присвячених криміналістичній характеристиці розбоїв, особливостям організації початкового етапу досудового розслідування, типовим слідчим ситуаціям, плануванню розслідування, тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій, використанню спеціальних знань та сучасних техніко-криміналістичних засобів. Висвітлено внесок провідних українських учених-криміналістів у формування теоретичних засад методики розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, а також визначено сучасні тенденції розвитку криміналістичної науки у зазначеному напрямі. Обґрунтовано, що, незважаючи на значний масив наукових праць, окремі аспекти методики розслідування залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується, зокрема, використання можливостей цифрової криміналістики, сучасних інформаційно-аналітичних технологій, штучного інтелекту, удосконалення алгоритмів дій слідчого залежно від типових слідчих ситуацій, особливостей документування діяльності організованих злочинних груп та розслідування розбоїв, учинених в умовах воєнного стану. Зроблено висновок, що подальший розвиток криміналістичної методики повинен базуватися на комплексному поєднанні теоретичних напрацювань із сучасними потребами правозастосовної практики, використанні інноваційних технологій та врахуванні трансформації криміногенних процесів.

Ключові слова: *розбій, житло, приміщення, сховище, криміналістична методика, криміналістична характеристика, досудове розслідування, початковий етап розслідування, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання.*

The article is devoted to a comprehensive study of the current state of scientific development of the problems of investigation of robberies combined with penetration into a dwelling, other premises or storage. It is emphasized that this type of criminal offense is characterized by an increased degree of public danger, since it encroaches not only on the right to property, but also on the life, health, personal safety of citizens and the constitutional right to the inviolability of housing. Attention is drawn to the fact that

© ШИДЛОВСЬКА А.О. – здобувач кафедри криміналістики та судової медицини (Національна академія внутрішніх справ)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

modern trends in the development of crime, the spread of organized forms of criminal activity, the use of the latest technical means during the preparation and commission of robberies, as well as the peculiarities of the functioning of the law enforcement system under martial law actualize the need for improving scientifically based methodological recommendations for their investigation. The main areas of scientific research devoted to the forensic characteristics of robberies, the peculiarities of the organization of the initial stage of the pre-trial investigation, typical investigative situations, investigation planning, tactics of conducting individual investigative (search) actions, the use of special knowledge and modern technical and forensic means are analyzed. The contribution of leading Ukrainian forensic scientists to the formation of theoretical foundations of the methodology for investigating robberies combined with penetration into a dwelling, other premises or storage is highlighted, and modern trends in the development of forensic science in this area are also identified. It is substantiated that, despite a significant amount of scientific works, certain aspects of the investigation methodology remain insufficiently researched. This applies, in particular, to the use of the capabilities of digital forensics, modern information and analytical technologies, artificial intelligence, improving the algorithms of the investigator's actions depending on typical investigative situations, the peculiarities of documenting the activities of organized criminal groups and investigating robberies committed under martial law. It is concluded that the further development of forensic methodology should be based on a comprehensive combination of theoretical developments with modern needs of law enforcement practice, the use of innovative technologies and taking into account the transformation of criminogenic processes.

Key words: *robbery, housing, premises, storage, forensic methodology, forensic characteristics, pre-trial investigation, initial stage of investigation, investigative (search) actions, special knowledge.*

Постановка проблеми. Забезпечення належного рівня кримінально-правового захисту життя, здоров'я, власності та недоторканності житла громадян належить до пріоритетних завдань держави. Одним із найбільш небезпечних посягань на зазначені суспільні відносини є розбій, поєднаний із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Такий вид кримінальних правопорушень характеризується високим рівнем агресивності, застосуванням фізичного або психічного насильства, ретельною підготовкою, значним рівнем конспірації та використанням сучасних технічних засобів для проникнення до об'єктів посягання й приховування слідів кримінального правопорушення. Нерідко такі діяння вчиняються організованими групами, що істотно ускладнює їх своєчасне виявлення, документування та розкриття.

В умовах сучасної криміногенної ситуації в Україні особливої актуальності набуває вдосконалення наукових засад методики розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень. На ефективність діяльності органів досудового розслідування суттєво впливають цифровізація суспільних процесів, активне використання злочинцями мобільного зв'язку, електронних засобів комунікації, систем навігації, мережевих сервісів та інших інформаційних технологій, що зумовлює появу нових способів підготовки, вчинення та приховування розбійних нападів. Додатковими чинниками є наслідки воєнного стану, поширення незаконного обігу зброї, внутрішня міграція населення, зміна криміногенної обстановки в окремих регіонах держави та необхідність оперативного реагування правоохоронних органів на нові виклики [1, с. 125–126].

Теоретичні засади методики розслідування розбоїв тривалий час перебувають у центрі уваги вітчизняної криміналістичної науки. Значний внесок у їх розвиток зробили українські вчені, які досліджували криміналістичну характеристику розбоїв, особливості організації початкового етапу розслідування, типові слідчі ситуації, планування розслідування, взаємодію слідчого з оперативними підрозділами, використання спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів. Водночас переважна частина існуючих наукових рекомендацій була сформована за інших соціально-економічних, технологічних і процесуальних умов, тому потребує переосмислення та адаптації до сучасної практики [2, с. 83].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання комплексного аналізу стану наукових досліджень проблем розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, залишаються недостатньо систематизованими. Потребують подальшого наукового опрацювання питання вдосконалення криміналістичної характеристики зазначених кримінальних правопорушень, розроблення сучасних алгоритмів діяльності слідчого

на початковому етапі розслідування, інтеграції можливостей цифрової криміналістики, використання інформаційно-аналітичних систем, оптимізації взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, експертними установами та іншими суб'єктами кримінального провадження.

У зв'язку з цим аналіз стану наукових досліджень проблем розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, має важливе теоретичне та практичне значення. Такий аналіз дає змогу визначити рівень наукової розробленості окресленої проблематики, виявити прогалини у криміналістичній теорії, окреслити перспективні напрями подальших досліджень та сформувати наукове підґрунтя для вдосконалення методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень відповідно до сучасних потреб правозастосовної практики.

Метою статті є аналіз сучасного стану наукових досліджень проблем розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, визначення основних напрямів розвитку криміналістичної методики та окреслення перспектив її подальшого вдосконалення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Фундаментальні засади криміналістичної науки, що стали теоретичною основою дослідження методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, були сформовані у працях О. В. Батюк, О. В. Бишевець, В. С. Бондар, О. М. Брисковської, А. А. Венедіктова, О. І. Герасимова, М. Л. Грібова, Я. О. Дякіна, В. В. Копча, Н. В. Копчі, О. М. Мірковець, С. М. Никипорець, О. В. Ряшко, А. Г. Солодовнікова, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітько, Г. Щербакова та інших учених.

Окремі аспекти механізму вчинення розбійних нападів на житло в умовах воєнного стану стали предметом сучасних досліджень, які свідчать про появу нових способів підготовки та вчинення таких кримінальних правопорушень, що потребує оновлення криміналістичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, належить до найбільш складних напрямів криміналістичної діяльності. Це обумовлено насамперед особливостями механізму вчинення таких кримінальних правопорушень, високим ступенем їх організованості, застосуванням насильства, ретельною підготовкою злочинців, використанням сучасних технічних засобів та необхідністю проведення значної кількості першочергових слідчих (розшукових) і процесуальних дій у стислі строки. Саме тому розвиток наукових досліджень у сфері криміналістичної методики розслідування розбоїв традиційно посідає важливе місце серед пріоритетних напрямів розвитку криміналістики [3, с. 152–153].

Наукові дослідження проблем розслідування розбоїв розвивалися поступово, починаючи із загальнотеоретичних положень криміналістичної науки. Вагомий внесок у формування сучасної концепції криміналістичної методики зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, які досліджували закономірності механізму злочинної діяльності, процесу доказування, криміналістичної ідентифікації, організації досудового розслідування та взаємодії слідчого з іншими суб'єктами кримінального провадження. Саме завдяки їхнім науковим розробкам сформувалися сучасні підходи до побудови окремих криміналістичних методик, у тому числі методики розслідування розбійних нападів [4, с. 39].

Особливий розвиток дослідження зазначеної проблематики отримало після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, який суттєво змінив процесуальну форму досудового розслідування, запровадив інститут негласних слідчих (розшукових) дій, розширив можливості використання спеціальних знань та сучасних технічних засобів фіксації доказової інформації. Це стало поштовхом до перегляду традиційних підходів до організації розслідування насильницьких кримінальних правопорушень проти власності, зокрема розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище [5, с. 219–220].

Одним із найбільш розроблених напрямів наукових досліджень є криміналістична характеристика розбоїв. Більшість учених розглядають її як інформаційну модель кримінального правопорушення, що відображає закономірні взаємозв'язки між окремими його елементами та дозволяє прогнозувати напрями діяльності слідчого на початковому етапі розслідування. До найбільш важливих структурних елементів криміналістичної характеристики традиційно відносять спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, особу правопорушника, особу потерпілого, предмет злочинного посягання, місце, час та обстановку події, а також типову слідову картину [6, с. 36–37].

У науковій літературі обґрунтовується, що саме взаємозв'язок зазначених елементів дозволяє слідчому будувати обґрунтовані версії щодо механізму кримінального правопорушення, визначати коло осіб, причетних до його вчинення, прогнозувати можливі напрями приховування слідів та ефективно планувати проведення першочергових процесуальних дій [7, с. 141]. Особливого значення криміналістична характеристика набуває саме щодо розбоїв із проникненням у житло, де злочинці зазвичай здійснюють тривалу підготовку, проводять спостереження за потерпілими, збирають інформацію про їхній спосіб життя, матеріальний стан, наявність охоронних систем та інших засобів захисту.

Суттєву увагу науковці приділяють дослідженню способів учинення таких кримінальних правопорушень. Аналіз спеціальної літератури свідчить, що проникнення до житла або іншого приміщення може здійснюватися шляхом зламу дверей чи вікон, використання підроблених або викрадених ключів, проникнення через незачинені входи, застосування технічних засобів для подолання систем охорони або шляхом обману потерпілих. Нерідко злочинці використовують форму працівників комунальних служб, кур'єрських компаній чи правоохоронних органів, що значно підвищує рівень латентності підготовчих дій та ускладнює їх своєчасне викриття [8, с. 264–265].

Значна кількість наукових праць присвячена організації початкового етапу розслідування. Дослідники одностайно підкреслюють, що саме перші години після отримання повідомлення про розбій є вирішальними для встановлення особи злочинця та забезпечення належної доказової бази. У зв'язку з цим особливого значення набуває швидке прибуття слідчо-оперативної групи, належна організація охорони місця події, проведення його детального огляду, фіксація матеріальної обстановки, вилучення слідів рук, взуття, біологічних зразків, мікрооб'єктів, предметів, залишених злочинцями, а також записів із камер відеоспостереження [9, с. 125–126].

У сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється типізації слідчих ситуацій. Їх класифікація дозволяє визначити найбільш раціональні алгоритми діяльності слідчого залежно від обсягу наявної інформації, часу, що минув після вчинення кримінального правопорушення, кількості встановлених учасників події та характеру наявних доказів. Використання типових програм розслідування сприяє оптимізації процесу доказування, скороченню часу на прийняття процесуальних рішень і підвищенню ефективності взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами.

Окремий блок наукових досліджень стосується тактики проведення слідчих (розшукових) дій. Найбільш ґрунтовно досліджено особливості огляду місця події, допиту потерпілих і свідків, пред'явлення осіб для впізнання, проведення обшуків, слідчих експериментів, одночасних допитів, освідування та призначення судових експертиз. При цьому вчені наголошують, що ефективність зазначених процесуальних дій значною мірою залежить від правильного визначення їх послідовності, своєчасності проведення та належної підготовки. Особливого значення набуває використання спеціальних знань під час розслідування розбоїв. У сучасній криміналістичній практиці дедалі ширше застосовуються можливості судово-медичної, молекулярно-генетичної, дактилоскопічної, трасологічної, балістичної, портретної, комп'ютерно-технічної, телекомунікаційної та інших видів експертиз [10, с. 83]. Їх результати нерідко мають вирішальне значення для встановлення особи злочинця, підтвердження його перебування на місці події, ідентифікації знарядь кримінального правопорушення, транспортних засобів та інших речових доказів.

Водночас аналіз сучасних наукових праць свідчить, що останніми роками істотно зросла роль цифрової криміналістики. Практично кожен розбійний напад залишає значну кількість цифрових слідів, які можуть міститися у мобільних телефонах, навігаційних пристроях, системах відеоспостереження, банківських сервісах, електронних засобах зв'язку, соціальних мережах та хмарних сховищах інформації. Використання таких джерел доказової інформації потребує не лише відповідного технічного забезпечення органів досудового розслідування, а й удосконалення методичних рекомендацій щодо їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження [11, с. 52–53].

Важливим напрямом сучасних наукових досліджень є питання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, експертними установами, прокурором та іншими суб'єктами кримінального провадження. Практика свідчить, що саме комплексний підхід до організації розслідування дозволяє забезпечити своєчасне проведення оперативно-розшукових заходів, встановлення місцезнаходження підозрюваних, документування їх злочинної діяльності та належне процесуальне оформлення отриманих доказів. Разом із тим аналіз стану наукових досліджень свідчить про наявність низки невирішених питань. Значна частина методичних рекомендацій була сформована за умов, коли цифрові технології ще не набули такого поширення, а сучасні інформаційні системи, штучний інтелект, автоматизований кримінальний аналіз та інтегровані бази даних

не використовувалися настільки активно у правоохоронній діяльності. Крім того, суттєвих змін зазнала криміногенна ситуація в державі внаслідок воєнного стану, що вплинуло як на структуру насильницької злочинності, так і на способи вчинення розбійних нападів [12, с. 125–126].

За сучасних умов особливої актуальності набуває необхідність оновлення окремих положень криміналістичної методики розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на розроблення сучасних алгоритмів дій слідчого залежно від типових слідчих ситуацій, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінального провадження, активне використання можливостей цифрової криміналістики, технологій штучного інтелекту, геоінформаційного аналізу та автоматизованої обробки криміналістично значущої інформації. Не менш важливим напрямом є адаптація існуючих криміналістичних рекомендацій до умов воєнного стану, розширення міжнародного співробітництва під час документування діяльності організованих злочинних груп та впровадження кращого зарубіжного досвіду у практику діяльності органів досудового розслідування [13].

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що вітчизняною криміналістичною наукою сформовано міцне теоретичне підґрунтя для розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Водночас динамічний розвиток криміногенних процесів, поява нових способів учинення кримінальних правопорушень, цифровізація суспільних відносин та трансформація діяльності правоохоронних органів обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення наукових підходів до побудови криміналістичної методики, що має забезпечити підвищення ефективності досудового розслідування та належний рівень захисту прав і законних інтересів потерпілих.

Висновки. Проведений аналіз стану наукових досліджень засвідчив, що проблематика розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, є одним із найбільш розроблених напрямів криміналістичної науки. У працях вітчизняних учених сформовано ґрунтовні теоретичні засади криміналістичної характеристики зазначеної категорії кримінальних правопорушень, визначено особливості організації початкового етапу досудового розслідування, розроблено рекомендації щодо планування розслідування, висунення та перевірки слідчих версій, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів.

Водночас аналіз сучасних наукових праць дає підстави стверджувати, що існуючі криміналістичні рекомендації потребують подальшого розвитку з урахуванням трансформації способів учинення розбоїв, активного використання злочинцями цифрових технологій, сучасних засобів зв'язку, систем відеоспостереження та інших інформаційних ресурсів. Додатковим чинником, який зумовлює необхідність оновлення наукових підходів, є зміна криміногенної ситуації в Україні в умовах воєнного стану, що суттєво впливає на організацію та тактику досудового розслідування.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є удосконалення криміналістичної методики розслідування розбоїв, поєднаних із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, шляхом розроблення сучасних алгоритмів дій слідчого залежно від типових слідчих ситуацій, розширення можливостей використання цифрової криміналістики, інформаційно-аналітичних систем, технологій штучного інтелекту, а також удосконалення взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та експертними установами. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності розкриття й розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, забезпеченню повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження та вдосконаленню практики застосування криміналістичних рекомендацій.

Список використаних джерел:

1. Мірковець О. М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2021. 258 с.

2. Герасимова О. І., Ряшко О. В. Пред'явлення для впізнання як слідча (розшукова) дія у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică.* 2021. Noiembrie. С. 81–87.

3. Брисковська О. М., Дякін Я. О. Значення судових експертиз під час розслідування розбійних нападів із застосуванням зброї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Т. 2. № 76. С. 150–155.

4. Грібов М. Л. Зміст та основні напрями криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства.* 2017. № 1. С. 35–41.

5. Батюк О. В. Теорія і практика використання спеціальних знань та техніко-криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів, вчинених у пенітенціарних закладах : монографія. Луцьк, 2013. 320 с.

6. Галаган В. І., Моргун Н. С. Недоторканість права власності як засада кримінального провадження на досудовому розслідуванні: монографія. Київ, 2017. 185 с.

7. Чернявський С. С. Криміналістична характеристика злочинів: порівняльний аналіз наукових концепцій. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (68). С. 140–141.

8. Щербакова Г. Огляд місця події під час розслідування грабежів та розбоїв. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 262–269.

9. Протидія розбоям підрозділами Національної поліції України : метод. рек. / М. В. Бурак, О. М. Брисковська, Р. С. Горбач та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 130 с.

10. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Гельветика, 2022. 286 с.

11. Грібов М. Л., Венедіктов А. А., Никипорець С. М. Допустимість доказів, одержаних у процесі спостереження за особою, річчю або місцем. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 49–60.

12. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

13. Завадський О. М. Слідова картина як структурний елемент криміналістичної характеристики розбійних нападів, учинених організованою групою. URL: http://www.uk.x-pdf.ru/6raznoe/270256-1-p-ostanovka-probleminedostatnya-efektivnist-isnuyuchih-sogodni-metodiv-borotbi-rozbiynimi-napadami vchinenimi.php

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.48

КОРОЄД С.О.

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПІДСТАВИ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ

A NEW PERSPECTIVE ON THE LEGAL GROUNDS FOR PROSECUTORIAL REPRESENTATION OF THE STATE'S INTERESTS IN COURT

В статті представлено новий погляд на підстави для представництва прокуратурою інтересів держави в суді, з урахуванням висновків Конституційного Суду України, викладених в Рішенні від 03.12.2025 № 6-р(II)/2025, щодо «виключності випадків» для такого представництва у зв'язку із нездійсненням або неналежним здійсненням захисту цих інтересів відповідним органом державної влади. Досліджується можливість безпосереднього застосування судами положень ст. 131-1 Конституції України, як норми прямої дії, при визначенні підстав для представництва прокуратурою інтересів держави в суді з огляду на «виключність» конкретного випадку для такого представництва. Дається оцінка конституційності приписів ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» з огляду на положення нової ст. 131-1 Конституції України. Наводяться роз'яснення Конституційного Суду та позиції науковців щодо прямої дії норм Конституції та презумпції конституційності законів, а також підстави її спростування судом при здійсненні правосуддя в конкретній справі, якщо тлумачення закону не узгоджується з конституційними положеннями. Розкриваються висновки Верховного Суду щодо заборони судам застосовувати положення законів, які не відповідають Конституції України. Наводиться підхід суддів Верховного Суду щодо розуміння виключності випадків для представництва прокуратурою інтересів держави в суді, що має бути пов'язане не лише із бездіяльністю державного органу, а й встановленням її причини та реагуванням прокурором на це. Робиться висновок, що в кожному конкретному випадку, приймаючи до розгляду позов прокурора в інтересах держави, поданий саме в особі відповідного органу державної влади, суд не може застосовувати очевидно неконституційні (і вже навіть визнані такими на сьогодні Конституційним Судом) приписи абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», а має керуватись положеннями ст. 131-1 Конституції України, як нормою прямої дії, на підставі якої встановити наявність підстав для представництва саме з огляду на «виключність випадків», які не можуть бути пов'язані із нездійсненням або неналежним здійсненням відповідним органом державної влади захисту інтересів держави.

Ключові слова: *судочинство, правосуддя, представництво, прокуратура, інтереси держави, підстави, функції, виключні випадки, конституція, пряма дія, неконституційність, Конституційний Суд України, суд, захист, позов.*

The article presents a new perspective on the grounds for the representation of state interests in court by the prosecutor's office, taking into account the conclusions of the Constitutional Court of Ukraine set forth in Judgment No. 6-r(II)/2025 dated December 3, 2025, regarding "exceptional cases" for such representation due to the failure to act or

© КОРОЄД С.О. – доктор юридичних наук, професор, в.о. президента (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0000-0001-7899-957X

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

improper protection of these interests by the relevant state authority. The study examines the possibility of direct application by courts of the provisions of Article 131-1 of the Constitution of Ukraine as a norm of direct effect when determining the grounds for the prosecutor's office to represent state interests in court, in view of the "exceptional" nature of a specific case for such representation. An assessment of the constitutionality of the provisions of Article 23 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" is provided in light of the provisions of the new Article 131-1 of the Constitution of Ukraine. Clarifications of the Constitutional Court and the positions of scholars regarding the direct effect of constitutional norms and the presumption of constitutionality of laws are provided, along with the grounds for its rebuttal by the court in the administration of justice in a specific case if the interpretation of the law does not align with constitutional provisions. The conclusions of the Supreme Court regarding the prohibition on courts from applying statutory provisions that do not comply with the Constitution of Ukraine are disclosed. The approach of Supreme Court judges regarding the understanding of the exceptional nature of cases for representation of state interests in court by the prosecutor's office is presented, which must be linked not only to the inaction of the state body but also to establishing its cause and the prosecutor's response to it. It is concluded that in each specific case, when accepting for consideration a prosecutor's lawsuit in the interests of the state, filed precisely on behalf of the relevant state authority, the court cannot apply the clearly unconstitutional (and already recognized as such today by the Constitutional Court) provisions of paragraph 1 of part 3 of Article 23 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office". Instead, the court must be guided by the provisions of Article 131-1 of the Constitution of Ukraine as a norm of direct effect, on the basis of which it should establish the existence of grounds for representation specifically in view of "exceptional cases", which cannot be linked to the non-performance or improper performance of the protection of state interests by the relevant state authority.

Key words: *legal proceedings, justice, representation, prosecutor's office, state interests, grounds, functions, exceptional cases, constitution, direct effect, unconstitutionality, Constitutional Court of Ukraine, court, protection, lawsuit.*

Раніше, у зв'язку із набранням чинності новим Цивільним процесуальним кодексом України (2017 р.), ми вже звертались до питання представництва прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді та доводили необхідність розглядати участь прокурора у справі не через класичне судове «представництво» (що притаманне адвокатам), а саме через «форми участі» (визначені у ч. 3 ст. 56 ЦПК), кожна з яких окремо та в сукупності розкриває саме «захисну» природу процесуальної діяльності прокурора в процесі, зокрема й при представництві ним інтересів держави в суді [1]. Адже, як наголошується, прокурор завжди є представником так званої публічної влади [2, с. 49]. Водночас попереднє наше дослідження залишило поза увагою питання стосовно правових підстав для представництва прокуратурою інтересів держави в суді в світлі конституційних змін відповідної функції прокуратури. Так, варто пригадати, що ще у 2016 році до Конституції України на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016 було внесено зміни, відповідно до яких було виключено Розділ VII «Прокуратура» (в якому за прокуратурою було закріплено функцію «представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом») та доповнено новою ст. 131-1 (якою на прокуратуру було покладено «представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом»). При цьому пізніше в одному із своїх рішень Конституційний Суд України зауважив, що наведені у ст. 131-1 «виключні випадки» визначено, зокрема, у абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» (далі – Закон), відповідно до якого «прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу» (Рішення Конституційного Суду України від 05.06.2019 № 4-р(II)/2019). В науковій літературі також висловлюється думка, що встановлені у ст. 23 Закону вищевказані умови представництва цілком підпадають під ознаки «виключний випадок» [3, с. 297]. Проте вищевказана норма абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону, який було ухвалено ще у 2014 році (тобто до внесення вищевказаних конституційних змін 2016 року), не була приведена у відповідність із новою ст. 131-1 Конституції України. Хоча ст. 8 Конституції України вимагає,

щоб закони приймались на основі Конституції і відповідали їй, а п. 1 Перехідних положень Конституції України передбачає, що закони, які прийняті до набуття чинності Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить їй.

Незважаючи на наведені положення Конституції України, норми якої є нормами прямої дії, та навіть враховуючи вже існування Рішення Конституційного Суду України від 03.12.2025 № 6-р(II)/2025 (яким визнано неконституційними окремі приписи абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» в тім, що вони надають прокуророві можливість здійснювати представництво інтересів держави в суді у зв'язку з нездійсненням або неналежним здійсненням захисту цих інтересів органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження), прокурори, керуючись положеннями все ще чинної редакції абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону (вважаючи, що визнані Конституційним Судом неконституційними положення втрачають чинність із 1 січня 2027 року), продовжують звертатись до судів із позовами в інтересах держави, обґрунтовуючи наявність підстав для представництва саме «нездійсненням» компетентним державним органом захисту інтересів держави, чим штучно розширюється зміст вказаної конституційної функції прокуратури. Існування Рішення Конституційного Суду України від 03.12.2025 № 6-р(II)/2025 та практика подальшого представництва прокуратурою інтересів держави із вищезазначених підстав (які Конституційний Суд визнав неконституційними) породжує науковий і практичний інтерес до питання щодо можливості безпосереднього застосування судами положень ст. 131-1 Конституції України, як норми прямої дії, при визначенні підстав для представництва прокуратурою інтересів держави в суді з огляду на «виключність» конкретного випадку для такого представництва.

В юридичній літературі питанню представництва прокуратурою інтересів держави в суді завжди приділялась достатня увага, що було пов'язано передусім зі змінами законодавчого регулювання підстав для такого представництва. Водночас в межах нашого дослідження науковий і практичний інтерес становлять публікації, які вийшли після зміни конституційної функції прокуратури 2016 року. Питання представництва прокуратурою інтересів держави в суді, включаючи підстави для такого представництва, в публікаціях останніх років висвітлювались в наукових працях, зокрема, Н. Бортник [2], К. Іванова [4], О. Ільєнкова [5], І. Козьякова [6], О. Кулика [7], О. Свиди [3], М. Стефанчук [8], Т. Стешенко [9], О. Таможні [10]. Проте вказані наукові праці були опубліковані ще до ухвалення Конституційним Судом України вищевказаного Рішення від 03.12.2025 № 6-р(II)/2025 і тому не враховують оцінку конституційності положень абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону при визначенні підстав для представництва.

Одразу ж зауважимо, що в даному контексті нас не цікавлять випадки, коли прокурор, звертаючись до суду за захистом інтересів держави, набуває процесуального статусу позивача (такими випадками є: а) немає органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах в суді; б) у цього органу немає повноважень із захисту в суді інтересів держави [11, с. 98]). Такі підстави для представництва не викликають заперечень, навіть якщо прокурор здійснює представництво інтересів держави в особі територіальної громади як самостійний позивач [7]. Велика Палата Верховного Суду також погоджується з тим, що прокурор звертається до суду в інтересах держави як самостійний позивач, якщо: відсутній орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах; орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, є учасником спірних відносин і сам порушує інтереси держави [12]. Для нас науковий і практичний інтерес становить можливість безпосереднього застосування судами положень ст. 131-1 Конституції України, як норми прямої дії, при визначенні підстав для представництва прокуратурою інтересів держави в суді з огляду на «виключність» конкретного випадку для такого представництва. Адже, як роз'яснив Конституційний Суд, здійснення представництва прокурором можливе лише після підтвердження судом наявності підстав для цього, що має відбуватись шляхом безпосереднього застосування судом норм Конституції України, як норм прямої дії, з урахуванням оновленої функції прокуратури щодо представництва держави (Рішення Конституційного Суду України від 3 грудня 2025 року № 6-р(II)/2025). При цьому, якщо суд установить відсутність підстав для представництва прокурором інтересів держави вже після відкриття провадження у справі, то позовну заяву прокурора слід вважати такою, що підписана особою, яка не має права її підписувати. І в таких справах виникають підстави залишення позову без розгляду [13].

З огляду на це, на наш погляд, необхідним є представлення нового погляду на підстави для представництва прокуратурою інтересів держави в суді, з урахуванням встановлення судом в конкретній справі на підставі висновків Конституційного Суду України (викладених в Рішенні

від 03.12.2025 № 6-р(II)/2025) спростовної презумпції конституційності приписів абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону як підстави для безпосереднього застосування судами положень ст. 131-1 Конституції України, як норми прямої дії, при визначенні підстав для такого представництва саме з огляду на «виключність випадків», що й ставить за мету наша стаття.

Ще в постанові Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» було роз'яснено, що оскільки Конституція має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції України, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

Пряма дія норм Конституції України, як роз'яснював Конституційний Суд, означає, що ці норми застосовуються безпосередньо. Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст. Закони та інші нормативно-правові акти застосовуються лише у частині, що не суперечить Конституції України (Рішення Конституційного Суду України від 08.09.2016 № 6-рп/2016). В науковій літературі до конституційно-правового механізму прямої дії норм Конституції однією із характеристик включають: безпосереднє застосування Конституції, якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України [14, с. 125]. Тобто пряма дія конституційних норм пов'язана передусім із проблемою дії неякісного закону чи окремого припису закону неналежної якості, що має на меті нівелювати шкоду від правового регулювання приписами закону [15].

Водночас однією з найбільш серйозних перешкод у запровадженні в практику правосуддя принципу прямої дії норм Конституції України, як наголошується в науковій літературі, є відсутність коректного застосування судами презумпції конституційності нормативних актів [16, с. 220]. Як справедливо звертають увагу науковці, презумпція конституційності хоч й зобов'язує суди й інші органи державної влади застосовувати закони та інші правові акти, якщо такі закони й акти не були визнанні неконституційними, проте вона не є абсолютною. Якщо тлумачення закону не узгоджується з конституційними положеннями, тоді презумпція конституційності може бути спростована судом при здійсненні правосуддя; передумовами цьому є висловлення Конституційним Судом позиції щодо конституційності подібного законодавчого положення, а також наявність юридичної позиції Конституційного Суду, застосування якої до законодавчого положення невідворотно веде до його невідповідності Конституції України [17].

Як вже зазначалось вище, Рішенням Конституційного Суду України від 03.12.2025 № 6-р(II)/2025 визнано неконституційними окремі приписи абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону в тім, що вони надають прокуророві можливість здійснювати представництво інтересів держави в суді у зв'язку з нездійсненням або неналежним здійсненням захисту цих інтересів органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження. З урахуванням цього висновку вказані приписи абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону (який було ухвалено ще у 2014 році) розцінюються як неконституційні з моменту внесення у 2016 році до Конституції України вищевказаних змін. Тобто Конституційний Суд в цьому Рішенні підтвердив очевидну неконституційність вказаної норми Закону. У свою чергу, відтермінування втрати чинності вказаними приписами Закону до 1 січня 2027 року жодним чином не впливає на сам факт спростування Конституційним Судом презумпції конституційності цих приписів. В одній зі справ Верховний Суд вже висловив позицію про те, що пряма (перспективна) дія рішення Конституційного Суду стосується насамперед порядку його виконання та не впливає на імперативні приписи процесуальних норм про те, що положення закону, що суперечать Конституції, не можуть застосовуватися судом; тому суди при вирішенні справ мають надавати оцінку змісту позовних вимог та обставин справи (спірних правовідносин) з урахуванням конституційності (неконституційності) норми закону, яка підлягає застосуванню, враховуючи, що згідно з вимогами ч. 6 ст. 10 ЦПК суд не застосовує закон, який суперечить Конституції, а застосовує норми Конституції як норми прямої дії, незалежно від наявності (відсутності) рішення Конституційного Суду щодо неконституційності такого закону чи іншого правового акта, стадії розгляду справи та моменту виникнення спірних правовідносин [18]. Верховний Суд неодноразово наголошував, що суди не повинні застосовувати положення нормативно-правових актів, які не відповідають Конституції та законам України, незалежно від того, чи оскаржувались такі акти в судовому порядку та чи є вони чинними на момент розгляду справи, тобто згідно з правовою позицією Верховного Суду такі правові акти (як закони, так і підзаконні акти) не можуть

застосовуватися навіть у випадках, коли вони є чинними (постанови від 12.03.2019 у справі № 913/204/18, від 10.03.2020 у справі № 160/1088/19) [19; 20]. Наголошується, що суди не можуть залишатися осторонь, ухвалюючи неправові рішення на шкоду людині лише тому, що той чи інший закон є формально чинним і не визнавався неконституційним [21, с. 168]. Крім того, обов'язок суду відмовитися від застосування нормативного акта в справі виникає лише в разі безсумнівного переконання у його суперечності Конституції [16, с. 224].

Велика Палата Верховного Суду вже звертала увагу на те, що захищати інтереси держави повинні насамперед відповідні компетентні органи, а не прокурор. Прокурор не повинен вважатися альтернативним суб'єктом звернення до суду і замінювати компетентний орган, який може і бажає захищати інтереси держави [22]. Наприклад, в одній зі справ, дійшовши висновку про те, що у спірних правовідносинах органом, уповноваженим на забезпечення заходів авіаційної безпеки є Державна авіаційна служба України, Верховний Суд погодився з висновком судів попередніх інстанцій про те, що прокурор за даних обставин не набув право на звернення до адміністративного суду з цим позовом [23].

Стосовно ж пред'явлення прокурорами позовів в інтересах державних підприємств, установ і організацій (які зазвичай й виступають учасниками спірних матеріальних, зокрема договірних (зобов'язальних), правовідносин із відповідачем), то заборону на таке представництво вже було висловлено в Рішенні Конституційного Суду України від 08.04.1999 № 3-рп/99. Велика Палата Верховного Суду також роз'яснювала, що заборона на здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, передбачена абзацом третім частини третьої статті 23 Закону, має застосовуватись з урахуванням положень абзацу першого частини третьої цієї статті, який передбачає, що суб'єкт, в особі якого прокурор може звертатись із позовом в інтересах держави, має бути суб'єктом владних повноважень, незалежно від наявності статусу юридичної особи [24].

Таким чином, в кожному конкретному випадку, приймаючи до розгляду позов прокурора в інтересах держави, поданий саме в особі відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування, в силу приписів ч. 6 ст. 10 ЦПК (ч. 6 ст. 11 ГПК) суд не може застосовувати очевидно неконституційні (і вже навіть визнані такими на сьогодні Конституційним Судом) приписи абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону, а має керуватись положеннями ст. 131-1 Конституції України, як нормою прямої дії, на підставі якої встановити наявність підстав для представництва саме з огляду на «виключність випадків», які не можуть бути пов'язані із нездійсненням або неналежним здійсненням органом державної влади захисту інтересів держави.

Незважаючи на те, що у законодавстві відсутнє як визначення «виключних випадків» представництва прокурором інтересів держави в суді, так й чіткий перелік таких випадків [8, с. 58], проте з огляду на існуючу судову практику вже можна однозначно визнати, що, наприклад, недостатнє фінансування органу державної влади для сплати судового збору не свідчить про наявність виключного випадку, за якого прокурор може представляти інтереси держави в суді [25]. Також серед суддів Верховного Суду висловлюється думка, що інтереси держави має представляти і захищати передусім органи виконавчої влади, а не прокурор чи суд. Зауважується, якщо керівник відповідного органу не бачить порушення інтересів держави там, де воно насправді відбувається, не хоче захищати ці інтереси, то така бездіяльність має ознаки злочину (службова недбалість). У такому випадку одночасно зі зверненням до суду має бути надана кримінально-правова оцінка дій керівника відповідного органу. Суд повинен запитати у прокурора, що він зробив для того, щоб інтерес держави захищав компетентний орган. Наголошується, що судова практика має орієнтуватися на те, що, звертаючись до суду, прокурор повинен доводити виключність випадку: що він не просто виявив бездіяльність державного органу, а встановив її причини та відреагував на це, якщо встановлено склад кримінального правопорушення. Крім того, прокурор може ставити питання щодо бездіяльності певного органу перед вищим органом, а не звертатися одразу до суду [26].

Насамкінець варто зауважити, що у Верховній Раді України вже зареєстровано розроблений Урядом проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо приведення у відповідність з Конституцією України функцій прокуратури в частині здійснення представництва інтересів держави в суді» від 15.05.2026 № 15253. Проте запропоновані цим законопроєктом зміни до ст. 23 Закону потребують окремого науково-практичного аналізу з урахуванням викладеної вище позиції.

Конфлікт інтересів: Короєд С.О. є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

Список використаних джерел:

1. Лошицький М. В., Короєд С. О. Представництво прокурорами та адвокатами інтересів громадянина в суді: зміст представницької функції в цивільному судочинстві за новим Цивільним процесуальним кодексом України. *Держава і право* :збірник наукових праць. *Серія Юридичні науки*. Випуск 79 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К. : Вид-во «Юридична думка», 2018. С. 160–172. URL: https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/Держава і право. Випуск 79.ЮН.pdf.

2. Бортник Н. П., Вітик О. Д. Прокурор як представник інтересів громадян та держави в суді: досвід країн Євросоюзу. *Європейські перспективи.* 2021. № 1. С. 46–52. URL: https://doi.org/10.32782/EP.2021.8.

3. Свида О. Г. Проблемні аспекти реалізації функції представництва прокуратурою інтересів держави в суді. *Правові новели*. 2024. № 22. С. 293–300. URL: https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.40.

4. Іванов К. Ю. Представництво прокурором інтересів держави у суді: проблеми теорії та практики. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. № 12. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-01-15.

5. Ільєнков О. О. Представництво інтересів держави прокурором в суді: ідентифікація нормативних особливостей. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). URL: https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.30.

6. Козьяков І. Організаційно-правові основи представництва прокурором інтересів держави в суді. *Публічне право.* 2018. № 4 (32). С. 9–15. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/32/1.pdf.

7. Кулик О. І. Представництво прокурором в суді інтересів держави в особі територіальної громади. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2021. № 1. С. 39–45. URL: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2021.1.4.

8. Стефанчук М. М. Представництво інтересів держави в суді як функція прокуратури: особливості законодавчої регламентації. *Правова держава*, 2024. Вип. 55. С. 52–65. URL: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.55.311954.

9. Стешенко Т. В., Саліонович О. О., Яскорський М. О. Особливості представництва прокурором інтересів держави, територіальної громади та органів місцевого самоврядування у суді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 122–125. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/25.

10. Таможня О. Представництво інтересів держави в адміністративному судочинстві: особливості та проблеми нормативно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 178–185. URL: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.30.

11. Гузе К.А. Проблеми процесуального статусу прокурора, що здійснює представництво інтересів держави в суді у справах про визнання правочину недійсним. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 89–101. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/21.

12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.06.2024, судова справа № 925/1133/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120396091.

13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020, судова справа № 912/2385/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458902.

14. Летнянчин Л. І. Пряма дія норм конституції України: від принципу – до практичного застосування. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 4 (91). С. 115–127. https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/_VA=8__4_2017-115-127.pdf.

15. Венгер В. Пряма дія конституції та конституційних норм: теоретичний аспект. URL: https://constitutionalist.com.ua/priama-diia-konstytutsii-ta-konstytutsijnykh-norm-teoretychnyj-aspekt/.

16. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика. Київ : ВАІТЕ, 2022. 604 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Monografua.pdf.

17. Водянніков О. Пряма дія Конституції і розмежування юрисдикції між судами системи судоустрою і Конституційним Судом України. URL: https://constitutionalist.com.ua/vodiannikov-o-priama-diia-konstytutsii-i-rozmezhuvannia-iurysdyktsii-mizh-sudamy-systemy-sudoustroiu-i-konstytutsijnym-sudom-ukrainy/.

18. Постанова Верховного Суду від 17.01.2025, судова справа № 343/1869/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124903909.

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.06.2022, судова справа № 520/2098/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104942716.

20. Постанова Верховного Суду від 08.07.2026, судова справа № 910/16365/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138110832.

21. Конституція і конституційні зміни в Україні: збірник, присвячений пам'яті Віктора Мусіяки / Центр Разумкова; відп. ред. А. Рачок, Ю. Якименко; упоряд. П. Стецюк. Київ : Заповіт, 2020. 300 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_memory.pdf.

22. Мартєв С. Участь прокурора у судових процесах, не пов'язаних із підтриманням державного обвинувачення в суді. Полтава, 02.05.2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Uchast_prokyrora_2025_02_05.pdf.

23. Постанова Верховного Суду від 03.12.2019, судова справа № 810/3164/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86203329.

24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.07.2021, судова справа № 911/2169/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483103.

25. Постанова Верховного Суду від 20.05.2020, судова справа № 1440/1671/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/8932564.

26. Практика розгляду справ, у яких прокурор представляє інтереси держави в суді, обговорили під час презентації результатів тематичного експертного дослідження. Верховний Суд, 12 листопада 2024 р. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=987135616787662&id=100064736977463.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.9:351.853(477+519.5)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.49

ФАЛЬКОВСЬКИЙ А.О.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ КОРЕЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF KOREA: A COMPARATIVE LEGAL ASPECT

У статті здійснено порівняльно-правове дослідження адміністративно-правової охорони культурної спадщини в Україні та Республіці Корея. Обґрунтовано, що культурна спадщина в сучасних умовах не може розглядатися виключно як об'єкт культурної політики або сфера збереження окремих історичних пам'яток, оскільки вона має безпосереднє значення для захисту національної ідентичності, історичної пам'яті, гуманітарної безпеки, сталого розвитку та міжпоколінної культурної тяглості. Особливу увагу приділено тому, що для України проблематика охорони культурної спадщини набула підвищеної актуальності в умовах руйнування об'єктів культурної спадщини, загрози незаконного переміщення культурних цінностей, пошкодження історичних територій, музейних колекцій, археологічних об'єктів та інших елементів національного культурного надбання.

У межах дослідження проаналізовано основні нормативно-правові акти України, які формують систему адміністративно-правової охорони культурної спадщини, зокрема конституційні положення, спеціальне законодавство про охорону культурної та археологічної спадщини, музейну справу, переміщення культурних цінностей, місцеве самоврядування, адміністративну процедуру, порядок обліку пам'яток, укладення охоронних договорів і цифровізацію Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Визначено, що українська модель має достатньо розгалужену нормативно-правову основу, однак її практична ефективність залежить від належної координації між органами публічної влади та правоохоронними органами, завершення цифровізації облікових процедур, реального контролю за станом пам'яток, посилення відповідальності за порушення охоронного режиму та активнішої участі територіальних громад у збереженні культурного надбання.

Окрему увагу приділено досвіду Республіки Корея, у якій сформовано більш інтегровану модель охорони спадщини через концепцію національної спадщини. Проаналізовано підходи до охорони матеріальної, нематеріальної, природної культурної спадщини та історико-культурних зон. Встановлено, що нормативно-правова система Республіки Кореї відзначається високим рівнем інституційної спеціалізації, а інституційна – увагою до носіїв нематеріальної спадщини, поєднанням охоронних, освітніх, фінансових, цифрових і просторово-планувальних механізмів. Зазначено, що такий підхід є цінним для України, оскільки дозволяє розглядати адміністративно-правову охорону культурної спадщини не ізольовано, а як цілісну систему, що базується на суспільної пам'яті, культурної ідентичності, публічного ресурсу та ефективності.

© ФАЛЬКОВСЬКИЙ А.О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічної служби та права (Інститут публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка»), докторант кафедри адміністративного та господарського права (Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова) https://orcid.org/0000-0002-2762-1021

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Ключові слова: *адміністративно-правова охорона, культурна спадщина, охорона культурної спадщини, Україна, Республіка Корея, порівняльно-правовий аспект, національна спадщина, нематеріальна культурна спадщина, археологічна спадщина, публічне управління, культурні цінності, цифровізація обліку пам'яток.*

The article presents a comparative legal study of the administrative and legal protection of cultural heritage in Ukraine and the Republic of Korea. It is substantiated that cultural heritage in modern conditions cannot be considered exclusively as an object of cultural policy or the sphere of preservation of individual historical monuments, since it is of direct importance for the protection of national identity, historical memory, humanitarian security, sustainable development and intergenerational cultural continuity. Particular attention is paid to the fact that for Ukraine the issue of cultural heritage protection has become increasingly relevant in the context of the destruction of cultural heritage sites, the threat of illegal movement of cultural values, damage to historical territories, museum collections, archaeological sites and other elements of the national cultural heritage.

The study analyzed the main regulatory and legal acts of Ukraine that form the system of administrative and legal protection of cultural heritage, in particular constitutional provisions, special legislation on the protection of cultural and archaeological heritage, museum affairs, the movement of cultural values, local self-government, administrative procedure, the procedure for recording monuments, concluding protection agreements and digitalization of the State Register of Immovable Monuments of Ukraine. It was determined that the Ukrainian model has a sufficiently extensive regulatory and legal basis, however, its practical effectiveness depends on proper coordination between public authorities and law enforcement agencies, the completion of digitalization of accounting procedures, real control over the condition of monuments, increased responsibility for violations of the protection regime and more active participation of territorial communities in the preservation of cultural heritage.

Special attention is paid to the experience of the Republic of Korea, which has formed a more integrated model of heritage protection through the concept of national heritage. The approaches to the protection of tangible, intangible, natural cultural heritage and historical and cultural zones are analyzed. It is established that the regulatory and legal system of the Republic of Korea is characterized by a high level of institutional specialization, and the institutional one is characterized by attention to the carriers of intangible heritage, a combination of protective, educational, financial, digital and spatial planning mechanisms. It is noted that such an approach is valuable for Ukraine, since it allows us to consider the administrative and legal protection of cultural heritage not in isolation, but as a holistic system based on public memory, cultural identity, public resource and efficiency.

Key words: *administrative and legal protection, cultural heritage, protection of cultural heritage, Ukraine, Republic of Korea, comparative legal aspect, national heritage, intangible cultural heritage, archaeological heritage, public administration, cultural values, digitalization of monument registration.*

Постановка проблеми. Проблематика адміністративно-правової охорони культурної спадщини набуває особливої актуальності в умовах, коли культурні цінності дедалі частіше розглядаються не лише як об'єкти історичної пам'яті, а й як складова національної ідентичності, публічного інтересу, гуманітарної безпеки та сталого розвитку держави. Для України це питання має виняткове значення у зв'язку з масштабними загрозами для об'єктів культурної спадщини, спричиненими руйнуванням історичних територій, пошкодженням пам'яток архітектури, археології, містобудування, музейних колекцій та інших культурних цінностей. Водночас, навіть поза воєнним контекстом, адміністративно-правова охорона культурної спадщини в Україні стикається з проблемами фрагментарності нормативно-правового регулювання, що впливає на розподіл управлінських повноважень, недостатньої ефективності державного контролю, складності погоджувальних процедур, неналежного правового обліку об'єктів спадщини, слабкої координації між центральними та місцевими органами влади, а також недостатньої юридичної, в тому числі адміністративної, відповідальності за порушення режиму охорони культурних цінностей.

У цьому контексті особливий науковий інтерес становить досвід Республіки Корея, яка сформувала достатньо розвинену систему адміністративно-правової охорони культурної спадщини, що передбачає нормативне забезпечення публічного управління по збереженню матеріальних і нематеріальних культурних цінностей, сучасних адміністративних, цифрових, освітніх та інституційних механізмів. Корейська модель демонструє важливість чіткої спеціалізації органів управління, системного державного обліку культурних цінностей, активної ролі місцевого самоврядування, фінансової підтримки охоронних заходів, залучення громадськості та використання культурної спадщини як ресурсу суспільної консолідації й міжнародної культурної репрезентації. Порівняння українського та корейського підходів дає змогу виявити не лише відмінності в адміністративно-правових моделях охорони спадщини, а й потенційні напрями вдосконалення українського законодавства та адміністративної практики.

Стан дослідження. Проблематика адміністративно-правової охорони культурної спадщини в Україні та Республіці Корея має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині адміністративного права, публічного управління, культурної політики, охорони історичного середовища, захисту нематеріальної спадщини та реалізації міжнародних стандартів у сфері збереження культурного надбання. Окремі аспекти цієї тематики досліджували такі науковці: Баско А., Болбас О., Дорошенко Л., Казаков Г., Кім С., Кудерська Н., Менська О., Мофчас А., Пак Дж., Хам Х., Їм Дж., Янг С та інших. У їхніх працях розглядаються питання правового регулювання охорони культурної спадщини, адміністративно-правового статусу пам'яток, участі органів місцевого самоврядування у збереженні культурних цінностей, державної політики щодо нематеріальної культурної спадщини, формування страхового фонду культурної спадщини, а також еволюції корейської адміністративно-правової моделі охорони матеріальної, нематеріальної, природної та історико-просторової спадщини. Водночас, наявні дослідження переважно зосереджуються або на внутрішніх проблемах української системи охорони спадщини, або на окремих елементах корейського досвіду, тоді як комплексне порівняльно-правове осмислення адміністративно-правової охорони культурної спадщини в Україні та Республіці Корея залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність подальшого дослідження цієї проблематики.

Метою статті є комплексне порівняльно-правове дослідження адміністративно-правової охорони культурної спадщини в Україні та Республіці Корея, визначення спільних і відмінних рис у правовому регулюванні, інституційному забезпеченні, механізмах державного контролю, обліку, фінансування та відповідальності у цій сфері, а також обґрунтування можливих напрямів удосконалення української моделі охорони культурної спадщини з урахуванням позитивного досвіду Республіки Корея, сучасних безпекових викликів, потреб відновлення та необхідності забезпечення належного балансу між збереженням культурної спадщини, розвитком територій і реалізацією публічного інтересу.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правова охорона культурної спадщини в Україні має конституційне підґрунтя, оскільки Основний Закон України закріплює обов'язок держави забезпечувати збереження історичної, культурної та духовної спадщини, а також покладає на кожного обов'язок не заподіювати шкоди культурній спадщині та відшкодовувати завдані збитки. Отже, охорона культурної спадщини не може розглядатися лише як окремий напрям культурної політики, адже вона має публічно-правовий характер і пов'язана із захистом національної ідентичності, історичної пам'яті та суспільного інтересу [1].

Базовим нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про охорону культурної спадщини», який визначає правові, організаційні, соціальні та економічні засади охорони об'єктів культурної спадщини. Його значення полягає в тому, що саме через цей закон формується основний адміністративно-правовий режим охорони пам'яток, встановлюються повноваження органів охорони культурної спадщини, порядок обліку об'єктів, режим використання пам'яток, особливості охоронних договорів, а також загальні засади відповідальності за порушення законодавства у цій сфері [2].

Окреме місце в системі адміністративно-правової охорони посідає археологічна спадщина, яка потребує спеціального правового режиму через свою особливу наукову, історичну та культурну цінність. Законодавство України передбачає спеціальні правила щодо проведення археологічних розвідок, розкопок, наукового дослідження археологічних об'єктів, їх обліку та збереження. Це свідчить про те, що охорона культурної спадщини в Україні має не лише загальний, а й спеціалізований характер, оскільки окремі категорії об'єктів потребують посиленого адміністративного контролю та дозвільних процедур [3].

Важливою складовою охорони культурної спадщини є також адміністративно-правове регулювання переміщення культурних цінностей через державний кордон. Для України, особливо в умовах воєнних загроз, питання контролю за вивезенням, ввезенням і поверненням культурних цінностей має не лише культурне, а й безпекове значення. Адміністративно-правовий механізм у цій сфері спрямований на запобігання незаконному переміщенню культурних цінностей, забезпечення їх повернення та захист національного культурного надбання від втрати або незаконного відчуження [4].

Не менш важливим елементом української моделі охорони культурної спадщини є музейна сфера, оскільки саме музеї забезпечують збереження, облік, наукове дослідження та популяризацію значної частини культурних цінностей. Закон України «Про музеї та музейну справу» формує правові засади функціонування музейних установ, визначає статус Музейного фонду України, порядок збереження музейних предметів і музейних колекцій, а також встановлює основи державного управління у цій сфері. У цьому аспекті музейна справа виступає не лише культурною, а й адміністративно-правовою інституцією, що забезпечує практичну реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини [5].

В українській моделі адміністративно-правової охорони культурної спадщини важливу роль відіграють не лише центральні органи виконавчої влади, а й органи місцевого самоврядування. Саме на місцевому рівні найчастіше виникають питання збереження історичного середовища, погодження містобудівних рішень, контролю за використанням пам'яток, утримання об'єктів комунальної власності та реагування на порушення режиму охорони культурної спадщини. Тому ефективність охорони культурної спадщини значною мірою залежить від того, наскільки місцева влада спроможна поєднати інтереси розвитку територіальної громади з обов'язком збереження культурного надбання [6].

Окремого значення для цієї сфери набуває Закон України «Про адміністративну процедуру», оскільки охорона культурної спадщини безпосередньо пов'язана з ухваленням індивідуальних адміністративних актів, розглядом заяв власників або користувачів пам'яток, прийняттям рішень щодо погоджень, дозволів, обмежень, приписів і заходів контролю. Запровадження загальних правил адміністративної процедури має сприяти більшій прозорості, обґрунтованості та передбачуваності рішень органів публічної адміністрації у сфері культурної спадщини, а також посиленню гарантій участі заінтересованих осіб у відповідних провадженнях [7].

Водночас адміністративно-правова охорона культурної спадщини неможлива без належної системи класифікації, обліку та реєстрації пам'яток. Визначення категорій пам'яток для внесення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України забезпечує правову визначеність статусу відповідного об'єкта, дає змогу встановити належний режим його охорони та визначити рівень публічного інтересу щодо його збереження. Саме реєстраційно-обліковий механізм є вихідною точкою для застосування подальших адміністративних засобів охорони, контролю й відповідальності [8].

Практичним інструментом індивідуалізації правового режиму пам'ятки є охоронний договір. Його значення полягає в тому, що загальні вимоги законодавства конкретизуються щодо певного об'єкта культурної спадщини, його власника або користувача, умов утримання, використання, ремонту, реставрації, консервації та забезпечення доступності. У цьому сенсі охоронний договір виступає важливим адміністративно-правовим засобом поєднання публічного інтересу у збереженні пам'ятки з правами та обов'язками конкретного суб'єкта, який фактично володіє або користується відповідним об'єктом [9].

Суттєве значення має також порядок обліку об'єктів культурної спадщини, оскільки саме від повноти, достовірності та актуальності облікової документації залежить можливість ефективного державного управління у цій сфері. Облік дозволяє ідентифікувати об'єкти, визначити їх цінність, встановити охоронний статус, забезпечити моніторинг стану збереження та запобігти втраті пам'яток через невизначеність їх правового режиму. Тому вдосконалення облікових процедур, зокрема шляхом цифровізації та належної взаємодії між центральними й місцевими органами влади, є одним із ключових напрямів модернізації української системи охорони культурної спадщини [10].

На відміну від українського підходу, правова система Республіки Корея демонструє більш цілісну концепцію регулювання сфери спадщини через категорію національної спадщини. Framework Act on National Heritage формує загальні засади державної політики у цій сфері, визначаючи культурну спадщину як частину ширшої системи національного надбання, що підлягає охороні, управлінню, використанню та передачі майбутнім поколінням. Такий підхід є показовим для України, оскільки дозволяє розглядати культурну спадщину не лише як сукупність окремих

пам'яток, а як стратегічний ресурс держави, пов'язаний із національною ідентичністю, освітою, культурною дипломатією та сталим розвитком [11].

Основу спеціального правового регулювання у Республіці Корея становить Cultural Heritage Protection Act, який закріплює адміністративно-правові механізми визначення, охорони, управління та використання культурної спадщини. Його значення полягає в тому, що він поєднує охоронні, реєстраційні, контрольні та дозвільні інструменти, створюючи комплексний режим публічного управління культурними цінностями. Для порівняльного аналізу з Україною важливим є те, що корейська модель акцентує увагу не лише на формальному наданні об'єкту охоронного статусу, а й на подальшому системному управлінні ним, включаючи участь уповноважених органів, фінансову підтримку, контроль стану збереження та встановлення спеціальних режимів використання [12].

Особливою рисою корейського законодавства є високий рівень уваги до нематеріальної культурної спадщини. Act on the Safeguarding and Promotion of Intangible Cultural Heritage спрямований не лише на охорону відповідних традицій, знань, практик і форм культурного вираження, а й на їх популяризацію, передачу носіями майбутнім поколінням та підтримку живої культурної традиції. Для України цей досвід є важливим, оскільки вітчизняна модель охорони культурної спадщини історично більшою мірою орієнтувалася на матеріальні об'єкти, тоді як нематеріальна спадщина потребує посилення адміністративних, фінансових та освітньо-просвітницьких механізмів підтримки [13].

Окремий інтерес для порівняльного дослідження становить корейське правове регулювання охорони похованої культурної спадщини, яке має значення для археологічних об'єктів, випадкових знахідок, земельних робіт і забудови територій. Act on Protection and Inspection of Buried Cultural Heritage демонструє спеціалізований підхід до виявлення, дослідження та збереження таких об'єктів, що дозволяє мінімізувати ризики їх втрати під час господарської або будівельної діяльності. Для України, де значна частина археологічної спадщини залишається вразливою через забудову, недостатній контроль і воєнні руйнування, корейський досвід може бути корисним у частині посилення превентивних адміністративних процедур та обов'язкового врахування археологічного чинника при плануванні використання територій [14].

У корейській моделі охорони спадщини важливим є те, що вона охоплює не лише культурні, а й природні об'єкти, які мають історичну, естетичну, наукову або символічну цінність. Act on Preservation and Utilization of Natural Heritage демонструє інтегрований підхід, за якого природна спадщина розглядається як частина національного надбання та об'єкт спеціального адміністративно-правового режиму. Такий підхід може бути корисним для України, оскільки значна кількість об'єктів культурної спадщини пов'язана з історичними ландшафтами, традиційним середовищем, природно-культурними комплексами та територіями, де правова охорона не повинна обмежуватися лише окремою пам'яткою [15].

Окремої уваги заслуговує корейський підхід до історико-культурних зон. Special Act on the Maintenance of Historical and Cultural Zones закріплює спеціальний режим збереження, управління та розвитку територій, які мають історичну й культурну цінність. Для України це питання є особливо актуальним, оскільки охорона культурної спадщини часто ускладнюється конфліктом між збереженням історичного середовища та інтересами забудови, реконструкції, транспортного розвитку чи комерційного використання територій. Корейський досвід показує, що ефективна охорона спадщини потребує не лише захисту окремих об'єктів, а й комплексного управління простором навколо них [16].

Порівняльний аналіз української та корейської моделей неможливий без урахування міжнародно-правових стандартів, насамперед положень Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року. Її значення полягає в тому, що культурна та природна спадщина розглядається як цінність не лише для окремої держави, а й для всього людства. Відповідно, адміністративно-правові механізми охорони спадщини мають бути спрямовані не тільки на внутрішній облік і контроль, але й на виконання міжнародних зобов'язань, забезпечення належного стану збереження об'єктів та інтеграцію національних систем охорони спадщини у глобальний культурний простір [17].

Не менш важливою є Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року, що змінила традиційне уявлення про культурну спадщину як переважно матеріальне явище. У межах цієї конвенції особливого значення набувають традиції, звичаї, знання, практики, форми усного вираження, виконавські мистецтва та інші прояви живої культури. Для України та Республіки Корея це створює спільну методологічну основу для розвитку державної політики

у сфері нематеріальної спадщини, однак корейський досвід свідчить про більш розвинену інституційну підтримку носіїв традицій і механізмів передачі культурних практик [18].

Ще одним важливим міжнародним орієнтиром є Конвенція ЮНЕСКО 1970 року щодо заборони та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню і передачі права власності на культурні цінності. Її положення мають особливе значення для адміністративно-правового регулювання переміщення культурних цінностей, митного контролю, повернення незаконно вивезених об'єктів та міжнародної співпраці у сфері протидії нелегальному обігу культурного надбання. Для України в умовах воєнних загроз це питання набуває додаткової актуальності, оскільки захист культурних цінностей від незаконного переміщення є складовою не лише культурної, а й національної безпеки [19].

У науковій літературі справедливо звертається увага на те, що українська система охорони культурної спадщини протягом тривалого часу перебуває у стані реформування, однак ці зміни не завжди мають послідовний і завершений характер. Наявність спеціального законодавства сама по собі не гарантує ефективного захисту пам'яток, якщо воно не супроводжується належним адміністративним контролем, стабільною інституційною моделлю, достатнім фінансуванням та узгодженістю дій між органами державної влади й місцевого самоврядування [20].

В сучасних умовах особливого значення набуває діяльність органів місцевого самоврядування, оскільки саме вони часто першими реагують на пошкодження або загрозу знищення об'єктів культурної спадщини. До їхніх завдань належать фіксація пошкоджень, організація первинних заходів із захисту, взаємодія з органами охорони культурної спадщини, інформування населення та забезпечення збереження об'єктів на рівні територіальних громад. Тому місцевий рівень у сучасних умовах є не допоміжним, а одним із ключових елементів адміністративно-правового механізму охорони культурної спадщини [21].

Окремий напрям становить охорона нематеріальної культурної спадщини, що потребує інших управлінських підходів, ніж охорона нерухомих пам'яток чи музейних предметів. У цьому випадку йдеться не лише про фіксацію або реєстрацію культурного явища, а й про підтримку носіїв традицій, забезпечення передачі знань, розвиток освітніх і культурних програм, а також формування державної політики, спрямованої на збереження живих форм культури. Саме тому нематеріальна спадщина має розглядатися як самостійний об'єкт публічного управління [22].

У цьому аспекті досвід Республіки Корея є особливо показовим, оскільки корейська правова система однією з перших сформувала розвинену модель спеціальної охорони нематеріальної культурної спадщини. Її особливість полягає в тому, що правова охорона спрямована не лише на сам культурний прояв, а й на людей, які є носіями відповідних знань, умінь і традицій. Такий підхід дозволяє забезпечити не формальне збереження культурної практики, а її реальне продовження в суспільстві [23].

Подальший розвиток корейської моделі підтверджує, що нематеріальна культурна спадщина потребує комплексного правового режиму, який поєднує охорону, популяризацію, фінансову підтримку, освітню діяльність і залучення громад. Для України цей досвід є важливим, оскільки вітчизняне законодавство поступово визнає значення нематеріальної спадщини, однак ще потребує посилення механізмів підтримки її носіїв, локальних культурних практик та інституційної координації у цій сфері [24].

Категорія культурних цінностей у сфері адміністративно-правової охорони має розглядатися не лише як сукупність матеріальних об'єктів, а як особливий об'єкт державного захисту, що поєднує історичну, художню, наукову, духовну та суспільну значущість. Саме тому адміністративно-правовий режим культурних цінностей повинен охоплювати їх ідентифікацію, облік, контроль за переміщенням, запобігання незаконному відчуженню та створення умов для збереження в інтересах суспільства [25].

Пам'ятки культурної спадщини як об'єкти адміністративно-правової охорони мають специфічний правовий статус, оскільки їх використання не може визначатися лише волею власника або користувача. Вони перебувають у сфері підвищеного публічного інтересу, а тому держава має право встановлювати спеціальні обмеження, дозвільні процедури, охоронні зобов'язання та заходи контролю, спрямовані на недопущення втрати або спотворення їхньої культурної цінності [26].

Окремої уваги потребує нематеріальна культурна спадщина, оскільки її охорона не може бути зведена до реєстрації чи формального визнання певної традиції. Вона потребує підтримки носіїв культурних практик, розвитку освітніх і популяризаційних заходів, належного фінансування та створення адміністративних механізмів передачі відповідних знань наступним поколінням [27; 28].

У сучасних умовах культурна спадщина дедалі більше сприймається як категорія публічного адміністрування, що вимагає не лише правової охорони, а й превентивного управління ризиками, зокрема шляхом формування страхового фонду, резервного копіювання інформації, цифрової фіксації об'єктів і створення механізмів їх відновлення у разі пошкодження або втрати. Для України цей підхід є особливо важливим з огляду на воєнні загрози, тоді як для Республіки Корея актуальним залишається подальше вдосконалення законодавства про спадщину з урахуванням зарубіжного досвіду та потреб системного оновлення правового регулювання [29; 30].

Проведене зіставлення української та корейської моделей свідчить, що адміністративно-правова охорона культурної спадщини має розвиватися не лише як система заборон, дозволів, обліку та контролю, а як комплексний публічно-управлінський механізм, у центрі якого перебуває ідея збереження культурної пам'яті для майбутніх поколінь. Україна вже має достатньо розгалужену нормативну базу у цій сфері, однак її ефективність значною мірою залежить від практичного наповнення: належної координації органів влади, цифровізації реєстрів, реального контролю за станом пам'яток, підтримки місцевих громад, захисту нематеріальної спадщини та врахування культурного чинника під час просторового планування. Досвід Республіки Корея демонструє, що успішна охорона спадщини потребує цілісної державної політики, у якій культурні, природні, історико-просторові та нематеріальні елементи розглядаються не ізольовано, а як взаємопов'язані складові національного надбання.

Висновки. Отже, адміністративно-правова охорона культурної спадщини в Україні та Республіці Корея має спільну ціннісну основу, оскільки в обох державах культурна спадщина розглядається як важливий об'єкт публічного інтересу, засіб збереження історичної пам'яті, національної ідентичності та культурної безперервності. Водночас, порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що корейська модель характеризується більшою системністю, інституційною цілісністю та ширшим розумінням спадщини як національного надбання, тоді як українська модель, попри наявність значного масиву спеціального законодавства, ще перебуває в процесі функціонального та організаційного вдосконалення.

Українське законодавство у сфері охорони культурної спадщини формує необхідні правові передумови для збереження пам'яток, археологічних об'єктів, музейних цінностей, культурних цінностей, що переміщуються через державний кордон, а також для участі органів місцевого самоврядування у відповідних охоронних процесах.

Досвід Республіки Корея є корисним для України, насамперед, у частині формування інтегрованого підходу до охорони спадщини. Корейська модель демонструє, що ефективна адміністративно-правова охорона не повинна обмежуватися лише захистом окремих пам'яток або встановленням формального охоронного статусу. Вона має охоплювати управління історико-культурними зонами, підтримку нематеріальної спадщини, захист природної спадщини, контроль за похованими археологічними об'єктами, участь громад, фінансові механізми підтримки, освітні програми та популяризацію культурного надбання. Саме такий комплексний підхід дозволяє забезпечити не лише збереження спадщини, а й її активну присутність у суспільному житті.

Для України особливо перспективними напрямами вдосконалення є завершення цифровізації обліку нерухомих пам'яток, посилення ролі місцевого самоврядування у сфері охорони культурної спадщини, удосконалення механізмів контролю за забудовою історичних територій, розширення адміністративно-правових засобів підтримки нематеріальної культурної спадщини, а також запровадження більш дієвих процедур моніторингу стану пам'яток. Водночас,запозичення корейського досвіду має бути не механічним, а адаптованим до українських правових, соціальних, безпекових та євроінтеграційних умов.

Таким чином, адміністративно-правова охорона культурної спадщини в Україні потребує подальшої модернізації на основі поєднання національного досвіду, міжнародних стандартів і позитивних зарубіжних практик. Порівняння з Республікою Корея дозволяє зробити висновок, що найбільш ефективною є така модель, у якій культурна спадщина розглядається не як пасивний об'єкт охорони, а як стратегічний ресурс держави, чинник суспільної єдності, культурної дипломатії, сталого розвитку та післявоєнного відновлення. Саме в цьому напрямі має розвиватися українська адміністративно-правова політика у сфері охорони культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр (дата звернення: 03.05.2026).

2. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1805-14 (дата звернення: 03.05.2026).

3. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1626-15 (дата звернення: 03.05.2026).

4. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1068-14 (дата звернення: 03.05.2026).

5. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/249/95-вр (дата звернення: 03.05.2026).

6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-вр (дата звернення: 03.05.2026).

7. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20 (дата звернення: 03.05.2026).

8. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1760. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1760-2001-п (дата звернення: 03.05.2026).

9. Про затвердження Порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2001 № 1768. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1768-2001-п (дата звернення: 03.05.2026).

10. Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини : Наказ Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0528-13 (дата звернення: 03.05.2026).

11. Framework Act on National Heritage : Act of the Republic of Korea. Korean Law Translation Center / Korea Legislation Research Institute. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=63876&lang=ENG (date of access: 03.05.2026).

12. Cultural Heritage Protection Act : Act of the Republic of Korea. Korean Law Translation Center / Korea Legislation Research Institute. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=33988&lang=ENG (date of access: 03.05.2026).

13. Act on the Safeguarding and Promotion of Intangible Heritage : Act of the Republic of Korea. Korean Law Translation Center / Korea Legislation Research Institute. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=67870&lang=ENG (date of access: 03.05.2026).

14. Act on Protection and Inspection of Buried Cultural Heritage : Act of the Republic of Korea. Korean Law Translation Center / Korea Legislation Research Institute. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=42731&lang=ENG (date of access: 03.05.2026).

15. Act on Preservation and Utilization of Natural Heritage : Act of the Republic of Korea. Korean Law Translation Center / Korea Legislation Research Institute. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=68575&lang=ENG (date of access: 03.05.2026).

16. Special Act on the Maintenance of Historical and Cultural Zones : Act of the Republic of Korea. Korean Law Translation Center / Korea Legislation Research Institute. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=55054&lang=ENG (date of access: 03.05.2026).

17. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage : adopted by the General Conference of UNESCO on 16 November 1972. UNESCO World Heritage Centre. URL: https://whc.unesco.org/en/conventiontext/ (date of access: 03.05.2026).

18. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage : adopted by the General Conference of UNESCO on 17 October 2003. UNESCO. URL: https://ich.unesco.org/en/convention (date of access: 03.05.2026).

19. Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property : adopted by the General Conference of UNESCO on 14 November 1970. UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural (date of access: 03.05.2026).

20. Менська О. А. Правове регулювання сфери охорони культурної спадщини в Україні: 22-річний досвід реформування та перспективи розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 45–48. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/7.

21. Баско А. В. Особливості адміністративно-правового регулювання забезпечення збереження органами місцевого самоврядування культурної спадщини України в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 294–299. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.46.

22. Казаков Г. І. Політика держави із захисту нематеріальної культурної спадщини. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 14. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-14-02-04.

23. Yang J. Korean Cultural Property Protection Law with Regard to Korean Intangible Heritage. *Museum International*. 2004. Vol. 56, Issue 1–2. P. 180–188. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00473.x.

24. Park J.-E. The Legal Protection of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Korea. The Legal Protection of the Intangible Cultural Heritage: A Comparative Perspective / ed. by P. L. Petrillo. Cham : Springer, 2019. P. 69–83. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-72983-1_5.

25. Doroshenko L. Administrative and Legal Characteristics of the Concept of "Cultural Values" as an Object of State Protection in Ukraine. Entrepreneurship, *Economy and Law.* 2024. № 5. P. 24–29. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2024.5.04.

26. Малець М. Р. Пам'ятки культурної спадщини як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 10. С. 436–439. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/107.

27. Кудерська І. О. Напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні. *Європейські перспективи.* 2021. № 2. С. 48–55. DOI: https://doi.org/10.32782/EP.2021.2.9.

28. Hahm H. An Examination of the Developmental Process and Characteristics of the Intangible Cultural Heritage Protection System in Korea. Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development. Cham : Springer, 2024. P. 309–327. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-72123-6_17.

29. Болбас О. М. Культурна спадщина як охоронна державно-управлінська категорія: механізми формування страхового фонду. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2020. Т. 31 (70), № 2. С. 50–55. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/08.

30. Kim S. K. Implications for the Improvement of Korea's Cultural Heritage Legislation through the Study of the Federal Cultural Heritage Legislation in Germany. *Chungbuk Law Journal.* 2023. Vol. 34, № 2. P. 1–47. DOI: https://doi.org/10.34267/cblj.2023.34.2.1.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

UDC 343.1
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.50

SHYSHATSKA YU.O.

INTERNATIONAL COOPERATION IN THE SPHERE OF EXTRADITION OF OFFENDERS: ANALYSIS OF THE EUROPEAN CONVENTIONAL MECHANISM

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ВИДАЧІ ПРАВОПОРУШНИКІВ: АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНВЕНЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ

The article explores the European conventional mechanism of extradition of offenders, formed by the European Convention on Extradition of 1957 and its additional protocols. The main principles of extradition enshrined in the Convention are analysed, in particular the principle of double criminality, the principle of speciality, guarantees of human rights, and grounds for refusal of extradition.

Special attention is devoted to the evolution of this mechanism through the adoption of four additional protocols, which specify and develop the provisions of the Convention taking into account contemporary challenges of international criminal law. Changes are analysed concerning clarification of extradition grounds, expansion of the list of extraditable offences, improvement of procedures for in absentia decisions, introduction of simplified extradition procedure with the consent of the person, and modernization of mechanisms of international communication between competent state authorities.

The article also emphasizes the significance of the protocols as an instrument of adaptation of the conventional mechanism to modern challenges of international criminality, in particular transnational crime and the necessity of prompt international cooperation. It is stressed that the development of extradition law in Europe proceeds in the direction of strengthening the efficiency of procedures while simultaneously preserving an adequate level of guarantees of human rights.

It is underlined that the Convention remains the central element of the European system of extradition, ensuring a balance between the effectiveness of international cooperation and observance of fundamental human rights. At the same time, its protocols play an important role in the gradual adaptation of this mechanism to new conditions of combating transnational criminality.

It is concluded that the European Convention on Extradition, in combination with its additional protocols, constitutes a coherent and flexible system of legal regulation of extradition relations, which continues to remain relevant and effective in contemporary international law.

Key words: *European Convention on Extradition, extradition, international cooperation, principle of double criminality, principle of speciality, additional protocols, human rights, international criminal law, transnational crime, extradition procedures.*

У статті досліджується європейський конвенційний механізм видачі правопорушників, сформований Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 року та додатковими протоколами до неї. Проаналізовані основні принципи екстрадиції, закріплені в Конвенції, зокрема принцип подвійної кримінальності, принцип спеціальності, гарантії прав людини та підстави відмови у видачі.

Окрему увагу приділено еволюції цього механізму через прийняття чотирьох додаткових протоколів, які конкретизують і розвивають положення Конвенції з урахуванням сучасних викликів міжнародного кримінального права. Проаналізо-

© SHYSHATSKA Yu.O. – Doctor of Philosophy in Law (International University) https://orcid.org/0000-0002-4731-5769

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

вано зміни, пов'язані з уточненням підстав екстрадиції, розширення переліку екстрадиційних правопорушень, удосконаленням процедур заочних рішень, запровадженням спрощеної процедури видачі за згодою особи та модернізацією механізмів міжнародної комунікації між компетентними органами держав.

У статті також підкреслюється значення протоколів як інструменту адаптації конвенційного механізму до сучасних викликів міжнародної злочинності, зокрема транснаціональної злочинності та необхідності оперативного міжнародного співробітництва. Наголошується, що розвиток екстрадиційного права в Європі відбувається у напрямі посилення ефективності процедур за одночасного збереження належного рівня гарантій прав людини.

Наголошено, що Конвенція залишається центральним елементом європейської системи екстрадиції, забезпечуючи баланс між ефективністю міжнародного співробітництва та дотриманням фундаментальних прав людини. Водночас її протоколи відіграють важливу роль у поступовій адаптації цього механізму до нових умов боротьби з транснаціональною злочинністю.

Зроблено висновок, що Європейська конвенція про видачу правопорушників у поєднанні з додатковими протоколами утворює цілісну та гнучку систему правового регулювання екстрадиційних відносин, яка продовжує залишатися актуальною та ефективною в сучасному міжнародному праві.

Ключові слова: *Європейська конвенція про видачу правопорушників, екстрадиція, міжнародне співробітництво, принцип подвійної кримінальності, принцип спеціальності, додаткові протоколи, права людини, міжнародне кримінальне право, транснаціональна злочинність, екстрадиційні процедури.*

Problem Statement. The modern stage of development of international legal order is characterized by the strengthening of the paradigm from the classical Westphalian understanding of state sovereignty to the concept of universalization and primacy of human rights. This tendency directly reforms the architecture of international criminal law, determining the transformation of its fundamental institutions. This process acquires particular acuteness within the framework of international-legal regulation of the institution of extradition, which at the present stage is in a state of permanent doctrinal and practical conflict between two basic imperatives: ensuring cross-border justice and the imperative protection of fundamental rights of the individual.

In foreign legal doctrine, an approach has been formed according to which "the problem of extradition of criminals is the most complex in the international struggle against crime, since it directly affects the sovereignty of the interested states. The extradition procedure is complicated, cumbersome, and lengthy in time, because Here's the continuation of the translation in the same academic style, with calquing and word transfer where appropriate to preserve the legal-doctrinal tone: The extradition procedure is complicated, cumbersome, and lengthy in time, because it concerns the interests of several states and many agencies within each of them. It ensures the inevitability of punishment and makes it possible to carry it out at the international level, despite the territorial delimitation of jurisdiction of different countries [20, pp. 107–113].

In this context, the study of the European Convention on Extradition of 1957 and its protocols, which constitute the foundation of the European extradition mechanism, acquires particular relevance. The analysis of their provisions makes it possible to trace the development of international-legal regulation of extradition of offenders and to evaluate the effectiveness of modern approaches to ensuring international cooperation in the criminal-law sphere.

Analysis of recent research and publications. Theoretical and practical aspects of extradition have repeatedly become the subject of scholarly research by both foreign and domestic scholars, in particular S. Andreichenko, M. Bassiouni, O. Butkevych, O. Vinogradova, G. Gilbert, N. Zelinska, P. Izmailova, V. Kolesnyk, I. Kushnir, S. Lykhova, M. Platcha, V. Popko, M. Smirnov, V. Cheban and others. At the same time, a comprehensive analysis of the European Convention on Extradition of 1957 and its protocols in the context of the development of the European extradition mechanism remains a relevant direction of scientific inquiry.

The purpose of the study is to carry out a systemic analysis of the provisions of the European Convention on Extradition of 1957 and its protocols, to clarify the peculiarities of legal regulation of extradition relations, as well as to assess the impact of these international-legal acts on the development of the European mechanism of cooperation in the sphere of extradition of offenders.

Presentation of the main material. The development of international criminal cooperation in the 20th–21st centuries conditioned the necessity of forming universal legal mechanisms of counteraction to criminality that goes beyond the jurisdiction of a single state. In this regard, the United Nations and other international institutions developed and adopted a number of international treaties, the provisions of which regulate the procedure of interaction of states in matters of criminal prosecution and extradition of persons suspected or convicted of committing serious crimes.

The international-legal basis of extradition activity is constituted by numerous conventions aimed at combating specific types of international criminality.

These include: the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 09.12.1948 [9]; the Geneva Convention on the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12.08.1949 [5]; the Convention on Offences and Certain Other Acts Committed on Board Aircraft of 14.09.1963 [12]; the Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft of 16.12.1970 [7]; the Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation of 23.09.1971 [8]; the Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents of 14.12.1973 [10]; the European Convention on the Suppression of Terrorism of 27.01.1977 [3]; the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of 26.01.1984 [13]; the UN Convention against Transnational Organized Crime of 15.11.2000 [6]; the International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism of 13.04.2005 [14]; the International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings of 16.12.1997 [15]; the International Convention against the Taking of Hostages of 17.12.1979 [16]; the Convention on the Transfer of Sentenced Persons of 21.03.1983 [11], and a number of others.

These international treaties laid down the legal foundations of state interaction in counteracting crimes of an international character, in particular terrorism, organized crime, corruption, illicit trafficking in narcotic drugs, money laundering, sexual exploitation of children, and other socially dangerous acts. An important feature of such conventions is the possibility of extradition even in the absence of a separate bilateral treaty on extradition between states, provided that the respective states are parties to and have ratified the relevant international convention.

A special place in the system of sources of international criminal law regulating cross-border transfer of persons is occupied by the European Convention on Extradition of 1957 (hereinafter – the Convention) [4]. Its adoption marked a fundamental doctrinal transition from a particularistic (bilateral) to a unified multilateral model of legal assistance. Acting as lex generalis for the member states, the Convention not only systematized disparate customary principles of extradition but also created a stable institutional matrix which for more than half a century has defined standards of international interaction in the sphere of combating criminality at the European and interregional levels.

One of the fundamental principles of the Convention is the establishment of the obligation of member states to extradite persons "who are prosecuted by the competent authorities of the requesting Party for the commission of an offence or who are sought by those authorities for the purpose of executing a sentence or detention order" [4]. Thus, the Convention enshrined the principle of international solidarity in combating criminality and promotes the realization of the principle of inevitability of criminal responsibility, making it impossible to use state borders as a means of evading justice.

Critically important is that the Convention deconstructed the archaic approach of listing offences that allowed the application of extradition procedures, and replaced it with the principle of double criminality, which belongs to the fundamental principles of international extradition law. Thus, according to the provisions of para. 1 of Art. 2, extradition is justified for any conduct criminalized under the laws of both states, which "is punishable under the laws of the requesting Party and the requested Party by deprivation of liberty or by a detention order for a maximum period of not less than one year or more by severe punishment" [4]. If the person has already been convicted, then for extradition to be carried out, the unserved part of the sentence must amount to not less than four months. Such a limitation has practical significance, since it allows avoiding excessive use of the complex and costly extradition procedure in relation to minor criminal offences. This structural flexibility enabled the conventional mechanism over time to successfully adapt to modern, technologically conditioned typologies of crimes, in particular cybercrime and crypto-fraud, thereby ensuring temporal resilience.

Evaluating this normative innovation, G. Gilbert noted that the replacement of lists of specific crimes with a flexible punishment threshold "allowed extradition law to go beyond stativity and to automatically adapt to the changing landscape of transnational criminality without the necessity of constant revision of the texts of international agreements" [21].

A characteristic feature of the Convention is also its adaptability regarding the determination of the circle of extraditable offences. If a request for extradition covers several criminal offences, part of which do not meet the requirements concerning the minimum term of punishment, the requested state may nevertheless satisfy the request with respect to the entire set of offences.

At the same time, the Convention provides for a number of restrictions concerning extradition of persons. One of the most well-known is the rule of non-extradition for political offences (Art. 3). Historically, this norm was aimed at protecting individuals from persecution on political grounds and reflected the humanistic character of the institution of extradition. However, the further development of international criminal law demonstrated the necessity of revising the traditional understanding of political offence.

Studying this process, K. van den Wyngaert states a cardinal transformation of the legal paradigm: "the international community reached consensus that certain crimes are so destructive for humanity that no political motives or ideological contexts can justify refusal of extradition and granting of legal asylum to persons who committed them" [22, p. 195]. In this regard, the Additional Protocol to the Convention of 1975 substantially narrowed the list of acts that may be considered political.

Special attention deserves the provisions of the Convention concerning military and financial offences. According to Art. 4, extradition is not carried out for military offences which are not defined as crimes under general criminal law. At the same time, the original version of Art. 5 provided restrictions on extradition for tax, customs, and currency offences. However, with the development of international economic integration and the strengthening of the fight against financial criminality, this approach underwent changes. The Second Additional Protocol of 1978 significantly expanded the possibilities of cooperation in this sphere, establishing that differences between national tax systems cannot serve as an independent ground for refusal of extradition.

An important element of the extradition mechanism is the regulation of cases of competition of requests for extradition. The Convention provides that if the same person is sought by several states, the requested Party must take into account the totality of circumstances of the case, including the gravity of the committed offences, the place of their commission, the chronology of submission of requests, the nationality of the person, and the possibility of his or her subsequent transfer to another state. Such an approach ensures fairness and reasonableness in decision-making in complex international situations.

Parallel to this, safeguarding state sovereignty, the Convention preserves the classical constitutional prohibition on extradition of own nationals, but provides for a clear procedural relay. The requested state, having refused extradition on the basis of nationality, according to para. 2 of Art. 6 is obliged "at the request of the requesting Party to submit the case to its competent authorities so that, if necessary, it may be considered" [4], which fully harmonises the constitutional order with global efforts to combat impunity within the framework of the principle aut dedere aut judicare. The humanitarian dimension of this system is additionally strengthened by the reservation concerning the death penalty, which allows refusal of extradition if "the requesting Party does not provide the requested Party with sufficient guarantees that the death sentence will not be carried out" (Art. 11).

The Convention became a fundamental international-legal act that laid the foundation of the modern system of extradition cooperation. However, the compromise fixed in the mid-20th century could not remain static in the process of global transformation of criminal justice. The need to adapt the basic conventional mechanism to new challenges of international security conditioned the gradual modernization of its provisions, which was successfully realized through the adoption of a system of Additional Protocols. The first significant step on this path was the Additional Protocol to the European Convention on Extradition, adopted in Strasbourg on 15 October 1975 [1]. The necessity of its adoption was conditioned by the practice of application of the Convention, which revealed a number of legal gaps and ambiguities that complicated effective interaction of states in the sphere of extradition of persons suspected or convicted of committing offences.

The Additional Protocol became an important instrument of modernization of the extradition mechanism enshrined in the Convention. One of its key achievements was the clarification of approaches to the definition of political offences, which traditionally belong to the category of offences not entailing extradition of a person. Traditionally, non-extradition for political offences was considered an important guarantee of protection of the individual from politically motivated persecution. After the Second World War and the formation of modern international criminal law, it became evident that certain categories of crimes, despite possible political motivation, pose such a serious threat to international peace and security that they cannot enjoy such protection. The Protocol limited the possibility of excessive interpretation of this exception, which was often used to evade criminal responsibility.

The Additional Protocol provided that crimes of genocide, serious violations of the Geneva Conventions of 1949, and other grave breaches of the laws and laws and customs of war cannot be considered political offences for the purposes of extradition. In fact, this document became one of the first international-legal acts that enshrined the priority of the principle of inevitability of punishment for international crimes over the traditional concept of the political exception. Its adoption reflected the general tendency of humanization of international law and the formation of an international system of combating impunity of persons guilty of committing crimes against humanity, war crimes, and other grave violations of international humanitarian law.

Moreover, the document detailed the application of the principle non bis in idem, according to which a person cannot be prosecuted or punished again for an act in respect of which a final judicial decision already exists (Art. 2) [1].

Such clarification contributed to strengthening legal certainty and ensuring additional guarantees of protection of human rights within the extradition process.

The Additional Protocol acquired particular significance in the context of strengthening the international struggle against criminality, since it facilitated the removal of legal obstacles to cooperation between states and increased the effectiveness of extradition of offenders. At the same time, its provisions were directed at preserving the balance between the interests of criminal justice and the necessity of observing fundamental rights and freedoms of the individual.

No less important was the Second Additional Protocol of 1978, which substantially expanded the possibilities of extradition in cases connected with financial and economic offences [2]. At the time of adoption of the Convention, tax, customs, and currency crimes were traditionally considered the sphere of exclusively internal competence of states. Due to significant differences in national systems of taxation and financial regulation, states often refused extradition of persons, referring to the absence of analogous offences in their own legislation.

However, processes of economic integration, development of international trade, and the growth of cross-border economic criminality demonstrated the ineffectiveness of such an approach. The Second Additional Protocol removed a significant part of these obstacles, establishing that extradition cannot be refused because of differences between the tax systems of states. Thus, additional legal mechanisms were created for combating tax evasion, smuggling, unlawful currency operations, financial fraud, and other forms of economic criminality. In fact, this document became one of the first international steps on the path toward forming a modern system of counteraction to cross-border financial crimes and money laundering of proceeds of crime.

In addition, the Second Additional Protocol clarified provisions concerning in absentia judgments. States were granted the right to refuse extradition of a person convicted in absentia if adequate procedural guarantees of defence had not been ensured (Art. 3) [2]. An important innovation also became the simplification of the procedure of transmission of documents and exchange of information between competent authorities of the member states. This allowed shortening the timeframes of consideration of extradition requests and increasing the promptness of international cooperation.

Further evolution of international cooperation in the criminal-law sphere found its reflection in the Third Additional Protocol of 10 November 2010 [18]. Its adoption was conditioned by the necessity of increasing the promptness of extradition procedures, which were often characterized by considerable duration and complexity. In many cases, persons in respect of whom extradition requests were submitted did not object to extradition, yet states were still obliged to undergo the full procedure provided by the Convention.

To resolve this problem, the Third Additional Protocol introduced the institution of simplified extradition on the basis of voluntary consent of the person. Such a mechanism allowed significantly reducing the timeframes of consideration of extradition cases, decreasing the administrative burden on competent authorities, and minimizing costs connected with extradition proceedings. The Third Additional Protocol devoted considerable attention to ensuring procedural guarantees of the person, establishing the obligation of competent authorities to duly inform him or her about the legal consequences of giving consent to extradition and to ensure the voluntary character of such expression of will (Arts. 3, 4).

An important innovation was the provision that envisaged the possibility of waiver by the person of the application of the principle of speciality. According to this principle "the extradited person may not be prosecuted or punished for any other offences except those which motivated the surrender" [17, p. 74].

However, in case of voluntary waiver of such a right, the state receiving the person may carry out criminal prosecution also for other acts defined by legislation and international treaties.

An undeniable advantage of the Third Additional Protocol is the enshrinement of the mechanism of reservations, which grants states the possibility to adapt certain of its provisions to the peculiarities of their own legal systems.

According to Art. 9, states may at the time of signature or ratification declare non-acceptance of certain chapters or their parts. Such a construction contributes to increasing the level of treaty flexibility and ensures balance between unification of extradition procedures and respect for national sovereignty [18].

No less important significance in modernization of the extradition mechanism was played by the Fourth Additional Protocol of 2012 [19]. Its emergence was conditioned by the necessity of adapting the provisions of the Convention to modern technological possibilities and new forms of interstate interaction. The document envisaged simplification of the procedure of communication between competent authorities of the member states, expanded the possibilities of using electronic means of transmission of information, and clarified certain procedural issues connected with application of the principle of speciality (Art. 4), revised approaches to consideration of limitation periods as grounds for refusal of extradition (Art. 1), improved legal regulation of re-extradition to a third state and transit of extradited persons through the territory of member states (Arts. 5–7), as well as introduced modern mechanisms of transmission of extradition requests and accompanying documents using electronic means of communication (Arts. 8–10). In addition, the Protocol limited the possibility of formulation of new reservations by states, which contributed to more unified application of the provisions of the Convention (Art. 13) [19].

Especially important is that the Fourth Additional Protocol facilitated the transition from excessively formalized diplomatic procedures to more prompt mechanisms of interaction between law-enforcement and judicial authorities of states. This allowed shortening the timeframes of consideration of extradition requests and increasing the effectiveness of international search for persons evading justice. In the context of growing mobility of the population and development of transnational crimes, such changes have fundamental significance for ensuring proper functioning of the system of international criminal cooperation.

Thus, the Additional Protocols to the Convention are not only auxiliary instruments of its implementation but also independent international-legal acts that played a key role in modernization of the European system of extradition. Their adoption ensured adaptation of the Convention to new challenges of international criminality, strengthened the effectiveness of international cooperation, and contributed to the formation of modern standards of extradition law in the European legal space.

Conclusions and proposals. Therefore, the conducted analysis of the provisions of the European Convention on Extradition of 1957 and its Additional Protocols provides grounds to affirm that these international-legal acts formed a comprehensive and dynamic system of regulation of extradition relations between the member states of the Council of Europe. The Convention laid down the fundamental principles of international cooperation in the sphere of extradition of offenders, defining the conditions, procedure, and limits of extradition, as well as guarantees of protection of the rights of persons in respect of whom the relevant request is submitted.

At the same time, the development of international criminality, deepening of interstate interaction, and the necessity of ensuring proper balance between effectiveness of criminal prosecution and observance of human rights conditioned the need for further improvement of the conventional mechanism. This function was fulfilled by the Additional Protocols, each of which was directed at resolving specific practical and legal problems.

However, the analysis shows that despite the high level of unification, certain aspects of application of the Convention and its Protocols remain debatable and require further improvement, in particular in the part of harmonization of national procedures of implementation, ensuring procedural guarantees of the person, and regulation of new challenges connected with digitalization of criminal proceedings and development of cross-border criminality, which should become the subject of further scholarly research.

References:

1. Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 15 жовтня 1975 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu75004p?an=2

2. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 17 березня 1978 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU78007P

3. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text

4. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

6. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

7. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text

8. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_165#Text

9. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

10. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text

11. Конвенція про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025#Text

12. Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, здійснені на борту повітряного судна від 14 вересня 1963 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU63K07U

13. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 26 січня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_085

14. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 13 квітня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68#Text

15. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 16 грудня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374#Text

16. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text

17. Нестеренко С.С. Принцип спеціальності у міжнародному кримінальному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2011. № 1. С. 74–77.

18. Третій додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 10 листопада 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-10#Text

19. Четвертий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 20 вересня від 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-12#Text

20. Duffy H. The «War on Terror» and the Framework of International Law. Cambridge; Cambridge University Press, 2005. 544 p.

21. Gilbert G. (1991). Aspects of Extradition Law. Martinus Nijhoff Publishers. URL: https://brill.com/display/title/9181?contents=editorial-content

22. Van den Wijngaert C. The Political Offence Exception to Extradition: The Delicate Problem of Balancing the Rights of the Individual and the International Public Order. Deventer Kluwer Law and Taxation Publishers. 1980.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.51

БУТ М.С.

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «КРИТИЧНА ЕКОНОМІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА» ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT OF "CRITICAL ECONOMIC INFRASTRUCTURE" AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION

Актуальність статті полягає в тому, що стабільність та процвітання України, а також добробут її населення в існуючих геополітичних та військових умовах, залежать від багатьох різноманітних факторів, серед яких центральне місце займає належне функціонування і безпека критичної інфраструктури. Це відносно нове поняття для національної правової системи, остаточне юридичне закріплення якого відбулося лише у 2021 році з прийняттям цільового законодавчого документа. Водночас критична інфраструктура є складним і багатогалузевим явищем, що охоплює різні сектори суспільної життєдіяльності. Порушення їх належного функціонування здатне спричинити істотні негативні наслідки для держави, суспільства та кожного його представника. При цьому особливо важливе значення в системі критичної інфраструктури належить суб'єктам, які забезпечують стабільність функціонування національної економіки. Визначено, що на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до визначення поняття «критична інфраструктура» та притаманних даній категорії особливостей. Це дає підстави запропонувати уточнене авторське бачення сутності і змісту останньої, яке доцільно закріпити в положенням галузевих нормативно-правових актів. На наш погляд, критична інфраструктура – це система функціонально та секторально організованих, самостійних, взаємопов'язаних між собою матеріальних і нематеріальних об'єктів, їх частин, незалежно від форми власності на них, безперервний процес роботи яких забезпечує безпеку життєдіяльності українського суспільства, національну безпеку в усіх секторах, в тому числі й економічну стабільність держави. Пошкодження, знищення, порушення роботи відповідних об'єктів спричиняє масштабні, тривалі, особливо небезпечні наслідки для населення, економіки, довкілля, національної безпеки та оборони України. Запропонована дефініція надає більш чітке та широке розуміння сутності всієї критичної інфраструктури. Водночас, поняття має універсальний характер через що достатньо не показує секторальну специфіку виразу цієї категорії. Відсутність в нормативних та доктринальних джерелах визначення критичної економічної інфраструктури зумовлює доцільність її авторського визначення. Вважаємо, що це окрема, секторальна система матеріальних і нематеріальних об'єктів, їх частин, незалежно від форми власності на них, безперервне та безпечне функціонування яких безпосередньо пов'язано із нормальною роботою вітчизняної економіки, виробництвом, розподілом, обміном і споживанням життєво необхідних товарів та послуг, фінансовою й ресурсною стійкістю України, стабільністю національної економіки. Порушення роботи відповідних об'єктів зумовлює

© БУТ М.С. – аспірант (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0000-0003-0562-0986

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

коливання національної економіки, масштабні економічні втрати, стрімкий розрив господарських зв'язків, дефіцит необхідних ресурсів, товарів і послуг, а також створює загрозу національній, в цілому, та економічній зокрема безпеці України.

Ключові слова: *критична інфраструктура, критична економічна інфраструктура, об'єкти адміністративно-правовий захист, публічна адміністрація.*

The relevance of the article lies in the fact that the stability and prosperity of Ukraine, as well as the well-being of its population in the existing geopolitical and military conditions, depend on many different factors, among which the proper functioning and security of critical infrastructure occupy a central place. This is a relatively new concept for the national legal system, the final legal consolidation of which took place only in 2021 with the adoption of a targeted legislative document. At the same time, critical infrastructure is a complex and multi-sectoral phenomenon that covers various sectors of public life. Violation of their proper functioning can cause significant negative consequences for the state, society and each of its representatives. At the same time, a particularly important role in the critical infrastructure system belongs to entities that ensure the stable functioning of the national economy. It is determined that today there is no single approach to defining the concept of "critical infrastructure" and the features inherent in this category. This gives grounds to propose a refined author's vision of the essence and content of the latter, which should be fixed in the provisions of industry regulations. In our opinion, critical infrastructure is a system of functionally and sectorally organized, independent, interconnected tangible and intangible objects, their parts, regardless of their form of ownership, the continuous process of which ensures the safety of life of Ukrainian society, national security in all sectors, including the economic stability of the state. Damage, destruction, disruption of the operation of the relevant objects causes large-scale, long-term, especially dangerous consequences for the population, economy, environment, national security and defense of Ukraine. The proposed definition provides a clearer and broader understanding of the essence of all critical infrastructure. At the same time, the concept is universal in nature, which is why it does not sufficiently show the sectoral specificity of the expression of this category. The absence of a definition of critical economic infrastructure in regulatory and doctrinal sources makes its author's definition appropriate. We believe that this is a separate, sectoral system of tangible and intangible objects, their parts, regardless of their form of ownership, the continuous and safe functioning of which is directly related to the normal operation of the national economy, production, distribution, exchange and consumption of vital goods and services, financial and resource stability of Ukraine, and the stability of the national economy. Disruption of the operation of the relevant objects causes fluctuations in the national economy, large-scale economic losses, a rapid rupture of economic ties, a shortage of necessary resources, goods and services, and also creates a threat to the national, in general, and economic security of Ukraine in particular.

Key words: *critical infrastructure, critical economic infrastructure, objects of administrative and legal protection, public administration.*

Актуальність теми. Стабільність та процвітання України, а також добробут її населення в існуючих геополітичних та військових умовах, залежать від багатьох різноманітних факторів, серед яких центральне місце займає належне функціонування і безпека критичної інфраструктури. Це відносно нове поняття для національної правової системи, остаточне юридичне закріплення якого відбулося лише у 2021 році з прийняттям цільового законодавчого документа. Водночас критична інфраструктура є складним і багатогалузевим явищем, що охоплює різні сектори суспільної життєдіяльності. Порушення їх належного функціонування здатне спричинити істотні негативні наслідки для держави, суспільства та кожного його представника. При цьому особливо важливе значення в системі критичної інфраструктури належить суб'єктам, які забезпечують стабільність функціонування національної економіки.

Стан дослідження проблеми. Сутність категорії «критична інфраструктура» досліджувалось багатьма науковцями серед яких варто виділити роботи: Д.С. Бірюкова, О.М. Герасименко, С.І. Кондратова, О.М. Суходолі, С.С. Теленика та інших. Попри значну опрацьованість категорії,

її окремі різновиди та аспекти функціонування залишаються мало освітленими. Прикладом є адміністративно-правовий захист критичної економічної інфраструктури, з приводу якого однозначних висновків не вироблено.

Саме тому метою статті є: розкрити сутність та зміст поняття «критична економічна інфраструктура» як об'єкта адміністративно-правового захисту.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що поняття «захист» розкривається наступним чином: 1) дія за значенням захищати, тобто, відвертати небезпеку, ризик, загрозу; 2) заступництво, охорона, підтримка; 3) місце, притулок, де можна захиститись, заховатись від кого-, чого-небудь; укриття; 4) споруда, пристосування і таке інше, що захищає від кого-, чого-небудь; 5) сторона, яка захищає обвинуваченого під час суду; оборона. 5) ті, хто у складі спортивної команди, захищають якусь ділянку ігрового поля під час гри у футбол, хокей і таке інше (протилежне нападу); 6) прийом гри в шахи і таке інше [1, с. 379]. Тобто, в загально етимологічному змісті захист – це категорія, якою описується явище відвернення критичних загроз, недопущення реалізації певних ризиків, негативних дій чи заходів, здатних завдати шкоди комусь або чомусь. Наведений термін має міждисциплінарний характер, у зв'язку з чим у кожній галузі набуває специфічних ознак. Наприклад, відповідно до словниково-енциклопедичної літератури з права, поняття «захист» розкривається, як: сукупність розвинених і ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів), які забезпечують вільне здійснення і охорону основних прав людини; передбачені законом заходи, спрямовані на відновлення, визнання прав і захист інтересів при їх порушенні чи оспорюванні; наявність системи соціальних, організаційних та інших розвинених і ефективних процедур – юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення і охорони основних прав людини; сукупність інструментів, які використовуються для забезпечення безперешкодної реалізації суб'єктивних прав і таке інше [2, с. 149–150; 3, с. 34].

Водночас, правовий захист – це універсальна категорія, яка має цілий ряд галузевих інтерпретацій, кожна з яких відрізняється власними специфічними особливостями. Як приклад слід навести адміністративно-правовий захист навколо змісту якого на сьогоднішній день розгортається глибока наукова дискусія. Так, М.Р. Сиротяк вважає, що адміністративно-правовий захист – це система процесуально-правових гарантій, установлених нормами адміністративного права, а також діяльність уповноважених на те органів і організацій по їх реалізації з метою відновлення порушеного права, усунення перешкод в його реалізації, усунення реальної загрози порушення суб'єктивних прав протиправними діями порушника, а також з метою застосування до порушника заходів правового примусу [4, с. 9]. Л.О. Кожура окреслює зміст поняття «адміністративно-правовий захист», як організаційно-правову діяльність органів публічної адміністрації, яка здійснюється на основі адміністративно-правових норм, підкріплена системою правових гарантій; сутністю якої є забезпечення та захист за допомогою правових засобів прав осіб від протиправних діянь з притягненням правопорушників до юридичної відповідальності [5, с. 121]. У підході В.В. Галунька адміністративно-правовий захист розкривається, насамперед, через його динамічний, діяльнісний характер, оскільки пов'язується з активними діями суб'єктів публічної адміністрації, спрямованими на реагування на вже наявне порушення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [6, с. 247].

Аналіз різних доктринальних визначень дозволяє виділити наступні ключові особливості, які притаманні категорії «адміністративно-правовий захист»: по-перше, її внутрішній зміст складають спеціальні інструменти адміністративно-правового впливу публічно-владного, імперативного характеру, реалізація яких у передбачених законом випадках забезпечена державним примусом; по-друге, відповідний інструментарій має формально визначений характер, оскільки порядок, межі та наслідки його використання суворо регламентовані нормами адміністративного права; по-третє, рушійним елементом механізму адміністративно-правового захисту є сукупність спеціально уповноважених суб'єктів, які мають право застосовувати відповідні владні інструменти впливу; по-четверте, мета такого захисту – забезпечення безперешкодної реалізації, охорони та відновлення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, усунення перешкод у їх здійсненні, а також своєчасне попередження, виявлення і припинення порушень останніх. У ширшому, публічно-правовому вимірі, реалізація зазначених цілей в кінцевому випадку веде до забезпечення законності та належного правопорядку у відповідній сфері суспільних відносин.

Зауважимо, що адміністративно-правовий захист спрямовується на широке коло різноманітних об'єктів, які мають особливу важливість для нормальної життєдіяльності держави та

українського суспільства, чим обґрунтовано логіку використання ресурсів та можливостей публічно-владного рівня. Зокрема, в коло вказаних об'єктів входить критична економічна інфраструктура.

Змістоутворюючим елементом відповідної категорії є термін «інфраструктура». Дане слово прийшло в українську мову з латини, а саме від поняття «infra», що означає «нижче», «під чимось» та «structura» – будова, розміщення [7, с. 61–62]. Академічний тлумачний словник трактує слово «інфраструктура», як сукупність галузей і видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я тощо) [8, с. 686]. Тож, слово «інфраструктура» позначає систему функціональних елементів, які призначені для забезпечення життєдіяльності, існування, функціонування когось, чогось.

Щодо поняття критичної інфраструктури, то його змісту характерна досить глибока варіативність. На міжнародному рівні визначення категорії представлено в Сендайській рамковій програмі щодо зменшення ризику стихійних лих на 2015–2030 роки. Відповідно до її положень критична інфраструктура – це фізичні структури, споруди, мережі та інші активи, що надають послуги, необхідні для соціального та економічного функціонування громади чи суспільства [9]. На рівні національного законодавства визначення критичної інфраструктури представлено в Законі України «Про критичну інфраструктуру», яким аналізована категорія розкривається, як сукупність об'єктів, які в установленому законодавством порядку віднесені до критичної інфраструктури. Об'єкти критичної інфраструктури, згідно із нормативно-правовим актом – це об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [10].

Не можна оминути увагою науковий рівень де представлено підходи вчених до розуміння досліджуваного поняття. Наприклад, О.М. Герасименко пише, що критична інфраструктура – це система взаємопов'язаних або окремих об'єктів інфраструктури, які складають та/або забезпечують основу для вирішення завдань економіки, оборони, національної безпеки України, руйнація або пошкодження яких призведе до заподіяння шкоди національним інтересам України [11, с. 46]. С.С. Теленик зробив висновок відповідно до якого критична інфраструктура є системним комплексом стратегічних матеріальних та інформаційних об'єктів виробничої, невиробничої, соціальної сфери, а також окремими складовими частинами цього комплексу, в тому числі ключовими ресурсними, покликаними забезпечувати повноцінний життєвий цикл, безпеку, охорону здоров'я, добробут людини, сталий розвиток суспільства й економіки держави, підтримання її суверенітету з огляду на те, що зловмисне втручання у функціонування, а також пошкодження, руйнація або виведення з ладу системи або її елементів внаслідок диверсій, техногенних чи природних катастроф, спроможне призвести до тяжких наслідків: жертв чи поневірянь, шкоди національним інтересам, знецінення надбань людини і держави [12, с. 37].

Цікаві висновки щодо змісту критичної інфраструктури запропоновано в роботі О.І. Яременко та Я.О. Страхніцького. Вчені пропонують розуміти категорію, як множинність розташованих в межах території країни функціонально пов'язаних елементів національної інфраструктури чи їх частини у вигляді фізичних, організаційних інформаційно-комунікаційних структур (незалежно від форми власності), технологій, активів, засобів, систем, мереж, поставок, процесів та фахівців які ними управляють, які є вирішальними для забезпечення державою життєво важливих для суспільства функцій (здоров'я, захищеності, соціально-економічного благополуччя громадян, забезпечення суверенітету та сталого розвитку країни) порушення функціонування, знищення, збій або дисфункція у роботі яких матиме критичний вплив на здатність влади забезпечувати вказані функції та може спричинити виникнення людських жертв, значних матеріальних та екологічних збитків, інших драматичних наслідків та призведе до суттєвого порушення національної безпеки й оборони [13; 14, с. 44–45].

Висновки. Отже, проведений аналіз дає можливість дійти до висновку, що на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до визначення поняття «критична інфраструктура» та притаманних даній категорії особливостей. Це дає підстави запропонувати уточнене авторське бачення сутності і змісту останньої, яке доцільно закріпити в положенням галузевих нормативно-правових актів. На наш погляд, критична інфраструктура – це система функціонально та секторально організованих, самостійних, взаємопов'язаних між собою матеріальних і нематеріальних об'єктів, їх частин, незалежно від форми власності на них, безперервний процес роботи яких забезпечує безпеку життєдіяльності українського суспільства, національну безпеку в усіх секторах,

в тому числі й економічну стабільність держави. Пошкодження, знищення, порушення роботи відповідних об'єктів спричиняє масштабні, тривалі, особливо небезпечні наслідки для населення, економіки, довкілля, національної безпеки та оборони України.

Запропонована дефініція надає більш чітке та широке розуміння сутності всієї критичної інфраструктури. Водночас, поняття має універсальний характер через що достатньо не показує секторальну специфіку виразу цієї категорії. Відсутність в нормативних та доктринальних джерелах визначення критичної економічної інфраструктури зумовлює доцільність її авторського визначення. Вважаємо, що це окрема, секторальна система матеріальних і нематеріальних об'єктів, їх частин, незалежно від форми власності на них, безперервне та безпечне функціонування яких безпосередньо пов'язано із нормальною роботою вітчизняної економіки, виробництвом, розподілом, обміном і споживанням життєво необхідних товарів та послуг, фінансовою й ресурсною стійкістю України, стабільністю національної економіки. Порушення роботи відповідних об'єктів зумовлює коливання національної економіки, масштабні економічні втрати, стрімкий розрив господарських зв'язків, дефіцит необхідних ресурсів, товарів і послуг, а також створює загрозу національній, в цілому, та економічній зокрема безпеці України.

Забезпечення критичної економічної інфраструктури відбувається за рахунок використання різноманітних юридичних важелів, одним з яких є адміністративно-правовий захист, який являє собою систему передбачених адміністративним законодавством спеціальних засобів, способів, заходів та процедур публічно-владного, імперативного характеру, забезпечених державним примусом, що реалізуються спеціально уповноваженими суб'єктами публічного управління з метою створення умов законного, безперервного, правильного функціонування об'єктів критичної економічної інфраструктури, попередження та відвернення реальних і потенційних загроз порушення їх роботи.

Таким чином, саме у викладеному, на наш погляд, найбільш яскраво розкривається базова сутність та зміст критичної економічної інфраструктури, а також специфіка її адміністративно-правового захисту. Втім, варто підкреслити, що досліджуване явище має структурований характер. Це багатоаспектна система критичність якої визначається не формальною належністю її складових об'єктів до економічної галузі, а їх виключною значимістю для економічних процесів і тяжкістю наслідків можливої дисфункції.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови: том 3. Білодід І.К. та ін. В 11 т. (1970–1980). 741 с.

2. Популярна юридична енциклопедія І Кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

3. Словничок юридичних термінів : навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. К. : МАУП, 2003. 128 с.

4. Сиротяк М.Р. Захист прав потерпілого в провадженні в справах про адміністративні правопорушення : автореф… канд. юрид. наук. : 12.00.07. Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2007. 21 с.

5. Кожура Л.О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 35. Частина І. Том 2. С. 119–122.

6. Галунько В.В. Адміністративне право України: навчальний посібник : у 2-х томах. В.В. Галунько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.; за заг. ред. В.В. Галунька. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т. 1: Загальне адміністративне право. 320 с.

7. Цвєтков М.Ю. Регіоналізація транспортного обслуговування сфери обігу в ринкових умовах: дис… канд. юрид. наук. : 08.00.05. Київ : Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. 2009. 208 с.

8. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). Київ : Академічна думка. 1980. Т. 11. 686 с.

9. Термінологія Сендайської рамкової програми щодо зменшення ризику стихійних лих. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. URL: https://www.undrr.org/terminology/critical-infrastructure?utm_source

10. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 №1882-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 5. Ст. 13.

11. Герасименко О.М. Критична інфраструктура України як предмет наукового пізнання: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Випуск 85, частина 4. С. 42–49.

12. Теленик С. Правовий зміст поняття «критична інфраструктура». *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. DECEMBRIE. С. 34–38.

13. Яременко О. І., Страхніцький Я. О. Теоретичні підходи до визначення дефініції критичної інфраструктури як об'єкту державного управління. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 1 (32). С. 76–82.

14. Страхніцький Я.О. Особливості формування та реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури : дис… д. філософ. : 281 «Публічне управління та адміністрування». Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. 2024. 312 с.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.52

ВЕКЛЮК О.В.

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

THE CONCEPT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN POLICE ACTIVITIES

Актуальність статті полягає в тому, що Національна поліція України, як правоохоронний орган, характеризується чіткою, суворо формалізованою та систематизованою організацією діяльності за всіма без виключення внутрішніми та зовнішніми напрямками. Це повною мірою стосується і процесу використання цифрових технологій в роботі органів і підрозділів Національної поліції України, що забезпечено дією нормативно регламентованого, спеціального адміністративного механізму. Мета статті полягає в необхідності побудувати новий підхід до визначення адміністративно-правового механізму використання цифрових технологій в діяльності поліції. Зроблено висновок про сутність адміністративно-правового механізму як самостійної юридичної категорії та в сфері використання цифрових технологій у діяльності поліції зокрема: по-перше, в основі даного правового механізму лежать норми адміністративної галузі права, якими визначено роль і значення статичних, а також встановлено порядок використання відповідних динамічних елементів; по-друге, в контексті роботи механізму виникають та упорядковуються адміністративно-правові відносини – відносини в сфері публічного управління та регулювання суб'єктами владних повноважень різних сфер життєдіяльності суспільства і нації; по-третє, адміністративно-правовий механізм має імперативний характер, адже знаходить вираження у численних владних приписах та забезпечений мірами державного примусу; по-четверте, метою адміністративно-правового механізму є створення в межах певної території, галузі або сфери умов безперешкодного виконання всіма фізичними та юридичними особами, своїх суб'єктивних прав та покладених на них обов'язків; по-п'яте, кожний адміністративно-правовий механізм має унікальний склад та особливий порядок функціонування, що пов'язано зі специфікою галузей де його застосовують. Таким чином, адміністративно-правовий механізм використання цифрових технологій в діяльності поліції – це передбачена адміністративно-правовими нормами система статичних та динамічних елементів публічно-правового, владного характеру, за допомогою яких забезпечуються умови та організовується використання цифрових технологій за всіма напрямами діяльності Національної поліції України із виконання покладених на неї правоохоронних, а також інших завдань та функцій.

Ключові слова: *Національна поліція, цифровізація, цифрова трансформація поліції, використання цифрових технологій, механізм використання цифрових технологій поліцією.*

The relevance of the article lies in the fact that the National Police of Ukraine, as a law enforcement agency, is characterized by a clear, strictly formalized and systematized organization of activities in all internal and external directions without exception. This fully applies to the process of using digital technologies in the work of bodies and units of the National Police of Ukraine, which is ensured by the action of a

© ВЕКЛЮК О.В. – аспірант (Національна академія внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0001-7192-1411

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

normatively regulated, special administrative mechanism. The purpose of the article is the need to build a new approach to defining the administrative and legal mechanism for using digital technologies in police activities. A conclusion is drawn about the essence of the administrative and legal mechanism as an independent legal category and in the field of using digital technologies in police activities in particular: firstly, this legal mechanism is based on the norms of the administrative branch of law, which define the role and meaning of static, and also establish the procedure for using the relevant dynamic elements; secondly, in the context of the mechanism's operation, administrative-legal relations arise and are regulated – relations in the field of public administration and regulation by subjects of power of various spheres of life of society and the nation; thirdly, the administrative-legal mechanism has an imperative nature, as it is expressed in numerous government regulations and is provided with measures of state coercion; fourthly, the purpose of the administrative-legal mechanism is to create, within a certain territory, industry or sphere, conditions for the unhindered execution by all individuals and legal entities of their subjective rights and the obligations imposed on them; fifthly, each administrative-legal mechanism has a unique composition and a special procedure for functioning, which is associated with the specifics of the industries where it is applied. Thus, the administrative and legal mechanism for the use of digital technologies in police activities is a system of static and dynamic elements of a public-legal, authoritative nature, provided for by administrative and legal norms, with the help of which the conditions are provided and the use of digital technologies is organized in all areas of activity of the National Police of Ukraine to perform the law enforcement, as well as other tasks and functions assigned to it..

Key words: *National Police, digitalization, digital transformation of the police, use of digital technologies, mechanism for the use of digital technologies by the police.*

Актуальність теми. Національна поліція України, як правоохоронний орган, характеризується чіткою, суворо формалізованою та систематизованою організацією діяльності за всіма без виключення внутрішніми та зовнішніми напрямками. Це повною мірою стосується і процесу використання цифрових технологій в роботі органів і підрозділів НПУ, що забезпечено дією нормативно регламентованого, спеціального адміністративного механізму.

Стан дослідження проблеми. Категорія «адміністративно-правовий механізм» виступає актуальним предметом наукових досліджень. Опрацювати та узагальнити її зміст намагались різні вчені серед яких варто відмітити роботи Р.А. Бузунова, К.А. Куркової, В.І. Мельника, Т.І. Тарахонича, Т.А. Шумейло та ряду інших. Незважаючи на існування широкого наукового доробку, сутність адміністративно-правового механізму в царині діяльності Національної поліції України належним чином на сьогоднішній день не освітлювалась.

Саме тому метою статті є: побудувати новий підхід до визначення адміністративно-правового механізму використання цифрових технологій в діяльності поліції.

Виклад основного матеріалу. Слово механізм походить від грецького терміну «μηχανή», який означає «машину», «пристрій». В українській мові етимологія поняття «механізм» має наступні тлумачення: устрій (система ланок) машини, пристрою, апарату; система, устрій, що визначає порядок якого-небудь виду діяльності; послідовність станів, процесів, які визначають собою яку-небудь дію, явище; пристрій (сукупність рухомих ланок або деталей), що передає чи перетворює (відтворює) рух тощо [1; 2, с. 71]. Досліджуючи прикладний зміст поняття «механізм» О.М. Литвинов зауважив, що в техніці останнє трактується як сукупність динамічно з'єднаних частин, які виконують під впливом прикладених сил. «Неважко помітити, що при такому розумінні слово «механізм» асоціюється з певним функціонуючим пристроєм, між елементами якого існують конструктивні і функціональні зв'язки з жорстко заданими параметрами», – вважає О.М. Литвинов [3, с. 93–94]. У філософії, зауважено в дисертації А.В. Калайди, під категорією «механізм» розуміють систему рухів або подій, а також пристрій або пристосування, в якому або за допомогою якого відбуваються ці рухи, які визначаються законами природи. Механізмом у філософії, продовжує автор, також позначають причинно-наслідкову картину світу [4, с. 75].

Виходячи із узагальненого трактування, механізм – це систематизоване утворення, яке складається з самостійних елементів об'єднаних спільною функціональною метою, а також іншими ознаками. Характерна особливість категорії виражена у тому, що лише у сукупності структурних елементів вона набуває об'єктивізації, тобто, приймає вигляд цілісного, окремого

явища. Поняття механізму використовується у багатьох сферах суспільного життя, наприклад, в управлінні.

Так, Н.Р. Нижник та О.А. Машкова визначають механізм управління, як складову частину системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Фактори управління можуть бути внутрішніми (коли йдеться про механізм управління певною організацією) або зовнішніми (механізм взаємодії з іншими організаціями) [5, с. 37, 49]. Г.С. Одінцова розглядає механізм управління, як засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу виражений у послідовній реалізації дій, які базуються на основоположних принципах управлінської діяльності [6, с. 203]. С.П. Кисіль обґрунтував доцільність тлумачення механізму державного управління зі структурно-організаційної позиції, а саме як статичну єдність певних елементів, зокрема системи органів виконавчої влади та сукупності правових норм, які слугують інструментом організації управлінських явищ та процесів [7, с. 47].

В правовій теорії склався окремий науковий підхід до визначення механізму. Так, А.М. Перепелюк описує його, як певну конструкцію, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретної юридичної цілі з дотриманням відповідної процедури. Кожна ланка такого механізму, продовжує вчена, є самостійним комплексом юридичних засобів [8, с. 78–79]. Ю.А. Ведєрніков, М.І. Соф'їна та А.В. Папірна розглядають правовий механізм в значенні сукупності системи правових засобів за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. Дана система правових засобів, способів і форм, продовжують вчені, сприяє переведенню нормативності права у впорядкованість суспільних відносин, за рахунок чого задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок [9;10, с. 261]. Р.Б. Тополевським, Н.В. Федіною та Т.І. Тарахонич правовий механізм запропоновано тлумачити в значенні єдиного комплексу правового інструментарію (форм, засобів, методів способів), взаємодія яких дозволяє впливати на поведінку учасників правовідносин із метою забезпечення бажаного результату та гарантування їх прав і законних інтересів [11, с. 240; 12, с. 13]. Натомість, О.В. Федорчак розглядає правовий механізм як самостійний вид комплексного механізму державного управління, що охоплює нормативно правове забезпечення, а саме: закони, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, методичні рекомендації та інструкції тощо [13].

Одним із найбільш яскравих прикладів правового механізму є механізм правового регулювання, зміст якого досить детально освітлювався в роботах Т.П. Родіка. Вчений зауважив, що дану категорії теоретики держави та права розкривають, як взяту в єдності систему правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим»)». Дещо іншим визначенням механізму правового регулювання, вартим уваги, на думку науковця є наступне, – сукупність правових засобів, з допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин приводиться у відповідність до приписів, що містяться у нормах права. Механізм правового регулювання вимагає: норми права; акти реалізації права; індивідуальні вимоги, направлені на казуальну регламентацію суспільних відносин; акти державних органів, направлені на примусову реалізацію юридичних суспільних обов'язків у випадку невиконання об'єктом державного управління умов і норм права, актів казуальної регламентації або індивідуальних вимог – у забезпеченні їх виконання; правовідносини, пов'язані з реалізацією перелічених елементів механізму правового регулювання суб'єктом державного управління [14, с. 12–15].

З аналізу наведеного вище слідує, що правовий механізм – це система регламентованих законодавством статичних та динамічних юридичних елементів за допомогою яких відбувається практичне застосування правових норм та досягнення бажаного юридично-значимого результату. При цьому, правові механізми неоднакові між собою та мають галузеві інтерпретації, що залежить, у першу чергу, від типу законодавства, яким урегульовано елементи їх структури та визначено порядок функціонування останніх. Саме з цих підстав науковці виділяють адміністративно-правовий механізм.

Узагальнене визначення вказаної категорії наводить Ю.О. Коваленко: «Система адміністративно-правових засобів і факторів, що: виконують низку функцій держави, які покладаються на неї адміністративним законодавством держави (чи конкретизуються нормативно-правовими актами цієї галузі права); передбачені нормами адміністративного законодавства (також і суміжних галузей права) та, відповідно, підпорядковані загальній меті, завданням та загально-правовим і галузевим принципам цієї галузі права» [15, с. 42].

Утім, як правило, науковці підходять до тлумачення адміністративно-правового механізму з урахуванням сфери застосування категорії. Наприклад, В.В. Миргород-Карпова адміністративно-правовий механізм забезпечення контролю за міжнародними фінансами розкрила як взаємопов'язану та взаємозалежну систему заходів та засобів, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування, в порядку та в межах встановлених адміністративно-правовими нормами, з метою створення усіх необхідних умов для ефективного здійснення контролю за міжнародними фінансами [16, с. 137]. Д.В. Кіблик, адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю розкрив, як комплексну систему правових інструментів, спеціальних правових процесів та адміністративних процедур, визначених адміністративно-правовими нормами, за допомогою яких суб'єктами владних повноважень (насамперед органами публічного адміністрування) здійснюється цілеспрямована, злагоджена, впорядкована, цілісна та планова діяльність щодо втілення державної політики, спрямованої на належне гарантування, реалізацію та захист прав і свобод осіб з інвалідністю [17, с. 231−232]. Адміністративно-правовий механізм захисту прав дітей, на думку І.Е. Борисюк варто визначати, як діяльність компетентних органів держави щодо створення належних умов для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини у передбачених законодавством формах за допомогою відповідних засобів і способів попередження та/або усунення їх порушень [18, с. 84]. В тому ж ключі І.І. Волкова визначає відповідний адміністративно-правовий механізм, як структурне утворення, що об'єднує в собі нормативну, інституційну та реалізаційну (процедурну) складові, а саме: а) правові норми, що визначають умови й порядок застосування інструментів публічного адміністрування для захисту прав дітей; б) інституційну систему забезпечення захисту прав дітей, яка сформована з уповноважених суб'єктів, наділених повноваженнями щодо створення належних умов для гарантування й охорони прав дітей; в) адміністративні процедури, у межах яких реалізується захист прав дітей [19, с. 4]. Я.В. Лазур під адміністративно-правовим механізмом забезпечення прав і свобод громадян у сфері публічного управління розуміє процес діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій шляхом застосування матеріальних і процесуальних юридичних засобів і способів [20, с. 17].

Одне з найбільш широких та логічних визначень категорії представлено в роботах С.В. Сірко. Вчений розглядає механізм адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в значенні процесу упорядкування суспільних відносин, що складаються у сфері волонтерської діяльності, а також системи певних правових засобів, за допомогою яких держава визначає поведінку суб'єктів вказаних відносин, таким способом виконуючи регулятивну та охоронну функції для гарантування їхніх прав, свобод і законних інтересів. Розмірковуючи про сутність вказаного поняття, вчена дійшла до таких висновків: 1) механізм адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності можливо розглядати крізь призму механізму правового регулювання, оскільки він є однією з провідних категорій адміністративного права, за допомогою якої здійснюється ефективний вплив на поведінку суб'єктів права та має суміжні до виконання завдання поряд із категорією правового забезпечення; 2) механізм адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності регулює всі суспільні відносини, що виникають у сфері волонтерської діяльності, а його основне завдання − упорядкування всіх можливих суспільних відносин у цій сфері; 3) механізм адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності − це певний процес, тобто спрямований рух задля досягнення визначеної цілі, а його особливостями є коло учасників, на яке розповсюджується його вплив, і спосіб їхньої поведінки; 4) механізм адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності спочатку встановлює поведінку певних учасників відносин у ній, прописуючи їх у правових нормах, тільки після цього починається їхня дія та безпосередня реалізація; 5) його метою є встановлення певних правових засад, які забезпечують законні права та інтереси суб'єктів цих відносин і виступають гарантом публічних суспільних інтересів у цій сфері [21].

Висновки. Ґрунтуючись на викладеному вище, можемо зробити наступні висновки про сутність адміністративно-правового механізму як самостійної юридичної категорії та в сфері використання цифрових технологій у діяльності поліції зокрема: по-перше, в основі даного правового механізму лежать норми адміністративної галузі права, якими визначено роль і значення статичних, а також встановлено порядок використання відповідних динамічних елементів; по-друге, в контексті роботи механізму виникають та упорядковуються адміністративно-правові відносини – відносини в сфері публічного управління та регулювання суб'єктами владних повноважень різних сфер життєдіяльності суспільства і нації; по-третє, адміністративно-правовий

механізм має імперативний характер, адже знаходить вираження у численних владних приписах та забезпечений мірами державного примусу; по-четверте, метою адміністративно-правового механізму є створення в межах певної території, галузі або сфери умов безперешкодного виконання всіма фізичними та юридичними особами, своїх суб'єктивних прав та покладених на них обов'язків; по-п'яте, кожний адміністративно-правовий механізм має унікальний склад та особливий порядок функціонування, що пов'язано зі специфікою галузей де його застосовують.

Таким чином, адміністративно-правовий механізм використання цифрових технологій в діяльності поліції – це передбачена адміністративно-правовими нормами система статичних та динамічних елементів публічно-правового, владного характеру, за допомогою яких забезпечуються умови та організовується використання цифрових технологій за всіма напрямами діяльності Національної поліції України із виконання покладених на неї правоохоронних, а також інших завдань та функцій.

Список використаних джерел:

1. Радченко О.В. Ціннісний вимір трансформації державно-політичного режиму в Україні: дис… д.н. з держ. упр. : 25.00.02. Харків : Харківський регіональний інститут державного управління. 2010. 481 с.

2. Лютіков П.С. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект : дис… канд. юрид. наук. : 12.00.07. Запоріжжя : Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України». 2009. 212 с.

3. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис… д.ю.н. : 12.00.08. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2010. 432 с.

4. Калайда А.В. Адміністративно-правові засади міжнародного співробітництва органів та підрозділів Національної поліції України: дис… д. філософ. : 081 «Право». Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2021. 214 с.

5. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління: навчальний посібник / за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ: УАДУ, 1998. 160 с.

6. Фуртак І.І. Механізм державного управління у сфері охорони здоров'я в контексті європейської інтеграції України : дис… канд. держ. упр. : 25.00.02. Львів : Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. 2009. 245 с.

7. Кисіль С., Бурлаєнко С., Свиридюк В., Солоненко Н. Державне регулювання як механізм управління перебудовою галузі охорони здоров'я в Україні. *Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення* : наук. практ. конф. за міжнародною участю, 29–30 травня : тези доп. К. : Вид-во НАДУ. Т.2. 2005. С. 138–140.

8. Перепелюк А.М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис… канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Інститут держави іправа ім. В.М. Корецького. 2016. 225 с..

9. Ведєрніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 333 с.

10. Соф'їна М.І. До проблеми визначення поняття механізму адміністративно-правового регулювання здійснення фіскальної політики в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 8. С. 258–264.

11. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

12. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. 2010. № 50. С. 12−18.

13. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. *Демократ. врядування.* 2008. Вип. 1. С.121–128.

14. Родік Т. П. Поняття адміністративноправового механізму державного регулювання діяльності дендрологічних парків України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. Серія : *Право та державне управління.* 2013. № 1. С. 131–136.

15. Коваленко Ю. О. Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 239 с.

16. Миргород-Карпова В. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення контролю за міжнародними фінансами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 258 с.

17. Кіблик Д. В. Наукові підходи до визначення дефініції «адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю». *Наукові записки*. *Серія: Право*. 2020. Вип.8. Спецвипуск. С. 228−233.

18. Борисюк І.Е. Правовий механізм взаємодії громадянського суспільства та української держави у сфері захисту прав дитини : дис… д. філософ. : 081 «Право». Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2021. 246 с.

19. Волкова І.І. Адміністративно-правовий механізм захисту прав літей : автореф… канд. юрид. наук. : 12.00.07. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2021. 23 с.

20. Лазур Я. В. Забезпечення прав і свобод громадян у сфері публічного управління : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 454 с.

21. Сірко В. С. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 109–112.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:346.546:658.716:347.919:35.073.53**(477)**
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.53

ДРОЗД О.Ю.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОСКАРЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВІДКРИТИХ ТОРГІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

A MODERN PERSPECTIVE ON THE ADMINISTRATIVE-LEGAL MECHANISM FOR CHALLENGING THE RESULTS OF OPEN TENDERS IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE

У статті досліджено сучасний стан адміністративно-правового механізму оскарження результатів відкритих торгів у сфері публічних закупівель в Україні. Розкрито його правову природу як спеціального інструменту адміністративного захисту прав і законних інтересів учасників закупівельних процедур, визначено основні структурні елементи такого механізму та запропоновано авторське його розуміння як нормативно впорядкованої системи адміністративно-правових засобів, суб'єктів, юридичних фактів і процедурних дій, спрямованих на перевірку правомірності рішень, дій чи бездіяльності замовника й усунення встановлених порушень. Проаналізовано нормативно-правові та інституційні засади оскарження результатів відкритих торгів, особливості адміністративно-правового статусу Антимонопольного комітету України як органу оскарження, а також правове становище замовника і суб'єкта оскарження. Окрему увагу приділено підставам виникнення права на звернення зі скаргою, порядку та строкам її подання, процедурі розгляду, процесуальним правам учасників і межам владних повноважень органу оскарження. Доведено, що оскарження результатів відкритих торгів виконує одночасно правозахисну, контрольну й коригувальну функції, забезпечуючи адміністративно-правову рівновагу між дискреційними повноваженнями замовника та гарантіями належного захисту прав учасників закупівельної процедури. З'ясовано адміністративно-правові наслідки задоволення скарги, серед яких скасування неправомірних рішень замовника, усунення встановлених порушень, відновлення порушених прав учасника та коригування подальшого перебігу відкритих торгів. Обґрунтовано, що ефективність такого механізму залежить не лише від нормативного закріплення права на оскарження, а й від передбачуваності правозастосовної практики, належного обґрунтування рішень органу оскарження, дотримання процесуальних гарантій та фактичного виконання прийнятих рішень. Сформульовано напрями вдосконалення відповідного адміністративно-правового регулювання, орієнтовані на підвищення правової визначеності, послідовності процедур, ефективності захисту прав учасників і належного функціонування системи публічних закупівель.

Ключові слова: *публічні закупівлі, відкриті торги, оскарження, Антимонопольний комітет України, замовник, суб'єкт оскарження.*

© ДРОЗД О.Ю. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти (Національна академія внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0002-4514-6594

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines the current state of the administrative-legal mechanism for challenging the results of open tenders in the sphere of public procurement in Ukraine. It elucidates the mechanism's legal nature as a specialized instrument for the administrative protection of the rights and legitimate interests of procurement participants, identifies its key structural elements, and proposes an original conceptualization of the mechanism as a legally regulated system comprising administrative-legal instruments, subjects, legal facts, and procedural actions aimed at verifying the lawfulness of the contracting authority's decisions, actions, or omissions and rectifying established violations. The study analyzes the regulatory and institutional framework for challenging open tender results, the specific administrative-legal status of the Anti-Monopoly Committee of Ukraine as the review body, and the legal standing of both the contracting authority and the complainant. Particular attention is paid to the grounds for filing a complaint, the submission procedure and timeframes, the review process, the procedural rights of participants, and the scope of the review body's authority. It is demonstrated that the process of challenging open tender results simultaneously performs protective, supervisory, and corrective functions, thereby ensuring an administrative-legal balance between the contracting authority's discretionary powers and the guarantees of adequate protection for procurement participants' rights. Finally, the article outlines the administrative-legal consequences of upholding a complaint, including the annulment of unlawful decisions by the contracting authority, the rectification of established violations, the restoration of the participant's infringed rights, and the adjustment of the subsequent course of the open tender. It is argued that the effectiveness of such a mechanism depends not only on the statutory establishment of the right to appeal but also on the predictability of law enforcement practice, the proper substantiation of decisions by the review body, adherence to procedural safeguards, and the actual implementation of the decisions adopted. Directions for improving the relevant administrative-legal regulation are formulated, aimed at enhancing legal certainty, procedural consistency, the effectiveness of protecting the rights of participants, and the proper functioning of the public procurement system.

Key words: *public procurement, open tenders, appeal, Anti-Monopoly Committee of Ukraine, contracting authority, appellant.*

Вступ. Сучасний розвиток публічних закупівель в Україні зумовлює необхідність переосмислення адміністративно-правових засобів захисту прав учасників відкритих торгів, оскільки ефективність закупівельної процедури визначається не лише дотриманням установленого порядку її проведення, а й наявністю ефективного механізму реагування на неправомірні рішення, дії чи бездіяльність замовника. Особливої актуальності це набуває в умовах трансформації нормативної основи публічних закупівель, коли загальні положення Закону України «Про публічні закупівлі» поєднуються зі спеціальними правилами здійснення закупівель у період воєнного стану та поступовим формуванням нової законодавчої моделі. За таких обставин адміністративне оскарження виконує не лише правозахисну, а й гарантійну та коригувальну функції, забезпечуючи можливість перевірки правомірності формування результатів відкритих торгів до настання незворотних правових наслідків.

Окремі аспекти цієї проблематики вже стали предметом наукових досліджень. М. М. Батенчук досліджував ефективність способів захисту прав суб'єктів господарювання в публічних закупівлях, А. В. Денисова та С. О. Баранов – адміністративно-правове регулювання державного контролю та правові засоби вирішення закупівельних спорів, А. Карапетян – концептуальні засади й елементи адміністративно-правового механізму публічних закупівель. Ю. О. Оврамець зосередив увагу на адміністративних процедурах публічних закупівель та процедурі їх оскарження, А. М. Довбенко – на адміністративно-правових засадах розгляду Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) скарг про порушення закупівельного законодавства, а М. В. Одуха – на адміністративно-правовому статусі органів, які здійснюють публічне адміністрування в цій сфері.

Водночас недостатньо комплексно дослідженим залишається саме адміністративно-правовий механізм оскарження результатів відкритих торгів як цілісна система, що охоплює його правову природу, суб'єктний склад, підстави та процедуру оскарження, юридичні наслідки рішень органу оскарження, а також проблеми їх реалізації та напрями подальшого вдосконалення. Саме на вирішення цього наукового завдання спрямоване подальше дослідження.

Мета статті – комплексно дослідити адміністративно-правовий механізм оскарження результатів відкритих торгів у сфері публічних закупівель в Україні, розкрити його правову природу, нормативні й інституційні засади, підстави та процедуру оскарження, адміністративно-правові наслідки рішень органу оскарження, а також визначити основні проблеми його функціонування та обґрунтувати напрями подальшого вдосконалення.

Результати дослідження. Адміністративно-правовий механізм оскарження результатів відкритих торгів доцільно розглядати не як сукупність формальних правил подання скарги, а як спеціальний правозахисний механізм адміністративно-юрисдикційного характеру, дія якого виникає в межах нормативно врегульованої процедури публічної закупівлі. Його адміністративно-правова природа виявляється передусім у тому, що перевірка правомірності рішення, дії чи бездіяльності замовника здійснюється спеціально уповноваженим державним органом – Антимонопольним комітетом України, а результат такого розгляду набуває форми обов'язкового для відповідних суб'єктів рішення. Законодавче визначення суб'єкта оскарження також пов'язує можливість застосування цього механізму не з абстрактною незгодою учасника з результатами торгів, а з наявністю порушеного права чи охоронюваного законом інтересу внаслідок рішення, дії або бездіяльності замовника [1]. Отже, юридичним ядром такого механізму є перевірка законності формування результату конкурентної процедури та відновлення правового становища її учасника у випадку встановлення порушення.

Призначення досліджуваного механізму, на нашу думку, має подвійний характер: індивідуально-захисний, оскільки він спрямований на поновлення прав конкретного учасника, та публічно-гарантійний, оскільки одночасно забезпечує дотримання встановленого державою порядку конкурентного визначення результатів закупівлі. Саме ця ознака дозволяє відмежувати оскарження від державного контролю чи моніторингу закупівель.

Воно ініціюється заінтересованою особою, яка обґрунтовує порушення власного права або інтересу, та спрямовується на усунення конкретного порушення ще в межах незавершеної закупівельної процедури. Відповідно, структуру адміністративно-правового механізму оскарження результатів відкритих торгів утворюють нормативний елемент (правові приписи), суб'єктний (суб'єкт оскарження, замовник, орган оскарження), юридико-фактичний (рішення, дія чи бездіяльність, що порушують право), процедурний (ініціювання та розгляд скарги) і результативний (обов'язкове рішення та юридичне усунення встановленого порушення) елементи. У науковій літературі звернення до АМКУ обґрунтовано характеризується саме як спеціальний спосіб захисту, здатний забезпечити відновлення порушеного становища ще на стадії проведення закупівлі [2, с. 42; 3, с. 76; 4, с. 34].

З огляду на викладене вище, пропонуємо адміністративно-правовим механізмом оскарження результатів відкритих торгів розуміти нормативно впорядковану систему адміністративно-правових засобів, суб'єктів, юридичних фактів і процедурних дій, за допомогою яких за ініціативою особи, право чи законний інтерес якої порушено під час визначення результатів відкритих торгів, уповноважений державний орган здійснює перевірку правомірності відповідних рішень, дій чи бездіяльності замовника та приймає обов'язкове рішення, спрямоване на усунення виявленого порушення і відновлення законного перебігу закупівлі.

Практичне значення такого підходу підтверджують і офіційні показники. Протягом 2025 року до Комісії АМКУ надійшло 9783 скарги, було прийнято 6455 рішень про їх повне або часткове задоволення, а сукупна очікувана вартість процедур закупівель, у яких Комісія зобов'язала усунути порушення, становила 55,72 млрд грн [5]. Такі показники дають підстави оцінювати цей механізм не як допоміжну процедуру закупівель, а як самостійний адміністративно-правовий інструмент коригування неправомірно сформованого результату відкритих торгів.

Нормативно-правова основа оскарження результатів відкритих торгів станом на 2026 рік характеризується своєрідною перехідною моделлю. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII залишається чинним до 24 березня 2027 року [1]. Водночас 24 червня 2026 року набрав чинності новий Закон України «Про публічні закупівлі» від 27 травня 2026 року № 4888-IX, окремі положення якого вже введено в дію [6]. Безпосередньо для відкритих торгів у період воєнного стану зберігають значення Особливості, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 1178, чинна редакція яких діє з 1 вересня 2026 року, де пункт 55 цього акта прямо встановлює, що оскарження відкритих торгів здійснюється відповідно до статті 18 Закону з урахуванням установлених Особливостями правил [7]. Отже, нормативне регулювання досліджуваного механізму сьогодні має багаторівневий характер, де загальна законодавча конструкція оскарження доповнюється спеціальним режимом проведення відкритих

торгів. На нашу думку, така нормативна взаємодія вимагає особливо чіткого розмежування норм, що визначають загальний статус учасників оскарження, та положень, які конкретизують їх реалізацію в окремій процедурі.

Центральною інституцією цього механізму є Антимонопольний комітет України. Стаття 1 Закону України «Антимонопольний комітет України» визначає АМКУ державним органом зі спеціальним статусом, одним з напрямів діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у сфері публічних закупівель [8].

Водночас у відносинах оскарження Комітет набуває спеціальної адміністративно-юрисдикційної функції, для неупередженого й ефективного захисту прав осіб, пов'язаних з участю в закупівлях, у його структурі функціонує Комісія з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель, а її рішення приймаються від імені АМКУ. Такий статус дозволяє говорити про функціональне відокремлення діяльності АМКУ як органу оскарження від його загальних контрольних повноважень у сфері економічної конкуренції. Подібний підхід підтримується і в науковій літературі, де діяльність Комітету у сфері закупівель розглядається як самостійний напрям забезпечення захисту прав учасників і дотримання конкурентних засад закупівельного процесу.

Слід зазначити, що правове становище замовника та суб'єкта оскарження в межах цього механізму є різним за змістом, але процесуально взаємопов'язаним. Суб'єктом оскарження визнається фізична чи юридична особа, яка звертається до органу оскарження для захисту власного права або охоронюваного законом інтересу, порушеного рішенням, дією чи бездіяльністю замовника [1]. Водночас замовник зберігає первинну компетенцію щодо прийняття рішень у процедурі відкритих торгів, однак їх законність може бути перевірена органом оскарження, який вправі встановити наявність порушення, зобов'язати повністю або частково скасувати рішення, усунути дискримінаційні умови чи інше порушення, а за неможливості його виправлення – відмінити процедуру закупівлі [9, с. 364]. Таким чином, АМКУ не підміняє замовника в здійсненні закупівельної компетенції, а здійснює її зовнішню перевірку в межах визначених законом правозахисних повноважень. Практичне значення такого контролю добре ілюструють дані АМКУ за II квартал 2026 року майже 90% скарг щодо недостатньо обґрунтованого скасування замовниками процедур закупівель було задоволено [10]. Цей показник, на нашу думку, демонструє, що інституційна модель оскарження виконує не формальну, а реальну коригувальну функцію щодо адміністративних рішень замовника.

Своєю чергою підставою для адміністративного оскарження результатів відкритих торгів є не власне факт незгоди учасника з рішенням замовника, а таке рішення, дія чи бездіяльність, якими порушено його право або охоронюваний законом інтерес у процедурі закупівлі. Найбільш характерними для стадії визначення результатів торгів є неправомірне відхилення тендерної пропозиції скаржника, невідхилення пропозиції іншого учасника за наявності передбачених законодавством підстав, визначення переможцем учасника, пропозиція якого не відповідає встановленим вимогам, а також необґрунтована відміна відкритих торгів [11, с. 10–12]. Це підтверджується й практикою АМКУ. Так, Комісія окремо звертає увагу на випадки, коли замовники неправомірно відхиляють пропозиції через документи чи відомості, яких фактично не вимагала тендерна документація, або, навпаки, визначають переможцем учасника, тендерна пропозиція якого не відповідає її умовам [12]. У цьому власне й полягає ключова ознака предмета оскарження результату відкритих торгів, адже перевірці підлягає не господарська доцільність вибору замовника, а юридична правомірність способу, яким сформовано кінцевий результат конкурентної процедури.

Реалізація права на оскарження підпорядкована чітким процедурним і часовим межам. У чинній на 2026 рік моделі скарга подається в електронній формі через електронну систему закупівель, а за її подання справляється плата. Особливе значення для оскарження саме результатів відкритих торгів має правило пункту 59 Особливостей № 1178, де рішення, дії чи бездіяльність замовника, що відбулися після оцінки тендерних пропозицій, можуть бути оскаржені протягом п'яти днів з дати, коли суб'єкт дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, але обов'язково до дня укладення договору про закупівлю. Рішення про відміну відкритих торгів може бути оскаржене протягом 10 днів з дати його оприлюднення [7].

Отже, право на скаргу фактично виникає за сукупності трьох юридичних передумов: 1) наявності рішення, дії чи бездіяльності замовника; 2) порушення ними індивідуалізованого права або законного інтересу суб'єкта; 3) дотримання встановленого строку звернення. Такий підхід дисциплінує процедуру, де механізм оскарження не перетворюється на засіб абстрактної перевірки закупівлі, а активується лише за наявності конкретного правового конфлікту.

Після внесення скарги до реєстру орган оскарження в строк, що не перевищує двох робочих днів, приймає рішення про її прийняття до розгляду або про залишення без розгляду, де сама скарга розглядається протягом семи робочих днів, а за наявності обґрунтованих підстав цей строк може бути продовжений до дванадцяти робочих днів. Замовники, учасники й інші визначені суб'єкти на вимогу органу оскарження повинні надати через електронну систему закупівель необхідні документи, інформацію та матеріали. Особливо важливо, що після оприлюднення скарги замовнику заборонено вчиняти дії чи приймати рішення щодо процедури закупівлі, за винятком дій, спрямованих на усунення зазначеного в скарзі порушення, а укладення договору під час оскарження прямо забороняється [13, с. 110]. Саме ця конструкція, на нашу думку, надає адміністративному оскарженню превентивно-відновлювального характеру: механізм не лише створює можливість перевірити правомірність уже прийнятого рішення, а й тимчасово перешкоджає його остаточному юридичному закріпленню до вирішення спору. У такому розумінні ефективність адміністративної процедури оскарження визначається не кількістю прийнятих скарг, а здатністю своєчасно зупинити реалізацію потенційно неправомірного результату відкритих торгів і зберегти реальну можливість поновлення порушеного права учасника [14, с. 613].

Також варто звернути увагу на те, що рішення органу оскарження щодо результатів відкритих торгів має не лише констатуюче, а передусім правовідновлювальне значення, оскільки встановлення порушення поєднується з визначенням обов'язкових для замовника заходів його усунення. За результатами розгляду скарги орган оскарження може зобов'язати замовника повністю або частково скасувати прийняте рішення, усунути порушення, а в разі задоволення скарги – відновити процедуру закупівлі з моменту попереднього законного рішення чи правомірної дії.

Для оскарження саме результатів відкритих торгів це означає можливість скасування неправомірного відхилення тендерної пропозиції або рішення про визначення переможця, після чого замовник повинен повернутися до тієї стадії процедури, на якій ще зберігався її правомірний перебіг. Показовим є рішення комісії АМКУ від 13 листопада 2024 року № 18349-р/пк-пз щодо закупівлі ДП «Медичні закупівлі України», яким замовника було зобов'язано скасувати рішення про відхилення тендерної пропозиції скаржника [15]. На наш погляд, у цьому виявляється принципова особливість адміністративно-правового впливу органу оскарження, де АМКУ не перебирає на себе компетенцію замовника і не визначає переможця замість нього, а юридично усуває неправомірне рішення та повертає закупівельну процедуру до стану, з якого подальше визначення її результату має відбуватися відповідно до закону. Така модель одночасно забезпечує захист індивідуального права учасника і зберігає функціональну самостійність замовника.

Юридична дієвість такого правовідновлення забезпечується обов'язковим характером рішення органу оскарження. Так, відповідно до ст. 18 Закону України «Про публічні закупівлі» воно набирає чинності з дня прийняття та є обов'язковим для замовника й інших осіб, яких стосується, а якщо рішення не оскаржено до суду, воно має бути виконане не пізніше 30 днів з дня його прийняття [1]. Водночас фактичним наслідком виконання є не лише формальне скасування окремого адміністративного рішення, а зміна юридичної траєкторії відкритих торгів, де учасник може бути повернений до розгляду, попередньо визначений переможець – втратити відповідний статус, а замовник – отримати обов'язок повторно здійснити необхідну дію з дотриманням установлених вимог. Саме тому в науковій літературі функціонування АМКУ як органу оскарження пов'язується із забезпеченням реального захисту прав учасників і коригуванням порушень у межах закупівельної процедури. Вважаємо, що адміністративно-правовий наслідок задоволення скарги слід розуміти ширше за скасування неправомірного акта замовника, адже це відновлення законного порядку формування результату відкритих торгів, за якого порушене право учасника поновлюється не шляхом автоматичного надання йому статусу переможця, а шляхом створення правових умов для повторного й правомірного вирішення питання про результат закупівлі.

Здійснений аналіз чинного регулювання та практики органу оскарження дає підстави виокремити такі основні проблеми адміністративно-правового механізму оскарження результатів відкритих торгів: 1) повторюваність однотипних неправомірних рішень замовників щодо відхилення тендерних пропозицій і застосування механізму усунення невідповідностей. У звіті комісії АМКУ за 2025 рік серед типових порушень прямо названо неправомірне відхилення пропозицій без надання учаснику передбаченої можливості усунути невідповідності, відхилення через формальні помилки та неправомірне відхилення переможців через документи, подання яких законодавством не вимагалося [16], ці проблеми стали також предметом окремого узагальнення практики застосування пунктів 43 і 44 особливостей № 1178; 2) процедурна вразливість самого суб'єкта оскарження, адже АМКУ відносить до поширених помилок ненадання доказів

порушення права, відсутність належного обґрунтування, пропуск установленого строку та заявлення вимог, що сягають за межі компетенції органу оскарження; 3) недостатня превентивна дія сформованої практики, адже, попри систематичне узагальнення рішень комісії, АМКУ 2026 року знову констатував типовість та повторюваність одних і тих самих порушень, що свідчить про необхідність посилення не лише правовідновлювальної, а й орієнтуючої функції практики органу оскарження; 4) окремою проблемою залишається виконання прийнятого рішення, адже невиконання рішень органу оскарження включено АМКУ до переліку типових порушень замовників, хоча такі рішення є обов'язковими та за загальним правилом мають бути виконані не пізніше 30 днів, а їх невиконання тягне адміністративну відповідальність керівника замовника за ст. 164-14 КУпАП [17].

Відповідно, подальше вдосконалення досліджуваного механізму, має здійснюватися за такими напрямами: 1) надати узагальненій практиці АМКУ більш вираженого орієнтуючого значення шляхом її систематизації за видами спорів щодо результатів відкритих торгів та запровадження обов'язку мотивувати істотний відступ від раніше сформованого підходу в аналогічних фактичних обставинах; 2) конкретизувати стандарт належного обґрунтування скарги через чітку послідовність (порушене право, неправомірне рішення замовника, доказ, причинний зв'язок, вимога скаржника), що зменшить кількість випадків, коли право на адміністративний захист фактично втрачається через помилки у формуванні скарги; 3) закріпити в методичних рекомендаціях АМКУ уніфіковані критерії оцінювання найбільш конфліктних ситуацій під час відхилення пропозицій, визначення переможця та застосування механізму усунення невідповідностей, використовуючи накопичену комісією практику як засіб попередження, а не лише подальшого виправлення порушень; 4) посилити контроль саме за фактичним виконанням рішення органу оскарження. Показово, що новим Законом України «Про публічні закупівлі» № 4888-IX, який загалом вводиться в дію з 24 березня 2027 року, уже передбачено обов'язок замовника протягом трьох робочих днів після виконання рішення оприлюднити інформацію про вжиті заходи разом з документальним підтвердженням. Вважаємо такий підхід обґрунтованим, адже адміністративно-правовий механізм оскарження має завершуватися не прийняттям рішення АМКУ як таким, а підтвердженим усуненням порушення та фактичним відновленням законного порядку визначення результату відкритих торгів.

Висновок. Проведений аналіз дає підстави визначити адміністративно-правовий механізм оскарження результатів відкритих торгів як взаємопов'язану систему правових норм, процедурних засобів і владних повноважень, за допомогою яких забезпечуються законність у сфері публічних закупівель і захист прав їх учасників. До його основних складових належать нормативна база, спеціальний адміністративно-правовий статус органу оскарження, правове становище замовника та суб'єкта оскарження, встановлені підстави й порядок подання скарги, процедура її розгляду, а також юридичні наслідки прийнятого рішення. Антимонопольний комітет України в межах цього механізму не здійснює функції замовника, а перевіряє правомірність його рішень, дій чи бездіяльності та, у разі встановлення порушення, забезпечує можливість скасування неправомірного рішення, усунення допущених порушень і відновлення законного порядку визначення результатів відкритих торгів. Водночас реальна дієвість такого механізму залежить не лише від формального закріплення права на оскарження, а й від сталої та передбачуваної практики органу оскарження, належного обґрунтування рішень, дотримання процесуальних гарантій учасників та їх фактичного виконання. У зв'язку з цим подальший розвиток адміністративно-правового регулювання доцільно спрямувати на уніфікацію підходів до вирішення типових спорів, конкретизацію вимог до обґрунтування скарг, посилення превентивного значення узагальненої практики АМКУ та вдосконалення контролю за виконанням його рішень, що має сприяти підвищенню правової визначеності, ефективності адміністративної процедури та рівня гарантування прав учасників публічних закупівель.

Список використаних джерел

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text.

2. Батенчук М. М. Ефективність способів захисту прав суб'єктів господарювання у публічних закупівлях. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2024. Вип. 4. С. 39–44. DOI: 10.32844/2618-1258.2024.4.7. URL: https://www.nvppp.in.ua/vip/2024/4/4_2024.pdf.

3. Денисова А. В., Баранов С. О. Адміністративно-правове регулювання здійснення державного контролю у сфері публічних закупівель. *Південноукраїнський правничий часопис*.

2024. № 3. С. 75–79. DOI: 10.32850/sulj.2024.3.14. URL: https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/3/3_2024.pdf.

4. Карапетян А. Адміністративно-правовий механізм публічних закупівель: концептуальні засади та складові елементи. *Актуальні проблеми правознавства.* 2026. № 1 (45). С. 31–36. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2257/2276.

5. Звіт, що містить аналіз функціонування системи публічних закупівель та узагальнену інформацію про результати здійснення контролю у сфері закупівель за 2025 рік. 31.03.2026. Київ : Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, 88 с. URL: https://me.gov.ua/download/8ac36f28-ea69-4cad-b8d5-fae54811a0c8/file.pdf.

6. Про публічні закупівлі : Закон України від 27 трав. 2026 р. № 4888-IX *Урядовий кур'єр*. 2026. № 143. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4888-20#Text .

7. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2022 р. № 1178. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text.

8. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листоп. 1993 р. № 3659-XII. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text.

9. Одуха М. В. Адміністративно-правовий статус адміністративних органів, які здійснюють публічне адміністрування публічних закупівель в Україні. Право і суспільство. 2024. № 2. С. 361–366. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.2.50. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/2_2024.pdf.

10. В АМКУ відбувся брифінг щодо діяльності Органу оскарження. *Антимонопольний комітет України*. 8 лип. 2026 р. URL: https://amcu.gov.ua/news/v-amku-vidbuvsia-bryfinh-shchodo-diialnosti-orhanu-oskarzhennia.

11. Оврамець Ю. О. Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні. Адміністративне право і процес. 2018. № 3 (22). С. 4–17. DOI: 10.17721/2227-796X.2018.3.01. URL: https://applaw.net/index.php/journal/article/view/1/1.

12. Довбенко А. М. Адміністративно-правові засади розгляду Антимонопольним комітетом України скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 19 с. URL: https://ssaals.com.ua/wp-content/uploads/2017/11/%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%84_%D0%BA%D0%BE%D1%80_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8.pdf.

13. Оврамець Ю. О. Адміністративна процедура оскарження публічних закупівель в Антимонопольному комітеті України. Visegrad Journal on Human Rights. 2018. № 3. С. 108–113. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/01/2018_3_2.pdf.

14. Денисова А. В., Баранов С. О. Правові засоби розв'язання спорів в процесі здійснення публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 1. С. 610–614. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-1/142. URL: https://www.lsej.org.ua/1_2025/144.pdf.

15. Представники АМКУ та громадськості обговорили питання закупівель для пацієнтів з орфанними захворюваннями. *Антимонопольний комітет України.* 20 груд. 2024 р. URL: https://amcu.gov.ua/news/predstavnyky-amku-ta-hromadskosti-obhovoryly-pytannia-zakupivel-dlia-patsiientiv-z-orfannymy-zakhvoriuvanniamy.

16. Звіт про діяльність Комісії Антимонопольного комітету України з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель у 2025 році : затв. Антимонопольним комітетом України, протокол засідання від 5 берез. 2026 р. № 9, п. 7. Київ, 2026. 19 с. URL: https://amcu.gov.ua/static-objects/amcu/sites/1/uploaded-files/zvit-komisiyi-za-2025-rik-pislia-iud-litred-ta-priimostat.pdf.

17. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/8073-10.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 340.1:004.8
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.54

ЖУРАВЛЬОВА Т.В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ МЕЖ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

TRANSFORMATION OF THE LEGAL BOUNDARIES OF STATE POWER IN THE CONTEXT OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A THEORETICAL AND LEGAL DIMENSION

У статті досліджується трансформація правових меж здійснення державної влади в умовах поширення алгоритмізації та використання технологій штучного інтелекту. Обґрунтовується необхідність переосмислення традиційних теоретико-правових уявлень про механізм держави, межі державної влади, юридичну відповідальність та принципи її здійснення з урахуванням технологічної зміни способів реалізації владних повноважень. Акцентовано увагу на тому, що використання алгоритмічних систем у діяльності органів державної влади не означає передачі владних повноважень штучному інтелекту, оскільки технологічний інструмент не набуває самостійної державно-владної компетенції та не може виступати суб'єктом юридичної відповідальності. Водночас алгоритмізація здатна істотно впливати на процес формування, обґрунтування та реалізації владних рішень, що зумовлює необхідність встановлення нових правових гарантій. Запропоновано розглядати алгоритмізацію державної влади як технологічно опосередковану форму реалізації державних функцій, за якої змінюється не суб'єкт владного повноваження, а спосіб його практичного здійснення. Обґрунтовано авторський підхід до визначення алгоритмічної законності як вимоги відповідності праву не лише кінцевого владного рішення, а й усієї послідовності юридично значущих алгоритмічних процедур, що передують його прийняттю. Визначено взаємозв'язок між алгоритмічною ефективністю, правовою визначеністю, людським контролем і юридичною відповідальністю як базовими умовами легітимного використання штучного інтелекту державою. Доведено, що автоматизація владних процедур не повинна створювати сферу «безвідповідального рішення», у якій неможливо встановити суб'єкта, відповідального за наслідки застосування алгоритмічної системи. Особливу увагу приділено проблемі так званої «чорної скриньки», коли особа не має можливості зрозуміти логіку формування рішення, яке безпосередньо впливає на її права та законні інтереси. У цьому контексті обґрунтовано необхідність розглядати доступність пояснення алгоритмічно опосередкованого владного рішення як сучасний прояв принципу правової визначеності. Сформульовано теоретичні положення щодо необхідності збереження людського контролю над процесами, здатними породжувати юридично значущі наслідки. Встановлено, що цифрова трансформація державної влади повинна розглядатися не як послаблення правових обмежень держави, а як зміна способів їх забезпечення. У результаті сформовано авторське бачення співвідношення державної влади та штучного інтелекту, відповідно до якого технологічне ускладнення механізму держави має супроводжуватися пропорційним посиленням правових механізмів контролю, підзвітності та відповідальності.

Ключові слова: *держава, державна влада, механізм держави, штучний інтелект, алгоритмізація, цифровізація, правові межі, правова визначеність, алгоритмічна законність, юридична відповідальність, людський контроль, публічна влада, автоматизація, теорія держави і права.*

© ЖУРАВЛЬОВА Т.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави та права (Дніпровський державний університет внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0002-1030-2745

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines the transformation of the legal boundaries of the exercise of state power in the context of the spread of algorithmization and the use of artificial intelligence technologies. The need to rethink traditional theoretical and legal ideas about the mechanism of the state, the boundaries of state power, legal responsibility and the principles of its implementation is substantiated, taking into account technological changes in the methods of exercising power. Attention is focused on the fact that the use of algorithmic systems in the activities of state authorities does not mean the transfer of power to artificial intelligence, since the technological tool does not acquire independent state and government competence and cannot act as a subject of legal responsibility. At the same time, algorithmization can significantly influence the process of forming, justifying and implementing government decisions, which necessitates the establishment of new legal guarantees. It is proposed to consider the algorithmization of state power as a technologically mediated form of implementing state functions, in which the subject of power changes, but the method of its practical implementation. The author's approach to defining algorithmic legality as a requirement for compliance with the law not only of the final power decision, but also of the entire sequence of legally significant algorithmic procedures preceding its adoption is substantiated. The relationship between algorithmic efficiency, legal certainty, human control and legal responsibility is determined as the basic conditions for the legitimate use of artificial intelligence by the state. It is proved that the automation of power procedures should not create a sphere of «irresponsible decisions», in which it is impossible to establish a subject responsible for the consequences of the application of the algorithmic system. Particular attention is paid to the problem of the so-called «black box», when a person is unable to understand the logic of forming a decision that directly affects his rights and legitimate interests. In this context, the need to consider the accessibility of the explanation of an algorithmically mediated power decision as a modern manifestation of the principle of legal certainty is substantiated. Theoretical provisions are formulated regarding the need to maintain human control over processes capable of generating legally significant consequences. It is established that the digital transformation of state power should be considered not as a weakening of the legal restrictions of the state, but as a change in the methods of their provision. As a result, the author's vision of the relationship between state power and artificial intelligence was formed, according to which the technological complication of the state mechanism should be accompanied by a proportional strengthening of the legal mechanisms of control, accountability and responsibility.

Key words: *state, state power, state mechanism, artificial intelligence, algorithmization, digitalization, legal boundaries, legal certainty, algorithmic legality, legal responsibility, human control, public power, automation, theory of state and law.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій та штучного інтелекту зумовлює істотну трансформацію способів функціонування сучасної держави. Технологічні системи поступово інтегруються у процеси аналізу інформації, прогнозування, контролю, підготовки та прийняття управлінських рішень, що змінює традиційне уявлення про механізм реалізації державної влади. Якщо раніше владне рішення переважно асоціювалося з безпосередньою діяльністю уповноваженої посадової особи або державного органу, то сьогодні між носієм владної компетенції та кінцевим рішенням дедалі частіше виникає алгоритмічно-технологічна ланка.

Така трансформація породжує принципово нові для теорії держави і права питання. Насамперед потребує переосмислення категорія державної влади в частині визначення допустимих способів її технологічного здійснення. Постає проблема встановлення правових меж використання алгоритмів у тих сферах, де результати їх функціонування можуть безпосередньо впливати на права, свободи та законні інтереси людини. Особливої актуальності набуває питання про те, чи може автоматизоване рішення вважатися належним проявом державної влади, якщо особа фактично позбавлена можливості зрозуміти механізм його формування, перевірити використані дані або встановити суб'єкта, відповідального за допущену помилку.

Проблема ускладнюється тим, що традиційні правові категорії формувалися переважно з урахуванням людського характеру владної діяльності. Правова компетенція, юридична відповідальність, мотивованість рішення, підконтрольність та підзвітність держави традиційно пов'язуються з конкретними суб'єктами, здатними усвідомлювати свої дії та нести за них юридичні

наслідки. Алгоритмічні системи не мають такого правового статусу, однак можуть фактично впливати на зміст владного рішення.

У зв'язку з цим виникає необхідність теоретико-правового визначення співвідношення між державою, її владними повноваженнями та технологічними інструментами їх реалізації. Принципово важливим є недопущення ситуації, за якої складність алгоритму фактично послаблює вимоги законності, правової визначеності та відповідальності держави. Цифровізація державної влади повинна не руйнувати систему правових обмежень, а забезпечувати її адаптацію до нових технологічних умов.

Отже, проблематика алгоритмізації державної влади потребує комплексного теоретико-правового осмислення, спрямованого на визначення нових параметрів законності, контролю, відповідальності та захисту прав людини в умовах технологічно опосередкованого здійснення державних функцій.

Аналіз досліджень і публікацій. роблематика використання штучного інтелекту, алгоритмізації публічного управління та трансформації діяльності органів державної влади вже привертала увагу вітчизняних і зарубіжних науковців та стала предметом досліджень у межах юридичних, управлінських і теоретико-правових напрямів. Серед вітчизняних дослідників, праці яких мають значення для осмислення зазначеної проблематики, доцільно виокремити В. М. Василенка, І. В. Костенко, М. В. Кримського, В. С. Сірко, В. Старкова, Ю. І. Тюрю та інших науковців. У їх працях досліджуються правові та інституційні засади використання штучного інтелекту в публічному управлінні, питання алгоритмічного прийняття рішень, правові ризики цифровізації, проблеми прозорості, підзвітності та забезпечення прав людини, а також особливості нормативно-правового регулювання відповідних технологій.

Окремий напрям наукових досліджень становлять праці, присвячені визначенню правової природи штучного інтелекту, його місця у системі правового регулювання та особливостям функціонування алгоритмічних систем у сфері публічної влади. У сучасній юридичній доктрині акцентується увага на необхідності забезпечення законності, прозорості, недискримінації, підзвітності та людського контролю під час застосування таких технологій. Водночас розвиток алгоритмізації зумовлює необхідність не лише формування спеціального нормативного регулювання, а й переосмислення фундаментальних категорій теорії держави і права, зокрема державної влади, механізму держави, правових меж її здійснення, юридичної відповідальності та правової визначеності.

Водночас, незважаючи на наявність значного наукового доробку, питання трансформації саме правових меж державної влади внаслідок її алгоритмізації не отримало достатнього комплексного теоретико-правового опрацювання. Поза належною увагою залишається проблема співвідношення державної владної компетенції та алгоритмічного інструменту її реалізації, визначення меж допустимої технологічної автономії, збереження юридичної відповідальності державного органу за рішення, прийняті із застосуванням штучного інтелекту, а також теоретичного обґрунтування алгоритмічної законності, правової визначеності та технологічної підконтрольності державної влади. Саме ці аспекти зумовлюють необхідність подальшого дослідження проблематики з позицій теорії держави і права та визначають наукову спрямованість цієї статті.

Метою статті є теоретико-правове обґрунтування трансформації правових меж здійснення державної влади в умовах алгоритмізації та використання штучного інтелекту, визначення особливостей технологічно опосередкованої реалізації владних повноважень, а також формування авторського підходу до забезпечення законності, правової визначеності, людського контролю та юридичної відповідальності у процесах автоматизованого прийняття державних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна влада традиційно характеризується через її інституційну, нормативну та функціональну складові. Інституційний вимір передбачає існування системи органів держави та посадових осіб, уповноважених здійснювати владні повноваження. Нормативний вимір пов'язаний із правовим закріпленням компетенції відповідних суб'єктів. Функціональний вимір визначається конкретними способами реалізації владних повноважень. Цифровізація держави насамперед змінює функціональний вимір державної влади. Однак із поширенням штучного інтелекту технологічна трансформація починає впливати і на інституційно-нормативну складову. Причиною цього є те, що алгоритмічні системи можуть виконувати частину інтелектуально-аналітичних операцій, які раніше здійснювалися виключно людиною.

Саме тут виникає необхідність принципового розмежування понять «виконання функції» та «здійснення владного повноваження». Алгоритм може виконувати функцію аналізу, класифікації, прогнозування або формування рекомендації, але це ще не означає, що він набуває статусу суб'єкта владного повноваження. Відповідно, використання штучного інтелекту не повинно

змінювати юридичну належність владного рішення. Якщо закон наділяє певний державний орган відповідною компетенцією, застосування алгоритмічної системи для підготовки або прийняття рішення не означає переходу компетенції до алгоритму.

Цей висновок має важливе значення для теорії держави і права. Технологічний інструмент не може бути самостійним носієм державної влади, оскільки не має самостійної правосуб'єктності, легітимованої законом компетенції та юридичної відповідальності. Отже, алгоритмізація не створює нового суб'єкта державної влади, а трансформує спосіб реалізації вже існуючих владних повноважень. Такий підхід дозволяє сформулювати принцип, який можна визначити як принцип технологічної нейтральності носія владного повноваження. Його сутність полягає у тому, що зміна технологічного способу реалізації державної функції не повинна автоматично змінювати визначеного законом суб'єкта владного повноваження.

Особливої уваги заслуговує проблема правової визначеності. Правова визначеність передбачає можливість особи передбачати правові наслідки своїх дій та розуміти підстави владного втручання у сферу її прав та законних інтересів. Якщо рішення формується алгоритмічною системою, особа повинна мати можливість зрозуміти, чому саме було прийнято відповідне рішення. Тут виникає феномен «чорної скриньки». Складні системи машинного навчання можуть формувати результат на основі значної кількості параметрів, взаємозв'язок між якими не завжди може бути зрозумілий користувачу [1]. Для державної влади така ситуація є особливо проблемною, оскільки рішення державного органу не може бути легітимним лише тому, що його сформувала технологічно складна система. З теоретико-правової точки зору це означає, що технологічна складність не може бути підставою для зниження стандартів правової визначеності. Навпаки, чим складнішою є технологія, за допомогою якої держава здійснює владний вплив, тим вищими мають бути вимоги до прозорості та пояснюваності відповідного рішення.

При цьому пояснюваність не слід ототожнювати з обов'язковим розкриттям програмного коду алгоритму. Для права принципово важливим є інше: особа повинна розуміти юридично значущі обставини, які стали підставою для рішення, критерії, що були застосовані, та можливість їх перевірки. Таким чином, пояснюваність алгоритмічного рішення слід розглядати як сучасну форму реалізації принципу правової визначеності.

Наступним фундаментальним питанням є юридична відповідальність. Традиційна модель державної влади передбачає можливість встановити суб'єкта, який прийняв рішення, його компетенцію та правові наслідки відповідного рішення. В умовах алгоритмічного управління може виникнути ситуація, коли посадова особа формально затверджує результат, сформований автоматизованою системою. Проте сама по собі технологічна природа рішення не повинна створювати «зону безвідповідальності».

Український Закон України «Про адміністративну процедуру» має принципове значення у цьому контексті. Його стаття 62 передбачає можливість повного або часткового здійснення адміністративного провадження в автоматичному режимі та прямо встановлює відповідальність адміністративного органу за адміністративні акти, прийняті в автоматичному режимі [2]. Крім того, закон передбачає можливість прийняття адміністративного акта в автоматичному режимі у випадках, коли рішення може бути прийняте на підставі електронних документів у машинозчитуваному форматі та/або даних національних електронних інформаційних ресурсів [3].

Ця норма дозволяє зробити принциповий теоретико-правовий висновок: автоматизація способу прийняття рішення не означає автоматизації юридичної відповідальності. Іншими словами, алгоритм може бути інструментом прийняття рішення, але не може бути самостійним носієм юридичної відповідальності. Зазначене положення особливо важливе для подальшого розвитку концепції державної влади в умовах цифровізації. Якщо традиційно юридична відповідальність пов'язувалася із конкретною фізичною або юридичною особою, то в умовах алгоритмічного управління виникає необхідність розмежування відповідальності за різні етапи технологічного процесу: розроблення алгоритму, формування даних, його налаштування, використання та прийняття остаточного рішення. Однак таке розмежування не повинно призводити до втрати можливості притягнення держави до юридичної відповідальності перед особою.

Наступною фундаментальною категорією є принцип верховенства права. Його реалізація в умовах алгоритмічного управління передбачає, що технологічна система повинна функціонувати в межах права, а не замінювати право. Це означає, що алгоритм не може створювати нові обов'язки особи, встановлювати нові правові заборони або визначати межі прав людини поза межами законодавчого регулювання. Алгоритм може лише реалізовувати ті правила, які мають належну правову основу. Саме тому особливої актуальності набуває поняття «алгоритмічної

законності». Під нею доцільно розуміти відповідність не лише кінцевого рішення, а й усіх юридично значущих етапів функціонування алгоритмічної системи вимогам законодавства.

Алгоритмічна законність повинна охоплювати правомірність джерел даних, визначеність мети оброблення інформації, законність критеріїв оцінювання, дотримання прав людини, можливість перевірки результату та існування ефективного механізму оскарження. Особливого значення набуває принцип недискримінації. Алгоритм може відтворювати помилки або упередження, які містяться у даних, на яких він функціонує. Тому формальна нейтральність технології не гарантує фактичної нейтральності результату [4].

У цьому контексті державна влада повинна забезпечувати не лише технічний аудит алгоритмів, а й оцінювання їх впливу на права різних категорій осіб. Ще одним важливим аспектом є співвідношення автоматизації та людського контролю. Людський контроль не повинен обмежуватися формальним підтвердженням алгоритмічного результату. Він повинен передбачати реальну можливість перевірити дані, оцінити алгоритмічний висновок, врахувати додаткові обставини та відхилити рекомендацію системи.

Отже, у сфері державної влади доцільно виходити з моделі «human-in-the-loop», за якої штучний інтелект виконує аналітичну функцію, а людина зберігає правову функцію оцінювання та відповідальності [5]. Разом із тим повністю автоматизоване прийняття рішень не повинно розглядатися як апріорі незаконне. Законодавство вже допускає автоматичне адміністративне провадження у визначених випадках [2]. Тому питання полягає не в абсолютній забороні автоматизації, а у визначенні меж допустимої автоматизації.

На нашу думку, такі межі повинні визначатися насамперед характером правових наслідків рішення. Чим істотніше рішення впливає на права, свободи та законні інтереси особи, тим вищими повинні бути вимоги до людського контролю, мотивування, прозорості та можливості оскарження. У цьому контексті можна запропонувати трирівневу модель алгоритмічної участі держави.

Перший рівень – технічний, коли алгоритм здійснює виключно оброблення, сортування та систематизацію інформації. Такий рівень характеризується найнижчим ризиком для прав особи.

Другий рівень – аналітичний, коли алгоритм виявляє закономірності, прогнозує ризики або формує рекомендації для посадової особи. Тут уже виникає необхідність контролю за критеріями формування результату.

Третій рівень – владно-рішеннєвий, коли результат алгоритмічної роботи безпосередньо породжує юридичні наслідки для особи. Саме цей рівень повинен характеризуватися найвищими стандартами правової визначеності, мотивованості, контролю та відповідальності.

Така класифікація дозволяє пов'язати рівень технологічної автономності алгоритму з рівнем правових гарантій особи. Окремої уваги заслуговує питання трансформації поняття державної функції. У класичній теорії держави державні функції реалізуються через діяльність відповідних органів та посадових осіб. В умовах цифрової держави частина операцій, необхідних для реалізації функцій, передається інформаційним системам.

Проте передача операцій не означає передачі самої функції держави. Функція залишається державною, оскільки її правова природа визначається не технологією реалізації, а суспільним призначенням та нормативною компетенцією держави. Саме тому доцільно розрізняти «технологічне виконання» та «юридичне здійснення» державної функції. Алгоритм може виконувати окремі операції в межах державної функції, однак юридичне здійснення цієї функції залишається пов'язаним із компетенцією державного органу. Водночас така модель породжує новий тип правовідносин – відносини щодо технологічно опосередкованої реалізації державної влади.

Під технологічно опосередкованою реалізацією державної влади пропонуємо розуміти такий спосіб здійснення державних функцій, за якого інформаційно-алгоритмічні системи виконують частину операцій із підготовки, аналізу або формування владного рішення, однак остаточна юридична сила такого рішення ґрунтується на компетенції державного органу та здійснюється в межах установлених законом процедур. Саме ця конструкція, на нашу думку, може стати одним із напрямів подальшого розвитку теорії цифрової держави.

Особливе місце в цій системі займає податкове адміністрування як один із показових прикладів. Податкові органи працюють із великими масивами інформації, що створює природне середовище для застосування алгоритмічних систем. OECD зазначає, що податкові адміністрації активно використовують ШІ для аналітичної роботи, підвищення дотримання податкового законодавства, виявлення ризиків та автоматизації повторюваних завдань [6].

Однак навіть у такій технологічно сприятливій сфері алгоритмічний результат не повинен автоматично ототожнюватися з юридично встановленим фактом. Наприклад, визначення певної поведінки платника як потенційно ризикової може бути підставою для подальшого аналізу, але не повинно саме по собі створювати презумпцію вини особи. Цей приклад демонструє загальнішу закономірність: чим більша технологічна спроможність держави щодо аналізу особи, тим вищою повинна бути правова відповідальність держави за використання такої спроможності [7].

Таким чином, цифровізація не повинна розглядатися виключно як розширення можливостей держави. Вона одночасно створює потребу у посиленні юридичних гарантій особи. Саме тому сучасну концепцію правової держави доцільно доповнювати вимогою технологічної підконтрольності державної влади. Її сутність полягає у тому, що використання технологічних систем державою повинно залишатися відкритим для правового, інституційного та судового контролю [8].

Технологічна підконтрольність передбачає щонайменше чотири взаємопов'язані елементи: законність використання алгоритму; прозорість його юридично значущих параметрів; людський контроль; можливість оскарження результату [9]. Відсутність хоча б одного із цих елементів створює ризик виникнення «непідконтрольної алгоритмічної влади», коли фактичний вплив на правове становище особи здійснюється технологічною системою, а традиційні механізми юридичної відповідальності виявляються недостатніми.

Тому основним завданням сучасної теорії держави і права має стати не лише дослідження того, як технології змінюють державу, а й визначення того, які фундаментальні правові принципи не повинні змінюватися незалежно від рівня технологічної трансформації державної влади [10]. До таких принципів належать верховенство права, законність, правова визначеність, юридична відповідальність, рівність, пропорційність, повага до прав людини та доступ до ефективного правового захисту. Отже, штучний інтелект повинен розглядатися не як альтернатива праву, а як технологічний інструмент, діяльність якого має бути повністю включена у правову систему.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що використання штучного інтелекту не змінює сутності державної влади як особливого виду публічної влади, однак істотно трансформує способи її реалізації. Алгоритмізація державної діяльності створює нову технологічну інфраструктуру здійснення державних функцій, у межах якої частина аналітичних, прогнозних та процедурних операцій може виконуватися автоматизованими системами . Основним теоретико-правовим результатом дослідження є положення про те, що штучний інтелект не може розглядатися як самостійний суб'єкт державної влади. Він є технологічним інструментом реалізації владних повноважень, а тому не набуває самостійної компетенції та юридичної відповідальності. Використання алгоритму не повинно змінювати визначеного законом носія владного повноваження. Запропоновано принцип технологічної нейтральності носія владного повноваження, відповідно до якого зміна технологічного способу реалізації державної функції не змінює юридичної належності відповідного владного повноваження.

Доведено необхідність розгляду пояснюваності алгоритмічних рішень як складової правової визначеності. Особа повинна мати можливість зрозуміти юридично значущі підстави рішення, прийнятого із використанням штучного інтелекту. Технологічна складність алгоритму не може бути підставою для зниження стандартів мотивованості державного рішення .

Обґрунтовано концепцію алгоритмічної законності, яка передбачає відповідність законодавству не лише кінцевого рішення, а й юридично значущих етапів функціонування алгоритмічної системи: визначення мети, джерел даних, критеріїв оцінювання, порядку використання результатів та механізмів контролю. Визначено три рівні алгоритмічної участі держави: технічний, аналітичний та владно-рішеннєвий. Зі збільшенням впливу алгоритму на правове становище особи повинні підвищуватися стандарти людського контролю, прозорості, мотивування та можливості оскарження.

Особливе значення має принцип юридичної відповідальності. Використання автоматизованої системи не повинно створювати «зону безвідповідальності» у діяльності держави. Закон України «Про адміністративну процедуру» прямо закріплює відповідальність адміністративного органу за адміністративні акти, прийняті в автоматичному режимі. Це дозволяє розглядати юридичну відповідальність державного органу як фундаментальну гарантію від технологічної автономізації державної влади.

Отже, сучасна цифрова держава не повинна розвиватися шляхом поступової заміни правового регулювання технологічним управлінням. Навпаки, технологічна трансформація має супроводжуватися посиленням фундаментальних принципів права. Штучний інтелект може

підвищувати ефективність держави, однак не повинен розширювати її владу поза межами, визначеними правом. Саме тому перспективна модель державної влади в умовах розвитку штучного інтелекту має ґрунтуватися на формулі: «алгоритмічна ефективність – правова визначеність – людський контроль – юридична відповідальність». Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на розроблення теоретико-правової концепції цифрової держави, визначення меж технологічного делегування державних функцій, дослідження алгоритмічної правосуб'єктності, правового статусу автоматизованих рішень та формування системи принципів технологічно підконтрольної державної влади.

Список використаних джерел:

1. Адаскалиця К. Правова визначеність як вимога до формалізації норми права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права. імені Короля Данила Галицького*. *Серія «Право»*. 2024. Вип. 17 (29). С. 10–18. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.17.29.10-18

2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2023, № 15, ст. 50.

3. Крутій О. М., Лопатченко І. М. Стратегічні комунікації у публічному управлінні в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2018_2_4

4. Орлов О. Цифрова етика та алгоритмічна прозорість: виклики та методи забезпечення справедливості автоматизованих рішень у державному управлінні. *Аспекти публічного управління*. 2025. № *13*(2), 51–60. DOI: https://doi.org/10.15421/152520

5. European Union. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act).

6. Максіменцева Н. О., Максіменцев М. Г. Штучний інтелект у публічному управлінні: переваги цифрових технологій та загрози суверенному інформаційному простору. *Державне управління удосконалення а розвиток.* 2024. № 2. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.2.7

7. Марутян Р. Р. Інформаційні технології інтелектуального управління у публічноуправлінській практиці: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Державне управління. 2018. Вип. 2 (9). С. 146–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2018_2_22

8. Журавльова Т. Особливості адміністративних процедур при здійсненні податкового контролю: правові аспекти та ефективність застосування *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. Спец. випуск № 1 (132). С. 83–88. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15790/1/10.pdf

9. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретичні засади застосування штучного інтелекту в системі публічного управління як основа транспарентності. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення,* 2025. Vol. 11, С. 126–135. DOI: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-11-126-135

10. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р : станом на 29 груд. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.55

КОЩИНЕЦЬ М.І.

МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ (ДОСВІД США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ)

INTERNATIONAL PRACTICES OF FINANCIAL OVERSIGHT OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES (EXPERIENCE OF THE USA AND THE UK)

У статті узагальнено досвід США та Великобританії щодо здійснення фінансового контролю за органами правопорядку. Зауважено, що досвід США є цікавим комплексним підходом до фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів, який поєднує незалежний зовнішній аудит, внутрішній аудит та управлінський контроль. Відмічено, що особливістю британського досвіду є комплексний характер фінансового контролю за діяльністю поліції, за якого перевірка законності та правильності використання публічних коштів доповнюється оцінюванням ефективності й результативності управління ними. Наголошено, що особливістю британського досвіду є комплексний характер фінансового контролю за діяльністю поліції, за якого перевірка законності та правильності використання публічних коштів доповнюється оцінюванням ефективності й результативності управління ними. Водночас фінансова самостійність поліцейських органів поєднується з чітким розмежуванням повноважень і відповідальності за формування, розподіл та використання фінансових ресурсів. Показовою є орієнтація такого контролю на встановлення взаємозв'язку між обсягом залучених ресурсів та фактичними результатами поліцейської діяльності. Це дає змогу розглядати фінансовий контроль не лише як засіб виявлення фінансових порушень, а й як інструмент підвищення якості управління ресурсами та забезпечення фінансової стійкості діяльності поліції. Зроблено висновок, що для вдосконалення фінансового контролю за діяльністю органів правопорядку в Україні доцільним видається: по-перше, посилення превентивної складової фінансового контролю шляхом запровадження процедур попереднього оцінювання фінансових ризиків, погодження окремих видів витрат та перевірки їх належного документального обґрунтування; по-друге, вдосконалення взаємодії між внутрішнім і зовнішнім фінансовим контролем із чітким розмежуванням повноважень та відповідальності відповідних суб'єктів; по-третє, запровадження спеціальних контрольних процедур щодо коштів і майна, обіг яких безпосередньо пов'язаний зі специфікою правоохоронної діяльності, зокрема вилучених грошових коштів та іншого майна, що перебуває у розпорядженні відповідних органів; по-четверте, розширення предмета фінансового контролю шляхом оцінювання не лише законності та обґрунтованості використання бюджетних коштів, а й ефективності та результативності використання фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів у співвідношенні з результатами діяльності органів правопорядку.

Ключові слова: *міжнародна практика, фінансовий контроль, правоохоронні органи, США, Великобританія.*

© КОЩИНЕЦЬ М.І. – кандидат економічних наук, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки (Національна академія внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0001-9301-0432

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article summarizes the experience of the USA and the UK regarding financial oversight of law enforcement agencies. It highlights the US approach as a comprehensive model that combines independent external audit, internal audit, and management control. The article notes that a distinctive feature of the British experience is the comprehensive nature of financial oversight of police operations, where the verification of the legality and propriety of public fund usage is complemented by an assessment of the efficiency and effectiveness of their management. It is agreed that the peculiarity of the British investigation is the complex nature of financial control over the activities of the police, for which the verification of the legality and correctness of public accounting is supplemented by assessments efficiency and effectiveness of their management. Nowadays, the financial independence of police agencies is combined with clear divisions of responsibility and responsibility for the formation, distribution and allocation of financial resources. The demonstrative orientation of such control is to establish a relationship between the acquisition of resources and the actual results of police activity. This allows us to view financial control not only as a means of identifying financial irregularities, but also as a tool for increasing the efficiency of resource management and ensuring the financial stability of activities police. An amendment has been made that for the thorough financial control over the activities of law enforcement agencies in Ukraine, it seems necessary to: firstly, strengthen preventive warehouse financial control in the streets and introduce preliminary assessment procedures financial risks, identification of other types of expenses and verification of their proper documentary support; in other words, a thorough interaction between internal and external financial control with clear distinctions between the different subjects; thirdly, the introduction of special control procedures between the costs and the mine, avoiding any direct connections with the specifics of law enforcement activities, and the protection of the resulting pennies and other mines that are in ordered subordinate organs; fourthly, the expansion of the subject of financial control by the way of assessment does not deprive the legality and availability of the allocation of budget funds, but also the effectiveness and efficiency of the allocation of financial, material and human resources from related to the results of the activities of law enforcement agencies.

Key words: *international practice, financial oversight, law enforcement agencies, USA, UK.*

Постановка проблеми. В умовах посилення вимог до прозорості, підзвітності та ефективності функціонування публічної влади особливого значення набуває належна організація фінансового контролю за діяльністю органів правопорядку. Специфіка їх правового статусу, характер виконуваних завдань, значні обсяги бюджетного фінансування, а також можливість використання окремих спеціальних і захищених статей видатків зумовлюють необхідність формування дієвих механізмів контролю за законністю, обґрунтованістю та ефективністю використання публічних фінансових ресурсів. Водночас такий контроль має здійснюватися з урахуванням функціональної самостійності органів правопорядку, вимог щодо захисту інформації з обмеженим доступом та недопущення неправомірного втручання в їх оперативну й іншу передбачену законом діяльність. Важливим орієнтиром для вдосконалення національної системи фінансового контролю в цій сфері є міжнародні стандарти та сформовані в зарубіжних державах практики. Вони відображають усталені підходи до забезпечення незалежності органів зовнішнього аудиту, належного парламентського та внутрішнього фінансового контролю, управління бюджетними ризиками, запобігання корупції, забезпечення прозорості публічних закупівель і відповідальності за використання державних ресурсів.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, присвячені здійсненню фінансового контролю за органами правопорядку, у своїх наукових працях розглядали: О.О. Давиденко, В.І. Литвиненко, М.І. Мельник, В.О. Невядовський, А.В. Собко, М.І. Хавронюк та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, у зазначеній сфері залишається чимала кількість проблем, що вимагає вивчення відповідних зарубіжних практик.

Саме тому метою статті є: узагальнити міжнародну практику здійснення фінансового контролю за органами правопорядку, зокрема на прикладі досвіду США та Великобританії.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд представленого проблемного питання, перш за все, вбачається необхідним звернути увагу на досвід Сполучених Штатів Америки.

У цій країні одним із механізмів забезпечення фінансової підзвітності правоохоронних органів є проведення незалежного аудиту їхньої фінансової звітності. Така практика, зокрема, застосовується щодо Федерального бюро розслідувань (ФБР). Організацію відповідного аудиту забезпечує Офіс Генерального інспектора Міністерства юстиції США (Office of the Inspector General), при цьому безпосереднє проведення аудиторської перевірки може доручатися незалежній аудиторській організації [1]. Предмет такого аудиту не обмежується перевіркою достовірності показників фінансової звітності, а охоплює також дослідження внутрішнього контролю за її формуванням та тестування дотримання окремих вимог законодавства й інших обов'язкових приписів, здатних суттєво вплинути на фінансову звітність. Особливе значення має перевірка відповідності систем фінансового управління ФБР установленим федеральним вимогам, стандартам бухгалтерського обліку та Стандартному загальному плану рахунків уряду США на рівні окремих операцій. Водночас відповідальність за створення, упровадження та підтримання внутрішнього контролю, необхідного для належної підготовки фінансової звітності, покладається на керівництво ФБР. Організаційна структура Бюро також передбачає функціонування окремого Офісу внутрішнього аудиту. Характерною рисою фінансового обліку і контролю у ФБР є необхідність охоплення специфічних активів, обумовлених правоохоронною діяльністю, зокрема коштів, що використовуються в операціях під прикриттям, грошових коштів, які зберігаються як докази, та вилучених грошових активів. Таким чином, американський підхід демонструє поєднання зовнішнього незалежного аудиту, внутрішнього контролю та спеціальних вимог до обліку фінансових ресурсів і активів, пов'язаних із виконанням правоохоронних функцій [1].

Важливо зауважити, що ФБР розробило та впровадило систему внутрішнього контролю за перевіркою і затвердженням рахунків-фактур підрядників проєкту Sentinel, що дало змогу зменшити ризик здійснення неналежних платежів підрядникам. Для забезпечення щоденного нагляду як за технічними, так і за фінансовими аспектами реалізації проєкту ФБР створило Офіс управління проєктом Sentinel (PMO). PMO розробив політики та процедури, якими визначено обов'язки щодо перевірки рахунків-фактур. Від підрядників проєкту Sentinel вимагається надавати детальне обґрунтування всіх виставлених рахунків-фактур, а також отримувати попереднє погодження PMO щодо витрат на проїзд, понаднормову роботу та інших прямих витрат. Політика PMO також передбачає обов'язок підрядників щомісяця подавати звіти про хід виконання робіт, які дають змогу співвіднести виставлені рахунки-фактури з виконаними завданнями та містять пояснення будь-яких виявлених у них невідповідностей. На Групу управління бізнесом PMO (BTM) також покладено обов'язок перевіряти кожен поданий підрядником рахунок-фактуру з метою встановлення правильності здійснених розрахунків та належного обґрунтування виставлених до оплати сум. Проведене нами тестування цих контрольних процедур засвідчило, що PMO ефективно впровадив їх на практиці. Під час перевірки не було виявлено жодних сумнівних платежів підрядникам. Офіс управління проєктом Sentinel також вжив заходів для вдосконалення розроблення та впровадження системи внутрішнього контролю за обладнанням, придбаним для реалізації проєкту Sentinel [2].

Показовою є практика фінансового контролю за операціями Департаменту поліції міста Нью-Йорк, пов'язаними з вилученим майном та коштами, одержаними внаслідок його подальшої конфіскації. Офіс контролера міста Нью-Йорк провів спеціальний аудит системи внутрішнього контролю NYPD за такими активами. Перевірка охоплювала процедури отримання, обліку та відображення у звітності вилученого майна, а також пов'язаних із ним доходів. Відділ зберігання майна NYPD (Property Clerk Division - PCD) відповідає за прийняття, облік, забезпечення схоронності, зберігання, повернення або інше передбачене законом розпорядження всім майном, що надходить у розпорядження NYPD. NYPD отримує у своє розпорядження два види вилученого майна: 1) майно, вилучене у зв'язку з арештом або як доказ у межах розслідування, яке підлягає конфіскації, якщо за результатами судового провадження буде ухвалено відповідне рішення чи видано відповідне розпорядження; 2) майно, що передається на зберігання з метою забезпечення його схоронності. До видів майна, що надходить до PCD, належать готівкові кошти, ювелірні вироби, зброя, транспортні засоби та інше майно різних видів. NYPD повертає майно, яке не є предметом провадження щодо конфіскації та відповідно до закону може бути повернене його законному власнику; знищує предмети, вилучені з цивільного обігу або заборонені законом (контрабандне майно); а також розпоряджається будь-яким незатребуваним майном. PCD співпрацює із зовнішніми організаторами аукціонів для реалізації майна та транспортних засобів. Після закінчення встановленого строку зберігання незатребуване майно реалізується через відкриті онлайн-аукціони. Незатребувані готівкові кошти NYPD перераховує до загального фонду

бюджету міста. У серпні 2017 року в місті Нью-Йорк було прийнято Місцевий закон № 131 від 2017 року (Local Law 131 of 2017), яким NYPD зобов'язано щорічно оприлюднювати звіти, що містять дані про вилучене майно та майно, яке перебуває на зберіганні [3].

Отже, досвід США є цікавим комплексним підходом до фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів, який поєднує незалежний зовнішній аудит, внутрішній аудит та управлінський контроль. Важливо, що такий контроль охоплює не лише перевірку фінансової звітності, а й оцінювання внутрішніх процедур, окремих фінансових операцій та обліку специфічних активів, пов'язаних із правоохоронною діяльністю. На прикладі ФБР простежується також орієнтація контролю на попередження неналежного використання коштів через попереднє погодження витрат, їх документальне обґрунтування та зіставлення з фактично виконаними роботами. Відтак, цінність американського досвіду полягає у поєднанні зовнішнього і внутрішнього контролю з превентивними механізмами мінімізації фінансових ризиків.

Цікавим також є досвід Великої Британії. Так, у цій країні існує Кодекс практики фінансового управління (Financial Management Code of Practice - FMCP), який визначає та конкретизує засади організації фінансового управління в поліції Англії та Уельсу й відображає той факт, що на поліцію законодавчо покладено один із ключових обов'язків - забезпечувати ефективне та раціональне використання публічних коштів (value for money). Кодекс містить загальні керівні положення, спрямовані на забезпечення ефективної та конструктивної взаємодії з усіх питань фінансового характеру. FMCP визначає загальні засади такої взаємодії, водночас забезпечуючи гнучкість та уникаючи надмірно детальної регламентації, щоб конкретні механізми й процедури могли визначатися на місцевому рівні. Крім того, FMCP конкретизує засади організації фінансового управління для комісарів з питань поліції та протидії злочинності (Police and Crime Commissioners) в Англії, які одночасно виконують функції органів пожежно-рятувальної служби відповідно до статті 4A Закону про пожежно-рятувальні служби 2004 року (Fire and Rescue Services Act 2004) [4].

Як передбачено Протоколом про поліцейську діяльність (Policing Protocol), кожен Комісар з питань поліції та протидії злочинності (Police and Crime Commissioner-PCC) та відповідний головний констебль відповідно до Закону про реформування поліції та соціальну відповідальність 2011 року (Police Reform and Social Responsibility Act 2011) наділені статусом одноособової корпорації (corporation sole). Відповідно, закон наділяє кожного з них правом наймати працівників та володіти коштами у межах виконання своїх офіційних повноважень. На головних констеблів покладається неупереджене керівництво та контроль за всіма констеблями й працівниками очолюваної ними поліцейської служби. Працівники PCC є підзвітними особі, яка обіймає цю посаду на підставі прямих виборів [4]. У межах території діяльності кожної поліцейської служби на PCC покладається встановлений законом обов'язок, підкріплений отриманим на виборах мандатом, забезпечувати ефективне та результативне функціонування поліцейської служби, а також забезпечувати підзвітність поліції від імені громадськості. PCC є одержувачем фінансування, призначеного для забезпечення поліцейської діяльності та протидії злочинності, включаючи державні гранти, надходження від спеціального місцевого збору (precept), а також кошти з інших джерел доходів. Особливості механізмів отримання доходів на місцевому рівні, зокрема коштів, що стягуються відповідно до статті 25 Закону про поліцію 1996 року (Police Act 1996), мають визначатися у місцевих схемах врядування [4].

У Великій Британії важливе місце у системі фінансового контролю за діяльністю поліції посідає Національне аудиторське управління (National Audit Office-NAO), яке здійснює системні дослідження питань фінансування поліцейської діяльності. Особливістю британського підходу є те, що відповідний контроль не обмежується перевіркою правильності ведення бухгалтерського обліку та використання фінансових ресурсів, а передбачає більш комплексне оцінювання фінансового забезпечення діяльності поліції. Зокрема, предметом аналізу є обсяги та структура витрат, попит на поліцейські послуги, ефективність використання наявних ресурсів, фінансова стійкість, а також забезпечення належного співвідношення між використаними державними ресурсами та отриманими результатами (принцип «цінності за гроші», - value for money). Показовим у цьому контексті є проведене Національним аудиторським управлінням у 2025 році дослідження продуктивності поліції та її довгострокової фінансової стійкості. У межах такого дослідження увага приділялася співвідношенню ресурсів, залучених до здійснення поліцейської діяльності, зокрема фінансових коштів, персоналу та робочого часу, з результатами діяльності поліції. Таким чином, британський підхід до фінансового контролю передбачає оцінювання не лише самого факту та правильності використання фінансових ресурсів, а й результативності їх використання у процесі виконання поліцією покладених на неї завдань [5].

Отже, особливістю британського досвіду є комплексний характер фінансового контролю за діяльністю поліції, за якого перевірка законності та правильності використання публічних коштів доповнюється оцінюванням ефективності й результативності управління ними. Водночас фінансова самостійність поліцейських органів поєднується з чітким розмежуванням повноважень і відповідальності за формування, розподіл та використання фінансових ресурсів. Показовою є орієнтація такого контролю на встановлення взаємозв'язку між обсягом залучених ресурсів та фактичними результатами поліцейської діяльності. Це дає змогу розглядати фінансовий контроль не лише як засіб виявлення фінансових порушень, а й як інструмент підвищення якості управління ресурсами та забезпечення фінансової стійкості діяльності поліції.

Висновки. Таким чином, враховуючи позитивний досвід США та Великої Британії, для вдосконалення фінансового контролю за діяльністю органів правопорядку в Україні доцільним видається:

– по-перше, посилення превентивної складової фінансового контролю шляхом запровадження процедур попереднього оцінювання фінансових ризиків, погодження окремих видів витрат та перевірки їх належного документального обґрунтування;

– по-друге, вдосконалення взаємодії між внутрішнім і зовнішнім фінансовим контролем із чітким розмежуванням повноважень та відповідальності відповідних суб'єктів;

– по-третє, запровадження спеціальних контрольних процедур щодо коштів і майна, обіг яких безпосередньо пов'язаний зі специфікою правоохоронної діяльності, зокрема вилучених грошових коштів та іншого майна, що перебуває у розпорядженні відповідних органів;

– по-четверте, розширення предмета фінансового контролю шляхом оцінювання не лише законності та обґрунтованості використання бюджетних коштів, а й ефективності та результативності використання фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів у співвідношенні з результатами діяльності органів правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Office of the Inspector General. Audit of the Federal Bureau of Investigation Annual Financial Statements Fiscal Year 2022. U.S. Department of Justice. 2023. 70 p. URL: https://oig.justice.gov/sites/default/files/reports/23-038.pdf

2. Financial Management: FBI Has Designed and Implemented Stronger Internal Controls over Sentinel Contractor Invoice Review and Equipment Purchases, but Additional Actions Are Needed. URL: https://www.gao.gov/products/gao-08-716r

3. Audit Report on the New York City Police Department's Controls Over Seized Property. July 8, 2021. URL: https://comptroller.nyc.gov/reports/audit-report-on-the-new-york-city-police-departments-controls-over-seized-property/

4. Revised Financial Management Code of Practice: For the Police Forces of England and Wales and Fire and Rescue Authorities created under section 4A of the Fire and Rescue Services Act 2004. London : Home Office, 2018. 57 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5b520cc8e5274a3fe0da32d7/CCS207_CCS0718021968-001_HO_FMCP_2018_Web_Accessible.pdf

5. Police productivity / National Audit Office. London : National Audit Office, 2025. URL: https://www.nao.org.uk/reports/police-productivity/

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.56

МЕЛЬНИКОВИЧ В.М.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

ACTIVITIES OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION IN COMBATING CORRUPTION AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC ANALYSIS IN CONTEMPORARY CONDITIONS

Метою статті є комплексний науковий аналіз діяльності Державного бюро розслідувань у сфері протидії корупції як самостійного об'єкта наукового дослідження, а також визначення його місця та ролі в системі органів, уповноважених здійснювати запобігання, виявлення та розслідування корупційних правопорушень в Україні. У статті здійснено комплексний науковий аналіз діяльності Державного бюро розслідувань у сфері протидії корупції як самостійного об'єкта наукового дослідження. Розкрито теоретико-правові підходи до розуміння ролі правоохоронних органів у системі антикорупційної політики держави та визначено специфіку діяльності Державного бюро розслідувань як органу досудового розслідування, уповноваженого здійснювати розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених високопосадовцями, працівниками правоохоронних органів і військовими службовими особами. Проаналізовано нормативно-правові засади функціонування Державного бюро розслідувань, зокрема положення національного законодавства та міжнародних стандартів, що регламентують його діяльність. Визначено місце Державного бюро розслідувань у системі суб'єктів протидії корупції в Україні та встановлено особливості його взаємодії з іншими органами антикорупційної інфраструктури. Окрему увагу приділено впливу умов воєнного стану на характер корупційних ризиків та специфіку діяльності Державного бюро розслідувань у сфері розслідування відповідних правопорушень. За результатами дослідження окреслено основні проблемні аспекти правового регулювання та практики діяльності Бюро, а також запропоновано напрями вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, нормативного забезпечення та підвищення ефективності діяльності Державного бюро розслідувань у сфері протидії корупції. Водночас доцільним є удосконалення нормативно-правового регулювання окремих аспектів діяльності Державного бюро розслідувань. Насамперед йдеться про уточнення законодавчих положень, що визначають форми та межі взаємодії Бюро з іншими суб'єктами антикорупційної інфраструктури, а також про розвиток механізмів інституційної прозорості та підзвітності цього органу перед суспільством.

Ключові слова: *Державне бюро розслідувань, протидія корупції, антикорупційна політика, органи досудового розслідування, корупційні правопорушення, правоохоронні органи, воєнний стан.*

The purpose of the article is a comprehensive scientific analysis of the activities of the State Bureau of Investigation in the field of combating corruption as an independent object of scientific research, as well as determining its place and role in the system of bodies authorized to prevent, detect and investigate corruption offenses in Ukraine.

© МЕЛЬНИКОВИЧ В.М. – кандидат юридичних наук, Керівник Другого слідчого відділу (з дислокацією у м. Львові) (Територіальне управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Львові) https://orcid.org/0009-0000-9592-9725

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article carries out a comprehensive scientific analysis of the activities of the State Bureau of Investigation in the field of combating corruption as an independent object of scientific research. The theoretical and legal approaches to understanding the role of law enforcement agencies in the system of the state's anti-corruption policy are revealed and the specifics of the activities of the State Bureau of Investigation as a pre-trial investigation body authorized to investigate corruption criminal offenses committed by high-ranking officials, law enforcement officers and military personnel are determined. The regulatory and legal principles of the functioning of the State Bureau of Investigation are analyzed, in particular the provisions of national legislation and international standards regulating its activities. The place of the State Bureau of Investigation in the system of subjects of anti-corruption action in Ukraine has been determined and the features of its interaction with other bodies of the anti-corruption infrastructure have been established. Special attention has been paid to the influence of martial law conditions on the nature of corruption risks and the specifics of the activities of the State Bureau of Investigation in the field of investigation of relevant offenses. The results of the study have outlined the main problematic aspects of legal regulation and practice of the Bureau's activities, and also suggested directions for improving mechanisms of interdepartmental interaction, regulatory support and increasing the efficiency of the activities of the State Bureau of Investigation in the field of anti-corruption action. At the same time, it is advisable to improve the regulatory and legal regulation of certain aspects of the activities of the State Bureau of Investigation. First of all, we are talking about clarifying the legislative provisions that determine the forms and boundaries of the Bureau's interaction with other subjects of the anti-corruption infrastructure, as well as about developing mechanisms of institutional transparency and accountability of this body to society.

Key words: *State Bureau of Investigation, combating corruption, anti-corruption policy, pre-trial investigation bodies, corruption-related offenses, law enforcement agencies, martial law.*

Актуальність теми. Діяльність Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) у сфері протидії корупції є відносно новим, але водночас складним об'єктом наукового аналізу. Створення цього органу стало одним із ключових елементів реформування правоохоронної системи України після подій 2014 року та було закріплено у Законі України «Про Державне бюро розслідувань» [1]. Його діяльність спрямована на запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема злочинів, вчинених високопосадовцями, працівниками правоохоронних органів та військовими службовими особами.

Водночас, попри помітний суспільний запит на ефективну протидію корупції, наукове осмислення ролі ДБР у цій сфері досі є недостатньо опрацьованим. У сучасних наукових розвідках переважно аналізуються загальні механізми функціонування антикорупційної системи України, окремі питання стосовно цього або діяльність спеціалізованих органів, таких як Національне антикорупційне бюро (далі – НАБУ) чи Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК). Натомість специфіка компетенції ДБР, яке здійснює розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією серед представників державного апарату та правоохоронних органів, досліджена недостатньо.

До того ж, нагальність цієї проблематики значно посилилася в умовах повномасштабної збройної агресії проти України. Звісно, запровадження воєнного стану в Україні стало вимушеним і цілком виправданим кроком, проте варто визнати, що функціонування державного механізму в умовах воєнного стану об'єктивно супроводжується виникненням додаткових корупційних ризиків. Це насамперед пов'язано зі значним обсягом фінансових ресурсів, які спрямовуються на потреби оборонного сектору, здійсненням масштабних закупівель, а також необхідністю оперативного прийняття рішень у сфері розподілу бюджетних ресурсів.

Крім того, особливий правовий режим воєнного стану передбачає тимчасове розширення повноважень органів державної влади та військового командування, а також застосування спрощених процедур у певних сферах державного управління. З одного боку, це є необхідним для забезпечення оперативності та ефективності прийняття рішень, але з іншого боку, вони спричиняють зниження рівня прозорості та послаблення окремих механізмів контролю, і, як наслідок, створення передумов для зловживання владними повноваженнями.

Ну дивно, що в такому контексті з'являється низка наукових і практичних питань. По-перше, потребує подальшого дослідження питання визначення місця ДБР у системі органів, що здійснюють протидію корупції, а також співвідношення його компетенції з повноваженнями інших антикорупційних органів. По-друге, важливим є аналіз ефективності кримінально-процесуальних механізмів, які використовуються слідчими ДБР під час розслідування корупційних правопорушень. По-третє, потребує уваги проблема забезпечення незалежності ДБР та мінімізації корупційних ризиків у його власній діяльності, що, зокрема, передбачає функціонування внутрішніх механізмів запобігання корупції та розроблення відповідних антикорупційних програм.

Стан дослідження. У наукових дослідженнях переважно аналізуються окремі питання функціонування ДБР, зокрема його нормативно-правові засади, місце у системі суб'єктів протидії корупції, особливості реалізації повноважень як органу досудового розслідування, питання щодо міжвідомчої взаємодії тощо. Водночас значна частина розвідок присвячена ширшому дослідженню механізмів протидії корупції в Україні та ролі окремих державних органів у реалізації антикорупційної політики. Окремі теоретичні та практичні аспекти зазначеної проблематики висвітлювали у своїх працях такі науковці, як Л. І. Аркуша, А. М. Бабенко, Р. І. Богданов, А. В. Боголєпова, А. В. Васечко, О. Гарановський, С. В. Дарій, А. В. Денисова, І. Д. Казанчук, М. В. Корнієнко, А. В. Лещенко, О. Ф. Лисенко, А. Л. Медведенко, О. О. Помазан, Г. С. Резніченко, О. О. Серпухов, В. М. Тюн, А. Й. Француз, В. І. Цимбалюк, О. О. Шкута та ін.

Метою статті є комплексний науковий аналіз діяльності ДБР у сфері протидії корупції як самостійного об'єкта наукового дослідження, а також визначення його місця та ролі в системі органів, уповноважених здійснювати запобігання, виявлення та розслідування корупційних правопорушень в Україні. Для досягнення поставленої мети у статті передбачається вирішення низки взаємопов'язаних наукових завдань.

Передусім доцільним вважаємо з'ясування теоретико-правових підходів до розуміння діяльності правоохоронних органів у сфері протидії корупції та визначення особливостей розгляду такої діяльності саме як об'єкта наукового дослідження. Водночас важливим завданням є аналіз нормативно-правових засад функціонування ДБР, зокрема тих положень законодавства, що регламентують його повноваження щодо розслідування правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Крім того, у межах дослідження необхідно визначити специфіку участі ДБР у системі інституцій протидії корупції в Україні, зокрема проаналізувати співвідношення його компетенції з повноваженнями інших органів, залучених до реалізації антикорупційної політики держави. Окремої уваги, безумовно, потребує питання практичних аспектів діяльності ДБР, пов'язаних із виявленням та розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень, вчинених високопосадовцями, працівниками правоохоронних органів та військовими службовими особами.

Насамкінець, одним із важливих завдань дослідження є окреслення проблемних складових функціонування ДБР у зазначеній сфері та формулювання окремих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання і практики діяльності цього органу в умовах сучасності, зокрема з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Корупція вже тривалий час залишається однією з найбільш гострих проблем функціонування публічної влади в Україні. Її негативний вплив безпосередньо впливає на рівень довіри суспільства до державних інституцій. Як справедливо зазначає А. В. Луценко, корупція негативно впливає на всі аспекти суспільного життя, включаючи економічну, політичну, управлінську, соціальну та правову сфери, а також громадську свідомість і міжнародні відносини [2, с. 7]. Не дивно, що протидія корупції впродовж останніх років визначається одним із ключових напрямів державної політики України.

Слід зазначити, що законодавче розуміння корупції закріплено у Законі України «Про запобігання корупції» [3]. Відповідно до його положень, корупцією визнається використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

По суті, таке визначення фіксує ключову ознаку корупції – використання владних чи службових можливостей у приватних інтересах, а ця обставина зумовлює особливу суспільну

небезпеку відповідних правопорушень. Водночас необхідно враховувати, що корупція має складний та багаторівневий характер. Йдеться не лише про окремі протиправні дії службових осіб, а про явище, здатне впливати на функціонування цілих інституцій. У випадках, коли корупційні прояви виникають у діяльності органів державної влади або правоохоронних структур, їх наслідки стають особливо відчутними. Важливо розуміти, що в таких ситуаціях підривається сама здатність держави забезпечувати ефективне правозастосування.

Окремої уваги потребує і сучасний контекст розвитку української держави. Повномасштабна збройна агресія проти України об'єктивно ускладнила функціонування багатьох органів влади. Умови воєнного стану, з одного боку, потребують оперативності прийняття рішень та швидкого використання значних бюджетних ресурсів, насамперед у сфері оборони; а з іншого боку такі обставини можуть створювати додаткові ризики зловживання владними повноваженнями. До того ж, як звертає увагу А. В. Боголєпова, із зазначеної вище причини реформи, які були пов'язані з подоланням корупції поставлені на «паузу», а діяльність органів публічної влади, що забезпечували антикорупційну діяльність, направлені на захист країни та боротьбу з ворогом [4, с. 152].

Вочевидь, за таких обставин важливу роль відіграє функціонування державних механізмів протидії корупції. В Україні поступово сформувалася розгалужена система органів, на які покладаються різні елементи цієї діяльності: від формування антикорупційної політики та запобігання корупційним проявам до безпосереднього розслідування відповідних кримінальних правопорушень. Особливе місце у цій системі посідають органи досудового розслідування, оскільки саме на них покладається завдання виявлення та документування корупційних злочинів, а також забезпечення притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Вочевидь, це не може не викликати інтересу у наукової спільноти: в останні роки дедалі більше уваги приділяється дослідженню ролі окремих органів досудового розслідування у системі протидії корупції.

Корупція в Україні загалом частіше пов'язана насамперед зі зловживанням своїми повноваженнями посадовими особами. У цьому контексті доречно виокремити діяльність ДБР, адже тривале та непросте створення цього органу якраз було безпосередньо пов'язане з необхідністю забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, учинених представниками державної влади, зокрема працівниками правоохоронних органів та іншими посадовими особами. Правові засади діяльності ДБР досить часто стають темою наукових досліджень. Зокрема, це спричинено і тим, що, як зазначає В. М. Тюн, сучасні виклики щодо протидії правопорушенням зумовлюють постійне оновлення нормативно-правового регулювання, удосконалення функціональних та організаційних аспектів діяльності ДБР [5, с. 341].

Розгорнуто це питання розглянув О. О. Помазан в межах дисертаційного дослідження. Перш за все зазначимо, що дослідник підкреслив відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «правових засад», проте існуючі фахові позиції умовно розділив на дві групи: 1) у широкому розумінні – сукупність усіх ключових, визначених законодавством, параметрів, принципів і характеристик організації та функціонування тих чи інших сфер і галузей суспільних відносин; 2) у вузькому розумінні правові (в тому числі адміністративно-правові) засади дослідники тлумачать суто як принципи, що лежать в основі певного інституту, галузі права тощо [6, с. 67].

Так, вчений в результаті окремого розгляду нормативно-правового регулювання діяльності ДБР робить висновок про те, що воно має комплексний характер (не дивно, що складність та багаторівневість такого регулювання обумовлює підвищену увагу науковців). Його основу становить Конституція України, яка закріплює базові принципи організації публічної влади, зокрема верховенство права, законність і пріоритет прав і свобод людини, а також визначає, що засади правоохоронної діяльності встановлюються виключно законами України. Важливе значення мають і міжнародні акти, ратифіковані Україною, зокрема Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція з прав людини, які закріплюють загальні стандарти захисту прав людини та діяльності правоохоронних органів. Безпосередні правові засади функціонування ДБР визначаються передусім положеннями Закону України «Про Державне бюро розслідувань», а також нормами Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України, які регламентують його повноваження як органу досудового розслідування та порядок здійснення відповідних процесуальних дій. Організаційні та управлінські аспекти діяльності Бюро водночас регулюються нормами адміністративного права [6, с. 85–87].

Водночас правове регулювання діяльності органів, уповноважених здійснювати розслідування злочинів, у тому числі пов'язаних із корупцією, формується не лише на рівні національного законодавства. Важливу роль у цьому процесі відіграють і міжнародні нормативно-правові акти, які закріплюють загальні стандарти функціонування правоохоронних органів, гарантії

дотримання прав людини під час кримінального провадження, а також принципи ефективного та незалежного розслідування правопорушень. Р. І. Богданов відзначає, що що міжнародні нормативно-правові акти, незважаючи на те, що вони не містять норм прямої дії, прямо впливають на сутність та зміст діяльності Державного бюро розслідувань, яскравим прикладом чого є «Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією» [7, с. 402].

Як бачимо, нормативно-правові засади діяльності ДБР формують складну та взаємопов'язану систему правового регулювання, яка визначає порядок реалізації його повноважень, у тому числі у сфері розслідування корупційних правопорушень. Водночас комплексний характер такого регулювання є причиною необхідності його наукового осмислення та переосмислення, зокрема з огляду на практику функціонування ДБР та виклики, які з'являються в умовах війни і є досить специфічними.

Разом із тим, не менш важливою та нагальною темою наукових розвідок є визначення місця ДБР в системі суб'єктів, які беруть участь у реалізації антикорупційної політики держави. Адже ефективність протидії корупції значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень між відповідними органами та від належної координації їх діяльності. Так, О. Ф. Лисенко зауважує, що система суб'єктів протидії корупції в Україні є досить багаторівневою. Вона відіграє важливу роль у забезпеченні верховенства права та зміцненні демократичних інституцій, що є ключовими факторами розвитку держави. На думку вченого, ДБР у цій системі має особливо важливу роль [8, с. 543].

О. О. Серпухов присвятив окреме дослідження питанню напрямів взаємодії ДБР з іншими суб'єктами протидії корупції в Україні. Вчений підсумував, що діяльність ДБР у сфері протидії корупції характеризується багатовекторністю, що включає не лише встановлення та розслідування корупційних правопорушень, а й активні заходи з виявлення, арешту і передачі незаконно набутого майна та активів у власність держави. Взаємодія з іншими державними органами, міжнародними партнерами та закладами освіти сприяє підвищенню професійної майстерності працівників ДБР, а також удосконаленню правового регулювання та безпеки їх діяльності [9, с. 495]. Проте, на думку І. Д. Казанчук, необхідно на законодавчому рівні закріпити поняття форм, види та межі взаємодії ДБР із державними органами і громадськими інституціями в ефективному забезпеченні правоохоронної функції держави [10, с. 36].

А. Л. Медведенко акцентує увагу зокрема на тому, що важливою складовою міжвідомчої взаємодії між правоохоронними органами є й участь у спільних тренінгах, конференціях, семінарах та круглих столах. Крім того, при розробці методичних рекомендацій щодо кваліфікації та розслідування слідчими ДБР окремих кримінальних правопорушень, ураховується досвід слідчих НПУ та інших правоохоронних органів [11, с. 19].

О. Гарановський провів комплексне дослідження місця та ролі ДБР у системі органів державної влади і визначив, що у цьому контексті визначальними для ДБР є його функціональна автономія, обсяг повноважень, характер взаємодії з іншими органами публічного управління та рівень відповідальності перед суспільством. Проте дослідник також наголошує, що взаємодія виступає ключовим чинником визначення ролі і місця ДБР в системі органів державної влади [12, с. 5].

Так, бачимо, що питання взаємодії ДБР з іншими суб'єктами протидії корупції розглядається дослідниками як один із ключових чинників ефективності його діяльності. Йдеться про налагодження практичних механізмів співпраці, обміну інформацією та спільного напрацювання професійних підходів до розслідування кримінальних правопорушень. Водночас окремі сторони такої взаємодії, зокрема її форми, межі та нормативне закріплення, залишаються недостатньо визначеними, що, своєю чергою, зумовлює потребу в їх подальшому науковому осмисленні.

Звернемо увагу на те, що за зрозумілих причин останні наукові розвідки дедалі частіше фокусуються на корупційних ризиках у сфері оборонних закупівель, зловживаннях при виплаті «бойових», окремих проблемах діяльності територіальних центрів комплектування та інших злободенних питаннях. Зокрема, О. М. Кропивницький, М. В. Корнієнко та О. О. Шкута вважають корупцію одним із чинників, що спричиняють військову злочинність [13, с. 137]. А. Й. Француз та А. В. Васечко, досліджуючи питання протидії корупційним проявам в умовах війни в Україні, звернули увагу на те, що корумпований оборонний сектор здатний суттєво впливати на криміналізацію політики та економіки країни і тим самим перетворюватися на загрозу її національній (державній) безпеці, а також національним інтересам. Науковці наголошують також на необхідності покращення ефективності протидії корупційним проявам та ролі ДБР у цьому [14, с. 129].

Окремі науковці також досліджують вкрай актуальні питання дотримання прав і свобод людини ДБР в умовах дії воєнного стану. О. Козленко в межах дослідження цього питання наголошує на важливості діяльності ДБР у контексті виконання вимог статей 2, 3, 5 і 6 Європейської конвенції з прав людини, які передбачають абсолютні гарантії захисту права на життя, заборону катувань, право на свободу та недоторканність, а також право на справедливий суд, оскільки ДБР у своїй діяльності фактично забезпечує виконання державою позитивних зобов'язань щодо розслідування порушень цих прав, що набуває особливого значення в умовах збройної агресії, коли ризики незаконного насильства, несанкціонованих затримань та інших порушень зростають [15, с. 717]. Додамо, що А. М. Бабенко, А. В. Денисова, Г. С. Резніченко, С. В. Дарій, О. В. Матвєєвський вважають необхідним підвищення прозорості та ефективності роботи ДБР для зміцнення національної безпеки та правової стабільності в Україні, адже це має важливе значення для відновлення та розвитку країни після війни [16, с. 543].

Вочевидь, сучасні умови зумовлюють появу нових напрямів наукового аналізу діяльності ДБР, безпосередньо пов'язаних із викликами воєнного часу. У таких обставинах роль цього органу виходить за межі звичайного кримінально-процесуального реагування на правопорушення, оскільки його діяльність дедалі тісніше пов'язується із питаннями обороноздатності держави та всіма похідними від нього.

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного аналізу маємо всі підстави дійти висновку, що діяльність ДБР у сфері протидії корупції становить самостійний і водночас складний об'єкт наукового аналізу. По-перше, це зумовлено специфікою самого явища корупції, яке, як показує нам практика, має регулярний характер і безпосередньо пов'язане з використанням владних повноважень особами у власних інтересах. По-друге, діяльність ДБР у цій сфері відзначається особливим предметом юрисдикції, адже значна частина кримінальних правопорушень, що розслідуються цим органом, пов'язана з протиправною поведінкою посадових осіб органів державної влади, правоохоронних органів та військових формувань.

У ході дослідження також встановлено, що нормативно-правові засади діяльності ДБР є явищем комплексним. Їх основу становлять положення Конституції України, спеціального законодавства (передусім Закону України «Про Державне бюро розслідувань»), а також відповідні норми кримінального та кримінального процесуального законодавства. Водночас важливу роль відіграють і міжнародні стандарти, зокрема ті, що закріплюють загальні вимоги до незалежного та ефективного розслідування правопорушень і гарантій дотримання прав людини. Така багаторівнева система, безперечно, створює належну нормативну основу для діяльності ДБР, однак водночас потребує постійного наукового аналізу з урахуванням практики її застосування.

Окремої уваги, як показав аналіз наукових розвідок, потребує визначення місця ДБР у системі суб'єктів протидії корупції в Україні. Сучасна антикорупційна інфраструктура держави включає значну кількість інституцій, повноваження яких у певних аспектах перетинаються. За таких умов ефективність протидії корупційним проявам значною мірою залежить від чіткого розмежування компетенції між відповідними органами та від належної організації їх взаємодії. У цьому контексті ДБР виконує специфічну функцію органу досудового розслідування, уповноваженого документувати правопорушення, вчинені посадовими особами вищого рівня, а також працівниками правоохоронних органів. Водночас аналіз наукових позицій свідчить, що окремі питання взаємодії ДБР з іншими суб'єктами антикорупційної діяльності залишаються недостатньо врегульованими на нормативному рівні.

Не можна не враховувати і сучасний безпековий контекст функціонування держави. Умови воєнного стану суттєво вплинули на характер корупційних ризиків, що виникають у різних сферах суспільних відносин, зокрема у сфері оборонних закупівель, забезпечення військовослужбовців та діяльності окремих органів сектору безпеки і оборони. За таких обставин роль ДБР об'єктивно посилюється, оскільки саме цей орган здійснює розслідування значної частини кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами. Водночас діяльність ДБР має здійснюватися з безумовним дотриманням стандартів захисту прав і свобод людини, що, в свою чергу, ставить на практиці нові виклики.

З огляду на викладене, можна стверджувати, що подальші наукові розвідки у цьому напрямку мають бути спрямовані на поглиблене дослідження інституційної ролі ДБР у системі протидії корупції та на аналіз ефективності реалізації його процесуальних повноважень у сучасних умовах. Доцільним видається також набагато більш детальне вивчення механізмів міжвідомчої взаємодії між ДБР та іншими правоохоронними органами (насамперед у тому, що стосується обміну інформацією, координації розслідувань і спільного використання аналітичних ресурсів).

Окремим перспективним та актуальним напрямом досліджень також може стати аналіз впливу воєнного стану на організаційні та процесуальні аспекти діяльності ДБР, зокрема у справах, пов'язаних із корупційними правопорушеннями у секторі безпеки і оборони.

Водночас доцільним є удосконалення нормативно-правового регулювання окремих аспектів діяльності ДБР. Насамперед йдеться про уточнення законодавчих положень, що визначають форми та межі взаємодії Бюро з іншими суб'єктами антикорупційної інфраструктури, а також про розвиток механізмів інституційної прозорості та підзвітності цього органу перед суспільством. Реалізація таких кроків, на нашу думку, сприятиме підвищенню ефективності діяльності ДБР, зміцненню довіри до правоохоронної системи та формуванню більш стійкої антикорупційної політики держави в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. База даних «Законодавство України» / *Верховна Рада України* : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text

2. Лещенко А. В. Корупція в сучасній системі державного та публічного управління в Україні: теоретичні аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2024. № 6. С. 7–11. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.6/02.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. База даних «Законодавство України» / *Верховна Рада України* : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

4. Боголєпова А. В. Державний організаційно-правовий механізм запобігання корупції : дис. … д-ра філос. Київ, 2025. 263 с.

5. Тюн В. М. Окремі аспекти адміністративно-правового регулювання діяльності Державного бюро розслідувань. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022 року, м. Львів) С. 338–341.

6. Помазан О. О. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань як суб'єкта правоохоронної діяльності : дис. … д-ра філос. Харків, 2025. 212 с.

7. Богданов Р. І. Особливості міжнародного нормативно-правового регулювання діяльності Державного бюро розслідувань. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті інтеграційних процесів* : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 24 трав. 2024 р.) С. 401–403.

8. Лисенко О. Ф. Система суб'єктів протидії корупції в органах державної влади України та особливості їх адміністративно-правового регулювання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 30(3). С. 541–549. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.52

9. Серпухов О. О. Напрями взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими суб'єктами протидії корупції в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 35(2). DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.73

10. Казанчук І. Д. Адміністративно-правові засади та напрямки взаємодії Державного бюро розслідувань України з іншими державними органами та громадськістю у правоохоронній сфері в умовах воєнного стану. *Європейські перспективи.* 2024. № 1. С. 32–37. DOI: https://doi.org/10.32782/ep.2024.1.5.

11. Медведенко А. Л. Деякі питання взаємодії Державного бюро розслідувань та Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (14 квітня 2023 року, м. Кропивницький). Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 15-19.

12. Гарановський О. Місце та роль Державного бюро розслідувань у системі взаємодії органів державної влади. *Академічні візії.* 2025. Вип. 41. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15721645.

13. Державне бюро розслідувань як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби (військовим кримінальним правопорушенням) в умовах воєнного стану в Україні : монографія / Кропивницький О. М., Корнієнко М. В., Шкута О. О. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 200 с.

14. Француз А.Й., Васечко А.В., Протидія корупційним проявам в умовах війни в Україні. *Legal Bulletin*. 2024. № 4. С. 126–131. DOI: https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A17.

15. Правове регулювання дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану : колективна монографія / Львова Є., Жильцов О., Пасько О. та ін. ; за заг. ред. А. В. Денисової. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 840 с.

16. Бабенко А. М., Денисова А. В., Резніченко Г. С., Дарій С. В., Матвєєвський О. В. Державне бюро розслідувань у запобіганні кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану: виклики та шляхи вдосконалення. *Право і суспільство*. 2024. № 5. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.78.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 34:004.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.57

РОМАНОВ М.Ю.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

DIGITALIZATION AS A TOOL FOR OPTIMIZING LAW ENFORCEMENT: THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS

Актуальність статті полягає в тому, що незважаючи на активне впровадження державної політики цифрової трансформації, функціонування Міністерства цифрової трансформації України, розвиток інформаційних систем та реалізацію Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку на 2023–2027 роки, окремі аспекти цифровізації правоохоронної діяльності залишаються недостатньо дослідженими. Насамперед це стосується визначення місця цифровізації у механізмі оптимізації діяльності правоохоронних органів, формування єдиної цифрової екосистеми правоохоронної системи, удосконалення міжвідомчої інформаційної взаємодії, забезпечення інформаційної безпеки та розвитку цифрових компетентностей працівників органів правопорядку. Саме тому комплексне дослідження цифровізації як передумови оптимізації правоохоронної діяльності має важливе теоретичне й практичне значення для подальшого розвитку адміністративно-правового забезпечення функціонування правоохоронної системи України. Метою статті є дослідження цифровізації як передумови оптимізації діяльності правоохоронних органів України, визначення її ролі у підвищенні ефективності реалізації правоохоронних функцій, а також аналіз сучасних напрямів цифрової трансформації правоохоронної системи, нормативно-правових засад її впровадження та перспектив формування єдиної цифрової екосистеми органів правопорядку. Стаття присвячена дослідженню однієї з актуальних теоретико-правових проблем адміністративного права, пов'язаної з визначенням цифровізації як передумови оптимізації діяльності правоохоронних органів України. Проаналізовано сучасні тенденції цифрової трансформації державного управління та їх вплив на функціонування правоохоронної системи. Обґрунтовано, що впровадження цифрових технологій, електронного документообігу, інтегрованих інформаційних систем, державних електронних реєстрів і цифрових сервісів є необхідною умовою підвищення ефективності правоохоронної діяльності, забезпечення оперативності прийняття управлінських рішень, належного рівня інформаційної безпеки та захисту прав і свобод людини. Особливу увагу приділено нормативно-правовим засадам цифрової трансформації, діяльності Міністерства цифрової трансформації України, а також необхідності формування єдиної цифрової екосистеми правоохоронних органів, розвитку міжвідомчої електронної взаємодії та підвищення цифрових компетентностей працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: *цифровізація, цифрова трансформація, правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, цифрові технології, електронний документообіг, інформаційні системи, державне управління, цифрова екосистема, інформаційна безпека.*

© РОМАНОВ М.Ю. – доктор філософії з права, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії превентивної діяльності та соціологічних досліджень (Дніпровський державний університет внутрішніх справ) https://orcid.org/0000-0003-2443-7744

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The relevance of the article lies in the fact that despite the active implementation of the state policy of digital transformation, the functioning of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, the development of information systems and the implementation of the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law Enforcement Agencies for 2023–2027, some aspects of the digitalization of law enforcement activities remain insufficiently researched. First of all, this concerns determining the place of digitalization in the mechanism for optimizing the activities of law enforcement agencies, the formation of a single digital ecosystem of the law enforcement system, improving interdepartmental information interaction, ensuring information security and developing digital competencies of law enforcement officers. That is why a comprehensive study of digitalization as a prerequisite for optimizing law enforcement activities is of important theoretical and practical importance for the further development of administrative and legal support for the functioning of the law enforcement system of Ukraine. The purpose of the article is to study digitalization as a prerequisite for optimizing the activities of law enforcement agencies of Ukraine, to determine its role in increasing the efficiency of the implementation of law enforcement functions, as well as to analyze modern directions of digital transformation of the law enforcement system, the regulatory and legal foundations of its implementation, and the prospects for the formation of a single digital ecosystem of law enforcement agencies. The article is devoted to the study of one of the topical theoretical and legal problems of administrative law, related to the definition of digitalization as a prerequisite for optimizing the activities of law enforcement agencies in Ukraine. Modern trends in digital transformation of public administration and their impact on the functioning of the law enforcement system are analyzed. It is substantiated that the introduction of digital technologies, electronic document management, integrated information systems, state electronic registers and digital services is a necessary condition for increasing the efficiency of law enforcement, ensuring the efficiency of managerial decision-making, the appropriate level of information security and protection of human rights and freedoms. Particular attention is paid to the regulatory and legal foundations of digital transformation, the activities of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, as well as the need to form a single digital ecosystem of law enforcement agencies, the development of interagency electronic interaction and the improvement of digital competencies of law enforcement officers.

Key words: *digitalization, digital transformation, law enforcement, law enforcement agencies, digital technologies, electronic document management, information systems, public administration, digital ecosystem, information security.*

Актуальність теми. Цифрова трансформація державного управління є одним із ключових напрямів розвитку сучасної України та невід'ємною складовою реформування сектору безпеки і оборони. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, активне впровадження електронних сервісів, державних інформаційних систем і цифрових платформ зумовлюють необхідність модернізації діяльності правоохоронних органів, підвищення ефективності їх функціонування та забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини. Особливої актуальності ці питання набули в умовах широкомасштабної збройної агресії проти України, коли швидкість обробки інформації, безпечний електронний документообіг, міжвідомча взаємодія та використання сучасних цифрових технологій безпосередньо впливають на ефективність виконання правоохоронних функцій.

Незважаючи на активне впровадження державної політики цифрової трансформації, функціонування Міністерства цифрової трансформації України, розвиток інформаційних систем та реалізацію Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку на 2023–2027 роки, окремі аспекти цифровізації правоохоронної діяльності залишаються недостатньо дослідженими. Насамперед це стосується визначення місця цифровізації у механізмі оптимізації діяльності правоохоронних органів, формування єдиної цифрової екосистеми правоохоронної системи, удосконалення міжвідомчої інформаційної взаємодії, забезпечення інформаційної безпеки та розвитку цифрових компетентностей працівників органів правопорядку. Саме тому комплексне дослідження цифровізації як передумови оптимізації правоохоронної діяльності має важливе теоретичне й практичне значення для подальшого розвитку адміністративно-правового забезпечення функціонування правоохоронної системи України.

Метою статті є дослідження цифровізації як передумови оптимізації діяльності правоохоронних органів України, визначення її ролі у підвищенні ефективності реалізації правоохоронних функцій, а також аналіз сучасних напрямів цифрової трансформації правоохоронної системи, нормативно-правових засад її впровадження та перспектив формування єдиної цифрової екосистеми органів правопорядку.

Результати дослідження. Очевидним є зазначення про те, що питання цифровізації будь-якої ланки та сфери державницької діяльності, виникло не раптово. Основним рушієм і бустером цих процесів виступає, перш за все стрімкий технологічний процес людства. Водночас, порівнюючи цифровізацію в державному та приватному секторі, слід констатувати, що приватна сфера, як правило в рази швидше забезпечує втілення відповідних практик у свою діяльність, тоді як цифровізація діяльності органів державної влади потребує більш кропіткого та глобального підходу, що значно сповільнює ці процеси та потребує значних зусиль та застосування методів/способів, сформованих на підставі вже усталених практик.

Цифрові технології в державному секторі України є основою його реформування і служать потенційним прикладом для всієї країни, демонструючи, як можна використовувати переваги «цифрового» світу. Синергетичний потенціал соціальних, мобільних, «хмарних» технологій, а також технологій аналізу даних та «інтернету речей» мають можливість трансформувати державне управління в Україні, зробивши його більш ефективним, реактивним та ціннісним. Сучасні цифрові технології, через розвиток та удосконалення механізмів державного управління, впливають на соціальні, культурні, комерційні та адміністративні структури. Ці цифрові трансформації також впливають на поведінку громадян, їх бажання та потреби, змінюючи спосіб роботи та спілкування, взаємодію між людьми та організаціями, а також умови співпраці та конкуренції. Сьогодні Інтернет надає різноманітні можливості для доступу до інформації та сприяє обміну знаннями, що також активізує процес цифрової трансформації [1]. При цьому, зазначаємо, що оскільки право, будучи єдиним регулятором в українському суспільстві не може розглядатись окремо від відповідних соціальних взаємин, у тому числі, пов'язаних із цифровізаційними процесами. Тому, взаємопов'язаність усіх сфер суспільства та необхідність забезпечення їх правової охорони, зумовлює суттєву потребу розвитку правоохоронних інструментів, релевантних і ефективних для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також підтримання належного рівня правопорядку в державі.

Створення хмарних сервісів, запуск онлайн послуг, а також уведення електронного документообігу є тими, найбільш ефективними і дієвими інструментами, що можуть суттєво прискорити процеси, пов'язані з правоохороною, а тому, ця тема набуває все більшої актуальності. При цьому важливим є зазначити, що правоохоронна система має низку успіхів у сфері цифровізації (до їх кола, наприклад, слід віднести запуск Єдиного реєстру досудових розслідувань, що відбувся ще 2012 року), а подальші стратегічні плани у цій сфері регулюються як законами України так і підзаконними нормативно-правовими актами й організаційно-розпорядчими документами.

Дослідження еволюції інформаційного суспільства та сучасного його етапу у формі цифрової трансформації передбачає також використання принципу єдності історичного та логічного з урахуванням визначеного нами критерію розгляду взаємодії нових явищ та процесів як окремих частин, розвиток яких визначає й динаміку цілого. Прогрес суспільства залежить від змін всіх його форм прояву, а саме технології, економіки, соціальної, політичної та гуманітарної сфер, екології та багатьох інших. Становлення інформаційного суспільства є частиною динаміки суспільства, а сам процес його функціонування обов'язково передбачає відповідне управління. Такою формою на сьогодні наукою визнано публічне управління суспільством, еволюція якого також пройшла довгий історичний шлях своїх перетворень в різних історичних умовах трансформації національних моделей державного управління [2]. Відповідно, суттєві еволюційні процеси, збільшення обсягу та якості соціально-правових відносин, а також сучасні безпекові загрози, неминуче зумовили потребу адаптації всієї сфери державної влади загалом і правоохорони зокрема до інноваційних тенденцій сьогодення. Чільним буде зазначити, що лише динаміка розвитку суспільства та його технологій виступають закономірним і релевантним індикатором потреби цифровізації сфери діяльності державної влади. Так, чим більш прогресивними є технології, тим більшою є потреба адаптації державно-управлінських процесів і надаваних нею сервісних послуг до вимог цифрового суспільства.

Цифровізація відіграє ключову роль у трансформації правоохоронної діяльності, сприяючи підвищенню ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій. Цей процес передбачає перехід від традиційних методів роботи

до використання інноваційних технологій, що дозволяють оперативніше реагувати на виклики сучасного кіберпростору. Цифровізація правоохоронної діяльності виступає визначальним фактором забезпечення безпеки в динамічному глобальному середовищі. Для її успішної реалізації потрібно комплексно враховувати технологічні можливості, правові, етичні та соціальні контексти з метою гарантування справедливості, рівності та захисту прав людини [3]. Цифровізація правоохорони (або ж правоохоронної діяльності), перш за все тісно перетинається з необхідністю дотримання засад і стандартів інформаційної безпеки та визначених інформаційно-правових режимів, а саме тому, питання пов'язані з цифровізацією механізмів охорони прав і свобод людини і громадянина, мають бути реалізовані виключно перевіреними, надійно протестованими та сертифікованими цифровими інструментами й відповідними, спрямованими на це способами.

Як указують вчені та дослідники, тут важливо зважати на перехід суспільства від індустріальної до інформаційної моделі розвитку. Багато правовідносин на теперішній час пов'язані з використанням інформаційних технологій, які на ранніх історичних етапах були відсутні. Такі відносини безпосередньо пов'язані як з правами людини, так і з її безпекою, тобто з найважливішими аспектами, які визначають базові позиції основного закону суспільства. При цьому реформування не може не торкнутися і правоохоронної системи як найважливішого структурного компонента останнього. На жаль, вищезазначені процеси викликали і такі негативні явища, як зростання міжнародної злочинності, тероризм, враховуючи кіберзлочинність, усе частіше порушується питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах запровадження міжнародних санкцій, спроб суверенізації самопроголошених республік, загострення протиріч у правовідносинах, залученими до міжнародних конфліктів [4]. Зазначене пропорційно відображає потребу якісного забезпечення цифровізаційних процесів у сфері правоохоронної діяльності. З урахуванням сучасних тенденцій неминучим є регламентування додаткових видів прав для всіх категорій осіб громадян, а також для відповідних органів державної влади. Ще кілька десятиліть тому поняття цифрового права взагалі не розглядалось, як окрема галузь, проте, на сьогодні, соціально-правові процеси у тому числі цифровізація створюють необхідне підґрунтя та формують потребу подальшого укріплення відповідної галузі з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, які користуються послугами правоохоронних органів. Крім того, діяльність правоохоронних органів, щодо протидії міжнародній злочинності чи кіберзлочинності, що в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України набуває особливої актуальності, крізь призму цифровізації має розглядатись всебічно, оскільки недостатня регламентованість окремих процесів у правоохороні прямопропорційно впливає, як на витік відповідної доказової інформації, що в подальшому може зірвати заходи оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування, так і недостатню забезпеченість прав і свобод усіх сторін кримінального провадження.

В умовах постіндустріальної трансформації посилюється єдність технологічних, економічних і соціальних функцій держави. Сучасна цифрова трансформація призводить до виникнення якісно нової форми інституційної взаємодії держави, бізнесу та громадян, в якій і реалізуються інформаційно-комунікативні технології. Взаємозв'язок і взаємодія між об'єктами та суб'єктами публічного управління опосередковується цифровізацією, які продукують нові інституційні вимоги в частині опанування всіма учасниками управлінського процесу новими інформаційними технологіями та адаптації до нових форм комунікації. Такий підхід дозволяє говорити про якісну трансформацію інституційних функцій держави. Сьогоденна активна та продуктивна політика українського уряду по впровадженню цифрових технологій натикається на низку протидіючих чинників інституційного середовища, фінансових обмежень та зовнішньополітичних загроз існування державності України [5]. Із контексту зазначеного важливим є підкреслити те, що цифровізація, як загальнодержавний процес не може розглядатися уособлено, лише в сегменті правоохоронної діяльності. З урахуванням взаємопов'язаності функціонування всіх без виключення органів державної влади, а також суспільства та, до прикладу, бізнесу, як його стійкого самостійного об'єднання, питання цифровізації діяльності органів правопорядку загалом та органів досудового розслідування зокрема, має враховувати потреби всіх означених акторів. Важливо також звернути увагу на потребу настільки якісно взаємопов'язати ці процеси, щоб загальна цифрова інфраструктура виглядала, як цілісний неподільний та взаємо злагоджений механізм.

Водночас, незважаючи на реалізацію зазначених стратегічних документів і нормативно-правових актів, подальшого розвитку потребує формування єдиної міжвідомчої цифрової екосистеми правоохоронних органів, яка забезпечуватиме інтеграцію інформаційних ресурсів, безпечний електронний документообіг, належний захист інформації, уніфіковані механізми електронної

взаємодії та обміну даними між правоохоронними органами, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадянами та суб'єктами господарювання.

На сьогодні Міністерство цифрової трансформації України результативно реалізує стратегію цифровізації державного управління, як провідної ланки модернізації управління, що буде сприяти подоланню корупції, розвитку прозорості, обмеження ролі бюрократії в отриманні публічних послуг. Цифрова трансформація та інформаційна експансія перетворились у рушійну силу модернізації всіх видів людської діяльності та інституційних змін у публічному управлінні. Технології доставки інформації до споживача внесли радикальні зміни у систему взаємовідносин між людьми, фірмами, між різними рівнями ієрархічної структури управління. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій в практиці веде до руйнації ієрархічних систем в управлінні, до створення мережевості, що передбачає необхідність перепідготовки управлінських кадрів та й самих громадян стосовно опанування цифрових технологій. Опанування цифровими технологіями передбачає не тільки відповідну цифрову кваліфікацію а й набуття навичок працювати в команді, прояву таланту, відповідного рівня культури та соціальної адаптації до нових інститутів управління. Не тільки перед державою, а й перед бізнесом, постало завдання навчити членів суспільства користуватися цифровими ресурсами [5]. Саме тому розглядаючи цифровізацію, як передумову трансформації та оптимізації діяльності правоохоронних органів необхідно звертати увагу на глобальну потребу підвищення кваліфікації працівників відповідних органів державної влади, які мають повною мірою володіти всіма компетенціями, щодо поводження з тими чи іншими цифровізованими елементами своєї діяльності. Наприклад, відхід від паперового документообігу та запровадження в Національній поліції України та інших органах системи електронного документообігу, спричинило низку питань у працівників виконавського рівня, щодо особливостей поводження із відповідною системою.

О. Храпенко, А. Меденцев та В.Сперанський також зауважують, що крім того, важливим аспектом є формування цифрової грамотності, яка включає навички роботи з великими масивами інформації, розуміння принципів кібергігієни та дотримання етичних стандартів під час використання технологій. Також потребується постійне навчання та підвищення кваліфікації, оскільки технологічний прогрес обумовлює швидке «старіння» знань і підходів [3]. Саме тому, розглядаючи питання цифровізації, як інструменту оптимізації діяльності правоохоронних органів необхідно враховувати потребу проведення комплексних та якісних навчань для відповідної категорії працівників, перш ніж запускати в широке використання відповідні цифрові інструменти.

Зазначені вище та інші аспекти актуальності цифрових перетворень держави зазначені в Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України», що відбулися у Верховній Раді України ще 03 лютого 2016 року, вказується, що у період переходу світового суспільства до інформаційного віку розвиток інформаційного простору та впровадження інформаційних технологій є ключовими для формування активних та освічених громадян, збільшення національної конкурентоспроможності. Інформаційно-комунікаційні технології визнаються одним із найважливіших факторів, які сприяють економічному зростанню, розвитку громадянського суспільства, зайнятості населення, розширенню конкуренції та подоланню «цифрового розриву» [6]. Саме тому питання цифровізації правоохорони є найбільш важливим аспектом розвитку системи українського врядування загалом, а також ефективним інструментом оптимізації правоохоронних процесів в умовах триваючого широкомасштабного вторгнення російської федерації, а також поствоєнного періоду.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити висновок, що цифровізація є одним із визначальних чинників оптимізації діяльності правоохоронних органів України, оскільки забезпечує підвищення оперативності прийняття управлінських рішень, ефективності інформаційної взаємодії, прозорості процедур та якості реалізації правоохоронних функцій. Водночас подальший розвиток цифрової трансформації правоохоронної системи повинен здійснюватися комплексно, із дотриманням вимог законності, інформаційної безпеки, захисту персональних даних і прав людини. З огляду на це доцільним є розроблення єдиної концепції цифрового розвитку правоохоронної системи України, формування інтегрованої міжвідомчої цифрової екосистеми, уніфікація цифрових процедур та інформаційних стандартів, а також системне підвищення цифрових компетентностей працівників органів правопорядку. Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню сучасної, ефективної та технологічно спроможної правоохоронної системи, здатної належним чином реагувати на виклики цифрового суспільства, воєнного стану та післявоєнного відновлення держави.

Список використаних джерел:

1. Атаманова Н. В., Луняченко І. В. До питання цифровізації публічного управління в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2024 № 68. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc68/3.pdf

2. Карпенко О. В., Малий І. Й., Муравицька Г. В. та ін. Наукова аргументація перетворення інформації та держави у вирішальний фактор та інститут влади подана в монографії: Цифрова трансформація публічного управління : кол. моногр. Київ : НАДУ, 2020. 256 с.

3. Храпенко О.О., Меденцев А.М., Сперанський В.О. Цифровізація правоохоронної діяльності: використання штучного інтелекту для боротьби з кіберзлочинністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024 № 11. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2024/119.pdf

4. Кубаєнко А. В. Цифровізація як сучасна умова функціонування правоохоронної системи. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 194–197.

5. Малий І.Й., Цедік М.Г. Інституційний вимір цифровізації державного управління в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/5.pdf

6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» : Постанова Верховної ради України від 31 березня 2016 року № 1073-VIII. URL: http: //zakon3. rada.gov.ua/laws/show/1073-19

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9:314.7
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.58

ШАПОВАЛ Р.В., МЕХ Ю.В., ІВАНОВА Г.С.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В'ЇЗДУ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВІЗОВАНОЇ СЕРВІСНОЇ МОДЕЛІ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF ENTRY AND DOCUMENTATION OF FOREIGNERS IN UKRAINE: FORMATION OF A DIGITALIZED SERVICE MODEL

У статті досліджено сучасний стан адміністративно-правового регулювання в'їзду та документування іноземців і осіб без громадянства в Україні. Визначено особливості нормативного регулювання допуску іноземців на територію України, оформлення документів, що підтверджують законність перебування та проживання, а також надання відповідних адміністративних послуг. Обґрунтовано, що розвиток цифрових технологій поступово змінює традиційну модель взаємодії іноземця з органами публічної влади та створює передумови для переходу до цифровізованої сервісної моделі. Проаналізовано роль електронних візових процедур, документів з безконтактним електронним носієм, інформаційної взаємодії державних органів та електронних адміністративних сервісів у сфері міграції. Встановлено, що цифровізація не усуває необхідності адміністративного контролю, ідентифікації особи та перевірки правових підстав її в'їзду, перебування і документування в Україні. Визначено необхідність поєднання доступності адміністративних послуг із належним рівнем перевірки документів, захистом персональних даних та забезпеченням міграційної безпеки. Запропоновано напрями подальшого вдосконалення адміністративно-правового регулювання, пов'язані з узгодженням нормативних вимог, розвитком електронної взаємодії та підвищенням передбачуваності адміністративних процедур для іноземців.

Ключові слова: *іноземці, міграційне законодавство, адміністративні послуги, візові процедури, посвідка, електронні документи, цифровізація, державний кордон, ідентифікація, публічне адміністрування.*

The article examines the current state of administrative and legal regulation of the entry and documentation of foreigners and stateless persons in Ukraine. The study identifies the specific features of the legal regulation of admission of foreigners to the territory of Ukraine, issuance of documents confirming the legality of their stay and residence, and provision of relevant administrative services. It is substantiated that the development of digital technologies is gradually changing the traditional model of interaction between a foreigner and public authorities and creating the prerequisites for the transition to a digitalized service model. The role of electronic visa procedures, contactless electronic

© ШАПОВАЛ Р.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) https://orcid.org/0000-0002-5716-9291

© МЕХ Ю.В. – докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) https://orcid.org/0000-0002-0191-1020

© ІВАНОВА Г.С. – докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) https://orcid.org/0000-0002-2658-3502

Стаття пошиюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

documents, information interaction between state bodies and electronic administrative services in the field of migration is analyzed. It is established that digitalization does not eliminate the need for administrative control, identification of a person, and verification of the legal grounds for their entry, stay, and documentation in Ukraine. The study emphasizes the need to combine accessibility of administrative services with appropriate document verification, personal data protection, and migration security requirements. The article identifies directions for further improvement of administrative and legal regulation related to the harmonization of regulatory requirements, the development of electronic interaction, and increasing the predictability of administrative procedures for foreigners.

Key words: *foreigners, migration legislation, administrative services, visa procedures, residence permit, electronic documents, digitalization, state border, identification, public administration.*

Вступ. В'їзд іноземців в Україну та їх документування належать до адміністративних процедур, які безпосередньо пов'язані з реалізацією прав іноземців і виконанням державою своїх контрольних функцій. Порядок перетину державного кордону, оформлення документів та отримання адміністративних послуг є складовими механізму забезпечення законності перебування іноземців в Україні. Для держави ці процедури мають значення для здійснення міграційного контролю, ідентифікації особи та перевірки правових підстав її перебування в Україні. У зв'язку з цифровою трансформацією публічного адміністрування особливого значення набуває питання не лише електронізації окремих адміністративних дій, а й визначення правових меж та гарантій їх здійснення в цифровому середовищі.

Постановка проблеми. Чинне законодавство України встановлює окремі правила в'їзду, перебування та документування іноземців і осіб без громадянства. Основні положення визначені Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [1]. Порядок оформлення, видачі, обміну та інших передбачених законодавством процедур щодо посвідок на постійне і тимчасове проживання визначається відповідними нормативно-правовими актами [2, 3]. Окремі вимоги щодо в'їзду іноземців визначаються правилами оформлення віз [4]. Державна міграційна служба України здійснює передбачені законодавством повноваження щодо документування іноземців та осіб без громадянства, зокрема щодо оформлення посвідок, продовження строку перебування та оформлення дозволів на імміграцію.

Проблема полягає не у відсутності правового регулювання, а у тому, що чинна система складається з норм різного рівня та адміністративних процедур, які поступово переводяться в електронну форму. Зміна способу надання послуг впливає на порядок подання документів, перевірку відомостей, ідентифікацію особи та взаємодію державних органів. Тому потребує окремого дослідження питання про те, як цифровізація змінює адміністративно-правове регулювання в'їзду та документування іноземців.

Це питання має і практичне значення. Спрощення процедур має полегшувати отримання адміністративних послуг. Разом із цим цифрові процедури не усувають необхідності перевірки особи, документів та законних підстав для в'їзду, перебування чи документування іноземця. Чинне законодавство передбачає відповідні повноваження державних органів та спеціальні процедури щодо іноземців і осіб без громадянства [1]. Тому цифровізація має розглядатися не як заміна державного контролю, а як зміна способу його здійснення.

Стан наукового дослідження. Питання адміністративно-правового регулювання міграційних процесів, правового становища іноземців та розвитку адміністративних послуг досліджуються в сучасній юридичній науці з різних позицій. Ю. І. Татомир розглядає міграційну безпеку як об'єкт адміністративно-правового регулювання та звертає увагу на співвідношення міграційного контролю, діяльності Державної міграційної служби України і безпекових завдань держави [5]. П. І. Сало досліджує особливості розгляду адміністративних справ за участю іноземців та осіб без громадянства і проблеми правового захисту цієї категорії осіб [6]. У свою чергу, А. В. Царук аналізує адміністративно-правові аспекти діяльності Державної прикордонної служби України щодо іноземців, зокрема при застосуванні заходів примусового повернення, видворення та реадмісії [7].

Окремий напрям сучасних досліджень стосується розвитку адміністративних послуг та їх цифровізації. Зокрема, Я. П. Павлович-Сенета пов'язує модернізацію адміністративних послуг із спрощенням процедур, розвитком електронних публічних послуг, проактивністю публічної

адміністрації та захистом персональних даних [8]. Натомість М. Р. Малець і Д. Р. Яровик досліджують використання електронних засобів в адміністративних процесах та перехід від електронного урядування до ширшої моделі цифрового врядування [9]. Поряд із цим, Д. А. Верлата, А. В. Гарбінська-Руденко та В. О. Садова аналізують правове регулювання електронних адміністративних послуг і проблеми їх практичної реалізації [10]. Водночас В. Г. Захарова, А. Є. Досужа та М. С. Ковтун розглядають адміністративну процедуру як засіб забезпечення доступності адміністративних послуг та звертають увагу на значення цифрових сервісів у модернізації взаємодії особи з публічною адміністрацією [11].

Найближчим до предмета цього дослідження є аналіз А. І. Дерев'янка, присвячений розподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади у сфері державної міграційної політики. Автор розглядає діяльність Державної міграційної служби України, Міністерства закордонних справ України, Державної прикордонної служби України та інших органів, питання надання адміністративних послуг, міграційного контролю і міжвідомчої інформаційної взаємодії 12].

Аналіз цих праць показує, що сучасні дослідження охоплюють правовий статус іноземців, міграційний контроль, адміністративні послуги, адміністративну процедуру та цифровізацію публічного адміністрування. Проте в'їзд іноземців в Україну та їх документування переважно розглядаються як окремі елементи міграційного регулювання. Недостатньо дослідженим залишається їх взаємозв'язок із переходом до цифровізованої сервісної моделі. Окремого аналізу потребують правові межі цифровізації таких процедур, електронна взаємодія органів публічної влади, перевірка відомостей про іноземця та співвідношення доступності адміністративних послуг із вимогами міграційного контролю і безпеки. Відтак наукова проблема полягає у визначенні того, яким чином цифрові інструменти можуть бути інтегровані в адміністративно-правовий механізм в'їзду та документування іноземців без втрати контрольної складової та процесуальних гарантій особи.

Невирішеною частиною загальної проблеми є визначення особливостей адміністративно-правового регулювання в'їзду та документування іноземців в умовах розвитку електронних процедур. Чинне законодавство передбачає використання інформаційних систем, документів із безконтактним електронним носієм та окремих електронних способів взаємодії у випадках, визначених законодавством [1–3]. Проте нормативне регулювання таких процедур залишається розподіленим між законами, постановами Кабінету Міністрів України та нормативними актами, що регулюють діяльність окремих органів. Це ускладнює визначення єдиних підходів до цифровізації адміністративних процедур у сфері в'їзду та документування іноземців.

Недостатньо дослідженим є також питання співвідношення сервісної та контрольної складових такої діяльності. Надання адміністративної послуги має бути доступним і зрозумілим для іноземця. Разом із цим уповноважені органи здійснюють передбачені законодавством перевірку документів, ідентифікацію особи та перевірку наявності правових підстав для в'їзду, перебування або оформлення відповідного документа [1]. Цифровізація змінює способи подання, оброблення та перевірки інформації, що зумовлює необхідність оцінки її адміністративно-правових наслідків для учасників відповідних процедур.

Тому подальшого дослідження потребує не лише питання запровадження електронних послуг, а й правові наслідки їх використання. Йдеться про порядок електронної взаємодії органів публічної влади, використання інформації з державних реєстрів, ідентифікацію та верифікацію особи, захист персональних даних і забезпечення можливості оскарження рішень суб'єктів владних повноважень. Особливого значення у цьому контексті набуває дотримання встановлених законом вимог щодо оброблення персональних даних, оскільки цифровізація зумовлює необхідність правового визначення порядку доступу до персональних даних, їх передачі та використання різними суб'єктами публічної адміністрації. Тому електронна взаємодія має супроводжуватися визначенням правових підстав доступу до відповідної інформації та меж її використання [13]. Саме ці питання визначають межі переходу від традиційної адміністративної процедури до цифровізованої сервісної моделі.

Метою статті є визначення особливостей адміністративно-правового регулювання в'їзду та документування іноземців в Україні та обґрунтування основних напрямів його розвитку в умовах цифровізації адміністративних процедур.

Для досягнення поставленої мети необхідно: визначити нормативну основу регулювання в'їзду іноземців в Україну; охарактеризувати правове регулювання їх документування; встановити місце електронних процедур та інформаційної взаємодії у відповідному механізмі; визначити

проблеми правозастосування, пов'язані з цифровізацією; обґрунтувати напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. В'їзд іноземців в Україну регулюється передусім Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Закон визначає правовий статус іноземців та осіб без громадянства, встановлює засади їх в'їзду в Україну, виїзду з України та перебування на її території [1]. Порядок в'їзду залежить, зокрема, від громадянства особи, установленого для неї візового режиму та наявності документів, передбачених законодавством.

Закон пов'язує законність перебування іноземця в Україні з наявністю відповідних правових підстав. Вимоги щодо в'їзду визначаються залежно від установленого законодавством режиму в'їзду, зокрема візового або безвізового, а також від наявності передбачених законодавством документів та інших необхідних умов. Тому адміністративно-правове регулювання в'їзду не зводиться до процедури перетину державного кордону. Воно включає визначення умов допуску, перевірку документів та встановлення правових підстав для в'їзду [1].

Окреме місце у цьому механізмі займає візове регулювання. Правила оформлення віз для в'їзду в Україну та транзитного проїзду через її територію визначені постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 118 [4]. Візова процедура передбачає подання визначених документів та перевірку підстав для оформлення візи. Для частини категорій іноземців законодавство передбачає безвізовий порядок в'їзду. Отже, адміністративна процедура залежить від установленого для конкретної особи режиму в'їзду.

Цифровізація поступово охоплює і процедури, пов'язані з оформленням права на в'їзд в Україну. Використання електронних засобів подання та опрацювання інформації у візових процедурах дає змогу частково перенести взаємодію заявника з уповноваженими органами в цифрове середовище, спростити обмін необхідними відомостями та підвищити передбачуваність відповідної адміністративної процедури. Водночас електронний формат окремих процедур не змінює встановлених законом вимог щодо перевірки документів, ідентифікації особи та наявності правових підстав для в'їзду. Отже, цифровізація на етапі в'їзду має розглядатися як зміна способу організації адміністративної процедури, а не як відмова від передбачених законодавством контрольних механізмів.

Після перетину державного кордону правове значення набуває підтвердження законності перебування іноземця в Україні. У цьому аспекті необхідно розмежовувати документи, які використовуються для в'їзду, та документи, що посвідчують право на проживання в Україні.

Важливою складовою є документування іноземців та осіб без громадянства. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначає правові підстави перебування та проживання іноземців і осіб без громадянства в Україні та передбачає відповідні документи, що посвідчують особу і підтверджують відповідний правовий статус [1]. Порядок оформлення відповідних посвідок деталізується постановами Кабінету Міністрів України № 321 та № 322, які визначають процедури оформлення, видачі, обміну, скасування, вилучення, повернення державі та знищення посвідок на постійне і тимчасове проживання [2, 3].

Таким чином, нормативне регулювання послідовних процедур щодо посвідки (від її оформлення та видачі до обміну, відкликання, визнання недійсною, вилучення, повернення державі та знищення у передбачених законодавством випадках) формує послідовність адміністративних дій, які можуть супроводжуватися відповідними цифровими інструментами.

Чинні порядки мають значення для цифровізації документування. Бланки посвідок передбачають безконтактний електронний носій. Наявність безконтактного електронного носія забезпечує можливість використання передбачених ним даних у випадках і порядку, визначених законодавством [2, 3]. Такий підхід відрізняється від традиційної моделі документування, у якій основне значення мав паперовий документ.

Разом із тим наявність електронного носія не означає повного переведення всієї процедури документування в електронну форму. Чинний порядок зберігає вимоги щодо подання заяви, встановлення особи та перевірки передбачених законом підстав, тому цифровізація документування на цьому етапі має змішаний характер [2, 3].

Використання електронного носія та інформаційних систем може спростити оброблення відомостей, необхідних для прийняття адміністративного рішення, але не усуває обов'язку державного органу забезпечити достовірне встановлення особи та діяти в межах наданих законом повноважень.

Переведення адміністративних процедур у сфері міграції в цифровий формат повинно розглядатися також у контексті загальних правил електронної ідентифікації та інформаційної

взаємодії. Для цього важливими є положення законодавства про Єдиний державний демографічний реєстр, електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги [14, 15]. Ці норми визначають правові умови електронної ідентифікації особи та електронної взаємодії під час надання адміністративних послуг.

Цифровізація документування іноземців має кілька складових. Перша – цифрова форма документа. Друга – електронне подання та опрацювання інформації. Третя – інформаційна взаємодія органів державної влади. Четверта – електронна ідентифікація та перевірка відомостей. П'ята – забезпечення прав особи під час адміністративної процедури. У такому розумінні означений процес є комплексною характеристикою адміністративної процедури, оскільки охоплює одночасно її інформаційний, організаційний, процедурний та гарантійний компоненти.

Саме послідовне нормативне та організаційне поєднання зазначених складових створює передумови для формування цифровізованої сервісної моделі. Такий процес передбачає не ізольоване використання окремих електронних інструментів, а їх інтеграцію в єдину адміністративну процедуру, у межах якої електронне подання та опрацювання інформації поєднуються з ідентифікацією особи, перевіркою правових підстав, міжвідомчою інформаційною взаємодією та забезпеченням процесуальних гарантій. Отже, цифровізована сервісна модель формується тоді, коли окремі цифрові елементи функціонують як взаємопов'язані складові адміністративної процедури, а не як самостійні технологічні рішення. Для іноземця результатом такого поєднання має бути зрозумілий і передбачуваний порядок звернення та отримання інформації про перебіг і результат процедури, а для держави – достовірність даних, належна перевірка правових підстав і захист інформації.

З огляду на це, у статті цифровізовану сервісну модель запропоновано розглядати як цілісну форму організації адміністративної взаємодії у сфері в'їзду та документування іноземців, у якій цифрові інструменти не відокремлюються від правових і процедурних механізмів, а забезпечують їх узгоджене функціонування.

Наукова новизна запропонованого підходу полягає у поєднанні цифрової та сервісної складових адміністративного регулювання з контрольними повноваженнями держави та процесуальними гарантіями особи в межах єдиної адміністративної процедури.

Запропонована модель має реалізовуватися з дотриманням установлених законодавством принципів та гарантій адміністративної процедури, зокрема з урахуванням положень Закону України «Про адміністративну процедуру» [16]. Цифровізація не повинна призводити до звуження процесуальних прав особи, зокрема щодо отримання інформації, подання документів і пояснень, ознайомлення з результатами розгляду та оскарження рішень у передбачених законом випадках. Електронний формат взаємодії має супроводжуватися належним захистом персональних даних та іншої інформації з обмеженим доступом. У цьому аспекті цифровізація повинна розглядатися не лише як спосіб підвищення ефективності адміністративної діяльності, а і як інструмент забезпечення доступності та передбачуваності адміністративної процедури [16].

Сервісний характер цієї моделі має реалізовуватися в межах установлених законом повноважень уповноважених органів [1]. Відтак спрощення процедури повинно стосуватися насамперед способу взаємодії із заявником, а не зменшення встановлених законом вимог до перевірки необхідних обставин.

Проблема цифровізації полягає у визначенні юридичного значення електронних документів і відомостей та порядку їх використання в адміністративній процедурі. Це передбачає встановлення вимог до їх подання, перевірки й опрацювання, способів ідентифікації особи та взаємодії між суб'єктами владних повноважень. Електронна форма не повинна залишатися лише технічним способом виконання окремих дій, а має бути належно включена до механізму реалізації адміністративних повноважень із дотриманням вимог щодо захисту персональних даних та іншої інформації з обмеженим доступом. Відтак цифрові інструменти мають забезпечувати юридичну визначеність, відтворюваність і контрольованість адміністративної процедури.

Наступним елементом цифровізації є забезпечення належної інформаційної взаємодії між суб'єктами, які беруть участь у процедурах в'їзду та документування іноземців. Ефективність такої взаємодії залежить від можливості своєчасного отримання, перевірки та використання відомостей, необхідних для прийняття адміністративного рішення, без необґрунтованого покладення на особу обов'язку повторно подавати інформацію, яка вже перебуває у розпорядженні державних органів. У цьому аспекті цифровізація набуває безпосереднього сервісного значення, оскільки дає змогу зменшити кількість дублюючих процедур, скоротити адміністративне навантаження на заявника та водночас забезпечити належний рівень державного контролю.

Для сфери в'їзду та документування іноземців це означає необхідність належної інформаційної взаємодії органів, які беруть участь у реалізації міграційної політики. Така взаємодія має забезпечувати узгоджене отримання, перевірку та використання інформації, необхідної для прийняття адміністративних рішень, із дотриманням визначених законом повноважень кожного з відповідних органів. Це дозволяє розглядати міжвідомчий обмін даними не лише як технічний засіб оптимізації діяльності органів, а й як один із засобів забезпечення доступності адміністративної послуги. Функціональний розподіл повноважень між центральними органами виконавчої влади та порядок їх взаємодії є окремою складовою механізму реалізації державної міграційної політики [12]. Для іноземця результатом такої взаємодії має бути зрозуміла адміністративна процедура, у якій кожен орган діє в межах визначених законом повноважень.

Цифровізація у цій сфері має враховувати міграційні ризики та завдання забезпечення безпеки держави. Питання міграційної безпеки охоплюють правові та організаційні механізми контролю за міграційними процесами, тому сервісний характер адміністративної діяльності має поєднуватися з виконанням контрольних функцій держави [5]. Практика реалізації Державною прикордонною службою України повноважень щодо іноземців також свідчить про необхідність чіткого визначення адміністративно-правових процедур та меж застосування відповідних заходів [7]. Таким чином, цифровізація міграційних процедур має здійснюватися за принципом функціонального збереження контрольних повноважень держави при зміні способів їх реалізації.

Однією з невирішених проблем залишається фрагментарність цифрових процедур. Окремі елементи цифровізації використовуються під час документування та інформаційної взаємодії, однак вони не становлять єдиної завершеної адміністративної процедури. Унаслідок цього вимоги до електронної взаємодії та отримання послуги можуть відрізнятися залежно від виду процедури та суб'єкта її здійснення.

Практичний прояв такої фрагментарності полягає в тому, що окремі етапи взаємодії іноземця з публічною адміністрацією вже мають цифрову форму. Зокрема, оформлення е-Візи передбачає реєстрацію на веб-платформі Міністерства закордонних справ України, онлайн-заповнення анкети, завантаження необхідних документів та онлайн-сплату консульського збору [17]. У сфері документування використовуються посвідки з безконтактним електронним носієм, а електронний сервіс Державної міграційної служби України дає змогу іноземцям та особам без громадянства перевіряти стан розгляду заяв на продовження строку перебування та надання дозволу на імміграцію [18]. Водночас зазначені інструменти охоплюють різні етапи та процедури, що свідчить про поступове, але ще не повністю інтегроване формування цифрової моделі адміністративної взаємодії.

Ще одним проблемним питанням є співвідношення сервісної та контрольної складових. Надання адміністративної послуги іноземцю не повинно перетворюватися на формальну процедуру прийняття документів, так само як контроль не повинен передбачати покладення на особу додаткових обов'язків, не встановлених законом або іншим нормативно-правовим актом у межах наданих повноважень. Орган, який здійснює документування, має діяти в межах визначених законом повноважень, забезпечуючи перевірку необхідних обставин без необґрунтованого ускладнення процедури. Такий баланс є необхідною умовою законності адміністративної діяльності.

Отже, подальше вдосконалення адміністративних процедур у цій сфері має здійснюватися з урахуванням їх цифрової трансформації, але в межах установлених законом повноважень і гарантій адміністративної процедури [1–4].

Висновки. Встановлено, що адміністративно-правове регулювання в'їзду та документування іноземців в Україні охоплює взаємопов'язані адміністративні процедури, у яких сервісна функція публічної адміністрації поєднується із забезпеченням законності, ідентифікації особи, перевірки правових підстав та здійсненням передбачених законом контрольних повноважень. Цифровізація змінює передусім спосіб організації такої взаємодії, не змінюючи встановлених законом вимог до її здійснення.

Обґрунтовано, що визначальною ознакою цифровізованої сервісної моделі є не сам факт використання електронних інструментів, а їх функціональне поєднання в межах адміністративної процедури. Такий підхід дає змогу одночасно забезпечувати доступність і передбачуваність адміністративної взаємодії для іноземця та зберігати належну перевірку правових підстав, ідентифікацію особи, міжвідомчу взаємодію і процесуальні гарантії.

Виявлено, що наявні цифрові рішення у сфері в'їзду та документування іноземців охоплюють окремі функціональні етапи, однак ще не утворюють повністю інтегрованої адміністративної процедури. У зв'язку з цим подальший розвиток цифровізації доцільно пов'язувати

передусім із нормативним та організаційним узгодженням уже наявних цифрових механізмів, а не лише із запровадженням нових електронних сервісів.

Окремим напрямом удосконалення має стати зменшення дублювання інформації, яку іноземець повторно подає різним суб'єктам публічної адміністрації, за умови чіткого нормативного визначення правових підстав доступу до відповідних відомостей, порядку їх отримання, перевірки та використання.

Результативність цифровізованої сервісної моделі має оцінюватися не кількістю запроваджених електронних процедур, а якістю адміністративної взаємодії. Її ключовими критеріями є зрозумілість і передбачуваність процедури для іноземця, достовірність і своєчасність перевірки відомостей, узгодженість дій уповноважених органів, належний захист персональних даних та збереження передбачених законом механізмів контролю й оскарження адміністративних рішень.

Перспективними напрямами подальших досліджень є визначення правових засад використання автоматизованих інформаційних систем у процедурах щодо іноземців, удосконалення механізмів електронного оскарження та захисту персональних даних, а також порівняльно-правове дослідження відповідних моделей адміністративного регулювання у державах Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text.

2. Про затвердження зразка, технічного опису бланка та Порядку оформлення, видачі, обміну, відкликання, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на постійне проживання : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 321. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2018-%D0%BF#Text.

3. Про затвердження зразка, технічного опису бланка та Порядку оформлення, видачі, обміну, відкликання, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на тимчасове проживання : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 322. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2018-%D0%BF#Text.

4. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-п#Text.

5. Татомир Ю. І. Поняття міграційної безпеки у законодавстві та доктрині адміністративного права. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.72.

6. Сало П. І. Дискусійні питання порядку розгляду адміністративних справ за участю іноземців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 81. Ч. 2. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.33.

7. Царук А. В. Проблемні питання утримання іноземців представниками ДПСУ (адміністративно-правовий аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 92. Ч. 3. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.57.

8. Павлович-Сенета Я. П. Модернізація адміністративних послуг в Україні на основі утвердження нових принципів їх надання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 83. Ч. 2. С. 327–331. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.48.

9. Малець М. Р., Яровик Д. Р. Цифровізація адміністративного процесу: використання електронних засобів у державному управлінні та адміністративних процесах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 23–28. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.3.

10. Верлата Д. А., Гарбінська-Руденко А. В., Садова В. О. Правове регулювання надання електронних адміністративних послуг. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4. Ч. 2. С. 149–153. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.23.

11. Захарова В. Г., Досужа А. Є., Ковтун М. С. Значення адміністративної процедури для забезпечення доступності адміністративних послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 88. Ч. 2. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.51.

12. Дерев'янко А. І. Функціональна спеціалізація центральних органів виконавчої влади у реалізації державної міграційної політики України: компаративний аналіз повноважень та ме-

ханізмів взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 90. Ч. 3. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.26.

13. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

14. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text.

15. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/5492-17.

16. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text.

17. Е-Віза. Міністерство закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua/consul/foreigners/entry-and-stay/e-visa.

18. Можливості сервісу ДМС з перевірки стану оформлення документів розширено для іноземців та осіб без громадянства. Державна міграційна служба України. URL: https://dmsu.gov.ua/news/dms/5130.html.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.59

ШАРУК О.Г.

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURANCE OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE: ON THE ISSUE OF DEFINITION OF THE CONCEPT

Метою статті є виведення власної дефініції «принципи адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України». Статтю присвячено виведенню власної дефініції «принципи адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України», адже усталеного підходу до визначення їх змісту, системи та характерних ознак немає, що зумовлює неоднозначність розуміння засад функціонування відповідного адміністративно-правового механізму та ускладнює формування єдиної концепції його подальшого розвитку. Здійснено аналіз еволюції наукових підходів до тлумачення поняття «принцип» від його філософського розуміння до сучасного юридичного змісту. Обґрунтовано, що етимологічне походження терміна не може бути достатньою основою для формування сучасної наукової дефініції відповідних юридичних категорій. Досліджено співвідношення категорії «принцип» із суміжними поняттями «ідея», «положення», «вимога», «ознака» та «властивість». З'ясовано, що поняття принципу має багаторівневу природу і може бути пояснене або через одну із його традиційних характеристик, або у спосіб поєднання філософського, загальнонаукового та юридичного підходів, що органічно висвітлюватимуть його регуляторний зміст. Констатується, що принципи адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України мають розглядатися не лише як загальні ідеї чи декларативні положення, а як фундаментальні нормативні орієнтири, що визначають зміст, спрямованість та ефективність такої діяльності. Запропоновано авторський підхід до розуміння принципів адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України як об'єктивно зумовленої системи взаємопов'язаних фундаментальних правил, що становлять методологічну основу для формування адміністративно-правових норм у сфері забезпечення фінансової безпеки держави та знаходить свій прояв у визначенні змісту, спрямованості, способів і критеріїв ефективності діяльності суб'єктів реалізації відповідних заходів.

Ключові слова: *економічна безпека, захищеність, національна безпека, національні інтереси, об'єкт правового регулювання, правова природа, принципи, фінансова безпека, фінансова система.*

The purpose of the article is to derive our own definition of "principles of administrative and legal support for the financial security of Ukraine". The article is devoted to developing the author's own definition of the principles of administrative and legal support for the financial security of Ukraine, since there is currently no established approach to defining their content, system, and distinguishing features. This results in ambiguity regarding the fundamental principles underlying the functioning of the relevant administrative and legal mechanism and complicates the development of a unified concept for its further improvement. The study analyzes the evolution of scholarly approaches to interpreting the concept of a principle, tracing its development from its philosophical understanding to its contemporary legal meaning. It is substantiated that the etymological origin of the

© ШАРУК О.Г. – докторант (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0000-6320-7015

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

term cannot serve as a sufficient basis for formulating modern scientific definitions of the relevant legal categories. The relationship between the concept of a principle and related notions such as idea, provision, requirement, feature, and property is also examined. It is established that the concept of a principle has a multi-level nature and may be explained either through one of its traditional characteristics or through a combination of philosophical, general scientific, and legal approaches that comprehensively reveal its regulatory content. It is argued that the principles of administrative and legal support for the financial security of Ukraine should be regarded not merely as general ideas or declarative provisions but as fundamental normative guidelines that determine the content, direction, and effectiveness of the relevant activities. The author proposes an original definition of the principles of administrative and legal support for the financial security of Ukraine as an objectively determined system of interconnected fundamental rules that constitute the methodological basis for the formation of administrative and legal norms in the field of ensuring the financial security of the State and are manifested in determining the content, direction, methods, and performance criteria of the activities of entities responsible for implementing the relevant measures.

Key words: *economic security, financial security, financial system, legal nature, national interests, national security, object of legal regulation, principles, protection.*

Постановка проблеми. Теорія ідентифікації вивчає технічні засоби, методи і прийоми встановлення тотожності об'єктів, що мають значення у тій чи іншій справі. Процес, який охоплює дослідження, порівняння або зіставлення ознак, – називається ідентифікацією, або ототожненням [1, с. 535]. При цьому ідентифікація юридичних термінів має не менш важливе значення, ніж ідентифікація матеріальних об'єктів. Річ у тім, що юридична наука оперує значною кількістю правових категорій, від чіткості визначення змісту яких безпосередньо залежить ефективність правотворчої, правотлумачної та правозастосовної діяльності. Тобто, будь-яке вживання в наукових дослідженнях чи нормативних приписах терміну, що є дискусійним, повинне бути обумовлене автором задля розуміння термінології, того теоретичного підґрунтя чи тієї основи [2, с. 24] відповідно до яких здійснюється інтерпретація конкретної правової категорії.

Однією з таких є категорія «принцип», яка попри її активне дослідження вченими всіх часів та народів, не втратила інтерес та суперечки навколо[3, с. 283] її ідентифікаційної складової. Й загалом наразі в науці, правотворчій чи правозастосовній практиці не досягнуто єдності щодо розуміння понять «принципи», «засади», «основи», а тому їх тлумачення здійснюється довільно, виходячи із завдань, що стоять перед суб'єктом тлумачення у тому чи іншому разі [2, с. 24].

Актуальність порушеної теми пов'язана також з відсутністю у науковій літературі та законодавстві України визначення та аналізу безпосередньо категорії принципів [4, с. 110] адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України. Попри те, що окремі науковці досліджували принципи фінансової безпеки, принципи адміністративного права, адміністративно-правового забезпечення чи державного управління, питання принципів адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України як самостійної правової категорії комплексного наукового опрацювання не отримало.

Від так, відсутність усталеного підходу до визначення їх змісту, системи та характерних ознак зумовлює неоднозначність розуміння засад функціонування відповідного адміністративно-правового механізму та ускладнює формування єдиної концепції його подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто ще раз наголосити, що загальнотеоретична складова порушеного питання є достатньо науково опрацьованою, адже проблематика визначення поняття принципів для потреб юридичної науки є достатньо розробленою. Зокрема, загальнотеоретичні засади розуміння принципів права досліджували А. Колодій, С. Погребняк, А. Поляничко, Н. Бакаянова, О. Басай, Н. Саглаєва, О. Гаршина, С. Сливка, М. Савчин. Окремі аспекти принципів адміністративного права та адміністративно-правового забезпечення висвітлено у працях А. Пухтецької, В. Плукара, Я. Ковальчук, а проблеми адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки та функціонування відповідного механізму досліджувалися нами у попередніх наукових публікаціях.

Водночас наявні наукові праці лише побіжно стосуються окремих аспектів ідентифікації категорії «принципи адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України» та її сутнісних аспектів, що додатково вказує на наявність об'єктивної необхідності визначення змісту досліджуваної категорії.

Метою статті є виведення власної дефініції «принципи адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України».

Виклад основного матеріалу. Майже кожне наукове дослідження, що присвячене визначенню сутності категорії «принцип», починається з того, що вчені звертають увагу на її етимологічну сторону. Зокрема уточнюється, що цей термін походить від лат. principium – початок, це основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [5, с. 43].

Проте ми переконані, що за сучасних умов зазначене не може бути достатньою методологічною основою при конструюванні авторських дефініцій досліджуваного явища, адже походження термінів, як правило, не дає вичерпного уявлення про його зміст, що зумовлено тривалою еволюційною трансформацією.

Приміром, у філософів Стародавньої Греції цей термін ототожнювався з уявленнями про основу, початок, джерела, першопричину [6, с. 34]. У період філософії Нового часу відбулася зміна його тлумачення у бік теоретико-пізнавального характеру як те, що лежить в основі дійсності [3, с. 284]. Сучасне ж загально-лінгвістичне розуміння принципу в юридичних тлумаченнях зводиться до такого: «1. Принцип як основоположна правда, закон, доктрина або припущення (підгрупи: 1) принцип як загальне правило або стандарт; 2) принцип як сукупність моральних та етичних стандартів). 2. Принцип як наперед визначена політика або спосіб дії. 3. Принцип як основна або необхідна якісна складова або елемент, що визначає внутрішню природу чи окремі характеристики поведінки. 4. Принцип як правило або закон, що стосується функціонування природних феноменів чи механічних процесів» [7, с. 15]. В. Плукар узагальнює, що в юридичній літературі під принципами розуміються загальні керуючі, вихідні положення, які визначають найсуттєвіші сторони певного виду державної діяльності [8, с. 42].

Нам імпонує думка, що принцип – саме те ядро, яке органічно об'єднує навколо себе інші елементи, адже знаючи вихідні положення, на яких базується конкретний феномен, можна з легкістю пізнати його характеристики, визначити складові частини, особливості, закономірності тощо. При цьому як основоположна категорія принципи існують не тільки на рівні загальних категорій, а поширюється і на рівень конкретних, тобто діють стосовно як найчисельнішої групи явищ, так й окремо взятого феномену [3, с. 284].

С. Погребняк пише, що при характеристиці принципу зазвичай звертається увага на те, що він, по-перше, є ідеєю, положенням, вимогою і, по-друге, є не простим положенням (ідеєю, вимогою), а основним, основоположним, засадничим, фундаментальним, вихідним, загальним, керівним, відправним, провідним, чільним [9, с. 24]. На перший погляд, наведені слова є синонімічними, проте між словами «ідея», «положення», «вимога» все ж таки існують певні відмінності [10, с. 56].

Відомо, що будь-яка загальна ідея проходить крізь історію у своїх специфічних формах, обумовлених особливостями буття людей і рівнем їх цивілізації. Термін «ідея» відображає генетичний аспект принципу, допомагає продемонструвати, що принципи є інтелектуально-духовними засадами та надають принципам такої риси, як універсальність, самоочевидність, самодостатність [9, с. 25–26]. Тобто основою для появи будь-якого принципу завжди є ідея. Ось чому досить часто вони ототожнюються, чого не повинно бути. Наука визначає ідею як інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок. Вона базується на наявних знаннях, але виявляє раніше не помічені закономірності [11, с. 14]. Що ж стосується принципу, то він завжди є ідеєю, але не кожна ідея може стати принципом. Це пояснюється тим, що ідея досить часто є глибшою і конкретнішою за своїм змістом, ніж принцип. Усвідомлення, дослідження, аналіз ідеї може призвести до формулювання принципу, адже він виступає найабстрактнішим визначенням ідеї, правилом, що виникає в результаті об'єктивного осмислення досвіду [11, с. 15]. Таким чином, можна сказати, що принцип – це максимально узагальнена ідея, яка увібрала у себе ідеї меншого ступеня узагальнення [3, с. 285]. Своєю чергою, термін «положення» означає твердження, думку, що знаходиться в основі чого-небудь; тезу [12, с. 851]. Він надає принципам фундаментального, засновницького, засадничого характеру. Натомість вимога – це побажання, прохання, висловлене так, що не допускає заперечень [13, с. 183].

Також близькими за змістом до поняття принципу є «властивості» та «ознаки». Доволі складно відрізнити одне від іншого, інколи вони можуть збігатися. Але принципи є повнішими, містять вичерпну інформацію. Властивість здебільшого стосується тих моментів, коли йдеться про порівняння двох або більше предметів. Зрозуміло, що властивості предметів можуть

змінюватися залежно від умов, за яких деякі принципи можуть не діяти. Ознака значною мірою випливає із властивості і має більш-менш чіткий зовнішній прояв. Тобто ознака характеризується очевидною інформацією про предмет, але у стислій обмеженій формі [14, с. 88].

З урахуванням зазначеного стає очевидним, що досліджувана категорія не може розглядатися виключно як сукупність абстрактних теоретичних положень. Більш доцільним видається виходити з її комплексної природи, зокрема беручи до уваги її світоглядний, методологічний та нормативний аспекти. При цьому слід також враховувати, що принцип загалом є субстанцією, якої ще потрібно досягти або намагатися це зробити, адже він використовується (діє) постійно [14, с. 88].

Саме тому в юридичній науці принципи розглядаються не лише як результат теоретичного осмислення правової дійсності, а й як фундаментальні засади функціонування певного правового явища, що має нормативне закріплення. Так, приміром, на думку М. Савчина, принципи представляють собою вихідні нормативно-керівні засади, що забезпечують суттєвий, стійкий, регулятивний правовий зв'язок між різними нормами права та іншими нормативними приписами, вони виконують роль основного засобу для орієнтира в правотворчості, систематизації, інтерпретації та реалізації права [15, с. 127–128].

Отже, ключовою особливістю категорії «принцип» у юридичному розумінні є її регуляторний потенціал. Саме тому більшість дослідників характеризують їх через категорію «правило», яка поєднує своїм змістом ідейний, засадничий та імперативний контекст. Узагальнено дефініція порушеного питання може бути представленою так: «це фундаментальні правила, які визначають особливості, специфіку та критерії ефективності здійснення [16] правотворчої та правозастосовної діяльності». Причому підтримуємо позицію Я. Ковальчук, що найсуттєвіша їх детермінація полягає у визначеності ними основних напрямків діяльності, спрямованості ресурсів та способів досягнення поставлених цілей [17, с. 206].

Висновки. Наведений матеріал дає можливість визначити, що поняття принципу має багаторівневу природу і може бути пояснене або через одну із його традиційних характеристик, або у спосіб поєднання філософського, загальнонаукового та юридичного підходів, що органічно висвітлюватимуть його регуляторний зміст.

У будь-якому разі принципи адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України мають розглядатися не лише як загальні ідеї чи декларативні положення, а як фундаментальні нормативні орієнтири, що визначають зміст, спрямованість та ефективність такої діяльності.

З огляду на зазначене, авторська дефініція категорії «принципи адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки України» виглядає так: це об'єктивно зумовлена система взаємопов'язаних фундаментальних правил як методологічна основа для формування адміністративно-правових норм у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, яка знаходить свій прояв у визначенні змісту, спрямованості, способів і критеріїв ефективності діяльності суб'єктів реалізації відповідних заходів.

Список використаних джерел:

1. Солодар К. О. Особливості тлумачення терміну «ідентифікація» в законодавстві України. *Правові, управлінські та економічні аспекти трансформації сучасного громадянського суспільства*: тези допов. Всеукр. наук. – практ. конф. (Київ 25 березня 2016 р.), У 2 ч. Ч. І. М-во культури України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Видав. Центр КНУКіМ, 2016. С. 535–537.

2. Бакаянова Н. М. Основи, засади та принципи адвокатури: співвідношення понять. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2016. Т. 18. С. 20–25.

3. Гаршина О.Є. Принцип як наукова категорії. *Спеціальний випуск*. 2012. № 1. С. 282–289.

4. Саглаєва Н. О. Принципи правового регулювання як самостійна юридична категорія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 16. С. 110–116.

5. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.

6. Басай О. В. До питання про розвиток вчення про принципи цивільного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 36. Т. 2. С. 34–37.

7. Пухтецька А. Європейські принципи адміністративного права: поняття і система. *Право України*. 2006. № 10. С. 15–19.

8. Плукар В. В. Принципи забезпечення адміністративно-правового захисту учасників виборів в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 4. С. 141–145.

9. Погребняк С. П. Основоположні принципи права. монографія. Х.: Право, 2008. 240 с.

10. Поляничко А. О. Принципи права: сучасний загальнотеоретичний погляд. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 55–60.

11. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. В. М. Шейко, Н. М. Кушнаренко. К., 2008.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) уклад. і голов. ред. Бусел В. Т. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

13. Словник синонімів української мови: у 2 т. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Головащук С. І. та ін. К.: Наук. думка, 1999. Т. 1. 1040 с.

14. Сливка С. Філософські принципи у праві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки».* 2014. № 782(1). С. 87–95.

15. Савчин М. В. Порівняльне правознавство. Загальна частина: навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 288 с.

16. Шарук О. Г. Механізм адміністративно-правового захисту об'єктів критичної інфраструктури фінансового сектору України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. 246 с.

17. Ковальчук Я. Л. Генетичний аспект спеціальних принципів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів національної поліції України. *Держава та регіони*. *Серія: Право*. 2022. № 2 (66). С. 205–209.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

УДК 343.81/.85:341.231.14
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.60

ЩЕРБЛЮК О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНИЙ АСПЕКТИ

SPECIFICS OF THE LEGAL STATUS OF PERSONS HELD IN PLACES OF DETENTION IN UKRAINE: THEORETICAL-LEGAL AND LAW-ENFORCEMENT ASPECTS

Актуальність статті полягає в тому, що правове становище осіб, ізольованих від суспільства в умовах примусового тримання у місцях несвободи є похідним від загального правового статусу людини і громадянина, проте зазнає істотної трансформації під впливом юридичного факту обмеження чи позбавлення особистої свободи. У юридичній науці під правовим статусом традиційно розуміють сукупність прав, свобод та обов'язків осіб, визначених Конституцією, законами та ратифікованими міжнародними договорами. Водночас нормативна деталізація та теоретичне осмислення окремих елементів статусу осіб в умовах несвободи у вітчизняній доктрині досі зберігають певні прогалини та концептуальні викривлення, успадковані від радянської системи виправно-трудового права. Метою статті є здійснення системного теоретико-правового аналізу елементів правового статусу осіб, які утримуються в місцях несвободи в Україні, розкриття сутності трансформації їхніх прав, свобод та обов'язків, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України на основі європейських стандартів прав людини. У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз змісту, структури та особливостей правового статусу осіб, які утримуються в місцях несвободи в Україні. Обґрунтовано, що правовий статус цієї категорії осіб за своєю юридичною природою є спеціальним правовим статусом, який виступає надбудовою над загальним конституційним статусом людини і громадянина, модифікуючи його під впливом режимних умов примусової ізоляції. Проаналізовано еволюцію правової доктрини від середньовічної концепції «цивільної смерті» та рабської безправності ув'язнених до сучасної міжнародно-правової доктрини «залишкових прав» (residual rights doctrine), відповідно до якої позбавлення волі обмежує лише фізичну свободу пересування, тоді як решта прав та свобод залишаються недоторканними. Критично проаналізовано категорію «законні інтереси» засуджених як пострадянський дискреційний рудимент, який суперечить принципу верховенства права та перетворює гарантовані права на привілеї. Аргументовано необхідність нормативного закріплення окремої категорії «свободи засуджених» у Кримінально-виконавчому кодексі України та надано конкретні пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Ключові слова: *місця несвободи, спеціальний правовий статус, залишкові права, цивільна смерть, законні інтереси, свободи засуджених, права людини, пенітенціарна система, іноземці, особи без громадянства.*

The relevance of this article stems from the fact that the legal status of individuals isolated from society through compulsory detention in places of confinement derives from the general legal status of the individual and citizen; however, it undergoes significant transformation due to the legal fact of the restriction or deprivation of personal liberty.

© ЩЕРБЛЮК О.М. – адвокат https://orcid.org/0009-0009-6660-6228

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

In legal scholarship, legal status is traditionally understood as the aggregate of rights, freedoms, and obligations of individuals as defined by the Constitution, statutes, and ratified international treaties. At the same time, the normative detailing and theoretical conceptualization of specific elements regarding the status of individuals in confinement within domestic legal doctrine still exhibit certain gaps and conceptual distortions inherited from the Soviet system of correctional labor law. The article aims to conduct a systematic theoretical and legal analysis of the elements constituting the legal status of individuals held in places of confinement in Ukraine, to elucidate the nature of the transformation of their rights, freedoms, and obligations, and to formulate scientifically grounded proposals for improving current Ukrainian legislation in accordance with European human rights standards. The article presents a comprehensive theoretical and legal analysis of the content, structure, and specific characteristics of the legal status of individuals held in places of confinement in Ukraine. It argues that the legal status of this category of persons constitutes, by its legal nature, a special legal status that functions as a superstructure built upon the general constitutional status of the individual and citizen, modifying it under the influence of the regime conditions associated with compulsory isolation. The evolution of legal doctrine is analyzed, tracing the shift from the medieval concept of «civil death» and the total lack of rights characterizing prisoners under slavery to the modern international legal doctrine of «residual rights,» under which deprivation of liberty restricts only physical freedom of movement, while other rights and freedoms remain inviolable. The category of «legitimate interests» of convicts is critically examined as a post-Soviet discretionary vestige that contradicts the rule of law and transforms guaranteed rights into privileges. The necessity of legally enshrining a distinct category of «convicts' freedoms» within the Penal-Executive Code of Ukraine is argued, and specific proposals for improving domestic legislation are offered.

Key words: *places of detention, special legal status, residual rights, civil death, legitimate interests, freedoms of convicts, human rights, penitentiary system, foreigners, stateless persons.*

Актуальність теми. Дослідження правового становища осіб, ізольованих від суспільства в умовах примусового тримання у місцях несвободи, належить до фундаментальних проблем теорії держави і права, конституційного, кримінально-виконавчого та адміністративного права. Актуальність цієї тематики суттєво зростає в умовах сучасних викликів, пов'язаних із повномасштабною збройною агресією проти України, що призвела до появи нових категорій осіб у місцях несвободи (цивільні заручники, військовополонені, інтерновані особи) [1; 5] та поставила перед вітчизняною правовою системою завдання неухильного дотримання міжнародних стандартів прав людини [2; 6; 7].

Центральною категорією аналізу є спеціальний правовий статус осіб, які перебувають у місцях несвободи. Він є похідним від загального правового статусу людини і громадянина, проте зазнає істотної трансформації під впливом юридичного факту обмеження чи позбавлення особистої свободи. У юридичній науці під правовим статусом традиційно розуміють сукупність прав, свобод та обов'язків осіб, визначених Конституцією, законами та ратифікованими міжнародними договорами. Водночас нормативна деталізація та теоретичне осмислення окремих елементів статусу осіб в умовах несвободи у вітчизняній доктрині досі зберігають певні прогалини та концептуальні викривлення, успадковані від радянської системи виправно-трудового права.

Зокрема, спостерігається ігнорування категорії «свободи засуджених» у профільному законодавстві, а також гіпертрофоване використання невизначеної конструкції «законні інтереси», яка створює підґрунтя для адміністративного свавілля та знижує рівень захисту особи. З огляду на це, виникає гостра потреба системного перегляду методологічних засад спеціального правового статусу осіб у місцях несвободи на основі верховенства права та міжнародних стандартів [8; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження правового статусу особи розроблялися у працях таких відомих вчених-правознавців, як Ю. М. Тодика, В. К. Колпаков [12], І. П. Голосніченко [10; 11], О. М. Бандурка [13; 14]. Питання диференціації та трансформації статусу особи засудженого аналізували А. Шульга (концепція «усіченого» або «негативного» статусу), К. Автухов, В. Човган, В. Кононець, А. Колос, О. Снітко, Н. Пузирна, Д. Кондратов, Л. Олефір, О. Щадило та інші. Специфіку правового становища вразливих

категорій осіб, зокрема осіб без громадянства та іноземців, досліджувала Т. Дракохруст, а практичні питання дотримання правових стандартів висвітлювалися у працях Ю. Бєлоусова [23], Є. Захарова [24] та А. Черноусова [22].

У зарубіжній та міжнародній доктрині фундаментальне значення мають праці Е. Ґоффмана (*E. Goffman*) щодо загальних інституцій (*total institutions*) [15], Г. Саундерса (*G. Saunders*) стосовно еволюції цивільних прав в'язнів, а також прецедентна практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), зокрема рішення у справах *Ruffin v. Commonwealth* (1871), *Golder v. the United Kingdom* (1975), *Engel and Others v. the Netherlands* (1976) [17], *Guzzardi v. Italy* (1980) [18], *Amuur v. France* (1996) [19], *Storck v. Germany* (2005) [20], *Hirst v. the United Kingdom* (2005) та *Anatoliy Rudenko v. Ukraine* (2014) [21].

Попри значну кількість публікацій, комплексна дерадянізація понятійного апарату кримінально-виконавчого законодавства України, зокрема гармонізація елементів правового статусу в'язнів із європейськими стандартами та імплементація доктрини «залишкових прав», потребує подальшого поглибленого наукового опрацювання.

Метою статті є здійснення системного теоретико-правового аналізу елементів правового статусу осіб, які утримуються в місцях несвободи в Україні, розкриття сутності трансформації їхніх прав, свобод та обов'язків, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України на основі європейських стандартів прав людини.

Виклад основного матеріалу. Вихідною засадою дослідження правового становища осіб, ізольованих від суспільства, є фундаментальні категорії загальної теорії права – права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Як зазначається в українській юридичній науці, правовий статус є сукупністю прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб, що визначається Конституцією, законами та ратифікованими міжнародними договорами [10; 12]. У теорії права традиційно виділяють три рівні правового статусу:

1. Загальний (конституційний) – статус особи як громадянина держави, закріплений у конституції. Він є єдиним та однаковим для всіх, характеризується стабільністю та базовим характером.

2. Спеціальний (родовий) – статус особи як представника певної соціальної групи, відокремленої за юридично значущими ознаками (рід діяльності, вік, перебування в спеціальних умовах). Він передбачає наявність спеціальних прав, обов'язків та обмежень.

3. Індивідуальний – статус конкретної особи, що відображає її індивідуальні характеристики (стать, вік, сімейний стан, наявність судимості тощо).

А. М. Шульга у своїх працях пропонує розглядати статус засудженого через призму поняття «усічений статус» або «негативний правовий статус», основними елементами якого є правові обмеження, що виникають у результаті вчинення правопорушення. Проте, попри практичну актуальність цієї ідеї, ми схиляємося до загальноприйнятої системної моделі, відповідно до якої статус осіб у місцях несвободи є спеціальним правовим статусом, що надбудовується над загальним статусом людини. Формування цього спеціального статусу зумовлено фактом перебування особи у закритих установах. Відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства, до місць несвободи належать не лише установи виконання покарань та слідчі ізолятори, а й ізолятори тимчасового тримання, приміщення для затриманих осіб органів охорони державного кордону, а в умовах воєнного стану – табори для тримання військовополонених та інтернованих осіб [1; 5; 16; 25; 26].

Розуміння сутності прав ув'язнених пройшло тривалу історичну еволюцію. У середньовічній правовій доктрині, яка спиралася на видозмінені інститути римського права щодо рабства, панувала концепція «цивільної смерті» (*civiliter mortuus*). За цією доктриною засуджений позбавлявся усіх суб'єктивних прав, виводився з правового поля держави та юридично розглядався як «померла особа» або «раб держави». Вказаний підхід знайшов яскраве юридичне втілення у відомому рішенні Верховного суду штату Вірджинія (США) у справі *Ruffin v. Commonwealth* 1871 року, де ув'язнений був прямо визнаний «рабом держави» (*slave of the State*), який не має жодних прав, а його становище повністю контролюється адміністрацією. Аналіз генезису та подолання цих каральних концепцій детально відображено у працях Г. Саундерса та інших дослідників [15].

Якісний перелом у правовій теорії відбувся у XX столітті із утвердженням доктрини залишкових прав (*residual rights doctrine*). Згідно з цією концепцією, факт позбавлення волі юридично обмежує виключно фізичну свободу пересування та особисту автономію особи. Усі інші конституційні та загальнолюдські права залишаються за особою в повному обсязі та підлягають

лише тим мінімальним обмеженням, які прямо передбачені законом і суворо необхідні для забезпечення режимних вимог утримання.

На міжнародно-правовому рівні доктрина «залишкових прав» закріплена у ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, а також у Правилах 1–5 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями (Правила Мандели). Ключову роль у деталізації цієї концепції відіграє прецедентна практика ЄСПЛ. Зокрема, у рішеннях у справах *Golder v. the United Kingdom* (1975) та *Hirst v. the United Kingdom* (2005) Суд чітко вказав, що статус тримання під вартою сам по собі не позбавляє особу її базових конвенційних прав [17–21]. Будь-які додаткові обмеження мають бути легітимними, обґрунтованими та пропорційними.

Вітчизняна правова система перейняла цей гуманістичний підхід. Відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Це свідчить про пряму імплементацію міжнародних стандартів у національне конституційне поле.

Аналіз чинного законодавства України (зокрема Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України) та Закону України «Про попереднє ув'язнення») дає змогу класифікувати права осіб у місцях несвободи за дуалістичною структурою:

1. Загальні права людини, які зберігаються за особою в умовах ізоляції. До них належать: право на повагу до людської гідності, заборона піддаватися катуванням або жорстокому поводженню, право на охорону здоров'я та медичну допомогу, право на соціальне забезпечення, право на працю (із забезпеченням належних умов та обов'язкової оплати) та право на інформацію. В умовах несвободи ці універсальні права реалізуються через спеціальні процедурні механізми, зумовлені режимними вимогами.

2. Спеціальні права в'язнів, які виникають виключно у зв'язку з перебуванням в умовах ізоляції і не притаманні вільним громадянам. До них належать (ст. 8 КВК України, ст. 9 Закону «Про попереднє ув'язнення»):

– право на встановлений обсяг матеріально-побутового забезпечення;

– право отримувати посилки, передачі та бандеролі;

– право на регулярні та тривалі побачення, зокрема з адвокатами для отримання правничої допомоги;

– право на забезпечення особистої безпеки в умовах підвищеного ризику;

– нормативна заборона на примусове переривання нічного сну (за винятком надзвичайних подій);

– право іноземців та осіб без громадянства на підтримання зв'язку з дипломатичними представництвами та міжнародними організаціями.

У вітчизняній науці та законодавстві спостерігається суттєвий теоретичний прогалин: профільні норми КВК України та праці багатьох науковців концентруються виключно на «правах, обов'язках та законних інтересах», повністю обходячи саму категорію «свободи засуджених».

Водночас свобода є якісно відмінною від суб'єктивного права правовою категорією. Вона визначає негативний обов'язок держави не втручатися у сферу особистісного самовизначення індивіда. Адже юридична свобода охоплює особисті, соціальні, політичні та економічні можливості (свобода думки, слова, світогляду, віросповідання, свобода вибору заняття тощо).

В умовах несвободи частина свобод підлягає пропорційному та легітимному обмеженню на підставі вироку суду (свобода пересування, свобода вибору місця проживання, свобода підприємницької діяльності). Проте фундаментальні духовні свободи мають залишатися абсолютно недоторканними. Зокрема, засуджені та ув'язнені повинні мати беззаперечно гарантовану свободу думки, совісті, віросповідання, право відправляти релігійні обряди, а також свободу вибору поведінки у межах, не заборонених законом (наприклад, право на оголошення голодування як форма волевиявлення).

З метою усунення цієї концептуальної прогалини та нормативного закріплення свобод осіб у місцях несвободи, пропонуємо доповнити Кримінально-виконавчий кодекс України новою статтею 8-1 такого змісту:

«Стаття 8-1. Свободи засуджених

Засуджені користуються всіма загальними свободами людини і громадянина, передбаченими Конституцією України та міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, за винятком обмежень, які прямо встановлені законом та випливають із вироку суду або характеру і межі відбування конкретного виду покарання.

Держава гарантує засудженим невідчужувані свободи, які не підлягають обмеженню навіть в умовах відбування кримінальних покарань, зокрема свободу думки і совісті; поглядів і віросповідання, право безперешкодно сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, виконувати релігійні обряди, якщо це не порушує правил внутрішнього розпорядку установи виконання покарань та прав інших осіб; а також свободу від дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану або місця проживання до засудження.

Обмеження свобод засуджених здійснюються виключно на підставі та в межах цього Кодексу, законів України за принципом пропорційності, необхідності та загрози безпеці в суспільстві чи установі тримання.

Забороняється встановлювати додаткові обмеження свобод засуджених актами підзаконного характеру або рішеннями адміністрації установ виконання покарань.»

У радянській та пострадянській пенітенціарній доктрині традиційно виокремлюють категорію «законні інтереси засуджених». У навчально-науковій літературі під законними інтересами розуміють закріплені в нормах права прагнення засудженого до володіння певними благами (отримання додаткових побачень, переведення до дільниці соціальної адаптації, умовно-дострокове звільнення тощо), які задовольняються за результатами суб'єктивної оцінки його поведінки адміністрацією чи судом. Навіть у сучасному проєкті стандарту державної мови «Термінологія пенітенціарної діяльності» законні інтереси визначаються як прагнення засудженого, які може забезпечити персонал. Нормативно ця категорія закріплена у ч. 1 ст. 7 КВК України.

Проте з погляду сучасної теорії прав людини та принципу верховенства права конструкція «законного інтересу» є архаїчним та дискреційним рудиментом радянського виправно-трудового права.

По-перше, вона штучно знижує статус особи з носія суб'єктивного права до «прохача», чиї базові потреби задовольняються не в силу юридичного обов'язку держави, а за «милістю» чи дискреційним розсудом адміністрації.

По-друге, це створює значний простір для корупції, суб'єктивізму та адміністративного свавілля в закритих установах, оскільки законні гарантії перетворюються на «привілеї», якими маніпулюють для стимулювання лояльності.

Згідно зі ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Європейськими пенітенціарними правилами та Загальним коментарем Комітету ООН з прав людини № 21, статус особи в місцях несвободи ґрунтується на чітких суб'єктивних правах та обов'язках держави. Будь-які правомірні прагнення особи (побачення, переведення, УДО) мають бути інкорпоровані в систему чітко визначених суб'єктивних прав із прозорими процедурними критеріями та можливістю судового оскарження.

З огляду на це, пропонуємо викласти частину 1 статті 7 КВК України у такій редакції:

«1. Держава поважає і охороняє права і свободи засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку.»

Обов'язки осіб, які перебувають у місцях несвободи, є наступним обов'язковим елементом їхнього спеціального правового статусу. У наукових працях існують підходи, які розглядають обов'язки спрощено – лише як формальне звуження прав засуджених (В. Човган) або як межі правообмежень, сформульовані ЄСПЛ (К. Автухов).

Однак з позицій загальної теорії права юридичний обов'язок – це соціально-правова вимога держави до особи щодо належної поведінки. Обов'язки покликані забезпечувати справедливий баланс приватних інтересів індивіда та публічних інтересів суспільства.

На нашу думку, обов'язки осіб у місцях несвободи – це встановлені державою соціально-правові вимоги загального та спеціального статусу, які визначають необхідну міру належної поведінки такої особи, спрямовану на дотримання правопорядку, забезпечення безпеки та спів-існування в умовах ізоляції. Вони поділяються на:

- Загальні обов'язки – неухильне дотримання правил внутрішнього розпорядку, виконання законних вимог персоналу, повага до прав інших осіб.
- Спеціальні обов'язки та правообмеження – дотримання суворого розпорядку дня, обмеження свободи пересування, регламентація комунікацій із зовнішнім світом, підпорядкування режимним перевіркам та обшукам.

Критично важливим є дотримання принципу пропорційності: сама ізоляція вже є покаранням, тому обов'язки та режимні обмеження не повинні завдавати особі додаткових физичних чи моральних страждань чи перетворюватися на катування [16; 23].

Пенітенціарна практика виявляє наявність осіб, які не мають громадянського зв'язку з державою перебування – іноземців та осіб без громадянства (ОБГ). Спеціальний статус цієї категорії в умовах ізоляції регулюється поєднанням норм національного законодавства та міжнародних стандартів.

Як зазначає Т. Дракохруст, особам без громадянства притаманна системна правова вразливість, зумовлена відсутністю належних процедур ідентифікації та легалізації, що обмежує їхній доступ до соціального захисту, працевлаштування та медичної допомоги. В умовах місць несвободи ця вразливість підсилюється ризиком подвійної ізоляції.

Щодо іноземців та ОБГ у місцях несвободи держава зобов'язана додатково гарантувати:

- принцип недискримінації за мовною, етнічною чи громадянською ознакою;
- право на негайне повідомлення дипломатичного або консульського представництва своєї держави про факт затримання чи арешту;
- право на користування послугами перекладача та отримання офіційних документів мовою, яку вони розуміють;
- врахування їхніх культурних, мовних та релігійних потреб під час забезпечення харчуванням та предметами першої потреби [27].

Висновки. На основі проведеного теоретико-правового аналізу сформульовано такі висновки:

1. Юридична природа статусу. Правовий статус осіб, які утримуються в місцях несвободи, за своєю юридичною природою є спеціальним правовим статусом, що надбудовується над загальним конституційним статусом людини і громадянина. Він акумулює загальні права, доповнюючи їх спеціальними правами, обов'язками та режимними обмеженнями.

2. Імплементація доктрини «залишкових прав». Вітчизняна правова система здійснила концептуальний перехід від каральної доктрини «цивільної смерті» до міжнародної доктрини «залишкових прав» (закріпленої у ч. 3 ст. 63 Конституції України), відповідно до якої особа в місцях несвободи зберігає весь обсяг прав і свобод за винятком обмежень, прямо встановлених законом та вироком суду.

3. Дуалізм систем прав. Права осіб у місцях несвободи поділяються на загальні (на життя, гідність, охорону здоров'я, працю), які реалізуються через спеціальні пенітенціарні процедури, та спеціальні (на матеріально-побутове забезпечення, побачення, посилки, забезпечення особистої безпеки, консульський зв'язок), які виникають виключно внаслідок ізоляції.

4. Необхідність закріплення свобод. Доведено наявність теоретичної та нормативної прогалини щодо категорії «свободи засуджених». Обґрунтовано необхідність внесення змін до КВК України шляхом доповнення його новою статтею 8-1 «Свободи засуджених», яка гарантує недоторканність духовних та світоглядних свобод особи (думки, совісті, віросповідання) в умовах ізоляції.

5. Дерадянізація та відмова від «законних інтересів». Категорія «законні інтереси» визнана архаїчним та дискреційним рудиментом радянського права, що перетворює гарантовані права на привілеї та створює ризики корупції і свавілля. Обґрунтовано потребу вилучення цього терміна з ч. 1 ст. 7 КВК України та трансформування прагнень в'язнів у чітко визначені суб'єктивні права.

6. Правова сутність обов'язків. Обов'язки в'язнів є соціально-правовими вимогами держави щодо забезпечення правопорядку та безпеки. Вони повинні суворо відповідати принципу пропорційності та не перетворюватися на додаткові каральні заходи чи катування.

7. Захист вразливих категорій. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства у місцях несвободи потребує підвищених позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення консульського зв'язку, перекладу та недопущення подвійної дискримінації.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26 січ. 2022 р. № 2010-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 14. Ст. 95.

2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 10. Ст. 418.

3. Про Національну стратегію захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : Указ Президента України від 15 січ. 2025 р. № 17/2025. URL: https://www.president.gov.ua/documents/172025-53401.

4. Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листоп. 2024 р. № 1338. *Урядовий кур'єр*. 2024. № 236.

5. Порядок оформлення довідок про перебування осіб у місцях несвободи внаслідок збройної агресії проти України або інтернування в нейтральних державах: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 січ. 2023 р. № 55. *Офіційний вісник України*. 2023. № 12. Ст. 782.

6. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах : Наказ Офісу Генерального прокурора від 29 груд. 2021 р. № 400. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-ofisu-generalnogo-prokurora.

7. Порядок здійснення реінтеграційних заходів та постізоляційного супроводу щодо звільнених оборонців України: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30 серпня 2024 р. № 598. *Офіційний вісник України*. 2024. № 81. Ст. 4812.

8. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі щодо прийнятності конституційної скарги від 2022 р. *Архів Конституційного Суду України*.

9. Окрема думка судді Конституційного Суду України щодо застосування принципів обмеження особистої свободи від 2022 р. *Архів Конституційного Суду України*.

10. Голосніченко І. П. Запереджувальні заходи адміністративного припинення : навч. посіб. Київ: КІВС, 1997. 72 с.

11. Голосніченко І. П. Попередження правопорушень адміністративно-правовими засобами. Київ : Вища школа, 1998. 180 с.

12. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

13. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи вдосконалення : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 1994. 385 с.

14. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків : Унів. внутрішніх справ, 1998. 480 с.

15. Goffman E. Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. Anchor Books, 1961. 386 p.

16. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 18 груд. 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 39. Ст. 334.

17. Engel and Others v. the Netherlands: Judgment of the European Court of Human Rights of 8 June 1976 (Series A no. 22). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479.

18. Guzzardi v. Italy: Judgment of the European Court of Human Rights of 8 November 1980 (Series A no. 39). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57498.

19. Amuur v. France: Judgment of the European Court of Human Rights of 25 June 1996 (Reports 1996-III). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57988.

20. Storck v. Germany: Judgment of the European Court of Human Rights of 16 June 2005 (Application no. 61603/00). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69398.

21. Анатолій Руденко проти України (Anatoliy Rudenko v. Ukraine): Рішення Європейського суду з прав людини від 17 квітня 2014 р. (Заява № 50226/07). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142438.

22. Черноусов А. Місця несвободи vs. місця позбавлення волі. *Харківська правозахисна група (архів)*. Жовтень 2011. URL: https://khpg.org/1318321045.

23. Бєлоусов Ю. В. Забезпечення прав людини у діяльності органів внутрішніх справ України: Мінімальні стандарти належного поводження / за ред. Ю. Бєлоусова. Київ : К.І.С., 2013. 210 с.

24. Права людини в Україні – 2011: Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Захарова. Харків : Права людини, 2012. 384 с.

25. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання : Закон України від 21 лип. 2006 р. № 22-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 334.

26. Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо правових засад функціонування національного превентивного механізму:

Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5409-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 41. Ст. 551.

27. Drakokhrust T.V. World Practice of Regulating the Legal Status of Stateless Persons: Experience for Ukraine. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 31. С. 102–108. URL. https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/573

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

КРАГЛЕВИЧ В.В. АНАЛОГІЯ ТА ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ І СУБСИДІАРНИЙ ХАРАКТЕР АНАЛОГІЇ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ……3

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

БОРИШКЕВИЧ О.В., ГЕЙВАХ О.В. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРШИХ ПОВОЄННИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ……8

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

БЛАЩУК Т.В., ШМИНДРУК О.Ф. УГОДА ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МЕДІАЦІЇ У СПОРАХ ЩОДО РЕПРОДУКТИВНИХ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: ДОПУСТИМИЙ ЗМІСТ ТА ВИКОНАННЯ……18

КАРМАЗА О.О., СТРІЛЬКО В.Ю., ПОЗОВ Д.А. ЗАХИСТ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО: СУДОВИЙ ТА ПОЗАСУДОВИЙ ЗАХИСТ……23

ТІТКОВ Д.І. ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПОРІВ ЩОДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО: СУДОВИЙ ТА ПОЗАСУДОВИЙ ПРОЦЕС……29

ХАРИТОНОВА О.І., ГАЛУПОВА Л.І., КИРИЛЮК А.В. САНКЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕЖ ПРИВАТНОГО ПРАВА ПІД ВПЛИВОМ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ……35

ЩЕРБАНЬ Т.В. ПІДСТАВИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З НЕПРАВОМІРНИХ ДІЯНЬ……44

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

VOITIUK M.P. ORGANIZATIONAL FORMS OF IMPLEMENTING THE FUNCTION OF SOCIAL PROTECTION OF MILITARY SERVICEMEN: THEORETICAL ASPECT……54

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ГАЙДАЙ С.С. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА ЙОГО СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ……62

ДАНІЛІК Д.М. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ НАДРОКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ УГОД УКРАЇНИ……70

КІРІН Р.С., ПЕТЛЮК Ю.С. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТ……76

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

БАБЕНКО В.М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ДО P2P-ПЕРЕКАЗІВ: ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……89

ДРОК Г.М. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ……96

ДЯКОВСЬКИЙ О.С., ГАБРЕЛЯН А.Ю., ДУТОВА К.В. ПРАВО НА ЗАБУТТЯ В ІНТЕРНЕТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ЗМІСТ, МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ……..102

ЗУБКОВА Л.А. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР……..111

КИСЛИЧЕНКО П.В. КООРДИНАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ФІНАНСОВИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ……..116

КОЗІН А.О., РЕШЕТКА Д.О. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ……..122

КОРЕНЕВ А.О. ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЯК ПРІОРИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ……130

КУРИЛО В.І., ТАРАСЮК А.В. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗОН ВІЙСЬКОВИХ ОБ'ЄКТІВ……136

ЛЕВЧЕНКО М.С. МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА З МИТНИМИ ОРГАНАМИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ МИТНИХ ПРАВИЛ……145

МОЖАРОВСЬКА Н.О. ОБ'ЄКТНО-ПОВЕДІНКОВА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА СУБ'ЄКТНО-ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТОНІКА ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ……150

МУНТЯН С.М. ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ……159

НЕКРАСОВА Н.І. АДМІНІСТРАТИВНІ АКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я МЕДИЧНИМИ ВИРОБАМИ В УКРАЇНІ……166

НОЦИК А.І. АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ УТВОРЕННЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД……171

ОВЄЯН Г.В. ВИПЛАТНА АГЕНЦІЯ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ АГРАРНОЇ ПІДТРИМКИ: КОМПЕТЕНЦІЯ, ПЕРЕДАННЯ ФУНКЦІЙ ТА КОНТРОЛЬ……179

ПОЛЬЩА О.С. СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ……186

РЯБЕНКО В.П. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……191

САВІЩЕНКО В.М. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ.....197

САВЧЕНКО О.В. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СЕРВІСУ.....205

СИЧОВА В.В. ЗАХИСТ ПРАВОМІРНИХ ОЧІКУВАНЬ ОСОБИ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....211

СКАПРОВСЬКА І.М. СИСТЕМА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА СТАН ДОБРОЧЕСНОСТІ В СУДОВІЙ ВЛАДІ.....218

СОЛОНЧУК І.В. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....223

ТАРАСЮК А.Ю. СУЧАСНІ ОЗНАКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....229

ТИМОШИН В.В. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ПОЗИЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....236

ТИМОШИН Д.В. СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ВІЙСЬКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ.....243

ТОХТАМИШ М.Є. ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ.....249

ЧОРНУЦЬКИЙ С.П. НОВІТНІ ЕЛЕМЕНТИ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....258

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

КОМАР А.Ю. ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ НОВЕЛИ ТА ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ.....264

САВИЦЬКА В.М., ШЕВЧЕНКО Т.В. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ.....272

СМІХ В.В. ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ УМИСНИХ УБИВСТВ У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ.....279

ШЕВЧЕНКО С.І. ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН.....285

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

БУРЕНКО О.В. УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ЗБИРАННІ ТА ВИКОРИСТАННІ ІНФОРМАЦІЇ ІЗ СИСТЕМ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....292

ДИКА С.А. ПОСЯГАННЯ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МАСШТАБИ, МІЖНАРОДНА ФІКСАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ……298

КОНОВОД В.В. ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ…… 307

САВІЦЬКА А.В. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН……314

ШЕВЧЕНКО О.В. СПОСОБИ УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ……320

ШИДЛОВСЬКА А.О. НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ……326

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

КОРОЄД С.О. НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПІДСТАВИ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ…… 332

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ФАЛЬКОВСЬКИЙ А.О. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ КОРЕЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ……339

SHYSHATSKA YU.O. INTERNATIONAL COOPERATION IN THE SPHERE OF EXTRADITION OF OFFENDERS: ANALYSIS OF THE EUROPEAN CONVENTIONAL MECHANISM……348

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

БУТ М.С. СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «КРИТИЧНА ЕКОНОМІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА» ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ……355

ВЕКЛЮК О.В. ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ …… 361

ДРОЗД О.Ю. СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОСКАРЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВІДКРИТИХ ТОРГІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ…… 367

ЖУРАВЛЬОВА Т.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ МЕЖ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР……374

КОЩИНЕЦЬ М.І. МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ (ДОСВІД США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ)……381

МЕЛЬНИКОВИЧ В.М. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ…… 386

РОМАНОВ М.Ю. ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА……394

ШАПОВАЛ Р.В., МЕХ Ю.В., ІВАНОВА Г.С. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В'ЇЗДУ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВІЗОВАНОЇ СЕРВІСНОЇ МОДЕЛІ……400

ШАРУК О.Г. ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ……408

ЩЕРБЛЮК О.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНИЙ АСПЕКТИ……413

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

KRAHLEVYCH V.V. ANALOGY AND LAWMAKING: CRITERIA FOR DISTINCTION AND THE SUBSIDIARY NATURE OF ANALOGY IN THE MECHANISM OF LAW ENFORCEMENT IN ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS..... 3

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

BORYSHKEVYCH O.V., HEIVAKH O.V. LEGAL ISSUES IN THE ORGANIZATION OF THE FIRST POST-WAR ELECTIONS IN UKRAINE..... 8

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

BLASHCHUK T.V., SHMYNDRUK O.F. MEDIATION SETTLEMENT AGREEMENT IN DISPUTES CONCERNING REPRODUCTIVE HEALTHCARE SERVICES: PERMISSIBLE CONTENT AND ENFORCEMENT 18

KARMAZA O.O., STRILKO V.YU., POZOV D.A. PROTECTION OF PRIVATE OWNERSHIP OF IMMOVABLE PROPERTY: JUDICIAL AND EXTRAJUDICIAL PROTECTION..... 23

TITKOV D.I. RESOLUTION OF CIVIL DISPUTES REGARDING THE RIGHT OF OWNERSHIP OF REAL ESTATE: JUDICIAL AND EXTRAJUDICIAL PROCESS..... 29

KHARYTONOVA O.I., HALUPOVA L.I., KYRYLIUK A.V. SANCTIONS-RELATED IMPACT ON INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS: TRANSFORMATION OF THE BOUNDARIES OF PRIVATE LAW UNDER THE INFLUENCE OF THE PUBLIC INTEREST..... 35

SHCHERBAN T.V. GROUNDS FOR COMPENSATION FOR NON-PECUNIARY DAMAGE IN NON-CONTRACTUAL OBLIGATIONS ARISING FROM UNLAWFUL ACTS..... 44

EMPLOYMENT LAW; SOCIAL SECURITY LAW

VOITIUK M.P. ORGANIZATIONAL FORMS OF IMPLEMENTING THE FUNCTION OF SOCIAL PROTECTION OF MILITARY SERVICEMEN: THEORETICAL ASPECT..... 54

LAND LAW; AGRICULTURAL LAW; ENVIRONMENTAL LAW; NATURAL RESOURCES LAW

HAIDAI S.S. CONCEPTUAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF FORMING THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF LAND RESOURCES AND ITS STRUCTURAL COMPONENTS..... 62

DANILIK D.M. LEGAL PRINCIPLES OF LAND USE FOR SUBSOIL USE IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL INVESTMENT AGREEMENTS OF UKRAINE..... 70

KIRIN R.S., PETLIUK YU.S. CURRENT ISSUES IN THE LEGAL FRAMEWORK FOR ENVIRONMENTAL URBAN PLANNING..... 76

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

BABENKO V.M. PECULIARITIES OF THE APPLICATION OF BANK FINANCIAL MONITORING TO P2P TRANSFERS: THE FINANCIAL AND LEGAL ASPECT OF PROTECTING VOLUNTEER ACTIVITY.....89

DROK H.M. ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE IMPLEMENTATION OF REGIONAL ENVIRONMENTAL POLICY IN UKRAINE: ESSENCE, STRUCTURE AND MODERN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT.....96

DIAKOVSKYI O.S., HABRELIAN A.YU., DUTOVA K.V. THE RIGHT TO BE FORGOTTEN ON THE INTERNET IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL SHADOW ECONOMY: CONTENT, LIMITS OF IMPLEMENTATION AND RISKS OF ABUSE.....102

ZUBKOVA L.A. FOREIGN EXPERIENCE IN IMPLEMENTING STATE POLICY IN THE SPHERE OF INTERNAL AFFAIRS: THE SECURITY DIMENSION.....111

KYSLYCHENKO P.V. COORDINATION AND INTERACTION BETWEEN STATE AUTHORITIES IN PROTECTING THE FINANCIAL INTERESTS OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION.....116

KOZIN A.O., RESHETKA D.O. DIGITALIZATION OF TAX ADMINISTRATION IN UKRAINE.....122

KORENEV A.O. HUMANITARIAN COMPONENT OF REGIONAL DEVELOPMENT AS A PRIORITY OF STATE REGIONAL POLICY: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT.....130

KURYLO V.I., TARASIUK A.V. THE FUNCTIONAL PURPOSE OF ADMINISTRATIVE COERCION IN ENSURING THE LEGAL REGIME OF SPECIAL ZONES AROUND MILITARY FACILITIES.....136

LEVCHENKO M.S. INTERNATIONAL PRINCIPLES FOR ENSURING COOPERATION WITH CUSTOMS AUTHORITIES OF FOREIGN STATES AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN PREVENTING AND COMBATING VIOLATIONS OF CUSTOMS REGULATIONS.....145

MOZHAROVSKA N.O. OBJECT-BEHAVIORAL ORIENTATION AND SUBJECT-INSTITUTIONAL ARCHITECTURE OF THE FINANCIAL-LEGAL REGIME.....150

MUNTIAN S.M. PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE PREVENTION AND COUNTERACTION OF OFFENSES IN THE SPHERE OF ECONOMIC SECURITY.....159

NEKRASOVA N.I. ADMINISTRATIVE ACTS AS INSTRUMENTS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR HEALTHCARE THROUGH MEDICAL DEVICES IN UKRAINE.....166

NOTSYK A.I. ADMINISTRATIVE PROCEDURES FOR THE FORMATION OF A VOLUNTARY ASSOCIATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES.....171

OVIEIAN H.V. THE PAYING AGENCY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF AGRICULTURAL SUPPORT: COMPETENCE, TRANSFER OF FUNCTIONS AND CONTROL.....179

POLSHCHA O.S. ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE INVESTMENT MARKET AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION AND ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE.....186

RIABENKO V.P. EUROPEAN EXPERIENCE OF TAX REGULATION OF INVESTMENT ACTIVITIES.....191

SAVISHCHENKO V.M. ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS FOR PREVENTING CONFLICTS OF INTEREST IN THE PUBLIC SERVICE..... 197

SAVCHENKO O.V. STRUCTURE AND CONTENT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR ENSURING THE LAWFULNESS OF POLICE SERVICE..... 205

SYCHOVA V.V. PROTECTION OF LEGITIMATE EXPECTATIONS IN THE CASE LAW OF THE SUPREME COURT: SIGNIFICANCE FOR THE STABILITY OF ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS..... 211

SKAPROVSKA I.M. SYSTEM AND POWERS OF SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL INFLUENCE ON THE STATE OF INTEGRITY IN THE JUDICIARY..... 218

SOLONCHUK I.V. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF LEGAL SUPPORT OF INFORMATION RELATIONS IN THE FIELD OF JUDICIARY IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION..... 223

TARASIUK A.YU. CONTEMPORARY FEATURES OF HEALTHCARE DIGITALIZATION IN UKRAINE..... 229

TYMOSHYN V.V. THE CONCEPT AND LEGAL NATURE OF DISCIPLINARY LIABILITY OF MILITARY PERSONNEL FROM THE PERSPECTIVE OF ADMINISTRATIVE LAW..... 236

TYMOSHYN D.V. THE ESSENCE AND CONTENT OF MILITARY DISCIPLINE AS AN ADMINISTRATIVE LEGAL CATEGORY..... 243

TOKHTAMYSH M.YE. FEATURES OF THE REGULATORY REGULATION OF LIABILITY FOR VIOLATION OF THE RULES FOR THE PROTECTION OF TELECOMMUNICATIONS NETWORKS..... 249

CHORNUTSKYI S.P. NEW ELEMENTS OF ELECTRONIC ADMINISTRATIVE JUDICIARY AS A FORMS OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE..... 258

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW

KOMAR A.YU. DRAFT NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE: CONCEPTUAL NOVELTIES AND SELECTED CONTROVERSIAL ISSUES..... 264

SAVYTSKA V.M., SHEVCHENKO T.V. METHODOLOGY OF RESEARCHING THE STATE'S CRIMINOLOGICAL ACTIVITY DURING A SPECIAL PERIOD THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS..... 272

SMIKH V.V. ISSUE OF CLASSIFICATION OF INTENTIONAL MURDER IN MODERN LEGAL SCIENCE..... 279

SHEVCHENKO S.I. SOME ISSUES REGARDING THE LEGAL FRAMEWORK FOR PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN..... 285

CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC ANALYSIS; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY

BURENKO O.V. PARTICIPATION OF A SPECIALIST IN THE COLLECTION AND USE OF INFORMATION FROM VIDEO SURVEILLANCE SYSTEMS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES..... 292

DYKA S.A. ENCROACHMENTS ON CULTURAL PROPERTY IN ARMED CONFLICT: SCALE, INTERNATIONAL DOCUMENTATION AND CHALLENGES FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION.....298

KONOVOD V.V. CIRCUMSTANCES THAT SHOULD BE ESTABLISHED IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING APPROPRIATION, WASTE OF PROPERTY OR POSSESSION OF IT THROUGH ABUSE OF OFFICIAL POSITION IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENT.....307

SAVITSKA A.V. CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF LAND RELATIONS.....314

SHEVCHENKO O.V. METHODS OF COMMITTING CRIMINAL OFFENSES IN RAILWAY TRANSPORT.....320

SHYDLOVSKA A.O. SCIENTIFIC SUPPORT OF THE INVESTIGATION OF ROBBIES COMBINED WITH PENETRATION INTO A DWELLING, OTHER PREMISES OR STORAGE.....326

JUDICIAL SYSTEM; PROCURACY AND ADVOCACY

KOROIED S.O. A NEW PERSPECTIVE ON THE LEGAL GROUNDS FOR PROSECUTORIAL REPRESENTATION OF THE STATE'S INTERESTS IN COURT.....332

INTERNATIONAL LAW

FALKOVSKYI A.O. ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF KOREA: A COMPARATIVE LEGAL ASPECT.....339

SHYSHATSKA YU.O. INTERNATIONAL COOPERATION IN THE SPHERE OF EXTRADITION OF OFFENDERS: ANALYSIS OF THE EUROPEAN CONVENTIONAL MECHANISM.....348

CURRENT ISSUES IN LEGAL SCIENCE

BUT M.S. THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT OF "CRITICAL ECONOMIC INFRASTRUCTURE" AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION.....355

VEKLIUK O.V. THE CONCEPT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN POLICE ACTIVITIES.....361

DROZD O.YU. A MODERN PERSPECTIVE ON THE ADMINISTRATIVE-LEGAL MECHANISM FOR CHALLENGING THE RESULTS OF OPEN TENDERS IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE.....367

ZHURAVLOVA T.V. TRANSFORMATION OF THE LEGAL BOUNDARIES OF STATE POWER IN THE CONTEXT OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A THEORETICAL AND LEGAL DIMENSION.....374

KOSHCHYNETS M.I. INTERNATIONAL PRACTICES OF FINANCIAL OVERSIGHT OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES (EXPERIENCE OF THE USA AND THE UK).....381

MELNYKOVYCH V.M. ACTIVITIES OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION IN COMBATING CORRUPTION AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC ANALYSIS IN CONTEMPORARY CONDITIONS.....386

ROMANOV M.YU. DIGITALIZATION AS A TOOL FOR OPTIMIZING LAW ENFORCEMENT: THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS..... 394

SHAPOVAL R.V., MEKH YU.V., IVANOVA H.S. ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF ENTRY AND DOCUMENTATION OF FOREIGNERS IN UKRAINE: FORMATION OF A DIGITALIZED SERVICE MODEL..... 400

SHARUK O.H. PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURANCE OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE: ON THE ISSUE OF DEFINITION OF THE CONCEPT..... 408

SHCHERBLIUK O.M. SPECIFICS OF THE LEGAL STATUS OF PERSONS HELD IN PLACES OF DETENTION IN UKRAINE: THEORETICAL-LEGAL AND LAW-ENFORCEMENT ASPECTS..... 413

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Випуск 3, 2026

Відповідальний за випуск – В.В. Галунько

Науковий редактор – О.Ю. Дрозд

Коректори: Я.І. Вишнякова, Н.В. Славогородська

Комп'ютерне верстання – С.Ю. Калабухова

Дата розміщення онлайн – 15.06.2026 р. Дата друку – 22.06.2026 р.
Формат 70x100/16.
Обл.-вид. арк. 45,17. Ум. друк. арк. 35,1.
Наклад 300 прим. Зам. № 0926/768.

Надруковано: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.
Україна, 65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua